

Middeleeuwse Verzamelhandschriften
uit de Nederlanden

Deel 10
Band 1

ISBN 90-6550-810-4

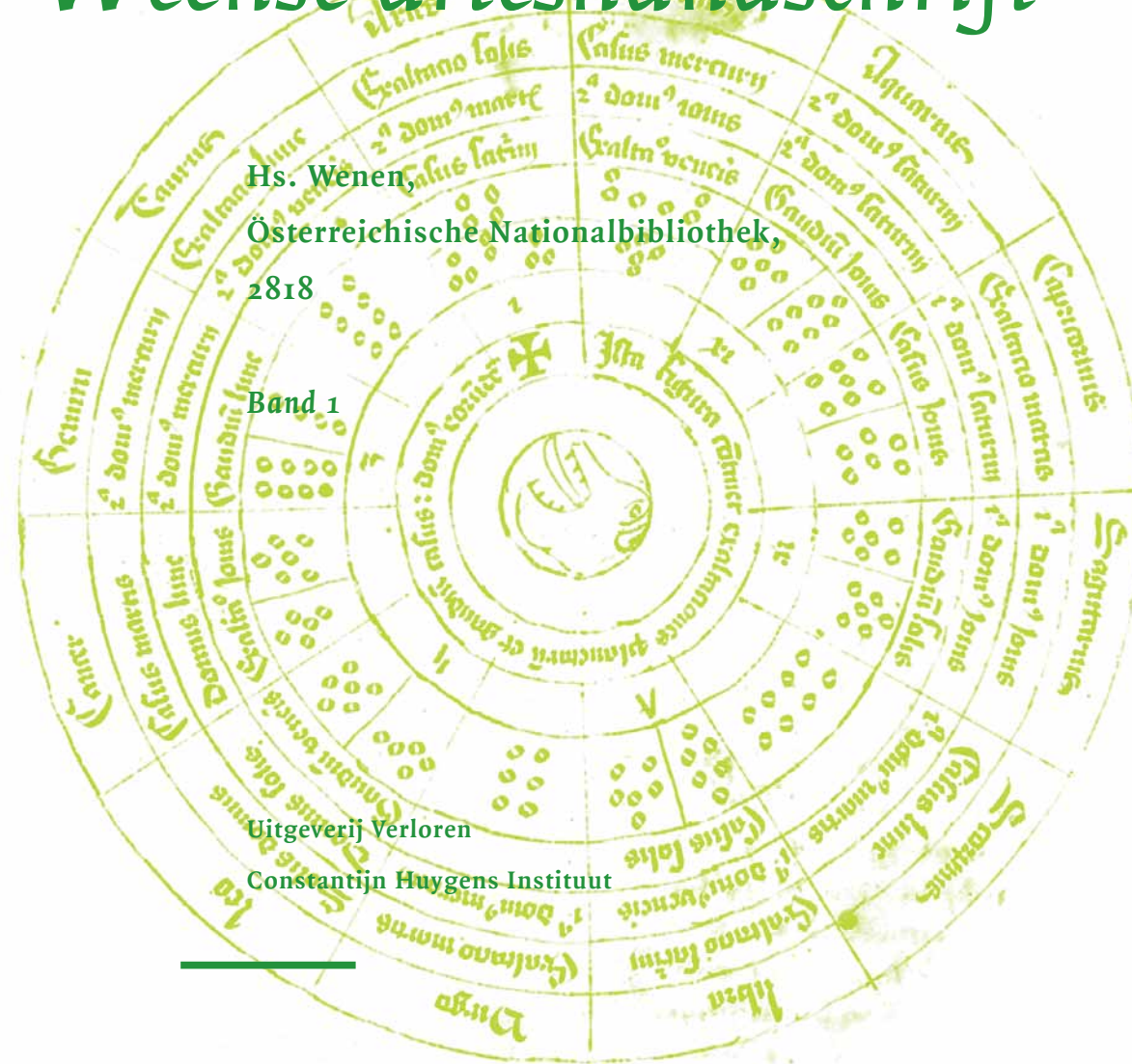

9 789065 508102

Het Weense arteshandschrift 1

Weense arteshandschrift

Hs. Wenen,
Österreichische Nationalbibliothek,
2818

Band 1

Uitgeverij Verloren
Constantijn Huygens Instituut

Het

Wat die manne ons
vande betrouwen sy die
bercht aen d' meyste
ende al dat sy te land
beuen ende jure die
dicke alle dage aen
te boude na bare

hebbinge ende na haren loep in
die zyn te hinc vand' hende
mer sy alre ondt gact en d'yt
sy na sinat en bercht alre
daghe na d' natuere ende na
den geboen des te hinc / helijck
Wys die bruce draet ende so d'yt

Het Weense arteshandschrift, band 1

hare huyfen etc. **D**ie sijn ander te
 kenne dat sy jure hebben minne
 marit en dat doet haer etc.
Noch sijn ander te kenne dat sy
 minne marit sy hebben ende dat
 hebben sy te verdoen etc. en dat
 haer haer te verdoen ende dat
 sijn etc. en dat te verdoen etc.
Als een planete is sy haer huyfen
 en sy haer te verdoen etc. haer sy te
 verdoen etc. marit etc. dat haer
 huyfen etc. dat haer sy te verdoen
 etc. dat haer sy te verdoen etc.
Samuel heeft etc. haer etc. dat
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
In
 haer huyfen sijn sijn etc. dat
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
Maria heeft sijn huyfen etc.
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
Ser
 haer huyfen etc. dat haer etc. dat
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.

en haer over sijn etc. dat haer
 sijn etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
Die manne haer tot die planete
 en dat haer etc. dat haer etc.
 abraham etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
Als een pla
 nete haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
In
 haer huyfen etc. dat haer etc. dat
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
Maria heeft sijn huyfen etc.
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.
Ser
 haer huyfen etc. dat haer etc. dat
 haer etc. dat haer etc. dat haer
 etc. dat haer etc. dat haer etc.

Afb. 1. Wenen ÖNB, 2818, f.2v (verkleind)

Het Weense arteshandschrift

Hs. Wenen,
Österreichische Nationalbibliothek,
2818

Band 1

Diplomatische editie bezorgd door
ERWIN HUIZENGA

Hilversum, Verloren, 2004

Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden

X,1

Uitgegeven onder auspiciën van het Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Projectcommissie: W. van Anrooij, Leiden; H. Brinkman, Den Haag; H. van Dijk, Groningen; J.G.M. Kienhorst, Nijmegen; Th. Mertens, Antwerpen en P.W.M. Wackers, Utrecht

Deze editie is tot stand gekomen met financiële steun van het farmaceutisch bedrijf Merck, Sharp en Dohme te Haarlem, dit ter gelegenheid van zijn 50-jarig bestaan in Nederland.

ISSN 0929-9866 / ISBN 90-6550-810-4

© Copyright 2004 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam

Copyright foto's Österreichische Nationalbibliothek (Wenen)

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, www.verloren.nl

Typografie: Rombus, Hilversum

Ontwerp binnenwerk: F.C. Bos, Amsterdam

Omslagontwerp: Het Lab – Arnhem, José Langen

Druk: Wilco, Amersfoort

Bindwerk: Van Waarden, Zaandam

Inhoud

BAND 1

Woord vooraf 7

Inleiding 11

Karakteristiek van het handschrift 11

Geschiedenis van het onderzoek 14

Beschrijving van het handschrift 19

1. De band 20

2. Materiaal en samenstelling 23

3. Schrift 39

4. Structurering van de teksten, afbeeldingen en tekstpresentatie 45

5. Lokalisering en datering van de codex 54

6. Geschiedenis van het handschrift 62

Besluit 65

Overzicht van de inhoud 72

Afkortingen 93

Verantwoording van de editie 100

Editie (tekst 1-87) 109

BAND 2

Editie (tekst 88-125) 685

Bijlage: Lijst met bronvermeldingen 1199

Literatuuropgave 1208

Register van opschriften 1216

Register van incipits 1221

Lijst van afbeeldingen 1229

Lijst van tabellen en figuren 1231

Summary 1232

Zusammenfassung 1234

Woord vooraf

In feite liggen de wortels van deze editie op de dag van de presentatie van een ander deel uit de reeks Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden, namelijk het Comburgse handschrift. De presentatie van dit deel vond plaats op een gure dag in november 1997 in Groningen. Kort daarvoor was ik zelf gepromoveerd op een studie naar de inhoud en het ontstaan van een handschrift dat mij bijzonder was gaan interesseren, handschrift Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818.

Ik was met het handschrift in aanraking gekomen via het werk van de initiator van de studie naar de Middelnederlandse artesliteratuur, Ria Jansen-Sieben. Haar *Repertorium van de Middelnederlandse artes-literatuur* was in 1989 uitgekomen, en de fascinerende inhoud van het Weense handschrift werd er uitvoerig in beschreven: geneeskunde, farmacie, chirurgie, astrologie, astronomie, alchemie en prognostiek – het kwam er allemaal in voor.

Na afloop van de Comburg-dag raakte ik in gesprek met Hans van Dijk, mijn toenmalige promotor in Groningen, en Dick de Boer, hoogleraar geschiedenis in Groningen. We waren het er hartgrondig over eens dat het genoemde handschrift het meer dan waard was om in de MVN-reeks opgenomen te worden. Het probleem was, als altijd, hoe dit gefinancierd kon worden. Want het was niet een project dat binnen afzienbare tijd gerealiseerd zou kunnen worden, gelet op de omvang ervan. We spraken af dat we zouden verkennen welke mogelijkheden er waren. Dick de Boer was voorzitter van de Stichting tot Bevordering van Middeleeuwse Studies (SBMS), en via deze stichting zou hij gaan onderzoeken of er, vanwege het bijzondere medisch-farmaceutische karakter van de codex, wellicht interesse bij farmaceutische bedrijven zou zijn om bij te dragen aan het totstandkomen van de editie.

Gedurende een lange periode waren de onderhandelingen moeizaam en vruchteloos. Dick de Boer hield echter vol, en uiteindelijk raakte hij in contact met Hans Kortlever, de directeur van Merck, Sharp & Dohme (MSD), een groot farmaceutisch bedrijf in Haarlem. Zij bleken bereid een belangrijke bijdrage te leveren, omdat ze de inhoud van het handschrift, met een aanzienlijk aandeel farmaceutische teksten, aantrekkelijk vonden, en omdat ze eerder positieve ervaringen hadden met soortgelijke publicaties op het gebied van de geschiedenis van de geneeskunde. Ik wil hier benadrukken dat zonder de welwillende opstelling van MSD publicatie van dit boek niet mogelijk zou zijn geweest. Dankzij hun medewerking hebben de farmaceutische industrie en de letteren elkaar gevonden in een heel bijzonder

project, uniek zelfs in deze omvang. Er is van farmaceutische kant veel belangstelling voor oudere Middelnederlandse teksten met medisch-wetenschappelijke inhoud. Het interdisciplinaire aspect van het onderzoek naar de artesliteratuur in de medioneerlandistiek heeft hiermee een bijzonder cachet gekregen. Ik ben MSD er méér dan erkentelijk voor.

Het verschijnen van deze editie zie ik als een mijlpaal voor de studie naar de artesliteratuur. Dit niet alleen vanwege de buitengewoon rijke inhoud van het handschrift, maar vooral vanwege de bereidheid van het Constantijn Huygens Instituut om het op te nemen in een vooraanstaande reeks waarin ook enkele van de onbetwist belangrijkste Middelnederlandse codices zijn ondergebracht: het Comburgse handschrift en het handschrift-Van Hulthem. Het is een erkenning van de studie naar de artesliteratuur als volwaardige tak van de medioneerlandistiek.

Natuurlijk bestaat het werken aan een editie van deze omvang voor een belangrijk deel uit het maken van lange dagen in afzondering en concentratie, maar zonder de hulp van vele anderen was het onmogelijk geweest om deze taak in een zo korte tijd te voltooien. Dick de Boer en de SBMS ben ik dankbaar voor hun volharding, die ertoe leidde dat de editie uiteindelijk werkelijkheid kon worden. Dankzij een aanstelling bij het Constantijn Huygens Instituut was het mogelijk om gedurende een buitengewoon intensief jaar ongestoord aan de editie te werken. Het contact met de medewerkers daar was hartelijk. In het bijzonder waren de samenwerking met en de constructieve opstelling van Marijke Gumbert tijdens het hele project bijzonder plezierig. Herman Brinkman van het CHI bleek een inspirerende vraagbak bij heikele editietechnische problemen. De afdeling personeelszaken van de Universiteit Leiden was zeer behulpzaam door het mogelijk te maken om mij bij het CHI te detacheren. Ook het contact met Hans Kortlever en mevr. Marion Grave-land van MSD verliep uiterst prettig.

Een bijzonder woord van dank moet uitgaan naar de instanties die het mogelijk maakten om de technische problemen rondom de editie op te lossen. Jim Robot van de technische fotodienst van de Rijksuniversiteit Leiden haalde het optimale uit zijn scanapparatuur voor de afbeeldingen van de folia uit het handschrift in deze editie. Anja van Leusden en Nienke de Vries van Uitgeverij Verloren in Hilversum hebben zich tot het uiterste ingezet om de soms complexe grafische problemen die samenhangen met de vele astrologische tabellen op te lossen.

Natuurlijk bevat elke editie fouten – het blijft mensenwerk. De kunst is om ze zoveel mogelijk te vermijden. Ondanks al mijn inspanningen om het aantal fouten zo gering mogelijk te houden, zou me dit niet gelukt zijn zonder de geweldige en onbaatzuchtige medewerking van een groep collega's die bereid bleken om grote delen van het afschrift te collationeren: José van Aelst (Universiteit Utrecht), Herman Brinkman (CHI Den Haag), Fons van Buuren (Amersfoort), Hans van Dijk (Rijksuniversiteit Gronin-

---

gen), Pepijn de Gier (Rijksuniversiteit Groningen), Peter Gumbert (Lopik) en Noor Versélewel de Witt Hamer (Leende). Heel veel dank ben ik voor de talrijke opmerkingen en verbeteringen bij de inleiding en bijlagen verschuldigd aan Wim van Anrooij (Universiteit Leiden), Herman Brinkman, Hans van Dijk, Hans Kienhorst (Radboud Universiteit Nijmegen), Peter Gumbert, en Thom Mertens (Universiteit Antwerpen). De begeleiding van dit MVN-deel was in handen van Wim van Anrooij, Hans van Dijk, en Peter Gumbert. Publicatie werd mogelijk gemaakt dankzij financiering door het CHI.

Een korte studiereis in juni 2004 naar Wenen om daar in de Nationalbibliotheek onduidelijke en problematische passages op te lossen bleek onontbeerlijk voor een verantwoorde editie. De reis werd mogelijk gemaakt dankzij een reisbeurs van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO), een bijdrage van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, en een garantsubsidie van het CHI.

Toen ik in 1997 mijn dissertatieonderzoek naar het Weense arteshandschrift afsloot met het verschijnen van mijn proefschrift, was één van de laatste zinnen in dit boek: ‘Het unieke handschrift en de teksten erin zijn het meer dan waard om verder onderzocht en/of geëditeerd te worden.’ Dankzij de inspanning van velen is deze diepgekoesterde wens van niet alleen mijzelf, maar van alle artes-vakgenoten, eindelijk werkelijkheid geworden. Ik wil twee mensen in het bijzonder bedanken voor hun voortdurende steun en inspiratie – zonder hen was deze publicatie er niet gekomen. Hans van Dijk is langzamerhand veel méér dan een collega. Al bijna twintig jaar, sinds mijn tijd als student, mag ik van zijn raad en steun genieten. Uiteindelijk is Ria Jansen-Sieben voor mij het ultieme voorbeeld van iemand die wetenschappelijke precisie paart aan enthousiasme en hartelijkheid, en die anderen daarmee weet te inspireren. Het is daarom ook met veel plezier en eerbied dat ik deze editie aan haar opdraag.

Erwin Huizenga

Groningen, juli 2004

Inleiding

KARAKTERISTIEK VAN HET HANDSCHRIFT

Verscholen tussen de tienduizenden folianten van de Österreichische Nationalbibliothek bevindt zich een schijnbaar onopvallende codex: handschrift 2818. Er zijn weinig plaatjes, geen miniaturen, en ook de decoratie is uiterst schaars. Blad na blad rijgen zich de volgeschreven kolommen aan. In het rood geschreven titels geven soms aan waar een nieuwe tekst begint, en rode tabellen wisselen de meestal in zwarte, soms naar sepia neigende inkt geschreven teksten af. Hier en daar maken vlekken als gevolg van waterschade de regels moeilijk leesbaar.

Maar schijn bedriegt hier. Want de inhoud van dit handschrift is zó bijzonder, dat Ria Jansen-Sieben, dé specialist op het gebied van de Middelnederlandse artesliteratuur, het zonder voorbehoud kwalificeert als één van de belangrijkste codices in zijn soort: ‘het hs. Van-Hulthem van de Artes’, ‘de meest uitvoerige medische verzamelcodex in onze taal’, en: ‘dit buitengewoon belangrijke verzamelhandschrift’.¹ Het is voor de Middelnederlandse artesliteratuur misschien wel het belangrijkste astrologisch-medisch-chirurgische verzamelhandschrift dat we kennen. Zo zijn enkele belangrijke traktaten in het Middelnederlands alleen in deze codex overgeleverd.

De inhoud bestaat uit astrologische en astronomische teksten en tabellen, teksten over alchemie, en vooral over geneeskunde, chirurgie en farmacie. In een groot aantal korte en langere teksten wordt een beeld gegeven van de invloed van de planeten en tekens van de dierenriem op het dagelijkse leven van de mensen op aarde. Daarbij worden kwesties aan de orde gesteld als het bepalen van de plaats van de planeten in de dierenriem, en de verhouding van de astrologie tot de gezondheid van de mensen. Het leeuwendeel van de codex bestaat uit medische literatuur waarin de meest uiteenlopende aspecten van de laatmiddeleeuwse geneeskunde behandeld worden. Hoe moet je iemand eigenlijk aderlaten, en wanneer wordt zoiets gedaan? Hoe moet medicinale alcohol bereid worden, en wat doe je met iemand wiens buikvlies is gescheurd? Welke kruiden worden aan een patiënt met hevige koorts gegeven? Hoe bereidt men tandpasta? De lijst met vraagstukken die aan bod komen, is schier eindeloos.

---

1 Jansen-Sieben 1996, 79-89.

Een interessante vraag is natuurlijk wie er belang had bij zo'n omvangrijke en diverse verzameling. Het handschrift zelf geeft hierover niet expliciet uitsluitel, bijvoorbeeld in de vorm van een colofon. Maar uit de combinatie van teksten, hun niveau, en de manier waarop ze geordend zijn, valt veel af te leiden. Zo zal nog blijken dat de codex naar alle waarschijnlijkheid gefunctioneerd heeft als de particuliere handbibliotheek van een laatmiddeleeuwse chirurg. Het handschrift laat dan ook verschillende aspecten van de dagelijkse praktijk van zo'n chirurg zien. Daarmee is het een zeer belangrijk document voor het onderzoek naar de geschiedenis van de geneeskunde in de Nederlanden in de late Middeleeuwen. De codex geeft op allerlei niveaus inzicht in het laatmiddeleeuwse wereldbeeld, waarbij het geloof in de relatie tussen geneeskunde en astrologie in alle lagen van de bevolking zeer diep geworteld was. Voor de medische wereld was de astrologie van enorm groot belang. De combinatie geneeskunde plus astrologie en/of astronomie zoals die in het Weense arteshandschrift voorkomt, is zeer gebruikelijk in niet alleen de Middelnederlandse, maar ook in Latijnse en andere volkstalige verzamelhandschriften met artesteksten. Dergelijke handschriften werden meestal geschreven door de geneeskunstbeoefenaren zélf. Wanneer dat niet het geval was, lieten ze beschikbare teksten naar keuze vóór zich afschrijven.²

Het belang van de chirurgie en in haar kielzog de geneeskunde voor de gene die handschrift 2818 heeft samengesteld, blijkt wanneer nader wordt gekeken naar enkele van de belangrijkste (groepen) teksten. De meest prominente traktaten in het handschrift betreffen medische vakliteratuur, ontstaan tegen de academische achtergrond van de Salernitaanse, Italiaanse universitaire wereld. Deze teksten werden niet gebruikt door leken voor zelfmedicatie, noch gelezen omwille van de persoonlijke interesse, maar ze werden welbewust gebruikt door de verschillende groepen geneeskunstbeoefenaren. Dit geldt zeker voor het langste traktaat in de codex, de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (tekst 88).³ Dit soort werken werd gelezen en benut door ontwikkelde chirurgen die hun vak wilden voorzien van een wetenschappelijk/theoretisch kader.⁴

Andere belangrijke teksten in de codex wijzen eveneens in deze richting. Een in handschrift 2818 prominente tekst als de vertaling van *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa (tekst 83) is van oorsprong gericht op de alchemie. Maar omdat dit werk bij herhaling belooft de gezondheid van mensen te zullen verbeteren, trok het de

---

2 Zie hierover uitvoerig Huizenga 1997, 181-218.

3 Verwijzingen naar tekstnummers zijn hier en in het vervolg naar het *Overzicht van de inhoud*, op het einde van deze inleiding.

4 Huizenga 1997, 171-175; daarnaast Huizenga 2003a, *passim*.

aandacht van verschillende medische beroepsgroepen. Het traktaat komt vaker voor in verzamelhandschriften met een vergelijkbaar karakter als het Weense arteshandschrift.⁵

Het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86) vervulde gedurende de late Middeleeuwen een belangrijke rol als naslagwerk voor de apothekers, en dit gold evenzeer voor de rond dezelfde periode ontstane *Circa instans* (tekst 92). Beide teksten werden in de Middeleeuwen zelf al beschouwd als vakliteratuur voor niet alleen apothekers, maar voor alle beoefenaars van een medisch beroep. De combinatie in het Weense arteshandschrift van het *Antidotarium Nicolai* met de erop volgende plantensynoniemenlijst (tekst 87) was al evenzeer gebruikelijk.⁶

De verschillende onderdelen van het *Boec van medicinen in dietsche-complex* (teksten 95-107) waren zeer zeker ook in gebruik bij geneeskunstbeoefenaren. Sommige elementen lijken erop te wijzen dat de oorsprong van het complex mogelijk in de kloostergeneeskunde moet worden gezocht, en dat deze verzameltekst werd samengesteld voor lekenbroeders die het Latijn niet machtig waren.⁷ Delen van het complex werden echter voortdurend losgeweekt of toegevoegd, naar gelang de behoefte.⁸ Het *Boec van medicinen* werd dan ook steeds meer door anderen met een medisch beroep buiten de kloostergemeenschap gebruikt.⁹ Sommige elementen zullen eerder door een arts zijn gebruikt (bijvoorbeeld de gezondheidsleer, uroscopie, sialoscopie [d.i. het voorspellen van het verloop van ziekten aan de hand van speeksel] en sphygmologie [leer van de polsslslag], de therapeutische gedeelten over ziekten en koortsen, de hematoscopie [ziektenprognose aan de hand van bloed], en de gynaecologie). Andere traktaten daarentegen zullen meer in de kraam van een chirurg van pas zijn gekomen (de flebotomie, en de teksten over de bereiding van oliën, siropen en zalven).

Een bijzonder maar lastig te verklaren element in de collectie vormen de vier berijmde traktaten waarmee handschrift 2818 afsluit (*Der mannen ende vrouwen heimelicheit*, tekst 109; *Van smeinscen lede*, tekst 110, en twee berijmde traktaten over de planeten en de vier complexiën, teksten 111-112). Berijmde teksten in een arteshandschrift wijzen meestal namelijk

---

5 Huizenga 1997, 137-141.

6 Huizenga 1997, 156-158; vgl. Seidel 1977, 66.

7 Zie Jansen-Sieben 1996, 86. In de oudste tekstgetuige van de teksten, Utrecht, UB, 1328, maakt een aantekening aantoonbaar duidelijk dat de codex in bezit was en gelezen werd door de minderbroeders te Utrecht.

8 Huizenga 1997, 78-91.

9 Vgl. het ontbreken van een receptarium in de overlevering van het *Boec van medicinen* in het Weense arteshandschrift, door Jansen-Sieben als één van de kenmerken van de medische kloosterliteratuur aangemerkt; daarnaast zouden ook de chirurgische elementen niet in een echt klooster-corpus voorkomen. Zie Jansen-Sieben 1996, 86, en vgl. Huizenga 1997, 260-263.

op een publiek van leken (in de zin van: niet-deskundigen); voor professionele geneeskunstbeoefenaars was vrijwel altijd het proza voorbehouden.¹⁰ De enige verklaring die, afgezien van het mnemotechnische aspect (rijmteksten zijn gemakkelijker te onthouden), enigszins aannemelijk lijkt, is dat ze in het handschrift werden opgenomen omdat de compiler er vanwege hun medische en iatromathematische¹¹ inhoud belang in stelde. Opvallend is echter wel dat deze groep teksten zo nadrukkelijk is afgezonderd van de prozateksten van het *Boec van medicinen*. De samensteller wilde proza en rijm duidelijk niet door elkaar hebben lopen, en plaatste de rijmteksten op het einde van het handschrift. Desondanks staan de rijmteksten een situatie in medisch-professionele hoek, zoals uit de andere teksten nadrukkelijk blijkt, niet in de weg. Dit wordt duidelijk uit het feit dat rijmteksten toch wel vaker in medisch-astrologische verzamelhandschriften voorkomen.¹²

Naast deze medische en chirurgische teksten kent het Weense arteshandschrift nog een groot aantal (qua aantal zelfs het merendeel, qua omvang echter niet) korte tot zeer korte teksten op het gebied van de astrologie, de astronomie en de iatromathematica. Dit wekt geen verwondering: astrologie en iatromathematica behoorden tot de standaardbagage van iedere arts, chirurg of barbier in de late Middeleeuwen, zoals hierboven reeds werd aangestipt. Vrijwel alle traktaten in het handschrift die hierover gaan zijn eenvoudig en inleidend van aard. De combinatie met astronomische literatuur en teksten over astronomische instrumenten (met name de teksten 59-75) is wat minder gebruikelijk, ook al zijn ook deze traktaten over het algemeen eenvoudig en bepaald niet van scholastiek-academisch niveau. Al met al echter wijzen de iatromathematische, astrologische en astronomische teksten in handschrift 2818, beschouwd binnen de context van de andere, medisch-chirurgische traktaten, voor wat betreft de samensteller van deze vakbibliotheek in één band toch wel zeer nadrukkelijk in de richting van een professionele geneeskunstbeoefenaar met een ongewoon brede belangstelling voor astrologische en astronomische vraagstukken.¹³

GESCHIEDENIS VAN HET ONDERZOEK

Recent onderzoek naar het handschrift concentreert zich vooral in mijn in 1997 verschenen dissertatie: *Een nuttelijke practijcke van chirurgien. Genees-*

10 Zie Huizenga 1997, 93-105; Huizenga, Lie & Veltman 2002, 28-29.

11 Een medische toepassing van de astronomie en astrologie, waarbij het verloop van ziekten of het behouden van de gezondheid werden bepaald aan de hand van de stand van de planeten en de tekens van de dierenriem.

12 Vgl. Huizenga 2003a, 470-476.

13 Meer hierover in de afsluitende paragraaf van deze inleiding, *Besluit*.

---

*kunde en astrologie in het Middelnederlandse handschrift Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818.*¹⁴ Aangezien deze editie direct in het ver-
lengde ligt van dit boek, volgt hieronder een beknopte weergave van de be-
langrijkste onderzoekslijnen.

«*Een nuttelijke practijke van chirurgien*»

Deze studie stelde zich tot doel te komen tot inzicht in de manier waarop het handschrift is ontstaan, en hoe het gefunctioneerd kan hebben in zijn tijd. Daarbij werden vragen gesteld als: welke informatie leveren de codex zelf en de inhoud ervan ons op? Wie heeft het boek geschreven, en waarom? Waarom had de samensteller belangstelling voor juist deze combinatie van traktaten? Waar en wanneer is het handschrift geschreven? Het handschrift werd onderzocht aan de hand van drie benaderingswijzen:

1. *Onderzoek naar het handschrift als materieel object.* Hierbij speelden codicologische gegevens een belangrijke rol. Er werd onder andere uitvoerig onderzocht hoe het handschrift in elkaar zit, hoe het is opgebouwd in katernen en hoe deze zijn samengebonden.

2. *Onderzoek naar de inhoud van de traktaten in het handschrift.* Naast de materiële aspecten van de codex werd de inhoud ervan onderzocht op de mogelijkheden om iets te vertellen over de kopiist, het moment van afschrijven, of de intentie waarmee dat gebeurde.

3. *Onderzoek naar de sociaal-culturele en historische context van het handschrift.* De codicologische en tekstueel-inhoudelijke gegevens van de eerste twee benaderingswijzen werden hierin voorzien van een breder, historisch kader. Zo werd in een hoofdstuk ingegaan op de inhoud van andere Middelnederlandse medisch-astrologische verzamelhandschriften en de plaats van het Weense arteshandschrift binnen dat corpus. Een ander hoofdstuk behandelde de ontwikkelingen in de geneeskunde en de chirurgie van de late Middeleeuwen, en de verschillende groepen geneeskunstbeoefenaren die onderscheiden kunnen worden.

De in dit boek behandelde codicologische informatie omtrent de codex is uitvoerig. Een belangrijk deel van de gegevens in deze inleiding berust dan ook op het onderzoek dat destijds is uitgevoerd. Deze gegevens zijn nogmaals geverifieerd en, waar nodig, bijgewerkt of verbeterd tijdens een bezoek aan de Weense Österreichische Nationalbibliothek in juni 2004.

Overige studies van de editeur over het handschrift

In het verleden zijn slechts enkele traktaten uit het handschrift of delen daarvan geëditeerd of besproken in secundaire literatuur. Het meest gebeurde dit in artikelen die voorafgaand aan of in het kielzod van *Een nut-*

telike practijke werden gepubliceerd. Aanvankelijk stonden in de publicaties vooral de astrologische en astronomische traktaten in het handschrift centraal. De astrologische tekst *Die 100 capitelen van astronomijen* (tekst 59, f.54va-57vb) werd bijvoorbeeld door mij in 1990 geëditeerd.¹⁵ Daar wordt ook ingegaan op de bronnenproblematiek van dit traktaat. Twee jaar later was hetzelfde traktaat onderwerp van een artikel dat zich richtte op de culturele context ervan en de plaats binnen de codex.¹⁶

Het opmerkelijke verschijnsel van de talrijke teksten die twee keer in het Weense arteshandschrift voorkomen, en dan vooral hun plaats in de codex, was onderwerp van een korte schets in 1991.¹⁷ De bijzondere, maar incomplete astrologische tabellen op f.24r-29v (tekst 28) zijn onderwerp van een publicatie in 1993.¹⁸ Er wordt hierin met name speciale aandacht geschonken aan de mogelijkheden die de tabellen, en daarmee indirect de codex, bieden tot lokalisering aan de hand van een computeranalyse. Het jaar daarop stond de clustering van teksten rondom de planeten Almanak en de astronomische tabellen (teksten 62-69, f.65va-72r) centraal in een publicatie in *Queeste*. Het stuk concentreerde zich in het bijzonder op de samenstelling van de groep traktaten, de datering ervan, de referenties aan historische gebeurtenissen en de bronnenproblematiek.¹⁹

In datzelfde jaar werd ook aandacht geschonken aan één van de zeer lange traktaten in het handschrift: de Middelnederlandse vertaling van *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa (tekst 83, f.96ra-129vb).²⁰ Naast een overzicht van de inhoud wordt in deze publicatie ook ingegaan op de motivering van de auteur, verschillende alchemistische processen (de transmutatie, het op kunstmatige wijze omzetten van stoffen in goud, en de distillatie), en de positie van het traktaat binnen de ontwikkeling in de alchemie van de late Middeleeuwen.

In 1996 werden de tweetaligheid (Middelnederlands en Latijn) in het handschrift als geheel, en de rol van de latinitas bij de transmissie van de teksten besproken.²¹ Met name de lange farmaceutische teksten in de codex, zoals het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86, f.132ra-157ra) en de *Circa instans* (tekst 92, f.216ra-249ra) en de verschillende glossaria (teksten 87, 94 en 97; f.158ra-165v, 250rb-251va en 262ra-263ra) worden nader besproken op dit aspect. Hetzelfde onderwerp werd in 2003 uitgediept in een publicatie waarin het Weense arteshandschrift weliswaar prominent besproken

15 Huizenga 1990, 42-48.

16 Huizenga 1992.

17 Huizenga 1991.

18 Huizenga 1993.

19 Huizenga 1994a.

20 Huizenga 1994b.

21 Huizenga 1996.

wordt, maar waarin het corpus is uitgebreid tot andere codices en medische artesteksten.²²

Twee artikelen over het handschrift en de teksten daarin verschenen in 1998. In het eerste werd de maatschappelijke en wetenschappelijke context besproken van drie samenhangende teksten in de codex die gaan over de aderlating, de omgang en analyse van bloed (hematoscopie), en het zetten van aderlaatkoppes (teksten 99-101, f.263vb-266rb).²³ De teksten werden bovendien geëditeerd. De andere publicatie gaat nader in op de mogelijke identiteit van de compiler van de codex.²⁴

In twee andere publicaties tenslotte vormt vooral de chirurgie in de codex (in het bijzonder de Middelnederlandse vertaling van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis, de langste tekst in het handschrift; tekst 88, f.169ra-213vb) een belangrijke bouwsteen voor een analyse over het verschil tussen het ideaal van de chirurg en de alledaagse realiteit in de Nederlanden,²⁵ en voor het corpus van de Middelnederlandse chirurgieën als geheel.²⁶

Edities en studies van anderen

De zogenoemde 'Pseudo-hippocratische iatromathematica' (tekst 9, f.6rb-10va), en een fragment van het *Alcabicium* (tekst 61, f.60va-61ra) werden geëditeerd door Ria Jansen-Sieben.²⁷ Willy Braekman editeerde het traktaat over fysiognomie, *Vander kennesse der complexien* (tekst 27, f.22va-23va).²⁸ Het inleidende deel van Johannes de Rupescissa's *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* (tekst 83, f.96ra) werd geëditeerd door Udo Benzenhöfer.²⁹ In hun omvangrijke studie naar de Middelnederlandse vertalingen van het *Antidotarium Nicolai* worden van de tekst in het Weense arteshandschrift (tekst 86) ook enkele kapitels uitgegeven door Willy Braekman en Gundolf Keil;³⁰ er worden daarnaast vier andere Middelnederlandse vertalingen besproken. Delen van de proloog van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (tekst 88, f.169ra), evenals van de epiloog op f.250ra (tekst 93, f.250ra-b), werden meegedeeld door Karl Sudhoff, overigens wel met talrijke lees- en afschrijffouten.³¹ Frag-

---

22 Huizenga 2003b.

23 Huizenga 1998a.

24 Huizenga 1998b.

25 Huizenga 2000.

26 Huizenga 2003a.

27 Jansen-Sieben 1983, 17-31, en 9-10.

28 Braekman 1970a, 121-137.

29 Benzenhöfer 1989, 200-201.

30 Braekman & Keil 1971, 277 e.v.

31 Sudhoff 1918, 462-463.

menten van de traktaatjes over de verzorging van zeer jonge kinderen en over voedsters (teksten 103 en 104, f.268va-269rb) werden bovendien een jaar later door dezelfde geëditeerd.³² De eerste 124 verzen van het berijmde *Der mannen ende vrouwen heimelicheit* (tekst 109, f.284ra-b) werden in 1908 bezorgd door Max Förster.³³

*Vermelding van het handschrift in catalogi*³⁴

Het handschrift wordt in het begin van de achttiende eeuw voor het eerst door de bibliothecaris Johannes Benedictus Gentilotti beschreven in zijn handgeschreven catalogus, die nog steeds in de Österreichische Nationalbibliothek bewaard wordt.³⁵ Gentilotti vermeldt weinig bijzonderheden, maar geeft van de teksten of tekstgroepen die hij onderscheidt (in totaal vijfentwintig) wel steeds zorgvuldig het incipit, en soms een explicit. Hij vermeldt het aantal van 318 folia en dateert het als ‘vijftiende-eeuws’.³⁶

De eerste vermelding in een gedrukte handschriftencatalogus is in 1841 door August Heinrich Hoffmann von Fallersleben. Codicologische bijzonderheden worden hierin niet gegeven.³⁷ In 1965 wordt het handschrift genoemd in de catalogus van de handschriften (met uitzondering van de Griekse en oosterse) in de Weense bibliotheek.³⁸ Ook in het werk van Franz Unterkircher over de geïllumineerde handschriften van de bibliotheek wordt het handschrift genoemd. Aangezien de codex echter vrijwel niet verlucht is, bedraagt de beschrijving slechts drie regels.³⁹

Een veel uitvoeriger beschrijving wordt gegeven in de drie jaar na de catalogus van Unterkircher verschenen meerdelige catalogus van Herman Menhardt over de Duitse literaire handschriften in de bibliotheek.⁴⁰ Bij zijn opsomming van de inhoud onderscheidt hij twaalf delen. Het incipit en explicit van de teksten worden steeds gegeven, hoewel er nogal eens af-

32 Sudhoff 1919, 220.

33 Förster 1908, 523-527

34 Zie voor een online-overzicht van de catalogi van het handschriftenbestand Németh 1996. Diverse van de in deze paragraaf genoemde catalogi zijn inmiddels ook gedigitaliseerd – zie hiervoor *Manuscripta mediaevalia* 2004.

35 De catalogus is onder signatuur Ser. Nova 2213 in de bibliotheek aanwezig. De beschrijving van het handschrift bevindt zich op p. 226-232 (f.113v-116v). De Oostenrijker Gentilotti was afkomstig uit Tirol. Hij leidde de bibliotheek van 1705-1723. Hij was verantwoordelijk voor een grootscheepse herziening van de indeling en signaturen van de codices van de Hofbibliothek. Zie Von Mosel 1835, 99-109 en Menhardt 1960, 17.

36 Voor een afschrift van de handschriftbeschrijving van Gentilotti, zie Huizenga 1997, 421-424, Appendix III.

37 Hoffmann von Fallersleben 1841, nr. CCVI.

38 *Tabulae* 1965, vol. I, 137-138.

39 Unterkircher 1957, 86. Er wordt daarbij vermeld dat de omvang van het handschrift 316 folia bedraagt; de beide ingevoegde halve bladen (f.143 en 215) zijn niet meegerekend.

40 Menhardt 1960, 341-344.

schrijffouten voorkomen.⁴¹ Soms is de inhoudsopgave niet helemaal correct, bijvoorbeeld wanneer het eerste deel van Bruno Longoburgensis' *Chirurgia magna*, dat in de codex op het tweede deel volgt, niet als zodanig wordt herkend. Na zijn beschrijving van de inhoud geeft Menhardt in sterk gecompriëerde vorm als eerste enige codicologische informatie. Hij dateert het handschrift rond 1490.

De uitvoerigste codicologische informatie is terug te vinden in Willem de Vreeses *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* te Leiden. De zorgvuldige aantekeningen in de *BNM* over de katernenopbouw van het handschrift, de signaturen, de rubricatie en een uitvoerige inhoudsopgave getuigen van het gedegen onderzoek waaraan De Vreese het handschrift begin vorige eeuw heeft onderworpen.⁴² Ook bevinden zich in de map tekeningen van de watermerken. De Vreese dateert het handschrift rond 1480.

In het *Repertorium van de Middelnederlandse artes-literatuur* van Ria Jansen-Sieben wordt een uitvoerige beschrijving gegeven van de inhoud van het Weense arteshandschrift.⁴³ Er wordt geen codicologische informatie gegeven. De datering van Menhardt wordt overgenomen.

BESCHRIJVING VAN HET HANDSCHRIFT

De codex bevindt zich over het algemeen in een redelijk goede conditie. Waterschade heeft de boven- en zijranden van de laatste twee katernen, f.301-318, soms in ernstige mate aangetast. Watervlekken komen ook voor op de folia 1-6, op het bovenste en onderste deel van de bladen. Op de folia 7-23 is aan de boven- en buitenkant van het papier nog lichte waterschade. Het feit dat deze waterschade alleen voorkomt bij de katernen 1 en 2 en 24 tot en met 27 is een argument voor het bij elkaar horen ervan: ze vormen de buitenste katernen van één boekdeel. Doordat dit boekdeel op de één of andere manier met water in aanraking is gekomen (in het water gevallen, regen tijdens vervoer, etc.), zijn deze katernen het ernstigst aangetast.

Naast deze verschijnselen kunnen de volgende gebreken aan het handschrift genoemd worden: het eerste katern ligt bijna los in de band; er is veel ruimte doordat het naaisel gebreken vertoont. Daarnaast is het blad II deerlijk gehavend door waterschade, en er zitten drie grote gaten in; in de rechterrand van f.63 zit een scheur van 30 mm; f.136 is linksboven ingescheurd, en aan de onderzijde ontbreekt een deel van het blad, dat in de

41 Zie verschillende recensies van de catalogus: Keil 1959, Keil 1965, Lievens 1964, en Eis 1982.

42 Te vinden in de map 'Weenen, Hofbibliotheek, nr. 2818'. Zie voor een afschrift van De Vreeses aantekeningen Huizenga 1997, 425-426.

43 Jansen-Sieben 1989, 472-477.

lengte over een breedte van 0-30 mm is afgescheurd, bijna tot in de vouw; in f.191-194 zitten gaatjes, bijna in de vouw op één derde van onderen. Het begint als een klein gaatje op f.191 en breidt zich steeds verder uit tot een onregelmatig gat van ? 20 x 15 mm. Tussen f.230v en 231r, 234v en 235r, en 236v en 237r bevinden zich resten van bladen. Op f.264 is rechtsboven een hoekje afgescheurd; rechtsboven op f.265 is de hoek omgevouwen.

1. De band

Wie handschrift 2818 van de Österreichische Nationalbibliothek ter hand neemt en het moderne omslag weghaalt dat er ter bescherming omheen zit, valt allereerst de witte perkamenten band uit het jaar 1753 op. Reeds vanaf de zeventiende eeuw werden handschriften die al in het bezit van de Hofbibliothek waren, opnieuw ingebonden wanneer de (laatmiddeleeuwse) band beschadigd of in slechte staat was.⁴⁴ Het witte perkament is bevestigd op houten platten. De afmetingen daarvan bedragen 306 x 220 mm.⁴⁵

Op het voorplat bevindt zich in het midden een ovaal stempel waarin een adelaar met twee koppen te zien is. De adelaar houdt met zijn poten een zwaard en een scepter vast. De adelaar is omgeven door een rand met bloemmotief. De afmetingen van de ovaalvormige figuur bedragen 72 x 55 mm. Het is het keizerlijke wapen, ten teken dat het handschrift tot de Weense Hofbibliothek behoorde. Daarop duidt ook het eigendomsmerk, dat boven de adelaar in gouden letters is te lezen: *E.A.B.C.V.*, wat betekent: *Ex Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi*.⁴⁶

Onder de adelaar staat, eveneens in gouden letters: *17.G.L.B.V.S.B.53*. De cijfers *17* en *53* vormen het jaartal 1753; de letters staan voor *Gerhardus Liber Baro Van Swieten Bibliothecarius*.⁴⁷ De Leidenaar Gerard van Swieten was vanaf 1745 bibliothecaris van de bibliotheek. Hij was een beroemd arts en doceerde geneeskunde in Leiden, tot hij door keizerin Maria Theresia naar Wenen werd geroepen. Naast zijn activiteiten voor de bibliotheek doceerde hij geneeskunde.⁴⁸ Onder zijn leiding werden de banden van een

44 Menhardt 1960, 29: 'Für den Benützer der Wiener Hss. ist insbesondere nötig zu wissen, daß seit dem 17. Jh. in der Hofbibliothek schadhafte ältere Einbände entfernt und meist durch weiße Pergamentbände ersetzt wurden [...].' Het handschrift behoort daarmee tot een groep handschriften in de ÖNB waarvan de beschadigde of in slechte staat verkerende banden in de achttiende eeuw verwijderd werden, en vervangen door witte banden, met name tijdens de leiding van Gerard van Swieten aan de bibliotheek (1745-1772) – zie hieronder.

45 Bij afmetingen wordt steeds eerst de hoogte, dan de breedte gegeven.

46 Gerstinger 1948, 373.

47 Beck 1940, 1; Gerstinger 1948, 373.

48 Von Mosel 1835, 145-147; Menhardt 1960, 19 en 29.

groot aantal oude codices in de bibliotheek vervangen, waaronder die van handschrift 2818.⁴⁹

De rug is 74 mm breed. Aan de boven- en de onderzijde bevinden zich over de gehele breedte van de rug twee rode titelschildjes van 24 mm hoog.⁵⁰ De afstand van de vlakken tot de boven- en onderzijde is 6 mm. De schildjes worden omgeven door een dubbele lijn met een onderlinge afstand van 2 mm, in totaal dus vier dubbele lijnen die de beide rode schildjes begrenzen; aan de bovenkant van elke bovenste lijn, en de onderkant van elke onderste is een haaiantandachtig patroon te zien. Op het bovenste schildje zijn de genres waartoe de teksten van de codex behoren in zwarte letters gedrukt: *OPUSCULA ASTROLOG. ET MEDICA*. Op het onderste schild is daarnaast de oude signatuur genoteerd: *COD. MS. MED. GERM. LXXXVI*. In het midden van de rug, tussen de titelschildjes, is in grote cijfers in zwarte inkt geschreven: 2818. Op de achterzijde van de band bevindt zich dezelfde gouden adelaar als op de voorzijde.

De platten zijn niet soepel; het witte perkament is op hout bevestigd. Niet te zien is om welk hout het gaat. Op de rug zijn vaag nog drie ribben te onderscheiden, maar ze zijn nauwelijks te zien. De platten hebben ten opzichte van het boekblok een oversteek van 5-10 mm. De perkamenten bekleding heeft een overlappende inslag van 20-29 mm. De dikte van de platten (inclusief de wit-perkamenten bekleding) is 7 mm.

De rug van het handschrift is los. De kapitalen zijn direct bestoken in twee kleuren garen, wit en mosgroen. Er zijn geen knepen; de katernen vormen een rechte rug. De katernen zijn gebonden op vijf witte naaistroken van textiel van 9-10 mm breedte.

De huidige band is zoals de meeste Weense codices sinds het begin van de vorige eeuw voorzien van een lichtbruin kartonnen omslag ter bescherming. Op de rug daarvan is een transparant stickertje geplakt, waarop in zwarte letters is gedrukt: *BIBL. PAL. VIND. COD. 2818*, alsmede een kleine ronde afbeelding met het keizerlijke wapen.

Naaien

De katernen zijn door de vouw gebonden met lichtgrijs tot wit getwijnd garen. De naaigaten zijn klein en gestoken. De exacte manier van naaien is moeilijk te achterhalen, omdat de rug van het boekblok nauwelijks te zien is. In sommige katernen zijn knoopjes te zien. Er komen in de katernen vijf naaiposities voor, met onderling sterk wisselende afstanden.

49 Vgl. voor een beschrijving van de band van een codex uit dezelfde periode (1755), een Latijns medisch verzamelhandschrift met o.a. de *Circa instans* (ÖNB, hs. 2461), Beck 1940, 1-2.

50 De hier en in het vervolg gehanteerde terminologie voor de boekband berust op Gnirrep, Gumbert & Szirmai 1997.

In de meeste katernen zijn onder het huidige garen gaatjes van een eerder naaisel te zien, die in alle katernen op ruwweg dezelfde, gelijke afstand van elkaar voorkomen. Waar dat volledig zichtbaar is, kan uit het patroon van deze gaatjes worden afgeleid dat de codex vóór 1753 een band gehad heeft waarin de katernen op vier bindtouwen of bindriemen genaaid waren.

Schut- en dekbladen

Tegen het voor- en achterplat bevinden zich dekbladen. Het zijn papieren bladen die op de platten gelijmd zijn en die een doorlopend geheel vormen met het navolgende respectievelijk voorafgaande blad. Tussen het voorplat en het eerste blad van het eerste katern komt daarom een vrij schutblad (I) voor, en dit geldt ook voor het laatste blad van het laatste katern (f.318) en het achterplat (I*). Zowel op de dekbladen als op het vrije schutblad I bevinden zich notities van verschillende aard. Het betreft aantekeningen in potlood uit het begin van de vorige eeuw van de (huidige) signatuur, de geschatte waarde van de codex, foliëringen en een purperen stempel met het keizerlijk wapen.

Waar het vrije schutblad I is uitgescheurd, zijn gedeelten te zien van een brede strook die was meegenaaid om de verbinding te verstevigen tussen het boekblok en het plat waar het is opgeplakt ('oortje'). De strookjes zijn op perkament beschreven in een littera textualis. Voor zover de tekst te ontcijferen is, lijkt het om de resten van een Duits handschrift te gaan.⁵¹

Op het dekblad van het voorplat bevindt zich in de linkerbovenhoek een wit etiket met een dubbele zwarte omlijning, waarin: 2818 (in inkt), en *Wertverw. 1000 K.* (in potlood).⁵² Op ongeveer een derde van het dekblad staat in het midden: *XVI. E. 28'*, in potlood. Hiervoor kon geen verklaring gevonden worden.

In de linkerbovenhoek van het vrije schutblad I is in potlood geschreven: 2818, en daar direct onder, eveneens in potlood: *Wert: 1000 Kr.* (zie hierboven). In de rechterbovenhoek staat het cijfer *I*, gevolgd door een *II* op het (oorspronkelijk onbeschreven) eerste blad van katern 1. Op het tweede blad daarvan begint de moderne foliëring met 1. De cijfers I en II zijn met potlood geschreven. Deze nummering I-II is waarschijnlijk aangebracht door Menhardt, want ze stemt overeen met zijn beschrijving van het handschrift in zijn catalogus van Duitse literaire handschriften in de bibliotheek.⁵³

51 Op het 'oortje' voorin de band is te ontcijferen: ...*ein... heid... von... (eich)... St(ampl)... und... ...wi*; op dat achterin de band: (*nom*)... *man (et) (benday)*... *dom ... Seli... Sein (clanc) ...dfeki...*

52 Het betreft hier een schatting van de prijs in kronen die bij het maken van de omslag bij alle codices gemaakt is (begin vorige eeuw). Ze was bedoeld voor intern gebruik, en heeft nu weinig relevantie meer.

53 Zie Menhardt 1960, 341-344.

In het midden van f.IIr bevindt zich een klein purperen stempel met het keizerlijk wapen en de tekst: *KAISERLICHE KOENIGLICHE HOFBIBLIOTHEK*. Daaronder, op ongeveer tweederde van het blad, is met potlood genoteerd: *LXXXVI*, terwijl *XXXVI* in potlood is doorgehaald.

Als gezegd is f. II het eerste blad van katern 1; in de uiterste linkeronderhoek is nog de *j* van de katernsignatuur *aj* zichtbaar. De *a* die er wellicht heeft bestaan is niet meer te zien.⁵⁴ Het feit dat de foliëring van het handschrift (door Gentilotti; zie verderop) pas met het volgende blad begint, zou erop kunnen wijzen dat dit blad toegevoegd is. Autopsie in Wenen leerde echter dat f. II en f.11 waarschijnlijk een dubbelblad vormen; door de strakke binding was dit echter niet met zekerheid vast te stellen. De signatuur linksonder lijkt ook alleen te verklaren door ervan uit te gaan dat het blad vanaf het begin deel uitmaakte van het eerste katern. Daar komt bij dat de rode inkt die voor f.IIv werd gebruikt, een afdruk heeft achtergelaten op f.1r (rechtsboven, *Der teikenwesen*); ook is een deel van de rode inkt van de grote initiaal *O* op f.1r (linksonder) op f.IIv terechtgekomen. Dit gebeurde als gevolg van de waterschade aan de boven- en onderkant van dit katern, en kan dus alleen maar veroorzaakt zijn op een moment dat f.IIv tegen f.1r was aangedrukt, nog vóór het handschrift in de huidige samenstelling werd ingebonden.⁵⁵ Het blad is in ieder geval contemporain: op de versozijde begint tekst 1, de tabel met de zodiakale eigenschappen, geschreven door hand *a*, de kopiïst van het Weense arteshandschrift (zie afb. 2).

Het tweede vrije schutblad vóór het achterplat is blanco. In de hoek rechtsboven is met potlood genoteerd: *I**.⁵⁶ Op het dekblad van het achterplat lijkt (slecht leesbaar) linksboven in potlood te staan: *J.O*. Het gaat zeker niet om een contemporaine aantekening.

2. Materiaal en samenstelling

Afgezien van de later toegevoegde schutbladen (ff.I en I*) telt de codex 318 papieren folia (f.II en 1-318, minus f.272; zie hieronder), verdeeld over 27 katernen. Het bibliografisch formaat is folio, dat wil zeggen de dubbelbladen waaruit de katernen zijn samengesteld, zijn eenmaal gevouwen vellen papier; alleen de folia 143 en 215 zijn halve ingevoegde bladen.⁵⁷ Blad 143 heeft een kim tussen f.132v en 133r. Blad 215 heeft geen kim; het is op het volgende blad geplakt.⁵⁸ Scheuren in het blad of afgescheurde delen komen

54 Vgl. ook de beschrijving van de katernsignaturen bij 2, 'Materiaal en samenstelling'.

55 Zie ook verderop, *Katernsignaturen en de opbouw van het handschrift*.

56 Ook hier lijkt de nummering aangebracht door Menhardt – zie Menhardt 1960, 28.

57 Dit zijn halve bladen, dus kwarten van bifolia, overdwers gescheurd.

58 De afmetingen van blad 215 zijn: 158-155 x 210-207 mm.

Die tekenē	Die huylen	Der tekenē disqualificatie	Der tekenē tequale	laten poliac	Der tekenē regname inden menschen	Der tekenē welen
Aries	Mars Zundt	Herar lie	hart droge	Coat hille	Thaest ende dat dier te behoert	Mantich Oest
Taurus	Venus Oest	Vast	Coest droge	Coaert Coaert	Den hale end dat dier te behoert	Vysfyt Zundt
Gemin	Mercur Moert	Chue meue	Coest droge	Coaert hille	Den armen sion dier te palmen	mantich West
Cancer	lune West	Herar lie	Coest droge	Coest hille	Die boest maghe end miche	Vysfyt Moert
Leo	Solis Oest	Vast	Coest droge	Coaert Coaert	Dacharte sonde die sion en inge gubene	mantich Oest
Virgo	Mercur Moert	Chue meue	Coest droge	Coaert Coaert	Den burch en die sion adrezen	Vysfyt Zundt
Libra	Venus Oest	Herar lie	Coest droge	Coest Coest	Den nand en die sionelhyt	Mantich West
Scorpio	Mars Zundt	Vast	Coest droge	Coest hille	Mantich die sion adrezen montche hiltent	Vysfyt Moert
Sagitta	Jouis Coest	Chue meue	Coest droge	Coat hille	Die sionelhyt en sion	mantich Oest
Capricornus	Saturnus Moert	Herar lie	Coest droge	Coaert Coaert	Die hancen	Vysfyt Zundt
Aquarius	Saturnus Vast	Coest droge	Coest droge	Coest hille	Die beunen en entiden	mantich West
Pisces	Jouis West	Chue meue	Coest droge	Coest hille	Die dier en planten	Vysfyt Moert

Afb. 2. F.IIv, de tabel met eigenschappen van de zodiak (verkleind). Aan de buitenranden komen vlekken voor, veroorzaakt door de inwerking van water.

voor bij f.63, 136, 264. Gaten bevinden zich in f.II (zie afb. 2) en in f.191-194. Er is niets weggesneden of anderszins weggevallen.

Rechtsboven op de rectozijde van elk blad is in het begin van de achttiende eeuw door de bibliothecaris Johannes Benedictus Gentilotti von Engelsbrunn met inkt de foliëring aangebracht. Gentilotti maakte echter een fout in de telling; hij vergat f.272, waardoor de telling van 271 op 273 springt. Dat het aantal bladen toch op 318 komt, wordt veroorzaakt doordat hij het eerste blad (door Menhardt aangeduid met II) niet folieerde.⁵⁹ De schutbladen zijn met potlood genummerd, waarschijnlijk door Menhardt.⁶⁰

Katernen

De codex bestaat uit in totaal 27 katernen (zie fig. 1). De meeste katernen zijn senionen, dat wil zeggen dat ze bestaan uit zes ineengeschoven dubbelgevouwen bladen; katern 18 bestaat echter uit vijf dubbelbladen (quinio), en katern 27, het laatste, uit drie (ternio). De collatie volgens de Engelse formule luidt:

1-11¹² (131), 12¹² + 1 vóór 12 (143), 13-17¹² (204), 18¹⁰ (214), 19¹² + 1 blad voor 1 (215), 20-26¹² (312), 27⁶ (318)

Er zijn door hand a in het handschrift verschillende reeksen katernsignaturen aangebracht. Ze zijn met zwarte inkt genoteerd op de rectozijde van de (zes, of in een enkel voorkomend geval vijf of drie) bladen vóór het midden van ieder katern. De signaturen zijn niet regelmatig in een doorlopende volgorde, maar ze vertonen een grote variatie in de wijze waarop de bladen geteld worden.

De katernsignaturen kunnen onderscheiden worden in twee groepen (zie fig. 1). De eerste groep bestaat uit katernsignaturen die op de rectozijde van de bladen vóór de vouw in ieder katern zijn geschreven in de uiterste linkeronderhoek. Deze katernsignaturen zijn duidelijk bedoeld geweest om niet alleen de katernen op volgorde te houden (door middel van de letter van de signaturen), maar vooral ook om *binnen* elk katern de dubbelbladen te kunnen ordenen (de cijfers van de signaturen). De positie op het blad waar ze voorkomen is ongebruikelijk.

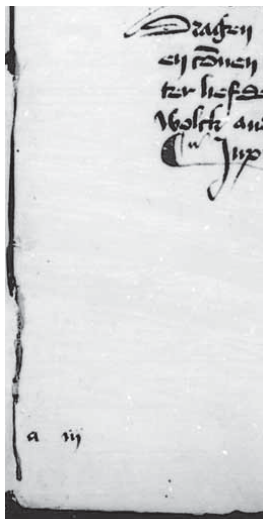
Uit fig. 1 blijkt dat de katernsignaturen van de katernen 1-2 (deel I) en 19-27 (deel VII) een reeks vormen.⁶¹ Hierbij wordt steeds eerst in een kleine letter het nummer van het desbetreffende katern gegeven (*a* tot en met

⁵⁹ In de editie wordt de foliëring van Gentilotti gevolgd.

⁶⁰ Zie hierboven, 1, 'De band', *Schut- en dekbladen*.

⁶¹ Zie voor de katernsignaturen ook de aantekeningen van Willem de Vreese in zijn *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* – zie Huizenga 1997, 425-426.

Afb. 3. Katernsignatuur *a ij* in de uiterste hoek linksonder van f.2r (detail, verkleind).

*j*⁶²), gevolgd door een doorlopende telling van de dubbelbladen in Romeinse cijfers (*i* tot en met *lxijj*, 1-63).⁶³ Daarbij worden in de katernen 23 tot en met 27 twee maal de letters *g* en *h* gebruikt om het katern aan te duiden.

Katern 3 (deel II) is het enige katern zonder signatuur. In de katernen 4 tot en met 11 (delen III en IV) zijn de bifolia binnen het katern genummerd, opnieuw met een kleine letter (*b* tot en met *j*). De telling van de dubbelbladen is hierbij echter in Arabische cijfers; bovendien loopt ze niet door, maar ze begint per katern opnieuw (*1* tot en met *6*⁶⁴).

Katernen 12 tot en met 14 (deel V) worden met majuskels aangeduid: *C 1* tot en met *E 6*. Deze katernen bevatten de teksten van het *Antidotarium Nicolai* en het plantenglossarium. Katernen 15 tot en met 18 (deel VI) hebben de signaturen *c 1* (opnieuw) tot *f 5*. Op deze katernen is de volledige tekst van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis geschreven. De eerste twee katernen

hiervan echter, 15 en 16, waren oorspronkelijk anders genummerd, namelijk *p 1* tot en met *q 6*. Deze signaturen zijn doorgehaald en vervangen door de andere.

Naast deze signaturen, die dus steeds linksonder zijn geschreven, is er nog een tweede groep signaturen. Het gaat hierbij om katernsignaturen die rechtsboven op de rectozijde van het eerste blad van verschillende katernen zijn opgetekend. Deze signaturen bestaan slechts uit één letter, in de meeste gevallen een majuskel.⁶⁵ In tegenstelling tot de signaturen linksonder, zijn deze signaturen dus uitsluitend bedoeld om de katernen op de juiste volgorde te krijgen (ze staan alleen op de rectozijde van het eerste blad van een katern).

62 Alleen in het laatste katern, een ternio, is deze letter een majuskel: *J*.

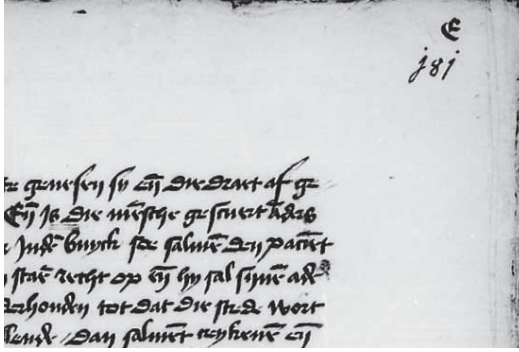
63 Hierbij is dus alleen het aantal dubbelbladen van ieder katern geteld, en niet het aantal folia.

64 Daarbij moet aangetekend worden dat in deze katernen het getal *1* steeds als *j* is geschreven, dus op de Romeinse in plaats van de Arabische schrijfwijze. Uit de context van de rest van de signaturen blijkt echter zonneklaar, dat hier genummerd is met Arabische cijfers, en dat deze nummering dus duidelijk afwijkt van die van de katernen 1-2 en 19-27. Ze zullen daarom in het vervolg steeds aangeduid worden met *1*.

65 De signatuur *b* in het tweede katern lijkt hierbij geen majuskel te zijn. Het onderscheid tussen majuskel en minuskel letter is bij deze signaturen echter soms klein, en bijzonder moeilijk te bepalen. De beslissing om een signatuur als majuskel of als minuskel te bestempelen is genomen naar analogie van de lettervormen elders in de codex.

Katern	Aantal bladen	Foliëring handschr.	Katernsign. linksonder	Kat.sign. rechtsboven	Nummer teksten	Omschrijving of titel teksten	Codicologische eenheid
1	12	II, 1-11	[a]j-a vj		1-10	Astrologie, iatromathematika	I
2	12	12-23	b vij-b xij	b	11-27		
3	12	24-35			28	Horoscopische tabellen	II
4	12	36-47	[b] j-b 6		29-50	Astrologie, astronomie en iatromathematika	III
5	12	48-59	c j-c 6		51-61		
6	12	60-71	[d] j-d 6		62-69		
7	12	72-83	e j-e 6		70-77		
8	12	84-95	f j-f 6		78-82		
9	12	96-107	g j-g 6		83	Johannes de Rupescissa, <i>De Consideratione Quintae Essentiae</i>	IV
10	12	108-119	h j-h 6		83		
11	12	120-131	j j-j 6		83-85		
12	12+1(143)	132-144	C j-C 6	C	86	<i>Antidotarium Nicolai</i> + Plantensynonymarium	V
13	12	145-156	D j-D 6		86-87		
14	12	157-168	E j-E 6		87		
15	12	169-180	c j-c 6 (~~p j-p 6~~)	D	88	Bruno Longoburgensis, <i>Chirurgia Magna</i>	VI
16	12	181-192	d j-d 6 (~~q j-q 6~~)	E	88		
17	12	193-204	e j-e 6	F	88		
18	10	205-214	f j-f 5	G	88-90		
19	1(215)+12	215-227	c xiiij-c xviiij	H	91-92	<i>Circa Instans</i>	VII
20	12	228-239	d xix-d xxiiij	J	92		
21	12	240-251	e xxv-e xxx	K	92-95	<i>Boec van medicinen in Dietsche</i> , aderlaattraktaten	
22	12	252-263	f xxxi-f xxxvj	L	95-99		
23	12	264-276	g xxxvij-g xliij	M	99-106		
24	12	277-288	h xliij-h xlviij	N	106 -109		
25	12	289-300	g xlix-g liiij	O	109 -110	Berijmde teksten (o.a. <i>Der mannen en vrouwen heimelicheit, Van smeinscen lede</i>)	
26	12	301-312	h lv-h lx	P	110		
27	6	313-318	J lxj-J lxiiij	Q	110 -125		

Fig. 1. De opbouw van de katernen en de katernsignaturen. Signaturen tussen vierkante haken [ ] zijn ofwel zeer slecht leesbaar, ofwel afwezig en daardoor bepaald uit de context. Stippellijnen geven de scheidingen tussen de verschillende codicologische eenheden van het handschrift weer. De eenheden worden in het vervolg genoemd naar de Romeinse cijfers waarmee ze hier aangeduid worden. Hierbij moet opgemerkt worden, dat er op het einde van iedere eenheid steeds enige witruimte of blanco folia zijn overgelaten, waarbij de overgebleven ruimte soms werd opgevuld door de handen b en c – zie voor meer details 3, *Schrift*.

Afb. 4. Katernsignatuur *E* in de uiterste hoek rechtsboven van f.181r (detail, verkleind).

Voor het eerst is een dergelijke signatuur te vinden op f.12r, het eerste blad van het tweede katern: *b*. Dan volgt er een tijdje niets, waarna de reeks vervolgt met *C* op f.132r, het eerste blad van katern 12. Vanaf katern 15, f.169r, loopt de serie dan regelmatig door tot en met het laatste katern, met op ieder katern één majuskel: *D* tot en met

Q. Vergelijking van deze letters met andere majuskels van de kopiïst van de codex leert dat ook deze signatuuren hoogstwaarschijnlijk zijn aangebracht door hand a. Bovendien is hiervoor inkt met dezelfde grijszwarte tint gebruikt als de inkt waarmee de teksten zijn geschreven.

Katernsignatuuren en de opbouw van het handschrift

De grote verscheidenheid aan signatuuren wijst erop dat verschillende delen van de codex aanvankelijk anders, of in een andere context, hebben gefunctioneerd. Sommige katernen, die nu van elkaar gescheiden zijn, lijken bij elkaar te horen; andere groepjes katernen hebben hun eigen unieke signatuuren en staan dus op zichzelf. Op grond van de verschillende signatuuren die zich in handschrift 2818 bevinden kan de volgende hypothese omtrent de structuur en de opbouw van het handschrift worden opgesteld. Alle eenheden zijn geschreven door hand a.⁶⁶

1. Hand a schreef de codicologische eenheid VII, bestaande uit negen katernen (19-27). Hij bracht hierin een groot aantal medische en chirurgische traktaten bij elkaar.⁶⁷

2. Hij schreef ook twee andere codicologische eenheden, V en VI (katernen 12-14 en 15-18), opnieuw met medische en chirurgische teksten: het *Antidotarium Nicolai* en de plantensynoniemenlijst, en de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis. De laatste tekst behoorde op grond van de doorgehaalde signatuuren (*p* 1 – *q* 6; vervangen door *c* 1 – *d* 6) op enig moment tot een ander bestand of een andere codex:⁶⁸

⁶⁶ Het hiernavolgende berust voor een deel op de uitvoerige analyse van de katernsignatuuren in Huizenga 1997, 33-44. Voor meer details zij daarnaar verwezen.

⁶⁷ Zie voor het volgende ook verderop, *Watermerken en de opbouw van het handschrift*.

(1 2 3)	*x *y	(3 4 5 6)
[12] [13] [14]	(onbekend aant.)	[15] [16] [17] [18]
Antidotarium Nicolai	?	Bruno Longoburgensis, <i>Chirurgia magna</i>

3. Hand a voegde vervolgens aan de medisch georiënteerde eenheid VII de iatromathematisch/astrologische eenheid I (katernen 1-2) toe. Eenheid I en VII vormden tezamen een monogenetische composiet van elf katernen (1-2 en 19-27).⁶⁹ Hij nummerde de katernen van *a* tot *J*, waarbij tweemaal de *g* en de *b* werden gebruikt, en de bifolia daarbinnen van *j* – *lxijj*. Hij nam daarin naast medische en chirurgische teksten ook iatromathematische en astrologische literatuur op. De opbouw van deze composiet was:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
[1]	[2]	[19]	[20]	[21]	[22]	[23]	[24]	[25]	[26]	[27]
iatromathemati- tika/astrologie	<i>Circa instans</i>		<i>Boec van medicinen;</i> aderlating				berijmde traktaten			

4. Hand a bleef zich vervolgens met astrologie en astronomie bezighouden, en schreef het (onvoltooide) katern met de astrologische horoscopetabellen (eenheid II; katern 3). Daarnaast schreef hij eenheid III (katernen 4-8), waarin een groot aantal uiteenlopende astrologische en astronomische traktaten waren ondergebracht (deel III). Hij schreef bovendien een andere vrijstaande eenheid (IV) van drie katernen af met de tekst van Johannes de Rupescissa, *De consideratione quintae essentiae omnium rerum*. Hij voegde deze eenheid toe aan eenheid III, en plaatste er het losse katern met astrologische horoscopetabellen (eenheid II) vóór:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
[3]	[4]	[5]	[6]	[7]	[8]	[9]	[10]	[11]
horoscop- tabellen	astrologie en astronomie					Rupescissa, <i>De conside- ratione quintae essentiae</i>		

⁶⁸ De bovenste cijfers geven de oorspronkelijke volgorde weer; cijfers tussen haken [ ] de huidige volgorde in handschrift 2818. Verticale lijnen geven aan waar teksten niet over een katernscheiding heen lopen. * Duiden hypothetische katernen aan, die niet aangewezen kunnen worden. Met ronde haken ( ) wordt aangegeven dat een veronderstelde volgorde van de katernen onzeker is.

⁶⁹ Onder composiet wordt hier verstaan: een verzameling van twee of meer codicologische eenheden of combinaties van eenheden. De hier en in het vervolg gehanteerde codicologische termen berusten op Gumbert 2004. Voor nadere informatie en uitleg over deze termen, waarvan vele betrekkelijk nieuw zijn, zij naar dat artikel verwezen. In Huizenga 1997 wordt deze composiet aangeduid als 'basishandschrift', om het te onderscheiden van de huidige materiële verschijningsvorm van het Weense arteshandschrift.

De katernen in deze codex, met uitzondering van het katern met de horoscooptabellen, werden door hem voorzien van de signatuur *b* 1-j 6.

5. Op een gegeven moment werd besloten de eenheden met de teksten van het *Antidotarium Nicolai* (V) en de codicologische eenheid met de *Chirurgia magna* (VI), die uit een andere composiet gehaald werd, in te voegen tussen de eenheden I en VII. Eenheid VI was blijkens de doorgehaalde katernsignaturen uit een ander composiethandschrift afkomstig. Om een en ander op volgorde te houden, noteerde hij rechtsboven op het tweede katern, op het eerste katern van eenheid V, en op alle katernen van eenheden VI en VII een nieuwe reeks signaturen de signaturen *b*, en de majuskels *C* tot en met *Q*.

6. Hand a besloot bovendien om de eenheden II, III en IV in te voegen na het tweede katern van eenheid I, waarvan de (bifolia-)nummering wordt voortgezet in eenheid VII. Daarmee waren de astrologie en astronomie duidelijk afgescheiden van de medische componenten. De huidige volgorde van de zevenentwintig katernen was daarmee bereikt.

Alles bij elkaar kunnen er in het Weense arteshandschrift dus zeven codicologische eenheden onderscheiden worden, waarvan er één (eenheid VI) uit een ander handschrift afkomstig is en eenheid I en VII en eenheid II-IV in een eerder stadium bij elkaar gevoegd waren, dat wil zeggen twee composieten vormden. Schematisch ziet dit er als volgt uit:

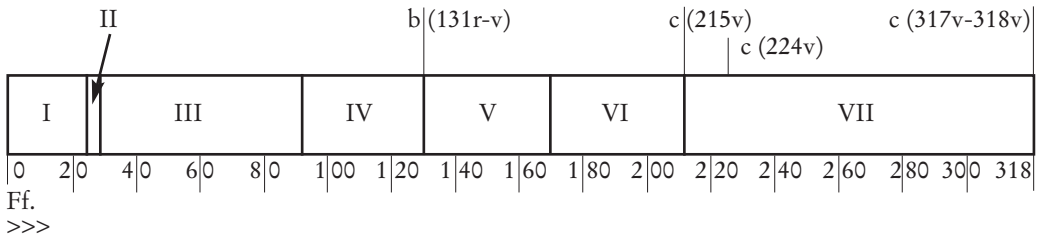

Fig. 2. De delen van het Weense arteshandschrift en de plaats van de handen *b* en *c* daarin.

Waarbij:

I + VII = De iatromathematische/astrologische/medische composiet, met in VII onder andere de teksten van de *Circa instans* en het *Boec van medicinen*;

II = Katern 3, met de horoscoopschema's;

III = De astrologisch/astronomische composiet;

IV = De codicologische eenheid met Johannes de Rupescissa, *De consideratione quintae essentiae omnium rerum*;

V = De codicologische eenheid met het *Antidotarium Nicolai* en het plantenglossarium;

VI = De codicologische eenheid met Bruno Longoburgensis, *Chirurgia Magna*.

Wanneer in het vervolg over de verschillende delen van het handschrift gesproken wordt, zullen zij meestal worden aangeduid met het Romeinse cijfer zoals dat hierboven in de figuren 1 en 2 wordt gegeven.

Bladopmaak

De opmaak van de tekst stemt in de katernen van de verschillende composieten en codicologische eenheden waaruit het Weense arteshandschrift bestaat, opmerkelijk nauwkeurig overeen.

De bladen zijn afgelijnd voor twee kolommen maar er is geen liniëring aangebracht. Het liniëringsschema volgens de methode-Muzerelle luidt: 1 – 1 – 11 / 0 / 1 – 1 / 0.⁷⁰ Uiteraard wordt hier een paar keer van afgeweken wanneer een tabel of tekening dat nodig maakt. De aflijning werd aangebracht met een stift die alleen groeven achterliet. Het basispatroon van de aflijning ziet er in een tekening uit als in fig. 3.

Daarbij horen de volgende afstanden in de breedte. De afstand tussen de vouw en de eerste kolom bedraagt minimaal 14 en maximaal 29 mm; de breedte van de eerste kolom is minimaal 62 en maximaal 72 mm; de ruimte tussen de beide kolommen loopt uiteen van 18 tot 24 mm; de breedte van de tweede kolom ligt eveneens tussen de 62 en 72 mm; de afstand tot de rand van het blad is minimaal 33 en maximaal 44 mm. De totale breedte van de bladspiegel (dus de breedte van de beide kolommen plus de ruimte ertussen) ligt tussen 148 en 163 mm.

De lengtematen zijn: de afstand vanaf de bovenrand van het blad tot het begin van de tekstkolom is minimaal 34 en maximaal 41 mm; de hoogte van de tekstkolommen is vrijwel onveranderlijk 195-196 mm; en de afstand tot de onderrand tenslotte bedraagt minimaal 53 en maximaal 67 mm.

Er zijn echter ook afwijkingen van deze waarden, afwijkingen die samenvallen met de grenzen tussen codicologische eenheden. Zo is de breedte van de kolommen in de katernen van deel I en VII (1 en 2, en 19 tot en met 27) steeds ongeveer 150 mm, en daarmee bij benadering 12 mm smaller dan de tekstkolommen in de overige katernen. De afmetingen bevestigen daarmee dat deze katernen apart staan van de overige eenheden in de codex.

Analoog daaraan is het verschil in lijngaatjes tussen de katernen van deel I en VII en die van de rest van de codex. De lijngaatjes zijn per gevouwen bifolium of per gevouwen katern van boven naar beneden aangebracht; hierop wijst de richting van de pricking (het naar binnen en naar buiten buigen van de randen van de gaatjes). De lijngaatjes bestaan uit kleine don-

---

70 Zie Muzerelle 1999, *passim*. De betekenis van dit schema is: één enkele kantlijn links – één kantlijn rechts – twee enkele lijnen als kolomscheiding / géén horizontale lijnen in de marge / één horizontale doorloper aan de bovenkant van de bladspiegel – één horizontale doorloper aan de onderkant van de bladspiegel / géén gewone regellijnen.

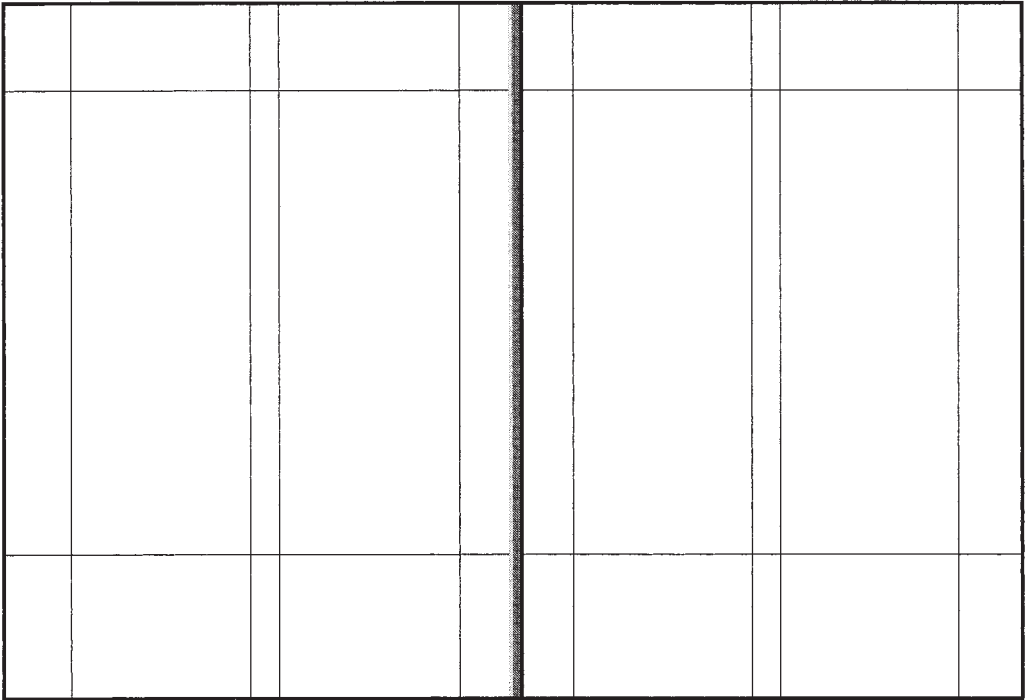

Fig. 3. Het basispatroon van de aflijning in handschrift 2818.

kere gaatjes in de katernen 1 en 2, en de katernen 19 tot en met 27, en uit korte sneetjes (± 1 mm) in de overige katernen. De gaatjes en/of sneetjes bevinden zich in de eerste katernen op 3-5 mm van de rand, verder in het handschrift loopt dit op naar 10-15 mm of zelfs 20-25 mm.

Naast deze verschillen is er dus een opmerkelijke consistentie in de werkwijze van de kopiïst bij het samenstellen van de overige katernen; voor de verschillende delen is deze werkwijze steeds hetzelfde, en dit geldt zowel de wijze van liniëren als de afmetingen van de schriftspiegel.

Voor de verschillende delen die binnen het Weense arteshandschrift onderscheiden kunnen worden is het aantal regels per tekstkolom tamelijk regelmatig. Iedere kolom bevat gemiddeld rond vierendertig tekstregels. Een overzicht:⁷¹

Katernen 1-2: gemiddeld 37 regels per kolom;

Katernen 4-8: gemiddeld 34/35 regels per kolom;

⁷¹ Voor de berekening is het totaal van het aantal regels op de betreffende folia gedeeld door het aantal kolommen. Folia met tabellen of (deels) blanco folia zijn buiten beschouwing gelaten.

Katernen 9-11: gemiddeld 33/34 regels per kolom;
 Katernen 12-14: gemiddeld 34/35 regels per kolom;
 Katernen 15-18: gemiddeld 33/34 regels per kolom;
 Katernen 19-27: gemiddeld 34 regels per kolom.

Het maximale aantal regels per kolom bedraagt 41, het minimale aantal 26. De regelhoogte loopt uiteen van 4.6 tot 5.7 mm.⁷²

Hoewel de verschillende folia individueel grote afwijkingen te zien kunnen geven, verschillen de delen van de codex gemiddeld genomen weinig van elkaar. De enige duidelijke afwijking wordt (opnieuw) gevormd door de katernen 1 en 2, waar bijna 37 regels per kolom worden gebruikt. Het schrift is in deze katernen ook duidelijk kleiner en meer gedrongen.⁷³

Watermerken

Er komen in het handschrift drie watermerken voor.⁷⁴ Hieronder worden ze besproken en geïdentificeerd.

– Watermerk a

Dit watermerk bestaat uit een kan (een zgn. Normandische pot) met een handvat naar links. Over de ‘buik’ lopen twee strepen, de bovenkant van de vaas wordt getooid met een ‘kroon’, uitlopend in een organische vorm met drie blaadjes. Hieraan bevestigd is op een steel van 6-7 mm lengte een bloem met vier blaadjes. Het watermerk is 55 mm hoog. De plaats binnen de kettinglijnen is: 3[16]4.⁷⁵ Het is het meest voorkomende watermerk in de codex; in totaal komt het 86 maal voor in de volgende katernen: 1-11, 13, 14, 17, 18.⁷⁶

Het watermerk vertoont grote gelijkenis met Briquet 1968 nr. 12622 en 12623.⁷⁷ Als plaats waar het gebruikt is wordt daarbij vermeld Nancy, in de

72 Hierbij is steeds de hoogte van 10 regels gemeten en door 10 gedeeld.

73 Zie 3, ‘Schrift’.

74 De watermerken worden aangeduid in de volgorde waarin ze thans in de codex voorkomen.

75 Deze code om de plaats van een watermerk binnen of over kettinglijnen aan te duiden is afkomstig van A.H. Stevenson, die het principe ervan heeft uiteengezet in Stevenson 1951-1952. Tussen vierkante haken [ ] staat hier de maximale breedte van het watermerk in mm, links ervan het aantal mm tot de linker kettinglijn, en rechts tot de rechter kettinglijn.

76 Zie voor de exacte plaats in de katernen van dit en de andere watermerken fig. 4.

77 Briquet 1968. In tegenstelling tot wat Menhardt in zijn catalogus vermeldt (Menhardt 1960, 344), gaat het bij dit watermerk echter *niet* om deze *twee* (bijna gelijke) watermerken. Het watermerk in het handschrift lijkt het meest op 12623. Watermerk 12622 vertoont echter kleine verschillen met het watermerk in het handschrift, zoals de aansluiting van het handvat. De onduidelijkheid wordt veroorzaakt doordat het watermerk in het Weense arteshandschrift nu eens links, dan weer spiegelbeeldig rechts in het geschepte papier is opgenomen, waardoor het handvat zowel links als rechts zit (vgl. Stevenson 1951-52, *passim*). De verspreiding van beide tweeling-wa-

jaren 1491-1496. Een grote gelijkenis is er met watermerken uit Sens (1488), Châlons-sur-Marne (1491) en Mézières (1497).⁷⁸ Briquet geeft als afmeting van het papier 290 x 430 mm, wat overeenstemt met de afmetingen in het handschrift.⁷⁹

– Watermerk b

Bij dit watermerk gaat het om een gotische letter *P*, waarbij het voetje uitloopt in twee naar binnengebogen pootjes. De onderste dwarsbalk van de letter loopt over de ‘poot’ heen. Aan de bovenkant is een bloem met vier blaadjes aan de letter bevestigd, maar zonder steel. Het watermerk is 77 mm hoog. De plaats binnen de kettinglijnen is: 9[21]10. Dit watermerk komt in totaal 65 keer voor in de volgende katernen: 2, 12, 15, 16, en 19-27.

Het watermerk is vrijwel gelijk aan Piccard, afdeling X, nr. 316 (gebruikt in Westfalen, 1467).⁸⁰ Gelijkenis bestaat er ook met de nummers van de afdeling X: 311 (Culemborg, 1479) en 314 (Düsseldorf en Keulen; 1464, 1465). Volgens Piccard werden deze watermerken met de gotische letter *P* in de vijftiende eeuw voornamelijk in de Bourgondische Nederlanden gebruikt. De formaten van vrijwel alle papier waarin gotische letters *P* als watermerk zijn verwerkt beperken zich tot het grote en kleine ‘kanselarij-formaat’ (285-325 x 385-44 mm), aldus Piccard.⁸¹ Ook deze afmetingen komen overeen met die van het Weense arteshandschrift.

Er is grote overeenkomst met het Briquet-nummer 8685.⁸² Het gaat om een lastig te onderscheiden subgroep van de tweede hoofdgroep van Briquets verzameling van de letter *P*. Bij dit nummer worden als plaats en jaar vermeld: Düsseldorf, 1464. Briquet vermeldt bij nr. 8685 grote gelijkenis met watermerken die in o.a. Utrecht, Antwerpen, Keulen, Namen en Wieeringen zijn gebruikt.

---

termerken over de katernen is min of meer regelmatig. Als bekend is de waarde van de identificatie van de Briquet-nummers niet altijd even groot (en in zekere mate geldt dit ook voor de Piccard-nummers), en moeten ze met de nodige voorzichtigheid betracht worden. Zie hierover o.a. Offenberg 1992/93.

78 Willem de Vreese vermeldt in de afdeling watermerken van zijn *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* dat dit watermerk zeer veel terug te vinden is in o.a. het Stadsarchief van Gent, vanaf ± 1500-1540; eveneens in het Rijksarchieven van Haarlem en het Gemeentearchief van Nijmegen, vanaf 1500. Daarnaast is er een sterke overeenkomst met watermerken uit Laon, 1488-1492, en Laons-Soissons 1493-98.

79 De minimale afmetingen van de bladen van het Weense arteshandschrift zijn 288 x 212 mm.

80 Piccard 1977.

81 Piccard 1977, dl. 1: *Text*, 16.

82 In tegenstelling tot wat Menhardt beweert (Menhardt 1960, 344) gaat het niet om het Briquet-nummer 8594: de onderste dwarsbalk van de *P* loopt door, over de poot van de *P* heen. Evenals bij watermerk a zit dit watermerk nu eens links, dan weer rechts in het papier (met de zeefzijde afgewend). In deze afwisseling is een tamelijk grote regelmaat.

– Watermerk c

Evenals bij watermerk b gaat het hier om een gotische letter *P*. De bloem met vier blaadjes is zonder steel op de punt aan de bovenkant van de letter gezet (in tegenstelling tot watermerk b). De dwarsbalk loopt achter de poot langs (in plaats van ervoor), en er is een extra enkel streepje onder de dwarsbalk over de poot heen. De letter is duidelijk smaller dan watermerk b. Het watermerk heeft een hoogte van 71 mm. De afstand tot de kettinglijnen is: 10[16]9. Het watermerk komt verreweg het minste voor in de codex: tweemaal in het hart van katern 6, viermaal in katern 16, en éénmaal gedeeltelijk op f.215, het ingevoegde halve blad; in totaal dus slechts zeven keer.

Dit watermerk is het lastigst te identificeren. Een nauwkeurige bepaling van het Piccard-nummer lijkt niet mogelijk. Het watermerk behoort in ieder geval tot de afdeling XII (bloem met vier blaadjes, dwarsstreepje over de poot heen; verspreiding in het Bourgondische rijk). Mede gelet op de relatief grote afstand van de kettinglijnen (32-35 mm) komen de nummers 511-542 het dichtst in de buurt, hoewel geen enkel nummer precies identiek is. Als gebruiksplaatsen noemt Piccard onder andere: Utrecht, Brussel, Keulen, Düsseldorf, Dortmund en Frankfurt am Main. De bijbehorende jaren zijn tamelijk nauw begrensd: 1475-1481.

Menhardt vermeldt als Briquet-nummer 8666. Weliswaar vertoont het watermerk hiermee grote gelijkennis, maar er zijn ook duidelijke verschillen: nummer 8666 heeft een steel, dit watermerk niet; verder loopt het dwarsstreepje óver de poot in plaats van eronder, en is de aansluiting van de onderbalk anders.⁸³ Als plaats en jaar noemt Briquet hier Neubourg, 1481.⁸⁴ De afmetingen van het papier zijn 300 x 430 mm, vergelijkbaar met het papier van de andere watermerken en overeenkomstig met het handschrift.

83 Er is sterke gelijkennis met het watermerk in De Stoppelaer 1869, 77, Plaat XII, nr. 12. Deze kon voor Zeeland het gebruik van dit watermerk in 1486 aantonen.

84 Willem de Vreese noemt in de watermerken-afdeling van zijn *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* als plaatsen waar een watermerk met zeer veel gelijkennis voorkomt o.a.: Stadsarchief Nijmegen (1511); Rijksarchief Den Haag (1471; 1472-73 en 1477-78) (Ook hierin de Rekeningen van het Schoutambt Amsterdam: 1470-72, en de rekeningen van de abdij Rijnsburg: 1487-88); Rentmeesterschap Zuid-Holland; Drossardschap Gorkum & Arkel; Stadsarchief Gent (1485-86). Hierbij wordt verwezen naar de Briquet-nummers 8658, 8659, 8660, 8662, 8663 en 8677. Zie de aantekeningen hierover.

Kat.	Folia	Watermerk	1	2	3	4	5	6	6	5	4	3	2	1
1	II+1-11	a	0	0	0	0	0	aA	0	aA	aA	aA	aA	aA
2	12-23	a+b	aA	0	0	aA	0	0	bA	aA	0	aA	aA	0
3	24-35	a	aA	aA	aA	aA	aA	0	aA	0	0	0	0	0
4	37-47	a	aA	0	aA	0	0	aA	0	aA	aA	0	aA	0
5	48-59	a	aA	aA	0	aA	aA	0	aA	0	0	aA	0	0
6	60-71	a+c	0	aA	aA	0	0	cA	0	cA	aA	0	0	aA
7	72-83	a	aA	aA	aA	0	aA	0	aA	0	aA	0	0	0
8	84-95	a	0	0	aA	0	aA	0	aA	0	aZ	0	aA	aA
9	96-107	a	aA	0	aA	aA	0	0	aA	aA	0	0	aA	0
10	108-119	a	aA	0	0	0	0	aA	0	aA	aA	aA	aA	0
11	120-131	a	aA	0	0	0	0	aA	0	aA	aA	aA	aA	0
12	132-144	b	bA	bA	0	bA	bZ	0	bA	0	0	bZ	0	0
13	145-156	a	0	aZ	0	aA	0	aA	0	aA	0	aA	0	aA
14	157-168	a	0	0	aA	0	aZ	0	aA	0	aZ	0	aA	aA
15	169-180	b	bA	bZ	bZ	0	bA	0	bZ	0	bZ	0	0	0
16	181-192	b+c	bA	0	0	cA	cA	cA	0	0	0	cZ	bA	0
17	193-204	a	0	0	0	aA	aA	0	aA	0	0	aA	aA	aA
18	205-214	a	aZ	0	0	aA	aZ	X	X	0	0	aA	aA	0
19	215-227	b	bA	0	0	bZ	0	bA	0	bA	0	bZ	bZ	0
20	228-239	b	0	0	0	0	0	0	bZ	bZ	bZ	bZ	bZ	bA
21	240-251	b	0	0	0	0	0	0	bA	bA	bA	bA	bA	bA
22	252-263	b	bA	0	0	0	0	bA	0	bA	bA	bA	bA	0
23	264-276	b	bA	0	0	bA	0	0	bA	bA	0	bA	bA	0
24	277-288	b	0	bA	bA	bA	bA	0	bA	0	0	0	0	bA
25	289-300	b	bA	bA	bZ	bA	0	0	bZ	bZ	0	0	0	0
26	301-312	b	bZ	0	0	0	bA	bA	0	0	bA	bA	bA	0
27	313-318	b	bA	0	bA	X	X	X	X	X	X	0	bA	0

Fig. 4. De plaats van de watermerken in de katernen.

Verklaring van de afkortingen en letters/cijfers in fig. 4: **Kat.** = Katern; **0** = Geen watermerk; **A** = Het watermerk is *Afgewend*: de zeefzijde, dat wil zeggen de zijde waar het papier op de vorm lag, is afgewend. Het watermerk is dan het best 'leesbaar'; **Z** = De *Zeefzijde* is toegewend naar de lezer; **X** = Hier bevindt zich géén blad (het katern is geen senio, maar een quinio of ternio). Voor de vouw in het katern, dus (meestal) de eerste zes bladen, is steeds beschreven naar de *versozijde* van de bladen; na de vouw steeds naar de *rectozijde*. De reden daarvoor is dat **A** of **Z** van toepassing is op hele bladen, zoals die voor de toeschouwer open liggen. De vette cijfers geven de volgorde van de dubbelbladen in een katern weer: **1** is dus het buitenste dubbelblad, **2** het volgende blad dat daarin gevouwen is, etc. Stippellijnen geven de grenzen tussen de eenheden aan.

Na f.142 is in katern 12 f.143 ingevoegd, een half blad, leeg, zonder watermerk. Voor het eerste blad van katern 19 (f.216) is f.215 ingevoegd, een half blad met watermerk cA. F.143 en 215 zijn niet één blad geweest

– Ketting- en vormlijnen

De afstand tussen de kettinglijnen bij watermerk a varieert van 22-25 mm. Vellen met dit watermerk hebben 20 kettinglijnen. Bij watermerk b zijn de afstanden 39-44 mm; het aantal kettinglijnen bedraagt daarbij 12. Voor watermerk c zijn de afstanden 32-35 mm, met 14 kettinglijnen per vel.

De afstand tussen de vormlijnen bedraagt achtereenvolgens: watermerk a: 18 mm; b: 24 mm; c: 24 mm.⁸⁵

Watermerken en de opbouw van het handschrift

Het meest voorkomende watermerk (a)⁸⁶ dateert dus vooral uit de eerste helft van de jaren negentig van de vijftiende eeuw; watermerk b is ouder (mogelijk vijftewintig tot dertig jaar, maar dit hoeft niet, aangezien de jongste vermelding 1479 is; het kan dus ook om tien tot vijftien jaar verschil gaan); watermerk c, dat slechts zelden voorkomt in het Weense arteshandschrift, ligt chronologisch tussen de beide andere merken in.

De watermerken ondersteunen de naar aanleiding van de katernsignaturen eerder gegeven hypothese met betrekking tot de opbouw van het handschrift, en lijken deze stelling nog wat meer reliëf te kunnen geven, vooral wanneer de volgorde van de watermerken *binnen* de katernen nader onderzocht wordt.⁸⁷ Sommige eenheden bevatten namelijk zowel watermerk b als het jongere watermerk a, andere alléén b of alléén a, en in enkele katernen werd watermerk c als aanvulling gebruikt.⁸⁸

Het patroon voor de delen waaruit het handschrift is samengesteld lijkt voor wat betreft de watermerken steeds hetzelfde: waar een nieuw deel begint, en waar teksten niet over de katerngrenzen heenlopen, bevat het papier ook telkens een ander watermerk. Daarmee bevestigt het voorkomen van de watermerken dat het Weense arteshandschrift zeker niet als één handschrift is geconcipeerd, althans niet vanaf het begin, maar uit oorspronkelijk min of meer zelfstandige delen bestond.

Het lijkt realistisch om ervan uit te gaan dat het oudste watermerk, b, het eerst werd gebruikt. Op grond daarvan ligt het voor de hand dat de eenheid met alléén watermerk b (deel VII) het eerst werd geschreven. Er was daarna wat van dit papier over, en kopiïst a gebruikte dat voor de beide eenheden V en VI, die, op grond van hun signaturen en de doorhaling daarvan in het deel met de *Chirurgia magna*, naar alle waarschijnlijkheid eerst

85 Het betreft hier het aantal mm per twintig lijnen.

86 Samengevat: watermerk a komt in totaal 86 keer voor, b 65 keer, en c 7 keer. In totaal bevinden zich in het Weense arteshandschrift dus 158 watermerken (op 157 bifolia en op één ingevoegd half blad, f.215; het ingevoegde halve blad f.143 bevat geen watermerk). Bovendien is bij de foliëring f.272 overgeslagen, zodat er feitelijk één blad minder is dan de foliëring aangeeft.

87 Met dank aan Peter Gumbert, die in dit opzicht een vaardig puzzelaar bleek.

88 Vgl. voor het volgende ook fig. 1, met de opbouw van de katernen.

in andere composieten hebben gefunctioneerd. Toen het papier met merk b in de eenheden V en VI op was, ging hij verder met het papier met watermerk a. Vervolgens schreef hij de codicologische eenheid I, met de astrologie en iatromathematika, en gebruikte daarvoor bijna uitsluitend papier met merk a, op het binnenste blad na, waarvoor hij nog een vel met merk b had.

In deze opvatting over de gang van zaken was hij dus begonnen met het afschrijven van medische en chirurgische teksten in eenheden VII, gevolgd door V en VI, waarna hij zijn aandacht meer op de astrologie en iatromatematika ging richten: aan eenheid VII voegde hij de twee astrologische katernen met eenheid I toe. Hij gaf deze composiet de doorlopende signatuur in Romeinse cijfers linksonder.

Rond dezelfde tijd schreef kopiist a de codicologische eenheden II (het katern met de horoscopische tabellen), III (astrologie en astronomie), en IV (Johannes de Rupescissa, *De consideratione quintae essentiae omnium rerum*). Hij gebruikte hiervoor alleen papier met watermerk a (met uitzondering van de beide binnenste bladen van wat nu katern 6 van het Weense arteshandschrift is, waarvoor c werd gebruikt). De bladen van dit bestand (met uitzondering van het eerste katern met de horoscopen) werden doorlopend linksonder genummerd b1 tot j 6.

Vervolgens werd het reeds bestaande bestand met de codicologische eenheden I en VII door hem uitgebreid met de medisch-chirurgische eenheden V en VI, waarbij hij de eenheid met de tekst van de *Chirurgia magna* uit een andere composiet losweekte. Het leidde tot de katernsignaturen rechtsboven.

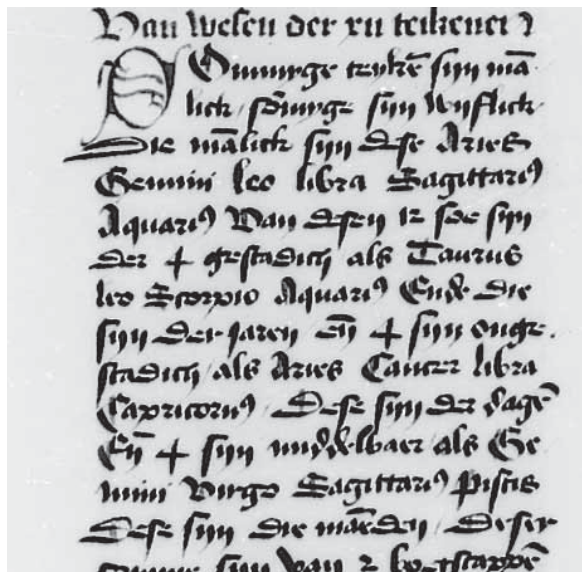
Als laatste werd dit bestand door kopiist a uitgebreid met het reeds afgeschreven bestand met de codicologische eenheden II – IV, waarmee de codex zijn huidige vorm en inhoud verkreeg.

Hoewel de productie jaren van het papier met de watermerken a en b dus enigszins uiteen lopen (met een verschil van minimaal tien tot maximaal dertig jaar), betekent dit niet per definitie dat de productie van de verschillende eenheden ook zover uit elkaar ligt. In twee gevallen, bij eenheid V (met het *Antidotarium Nicolai* en het plantensynonymarium), en bij eenheid VI (met de *Chirurgia magna*), is immers eerst het oudere watermerk b gebruikt, waarna voor de resterende katernen het jongere papier met merk a is gebruikt. Omdat deze teksten in één keer zijn opgeschreven en bij de overgang van de watermerken geen enkel hiaat vertonen, moet het jongste watermerk dus als *terminus post quem* aangemerkt worden. Met andere woorden: het feit dat er papier is gebruikt waarvan de fabricage in jaren ver uiteenligt, wil niet zeggen dat het ene deel van de codex stukken ouder is dan het andere deel.

3. Schrift

Het Weense handschrift is vrijwel geheel geschreven door hand a. Daarnaast zijn nog twee handen te onderscheiden (b en c). Hand a schreef de teksten op de volgende folia: IIv, 1-25r, 36r-92r, 96r-130v, 132r-165v, 169r-214v, 216r-281r, 284r-316v.⁸⁹ Hij schrijft een *littera cursiva*, met dien verstande dat aan de stokletters (*b*, *h*, *k* en *l*) soms geen lus gezet is.⁹⁰ In de gerubriceerde

Afb. 5. Het schrift van hand a op f.13ra (verkleind).

tekst bij tabellen en afbeeldingen, en de titels en kopjes, wordt een *semixtivalis* gebruikt, met een *a* in één verdieping, een lange *s* die niet onder de regel uitloopt, en een lusloze *l*.

In de loop van de codex verandert het schrift van hand a nogal eens: soms is het gedrongen en in elkaar, dan weer breeduit. Het schrift in de katernen 1 en 2 is bijvoorbeeld duidelijk kleiner en meer gedrongen dan elders in het handschrift, en heeft daarom ook gemiddeld bijna 37 regels per kolom, tegen 34 elders. Het is dan ook zeker niet overal even consistent.

Kopiïst a gebruikt onregelmatig diakritische tekens boven de *u*: *û* en *ÿ*, met name in de iatromathematische/astrologische/medische composiet. Deze diakritische tekens markeren echter geen relevant onderscheid voor deze letters (zowel de *û* als de *ÿ* worden voor *u* of *v* gebruikt), maar een onderscheid met de letter *n*.⁹¹ Hij heeft bovendien de neiging om de stokken, lussen en staarten van letters als *b*, *l*, *g*, evenals de aanvangs-*r* en de *s* te verlengen in de bovenmarge bij iedere eerste regel van een kolom, in de ondermarge van iedere laatste regel, en in de linkermarge wanneer de letter daar als eerste voorkomt. Hij doet dit echter niet consequent. Een vergelijkbaar verschijnsel is de neiging van kopiïst a om de staarten van letters

⁸⁹ De folia 26r-35v, 93v – 95v, 166r – 168v, 215r – v en 281v – 283v zijn onbeschreven.

⁹⁰ In het schema van Gumbert heten deze schriften C/H: een *cursiva* met een ‘neiging’ tot een *hybrida*. Gumbert 1975, 279.

⁹¹ Zie hiervoor ook de VERANTWOORDING VAN DE EDITIE.

als *h* en *g*, wanneer ze aan het begin van de regel voorkomen, in de linker-marge naar beneden te laten doorlopen; ook dit gebeurt niet consequent.

De beide overige handen, *b* en *c*, hebben slechts hier en daar lege bladen opgevuld met recepten of korte traktaatjes. Deze handen lijken contemporain of bijna contemporain met de kopiïst, dat wil zeggen uit het eind van de vijftiende of het begin van de zestiende eeuw. Hand *b* schreef op folio 131r-v tekst 85 over de bereiding van het 'levende water' (brandewijn). Deze hand vinden we slechts op één blad terug, f.131r-v (zie afb. 6). Zijn recepten zijn geschreven in een *cursiva currens*. Alleen het expliciet, *Qui[n]tam essenciam* is geschreven in een *cursiva libraria*.

Hand *c* noteerde het gebed tot Maria (tekst 91) op f.215v, en op ff. 317v-318v een reeks medische recepten (teksten 113-125; afb. 7). Hij plaatste bovendien één marginale glosse bij de eerste medische tekst van deel VII (de *Circa instans*): *haer uut doen wallen* [l. vallen], op f.224vb. Het schrift is opnieuw een *cursiva currens*, met lange stokletters.

De plaatsen waar handen *b* en *c* hun toevoegingen schreven, op de blanco bladen op het einde van de codicologische eenheid met de Middelnederlandse vertaling van *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa (IV), en op de laatste bladen van de medisch-chirurgische composiet (VII), vormen een aanwijzing dat deze (latere?) gebruikers de opengebleven ruimte benut hebben om hun eigen aantekeningen te noteren.⁹²

Inkt

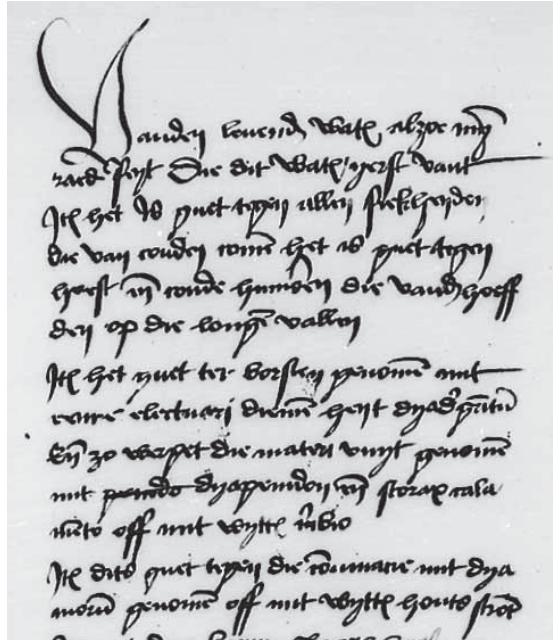
De drie handen hebben gebruik gemaakt van grijze of zwarte inkt, in variaties van zeer donker tot licht. De afwisselingen in de tint van de inkt bij hand *a* vallen ten dele samen met de verschillende delen van de codex die hierboven onderscheiden werden. Zo is de inkt die gebruikt is voor de delen III en IV (katernen 4 tot en met 11) aanmerkelijk lichter dan van de beide katernen van deel I. Het onderscheid met de volgende delen V (katernen 12 tot en met 14), en VI (katernen 15 tot en met 18) is echter gering.

Meer in detail, en uitgesplitst naar delen van de codex, betekent dit voor de inkt en de rubricering:

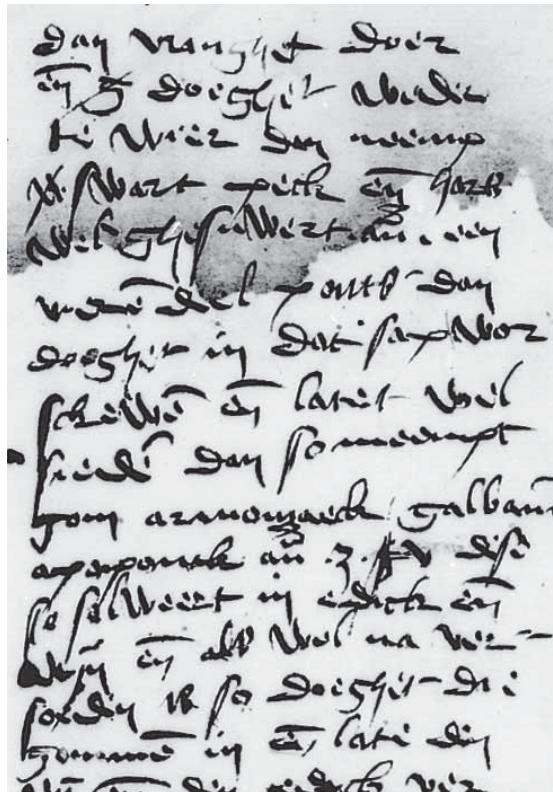
- Deel I: De inkt is grijs, tegen sepia aan. Er kunnen aanzetten onderscheiden worden waar nieuwe inkt door de pen is opgenomen. De rubricering is een diep donkerrood, iets donkerder dan vermiljoen.
- Deel II (katern 3): De inkt is veel lichter; lichtbruin, sepia-achtig.
- Deel III: De inkt is lichter dan bij de eerste twee katernen; grijs. Er zijn

92 Vgl. fig. 2, en zie hierover ook Huizenga 1997, 324-328.

Afb. 6. Het schrift van hand b op fol. 131r (verkleind).

Afb. 7. Het schrift van hand c op fol. 318ra (verkleind).

aanzetten te zien. De rubricering is iets lichter dan bij de eerste twee katernen. De inkt wordt tegen het einde van katern 8 weer wat donkerder.

– Deel IV (*Quinta essentia*): De inkt en rubricering zijn gelijk aan voorgaande katernen.

– Deel V: (*Antidotarium Nicolai* en de synoniemenlijst): De inkt en de rubricering zijn hetzelfde, behalve in de synoniemenlijst, waar ze beide wat lichter zijn dan ervoor.

– Deel VI (*Chirurgia magna*): Iets dergelijks is ook aan de hand met de vier katernen van eenheid VI. De inkt van het derde en vierde katern (17 en 18 in de huidige samenstelling) is een stuk lichter dan van de eraan voorgaande. Een samenhang met de opvallende signaturen ligt voor de hand: de eerste twee katernen bevatten immers de doorgehaalde signaturen p 1 tot en met q 6, die vervangen zijn door c 1 tot en met d 6 (zie fig. 1). De tekst loopt bij de overgang van katern 16 op 17 normaal door; op de versozijde van het laatste blad van katern 16 bevindt zich als laatste tekst de titel van het op katern 17 volgende kapittel. De enig mogelijk verklaring lijkt ook hier te zijn dat er enige tijd is verlopen tussen het voltooiën van katern 16 en het voortzetten van het traktaat op katern 17. De redenen hiervoor kunnen natuurlijk zeer uiteenlopend zijn en er kan alleen maar over gespeculeerd worden: ziekte, andere werkzaamheden, of het simpele feit dat het papier op was. Zoals in fig. 3 te zien valt, is bij het afschrijven van de *Chirurgia magna* aanvankelijk papier met watermerk b gebruikt, gevolgd door watermerk c op de vier binnenste bifolia van katern 16. Ander papier was niet direct voorhanden, en er moest dan ook gewacht worden op het papier met het jongere watermerk a, dat voor de twee resterende katernen 17 en 18 is gebruikt. Doordat er hierbij mogelijk enige tijd overheen ging, moest de compiler andere inkt gebruiken met een aanmerkelijk lichtere tint. Bovendien was in die tijd de bestemming van de katernen met de *Chirurgia magna* veranderd; de reeds aangebrachte signaturen van de eerste twee katernen van deze eenheid werden dan ook doorgehaald en aangepast aan de nieuwe positie in een waarschijnlijk ander handschrift.

– Deel VII (*Circa instans*, *Boec van medicinen in dietsche* en de berijmde teksten): De inkt is zeer donker, en met name in het begin tegen zwart aan.⁹³

De tekst van hand b op f.131r-v is geschreven in een zeer donkere, zwarte inkt (afb. 6). Die loopt echter uit naar een zeer lichte tint op plaatsen waar de kleurstof naar beneden zakte en de inkt dus dunner en lichter werd. De nieuwe aanzetten zijn daarom precies te onderscheiden.

⁹³ Een bijzonder geval is te vinden op f.301rb, vss. 3 en 4, waar hand a in de woorden *gelovet* en *sculdich* steeds weer problemen heeft met uit de pen lopende en vlekken inkt; hij probeert de eerste letter enkele malen te schrijven, en pas na enkele probeersels lukt dat.

Hand c schreef op f.215v het gebed tot Maria in donkergrijze of zwarte inkt, donkerder dan het voorafgaande. De recepten die hand c op de folia 317v-318v heeft geschreven verschillen onderling vaak aanmerkelijk voor wat betreft de tint van de inkt: op f.317v-318r zijn het eerste recept en het grootste deel van kolom 318rb lichtgrijs. De rest is donkergrijs tot zwart (afb. 7). F.318v is daarentegen weer geschreven in een zeer lichtbruine, sepia-achtige inkt. Dit wijst erop dat deze hand de recepten niet in één keer heeft opgeschreven, maar geleidelijk aan de blanco bladen heeft opgevuld, telkens wanneer een nieuw recept ter beschikking kwam.

Correcties en correctietekens

Hand a bracht zelf de correcties in de teksten aan. Dit gebeurde soms tijdens het schrijfproces, en soms ook tijdens het rubriceren: de rubricator (die identiek is aan de kopiïst⁹⁴) heeft veel foutieve woorden of zinsdelen doorgehaald, of reeds aangebrachte doorhalingen nog eens extra met rood aangezet.

Het corrigeren gebeurt meestal door de verkeerde woorden door te halen met één of meer horizontale strepen, met een diagonale streep of met een kruis; door vergeten letters of woorden er boven te schrijven; door woorden in de marge te zetten met één van de verwijstekens Λ , † of + , en met dit verwijsteken op de juiste plaats in de tekst waar het woord thuishoort.

Enkele veel voorkomende en later gecorrigeerde fouten zijn (met voorbeelden):

- Het verkeerd beginnen van een woord ten gevolge van een continueringfout, een sprong van het oog naar een verkeerde regel in de legger.
  - * Bijvoorbeeld op f.6va32, waar na *is* is doorgehaald: *ge*. Mogelijk is dit geschreven onder invloed van een sprong van het oog van de kopiïst naar de volgende regel in de legger.
  - * Op f.18vb16 is voor *scorpione* doorgehaald: *octo*, onder invloed van *octobre* in de voorafgaande regel.
  - * Op f.147va31-32 is voor *ganciana* doorgehaald: *saluia ende castoreum*, dat de kopiïst hier onder invloed van *gesoden is* te vroeg opschreef, terwijl de juiste plaats enkele regels verder is.
- Een verkeerd woord of een verkeerde woordgroep dat/die kort daarvoor (veelvuldig) is gebruikt.
  - * Bijvoorbeeld op f.52va7, waar voor *sijne* eerst *scorpione* is geschreven onder invloed van hetzelfde woord in de voorafgaande regel, en daarna werd doorgehaald.

---

94 Zie verderop 4, *Rubricatie*.

- * Op f.74va30-31 moest staan: *van den hemele bouen der erden is*. Eerst schreef de kopiïst op deze plek echter *bouen den hemele js*, waarschijnlijk onder invloed van het volgende *bouen der erden*. Met een streep zijn daarna *bouen* en *js* doorgehaald, waarna *van* boven het doorgehaalde *bouen* is gezet.
- * Op f.203va8-9 zijn door hand a de woorden *ende daer na starck vuer bijden VI wijlen* geheel doorgehaald; ze zijn een herhaling van de voorafgaande zin.
- Vergeten woorden of zinsdelen.
- * Bijvoorbeeld op f.1va32 zijn de woorden *aenden menschen heuet te beduden als voer in die tafel te mercken* aanvankelijk door de kopiïst vergeten. Deze woorden zijn door de kopiïst in de linkermarge geschreven, met een verwijsteken † in de tekstkolom tussen *we-relt* en *js*, de plek waar de woorden thuishoren.
- * Een ander geval doet zich voor op f.63va19. Hand a schreef er in plaats van *lantwynningen*, zoals de bedoeling was, *wynningen*. Zodra hij ontdekte dat *lant* vergeten was, schreef hij dit woord in de linkermarge, met daarbij én in de tekst het verwijsteken Λ.
- * Nog een voorbeeld: op f.116rb27 bevindt zich tussen *worden* en *Ende* een verwijsteken in kruisvorm: †. Het teken verwijst naar een glosse die in de rechtermarge één regel hoger begint, en die door hetzelfde teken vooraf wordt gegaan: † *Siet een openbaer myrakel des anthimonij alsoe groter sueticheit van sijnder roder quinta essencia dat hem die sueticheit des honichs nyet gelijct en mach worden*. Deze passage is door de kopiïst klaarblijkelijk vergeten (ze bevindt zich wel in de Latijnse brontekst), en is hier alsnog ingevoegd.
- Verkeerd begonnen woorden ten gevolge van klankgelijkenis, alliteratie en dergelijke.
- * Bijvoorbeeld op f.73ra35. Voor *jnstrument* is doorgehaald: *jnt*.
- * Op f.92ra27 is voor *materie* met twee diagonale streepjes *na* doorgehaald.
- * Op f.97vb2-3 schreef hand a eerst *verdraget*, en haalde vervolgens *draget* door. Daarna schreef hij op de volgende regel *duwet*.
- Verwisseling van klinkers.
- * Bijvoorbeeld op f.84ra18, waar voor *sweren* met een streep *swarten* is doorgehaald.
- * Op f.108va2 is voor *succus* doorgehaald: *se*.
- * Op f.289vb25 is voor *ader* een aanzet voor een *e* doorgehaald.

- Leesfouten in de legger, vaak gebaseerd op paleografische gelijkenis.
  - * Bijvoorbeeld op f.2vb18, waar voor *mennygen* een *v* is doorgehaald, mogelijk omdat in de legger *vele* stond (vgl. de paralleltekst op f.54va25).
  - * Op f.109va28-29 is voor *manieren* doorgehaald: *nature*. Mogelijk schreef de kopiïst dit eerst als gevolg van een leesfout (vgl. de grote paleografische gelijkenis van *maniere* en *natuere*).
  - * Op f.191va27 is voor *wouden* doorgehaald: *vonden*.
- Knoeierij/inktvlekken en dergelijke:
  - * Voorbeeld: Op f.174va34 was voor *sy* eerst al *sy* geschreven. Als gevolg van een vlek zag de kopiïst zich echter genoodzaakt om nogmaals *sy* te schrijven.
  - * Op f.260va12 schreef hand a voor *teykenen* al eeder *tey*; dit ging echter vlekken, waardoor hij opnieuw met het woord moest beginnen.
  - * Op f.276vb2 is voor *clocke* doorgehaald: *clo*, omdat de *o* was gaan vlekken.

Bij hand b zijn correcties praktisch geheel afwezig.⁹⁵ Hand c kent, met name in de recepten op f.317va-318v, meer correcties. Meestal betreft het losse letters die met een horizontaal of diagonaal streepje zijn doorgehaald, bijvoorbeeld op f.318ra2 (doorgehaalde *g*), 318rb1 (*w*), of de aanzet voor een verkeerd woord: 318v26 (*sel*).

4. Structurering van de teksten, afbeeldingen en tekstpresentatie

Interpunctie en representanten

De interpunctie is in het Weense arteshandschrift bijzonder schaars. Bij *hand a* komen de volgende interpuncties voor: isoleringspunten voor en na Romeinse cijfers; een ‘Duitse komma’ (een schuine streep / ter onderscheiding van zinsdelen of zinnen); een dubbele schuine streep // waar een woord op het einde van een regel moet worden afgebroken. Deze dubbele schuine streep is het hele handschrift door te vinden. *Hand b* kent helemaal geen interpunctie. Bij *hand c* wordt in het gebed tot Maria de dubbele streep // gebruikt ter onderscheiding van de versregels, die achter elkaar zijn geschreven. In de recepten op f.317-318 komt soms een schuine streep voor om zinsdelen te scheiden.

Representanten worden gebruikt om aan te geven waar lombarden moesten komen. De representanten voor de lombarden, aangebracht door hand a, zijn meestal in lichte inkt vertegenwoordigd door een minuskellet-

---

⁹⁵ Als één van de schaarse voorbeelden hiervan moet voor hand b genoemd worden: f.131ra10, waar voor *dyagenidon* is doorgehaald: *spenido*.

ter. Soms ook bestaat de representant uit een rondje met een streepje erdoor, lijkend op de Griekse letter *phi*: φ (bijvoorbeeld op f.41vb; zie ook afb. 8). Op f.3rb4 is dit teken in de linkermarge aangebracht, zonder dat er sprake is van een lombarde.

Majuskels en initialen

Majuskels worden doorgaans geschreven op plaatsen waar een nieuw tekstonderdeel begint, of bij een inhoudelijke cesuur. Meestal worden ze niet gebruikt om aan te geven waar een nieuwe zin of een nieuw zinsdeel begint (hoewel hierop uitzonderingen zijn). Meestal zijn de majuskels gerubriceerd door middel van een verticaal haaltje door de letter (zie ook verderop: *Rubricatie*).

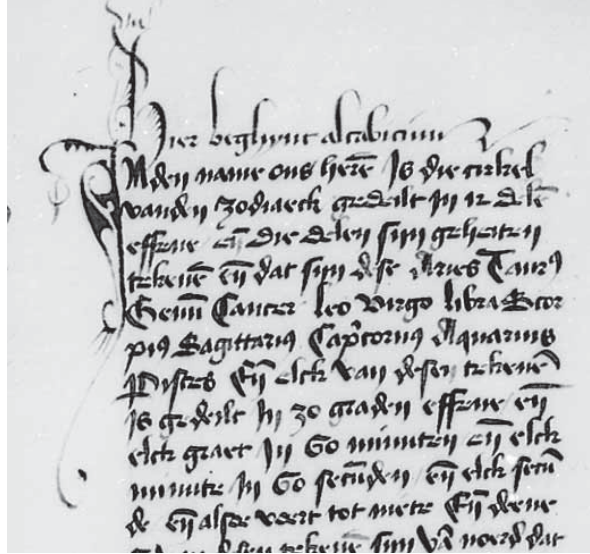
Op een enkele uitzondering na zijn de meeste lombarden twee regels hoog. De lombarden zijn met rode inkt aangebracht. Een enkele maal is een lombarde met eenvoudig penwerk versierd. De initiaal *I* in bijv. *Item* wordt vaak verlengd om het begin van een tekstonderdeel aan te geven. De letter is dan langszijdig geplaatst en loopt langs de tekstkolom naar boven, naar beneden of beide.

De initialen aan het begin van een lange zelfstandige tekst, of een belangrijk onderdeel binnen een lang traktaat, zijn drie regels hoog, gerubriceerd en voorzien van een zeer eenvoudige decoratie in de letter. De volgende lijst somt deze grotere initialen op (tussen haakjes een korte omschrijving van de tekst waarvan de initiaal het begin is, en het nummer in het overzicht van de inhoud verderop):

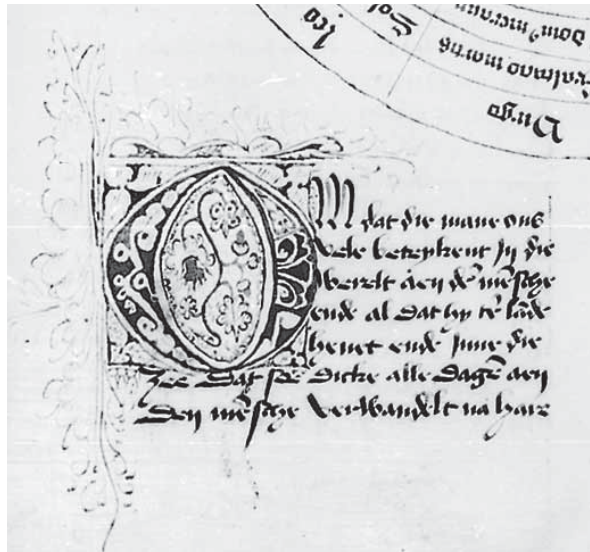
- *H* op f.16va (zon-zodiologium; links van de initiaal eenvoudig penwerk; tekst nummer 25);
- *D* op f.39vb (Planeten-katarchen-prognose; nummer 31);
- *H* op f.44ra (traktaat over astrologische krachten; nummer 47);
- *D* op f.132ra (*Antidotarium Nicolai*; nummer 86);
- *I* op f.250ra (proloog van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis; nummer 93);
- *D* op f.251vb (*Boec van medicinen in dietsche*; nummer 95);
- *W* op f.266va (*Secreta mulierum*, onderdeel van het *Boec van medicinen*; nummer 102);
- *H* op f.275va (tekst over negen medicinale wateren; nummer 106);
- *G* op f.284va (*Der mannen ende vrouwen heimelicheit*; nummer 109);
- *A* op f.299va (*Van smeinscen lede*; nummer 110).

Daarnaast zijn er twee initialen van vijf regels hoog: *I* op f.58rb (het begin van het *Alcabicum*; tekst nummer 61). De staart van de letter loopt in een lange krul nog eens 5 regels door (zie afb. 8); en *P* op f.91va (vier-complexiën-fysiognomie; nummer 80).

Afb. 8. Het begin van het *Alcabicum* op f.58rb, met verlengde *I*-initialiaal en φ -teken (verkleind).

Het meeste werk is gemaakt van de initialiaal waarmee de codex opent, een opengewerkte rode lombarde *O* op f.1ra (afb. 9). De initialiaal is zes regels hoog, gerubriceerd, en omgeven door een vierkant kader. In de poten van de letter is decoratie aangebracht door witruimte open te laten; het middendeel is opgevuld met penwerk dat bloemen en bloemknoppen voorstelt. Boven en links van het kader is rood penwerk aangebracht, bestaande uit krullen, haaltjes, lichte arceringen en w-vormige opvultekentjes.

Afb. 9. Met penwerk versierde openingsinitialiaal *O* op f.1r (verkleind).

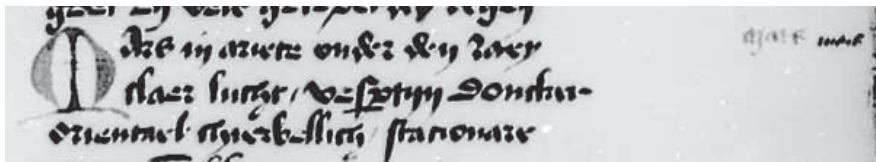
Rubricatie

Alleen in de teksten die door hand a zijn geschreven komt rubricatie voor. De rubricator is dezelfde als de kopiïst: het schrift van de in het rood geschreven tekst is identiek aan de zwarte tekst. Vooral is dit duidelijk bij de opschriften in de tekst van Johannes de Rupescissa's *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* (tekst nummer 83). De kopiïst heeft daar steeds in een tweede fase van het werk in rubriek Middelnederlandse equivalenten van Latijnse planten- en kruidennamen toegevoegd. Vgl. ook de gerubriceerde gebruikersnotities in het planeten-zodiologium op f.11rb en 11va-b (tekst nummer 10): in eerste instantie stond in de uiterste marge, tegen de rand, in zwarte inkt in een kleine letter de naam van een planeet. In de tweede fase is de naam in rood doorgestreept en er nogmaals in rood naast geschreven in een *hybrida*; blijkbaar was de kopiïst niet tevreden over de duidelijkheid van de eerste naam (afb. 10).

Hand a schreef niet alleen tabellen, titels, inhoudsopgaven, incipits en explicits in rood in een *hybrida*, maar rubriceerde ook vaak de eerste letter na een lombarde, of de eerste letter waarmee een zin begint (door middel van een rode schuine streep \ of een streep recht door de letter). Gerubriceerd zijn daarnaast ook de cadellen bovenaan een kolom met een verticale rode streep, de paragraaftekens (en de eerste hoofdletter daarna), de eigennamen van de tekens van de dierenriem (met name in het begin), de lombarden, alle beginletters van de versteksten in het laatste deel van de codex, en de regelvullers.⁹⁶

Daarnaast zijn in bepaalde teksten specifieke onderdelen gerubriceerd. In *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa (tekst 83) bijvoorbeeld is dit het geval voor de hoofdstuktitels, de tussenkopjes als *Van wortelen*, *van saden* en dergelijke, en alle bovengeschreven Middelnederlandse plantennamen. In het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86) zijn de namen van de recepten gerubriceerd, evenals inhoudsopgaven als *De A* en dergelijke. Bovendien is de lijst die deze tekst afsluit bijna geheel gerubriceerd. In de *Circa instans* (tekst 92) zijn alle marginale gebruikersnotities, zoals de *nota's*, *nota bene's* en namen van ziekten die met een bepaald middel genezen kunnen worden, gerubriceerd. In de teksten over de astronomische instrumenten zijn op f.75ra en 76rb in rood lijnen getrokken die het raamwerk voor een astrologische huizentekening geven (die verder die niet zijn ingevuld). Gerubriceerd zijn ook de steunlijntjes in de horoscooptabellen op f.24r-25v (tekst 28), waar binnen de driehoeken met de sigle van een dierenriemteken soms nog een teken vermeld staat (bijvoorbeeld hokje 1 op f.24r, waar links van Ram 1 in een hoekje nog de sigle voor Vissen staat). De getallen in het midden van iedere horoscoop

⁹⁶ Zie voor de regelvullers ook de paragraaf *Overige distinctieve en decoratieve elementen* verderop.

Afb. 10. Dubbele notering van de naam Mars in de uiterste rechtermarge op f.11rb: helemaal rechts in zwarte inkt *mars* (doorgehaald), en links daarvan, nauwelijks zichtbaar, in een gerubriceerde *hybrida MARS* (detail, vergroot).

zijn eveneens in rood. Ook de dubbele schuine strepen (//) in de synoniemenlijst (tekst 87) tenslotte, in de editie afgeschreven als ¶ (zie de Verantwoording), zijn in rubriek.

Hand a heeft de rubricatiefase ook benut om eerder gemaakte correcties extra te verduidelijken: vrijwel alle woorden of letters die in de eerste productiefase waren doorgehaald met dunne diagonale lijntjes of een kruisje in zwarte inkt (zie hierboven, *Correcties en correctietekens*), zijn in rood nogmaals doorgeschrapt met een horizontale streep of een kruisje.

Inhoudsopgaven

Slechts op vijf plekken zijn in het handschrift inhoudsopgaven opgenomen. Op f.156rb-157ra komt een uitgebreide lijst voor met kruiden die in het *Antidotarium Nicolai* zijn genoemd. Op f.169va-b staat een inhoudsopgave van het tweede (!) boek van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis, en op f.190ra-b een inhoudsopgave van het eerste (!) boek: *Dit is die tafel der kapitelen des navolghende boecks*.⁹⁷ In de alfabetisch geordende tekst van de *Circa instans*, op f.216ra-249ra, komt boven elke nieuwe letter steeds een opsomming voor van de onder die letter opgenomen kruiden en planten. De laatste inhoudsopgave tenslotte komt voor op f.278va-b. Het betreft een opgave van alle oliën die behandeld worden in de tekst *Al hier beginnen die olien heet ende cout* (tekst 107).

Afbeeldingen

Slechts driemaal komt in het handschrift figuratieve decoratie in de vorm van een eenvoudig tekeningetje voor, waarvan twee met een duidelijk didactisch doel:⁹⁸ op f.1r in het midden van de cirkelvormige zodiakale tabel een tekeningetje van een beren- of hondenkop of iets dergelijks; op f.187ra bevindt zich een tekening van een chirurgisch instrument, een *preccade*; op f.187vb een tekening van een klein mes. De twee laatste tekeningetjes zijn

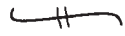
97 Over de omwisseling van de beide boeken van dit traktaat, zie Huizenga 1997, 168-171.

98 Voor afbeeldingen hiervan, zie Huizenga 1997, 356.

duidelijk bedoeld als illustratie bij de tekst; ze zijn in de lopende tekst geplaatst en niet hoger dan een regel.

Overige distinctieve en decoratieve elementen

Een distinctief element is het paragraafteken in de vorm van een C met een verticale streep (in de editie wordt het weergegeven met de gebruikelijke ¶). Daarnaast worden hoofdletters soms verlengd in de breedte, al dan niet tot in de linkermarge.⁹⁹

Het hele handschrift door komen regelvullers voor (alleen bij de teksten van hand a), die zeer veel verschillende variaties kennen. Deze regelvullers zijn gerubriceerd. De tekens zijn nu eens lang en uitgerekt, dan weer gedrongen, afhankelijk van de beschikbare ruimte. De basisvorm is ongeveer: als een uitgerekte liggende S met één of twee dwarsstreepjes, en soms een w-vormig figuurtje door het midden.¹⁰⁰

Een opvallende plek bij het gebruik van het opvulteken is het ontbreken ervan op f.11v in het planeten-zodiologium (tekst nummer 10). In de hele tekst worden de regels opgevuld, alleen niet op dit blad. Mogelijk is hand a bij zijn rubricatiewerk hier de genoemde versozijde vergeten.

Opvallend zijn de drôlerieën, kleine figuratieve tekeningetjes die de kopiist vaak tegen de linkerkant van een initiaal heeft getekend.¹⁰¹ Meestal gaat het om streng kijkende mannengezichtjes, maar een enkele maal betreffen het ook een soort hondenkoppen, een schildpadje of een fantasiewezen. De gezichten lijken steeds op een routinematige wijze te zijn getekend: dezelfde kenmerken (grote neus, oogaanduidingen, mond) komen steeds weer terug. Hier en daar zijn hoofden als het ware ‘afgehakt’ en liggend op de rug van een brede initiaal getekend. Op f.318rb tenslotte is een deiktisch handje getekend, als aandachttrekker.

Contemporaine gebruikssporen

Het Weense arteshandschrift bevat met betrekking tot vragen naar de oorsprong en functie van de codex geen enkele concrete aanwijzing in de vorm van colofons, aantekeningen of iets dergelijks. Wel kunnen er de volgende contemporaine gebruikssporen onderscheiden worden.

Van de onderste lombarde A op f.9r is bij het aanbrengen van de rubricering de rode inkt naar beneden doorgeveegd. Op f.89v en 90r, dus in het midden van het katern, bevinden zich in de bovenhelft van het bifolium lichtbruine strepen en vlekken (inktresten?). Ze zijn spiegelbeeldig iden-

99 Bijvoorbeeld de O op f.33ra en 40rb; W en V op f.42va en b; D op f.79rb.

100 Voor afbeeldingen van de varianten, zie Huizenga 1997, 355.

101 Voor afbeeldingen van deze gezichtjes zie Huizenga 1997, 356-357.

tiek, dat wil zeggen dat de pagina's tegen elkaar aan hebben geplakt. In het midden van de rechterrاند op f.188r en 189r bevinden zich twee lichtgrijze en zwarte vlekken. Het zouden resten van een poeder kunnen zijn, of potloodresten. In de binnenmarge van de folia 192 en 193 zitten twee gaatjes op dezelfde hoogte en met dezelfde vorm. Ze moeten zijn ontstaan *nadat* deze katernen (met de tekst van de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis; tekst 88) waren samengebonden, want precies tussen deze folia loopt de caesuur tussen katernen 16 en 17.

Onderin kolom b op f.199v en 200v is twee keer een zwarte veeg te zien, van een zwart poeder of iets dergelijks, of wellicht een uitgeveegde inktvlek. Het is niet geheel duidelijk of het spoor contemporain of later is. F.290rb: in de b-kolom bevindt zich een water- of inktveeg.

Glossen en gebruikersnotities

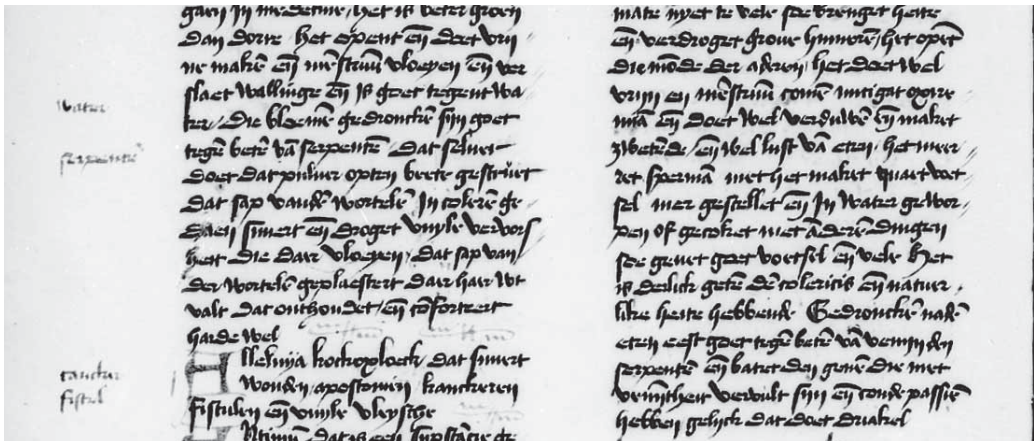
Hand a heeft zelf sommige van zijn teksten voorzien van aantekeningen en glossen. De gebruikersnotities zijn slechts terug te vinden in de katernen van de delen I en VII, de iatromathematische/astrologische/medische composiet. Verreweg de meeste aantekeningen zijn te vinden in de *Circa instans* (tekst 92; zie afb. 11). In dit traktaat worden simplicia alfabetisch geordend en wordt hun werking tegen allerlei verschillende ziekten uitgelegd. De notities betreffen vooral een herhaling van de namen van ziekten die in het traktaat genoemd worden.

In de meeste gevallen betreffen de gebruikersnotities in het Weense arteshandschrift woorden die de aandacht vestigen op bepaalde zaken uit de tekst, zoals *nota* of *nota bene*. In het handschrift komen er in totaal 54 *Nota*'s voor, en 88 *Nota bene*'s. Deze gebruikersnotities bevinden zich vrijwel altijd in de linkermarge en zijn ook bijna altijd gerubriceerd. Daarnaast zijn er enkele uitvoeriger mededelingen. Uit de onderstaande opsomming blijkt dat ze vooral bedoeld zijn om de aandacht te vestigen op bepaalde geneeskundige behandelingen.

Andere gebruikersnotities naast de *Nota*'s en de *Nota bene*'s zijn: f.1va: *aenden menschen hevet te beduden als voer in die tafel te mercken*;¹⁰² 4va: *de caristia*; 11rb-11vb: Bij het planeten-zodiologium staan in de marge de namen van de planeten waar ze behandeld worden; 12va: *gradus lumen*; 16ra: *om te weten wat ambocht elck doen sal* (bij het begin van een traktaat over beroepen); 103ra: *Sommige seggen met x^{de} deel salis communis* (een alternatieve hoeveelheid bij de tekst *vierendeel sale communi*); 103rb: *sommige hebben metten vierden dele* (opnieuw een alternatieve hoeveelheid bij *met sijnen thienden dele salis communis*, zie hiervoor); 106va-114rb: op

102 Deze notitie staat naast een tekst over de invloed van de aspecten van de planeten op de mens en verwijst naar de zodiakale eigenschappentabel; zie Huizenga 1997, 363.

Afb. 11. Gerubriceerde marginale gebruikersnotities bij de tekst van de *Circa instans* op f.220va-b (verkleind).

deze folia een groot aantal interlineaire Middelnederlandse equivalenten bij Latijnse namen van vruchten, planten, kruiden, houtsoorten, bloemen, wortels, bladeren, metalen en dieren; 113rb: *tsamen limen* (naast de term *conglutinative*; het is er een uitleg van ['samengelijmde']); 116rb: *Siet een openbaer myrakel des anthimonij alsoe groter sueticheit van sijnder roder quinta essencia dat hem die sueticheit des honichs nyet gelijct en mach worden* (de notitie is niet gerubricieerd en staat in de rechtermarge; waarschijnlijk een vergeten passage); 216rb-248va: in de *Circa Instans*-tekst zijn op een groot aantal plaatsen in de linkermarge gerubricieerd de ziekten en kwalen herhaald die in de tekst genoemd worden, en waartegen de alfabetisch opgesomde kruiden werkzaam zijn (afb. 11); 259va: *1°-7°* (in de rechtermarge, bij de verschillende manieren van de polsslag); 267va: *om menstruum te crigen*; 267vb: *moeder pillen* (om bij vrouwen menstruatie te bevorderen); 269vb: *nota sproeten aen die wangen* (bij de werking van *aqua dragancea*); 271ra: *gichte*; 279va: *om bloet te stempen daer tant getogen is* (bij de werking tegen bloedingen als gevolg van het trekken van een tand); 296rb: *om matrix in haer stede te brengen*.

Naast de veel geglosserde *Circa instans* bevinden zich ook bij de andere medische teksten in de katernen 19 tot en met 27 regelmatig aantekeningen, hoewel veel minder frequent. Ook bij de iatromathematische en astrologische teksten in de eerste twee katernen zijn regelmatig *nota's* en andere notities te vinden. In de andere delen van handschrift 2818 zijn gebruikersnotities (vrijwel) niet te vinden: de codicologische eenheid met de tekst *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* kent slechts driemaal een begeleidende opmerking; in de katernen 4 tot en met 8, en 12 tot en met 18 ontbreken aantekeningen geheel.

Deze gebruikersnotities waren vooral bedoeld om de tekst toegankelijker te maken als naslagwerk: zonder de hele tekst te hoeven nalopen kon de gebruiker in één oogopslag zien welk geneesmiddel werkzaam was tegen welke ziekten. Het is mogelijk dat de kopiïst zelf een geneeskunstbeoefenaar was, die het oogmerk had zijn teksten aan zijn praktijk van alledag aan te passen. Maar het is ook denkbaar dat de gebruikersnotities slechts uit de legger van de kopiïst zijn overgenomen. In dat geval hoeft de kopiïst zelf geen geneeskunstbeoefenaar te zijn geweest, maar schreef hij alleen maar de geglosseerde tekst over van iemand anders die dat mogelijk wél was.¹⁰³

Foliëring en latere gebruikssporen

Er zijn in het handschrift weinig aantekeningen van later datum. De belangrijkste is op f.96r in de rechterhoek boven de tekst te vinden: *Joannis de Rupescissa considera/tio quintae essentiae omnium rerum* (afb. 12). Volgens Menhardt betreft het hier een zeventiende-eeuwse hand.¹⁰⁴ Het is echter dezelfde hand als degene die in het begin van de achttiende eeuw rechtsboven op elke rectozijde een foliëring aanbracht. Dit was Johannes Benedictus Gentilotti von Engelsbrunn, de hofbibliothecaris van de K.K. Hofbibliothek uit het begin van de achttiende eeuw.¹⁰⁵ Menhardt ging nog uit van een onbekende achttiende-eeuwse hand,¹⁰⁶ maar de ductus en kenmerkende cijfers wijzen op Gentilotti: ze zijn exact hetzelfde, evenals de sepia-achtige kleur van de inkt waarmee zowel de foliëring in handschrift 2818 als de catalogus onder signatuur ÖNB Ser. Nova 2213 zijn geschreven. Gentilotti heeft bij het tellen van de folia 272 overgeslagen: de telling springt van 271 op 273. Hij heeft eveneens, in dezelfde hand en met dezelfde inkt, de genoemde aantekening op f.96 aangebracht, waarmee hij de tekst identificeerde.

Een andere aantekening bevindt zich op f.234v, in de uiterste rechterhoek boven, in zwarte inkt (het betreft het binnenblad van katern 20): *lin 22 6 of l iii 22 G*. Ondanks nauwkeurige observaties kon de aantekening niet geïdentificeerd worden, en ook de betekenis ervan is onduidelijk. Mogelijk is een signatuur, maar welke relatie er met het handschrift of een bibliotheek is, blijft duister. Vermoedelijk betreft het een latere aantekening.

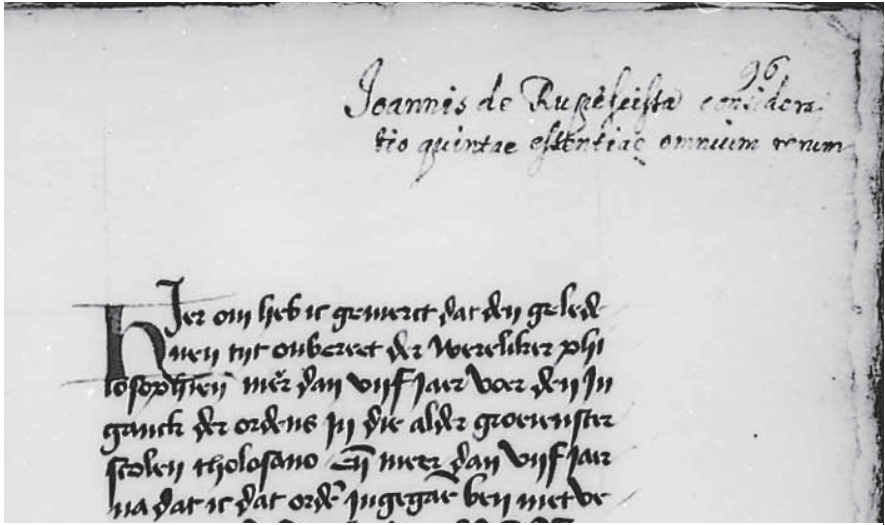
---

103 Zie hierover Huizenga 1997, 283-288.

104 Menhardt 1960, 344.

105 In Jansen-Sieben 1989 wordt van deze foliëring afgeweken. Voor een concordantie van beide foliëringen zie Huizenga 1997, 439-441, Appendix VII.

106 Menhardt 1960, 344.

Afb. 12. Aantekening bij het begin van *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa op f.96rb door Gentilotti (detail, vergroot).

Op de rectozijde van het vrije schutblad en het eerste blad van katern 1 is rechtsboven in potlood geschreven: *I resp. II*. Op het laatste vrije schutblad, na f.318, is met potlood geschreven: *I**. Naar alle waarschijnlijkheid is deze foliëring aangebracht door Menhardt bij zijn beschrijving van het handschrift.¹⁰⁷

5. Lokalisering en datering van de codex

Er komt in het Weense arteshandschrift geen colofon voor waaruit zou blijken waar, door wie of wanneer de codex tot stand is gekomen. Er zijn echter wel een aantal indirecte aanwijzingen die het mogelijk maken hierover nadere uitspraken te doen.¹⁰⁸

Lokalisering

– Taalgebruik en dialect

Een zo groot corpus Middelnederlandse teksten als in het Weense arteshandschrift is bijeengebracht, vertoont gemakkelijk kenmerken van verschillende Middelnederlandse dialecten. De leggers kunnen immers uit ver-

¹⁰⁷ Zie 1, 'De band'.

¹⁰⁸ Voor meer bijzonderheden, zie Huizenga 1997, 275-330, waarop deze paragraaf voor een belangrijk deel berust.

schillende streken afkomstig zijn. Bij de teksten die hand a, de kopiïst van het Weense arteshandschrift, schreef, is dat laatste het geval.¹⁰⁹

Er kan in de teksten van hand a een aantal (Oost-)Vlaamse dialectkenmerken aangewezen worden. Overheersend is bij hem echter het Brabants, en meer in het bijzonder het (noord-)oostelijk Brabants. Op grond van de dialectgeografische kenmerken van hand a lijkt er dus een kopiïst aan het werk te zijn geweest die afkomstig was uit oostelijk Brabant.¹¹⁰ Mogelijk kan hierbij gedacht worden aan de driehoek Leuven – Tienen – Diest, hoewel vormen als *dorde* ook op een noordelijker regio (Den Bosch) kunnen wijzen.¹¹¹ De kopiïst benutte bij zijn verzamelactiviteiten naar alle waarschijnlijkheid leggers uit andere streken. In Huizenga 1997 is een verkenning uitgevoerd naar enkele regiogebonden taalvormen die zich in het handschrift bevinden. Zij geven een indicatie van de mogelijke herkomst van de leggers.¹¹²

De verkenning betrof een inventarisatie van vier woordparen, waarvan de varianten tamelijk zeker verbonden kunnen worden met een westelijke (Vlaanderen) respectievelijk oostelijke (Brabant, soms Limburg) herkomst. Deze woordparen waren: *bet* en *bat*, *gaet* (*staet*) en *geet* (*steet*), *wilde* en *woude*, en *lieden* en *luden/luyden*. Wanneer er in een codex als het Weense arteshandschrift abrupte overgangen te zien zijn in het gebruik van varianten die nadrukkelijk taalgeografisch gebonden zijn, kan dat een indicatie zijn dat er gebruik gemaakt is van leggers die uit verschillende gebieden afkomstig zijn.

Het voorkomen van de vormen *bet* en *bat* ('beter') bleek duidelijk gekoppeld te kunnen worden aan de verschillende teksten of tekstgroepen waarin ze voorkomen. De Op grond van de gegevens van deze verkenning lijken de lange traktaten *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* (tekst 83), het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86) en *Der mannen ende vrouwen heimelicheit* (tekst 109) te zijn gekopieerd naar Brabantse leggers (voor wat de omvang betreft ongeveer een kwart van de codex), de rest naar Vlaamse voorbeelden.

Bij *gaet/staet* en *geet/steet* duiden de vormen met een *ē* op oostelijk Bra-

109 Het volgende berust in belangrijke mate op Huizenga 1997, 56-62, 310-317, en 435-438 (Appendix VI). Voor de details zie aldaar; hier worden alleen de belangrijkste bevindingen en conclusies gegeven.

110 Daarbij is speciaal gelet wordt op vormen die in verschillende teksten, verspreid over de codex, voorkomen. Het is dan tamelijk zeker, dat ze van de kopiïst zijn en niet uit zijn legger(s) komen. Dit geldt bijvoorbeeld voor woorden als *berueren*, *tgemecht(e)*, *dorde*, *ennich*, *onwerdich*, *nummer* en *eynde*.

111 Dat wil zeggen, het gebied ten oosten van Brussel en noordelijk daarvan. Van Loey noemt met name de steden Tienen en Diest: Van Loey 1973, par. 5, 4-5.

112 Zie Huizenga 1997, 435-438, Appendix VI.

bant, terwijl vormen met *ae* westelijk zijn (Vlaanderen, Holland); in West-Brabant werden beide vormen door elkaar gebruikt.¹¹³ De *ae*-varianten zijn in het handschrift veruit in de meerderheid. Evenals voor *bet/bat* het geval was, lijken hier de vormen met een *e* heel duidelijk aan bepaalde teksten te kunnen worden verbonden: in het bijzonder het cluster teksten rond de planeten Almanak en de astronomische tabellen (teksten 62-69), en de berijmde traktaten *Der mannen ende vrouwen heimelicheit* (tekst 109) en *Van smeinscen lede* (tekst 110). Met name de teksten van de planeten Almanak springen er in dit opzicht uit.¹¹⁴

De vormen *wilde* (westelijke variant) en *woude* (oostelijk)¹¹⁵ zijn eveneens gebonden aan bepaalde teksten. In het Weense arteshandschrift komt in de meeste gevallen *wilde* voor, *woude* daarentegen slechts acht keer, en wel in de *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* (tekst 83), de *Chirurgia magna* (tekst 88), en *Der mannen ende vrouwen heimelicheit* (waar het de enig voorkomende variant is; tekst 109). Opnieuw lijkt dit een aanwijzing dat met name deze laatste tekst door een Brabander naar een Brabants voorbeeld gekopieerd is.

Het laatste woordpaar dat geanalyseerd werd, is de oppositie *lieden* tegenover *luden/luyden*. De variant *lieden* is zuidwestelijk (Vlaanderen, West-Brabant); *luden/luyden* komt vooral voor in Oost-Brabant, Limburg en Noord- en Zuid-Holland.¹¹⁶ Beide vormen komen in het handschrift voor, waarbij *lieden* getalsmatig in de meerderheid is. De verspreiding van de variant *luden/luyden* is echter veel regelmatig: hij is in de meeste teksten terug te vinden. De overgrote meerderheid van de variant met *lieden* (92%) bevindt zich in de astrologisch-astronomische eenheid III.¹¹⁷ Dat wil zeggen, precies op de katernen vier tot en met acht van de codex. De teksten op deze katernen hebben dus mogelijk een Vlaamse oorsprong; de overige teksten lijken aan Oost-Brabant of Holland te kunnen worden verbonden.

Uit deze verkenning van de verspreiding van enkele karakteristieke, regio-gebonden woordparen blijkt dat naast het Brabantse taalgebruik van de kopiist de teksten in de codex in taalkundig opzicht vaak een tweede laag bevatten die een aanwijzing kan zijn voor het gebied waar de gekopieerde tekst vandaan kwam. De onderzochte spellingsvarianten wijzen echter niet voor alle teksten eenduidig naar een regio. Een aantal traktaten vertoont

113 Mooijaart 1992, 112, en de tabellen 25a, b en c op p. 367. Zie hierover ook Gysseling 1977 en Van den Berg (+ Berteloot) 1994, 41.

114 Niet minder dan 43 van de 63 gevonden *c*-vormen komen hier voor op slechts zeven folia.

115 Mooijaart 1992, 265, krt. 136; Van Loey 1973, par. 75, 94.

116 Zie hierover in het bijzonder Van Reenen 1993 (kaart op p. 98). Daarnaast: Mooijaart 1992, 131-34 (krtn. 36 en 37); Van Loey 1971, par. 71, 61.

zowel westelijke (Vlaams, Hollands) als oostelijke (Brabants, Limburgs) kenmerken. De herkomst van bepaalde astrologische teksten, van de *De consideratione quintae essentiae omnium rerum*, van het *Antidotarium Nicolai*, en van het berijmde *Der mannen ende vrouwen heimelicheit*, lijkt daarbij nadrukkelijk Brabants of Limburgs te zijn. Andere traktaten als de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (tekst 88), de *Circa instans* (tekst 92) en de verschillende onderdelen van het *Boec van medicinen in dietsche* (teksten 95-107) hebben voor de onderzochte kenmerken veelal Vlaamse varianten opgeleverd.

De genoemde vormen zijn opmerkelijk nauwkeurig gebonden aan de verschillende traktaten en de katernen waarop deze traktaten voorkomen: loopt een tekst niet over een katern grens heen, of zijn er blanco folia, dan is het begin van de volgende tekst meestal de plaats waar een nieuwe spellingsvariant de overhand krijgt. Daarmee lijkt de mogelijkheid dat de kopiist de taalvormen van zijn teksten geheel aanpaste aan zijn eigen voorkeuren (iets dat veelvuldig voorkwam) minder waarschijnlijk.¹¹⁸ Bij aanpassing zouden de wisselingen in de varianten immers veel minder duidelijk aan te wijzen zijn, of misschien zelfs geheel afwezig.

De conclusie met betrekking tot de herkomst van de leggers is dan ook: voor het samenstellen van het handschrift is gebruik gemaakt van verschillende leggers, die zowel uit het westelijke Middelnederlandse taalgebied (Vlaams, Hollands), als uit het oostelijke gebied (Brabants, Limburgs) afkomstig waren. Daarmee lijken ook de Vlaamse kenmerken in het taalgebruik van de kopiist van handschrift 2818 te kunnen worden verklaard.

Dialectkenmerken van handen b en c

Hoewel de taal van hand b enkele West- en Oost-Vlaamse trekken vertoont, lijken de overheersende kenmerken van het dialect in de tekst die hij schreef toch voornamelijk te wijzen op oostelijk Brabant of een gebied ten oosten daarvan. De taal van hand c vertoont enkele Vlaamse kenmerken, voornamelijk in het berijmde gebed tot Maria op f.215v. Dit zou in overeenstemming zijn met een mogelijk Vlaamse herkomst van dit gedicht.¹¹⁹ Het gedicht zou derhalve heel goed overgenomen kunnen zijn uit een Vlaamse legger. De overheersende dialectische kenmerken in het taalgebruik van hand c wijzen echter in de richting van Oost-Brabant/Noord-oost-Limburg, wellicht nog iets oostelijker dan hand b.

117 F.36ra-92rb in het handschrift (= deel II; teksten nummers 29-82).

118 Zie Van den Berg (+ Berteloot) 1994.

119 Zie over dit gebed Huizenga 1997, 69-70.

Overige gegevens

In het Weense arteshandschrift komen op een aantal andere plaatsen nog meer tekstuele aanwijzingen voor die een licht werpen op de lokalisering van de codex.¹²⁰ In de planeten Almanak (tekst 62), één van de teksten in de astrologisch/astronomische composiet, bevindt zich bijvoorbeeld een opvallende passage:

*Ende jck, Lodewijck, hebbe gemeten polus articus die js hoge vander stadt van tien-
nen 50 grade. Ende rechte onder die werelt soe steet enen, ende heyt polus antor-
taticus die men hier nyet sien en mach. Ende polus articus vorseit js oeck hoge van
der stat van diest 50 grade (f.66vb-67ra).*¹²¹

Lodewijck, wiens naam verder in het handschrift nergens voorkomt, vertelt de lezer hier dat hij de hoogte van de poolster boven de Brabantse steden Tienen en Diest gemeten heeft – rekening houdend met afrondingen en dergelijke, een redelijk nauwkeurige astronomische waarneming, die, vanwege de benodigde deskundigheid, niet door hand a, de kopiïst van het Weense arteshandschrift zal zijn verricht. Lodewijck is daarom naar alle waarschijnlijkheid niet identiek met deze kopiïst. Het *ick, Lodewijck* is mogelijk meegekopieerd door hand a uit zijn legger, een legger die wellicht in de eerste helft van de vijftiende eeuw werd geschreven.¹²² De genoemde plaatsen Tienen en Diest liggen ten oosten van Brussel, in het hart van het Brabantse hertogdom. Daarmee lijkt de herkomst van tenminste één van de teksten in de astrologisch/astronomische composiet tamelijk nauw begrensd te kunnen worden.¹²³ Het feit dat één van de leggers die voor handschrift 2818 gebruikt is, uit dit gebied afkomstig zal zijn, betekent natuurlijk niet meteen dat ook de kopiïst en/of de compilerator in deze regio moeten worden gezocht. In ieder geval is het een aanwijzing voor de vraag waar de compilerator zijn boeken vandaan haalde.

De enige andere aanwijzing in de codex voor de identiteit van hand a komt voor in een – karig – expliciet op het laatste door hem beschreven blad. Het is het slot van het laatste berijmde traktaat in handschrift 2818, en gaat over de bezigheden van een melancholicus. Het expliciet op f.316v luidt (zie afb. 13):

120 Het volgende berust op Huizenga 1997, 311-317.

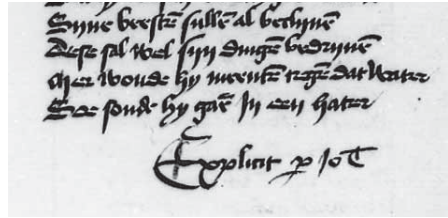
121 Omwille van de leesbaarheid is hier en op de volgende pagina in de langere prozacitaten door mij enige interpunctie aangebracht, en zijn de abbreviaturen en gerubriceerde plaatsen niet weergegeven. Zie over deze passage verder ook Huizenga 1993, 49-50.

122 Zie Huizenga 1993.

123 Hierboven bleek bij het onderzoek naar enkele dialectische varianten in het handschrift al dat met name de planeten Almanak eruit springt voor wat betreft de typisch Brabantse vormen *geet* en *steet* tegenover de in het handschrift veel gebruikelijker vormen *gaet* en *staet*.

Sijne beesten sullen al beclijuen
 Dese sal wel sijn dingen bedrijuen
 Mer woude hy meenten tegen dat water
 Soe soude hy gaen jn een hater

Explicit per jo T

Afb. 13. Het explicit van hand a op f.316vb (verkleind).

Een plaats als het slot van eenheid VII is een plaats waar in middeleeuwse handschriften vaak explicits voorkomen. Vaak getuigen dergelijke explicits van een grote opluchting na voltooiing van het als zwaar en moeizaam ervaren schrijfwerk.¹²⁴

Volgens eigen vermelding is het berijmde traktaat over de vier complexiën' in handschrift 2818 dus geschreven door 'jo T. Het is zeer waarschijnlijk dat *jo* staat voor *Jo[hannes]*, één van de meest voorkomende verlatiniseerde voornamen in deze periode. Intrigerend is wat dan hierbij de *T* betekent. In het licht van het citaat uit de planeten Almanak is het erg verleidelijk hierbij te denken aan iets als *Thenensis*, *Tirlamont* of *Tirlemont*, of *de Tienen*. Dit zou betekenen dat de kopiïst afkomstig was uit Tienen, en gebruik maakte van handschriften uit zijn eigen omgeving. Het zou bovendien prachtig overeenstemmen met de andere aanwijzingen met betrekking tot de lokalisering van het handschrift. Helaas kon tot nu toe echter geen ander handschrift geïdentificeerd worden dat door deze kopiïst werd geschreven, zoals hierboven bij de bespreking van de schriftsoorten al werd vermeld.

Naast het hier besproken explicit bieden sommige teksten en tabellen in de codex nog een andere mogelijkheid tot lokalisering. Zo is het derde katern in het Weense arteshandschrift in alle opzichten een buitenbeentje in het handschrift, waarvan de betekenis voor de codex niet geheel duidelijk is.¹²⁵ Het is het enige katern zonder signatuur en zonder tekst. In plaats daarvan bevat dit katern uitsluitend horoscopische tabellen (28).¹²⁶

Op f.24r-25v zijn honderdentwintig hokjes getekend. Deze hokjes zijn horoscopische afbeeldingen, waarbij het ging om de verdeling van de twaalf huizen over de tekens van de dierenriem. Het aardige van de tabellen is dat ze de mogelijkheid bieden uit te rekenen voor welke breedtegraad

¹²⁴ Talrijke voorbeelden zijn te vinden in Wattenbach 1958, 491-534, en in Glorieux-De Gand 1991, 21-39 (m.n. 38-39).

¹²⁵ Zie Huizenga 1997, 314-317.

¹²⁶ De tabellen zijn uitgebreid besproken in Huizenga 1993. Het volgende berust hier voor een belangrijk deel op.

ze zijn samengesteld. Uit eerder onderzoek bleek dat de horoscopen waren samengesteld voor een breedtegraad van ongeveer 51°.¹²⁷ Op of in de buurt van de lijn van deze breedtegraad liggen, van west naar oost, plaatsen als Duinkerken, Gent, Mechelen, Maastricht, en Keulen. Maar ook: Diest, en, in mindere mate, Tienen. De horoscopische tabellen kunnen dus zeer zeker in Brabant zijn samengesteld, voor het gebied ten oosten van Brussel, en zijn daarmee in overeenstemming met de andere indicaties voor de lokalisering.

De laatste indicatie voor een lokalisering van het handschrift komt voor in een traktaat over de werking van een kwadrant (tekst 74). Eén zinsnede hierin sluit voor wat betreft de lokalisering aan bij de hierboven beschreven tekstuele passages. Om met een kwadrant op de juiste manier metingen te kunnen doen moet je als volgt voorbereidingen treffen:

Besiet metten quadrante hoe lange dat polus articus staet boven der erden, ja hoe mennigen graet. Nu staet hy in Brabant 50 grade, ende alsoe mennigen graet suldy tellen vanden orizont tot polus articus, ende dat inden cirkel vanden middage. Ende daer suldijt vaste maken staende, om mede te werken in dat lant (f.74va).

Boven Brabant staat de poolster op een hoogte van 50°. Om met de kwadrant metingen te kunnen doen *in dat lant*, moet je op de kwadrant op deze hoogte een merkteken aanbrengen. Ook dit traktaat was dus zeker bedoeld om in Brabant gebruikt te worden.

Alles bij elkaar genomen wijzen de meeste aanwijzingen voor wat betreft de lokalisering dus in de richting van het gebied rond Tienen en Diest, oostelijk van Brussel.

Datering

Het meest eenduidige antwoord op de vraag wanneer het Weense arteshandschrift is ontstaan, wordt gegeven door de drie watermerken in de codex. Op grond van de naslagwerken van Briquet en Piccard werd duidelijk dat de bladen van de codex in ieder geval ná 1460 zijn beschreven.¹²⁸ Uit de analyse van het voorkomen van deze watermerken in relatie tot de opbouw van de katernen bleek echter ook dat het zeer aannemelijk is dat de codex als geheel rond 1490 tot stand moet zijn gekomen.

Wanneer de samenstellende delen van handschrift 2818 dan rond 1490 zijn geschreven, kan dan iets vastgesteld worden met betrekking tot de tijdsduur van dit proces? Of, met andere woorden, in welk tempo is de codex geschreven? Het afschrijven van middeleeuwse medisch-astrologische composieten kon een langdurige ontwikkeling zijn; in sommige gevallen

127 Huizenga 1993, *passim*.

128 Briquet 1968; Piccard 1977.

kon dit wel tien jaar bedragen.¹²⁹ Meestal zal deze tijd echter korter zijn geweest. Het Weense arteshandschrift is opgebouwd uit oorspronkelijk zelfstandige eenheden en bestanden, die niet bedoeld waren om er één handschrift van te maken.¹³⁰ Pas in een latere fase zijn deze delen bijeengebracht op een manier die nu het Weense arteshandschrift constitueert. De samenstellende delen kunnen kort na elkaar zijn geschreven, en de codex kan dan al gauw in zijn huidige toestand zijn gebonden, maar er kan ook een veel langere periode zijn verstreken, bijvoorbeeld de duur van een werkzaam, professioneel leven. Gedurende deze periode kunnen de delen als zelfstandige boekjes bij elkaar hebben gelegen. In ieder geval zal er tijdens het afschrijven van de delen zeker een bepaalde termijn verstreken zijn; gelet op de omvang van handschrift 2818 meer dan een jaar, en waarschijnlijk nog wel langer.

Behalve de watermerken vormen de schriftkenmerken ook dateringscriteria, zij het veel minder expliciet en met grotere marges dan watermerken. Als extra informatie en als bevestiging van de datering van het handschrift vormt het schrift een nuttige, aanvullende bron. Het schrift van hand a is gekarakteriseerd als een *cursiva*, dat wil zeggen een degelijke, verzorgde cursieve boekletter, en meer in het bijzonder als een zogenoemd C/H-schrift, een *cursiva* met een ‘neiging’ tot een *hybrida*. De *cursiva* is een letter die pas relatief laat, vanaf de veertiende eeuw, voor boeken gebruikt gaat worden.¹³¹ Daarvoor was dit schrift altijd gebruikt voor administratieve doeleinden. Handschriften met deze letter komen meestal pas later in de vijftiende eeuw voor.¹³² Hoewel hand a van handschrift 2818 zich niet eenduidig laat aanwijzen in andere codices,¹³³ zijn er voorbeelden van andere handen die grote gelijkenis vertonen met het schrift van de kopiïst van het handschrift. Ze laten zien dat dit schrift tegen het einde van de vijftiende eeuw veel werd gebruikt, daarmee de datering van de Weense codex verder onderbouwend.¹³⁴

Samenvattend lijkt een datering van handschrift 2818 rond of kort na 1490 dus uiterst waarschijnlijk, zowel op grond van de watermerken als op grond van schriftkenmerken. En ook wanneer we de codex tegen de wetenschapshistorische achtergrond in deze periode plaatsen, lijkt deze datering heel waarschijnlijk. De tweede helft van de vijftiende eeuw is namelijk

---

129 Huizenga 1997, 202-207.

130 Hoewel we dit laatste niet helemaal zeker kunnen weten; zie hierover ook Huizenga 1997, 215-217.

131 Gumbert 1975, 274. Vgl. ook de inleiding in Gumbert 1988.

132 O.c., 280: ‘handschriften met «lusloze cursivae», dus met H-schriften of C/H-schriften, zijn i.h.a. van na c. 1425, zelden iets ouder.’

133 Vgl. hierover ook Huizenga 1997, 311-317.

134 Zie voor voorbeelden Huizenga 1997, 279-280.

de periode waarin het compileren van volkstalige medisch-astrologische verzamelhandschriften een geweldige impuls lijkt te krijgen.¹³⁵ Er bestond een duidelijke behoefte om de bestaande kennis op het gebied van de geneeskunde en de astrologie bij elkaar te brengen in de vorm van een compendium of een additief of complementair verzamelhandschrift.¹³⁶ Het ontstaan van het Weense arteshandschrift is ook vanuit deze behoefte te verklaren.

6. *Geschiedenis van het handschrift*

Het is nog onduidelijk hoe en wanneer precies handschrift 2818 in de Österreichische Nationalbibliothek te Wenen is terechtgekomen. Zeker is in ieder geval wel dat handschrift 2818 al heel vroeg in Wenen aanwezig was. Op grond van de verschillende signaturen die in de codex en op de band zijn geschreven,¹³⁷ lijkt het zelfs waarschijnlijk dat het handschrift al rond het midden van de zestiende eeuw in de Weense bibliotheek was, dat wil zeggen iets meer dan een halve eeuw ná het ontstaan van de codex.

Eerder bleek uit de aanduiding op de band (*17.G.L.B.V.S.B.53*) al dat het handschrift zich in ieder geval in het midden van de achttiende eeuw in Wenen bevond.¹³⁸ Bestudering van de signaturen leert echter dat de codex veel eerder al in de bibliotheek aanwezig moet zijn geweest.

De beschrijving van de bibliothecaris Johannes Gentilotti (bibliothecaris van 1705-1713) in Codex Series Nova 2213 van de Nationalbibliothek¹³⁹ duidt er namelijk op dat het handschrift zich in ieder geval al in het begin van de achttiende eeuw in Wenen bevond. Rechtsboven op f.1r staat in het Weense arteshandschrift een oude signatuur geschreven: *Med. N. 4.* (afb. 14). Deze signatuur is in de codex geschreven door de bibliothecaris Petrus Lambeck (1663-1680),¹⁴⁰ maar was op het einde van de zeventiende eeuw al een verouderde signatuur, eerder toegekend door Sebastian Tengnagel (1609-1610).¹⁴¹ De signatuur was een zgn. *olim-signatuur*. Gentilotti ontwikkelde als bibliothecaris een nieuw systeem van signaturen voor de in de bibliotheek aanwezige handschriften. In plaats van vier hoofdklassen zoals

135 Dit geldt overigens niet alleen voor de medisch-astrologische codices, maar voor alle Middelnederlandse verzamelhandschriften in het algemeen; zie Kienhorst 1996, 58-60.

136 Vgl. Huizenga 1997, 181-219.

137 Zie hierover 1, 'De band'.

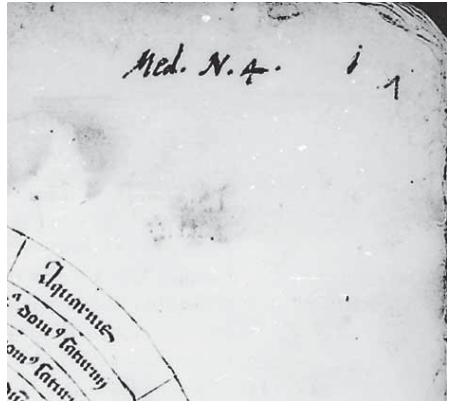
138 Zie hierover 1, 'De band'.

139 Zie Huizenga 1997, 421-424, Appendix III. Voor een overzicht van alle bibliothecarissen van de Weense Hofbibliotheek vanaf het begin van de vijftiende eeuw, zie Stummvoll 1948.

140 Brief van Dr. E. Irblich, conservator van de handschriftenafdeling van de Österreichische Nationalbibliothek, d.d. 20 mei 1994. Vgl. ook Menhardt 1960, 32. Zie over Lambeck ook Strelb 1968.

141 Zie over Tengnagel Unterkircher 1968, en Lhotsky 1948.

Tengnagel die had onderscheiden, maakte hij gebruik van acht klassen. De nieuwe signaturen bracht hij onder in een catalogus van vijftien delen, die thans in de Nationalbibliotheek berust onder de signaturen Series Nova 2207-2221. Gentilotti gaf de signaturen van Tengnagel het voorvoegsel *olim* mee; handschriften, die tussen de dood van Tengnagel (1636) en het begin van de werkzaamheden van Gentilotti (1705) waren aangeschaft werden betiteld met *Codices olim sine numero*.¹⁴²

Afb. 14. Signatuur Med. N. 4. op f.1r, genoteerd door Petrus Lambeck (verkleind).

Mogelijk ook bevond de codex zich al ten tijde van de bibliothecaris Hugo Blotius (1575-1608) in de bibliotheek in Wenen. Blotius, Delftenaar van geboorte, was de eerste, officieel als zodanig aangestelde bibliothecaris van de voorloper van de huidige Österreichische Nationalbibliotheek. Hij inventariseerde het gehele handschriftenbestand in 1576. Deze inventarisatie heeft momenteel de signatuur Österreichische Nationalbibliotheek, Series Nova 4451.¹⁴³ Volgens Herman Menhardt duiden signaturen van Blotius erop dat dergelijke handschriften al in de zestiende eeuw in de Nationalbibliotheek aanwezig moeten zijn geweest. Verschillende Duitstalige handschriften¹⁴⁴ met een Blotius-signatuur zijn rond deze periode verzameld door Wolfgang Lazius en Kaspar von Niedbruck, die in opdracht van de keizers Ferdinand I en Maximiliaan II vele studiereizen in Oostenrijk, Duitsland, Zwitserland en de huidige Benelux-landen maakten om handschriften te bekijken, aan te kopen of te laten kopiëren.¹⁴⁵ Menhardt acht het mogelijk dat handschrift 2818 door Kaspar von Niedbruck op één van zijn reizen voor de Weense bibliotheek is verworven.¹⁴⁶ Von Niedbruck, diplomaat van beroep, bezocht voor Maximiliaan II talloze bibliotheken.¹⁴⁷ De drie belangrijkste rondreizen maakte hij van maart tot april

142 Vgl. Menhardt 1960, 32.

143 Zie over Blotius en zijn werk Brummel 1972; Menhardt 1957; Menhardt 1960, 8-10; Von Mosel 1835, 34-54; Smital 1926, 771-80; Unterkircher 1968.

144 Menhardt rekent ook handschrift 2818 tot de Duitstalige handschriften.

145 Menhardt 1960, 4-11; Von Mosel 1835, 25-32. Zie over Von Niedbruck ook Holzmann 1906.

146 Menhardt 1960, 10.

147 Menhardt 1960, 6-7: 'Auf seinen Gesandtschaftsreisen besuchte Niedbruck überall Bibliotheken, sammelte im Auftrage Maximilians Handschriften, so vor allem in den von Lazius nicht

1553, van februari tot juli 1554, en van juni tot september 1556. Op deze laatste reis kan hij onder andere de grote Bourgondische bibliotheek van Brussel bezocht hebben. Het is mogelijk dat hij toen het Weense arteshandschrift voor de keizerlijke boekenverzameling heeft aangekocht (of ‘gewoon’ meegenomen: de Nederlanden behoorden toen immers tot het Habsburgse keizerrijk). Vanwege het ontbreken van een Blotius-signatuur kan deze theorie echter niet bewezen worden: ‘Es gibt daher keinen positiven Beweis, daß die Handschrift bereits im 16. Jahrhundert in der Habsburgischen Büchersammlung war.’¹⁴⁸

Er lijkt echter wel een duidelijke relatie te bestaan tussen de opname van de codex in het handschriftenbestand van de Weense bibliotheek in de zestiende eeuw en de heerschappij van de Habsburgers over de Nederlanden, met name van Maximiliaan I (1459-1519; keizer vanaf 1493), zijn kleinzoon Karel V (1500-1558; keizer van 1519-1555), Ferdinand I (1503-1564; keizer vanaf 1556) en zijn zoon Maximiliaan II (1527-1576; keizer vanaf 1564). Het is bekend dat in deze periode veel codices uit het Bourgondische rijk naar Wenen zijn overgebracht. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de voor de Middelnederlandse alchemistische literatuur belangrijke codex Österreichische Nationalbibliothek, handschrift 2372.¹⁴⁹ Dit handschrift is al in de eerste helft van de zestiende eeuw door de handschriftenverzamelaar Johannes Schöner naar Oostenrijk gehaald.¹⁵⁰

De Habsburgse keizers gaven in het begin van de zestiende eeuw regelmatig blijk van een grote belangstelling voor wetenschappelijke, en met name medische handschriften.¹⁵¹ Aan Maximiliaan I bijvoorbeeld kunnen tenminste negen medische teksten worden toegekend die door hem geschreven zouden zijn.¹⁵²

Het Weense arteshandschrift had sinds Gentilotti de signatuur *Med. no. 86* (voluit *Cod. ms. Med. Germ. LXXXVI*). Deze signatuur bevindt zich ook

---

besuchten Klöstern Bayerns nördlich der Donau, Mitteleuropas, im Rheingebiet von Straßburg abwärts, in Lothringen und in Belgien; er ließ auch Handschriften abschreiben und führte einen ausgedehnten Briefwechsel mit zahlreichen Gelehrten, um im Sinne seines Herrn und dem Zuge seines eigenen Herzens folgend dem evangelischen Glauben zu dienen.’

148 Brief van Dr. E. Irblich d.d. 9 mei 1995.

149 Delen hiervan zijn sinds enige jaren dankzij het werk van Helmut Birkhan en Veerle Fraeters beschikbaar en ontsloten – zie Birkhan 1992 en Fraeters 1999.

150 Zie Birkhan 1992, 87. Over het handschriftenbezit van Schöner, zie Franz 1988.

151 Zowel Maximiliaan I als Karel V stonden bekend om hun grote voorliefde voor (Duitstalige) handschriften. Maximiliaan schreef er zelfs enkele zélf. Ten tijde van de aartshertog Ferdinand II van Tirol (midden zestiende eeuw) werden veel codices verworven waarvan de inhoud deels overeenstemde met handschrift 2818: astrologie, geneeskunde, alchemie, recepten en gezondheidsleren. Zie Menhardt 1952, 56-57.

152 Geëditeerd en besproken in Werlin 1968. Vgl. ook Eis 1982b (voor de keizer Frederik III, † 1493).

op de rug van de band en is afkomstig van Gentilotti zelf. Gentilotti noemt en beschrijft handschrift 2818 ook in zijn catalogus, signatuur Series Nova Codex 2213. De huidige signatuur, 2818, dateert van 1832 en is gegeven door de toenmalige beheerders Stephan Endlicher en J.R. von Eichenfeld, die de Weense codices opnieuw indeelden.¹⁵³ Het '2818' op de rug van de perkamenten band is er in die tijd op geschreven.

In de huidige Nationalbibliotheek is handschrift 2818 onderdeel van een groep van ongeveer driehonderd codices die behoren tot een klasse Duitstalige handschriften op papier (signaturen 2790-3086). Tot de handschriftenverzameling in Wenen in 1832 nieuwe signaturen kreeg, waren de handschriften geordend volgens een aantal criteria. Het eerste was, of ze op perkament of op papier geschreven waren. Een andere classificatie was een indeling op grond van de inhoud van de codices: literair of wetenschappelijk. Bovendien waren de codices chronologisch geordend, naar tijdstip van verwerving, en naar de gebruikte taal (Latijn, Grieks, Hebreeuws etc, maar ook de volkstalen als het Duits). Dit leidde ertoe dat er binnen de handschriftenverzameling verschillende groepen te onderscheiden zijn.¹⁵⁴

BESLUIT

Het is verleidelijk te denken dat het Weense arteshandschrift werd geschreven door een medicus, en met name door een chirurg. Deze zou dan teksten die hij kon gebruiken, zowel medisch als astrologisch, voor zichzelf gekopieerd hebben, met de bedoeling een soort handbibliotheek aan te leggen. Er zijn echter argumenten die hiertegen pleiten.¹⁵⁵

Zowel in het astrologische als in het medische deel van de codex zitten talrijke fouten die een professioneel geneeskunstbeoefenaar niet zo snel zou maken. Ondeskundigheid van een kopiïst van astrologische of medische teksten is vaak een criterium om iets te kunnen zeggen over de vraag of we te maken hebben met een medicus die zélf zijn teksten schreef, of dat hij dat in opdracht liet doen.¹⁵⁶ De vraag is of we met de teksten in het Weense arteshandschrift te maken hebben met ondeskundigheid of met gemakzucht.

Er zijn in de codex bijvoorbeeld evidente blunders gemaakt bij het kopiëren van de tekst van het *Alcabicum* (tekst 61). Bij het behandelen van een reeks melothesia-tabellen, geordend naar de tekens van de dierenriem, gooide de kopiïst deze volgorde geheel overhoop, doordat hij zijn legger

153 Menhardt 1960, 32.

154 Menhardt 1960, 31.

155 Het navolgende is gebaseerd op Huizenga 1997, 283-292.

156 Huizenga 1997, 203-205.

op een verkeerde manier las.¹⁵⁷ Daarnaast verbasterde hij de titel *Vander uren der planeten* vanwege de paleografische gelijkenis tot het onbegrijpelijke *Vander vreemder planeten* (tekst 67). En ook in de andere astrologische en astronomische teksten komen veel fouten voor, die getuigen van onbegrip bij de kopiïst. Dit geldt zowel voor het kopieerproces van deze teksten als voor de inhoud ervan.

Daarnaast komt eenzelfde astrologische cluster traktaten tweemaal voor in de codex, in de eenheid met iatromathematika en astrologie (deel I), en in het deel met astrologie en astronomie (deel III). Het dubbel kopiëren van dezelfde tekst (of, in dit geval, groep teksten) door dezelfde hand in één handschrift zou er op kunnen wijzen dat de kopiïst niet erg oplettend was bij het overschrijven van deze teksten.

Niet alleen in de astrologie, maar ook in de medische en chirurgische teksten komen talrijke fouten voor.¹⁵⁸ Er zijn veel leesfouten of verkeerd uit de legger opgeloste afkortingen. Veel fouten komen daarnaast voor in een alfabetische lijst met definities van ziekten (tekst 97). Ook in de (veelal Latijnse) plantennamen ritselt het van de foutieve lezingen door de kopiïst, met name in het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86).

Al deze fouten tezamen zouden erop kunnen wijzen dat de kopiïst, hand a, zelf geen chirurg of arts was. Dit is echter in tegenspraak met het feit dat het geheel van de teksten, zoals eerder bleek, zo overduidelijk wijst in de richting van een beroepsmatig geïnteresseerde geneeskunstbeoefenaar. Het zou daarom mogelijk zijn dat er bij het ontstaan van de Weense codex tenminste twee betrokkenen waren: een professioneel schrijver, die teksten kopieerde, en de geneeskunstbeoefenaar, in wiens opdracht hij werkte. Bij het totstandkomen van de codex zouden compiler en kopiïst nauw samengewerkt moeten hebben, waarbij de één teksten verzamelde en aanleverde, en de ander in opdracht kopieerde. Zo'n samenwerkingsverband zou dan betrekkelijk kleinschalig moeten zijn geweest, en zich ook op kleine oppervlakte hebben afgespeeld.¹⁵⁹ Nadat een eerste samenwerking tot beider tevredenheid was verlopen (bijvoorbeeld na het afschrijven van één van de composieten waaruit de codex is opgebouwd), bleef het los-vaste samenwerkingsverband bestaan.

De verschillende delen zijn niet alleen door één persoon, hand a, geschreven, maar ze vertonen ook dezelfde wijze van opmaak, dezelfde af-

157 Huizenga 1997, 112-117.

158 Ze worden uitgebreid beschreven en geanalyseerd in Huizenga 1997, 286-287.

159 Vgl. over het kleinschalige en persoonlijke van samenwerkingsverbanden waarin een handschrift tot stand kwam Klein 1995, 4-16. Daarin wordt betwijfeld of grote scriptoria, waarin op massale wijze handschriftenproductie zou plaatsvinden, wel hebben bestaan. Een vergelijkbaar geluid liet Herman Brinkman horen op een lezing tijdens het *Vele wegen*-congres in Leiden in april 2004 (zie Brinkman 2004).

metingen, en dezelfde manier van rubriceren. Er is bij het kopieerproces echt sprake geweest van een éénmansonderneming. De kleine verschillen tussen de delen duiden erop dat het kopieerproces niet in één keer plaatsvond, maar in fasen.¹⁶⁰

Met een kleinschalig samenwerkingsverband als uitgangspunt, kan de genese van het Weense arteshandschrift op grond van de codicologische, paleografische en contextuele bevindingen¹⁶¹ als volgt samengevat worden:

De compiler kwam teksten tegen in verschillende leggers. Deze leggers bevatten teksten in verschillende Middelnederlandse dialecten.¹⁶² De tekst *De consideratione Quintae essentiae omnium rerum* (tekst 83), het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86), en *Der mannen ende vrouwen heimelicheit* (tekst 109) lijken nadrukkelijk Brabants van herkomst. Andere teksten als de *Chirurgia magna* (tekst 88), de *Circa instans* (tekst 92) of delen van het *Boec van medicinen* (teksten 95-107) bezitten meer westelijke, Vlaamse kenmerken. Steeds wanneer hij één of meer teksten had gevonden, bracht de compiler een legger naar zijn kopiist, die daaruit voor hem sommige of alle traktaten overschreef.

Het is op codicologische gronden vrij zeker dat de codicologische eenheid IV met de tekst van Johannes de Rupescissa (*De consideratione...*) onafhankelijk van eenheid III is ontstaan.¹⁶³ Toch duiden de katernsignaturen aan dat het traktaat samen met deze teksten al een bestand vormde vóórdat deze katernen, samen met deel II, het derde katern met de horoscopische tabellen, deel gingen uitmaken van het huidige handschrift: de doorlopende katernsignaturen die hand a linksonder noteerde verraden zijn bemoeienis met deze ingreep.

Op een gegeven moment zijn de verschillende delen van het handschrift bij elkaar gebracht. Daarbij werd aan deel VII, de composiet met iatromathematische, astrologische en medische teksten, waarvan op grond van de watermerken vermoed mag worden dat het als eerste werd geschreven, deel I toegevoegd. De kopiist had daarnaast al de medisch/chirurgische eenheden V en VI geschreven, en bracht ze onder in de composiet van delen I en VII. Om de katernen op een rij te houden, schreef hij rechtsboven de nieu-

160 Ik wijs er nogmaals op dat de eenheden I en VII op de eerste en laatste bladen duidelijke sporen van waterschade hebben, die elders in de codex ontbreekt. Ook de breedte van de tekstspiegel ten opzichte van de andere delen wijkt af (zie 2, 'Materiaal en samenstelling', *Bladopmaak*).

161 Op de maatschappelijke en beroepsmatige context kan in deze inleiding nauwelijks worden ingegaan. Hiervoor zij verwezen naar Huizenga 1997.

162 Vgl. de resultaten van het hierboven vermelde onderzoek naar de verspreiding van de operationele taalvarianten *bet* en *bat*, *gaet* (*staet*) en *geet* (*steet*), *wilde* en *woude*, en *luden* en *lieden* over de teksten in handschrift 2818. Daaruit bleek dat de afwisseling van de verschillende varianten vaak verrassend nauwkeurig overeenkomt met de caesuren tussen de delen van de codex.

163 Zie 2, 'Materiaal en samenstelling', *Katernen*.

we signaturen b en C tot en met Q. Hij was dus zelf verantwoordelijk voor het op volgorde houden van zowel de bladen van de katernen als van de katernen zélf. Tenslotte voegde hij het bestand met de eenheden II, III en IV in, waarbij hij de astrologie en astronomie gescheiden hield van de medisch-chirurgische eenheden.

Wanneer de kopiïst in opdracht handelde van een compiler, rijst natuurlijk de vraag, wie deze compiler was. De enige aanwijzing omtrent de identiteit van de kopiïst was het expliciet, waarin hij zich *jo T.* noemt.¹⁶⁴ Diens spoor bleek hiermee echter dood te lopen. Over de compiler weten we nog minder. Er is een mogelijkheid, dat één van de handen die later op enkele lege bladen recepten en een enkele glosse hebben genoteerd, b en c,¹⁶⁵ identiek is aan deze compiler. Deze handen lijken namelijk contemporain of bijna contemporain met de kopiïst, dat wil zeggen uit het eind van de vijftiende of het begin van de zestiende eeuw. Beide handen schrijven in een gehaaste *cursiva currens*, duidelijk minder verzorgd dan het schrift van de kopiïst van handschrift 2818. Hand b schreef één tekstje, het brandewijntraktat, ogenschijnlijk in één keer op. Hij wist vantevoren dat zijn tekst op de recto- en versozijde van f.131 zou passen.

Maar hand c schreef alleen wat recepten bij naar gelang het hem uitkwam. De duidelijke verschillen in schrift laten zien dat hij de codex tenminste gedurende enige tijd in bezit moet hebben gehad. Het is de typische werkwijze van een in de praktijk werkende chirurg of arts, en maken hand c, eerder nog dan hand b, aannemelijk als medische compiler. Men zou zich hierbij de volgende gang van zaken kunnen voorstellen. Nadat de compiler deel VII en I had laten afschrijven en tot een composiet had laten samenvoegen, plakte hij, nog vóór beide eenheden werden samengevoegd tot een composiet, voor het begin van de medische teksten van eenheid VII (de *Circa instans*) het halve blad met het gebed tot Maria.¹⁶⁶ Zo nu en dan schreef hij ook een recept op de blanco bladen achterin. Bovendien plaatste hij de glosse bij de tekst van de *Circa instans*. Daarvoor of daarna werden ook de andere composieten en eenheden voor hem afgeschreven door kopiïst a.¹⁶⁷ Op een bepaald moment besloot de compiler de verschillende delen die hij gedurende korte of lange tijd op zijn boekenplank had staan, samen te voegen. Van aantekeningen of glossen in de andere delen

164 Zie 5, 'Lokalisering en datering van de codex'.

165 Zie 3, 'Schrift'.

166 Of hij liet dit doen bij het opsplitsen van deel I en het inbinden van de andere delen.

167 Zie voor de volgorde van ontstaan van de verschillende delen van handschrift 2818 op grond van het voorkomen van de watermerken 2, 'Materiaal en samenstelling', *Watermerken en de opbouw van het handschrift*.

kwam het echter niet meer. Later kwam het handschrift dan in het bezit van hand b, die er het brandewijntraktaat bijschreef.

Het hierboven geschetste samenwerkingsverband tussen kopiïst a en de compiler vormt een verklaring voor de waargenomen verschijnselen (gefaseerde opbouw van de codex, tegenover de talrijke corrupties in de teksten).¹⁶⁸ Maar ook deze opvatting kent hiaten, en er valt het nodige tegen in te brengen.

Op grond van de verschillende systemen katernsignaturen die linksonder en rechtsboven op de folia voorkomen, en die van de kopiïst, hand a, zijn, moet namelijk worden geconcludeerd dat hij niet alleen degene was die het kopieerwerk verrichtte, en het tekstmateriaal rubriceerde en corrigeerde, maar ook de man die in de verschillende fasen steeds besloot hoe de delen in elkaar moesten zitten, en ook degene die deze besluiten steeds aanpaste. Deze aanpassingen vonden bovendien plaats op duidelijk inhoudelijke gronden: de waarschijnlijk eerste eenheden waren strikt medisch en/of chirurgisch van aard, later richtte de compiler zijn aandacht op astrologie en astronomie. Maar deze astronomie en astrologie enerzijds, en de geneeskunde en chirurgie anderzijds moesten wel gescheiden blijven.¹⁶⁹ Dat maakt het moeilijk om hem te zien als een eenvoudige beroepsschrijver, die gedurende een lange reeks van jaren (wellicht tien tot vijftien) uitvoerde wat steeds dezelfde opdrachtgever hem vroeg. Zijn bemoeienis met de Weense artescodex lijkt veel verder te zijn gegaan.

In dat geval moet een andere verklaring worden gezocht voor de talrijke voorkomende corrupties in zowel de astrologische als de medische teksten, die hierboven al werden aangestipt. Een dergelijke verklaring zou kunnen liggen in het feit dat kopiëren een kwestie van de lange adem was, en zeker in het geval met teksten met de omvang zoals die in handschrift 2818 voorkomen. Op een gegeven moment verwordt het schrijfwerk tot een automatisme, waarbij niet meer op de inhoud wordt gelet. Zeker wanneer een legger al corrupt is, kan dit ertoe leiden dat fouten niet meer worden gecorrigeerd. Op deze manier uitgelegd, zou dat dus inhouden dat kopiïst a dezelfde is als de compiler en de bezitter van de Weense codex, en dat al deze functies in één persoon zijn verenigd.

Zijn profiel kan dan nog wel nader worden aangescherpt dan alleen de constatering dat hij behoorde tot de groep van professionele geneeskunstbeoefenaren.¹⁷⁰ Zo kan er betoogd worden dat hij deel uitmaakte van de

168 Dit is de opvatting zoals die in mijn dissertatie als voornaamste verklaring voor de waargenomen feiten wordt gehanteerd – zie Huizenga 1997.

169 Zonder dit criterium had het bestand met de eenheden II, III en IV namelijk net zo goed op een andere plaats, bijvoorbeeld achteraan deel VII, kunnen worden ingebonden.

170 Vgl. ook hierboven, KARAKTERISTIEK VAN HET HANDSCHRIFT.

stand van de ontwikkelde en geletterde chirurgen. Ten eerste is daar het feit dat het handschrift in het Middelnederlands werd geschreven. Hoewel de opleiding en de talenkennis van de chirurgen zeer gedifferentieerd konden zijn, zullen de meeste chirurgen zich over het algemeen bediend hebben van volkstalige medische literatuur omdat ze het Latijn niet machtig waren.¹⁷¹ Zo leert een verkenning van de medische boeken die door chirurgen geleend werden in Florence in de vijftiende eeuw, dat deze vrijwel uitsluitend volkstalig waren.¹⁷² Daarbij kwam echter ook dat, juist doordat er zoveel volkstalige medische literatuur ter beschikking kwam, de noodzaak om het Latijn te leren voor veel chirurgen wegviel.¹⁷³ Ook chirurgen met een academische opleiding, die dus beschikten over kennis van het Latijn, gaven er toch de vaak voorkeur aan om in de volkstaal te schrijven. Voorbeelden zijn de Würzburgse chirurg Ortolf von Baierland¹⁷⁴ of de Brabants-Vlaamse chirurgieën van Jan Yperman en Thomas Scellinck van Tienen.¹⁷⁵

De *Chirurgia magna*, de langste tekst in het Weense arteshandschrift, is eveneens een aanwijzing dat de kopiïst/compiler in chirurgische hoek gezocht moet worden. Het traktaat werd geschreven door een chirurg, Bruno Longoburgensis, en werd ook gelezen door chirurgen. Voor de unieke Middelnederlandse vertaling in het Weense arteshandschrift kan men zich eigenlijk geen andere geïnteresseerde denken dan een chirurg.¹⁷⁶ In dezelfde richting wijzen natuurlijk ook het al genoemde chirurgisch glossarium, en de aderlaat- en hematoscopietraktaten. Een chirurg als samensteller van handschrift 2818 zou ook goed te rijmen zijn met het belangrijke aandeel van de farmaceutische literatuur in de codex: de *Circa instans*, het *Antidotarium Nicolai*, en het plantenglossarium, in eerste instantie vooral teksten voor apothekers, lijken in overeenstemming met de onafhankelijkheid van laatmiddeleeuwse chirurgen ten opzichte van apothekers. In tegenstelling tot de artsen, de *doctores medicinae*, die hun recepten aan de apothekers af-

171 Vgl. Löchel 1976, 37: de chirurg '[...] steht Ausgangs des Mittelalters in der Regel nicht in, sondern außerhalb akademischer Tradition, was so weit geht, daß er – handwerklich gebildet – wenig oder gar kein Latein versteht und auf landessprachige Wissensvermittlung angewiesen ist.' Zie daarnaast Huizenga 2003a, *passim*.

172 Park 1985, 195-96.

173 Talbot 1978, 421-422.

174 Zimmermann 1986, 36-37. Over Ortolf von Baierland zie Keil 1977, Keil 1993 en Riha 1992.

175 Zie over Yperman uitvoerig Huizenga 2003a, 133-143; over Scellinck *ibid.*, 143-150. Zowel Yperman als Scellinck geven als reden om hun werk in het Middelnederlands te schrijven op dat ze het deden voor hun zonen, die het Latijn niet machtig waren. Het is in de Middelnederlandse chirurgische werken een gebruikelijk onderwerp – zie Huizenga 2003a, 158-159 en 256.

176 Deze tekst en andere, vergelijkbare chirurgieën waren bij uitstek handleidingen voor ervaren chirurgen; voor aankomende chirurgen in de leer bij een leermeester, of als student op de universiteit, waren de beschreven ingrepen vaak nog moeilijk te volgen. Zie Gottfried 1986, 212.

gaven om de geneesmiddelen te bereiden, stelden chirurgen vaak hun eigen medicamenten samen. Soms bezaten ze bovendien hun eigen kleine apotheken.¹⁷⁷

Het niveau van de teksten in het Weense arteshandschrift rijst ongetwijfeld ver uit boven dat van de *simpele meesters*, de eenvoudige chirurgen. Teksten als de *Chirurgia magna*, het *Antidotarium Nicolai*, de *Circa instans* en de *Quinta essentia* vinden alle hun oorsprong in de universitaire, wetenschappelijke wereld. Hierbij moet vooral gedacht worden aan Salerno en de medische wereld in Noord-Italië en Zuid-Frankrijk. Van daaruit verspreidden deze traktaten zich naar de rest van Europa, hetzij door middel van Latijnse kopieën, hetzij in vertalingen. Daarnaast had de compilerator ook interesse voor medische informatie in vereenvoudigde vorm (in de vorm van de berijmde traktaten), en voor astrologische en astronomische vraagstukken. Op grond hiervan zou hand a dan ook zeker tot de *gheleerde meesters* gerekend moeten worden, de bovenlaag van de chirurgen die beschikte over universitaire traktaten.

Beide invalshoeken om de genese van het handschrift te kunnen verklaren zijn niet sluitend. Zonder aanvullende informatie (bijvoorbeeld over de identiteit van *jo T.*) moet bij de huidige stand van het onderzoek daarom vooralsnog serieus rekening worden gehouden met beide mogelijkheden. Wanneer men er echter van uitgaat dat zowel kopiïst als compilerator in één persoon verenigd zijn, roept dat ook weer nieuwe vragen op: een deskundige chirurg zouden bij meer of minder intensief gebruik van zijn tekstmateriaal toch zeker de fouten, die hij eerder had opgeschreven, zijn opgevalen? Er is geen sprake van latere correcties, anders dan de verbeteringen die direct tijdens de schrijffase plaatsvonden of kort daarna bij het rubriceren. Het lijkt dan ook zeker niet uitgesloten, dat de teksten na de genese van de codex als geheel niet of nauwelijks meer zijn gebruikt, in ieder geval niet door hand a. Iets anders ligt het voor de handen b en c, die immers nog wél één en ander hebben toegevoegd (maar niets hebben gecorrigeerd). Wellicht kwam het handschrift op een gegeven moment in hun bezit maar hebben ook zij het vervolgens weinig geraadpleegd.

Samenvattend: het Weense arteshandschrift is ontstaan in de periode rond 1490 en kort daarna. De codex is geschreven door één persoon. Dit ge-

---

177 Voor de Nederlanden, zie Huizenga 2003a, 229-230. In Londen bezaten in de veertiende eeuw veel chirurgen een apotheekje, dat ze er niet alleen voor eigen gebruik op na hielden, maar ook om geneesmiddelen te verhandelen. Zie Gottfried 1986, 81. En uit testamenten van chirurgen als John Dagle en Thomas Colard blijkt dat ze hun zoons niet alleen chirurgische traktaten en instrumenten nalieten, maar ook alle simplicia die ze in hun apotheekjes bewaarden. Talbot 1967, 207-208.

beurde echter niet in één keer, maar in fasen. Er zijn talloze aanwijzingen dat het handschrift als geheel geen eenheid is, maar een composiet dat uit verschillende delen is opgebouwd. Het aantal van die delen bedraagt zeven. Deze delen zijn niet in één keer geschreven, maar gedurende een bepaalde periode, die nooit precies zal kunnen worden begrensd.

De kopiïst van het handschrift was een Brabander. Aan de teksten kunnen verschillende, zeer uiteenlopende argumenten ontleend worden die pleiten voor het gebied ten (noord-)oosten van Brussel, mogelijk rondom de plaatsen Diest en Tienen. De afzonderlijke delen zijn in een vroeg stadium door hem bijeengebracht. De compiler, mogelijk identiek aan de kopiïst, was zeer waarschijnlijk een chirurg, en wel iemand die tot de subtop van de chirurgen behoorde. Hij schreef niet zelf chirurgische verhandelingen of andersoortige werken, maar had wel contacten met de academische wereld en de medische literatuur die daar gangbaar was.

OVERZICHT VAN DE INHOUD

Hieronder volgt een overzicht van de teksten die in het Weense arteshandschrift voorkomen. Titels worden gecursiveerd weergegeven. Vaak is geen titel aangebracht maar wel een opschrift; in deze gevallen wordt het opschrift gecursiveerd. Wanneer ook een opschrift ontbreekt wordt tussen vierkante haken de titel gegeven waaronder de tekst in de literatuur bekend staat (eventueel voorzien van auteursnaam, wanneer deze bekend is). Wanneer dat niet het geval is, wordt, eveneens tussen haken, in enkele woorden een omschrijving van de tekst gegeven. Op de eerste regel wordt steeds vermeld op welke plaats in het handschrift de tekst zich bevindt. Daarnaast wordt van iedere tekst het (korte) incipit gegeven. Weinig teksten in de codex zijn in het verleden geëditeerd; wanneer dat het geval is, worden de edities genoemd. Eventuele edities van parallelteksten worden hier aangeduid met *vgl.*; wanneer er verscheidene edities zijn, worden ze chronologisch geordend.

Bij de literatuuropgave die daarop volgt, worden steeds éérs de plaatsen genoemd waar de tekst besproken wordt in Huizenga 1997; daarna volgt eventueel de overige literatuur, chronologisch geordend. Als er bij de literatuurvermelding geen pagina's aangeduid worden, betekent dit dat de *hele* verwijzing betrekking heeft op de genoemde tekst. Signaturen van andere handschriften waarin een betreffende tekst ook voorkomt worden *niet* gegeven; daarvoor zij verwezen naar Huizenga 1997, 362-419, en Jansen-Sieben 1989, 472-477. In een *Opmerking* worden kruisverwijzingen gegeven naar teksten die elders in het handschrift nogmaals voorkomen. Bovendien wordt hierin vermeld wanneer een tekst door een andere dan hand a is afgeschreven.

-
- 1 [Zodiakale eigenschappentabel] [IIv]
Inc.: Die teikenen – Aries
Lit.: Huizenga 1997, 362.
- 2 [Zodiakale tabel met de verhoging en verlaging van de planeten] 1r
Inc.: Aries – exaltacio solis
Lit.: Huizenga 1997, 363.
- 3 [Maan-magietraktaat] 1ra-1va
Inc.: Om dat die mane ons vele beteykent jn die werelt aen den mensche ende al dat hy ten lande heuet
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 363; Huizenga 1991.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 53, f.50ra-b: *Vander manen haer bediet*.
- 4 [Aspectentraktaat] 1va-2rb
Inc.: Nv wil jc segghen vanden aenschijne die die planeten hebben
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 364; Huizenga 1991.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nrs. 54 en 55, f.50rb-50vb: *Vanden aspecten en Vander vriendscappe*.
- 5 *De maiestate planetarum et eius domorum* 2rb-2vb
Inc.: Die planeten hebben oeck tekenen jnden hemel daer sy meer machs jnne hebben dan jn een ander
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 364-365; Huizenga 1991.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nrs. 56 en 57, f.50vb-51rb: *Vanden heren der huysen en Van Saturnus husen*.
- 6 *Van aspecten ende ghewoenten der manen* 2vb-5va
Inc.: Nv wil ic seggen van aspecten ende vander gewoenten die die mane heuet tot die planeten ende wat sy bedieden
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 365-366; Huizenga 1990; Huizenga 1991, Huizenga 1992.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 59, f.54va-57vb: *Die 100 cappittelen van astronomijen*.
- 7 [Figura domorum en huizentraktaat] 5va-5vb
Inc.: Dat ierste huys is thuy des levens
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 366; Huizenga 1991.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 76, f.76va-b.

- 8 [Kwaliteiten van de planeten en van de elementen] 5vb-6rb
Inc.: Dit js een tafel daer men by mach weten hoe mennich werdicheit ofte machte elck planete heuet jn elck teyken
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 366-367; Huizenga 1991.
- 9 [Pseudo-hippocratische iatromathematika] 6rb-10va
Inc.: Ipocras seit dat die ghene die medecijnre willen wesen ende van astronomijen nyet en kan hy is onconstich ende nyet volmaect
Ed.: Jansen-Sieben 1983, 17-31. Vgl. De Vries 1847; Jansen-Sieben 1983, 32-45, 46-62 en 63-71.
Lit.: Huizenga 1997, 66-67, 367-368
- 10 [Planeten-zodiologium] 10va-12rb
Inc.: Saturnus jn ariete onder den raey vander sonnen maect regen ende raey
Lit.: Huizenga 1997, 368-369.
- 11 [Aspecten-traktaat] 12ra-12va
Inc.: Oftu wilts weten wanneer dat sy onder den raey vander sonnen sijn
Lit.: Huizenga 1997, 369.
- 12 *Vanden XII teikenen des hemels* 12vb-13ra
Inc.: Wi sullen weten dat aen den hemel sijn seker teikenen wolcke teikenen confirmeren ende verantwoerden den zeke-
ren leden
Lit.: Huizenga 1997, 67, 369.
- 13 *Van wesen der XII teikenen* 13ra-13rb
Inc.: Sommyge teyken sijn manlick / sommyge wijn wijflick
Lit.: Huizenga 1997, 370.
- 14 *Vanden seuen planeten* 13va
Inc.: Het sijn vii planeten Saturnus Iupiter Mars Sol Venus mercurius luna
Lit.: Huizenga 1997, 370.
- 15 *Merket voert* 13va-13vb
Inc.: Nv weten wi wel dat sijn 12 teikenen ende 7 planeten ende elck vanden teikenen bevanget altoes 2 wijlen of 2 vren om datter mer 24 en sijn
Lit.: Huizenga 1997, 370.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 70, f.72va-b.

-
- 16 *Vanden planeten wat si werken in elcke maent in kijnderen gheboerten* 13vb-14ra
 Inc.: Die een maent van ontfangene des huys is saturnus hy houdet te gadere die materie
 Lit.: Huizenga 1997, 67, 370-371.
- 17 *Vanden wesen der planeten* 14ra
 Inc.: Nv merket dat som planeten sijn manlic som wijflic
 Lit.: Huizenga 1997, 371.
- 18 *Van merkinge der medecinen* 14rb
 Inc.: Nv sullen wy merken jn wat wilen goet is te nemen medecijnen of jn wat planeten
 Lit.: Huizenga 1997, 371.
- 19 *Van antwoerde te gheuen* 14rb-14va
 Inc.: Alsmen wil weten antwoerde te gheuen van ennygen dingen die men vragende is soe mercke wat teiken dan rijset int orient
 Lit.: Huizenga 1997, 68, 371-372.
- 20 [Uurregenten-prognose] 14va-15ra
 Inc.: Nv merket / soe wie wille proficeren opden saterdach / jn die jerste wijle van saturnus beteykent zwaerhede
 Lit.: Huizenga 1997, 372.
- 21 *Van siecten te wetene wolck si is* 15ra-15rb
 Inc.: Wie wil weten van enen siecken wat siecte dat js hy besye die wile soe mach hy die waerheit weten wil god
 Lit.: Huizenga 1997, 68, 372.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 32, f.40ra-b.
- 22 *Vander kijnder ontfangenisse* 15rb-16ra
 Inc.: Vander naturen der kijnderen die ontfangen jn hoer geboernisse vanden planeten
 Lit.: Huizenga 1997, 372-373.
- 23 *Hic incipiunt artes planetarum* 16ra-b
 Inc.: Saturnus const is zwaer als te arbeiden te houe die wijngaerde als dat hy doet dat is zwaer met arbeide
 Lit.: Huizenga 1997, 373.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 68, f.68va-b, *Vanden arten der planeten*

-
- 24   *Vanden teikenen* 16rb-16va
 Inc.: Aries heeft vele haers enen crommen lichaem een lanck aensichte / grote ogen ende zwaer enen cleynen langen hals
 Lit.: Huizenga 1997, 373.
- 25   *Vanden VII planeten ende vanden XII teikenen haer huysse* 16va-19vb
 Inc.: Hier begynt dat boeck vander destynacien naden gherechten loep vanden planeten
 Lit.: Huizenga 1997, 374.
- 26   *Vanden vier complexien ende graden der menschen* 20ra-22va
 Inc.: Soe wie wil weten die manieren vanden menschen alsoe als Ipocras ende Galienus segghen
 Lit.: Huizenga 1997, 374-375.
- 27   *Vander kennesse der complexien* 22va-23va
 Inc.: Ipocras leert sijnen discipulen dat sy souwen scouwen alle die gene die bleeck sijn van aensichte na den eten want sy sijn gereet totter quaetheit
 Ed.: Braekman 1970a, 121-137 (ook voor ed. van parallelteksten); vgl. Vandewiele 1964, 53-65.
 Lit.: Huizenga 1997, 375; Braekman 1970a, 113-120.
- 28   [Astrologische horoscooptabellen per graad] 24r-29v
 Inc. ontbreekt
 Lit.: Huizenga 1997, 314-317, 375-376; Huizenga 1993.
- 29   [Dierenriemtraktaat] 36ra-38vb
 Inc.: In desen boeck sijn bescreuen die 12 tekenen vanden heemele ende haer namen ende haer proprieteiten ende haer naturen ende sy heyten aldus
 Lit.: Huizenga 1997, 376.
- 30   *Dit is die cracht die die mane heeft in die tekene* 38vb-39vb
 Inc.: Als die mane js jn ariete dan eest goet wech begynnen ende namelick westwaert ende oeck alderhande werck
 Ed.: Vgl. Braekman 1977, 160; Weiler 1989, 165-170.
 Lit.: Huizenga 1997, 376

-
- 31 *Die wil weten wolck tijt dat best is alle dinck te beghynnen*
39vb-40ra
Inc.: Die wil weten wolck tijt dat best is alle dinck begonnen
hy merke dat teken dat rijst oest
Lit.: Huizenga 1997, 377.
- 32 *Als jemont wil weten van enen siecke die waerheit der sieche-*
de 40ra-b
Inc.: Die wille weten van enen siecken wat siecheden dat hy
heeft / hy besie die wijle soe mach hy die waerheit weten wil
god
Lit.: Huizenga 1997, 68, 377.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 21, f.15ra-b.
- 33 *Om bericht van dieuen* 40rb-40va
Inc.: Alsmen dy vragen van dieften jnder sonnen wijle / soe
segt dat die dief heuet scerpe ogen ende een groue stemme
Lit.: Huizenga 1997, 377-378.
- 34 *Dat bericht van keuesdome* 40va-b
Inc.: Ofmen vraget om een wijf of sy heuet keuesdoem of en
doet
Lit.: Huizenga 1997, 378.
- 35 *Van steden of castelen* 40vb
Inc.: Als die mane js jn ariete js dan een stede of een casteel of
een ander dinck jn vresen beseten of belegen dat soude varin-
ge comen ten profite ende sijn voluordert
Lit.: Huizenga 1997, 378.
- 36 *Vanden geselscappe* 40vb-41ra
Inc.: Die wille comen aen geselscappe van jemont of van wat
saken die hy begert te doen hy besie jn wat teken die mane js
Lit.: Huizenga 1997, 378.
- 37 *Vanden wege te gane* 41ra-b
Inc.: Oftu wils ennigen wech bestaen te gane soe suect jerst
dijn teken ende dan besie jn wat teken die mane js
Lit.: Huizenga 1997, 379.

-
- 38   *Van verduernisse* 41rb-41va
 Inc.: Die wille weten of ennich dinck verdueren sal bynnen
 den jare of en sal
 Lit.: Huizenga 1997, 379.
- 39   *Vanden 12 huysen ende vanden hoeken* 41va-42ra
 Inc.: Die werdich steden vanden cirkel sijn geordineert aldus
 Ende die cirkel js gedielt jn 12 tekenen daer af dat den 4 hei-
 ten hoeken
 Lit.: Huizenga 1997, 379-380.
- 40   *Om te weten van enen kijnde* 42ra
 Inc.: Om te weten van enen kijnde oft sijn js of eens anders
 Men moet weten sijne gebornesse ende sijne sterre
 Lit.: Huizenga 1997, 380.
- 41   *Van hoe vele dieuen* 42ra-b
 Inc.: Die wil weten hoe vele dieuen datter waren daer een dief-
 te gedaen was hy merke dat teken dat rijset
 Lit.: Huizenga 1997, 380.
- 42   *Hoe die mane loept* 42rb
 Inc.: Die mane js die nederste planete ende sy geduert jn elck
 teken 2 dagen ende 8 wijlen ende tfierendeel van eenre wijlen
 Lit.: Huizenga 1997, 380.
- 43   *Vanden vrienden of vianden* 42rb-42va
 Inc.: Saturnus ende jupiter sijn vrienden Saturnus ende mar-
 curius sijn vrienden Iupiter is der manen vrient ende die son-
 ne js haer viant
 Lit.: Huizenga 1997, 380-381.
- 44   *Om te weten – Waer sy sijn*¹⁷⁸ 42va-b
 Inc.: Of ghy wilt weten jn wat teken js saturnus soe tellet die
 jaren vander werelt vanden begynne ende dan verdele by 30
 Lit.: Huizenga 1997, 381.
-

178 De titel is in tweeën opgesplitst; het tweede deel volgt pas na 17 regels tekst. Het betreft hier echter duidelijk één tekst, ondanks de opgesplitste titel.

-
- 45 *Van Mars* 42vb-43ra
Inc.: Mars is cleyn ende roet ende onsenlick Iupiter is groet ende claer van veruwen
Lit.: Huizenga 1997, 381.
- 46 [Astrologische tabellen] 43r-v
Inc. ontbreekt
Lit.: Huizenga 1997, 381-382.
- 47 [Traktaat over astrologische krachten] 44ra
Inc.: Het sijn ennige crachten jn die tekenen die geordineert sijn ten planeten die geheiten sijn moghentheden
Lit.: Huizenga 1997, 382.
- 48 *Vanden verheffen* 44ra-b
Inc.: Ende als ennige planete verheuen js jn ennich teken soe is dan verheuen jn contrarien bouen dier planeten die jn dat teken is
Lit.: Huizenga 1997, 382.
- 49 *Vanden verheffene* 44rb-45va
Inc.: Dit is genomen vten boecken vanden ascendente die seit jn deser manieren
Lit.: Huizenga 1997, 382.
- 50 *Hier beghynnet tcapittel vander aplicacie der planeten dat is van here opposicie ende opposicie dats te segghen recht teghen ouer dander sijde vanden hemele staende ende vander coniunctien* 45va-49ra
Inc.: Als venus js geuoet met mars jnt teken vanden jare dan sal den romeynnen mysschien ende sy sullen bet wesen
Lit.: Huizenga 1997, 383.
- 51 *Vanden voerseiden* 49ra-b
Inc.: Also dese coniunctien ende vergaderingen voerseit hebben vanden planeten alssy gescien jnt keren vanden jaren dan openbaren sy hem jnt bedieden vander saken daer sy op spreken
Lit.: Huizenga 1997, 383.

- 52 *Vanden reyne wortel* 49ra-50ra
 Inc.: Die wortel vanden reyne js dat men besien mach ende besie den ascendent die was voerden jnganck vander zonnen jn elck teken
 Lit.: Huizenga 1997, 383.
- 53 *Vander manen haer bediet* 50ra-b
 Inc.: Omdat ons die mane vele betekent jn die werelt aen den mensche ende al dat hy onderhanden heuet
 Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 384; Huizenga 1991.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 3, f.1ra-1va.
- 54 *Vanden aspecten* 50rb-50va
 Inc.: Het sijn vier aspecten diemen aenschijnen heyt alsoe hier na getoget staet
 Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 384; Huizenga 1991.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als het eerste deel van nr. 4, f.1va-2rb.
- 55 *Vander vriendscappe* 50va-b
 Inc.: Men siet oeck dat somme die planeten haten deen den anderen Ende somme mynnen sy deen den anderen
 Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 385; Huizenga 1991.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als het tweede deel van nr. 4, f.1va-2rb.
- 56 *Vanden heren der huysen* 50vb-51ra
 Inc.: Die planeten hebben oeck tekenen jn den hemel daer sy meerre macht jn hebben jn een dan jn een ander om dat die tekenen meer sijn van hare naturen dan van eenre ander
 Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 385; Huizenga 1991.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als het eerste deel van nr. 5, f.2rb-2vb, *De maiestate planetarum*.
- 57 *Van Saturnus husen* 51ra-b
 Inc.: Saturnus heuet 2 husen dat js capricornus ende aquarius ende sijne ere js jnden 12 graet van libra ende sijne onere is jnden 12 graet van ariete
 Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 386; Huizenga 1991.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als het tweede deel van nr. 5, f.2va-b, *De maiestate planetarum*.

-
- 58 *Vander naturen vanden 7 planeten* 51rb-54va
Inc.: Saturnus js een planete cout ende droge ende heuet quaet aen begonnen alle dinck
Lit.: Huizenga 1997, 109, 386.
- 59 *Hier begynnen die 100 capittelen van astronomijen* 54va-57vb
Inc.: In gods namen Amen wil jck begynnen den anderen boeck der planeten Ende vanden aspecten die de mane heuet metten anderen planeten ende wat dat sy bedieden
Lit.: Huizenga 1997, 106-112, 386-387; Huizenga 1990; Huizenga 1991, Huizenga 1992.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 6, f.2va-5vb: *Vanden aspecten ende ghewoenten der manen*.
- 60 *Vander schijnten* 57va-58ra
Inc.: Omdat wy geseit hebben vander schijnten vander sonnen soe gelieft ons te segghen hoe verre dat haer schijnen van haer strect
Lit.: Huizenga 1997, 387.
- 61 *Hier beghynt Alcubicium* 58rb-65rb
Inc.: Inden name ons heren js die cirkel vanden zodiaeck gedeilt jn 12 delen effene ende die delen sijn geheiten teikenen ende dat sijn dese
Ed.: Jansen-Sieben 1983, 9-10 (fragment: de zodiakele melothesia-tabel op f.60v-61r)
Lit.: Huizenga 1997, 112-117, 388-389.
- 62 *Hier beghynt die almanack vanden planeten* 65va-67ra
Inc.: Inden name gods heb ick begonnen den almenack want die const altemael verloren js want luttel clercken ennigen almenack verstaen connen want sy met cyferen gemaect sijn
Lit.: Huizenga 1997, 117-122, 389; Huizenga 1993, 49-50; Huizenga 1994.
- 63 *Den gewarigen loep* 67ra-67va
Inc.: Nv sal ic v den rechten gewarigen loep leren Saturnus geet bynnen 8 maenden 20 graden jn sijn vorwaert gaen
Lit.: Huizenga 1997, 389-390; Huizenga 1994, 22.

- 64 *Die planeten te kennen* 67va-b
 Inc.: Nv sal ic v leren hoe ghy die planeten kennen sult Aristoteles die seget aldus dat gene planete en dauert noch en vlinct
 Lit.: Huizenga 1997, 122, 390; Huizenga 1994, 22.
- 65 *Vanden facien* 67vb-68ra
 Inc.: Nv suldy weten dat elck vanden 12 tekenen js jn 3 ghe-deilt ende dat heiten facien of aensichten
 Lit.: Huizenga 1997, 122, 390; Huizenga 1994, 22-23.
- 66 *Vanden husen der planeten* 68ra
 Inc.: Saturnus heeft 2 husen dierste capricornus dander aquarius Iupiter 2 dierste sagittarius dander pisces
 Lit.: Huizenga 1997, 122, 391; Huizenga 1994, 23.
- 67 *Vander vreemder planeten* 68rb-68va
 Inc.: Ende weet dat een planete heeft meerre macht op haer ure dan op een ander ure want daer sijn drierehande uren
 Lit.: Huizenga 1997, 116, 122, 391; Huizenga 1994, 23.
- 68 *Vanden arten der planeten* 68va-b
 Inc.: Hier heb jc geseit vanden dagen ende uren der planeten nv siet van wat arten die planeten sijn
 Lit.: Huizenga 1997, 391; Huizenga 1991; Huizenga 1994, 23.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 23, f.16ra: *Hic incipiunt artes planetarum.*
- 69 [Astronomische tabellen] 69r-72r
 Inc.: Dit is saturnus tafel Saturnus geet in 12 maenden 12 graden ende 13 minuten ende 35 seconden
 Lit.: Huizenga 1997, 392; Huizenga 1994, 24-28.
- 70 [Planeten-urentraktaat] 72va-b
 Inc.: Nv suldy weten dat sijn 12 tekenen ende 7 planeten ende elck vanden tekenen begrijpt altoes 2 vren om datter sijn 24 vren ende 12 tekenen
 Lit.: Huizenga 1997, 392.
 Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 15, f.13va: *Merket voert.*

-
- 71 [Volvella-traktaat] 72vb-73rb
Inc.: Nv wil jc v leren dat jnstrument waer by ghy weten moecht alle dage ende ewelick den loept vander manen ende jn wat tekene dat sy js
Lit.: Huizenga 1997, 392-393.
- 72 [Kwadrant-traktaat] 73rb-73vb
Inc.: Nv suldy weten die leringe ende den aert van den quadrant wat vren van den dage dat het sy
Lit.: Huizenga 1997, 393; Huizenga 1993, 50.
- 73 [Zodiakale planeten-plaatsbepaling] 73vb-74ra
Inc.: Wildy weten jn wat teken dat js saturnus telt die jaren van begynne der werelt ende deilse by 30
Lit.: Huizenga 1997, 393-394.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 44, f.42va-b: *Om te weten – Waer sy sijn.*
- 74 *Van spera solida* 74ra-75va
Inc.: Hier begynt die spera solida Ghy sult weten dat daer jn die spera sijn 2 priemen daer die spera op dreyt
Lit.: Huizenga 1997, 394.
- 75 [Astrolabe-traktaat] 75va-76rb
Inc.: Die dat astrolabe wil maken of leren hy moet merken alle die circle bynnen ende buten die jn die spera sijn
Lit.: Huizenga 1997, 394-395.
- 76 [Huizentraktaat] 76va-b
Inc.: Dierste huys is geheiten thuys des leuens jnden beginsele alles dincks ende heit ascendent ende js van winninge ende van lijftochte
Lit.: Huizenga 1997, 395.
Opm.: Dit is dezelfde tekst als nr. 7, f.5va-b.
- 77 [Geboorte-zodiologium] 77ra-90vb
Inc.: Die geboren wort in een teken datmen heit aries thuys van sijnen leuene is aries daer jn sal hy hebben blijscap ende genuechte
Lit.: Huizenga 1997, 395.

-
- 78 [Zodiak-fysiognomie] 90vb-91rb
 Inc.: Aries maect enen mensche met vele haers ende thoeft
 groet met enen langen aensichte rode ogen enen langen hals
 ende bruyen van haer ende veruwen
 Lit.: Huizenga 1997, 396.
- 79 *Aries*¹⁷⁹ [Dierenriemtraktaat] 91rb-91va
 Inc.: Aries heet ende droge colorijn heeft oest Taurus cout
 ende wack melancolicus heeft zwyte
 Lit.: Huizenga 1997, 396.
- 80 *Sangwijn*¹⁸⁰ [Vier complexiën-fysiognomie] 91va-b
 Inc.: Die sangwijn js heet ende wack daer om soe is hy groet
 genoch ende redelick gevleest
 Lit.: Huizenga 1997, 396.
- 81 [Planetaire kwaliteiten en eigenschappen] 91vb
 Inc.: Item Mars ende sol sijn heet ende droge by naturen
 Lit.: Huizenga 1997, 396.
- 82 *Van fetus* 91vb-92vb
 Inc.: Het js te weten hoe dat fetus wort gedisponeert vanden
 12 tekenen onder die welken die planeten hem berueren
 Lit.: Huizenga 1997, 397; Huizenga 1996, 155-156; Huizenga
 2003a, 71-72.
- 83 *Salomon seit sapiencie int seuende capittel* [Johannes de Ru-
 pescissa, *De consideratione quintae essentiae omnium rerum*]
 96ra-129vb
 Inc.: God heeft den mensche gegeuen waerachtige consten der
 dingen die sijn op dat hy weten mach die dispositie der ron-
 theit der erden ende die crachten der elementen
 Ed.: Benzenhöfer 1989, 200-201 (van aanhef op f.96ra).
 Lit.: Huizenga 1997, 127-146, 307, 397-398; Benzenhöfer
 1989, 41-42; Huizenga 1994b; Huizenga 1996, 156-157.
-

179 Het woord *Aries* is boven de tekst geschreven, maar lijkt hier eerder onderdeel van die tekst zelf dan een opschrift in een min of meer los verband tot die tekst. Het is op dezelfde manier gestructureerd als de volgende dierenriemtekens, met de naam van het teken erboven geschreven. Daarom is tussen vierkante haken alsnog een omschrijving van de inhoud aangegeven.

180 Zie voor *Sangwijn* de voorgaande noot.

-
- 84 *Dit sijn die proprieteiten des waters van celidonia* 130ra-130v
Inc.: Neemt celidonie ende doetse jn buccinam vitream ende die stopt wel ende setse onder heet mes seuen dage lanc
Lit.: Huizenga 1997, 141-143, 398.
- 85 *Vanden leuenden water alsoe myn raed seyt Die dit water yerst vant* 131ra-131v
Inc.: Item het is guet tegen allen siekheyden die van couden comen het is guet tegen hoest ende coude humoren die vander hoeffden op die longen vallen
Lit.: Huizenga 1997, 142, 399.
Opm.: De tekst is afgeschreven door hand b.
- 86 *Nycolaus of Antidotaris [Antidotarium Nicolai]* 132ra-157ra
Inc.: Dit boeck heyt nycolaus oeck soe heeft hy enen anderen name Antidotaris Inden wolcken sijn geordineert vele confexien van vele manieren
Ed.: Vgl. Franquinet 1880; Van den Berg 1917; Buntinx/Gyseling 1965; Braekman/Keil 1971, 286-289, 297-316.
Lit.: Huizenga 1997, 146-159, 399-400; Braekman/Keil 1971, 277 e.v.; Huizenga 1996, 157-158.
- 87 *Synononia* 158ra-165v
Inc.: Aaron, Iarus, Pes vituli > Calfsvoet
Ed.: Vgl. Vandewiele/Braekman 1968, 121-126.
Lit.: Huizenga 1997, 156-158, 400-401; Huizenga 1996, 160.
- 88 *Cirurgia magna de magistro Brunone legoburgensi* 169ra-213vb
Inc.: O mijn eerachtige vrient Andries vincentijn het is lange geleden dattu my bades / dat jc dy jn corten openbaren woerden woude beschriuen een nuttelike practijke van Cirurgien
Lit.: Huizenga 1997, 159-176, 401-402; Broszinski 1976, 3-5; Huizenga 2000, 58; Huizenga 2003a, 113-116, 484-485.
- 89 *Om seer borsten te heilen* 214ra-b
Inc.: Item siedt wortelen van witten heemste ende stampse wel ontwee ende smelt daer toe popelioen ende termentijn te samen half alsoe vele als des heemstes is
Lit.: Huizenga 1997, 402.

- 90 *Balsem artificialis te maken* 214v
 Inc.: Item om balsem van ouer zee die soe goet is als te babylonijen wast Neemt waelpeck 1 libra ende zyedt dat jn goeden claereyt
 Lit.: Huizenga 1997, 402.
- 91 [Gebed tot Maria] 215v
 Inc.: // Oetmoedighe maria vol alre ghenaden // maghet ende moeder wilt my beraden
 Lit.: Huizenga 1997, 69-70, 325-328, 403; Oosterman 1995, dl. 2, nr. 290, 303-304.
 Opm.: De tekst is afgeschreven door hand c.
- 92 *Nomina specierum secundum alphabeticum* [Circa instans] 216ra-249ra
 Inc. (1): De A Absintheum – Aloes lignum – Acetum (opsomming van *simplicia*)
 Inc. (2): Absintheum dat is alsene / sy is goet jnden jersten graet ende droge jnden anderen graet / jnt wtgaende vander lenten salmense gaderen
 Ed.: Vgl. Vandewiele 1970; Braekman 1973.
 Lit.: Huizenga 1997, 71-77, 403-404; Huizenga 1996, 159-160.
- 93 *Incipit prologus cyrurgie magistri bruni leoburgensis* 250ra-b¹⁸¹
 Inc.: Int jaer vanden jncarnatione ons heren MCCLII jn die maent van januario jn die stat van padue jn die stede van sunte pauwels
 Lit.: Huizenga 1997, 168-171, 404-405.
- 94 *Dit sijn namen vanden dinghen daer men die siecken mede hanteert etcetera* 250rb-251va
 Inc.: Colerium js datmen jn die ogen gietet dat oplopen doet
 Ed.: Vgl. Jansen-Sieben/Keil 1971.
 Lit.: Huizenga 1997, 405.

---

181 Vgl. nr. 88, *Cirurgia magna de magistro Brunone legoburgensi*. Overigens betreft deze tekst geen proloog, maar een epiloog bij de grote chirurgie.

- 95 *De regimine sanitatis nota* [*Boec van medicinen in dietsche*¹⁸²] 251va-255rb
 Inc.: Die medecijne js gedeilt jn twee / dat een heit conseruatiua sanitatis / dat is daermen gesonde mede behout
 Ed.: Vgl. Daems 1967, 204-215, nrs. 213-220; Van der Wielen 1916.
 Lit.: Huizenga 1997, 81, 405-406.
- 96 *Hier begint den vrinael* [*Boec van medicinen in dietsche*] 255va-262ra
 Inc.: Een boeck dat getogen js ende gecopileert wt galienus boecken ende avicenna / Men sal dat jerste mercken die complexie jnden mensche
 Ed.: Vgl. Daems 1967, 104-116, nrs. 1-19.
 Lit.: Huizenga 1997, 81-82, 406-407.
- 97 *Hier beghinnen alle die euele hoe mense noemt in latijnen metten duytsche* [*Boec van medicinen in dietsche*] 262ra-263ra
 Inc.: ¶ Effremer dat is een rede van bynnen ongetempert ¶ li-targia dat is een zwel after aent hoeft
 Ed.: Vgl. Daems 1967, 159-162, nr. 96.
 Lit.: Huizenga 1997, 82, 407.
- 98 *Al hier beghinnen die capittelen van den rede / cotidiaen / terciaen / quartaen* [*Boec van medicinen in dietsche*] 263ra-263vb
 Inc.: Item dat jerste van cotidiaen Dese rede cotidiaen coemt van vervuylder fleumen bynnen den lichaem dat machmen bekennen jn stadiger heyten
 Ed.: Vgl. Daems 1967, 201-203, nrs. 205-207.
 Lit.: Huizenga 1997, 82, 407-408.
- 99 *Hier beghint een boeck van meesterscap des latens* 263vb-265ra
 Inc.: Soe wie wil weten van gerechter meesterscap des latens die sal mercken vier punten Dat jerste den tijt Dat ander die gewoente
 Ed.: Huizenga 1998a, 50-54.
 Lit.: Huizenga 1997, 83, 408; Huizenga 1998a.

---

182 Vanaf hier behoren veel teksten tot het zgn. *Boec van medicinen in dietsche*-complex, een verzameltekst die in 1967 door W.F. Daems naar een ander handschrift werd uitgegeven. Wanneer dat het geval is, wordt dit aangegeven door de vermelding *Boec van medicinen in dietsche* tussen vierkante haken.

- 100 [Hematoscopie-traktaat] 265ra-265vb
 Inc.: ¶ Nv mercket van groue bloede ondersceyt ende van bloede
 Ed.: Huizenga 1998a, 54-55.
 Lit.: Huizenga 1997, 83, 408-409; Huizenga 1998a.
- 101 *Van copen te laten* 265vb-266rb
 Inc.: Die ventosen purgeren cleyne bloet dat jn die aderen js tusschen vel ende vleysche vele meer dan bloet laten doet sonder dere ende sonder vrese
 Ed.: Huizenga 1998a, 55-57.
 Lit.: Huizenga 1997, 83, 409; Huizenga 1998a.
- 102 *Secreta mulierum* [*Boec van medicinen in dietsche*] 266va-268va
 Inc.: Want vrouwen vele crancker sijn dan die mannen van naturen ende die vrouwen mennige anxst ende noet lijden
 Ed.: Vgl. Daems 1967, 179-181, nrs. 144-144; Delva 1983, 162-174, kap. 2-6; Kusche 1990, 202-230.
 Lit.: Huizenga 1997, 83-86, 409-410; Lie 1999; Demaitre 2001.
- 103 *Dit is der kijnder passie inder wieghen* [*Boec van medicinen in dietsche*] 268va-269rb
 Inc.: Van desen wil ick cortelic acteren Dat jerste salmen besien dat molck dat die kijnder suygen of dat goet js datmen aldus bekennen mach
 Ed.: Sudhoff 1919, 218-220 (fragment); vgl. Daems 1967, 193-195, nrs. 179-180.
 Lit.: Huizenga 1997, 86, 410-411; Sudhoff 1919.
- 104 *Vanden ammen* [*Boec van medicinen in dietsche*] 269ra-b
 Inc.: Vanden voetstersse ofte ammen die sullen wesen jonck ende claer van veruwen ende wit met roetheit gemenget
 Ed.: Sudhoff 1919, 220 (fragment); vgl. Daems 1967, 195, nrs. 181-182.
 Lit.: Huizenga 1997, 86, 411; Sudhoff 1919.
- 105 *Van wateren* 269va-275va
 Inc.: ¶ Aqua aneti js sonderlinge goet tot mennigen dingen ende is van vele virtuten Neemt dat sap vander dille als hy bloeyet
 Ed.: Vgl. Wittop Koning 1976; Lindgren 1979.
 Lit.: Huizenga 1997, 86-88, 411-412.

- 106 *Incipit Liber 9 aquarum* 275va-277vb
 Inc.: Hier wil ic leren te genesen dat grote euel soe dattet den mensche nummermeer en vernerent van soe wat naturen dattet sy of van wolcker complexien
 Ed.: Vgl. Braekman/Devolder 1969; Braekman 1970b, 179-180, nrs. 347-394, en 351-356, nrs. 347-377; Braekman 1975a, 213-241, nrs. 669-782; Lindgren 1979, 49-54.
 Lit.: Huizenga 1997, 85-88, 412-413.
- 107 *De aqua et oleo et cyropis etcetera [Boec van medicinen in dietsche]* 277vb-280vb
 Inc.: Meester galienus leert al hier van wateren ende van olyen ende van cyropen / ende clistieren / ende van passieren totter medecijnen
 Ed.: Vgl. De Vreese 1894, 28-29, nrs. 53-57; Daems 1967, 163-174, nrs. 100-130.
 Lit.: Huizenga 1997, 88-90, 413-414.
- 108 *Autumpnus dat is den herfst* 280vb-281ra
 Inc.: Als sol gaet jn ariete op sunte gheertruden dach dat is die xv kalende van aprille enen dach voer ende enen dach na
 Ed.: Vgl. Jansen-Sieben 1980, 60-61; Van Dijk 1993, 110-112.
 Lit.: Huizenga 1997, 91-92, 414; Jansen-Sieben 1980; Van Dijk 1993.
- 109 [*Der mannen ende vrouwen heimelicheit*] 284ra-299vb
 Inc.: God maecten den man na sine werden / vanden lyme ende vander erden / ende gaf hem der werelt mogenthede / Van al te besitten daer mede
 Ed.: Förster 1908, 523-527 (vss. 1-124); vgl. De Pauw 1893, 121-190.
 Lit.: Huizenga 1997, 93-105, 414-416; Lie 1999; Demaitre 2001.
- 110 [*Van smeinscen lede*] 299vb-314ra
 Inc.: Allen die willen wesen vroet / Hoe elck mensche leuen moet / Die gesont willen blijuen / Besiet wel wat ic hier sal scrijuen
 Ed.: Gillyns 1982; vgl. Dols 1942; Elaut 1956, 85-164; Braekman 1975b.
 Lit.: Huizenga 1997, 93-105, 416-417.

-
- 111 [Berijmd planeten-traktaat] 314ra-316ra
 Inc.: Nv hoert wat seget aristoteles / Harde diepe sijt gewes /
 Naden vragen van ennigen luden / Sy vragen hem wat mach
 beduden
 Lit.: Huizenga 1997, 417.
- 112 [Berijmd vier-complexiën-traktaat] 316ra-316vb
 Inc.: Nv comen hier vier elementen / Die die mensche moet
 orbaren / Vten heiligen firmamenten / Ende vter erden al son-
 der sparen
 Lit.: Huizenga 1997, 418.
- 113 *Dit is van sunte curyn oewel die baeten daer van* 317va
 Inc.: Inden iersten seldy den awont vasten ende den dach vie-
 ren ende gheen hoeft vleisch en suldiy eten
 Ed.: Vgl. Rockwell 1925, 70-71; Braekman 1970b.
 Lit.: Huizenga 1997, 418.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 114 *een ongentum tote den senen* 317va¹⁸³
 Inc.: Item als zenuwen ontwee sijn gheouwen // dan neemt
 pierworm ende berntse te puluer in een erden pan dan vrijfse
 op enen steen
 Ed.: Vgl. Braekman 1966, 68.
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 115 *Om te maecken een waerachtighe salue* 317va-b
 Inc.: welcke salue goet is in alle wonden die ghehouwen sy in
 zenuwen
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 116 *die dat roede menesoen heeft* 318rb
 Inc.: Item neemt amandelen en maeckt daer af melc ende van
 den melc mackt een papen van amijdunck
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
-

183 Vanaf hier wijken de nummers van de recepten op f.318rb-v af van de nummering in Huizenga 1997, waar de recepten onder één nummer (114) waren samengenomen.

-
- 117 *om wier te lesschen* 318rb
 Inc.: Item neemt een wil eije dat quaet js ende witten hons
 stront ende sentaure ende witen wijn azijn
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 118 *tot den neten* 318rb
 Inc.: Item neemte rute ende mackt daer water af ende wast
 daer mede dyn hoeft het sal ter stont vergaen [= hele tekst]
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 119 *wor den huch ende wor ysquinansij* 318rb
 Inc.: neemte album grecum II onse mellijs dijspumatij een li-
 bra dit menghet onder een
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 120 [Recept] 318v
 Inc.: Recipe aro I aromatici rosarum dyacimini ana I dragme
 dyarodon albatis
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 121 [Recept] 318v
 Inc.: Item neemte ½ onse smael der seluen muscaten foel den
 naghel langhen gh[en ...]
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 122 *wor die pestelenseij* 318v
 Inc.: Item neemte goubloemen of sponcesolijs ende celedonije
 papenbloemen met den wortelen
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 123 *om te laxseren* 318v
 Inc.: Item neemte lauestys wortelen ende merck wortelen
 ende brijoneij
 Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
 Opm.: Het recept is geschreven door hand c.

- 124   *die bloet schyt* 318v
Inc.: Item hy sal nemen enen doder van enen eije ende daer
salmen an doen noten van muschaten
Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
Opm.: Het recept is geschreven door hand c.
- 125   *dijt is woer den tanden* 318v
Inc.: Item neemte pijms bertren musschaten langhen peper
witten wieroc mastijc ana onse ½
Lit.: Huizenga 1997, 418-419.
Opm.: Het recept is geschreven door hand c.

Afkortingen

In onderstaand overzicht van de abbreviaturen zijn de teksten uitgesplitst naar de drie handen, a, b, en c. De abbreviaturen van de kopiist van het Weense arteshandschrift, hand a, zijn op hun beurt weer verdeeld in een algemeen deel, én een deel met vakspecifieke abbreviaturen. Dit is gedaan omdat de teksten in de codex heel vaak abbreviaturen bevatten die alleen te begrijpen zijn vanuit de context van de inhoud van de traktaten. Met name astrologische, astronomische en medisch/chirurgische termen worden soms afgekort op een extreme en van de normale tekst afwijkende manier die zich buiten de context van de inhoud moeilijk laat begrijpen (bijvoorbeeld *Sa* voor *Saturnus*). Daarom is dit vakspecifieke deel voor hand a verder opgesplitst in een astrologisch/astronomisch, en een medisch deel.

Wanneer de afgekorte woorden niet Middelnederlands zijn, wordt dit aangegeven met de aanduiding *Lat.* voor *Latijn* (en een heel enkele keer Grieks of Arabisch) tussen haken. Bij de opsomming van de *simplicia*, de plantennamen, wordt echter niet apart vermeld dat het Latijnse termen zijn, aangezien dit voor vrijwel alle namen geldt en het onderscheid hier zinloos is.

De abbreviaturen worden aangegeven volgens de manier waarop letters worden afgekort, dat wil zeggen naar de visuele manifestering ervan: bijvoorbeeld '1. *Liggend streepje*' (in cursief). Een eventuele verdere onderverdeling volgt dan na een streepje: '– Boven een vocaal'. Een enkele maal kan dan, afhankelijk van de verschijnselen in het handschrift, nog verder onderverdeeld zijn. Eerst volgt steeds de abbreviatuur, waarbij deze grafisch zo getrouw mogelijk wordt geïmiteerd. Daarna volgt de woordvorm zoals die gelezen moet worden, aangeduid met 'voor'. Voor ieder verschijnsel wordt tenminste één voorbeeld gegeven. Bij erg veel voorkomende abbreviaturen wordt soms meer dan één vindplaats gegeven, aangeduid met 'o.a.'.

HAND A

A. Algemeen

1. *Liggend streepje*

- Boven *en* of *En*, als afkorting voor *ende/Ende: passim*.
- Boven een vocaal, voor een *n* of een *m*:

- Boven *a*: *ābocht* voor *ambocht* (36vb5); *grāscappen* voor *gramscappen* (37vb12).
- Boven *e*: *hē* voor *hem* (37rb5); *sullē* voor *sullen* (46vb26); *johēs* voor *johannes* (65va15); *oēs* voor *omnes* (Lat.; 92rb5).
- Boven *ee*: *ēēncie* voor *essencie* (106ra33).
- Boven *ij/y*: *clȳmen* voor *clymmen* (44vb3); *fonteynen* voor *fonteynen* (44vb17); *pĳne* voor *pijnne* (46rb31); *conĳck* voor *coninck* (47rb14).
- Boven *o*: *gecōpeert* voor *gecomponeert* (44ra12); *ōme* voor *omme* (46rb1); *cōtrarie* voor *contrarie* (46rb36); *cōmuni* voor *communi* (Lat.; 103ra).
- Boven *u/v*: *nūmermeer* voor *nummermeer* (40vb21); *clūmene* voor *clummene* (68va31); *v̄mer* voor *vmmmer* (74rb8); *pelgrūmagiē* voor *pelgrummagien* (82ra24-25); *vitrariorū* voor *vitrariorum* (Lat.: 100rb32); *ex̄thūt̄r* voor *extrabuntur* (Lat.; 142ra16).
- Boven een consonant of door de schacht van een stokletter, d.m.v. *contractie* (samentrekking) of *suspensie* (afkapping):
- Boven *b*: *rub̄* voor *rubei* (Lat.; 141ra16).
- Boven *g*: *sanḡis* voor *sanguinis* (Lat.; 128ra22).
- Door *b*: *geh̄* voor *geheiten* (123vb17).
- Door *l*: *v̄l̄* voor *vlees* (108ra13); *pl̄ien* voor *philosophien* (129va32).
- Boven *tot*: *tōt* voor *totten* (142ra27).
- Voor weggelaten deel van naam of term: *spūs* voor *spiritus* (Lat.; 98rb4); *gem̄istrēt* voor *geministrerent* (126va22).

2. Apostrof

- Voor een abbreviatie van de *r* in combinatie met *a*, *e*, *i* of *ae*: *v'heuē* voor *verheuen* (44va9); *v'sellet* voor *versellet* (46ra33); *p'me* voor *prime* (72vb26); *sc'uē* voor *scriuen* (75ra18).
- Voor *ui*: *eq'noctiael* voor *equinoctiael* (74ra30).
- Voor *en*: *gulden'* voor *guldenen* (105ra30).
- Voor weggelaten deel van naam of term, d.m.v. *contractie* of *suspensie*: *fla'* voor *flammula* (Lat.; 292rb31); *lich'* voor *lichte* (181vb20); *m'e* voor *materie* (173rb33); *med'* voor *medecijn* (202va26); *nil'* voor *nilion* (292rb31); *verst'* voor *versterket* (202va16); *vet'is* voor *vetustis* (Lat.; 145vb23).

3. Het g-teken

- Voor *con-*: *giūck* voor *coniunck* (45vb2); *eg°* voor *econuerso* (Lat.; 203ra12).

- Voor *com-*: *gplexie* voor *complexie* (64ra17); *ge9p^o* voor *gecomponeerde* (200vb29); *9p^o* voor *composito* (Lat.; 202va19).
- Voor *-us*: *ald₉* voor *aldus* (50ra8); *jnflux₉* voor *jnfluxus* (Lat.: 99rb27).

4. Verlengde slot-s met 'buik'

- *s)* voor *seit* (169rb18); *voers)* voor *voerseide* (o.a. 38rb19; 41rb30).

5. Streepje door staart p of krul door de staart

- Voor *ar*: *padijs* voor *paradijs* (97rb21).
- Voor *er*: *plament* voor *perlament* (44rb38); *dorplike* voor *dorperlike* (64ra23); *p* voor *per* (Lat.; 101ra5).
- Voor *on*: *gecōpeert* voor *gecomponeert* (44ra12).
- Krul door de staart, voor *ro*: *pfijt* voor *profijt* (63va24); *pverbiū* voor *proverbium* (Lat.; 119ra12).

6. Superscripte letters

- Superscripte *a*: *act^a* voor *actuel* (188ra33).
- Superscripte *a* met pre-karolingische vorm: *Mĩ* voor *Minuten* (70va2); *aq̄* voor *aquam* (Lat.; 106rb14); *ext̄hūt^r* voor *extrahuntur* (Lat.; 142ra16).
- Superscripte *c*: *euac^c* voor *euacuacie* (196rb32).
- Superscripte *e*: *bolle^e* voor *bollekijne* (172vb34); *dusda^e* voor *dusdanige* (179vb12); *ge9p^o* voor *gecomponeerde* (200vb29).
- Superscripte *m*: *Ca^m* voor *Capitulum* (Lat.; 169va22).
- Superscripte *o*: *q^od* voor *quod* (Lat.; 133vb32); *9p^o* voor *composito* (Lat.; 202va19); *umbra^o* voor *umbraculo* (Lat.; 260ra3).
- Superscripte *or*: *4^{or}* voor *quattuor* (Lat.; 135vb11).
- Superscripte *r*: *ext̄hūt^r* voor *extrahuntur* (Lat.; 142ra16).
- Superscripte *t*: *hoech^t* voor *hoecheit* (73va6); *ca^t* voor *capittel* (177ra32); *u^t* voor *uut* (188rb2); *n^t* voor *nyet* (188rb33).

7. Abbreviatuur door middel van louter weglating

- Bij eigennamen: *alba* voor *albacasis* (186rb33); *dyas* voor *dyascorides* (219vb27); *G* voor *Galienus* (o.a. 136va17; 169ra14); *jo* voor *johannes* (99r4); *thi* voor *thimotheum* (Lat.; 119ra13).
- Overig: *getem* voor *getempert* (199ra32).

8. Volgens conventie

- Liggend streepje ter vervanging van andere (Griekse) letters (contractie): *ihs xp̄s* voor *ihesus cristus* (68rb17); *xp̄i* voor *cristi* (96ra27); *ihū xp̄ō* voor *ihesu cristo* (96va8); *antexp̄s* voor *antecristus* (105va12).
- Voor *etcetera* (suspensie): *z̄c̄* voor *etcetera* (Lat.; 77vb13).

9. Overige

- Verlengde *d*: *dond*_l) voor *donderdach* (79va18).
- Haal aan *g*: *dig*_l voor *digeren* (202va19); *purg*_l voor *purgeren* (202va27).
- Haal aan *r*: *menstr*_l voor *menstrorum* (Lat.; 92rb3); *tr*_l voor *tres* (Lat.; 135rb6).
- Haal aan *t*: *Jt*_l voor *Item* (Lat.; 202vb4).
- Sigle voor *et*: *z* voor *et* (Lat.; 203ra12).

B. Vakspecifieke afkortingen

I. Astrologische/astronomische termen

1. Liggend streepje

- Boven *en* of *En*, als afkorting voor *ende/Ende*: *passim*.
- Boven een vocaal, voor een *n* of een *m*:
     Boven *i/ij/y*: *gemī* voor *gemini* (Lat.; 58rb22).
     Boven *u*: *alūtantarach* voor *almutantarach* (Arab.; 75vb7).

2. Apostrof

- Voor een afkorting van de *r* in combinatie met *a*, *e*, *i* of *ae* en/of een andere consonant: *Jupi'* voor *Jupiter* (59v2); *M's* voor *Mars* (59v2); *Cap'cor'* voor *Capricornus* (59va10).
- Voor (*n*)*us*: *Cap'cor'* voor *Capricornus* (59va10).
- Voor weggelaten deel van naam of term: *Mer'* voor *Mercurius* (59v2); *Ju'* voor *Jupiter* (59va3); *Sat'* voor *Saturnus* (59v2); *Sa'* voor *Saturnus* (59va2); *Ve'* voor *Venus* (59v3).

3. Het 9-teken

- Voor *-us*: *sat'n₉* voor *saturnus* (44vb12); *ven₉* voor *venus* (44vb30); *pis-cib₉* voor *piscibus* (Lat.; 49vb27).
- Voor *con-*: *giūck* voor *coniunck* (45vb2).

4. Superscripte letters

- Superscripte *a* met pre-karolingische vorm:
     Boven *q*: *Aq̃rius* voor *Aquarius* (Lat.; 38rb23; 59va11).
     Boven *p*: *Cap̃corno* voor *Capricorno* (Lat.; 41ra11; 49vb26).
     Boven *u*: *Lū* voor *Luna* (Lat.; 59va2).
- Superscripte *r*: *sat'n₉* voor *saturnus* (44vb12).

II. Medische termen

1. *Simplicia*-benamingen

- Liggend streepje boven een vocaal, voor een *n* of een *m*: *cāf*^o voor *camfore* (134rb17); *armō* voor *armoniacum* (202vb15).
- Het *g*-teken: -us: *fic*₉ voor *ficus* (107ra24); -is: *cucumer*₉ voor *cucumeris* (114ra10).
- Apostrof: *an*' voor *anisi* (148vb19); *cāf*' voor *camfore* (134rb17); *cassiel*' voor *cassielignee* (144vb24); *Capob*' voor *Capobalsami* (132vb13); *m'curial* voor *mercurialis* (111rb2); *xilob*' voor *xilobalsami* (132vb13)
- Verlengde slot- s met 'buik': *pet*^os) voor *petro selini* (145rb28); *ros*) voor *rosarum* (134rb18); voor *rosaceum* (146rb28).
- Liggende streep boven een consonant of door de schacht van een stokletter: *arab*^o voor *arabici* (149rb7); *capill* voor *capillorum* (133ra34); *kebul* voor *kebulorum* (148vb1); *m'curial* voor *mercurialis* (111rb2); *viol*^o voor *violarum* (o.a. 134vb4; 148va4); *vlt* voor *violarum* (149rb20); *hmodattili* voor *hermodattili* (134rb1); *liqr* (voor *liquiricie* (134vb4).
- Superscripte *a* met pre-karolingische vorm boven consonanten: *c̄c* voor *croci* (o.a. 132va; 134rb2); *ḏga*^{ti} voor *draganti* (150ra9); *z̄z* voor *zinziber* (o.a. 132vb13; 134va22).
- Haal aan *f*: *cassief* (voor *cassiefistule* (o.a. 133va7; 144va17; 146vb18).
- Haal aan *r*: *gar* (voor *gariofilorum* (134vb1); *soffr* (voor *soffraen* (142vb22).
- Haal aan *c*: *zuc*^Q voor *zuccari* (141ra16).
- Superscripte letter(s): *fen*^{li} voor *feniculi* (144vb27); *oxi*^{le} voor *oximelle* (202va19); *pet*^o*cilini* voor *petrocilini* (133va18).
- Formule: *M* ₉ *s* voor *Mel quod sufficit* (134vb5).
- Suspensie: *Petro Se* voor *Petro Sellini* (132va2); *zz* voor *zinziber* (141rb36).
- Sigle voor *et*: *zaz* voor *zaet* (134vb17).

2. *Medisch-chirurgische termen*

- Streepje door staart *p*: *rep*^t voor *repercussua* (Lat.; 174va17).
- Het *g*-teken: *m*⁹*tilli*^o voor *mustilliago* (173vb34).
- Apostrof: *g'gar* voor *gargariseren* (173va35); *flo'ien* voor *florieren* (202va30).
- Suspensie en contractie: *car* voor *catarticum* (Lat.; 202va27); *coli* voor *colirium* (Lat.; 170vb1); *san* voor *sangwinea* (173va3); *co* voor *colera* (o.a. 173va3; 202va25); *fl'a* voor *fleumatica* (173va3); *me'l'ien* voor *melancolien* (173va3).
- Overige: haaltje aan *t*: *mat*ⁿ voor *matureren* (174vb19).

3. *Speciale tekens*

- Medicinale gewichten:
  - ⸁) scrupula (133rb3).
  - ʒ voor dragme (132vb7).
  - ʒ voor onse (132rb6).
  - lib voor *libra* (133va6).
- Formule: R⸁ voor *Recipe* (138va25).

HAND B

1. *Liggend streepje*

- Boven *en* of *En*, als afkorting voor *ende/Ende*: *passim*.
- Boven een vocaal, voor een *n* of een *m*: *dyad'gātū* voor *dyadragantum* (131ra8).

2. *Het g-teken*:

- Voor *-et*: *m_g* voor *met* (131rb6).
- Voor *-us*: *fum_g* voor *fumus* (131ra24)
- Voor *con-*: *gu'teert* voor *conuerteert* (131rb12)

3. *Apostrof*

- Voor een afkorting van de *r* in combinatie met *a*, *e*, *i* of *ae*: *m'bio* voor *merbio* (131ra11); *te'ste'is* voor *teresteris* (131ra17); *ty'aka* voor *tyriaka* (131rb1)

4. *Superscripte letters*:

- Superscripte *m*: *lig^m* voor *lignum* (131rb6).
- Superscripte *a* met pre-karolingische vorm: *q̃tbt* voor *quaetheit* (131rb5).

5. *Overige*

- Haal aan *t*: *It⸁* voor *Item* (131ra3); *wytt⸁* voor *wyppen* (131ra11).

HAND C

1. *Liggend streepje*

- Boven *en* of *En*, als afkorting voor *ende/Ende*: *passim*.
- Boven een vocaal, voor een *n* of een *m*: *ongentū* voor *ongentum* (317va11); *senē* voor *senen* (317va11); *cōsoleydā* voor *consoleydam* (317vb6).

2. *Apostrof*

- Voor een abbreviatie van de *r* in combinatie met *a*, *e*, *i* of *ae*: *v'heuē* voor *verheuen* (215v7)

3. *Het 9-teken*

vermijb9 voor *vermijbus* (317va24); *9serue* voor *conserue* (317vb12).

4. *Supensie zonder afkortingsteken*

fu voor *fumus* (318v6).

5. *Haal aan t*

It (voor *Item*) (318rb5).

6. *Volgens conventie*

:~— / voor *etcetera* (215v22).

7. *Speciale tekens*

- Medicinale gewichten

aj voor *scrupula* (317va30).

3 voor *dragme* (318ra11).

‡ voor *onse* (318ra20).

lb voor *libra* (318rb25).

- Formule: *Ry* voor *Recipe* (318v1).

Verantwoording van de editie

15.1 In deze editie zijn *u*, *v*, en *w* onveranderd uit het handschrift overgenomen, overeenkomstig de *Richtlijnen*. Meestal is het onderscheid tussen de vormen van deze letters in de basistekst duidelijk, en laten zij zich gemakkelijk identificeren. Bij de majuskels in de basistekst, de majuskels in de opschriften (geschreven in een andere *hybrida*), en bij de lombarden bestaat dit onderscheid voor de *u* en de *v* echter niet. Dezelfde lettervorm kan hier zowel een *U* als een *V* aanduiden. Wanneer dat het geval is, is de letter afgeschreven als *V*, overeenkomstig het gebruik in eerdere delen van de reeks, en omdat op een enkele plek onder de lombarde een *V*-representant voorkomt (f.110ra29).

Een moeilijk geval betreffen de opsommingen van kruiden, bomen, planten etc., in tekst 83, *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa. De majuskel *V* bij *Van* (bijvoorbeeld *Van houten*, f.109ra), laat zich soms erg lastig onderscheiden van de minuskel *v* (*van vruchten*, f.108rb). De eerste is platter en rechter, de tweede ronder en met een verlengde linkerpoot. In twijfelgevallen is een majuskel afgeschreven.

De wat groter uitgevoerde *i* aan het begin van een woord is weergegeven als *j*, overeenkomstig het gebruik in eerdere delen van de reeks. Indien de letter in majuskelpositie staat, dat wil zeggen: aan het begin van een zin; als initiaal of lombarde, of direct daarop volgend; (in tabellen) in een context waar majuskels worden gebruikt (f.IIv27: *Iouis*); of bij eennamen die met majuskel worden geschreven (f.21va: *Ipocras*; f.57vb24: *Iupiter*), is *I* afgeschreven, opnieuw overeenkomstig de eerdere delen van de reeks.

15.4 De kopiist van het handschrift, a, gebruikt met name in het begin een enkele maal diakritische tekens boven de *u*: *û* en *ÿ*. Overeenkomstig de *Richtlijnen* is in dergelijke gevallen afgeschreven als *u*, aangezien de diakritische tekens geen relevant onderscheid markeren. Zowel de *û* als de *ÿ* worden voor *u* of *v* gebruikt:

- *û* als *u*: f.3vb10, *oûde*; f.5ra19, *fleûma*; f.6vb20, *cûme*.
- *û* als *v*: f.21ra29, *naûel*.
- *ÿ* als *u*: f.11ra1, *vervÿylt*; f.17ra1, *hoÿt*; f.18ra25, *dÿechden*.
- *ÿ* als *v*: f.13vb24 en 18rb26, *leÿen*; f.18vb15, *halÿe*.

Hetzelfde principe is gehanteerd voor de editie van het gedicht tot Maria door hand c op f.215v (tekst 91).

15.5 Het Romeinse teken S (semi) wordt weergegeven als $\frac{1}{2}$. Het teken komt namelijk vrijwel altijd voor in een tekstuele context (heel vaak in een medicinaal recept) waar andere getallen ook niet voluit worden geschreven, maar als cijfer; bijvoorbeeld f.54rb24: 29 *dagen ende* $\frac{1}{2}$.

15.6 In het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86) komen reeksen siglen voor medicinale gewichten, getallen (waaronder $\frac{1}{2}$), en het teken voor het Latijnse *et* voor, die soms wel en soms niet omgeven zijn door isoleringspunten. Af en toe zijn alleen de getallen gemarkeerd door punten, en een andere keer hebben alle elementen van een dergelijke opsomming punten. Wanneer het Romeinse cijfers betreft, zijn ze overeenkomstig de *Richtlijnen* (15.5) en in overeenstemming met editie van de overige teksten in klein kapitaal. Strikt genomen zouden afgekorte medicinale gewichten mogelijk ook in klein kapitaal moeten worden afgedrukt wanneer de punten die de siglen omgeven dezelfde functie zouden hebben als de Romeinse cijfers. Aangezien dit echter, in tegenstelling tot deze cijfers, geenszins duidelijk is, de siglen bovendien niet consequent zijn gemarkeerd met punten, en hun functioneren als sigle al is aangegeven door ze te cursiveren, worden zij hier niet in klein kapitaal afgedrukt, temeer daar dit voor een onrustig leesbeeld zou zorgen. Zo wordt f.132vb8 in de editie bijvoorbeeld als volgt:

 (Hs.) *dragme* II *et scrupel* II *et grana* VI *et* $\frac{1}{2}$ (editie)

15.8 Met name bij de namen van de tekens van de dierenriem, maar ook elders in de codex, is de beginletter van *Leo*, *Libra*, en *Luna* (*L*), niet altijd significant een majuskel – het onderscheid met een minuskel *l* is niet duidelijk, mogelijk als gevolg van de langgerekte basisvorm, die weinig ruimte laat voor het maken van onderscheid. Aangezien alle andere namen van de dierenriemtekens in de regel echter wél met een majuskel worden geschreven (met name wanneer ze gezamenlijk optreden in teksten met een opsommend karakter of in tabellen), en de beginletter van de genoemde tekens daar dezelfde functie bezit als die van de andere namen, is ervoor gekozen om wél een majuskel *L* af te schrijven. (Hetzelfde probleem geldt ook voor andere teksten in de codex, bijvoorbeeld het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86) op f.132ra-157ra, en de plantensynoniemenlijst (tekst 87) op f.158ra-165va; ook in deze situaties is voor dezelfde oplossing gekozen.) Uitzondering zijn die gevallen, waarin de namen van de overige tekens die in de directe omgeving voorkomen met een kleine beginletter zijn geschreven – in deze gevallen is dit ook voor *leo* en *libra* overgenomen (vgl. bijvoorbeeld tekst 6, f.4rb). Ook bij andere woorden dan de namen van de dierenriemtekens, waar de *L* aan het begin van een zin de tweede letter is na een lombarde (bijv. bij *ALs*, dat met name veel voorkomt in de delen I en III), is de *L* in twijfelgevallen functioneel afgeschreven als een majuskel.

Het onderscheid tussen majuskel en minuskel *D/d* is eveneens niet altijd onproblematisch. In twijfelgevallen is, aan het begin van een zin, een majuskel afgeschreven (vgl. 81vb22: *Dese*).

Ook het onderscheid tussen majuskel en minuskel *H/h* is soms lastig. Ook hier is in twijfelgevallen, aan het begin van een zin, een majuskel afgeschreven (vgl. tekst 92, f.226rb22: *Het*).

16.1 In tekst 50, f.45va-49ra, het planeten-aspecten-traktaat, is de keuze bij het afschrijven van het woord *perlement* of *parlement* twijfelachtig. De basisvorm van dit woord is *plement*. Een streep door de staart van de *p* betekent in principe een afkorting voor *per* (Cappelli 1987, 256-257). Op f.47rb25 is de afkorting voluit geschreven: *perlements*. Op f.46vb5-6 luidt de voluit geschreven vorm echter *parlements*. Op grond van de meest gebruikelijke betekenis van de afkorting waarbij door de stok van de *p* een streep staat, is, wanneer deze afkorting voorkomt, in het afschrift gekozen voor *per* in plaats van *par*, hoewel de twijfel omtrent de bedoeling van de kopiist blijft.

In de tekst *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Johannes de Rupescissa (tekst 83) komt bij veel deelwoorden en andere werkwoordsvormen (meestal van Latijnse herkomst) zeer vaak de apostrof-afkorting (') voor. Deze kan hier zowel *re* als *er* betekenen. In het traktaat komen de voluitgeschreven vormen beide frequent voor, bijvoorbeeld f.103va27: *gereduceert*, en f. 104va1: *deuasteret*, zodat ze geen uitsluitel bieden voor wat betreft de op te lossen vormen. Omdat de voluitgeschreven varianten met *re* echter duidelijk in de meerderheid zijn, is ervoor gekozen om de afkortingen overeenkomstig op te lossen.

In het *Antidotarium Nicolai* (tekst 86) komen zowel de Latijnse als de Middelnederlandse variant voor van *aristologia* / *aristologie*. Vaak ook echter wordt dit woord afgekort tot *aristol*. Omdat de kopiist in de voluitgeschreven vormen niet consequent is, wordt uit de nabijheid van een dergelijke afkorting niet duidelijk om welke vorm het gaat. Er is in zulke gevallen voor gekozen om de afkorting op te lossen overeenkomstig de Middelnederlandse vorm: *aristologie*.

In de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (tekst 88) wordt het woord voor 'medicijnen' (meervoud) op twee manieren voluit geschreven, met en zonder *j*: *medecinen* en *medecijnen* (het enkelvoud is vrijwel altijd met *ij*). Vaak echter wordt dit woord afgekort tot *med'*. In zulke gevallen is de afkorting opgelost naar analogie van de schrijfwijze zoals die in de directe nabijheid van de afkorting voorkomt.

16.7 Een bijzonder geval van afkorting vormen de speciale siglen die in de codex voor medicinale gewichten worden gebruikt. Ze komen met name voor in de lange medisch-farmaceutische traktaten: het *Antidotarium Ni-*

colai (tekst 86), de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (tekst 88) en de *Circa Instans* (tekst 92). In deze teksten worden (overwegend) de volgende vijf gewichtsaanduidingen gehanteerd: *grana*, *scrupel*, *dragme*, *onse* en *libra* (*pont*). Voor *grana* en *libra* zijn de abbreviaturen conventioneel: $\tilde{g}$ na (opgelost tot *grana*; bijv. op f.132vb11) of $\tilde{g}$ (*grana*; bijv. f.138ra5); en *lib* (afgeschreven als *libra*; bijv. f.132vb6). Enkele keren wordt in de codex ook het Middelnederlandse equivalent *pont* gebruikt (bijv. op f.103vb33, 125vb13, 241va1, 248ra5). Waar dat het geval is, is dit vanzelfsprekend onveranderd overgenomen.

De gewichten *dragme*, *onse* en *scrupel* worden echter vrijwel altijd aangeduid met een sigle. Wanneer dat het geval is, zijn de siglen omgezet in de overeenkomstige woorden zoals die elders in het handschrift voorkomen: *dragme* komt bijvoorbeeld voor in *Der mannen ende vrouwen heimelijcheit* (tekst 109), o.a. op f.292vb6, 296rb16 en 32, 296vb36 en 297ra2. Een enkele keer komt hierin ook *dragma* voor, maar dit gebeurt altijd wanneer het woord het laatste van een vers is, en dus onder rijm dwang (f.295vb18 en 21, 298rb35, 298va25). Als oplossing van de sigle is daarom gekozen voor *dragme*. *Onse* als gewichtsaanduiding wordt voluit geschreven op f.139ra21 en 296rb31 (één keer als *once*, f.188va6). De sigle wordt daarom opgelost als *onse*. *Scrupel* wordt geen enkele maal voluit in de codex geschreven. De sigle ervoor wordt daarom opgelost overeenkomstig de meest gebruikelijke schrijfwijze zoals die ook in het MNW voorkomt als *scrupel*.

17. Kopiïst a gebruikt regelmatig, maar niet altijd, iets meer witruimte tussen het laatste woord van een zin of zinsdeel, en het eerste woord van een volgende zin of zinsdeel. Interpunctie, bijvoorbeeld door middel van een punt, wordt hiervoor niet gebruikt (wél vaak een diagonale streep / – zie hieronder, nr. 18). Omdat deze extra witruimte een duidelijk structurerende functie heeft, is besloten dit in de editie weer te geven door middel van een extra spatie (dus twee in plaats van één) tussen de beide woorden. Daarbij moet wel worden aangetekend, dat het onderscheid tussen een normale witruimte tussen twee woorden en een net iets grotere zich soms heel lastig objectief laat vaststellen. In de regel is in die gevallen bij twijfel de ‘normale’ enkele spatie aangehouden.

18. Kopiïst a gebruikt met regelmaat, maar niet consequent, het interpunctieteken // of / . Vaak wordt dit gedaan wanneer een woord afgebroken wordt op het einde van een regel, maar ook om in de lopende tekst het begin van een nieuwe zin of een nieuw tekstsegment aan te geven, waarbij het teken / een functie in de tekstgeleding krijgt die het midden houdt tussen punt (.) en paragraafteken (§) (zie ook *Richtlijnen* punt 21). Vaak ook wordt dit teken gebruikt in opsommingen. In de editie zijn deze enkele diagonale strepen *in de regel* onveranderd overgenomen, omdat hun pre-

cieze functie onduidelijk blijft. Dit geldt echter niet voor de dubbele (en soms enkele) diagonale strepen waarmee *op het eind van de regel* woorden worden afgebroken. Zij hebben bijna altijd een afbreekfunctie. Ze zijn in de editie daarom vervangen door het moderne afbreekstreepje: –. Soms bevinden deze diagonale strepen zich (ver) in de rechtermarge. Omdat deze afstand tot de laatste letter functieloos is, volgen de afbreekstreepjes in de editie direct op de laatste letter. Af en toe heeft een diagonale streep op het eind van een regel echter ook de eerstgenoemde functie als onderdeel van de tekstgeleding, bijvoorbeeld wanneer het regeleinde samenvalt met het einde van een zinsdeel – in zulke gevallen is deze streep gehandhaafd.

Een enkele maal komt de dubbele diagonale streep ook *in de regel* voor: //. Hoewel een dergelijke dubbele diagonale streep aan het begin van een zin meestal een paragraafteken (§) representeert, komen ze te weinig voor om dit met zekerheid voor handschrift 2818 vast te kunnen stellen – in de editie zijn ze daarom gehandhaafd.

Dit is anders wanneer de dubbele diagonale streep in de linkermarge voorkomt. Dit is het geval bij de synoniemenlijst (tekst 87) en bij de berijmde traktaten *Der mannen ende vrouwen heimelicheit* en *Van smeinscen lede* (teksten 109 en 110). In de synoniemenlijst bevinden zich links van de meeste van de lemma's gerubriceerde dubbele lijnen: //. Hier is de functie wel eenduidig, namelijk het aangeven van de lemma's waarop gealfabetiseerd is; woorden die eronder staan en synoniemen van dezelfde plant of plantensoort zijn, hebben geen dubbele streep. In de editie wordt de dubbele lijn daarom hier wél aangegeven met een paragraafteken (§). In de genoemde rijmteksten heeft kopiist a in de linkermarge vaak een dubbele schuine streep gezet (/), en soms een enkele streep (/). De strepen komen op onregelmatige afstand en met onregelmatige frequentie voor. Ook hier is er in de editie voor gekozen om een paragraafteken (§) af te schrijven. Het onderscheid tussen enkele en dubbele strepen is daarbij komen te vervallen; de functie is immers identiek.

20. Opschriften van teksten worden als bekend in de *Richtlijnen* niet meegerekend voor de regelnummering van de tekst. Titels van kapittels binnen een tekst, die in het handschrift vaak een vergelijkbare opmaak hebben, worden in deze editie gerekend als onderdeel van de tekst, en voor de regelnummering wél meegeteld.¹⁸⁴ Voorbeelden hiervan zijn teksten 25, f.16va-19vb; en 49, f.44rb-45va.

Een bijzondere positie nemen de interlineaire glossen op f.106va-114ra in, in de tekst *De consideratione quintae essentiae omnium rerum* van Jo-

184 Vgl de definitie van opschriften van Gerard Sonnemans, volgens welke een opschrift boven de tekst staat, 'en er derhalve in zekere zin van gescheiden is'. Sonnemans 1996, p. 62.

hannes de Rupescissa. Er bevinden zich daar een groot aantal Middelnederlandse synoniemen van Latijnse *simplicia*. De interlinie is in die tekstdelen waar lijsten met Latijnse *simplicia*-namen voorkomen aangepast, dat wil zeggen groter gemaakt, zodat er ruimte was voor de eventuele Middelnederlandse interpretamenten. De glossen zijn gerubriceerd, en door dezelfde kopiist geschreven. Ze zijn tegelijk met de basistekst aangebracht. Omdat de glossen onderdeel zijn van de fysieke verschijning van de tekst op deze folia, zijn ze meegerekend in de regeltelling aan de linkerkant, de telling van de tekst zoals deze zich in het handschrift aan de lezer voordoet. Dit geldt echter niet voor de regeltelling van de tekst als geheel, in de rechtermarge, aangezien het toevoegen bij de basistekst betreft. Om verwarring te voorkomen, zijn de regels met de interlineaire glossen genummerd naar de tekstregel waarboven ze voorkomen, voorzien van de toevoeging 'a'. Ze zijn grafisch duidelijk weergegeven door dit regelnummer voor iedere regel met glossen afzonderlijk te vermelden (en dus niet, zoals met de overige regeltellingen, om de vier regels – dit zou vanwege het onregelmatige voorkomen van de glossen voor meer in plaats van minder verwarring zorgen); deze afwijkende regelnummers staan daartoe iets links van de doorlopende telling van de basistekst.

21. In de editie zijn de teksten van elkaar gescheiden door middel van een dubbele witregel, ook als dat in het handschrift zelf niet het geval is.

In de teksten geschreven door kopiist a komen talrijke regelvullers in rubriek voor. Soms hebben ze een eenvoudige vorm, soms gecompliceerder. (Voor een grafisch overzicht van deze regelvullers, zie Huizenga 1997, p. 355.) Afhankelijk van de overgebleven witruimte op een regel na het laatste woord en de gekozen vorm zijn er tussen de één en vier regelvullers aangebracht. Ze hebben een signaalfunctie, namelijk om aan te geven dat er een volgend (onder)deel van de tekst mee begint. Overeenkomstig het gebruik in eerdere delen van de reeks is hun functie weergegeven door een nieuwe alinea te beginnen, onafhankelijk van het aantal regelvullers op één regel. Een enkele maal komt een regelvuller voor vóór een woord, bijvoorbeeld om dit woord af te zonderen (vgl. f.36vb31: *Cancer*); in dat geval is een overeenkomstige witruimte gelaten. Wanneer de laatste letter van het laatste woord vóór de witruimte een n of een m is, is deze vaak verlengd tot een regelvuller. Waar dat het geval is, wordt het vermeld in een voetnoot.

Soms wordt in het handschrift het begin van een nieuwe zin of een nieuw zinsdeel benadrukt door iets meer witruimte tussen de woorden te laten (al dan niet voorzien van een diagonale streep /; zie 18.); in de editie is dit aangegeven door middel van een extra spatie.

Een gecompliceerd geval voor wat betreft de tekstgeleding en de weergave ervan vormen de astronomische tabellen op f.69r-72r, waarin de plaats van iedere planeet in de dierenriem gedurende een aantal opeenvolgende ja-

ren weergegeven wordt. De tabellen zijn omkaderd, en de namen en getallen zijn in hokjes terechtgekomen. Ze bestaan in principe uit drie elementen: jaar, naam van het teken, en de graad van het teken waarin de betreffende planeet zich bevindt. Deze drie elementen horen bij elkaar en worden in de editie tezamen beschouwd als één kolom. Sommige van deze tabellen hebben op deze manier twee kolommen, of drie, en een enkele keer zelfs vier. Omdat het reeksen opeenvolgende jaren betreft, zijn ze functioneel onder elkaar weergegeven, ook al bevindt zich er tekst tussen. Zo'n begeleidende tekst is meestal, in overeenstemming met de volgorde in de codex, als laatste weergegeven, met uitzondering van f.69r (Saturnus), waar de c-kolom in de editie vóór de b-kolom komt, en van f.71v (de maan), waar de begeleidende tekst zich vóór de tabel bevindt.

22. Kopiïst a heeft sommige passages en teksten voorzien van gebruikersnotities, meestal in de linkermarge. Deze aantekeningen nemen naar het einde van het handschrift in aantal toe – met name in de tekst van de *Circa instans* (tekst 92) komen ze veelvuldig voor. Aangezien deze glossen vrijwel altijd gerubriceerd zijn door de kopiïst zelf behoren ze nog tot de productiefase van de codex, en zijn dus in de editie opgenomen. Notities in de linkermarge zijn overeenkomstig de eerdere delen van de reeks rechts van de basistekst weergegeven, vlak vóór de regeltelling van de tekst, en rechts uitlijnend. Enkele notities die zich in de rechtermarge bevinden, worden iets links daarvan weergegeven, ter hoogte van de plaats van de volgnummers van de teksten, en linkslijnend. Soms is de plaats van deze marginale gebruikersnotities ten opzichte van de basistekst in de twee kolommen niet geheel duidelijk: ze staan dan qua hoogte tussen twee regels in. In zulke gevallen is ervoor gekozen om de notities weer te geven op dezelfde regel als waarin het overeenkomstige woord of begrip zich bevindt, of, in het geval van een afgebroken woord, waar het woord begint (bijvoorbeeld de notitie *tantswere* op f.238rb9).

Kopiïst a heeft behalve de teksten die hij afschreef op vrijwel alle katernen ook katernsignaturen aangebracht in de uiterste hoek links onder op de rectozijden van de folia vóór de vouw. Deze katernsignaturen zijn in de meeste gevallen op de foto's niet te zien, aangezien ze zich helemaal in de vouw bevinden. Daarnaast schreef hij bij het merendeel van de katernen ook nog eens rechtsboven een tweede reeks signaturen. Aangezien deze signaturen geen deel uitmaken van de teksten in de codex, zijn ze geen onderdeel van de editie. Ze behoren echter nog wel nadrukkelijk tot de productiefase van het handschrift, en verschaffen belangrijke informatie over de genese ervan (zie hierover de codicologische informatie in de inleiding). Daarom wordt hun voorkomen steeds vermeld in een voetnoot bij de betreffende bladen. Aangezien ze niet tot de editie behoren, worden de Romeinse getallen daarbij precies zo afgeschreven zoals ze in de codex

voorkomen, dat wil zeggen dat ze niet, zoals in de editie, in klein kapitaal zijn gedrukt, en ook is de *j* niet omgezet in een *i*.

24. In tekst 88, de *Chirurgia magna* van Bruno Longoburgensis (f.169ra-213vb), wordt op veel plaatsen de uitdrukking *cauteriseren* gebruikt. Omdat de *u* en de *n* paleografisch bij hand a nagenoeg identiek zijn, is er bij voluitgeschreven vormen vaak niet of nauwelijks uit te maken of er *cauteriseren* of *canteriseren* is geschreven. Bij twijfel is in zulke gevallen gekozen voor de in het Middelnederlands gebruikelijke term *cauteriseren* (bijvoorbeeld in tekst 94, f.250va4-14). In enkele gevallen echter wordt het woord onmiskenbaar aangegeven met behulp van een nasaalstreep: *cāteriseren*, zodat hier wel sprake moet zijn van *canteriseren* (bijvoorbeeld f.188ra15; 188rb2, 199rb20). De kopiist lijkt hier zijn legger verkeerd te hebben begrepen, en *n* in plaats van *u* te hebben gelezen. Vanzelfsprekend is op deze plaatsen in de editie de schrijfwijze met *-n* overgenomen. Overigens komt in dezelfde tekst in kapittel 18 van het tweede boek ook veelvuldig de afkorting *ca^v* voor, onmiskenbaar een afkorting voor *cauteriel-iseren*. In de editie is de schrijfwijze met een *v* overgenomen.

28. Paleografisch commentaar in voetnoten: wanneer het commentaar betrekking heeft op een woord dat zich over twee regels uitstrekt, bijvoorbeeld doordat het afgebroken is, is de plaats van afbreking in het commentaar aangegeven door middel van een afbreekstreepje: -. Voorbeeld: f.40rb13-14, *vriens-scappe*. Wanneer het commentaar echter een citaat van meer dan één woord betreft, dat zich over meer dan één regel uitstrekt, is gebruik gemaakt van een diagonale streep: /, overeenkomstig de moderne wijze van het citeren van bijvoorbeeld versregels in noten of in lopende tekst.

Woorden uit de tekst, waarnaar in de voetnoten wordt verwezen, zijn in de voetnoten niet cursief. Eventuele opgeloste afkortingen zijn dat wel. Dit geldt niet voor siglen, die in hun geheel getranscribeerd zijn en in de tekst daarom gecursiveerd. Het onderscheid tussen woorden uit de tekst en het commentaar zou daarmee namelijk komen te vervallen. In zulke gevallen is daarom besloten dergelijke woorden niet te cursiveren. Voorbeeld: f.139rb14 ‘Voor dragme is de sigle voor onse doorgehaald.’

Kopiist a heeft de neiging om de stokken, lussen en staarten van letters als *h*, *l*, *g*, evenals de aanvangs-*r* en de *s* te verlengen in de bovenmarge bij iedere eerste regel van een kolom, en in de ondermarge van iedere laatste regel. Hij doet dit echter niet consequent. Alleen wanneer de verlenging nadrukkelijk groter is dan gebruikelijk wordt dit in het paleografische commentaar in een voetnoot vermeld.

Een vergelijkbaar verschijnsel is de neiging van kopiist a om de staarten van letters als *h* en *g*, wanneer ze aan het begin van de regel voorkomen, in

de linkermarge naar beneden te laten doorlopen; ook dit vindt niet consequent plaats. Ook hiervoor geldt daarom dat dit alleen in de voetnoten vermeld wordt wanneer de staarten (veel) langer zijn dan gebruikelijk.

Bij tekst 83 (Johannes de Rupescissa, *De consideratione quintae essentiae omnium rerum*) wordt in de voetnoten soms verwezen naar een editie van de Latijnse brontekst (Rupescissa 1561). Dit is niet gebruikelijk in deze reeks, waarin de edities strikt diplomatisch zijn, maar in dit geval levert vergelijking met de Latijnse tekst vaak oplossingen of mogelijke verklaringen op voor bijzondere paleografische verschijnselen (witruimtes, half opengelaten regels) en de mogelijke werkwijze van de kopiist.

						[1]			
IIv	DIE TEIKENEN	DIE HUUSEN	DER TEIKEN DISPOSI CIE	DE[R] TEIK[EN] COMPLEX IE	[H]AREN POSICIE	DER TEIKEN REG NACIE INDEN MENSCHEN	DER TEIKEN WESEN		
4									
	Aries	Mars Suydt	Beroer lic	Heet Droge	Goet wille	¶ Thoeft ende dat daer toe behoert	Manlick Oest	1	
8	Taurus	Venus Oest	Vast	Coudt Droge	Quaet Quaet	¶ Den hals ende dat daer toe be hoert	Wijflicj Zuydt	4	
12	Gemyri	Mercu rij Noert	Ghe mene	Heedt Vocht	Quaet Wille	¶ Den armen scou deren ende palmen	Manlick West	8	
	Cancer	Lune Weest	Beroer lick	Coudt Vocht	Twille goet	¶ Die borst maghe ende mylte	Wijflick Noert		
16	Leo	Solis Oest	Vast	Heedt Droge	Quaet Quaet	¶ Dat harte longe die sijden ende rug- ghebeene	Manlick Oest	12	
20	Virgo	Mercu- rij Noert	Ghe mene	Coudt Droge	Quaet Quaet	¶ Den Buyck ende die eyndel aderen	Wijflick Zuydt	16	
	Libra	Vene ris Oest	Beroer lick	Heedt Vocht	Goedt Goedt	¶ Den nauel ende die scamelheyt	Manlick West		
24	Scorpio	Mars Zuydt	Vast	Coudt Vocht	Twille goet	¶ Matrix die jn aderen vrouwe licheit	Wijflick Noerdt	20	
28	[S]agitta [r]ius Capry cornus	Iouis Weest Satur nus Noert	Ghe mene Beroer lick	Heedt Droge Coudt Droge	Goet twille Quaet Quaet	¶ Die scamelheit ersgat Die knyeen	Manlick Oest Wijflick Zuydt	24	
32	Aquarius	Satur nus	Vast	Heedt Vocht	Twille goet	¶ Die beenen ende enckelen	Manlick West	28	
	Pisces	Iouis West	Ghe mene	Coudt Vocht	Te wille Te wille	¶ Die voeten ende planten	Wijflick Noerdt		

IIr *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur [a] j aangebracht.*

IIv1 *De foliëring is door een latere hand (Menhardt?) in potlood op de rectozijde van het blad geschreven.*

IIv1-2 *DE[R] TEIK[EN] / [H]AREN: Tekstverlies ten gevolge van een gat in het papier. De letters zijn op contextuele gronden aangevuld.*

IIv6 e.v. *Van de onderkant van de paragraaftekens lopen lijnen door tot onder de meest rechtse kolom.*

IIv27-28 *[S]agitta-[r]ius: Tekstverlies ten gevolge van een gat in het papier.*

Med. N. 4. i 1

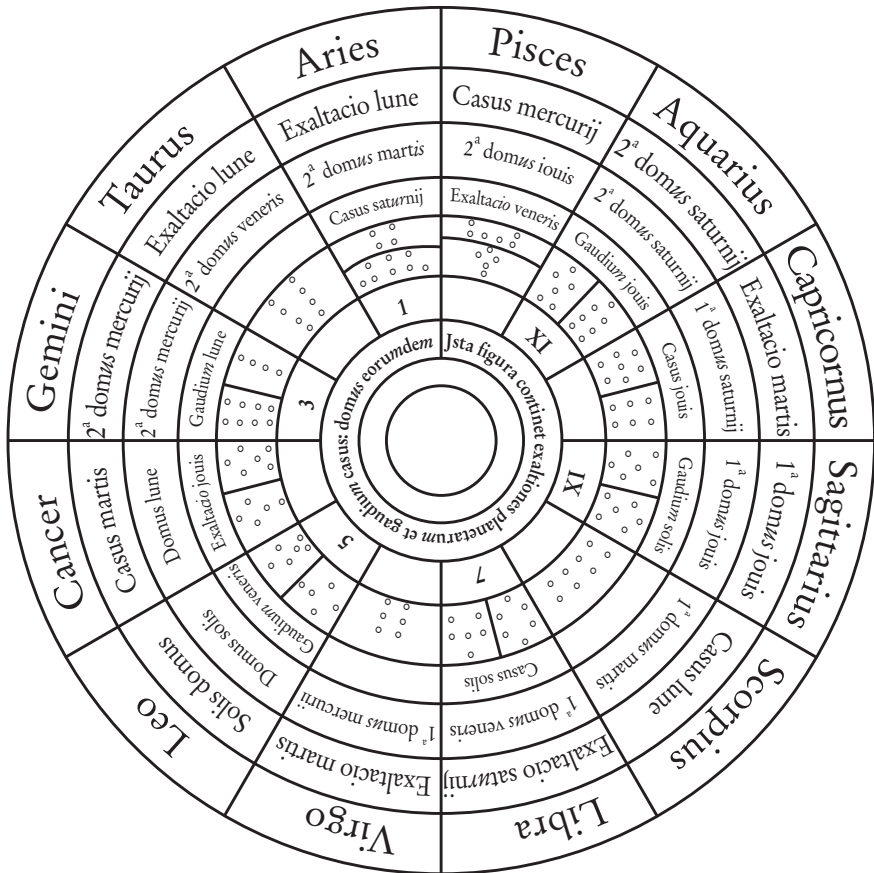
Mat die man ons
 die becepten sy die
 kerst den d' in syer
 end al dat by te liden
 hemt end in die
 die dat se dicke alle dage den
 sy in syer verhandelt na hant

hebbinge end na hant loep in
 die den teken vande hemel
 over sy alre ondt ghet en dier
 sy na sinat en kerst elger
 daghes na den natueren end na
 den geboden des kerstes. feliker
 wye die breue draet end set den

Afb. 15. Wenen, ÖNB, 2818, f.1r (verkleind)

[2]

1r

1r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur a ij aangebracht.

1r

De traktaten worden voorafgegaan door een cirkelvormige Latijnse tabel, waarin in twaalf ‘taartpunten’ van de twaalf tekens van de dierenriem verschillende eigenschappen worden beschreven. De Latijnse verklarende tekst Ista figura [...] is cirkelvormig in het midden geschreven. Op het slot van deze regel bevindt zich nog een kruis. Binnen de cirkel met deze tekst bevindt zich nog een tekening van de kop van een beest (een hond of een beer?). Hoewel de figuur in rubriek is, en de tekst daarvan volgens de editieregels dus strikt gezien vet zou moeten worden afgedrukt, is daarvan hier afgeweken in verband met het ruimtegebrek in de binnenste cirkels.

1ra		M dat die mane ons	[3]	1	
4		vele beteykent jn die			
		werelt aen den mensche			4
		ende al dat hy ten lande			
		heuet ende jnne die			
		zee dat soe dicke alle dagen aen			
		den mensche verwandelt na hare			
1rb		hebbinge ende na haren loep in			8
		die XII tekene vanden hemele			
		daer sy altoes onder gaet ende daer			
4		sy na smaket ende wercket elcxs			
		daghes naden natueren ende na			12
		den geboden des teykens / gelijker			
		wijs die brieue draget ende selden			
1va		rust Ende vanden enen heer then ande-			
		ren sonderlinge boetscappen voert			16
		Echter wandelt haer natuer vanden			
4		beschijne vanden anderen planeten /			
		somwijlen jn doechden / somwijlen			
		jn quaden / want sy js weeck van na-			20
		tueren ende ontfaet schier een ander			
8		natuer gelijck den wassche datmen			
		zegelt dat soe weeck ende soe cranck			
		van natueren js / Dat machmen			24
		proeuen daer by / want sy schier			
12		wandelt jn een ander natuer ghe-			
		lijck den senex die sane een ander			
		verwe wint / ¶ Hier by yssymeer			28
		betekent jnder erden ende aen den			
16		menschen dan ennich ander pla-			
		nete / want sy verdich is ende snelre			
		dan ennich ander Ende die ander			32
		planete seynt haer natuere ende			
20		haer cracht tot der manen die seluer			
		nyet en connen gebrengen soe schiere			
		om dat die mane haer natuere			36
		verwandelt nv jn heyttten nv jn			
24		couden / nv jn vochten nv jn wijn-			

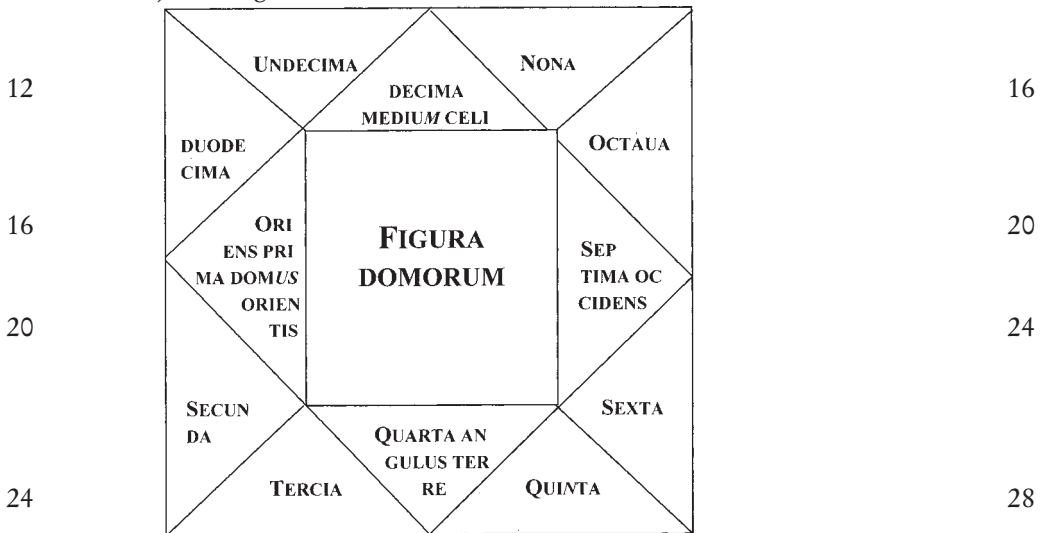
1ra1

OM: De gerubricerde O is de grootste initiaal van de codex, en bovendien de enige met vrij veel penwerk. Dit penwerk bevindt zich in het midden van de letter O, aan de bovenkant, en in de linkermarge. Daar loopt het penwerk ver naar boven en beneden door. De figuratieve vormen betreffen voornamelijk plantaardige vormen: blaadjes, bloemen, eikels en dergelijke.

de / als die natueren is van dien
 teyken daer sy jnne coemt / ende 40
 oeck verwandelt van dien aenschijne
 28 der planeten / Soe waert recht
 dat jc jerst ontbonde die natuere
 van elcken teyken sonderlinghe 44
 wolck js heedt of coudt droghe
 32 of nat / ende wat teyken jn die we-
 relt aenden menschen heuet te beduden als voer in die tafel te mercken js

[4]

¶ Nv wil jc segghen van
 den aenschijne die die planeten
 hebben diemen heyt jn astrono- 4
 mijen aspectus hoe menngerhan-
 1vb de sy sijn / ende hoe mense verstaen
 sal ende daer na wat sy bedieden
 Oeck wil ic scrijuen vi capittelen die
 4 jc wt allen bueecken van astronomijen
 vergadert hebbe / die allen comen wt 8
 aspecten van desen datmen aenschijn-
 8 nynghe heyt ¶ Ende sijn menniger-
 hande aspecten diemen heytet als
 aenschijne / alsoe ic v toghen wille 12
 jn een figure

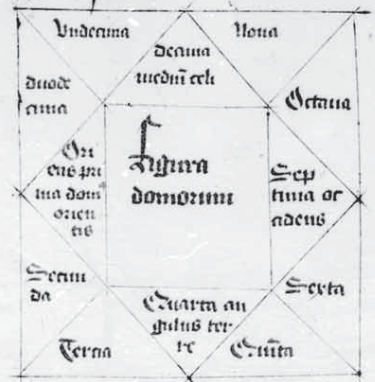
1va33 aenden [...] mercken: Deze woorden zijn door de kopiist in de linkermarge geschreven, met een verwijsteken † in de tekstkolom tussen we-relt en js.

Inst Ende vanden ene heer they and
 123 poudrlinge boetschappen doert
 fischer handelt haer natuer vanden
 beseyne vanden and re planeten
 sijn bylen in dander sijn bylen
 in quade want sy se weete van na
 tuere en ontfaet sijnre een adre
 natuer schijnt dat weest datme
 zegelt dat se weete en se raeth
 van natuer se dat maatsmen
 praene dier by want sy sijnre
 vanden sijn een adre natuer affe
 lyt die sijnre die sijnre een adre
 vande want hier by nissman
 betekent sijnre en en en en
 ind sijnre en sijnre and pla
 net want sy vanden se en sijnre
 sijnre and Ende die adre
 plane seint haer natuer end
 haer raeth tot da mane die sijnre
 met en en en gebrengt se sijnre
 om dat die mane haer natuer
 verhandelt no sijn sijnre no sijn
 raeth no sijn vanden no sijn
 se als die natuer se van sijn
 kerken dier sy sijnre raeth end
 die raeth end van die de sijnre
 der plane se haer raeth
 dat se se ontbond die natuer
 van sijnre kerken sijnre sijnre
 veldt se haer of ondr droge
 of ngt en wat kerken sijn die he
 veldt se No vol se sijnre va
 van beseyne die die plane
 hebben sijnre haer sijnre
 inen aspectus haer in sijnre

quade in sijnre
 met te sijnre
 voer sijnre te
 te met sijnre

se sijnre end haer in se verfrae
 gal en dier na haer se beseyne
 veldt vol se sijnre sijnre sijnre
 se vol allen buethe van astronomie
 vanden se haer die allen raeth
 aspecten van sijnre sijnre sijnre
 minge haer Ende sijnre in sijnre
 vande aspecte sijnre haer als
 in sijnre al se se se sijnre
 sijnre sijnre

Die eerste aspect haer raeth
 want in die se sijnre sijnre
 Ende die aspect se geer want by
 betekent vanden sijnre se sijnre
 met te meten Die ander af
 pect haer quartus want by sijnre
 dat vield se sijnre haer sijnre
 sijnre die raeth end die aspect
 se quart en bose en met alte bose
 want by betekent die sijnre sijnre
 Die derde aspect haer se
 vield want by sijnre sijnre

Afb. 16. Wenen, ÖNB, 2818, f.1v (verkleind)

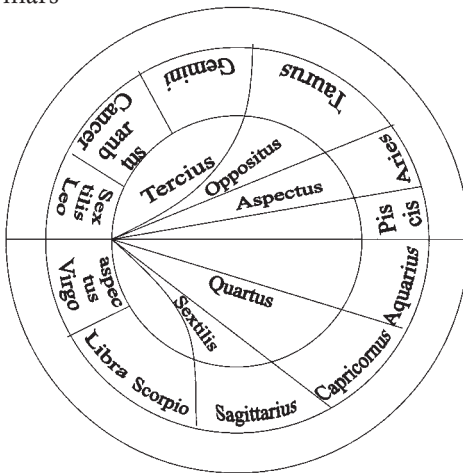
	¶ Die ierste aspect heit tertius want hi dat dordeel ouerschijnt Ende die aspect is goet want hy	
28	betekent vriendscap nyet te seer mer te maten ¶ Die ander as- pect heyt quartus want hy beschijnt	32
32	dat vierde deel des hemels / dat sijn drie tekenen / ende dat aspect is quaet <i>ende</i> bose <i>ende</i> niet alte bose	36
36	want hy betekent cleynne vriendscap ¶ Dat dorde aspect heyt sex- tilis want hy schijnt ouer tseste	40
2ra	Deel des hemels ende js alder best want hy beteykent rechte vriendscap <i>ende</i> al goet <i>van</i> allen dingen ¶ Die	
4	vierde aspect heyt <i>septimus</i> oppo- situs dat is daer by dat hy recht ouer den hemel schijnt / ende siet	44
8	<i>ommers</i> tseuendeel teykens ouer <i>van</i> den hemel / <i>ende</i> deze js recht quaet	48
12	want hy beteykent <i>onrechte</i> vriendscap <i>ende</i> warringe ¶ Daer na js con- junctio die stercker js dan <i>ennych</i>	52
16	aspect daer ic oeck af spreken wil Weet dat oeck goet aspect van eenre boser planeten nyet en hel- pet <i>ende</i> quaet aspect den goeden planeten nyet en deert	56
20	M En seget dat sijn onder die planeten sulcke die <i>hem</i> onderlinge mynnen <i>ende</i> sulcke die <i>hem</i> haten / by gelijkenisse want	60
24	twee planeten seggen wy datse <i>hem</i> onderlinge mynnen die van eenre <i>complexcijen</i> sijn / als die sonne <i>ende</i> die mane die wel ouer- een dragen van natueren <i>ende</i> van machten ¶ Echter als die mane <i>ende</i> <i>venus</i> jn coude <i>ende</i> jn vochten /	64

1va33
2r
2ra16

*Het slot van de vorige tekst en het begin van tekst 4 is op één regel geschreven.
Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur a iij aangebracht.
Voor planeten is nyet geschreven, dat is doorgebaald met één horizontale streep.*

28	ende jn gelijkerwijs seggen wy dat hem twe planeten haten onderlinge om dat haer natuere ende haer wercken nyet ouereen en	68
32	dragen ende twe die nummermeer en connen gesceiden werden van groter liefden ¶ Nv wil ic v seggen wolck anders vrient of viant sy	72
36 2rb	¶ Iupiters vrienden sijn alle die planeten sonder mars / ende hy myntse oeck alle ¶ Venus die mynnen alle die planeten sonder saturnus ¶ Saturnus vrienden sijn jupiter sol luna / ende sijne vianden sijn mars ende venus ¶ Mars vrient js venus ende alle die ander hatense	76
4	¶ Der sonnen vrient js jupiter ende venus / ende sijn vianden sijn marcurius ende luna ¶ marcurius vrienden sijn jupiter venus ende saturnus ende sijnen vianden / sol luna ende mars	80
8		84
12		88

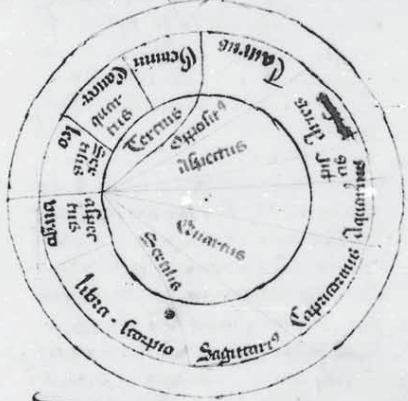
2rb13

Na mars is een cirkelvormig schema getekend, waarin de namen van de twaalf tekens van de dierenriem in een cirkel zijn geschreven. In het midden geven de namen van de aspecten aan welke hoek die aspecten maken tussen twee tekens. In het schema is Aries boven piscis geschreven, dat is doorgehaald. Door een foutieve indeling kwam piscis op de verkeerde plaats terecht; het is daarom nogmaals boven de laatste letters van Aquarius geschreven; dat stond aanvankelijk voluit geschreven en liep door tot in het volgende vak, maar door de noodgedwongen ingreep is us doorgehaald, en vervangen door het 9-afkortingsteken erboven. Abbreviaturen zijn in de figuur om opmaaktechnische redenen niet gecursiveerd

Dat die hemel ende is alderbest
 want hy betrekent deure vns stae
 zyn dat va allen onse. Die
 vrie aspect heyt septimij oppo
 situs dat is daer by dat en verst
 onser an hemel seggen ende fiet
 dincere vns d'el tekenen onse va
 an hemel. en dese is vns quart
 want hy betrekent d'ent vns stae
 en waerunge. Daer na is on
 summo die sterker is dan d'ent
 aspect daer is d'el af p'arte vns
 want dat d'el gaet aspect van
 vns bose planeten met en hit
 dat en quart aspect an gaed en
 met planete met en d'el

Men segget dat sijn onder
 die planeten sulcke die he
 ondersinge minnen en sulcke die
 he haren by gelykenisse want
 alle planeten seggen van d'el
 he ondersinge minnen die van
 vns opkepping sijn als die
 sonne en die mane die belome
 en d'el van nature en van
 waerheit. En d'el als die mane
 en van sijn rone en sijn d'el
 ende sijn gelyke vns seggen van
 dat hem alle planeten haren d'el
 hange an dat haer nature ende
 haer waerheit met onse en
 d'el en alle die nummermer
 en rone gesteld. Weid en va gro
 ter hiesan. Als vns is d'el segget
 volke anders vns of vns is
 Jupiter vns d'el sijn alle

Die planeten sonder mane en sijn
 minste om alle. En d'el die
 vns alle die planeten sonder sate
 me. Saturnus vns d'el sijn su
 piter sol luna ende sijn vns d'el
 sijn mane en vns. En d'el vns
 is vns en alle die vns d'el
 En d'el sonne vns is sijn
 en vns en sijn vns sijn mar
 sijn en luna. En d'el vns
 en sijn sijn vns vns sijn
 en sijn vns sol luna ende
 mane

De maeltate planetarum et
 eius domorum

Die planeten hebben oock teken
 en sijn vns hemel daer sijn
 mane mane sijn hebben dan sijn
 en ander en dat die tekenen
 mane sijn van nature dan van
 ander ende die sijn hertmen

Afb. 17. Wenen, ÖNB, 2818, f.2r (verkleind)

	[5]	
	DE MAIESTATE PLANETARUM ET EIUS DOMORUM	
16	D Ie planeten hebben oeck tekenen jnden hemel daer sy meer machs jnne hebben dan jn een ander om dat die teykenen	1
20	meer sijn van natueren dan een ander / ende die signe heytmen	4
2va	haren huysen ¶ Oeck sijn ander tekenen daer sy jnne hebben mynre macht ende dat doet haer eer	8
4	¶ Noch sijn ander tekenen daer sy mynre macht jn hebben / ende daer hebben sy tdordendeel aen / ende dat heyt haer trypliciteit / ende van	12
8	elcken desen voergenoemden hebben sy deele ende sonderlinge macht	
	¶ Als een planete js jn hoer huys ende jn horen teyken / soe heeft sy v	16
12	weruen meer machts dan daer buyten Ende als sy js jn hoer trypliciteyt / soe heeft sy twyuoude	20
16	cracht Ende als sy js jn haer facie / soe heeft sy een wonderlijker	
	macht dan of sy daer buyten waer ¶ Saturnus heeft twe huse Capricornus ende aquarius Ende sijn eer is jnden	24
20	XXI grade van libra / ende sijne onere jnden XXI grade van ariete ¶ Iupiters huysen / sijn sagittarius ende pisces	28
24	ende sijn eer is jnden XXI grade van cancre / ende sijn onere jnden XV grade van capricornu ¶ Mars huse	
	sijn scorpius ende aries / ende sijn eer is jnden XXVIII grade van capricorne /	32
28	ende sijn onere / jnden XXVIII grade van cancre ¶ Venus huse sijn libra ende taurus / haer eer js jnden XXII graet	36

32	ende vanden v graet jn virgine ¶ <i>Mercurius</i> huse sijn virgo ende gemij / haer eer is jnden XV graet van virgine / ende haer oneer inden	40
36	XIX graet van libra ¶ <i>Der ma-</i> nen huys / js jn cancer / haer eer js jnden dorden graet van tauro	
2vb	ende haer oneer jnden III graet van scurpione ¶ <i>Oeck</i> suldy weten	44
4	als een planete js jnden grade daer haer oneer is / dat sy haer macht ver- lieset <i>Alssy</i> gewennet is jnden gra- de daer haer eer jnne js vanden	48
8	tryplicitaten ende vanden facien Ende den termynen wil ic namaels wisen jn figueren lichtelijken	52

VAN ASPECTEN ENDE GHEWOENTEN DER
MANEN

[6]

20	N V wil jc seggen van aspecten ende vander gewoenten die die mane heuet tot die planeten ende wat sy beduden ¶ <i>Alsoe</i> jc wt	1
16	abrahams bueken gesocht hebbe ende wt elckendus ende anderen van mennygen anderen ¶ <i>Als</i> een pla- nete tussen twe goede planeten js	4
20	soe gelijket sy enen man die jn enen goeden staet js / daer hy nyemont en vreset ¶ <i>Als</i> een der goeder planeten aenschijnt een quade van	8
24	vier aspecten / soe issy dan als een bloot man die hem sijnen viant moet ontsien ¶ <i>Alse</i> een planete coemt ende vergadert met een an- der des vrient sy js / soe yssy als	12
28	een man diemen vriendelijken her- berget ende helset ¶ <i>Alse</i> die mane	16

32	ofte een ander planete tussen twee anderen planeten vergadert / soe is sy gelijck den ridder die belegen js met hercracht ¶ Alse een pla- nete is verboeyet vander sonnen	20
36	dat is als sy recht tegen die sonne js / ende noch jn haer huys js / soe	24
3ra	js sy gelijck den man die jn sijn huys besloten is / ende nyet wt en mach	28
4	¶ Alse een planete onder die son- ne verboeyet js / soe is sy als een man diemen nyet en acht ende nyet en derf spreken voer tgerechte	32
8	¶ Alse een planete is jn hoer ey- gen huys / sonder ennich quaet aspect bediet sy van dingen diemen vraget jn questijen dat gerne	36
12	coemt nader begerten des vragers ¶ Alse die mane sceyt van ennygher planeten / soe bediet sy op dat ghe- leden js ¶ Als sy gaet tot ennygher	40
16	planeten / soe bediet sy op dat ghe- schien sal ¶ Als die mane scheid van saturnus / soe wort gerne jemont gevaen / of gebonden / of geborgen	44
20	dingen geuonden ¶ Als die mane sceyt van marcurius / soe vallen vele wynnyngen van giften ende coemt gerne van erfelijken gueden / ende	48
24	merynge van gueden / geuanghen ende gijsele ontgaen ¶ Als die mane sceyt van mars / soe vallet vele quaets spots / wedermoet bose	52
28	unmare geuangen ende quade dode bloetstortynge / valsche orconden / vele keeufskijndere gewonnen / ende vrouwen verderuen van kijnde	56
32	¶ Als die maen sceyt vander sonnen / soe commen gerne ongema-	

3r Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur a iijj aangebracht.
3ra21 Voor wynnyngen is doorgehaald: wil.
3ra33-34 ghe-vaen: De tweede e is superscript geschreven

	ke daer sorge aen is / volck ghe- vaen bose dingen vonden / gewa- pent volc te parde / vreselijke stic- ken ¶ Als die maen is tijtlijke	60
36	jn goeden dingen / soe eest goet questijen te vragen jn dien daghe	
3rb	mer is sy quaet vergadert soe waert al quaet	64
4	¶ Als die mane vergadert met saturnus / jn dien dage eest quaet vragen / ende alle dingen beghynnen	68
8	des daechs ¶ Als sy is met ju- piter soe eest goet alle dinck te doene / questijen te vragen ¶ Als	72
12	sy js met mars / soe eest bose des daechs alle dinck te beghynnen ¶ Ende wanneer sy is metter sonnen	76
16	soe eest quaet alle dinck te begyn- nen sonderlinge dat vrouwen toe behoert / een wijf te vrijen / of ennyge saken te soeken aen haer	80
20	¶ Als die mane js met mercurius des daechs eest alle dinck goet te begynen / giften ontfaen met raets- luyden ende met rentmeesters ende met canceliers te rekenen / te copen / ende	84
24	te vercopen ¶ Als die mane js jn opposito van saturnus / dies daechs eest bose alle dinck te bestaen te clagen of van ennyger comenscap te maken ¶ Ende als sy js met ju- piter in opposito / soe eest goet alle	88
28	dinck te bestaen / recht te soeken vrede te maken / rekenynge te doen groten heren enen wech te begynnen	92
32	¶ Ende wanneer sy is jn opposito van mars des dages eest goet alle dinck te bestaen ¶ Mer als	96

3rb4 *In de linkermarge staat hier een teken dat gelijkenis vertoont metde Griekse phi: φ – de functie
ervan is niet duidelijk.*

3rb21 *Boven copen is abusievelijk een nasaalstreepje geschreven, dat is doorgehaald.*

	sy is jn opposito solis / soe eest bose te doen / watmen bestaet ¶ Ende		
36	als sy is jn opposito van <i>venus</i> soe eest des daghes sonderlinge goet	<i>nota</i>	100
3va	begynnen vrienſcap aen vrouwen / man <i>ende</i> wijf te vergaderen die verscheiden sijn ¶ Ende als sy is jn opposito van		
4	<i>mercurius</i> / soe is sy bose den dach van allen stucken		104
	¶ Als die maen coemt jnden vier- den aspect die dach van <i>saturnus</i>	<i>nota</i>	
8	des daechs eest orbare te spreken met conynge / of met princen of met edele luyden te gemoeten die dan sieck wort sterft gerne		108
12	¶ Als die mane coemt jnt vierde aspect / den dach is louelijke / het js goet te vragen na eenre <i>waerheyt</i> /	<i>nota</i>	112
16	na recht te standen / wijf te nemen husen te begynnen <i>ende</i> te weruen waermen wil / van allen dinghen desmen begint wortmen verhoget		116
20	¶ Als sy met mars is jnden IIII aspect / dien dach wil ic louen alle dinck te begynnen diemen met vuere maect of met hameren		120
24	maect / als clocken te ghieten <i>ende</i> te smeden / mer het is bose varen te water of te lande soe wie dan vaert wort gerne gewont / of ver- slagen of beroeft / of hy moet bloet		124
28	laten / ende die wort sieck steruet gerne		128
32	¶ Als sy js jnt vierde aspect met- ter sonnen / des daechs eest bose spreken voorsten of met horen saken om te gaen		132
36	¶ Als si is met <i>venus</i> inden vierden aspect / dien dach loue jc alle dinck te doen / ende alre meest met vrou- wen dinghen / nyewe cleder aen	<i>nota</i>	136
3vb	te doen / edel dinck te doene / spel te maken / beesten te copen / knech-		

	ten te myeden / jn baden te gaen		140
4	¶ Als die mane js met mercu- rius jnden vierden aspect / soe eest goet clagen / des dages copen <i>ende</i> vercopen / aen conyngen <i>ende</i> aen prin- sen te verweruen	<i>nota</i>	144
8	¶ Als die maen js jnden sesten aspect met saturnus / des dages eest goet alle dinck te soeken / aen oude luyden / of vrede of te yffenen met goeden luyden geselschap te heb- ben		148
12	¶ Als die maen js jnden sesten aspect met jupiter / des dages eest goet met lans luyde om te gane / <i>ende</i> te bedwingen lant		152
16	¶ Als die maen is metter sonnen jnden sesten aspect / des dages eest goet alle dinck te begynnen vrede <i>ende</i> peys te maken <i>ende</i> alle dinck te versekeren / <i>ende</i> wijue te nemen		156
20	¶ Als die mane met mars js jnden sesten aspect / des daghes eest goet enen heere te besetten <i>ende</i> te berichten <i>ende</i> wat den wapene toe behoert te begynnen / <i>ende</i> te laten met fellen luyden / <i>ende</i> perden te proeuen		160
24	¶ Als die mane coemt met venus jnden sesten aspect / soe eest goet alle dinck te begynnen / sonderlinge aen vrouwen saken te verweruen wijf te nemen / of nyewe cleder aen te doen	<i>nota</i>	164
28	¶ Als die mane coemt met mer- curius jnden sesten aspect / des daghes eest goet copen vercopen met gemeynne luyden / <i>ende</i> rekenyn- ge te doen	<i>nota</i>	168
32	¶ Als die mane coemt jnt III		172
36			176
4ra			

4	aspect / van <i>saturnus</i> / des dages eest goet alle dinck te vermaken die aut sijn / <i>ende</i> alle dinck te <i>begynnen</i> onder aude luyde / <i>ende</i> heren eest	180
8	goet huysen te stichten / <i>ende</i> lant te wercken ¶ Als die mane js met jupiter jnden III aspect / des dages eest	184
12	goet alle dinck te soeken <i>ende</i> waer- heit te vijnden / <i>ende</i> alrehande feyt te doen / dat bewaert is <i>aen</i> hogen lieden	188
16	¶ Als die mane js jnden III aspect van mars / des dages eest goet enen heer te berichten / <i>ende</i> ordineren dbeste te copen <i>ende</i> boet- scappen te seynden	192
20	¶ Als die mane coemt jnden dorden aspect van <i>saturnus</i> / des dages eest goet alle dinck te <i>be</i> - <i>gynnen</i> / sonderlinge een heer wt te varen	196
24	¶ Als die mane is met <i>venus</i> jn- den vierden aspect des dages eest goet alle dinck te doen / sonder linge wijf te nemen te feesten te gaen / beesten te copen / vedelspel daer alle blijscap aen leget	200
28	¶ Als die mane js jnden dorden aspect van <i>mercurius</i> / soe eest goet met scermers / met papen <i>ende</i> met clercken om te gaen	204
32	¶ Als <i>saturnus</i> coemt jnden dorden aspect der sonnen / soe gaet alle <i>dinck</i> wel voert datmen begint mer jnt eynde vaert dat qualick	208
36 4rb	¶ Als die mane coemt jnden vierden aspect of jnden VII van jupiter soe verwintsy alle die boesheit die	212
4	¶ Als die mane coemt jnden vierden aspect of jnden VII van jupiter soe verwintsy alle die boesheit die	216

	<i>saturnus</i> heuet	
8	¶ Als <i>saturnus</i> coemt jnden vierden aspect of jn opposicio <i>van mars</i> / soe gaet alle dinck wel te hant nochtan comet gerne tot enen quaden eynde	220
12	¶ Als <i>saturnus</i> coemt tegen <i>venus</i> of jnden IIII aspect of jnden VII / doemen dingen die verboden sijn daermen scade of scande of heuet hoet coemt	224
16	¶ Als <i>saturnus</i> coemt jnden IIII aspect of tegen <i>marcurius</i> of jn opposicio watmen begint is te begynnen	228
20	¶ Als <i>jupiter</i> coemt jnden vierden aspect of jn die VII of jn <i>coniunctio saturnij</i> / soe verbetert hi alle dinck diemen begint	232
24	¶ Als <i>jupiter</i> coemt met <i>mars</i> jnden vierden of jnden VII aspect verbiet hy alle doechden die <i>jupiter</i> soude doen	236
28	¶ Als <i>jupiter</i> coemt jnden IIII of jnden VII aspect vander sonnen of jn <i>coniunctio</i> / hy verbiet alle dinck diemen begint of vraget / ende het coemt al tot enen goeden eynde	240
32	¶ Als <i>jupiter</i> coemt jnden IIII of jnden VII aspect dat bediet alle doechelick dinck	244
36 4va	¶ Als een quade planeet opgaet ende een ander is jnt ander huys / wie jet begint of vraget / of waer hi vaert sijn ongeualle coemt hem te geualle	248
4	¶ Als die here vanden jersten huuse jnden verbernden wech is / dat js jnden XX graet van libra tot jnden XX graet van scorpio / watmen dan	252
8	begint vaert qualick / en ten wort nummermeer volmaect / ende wordet volmaect het breket schier	256
12	¶ Als die mane js jn een teyken dat lidt vanden mensche daer dat teyken op bediet dat en salmen niet	<i>nota</i> 260

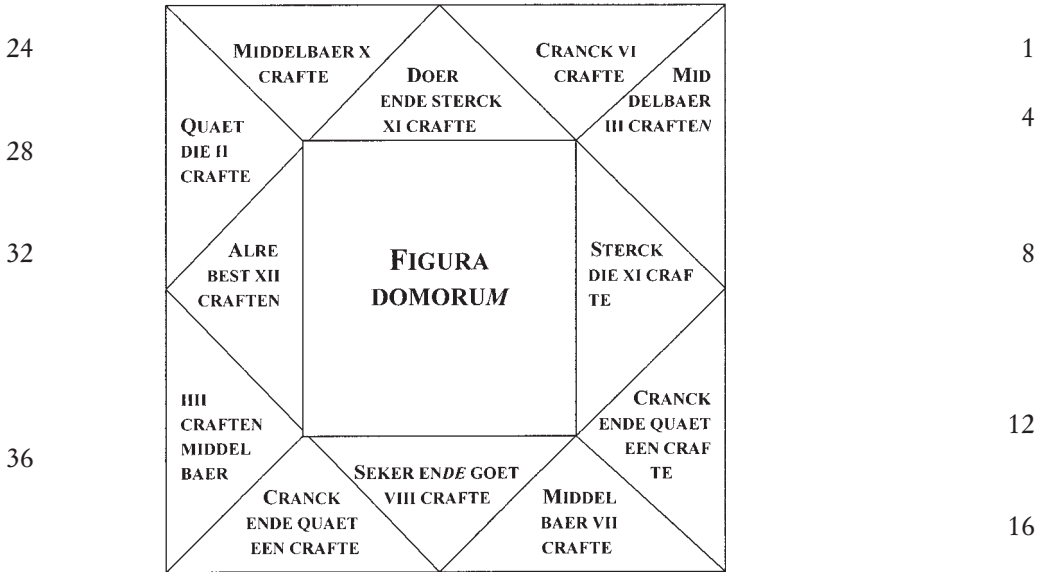
	wonden / want het is vreselick	
16	¶ Als die mane js jn leone met eenre quader planeten / of jn eenre quader aspecten / soe en salmen nyet nywes aen doen	264
20	¶ Als die mane ontfaet js saturnus jn ennygen aspecte / soe moet voel regenen ende coudt waeyen / ende tempeest met water vallen	268
24	¶ Als mercurius aspiceert jupiter jn wat aspect / soe valt voel waters jn die maent	272
28	¶ Als venus ende mars comen jn een aspect / soe regenet sere / ende donret ende blixemt eest jnden wijnter Ende eest jnden somer soe eest dan een heytte	276
32	¶ Wildy weten of duer tijt coemt jn een jaer / soe wacht dat teyken dat te myddewaert op gaet op die vre dat die sonne recht coemt	De caristia 280
36	jnden jersten graet van aries ende besiet wie des teykens heer is / jn wat huys hy dan sy / Is hy jn een sterck	284
4vb	huys soe wordet duere tijt / js hy jn een mate huys soe blijuet hy ma- te / js hy jn een cranck huys soe blij- uet goet tijt / Wie dat jet coept als	288
4	die mane js aen die helft vanden hemel / die begint jn cancro tot ca- pricornus / die sal diere copen ende die ondiere vercopen / ende jn ander	292
8	dele vanden hemel / soe eest al anders	
12	¶ Als mars is metter sonnen jn ennich teyken van desen vi taurus Gemij can- cro leo virgo ende aries / soe wordet grote heytte	296
	¶ Als die sonne js met saturnus jn ennich teyken van desen vi libra / scorpio / saggitarius / capricornus / aqua-	300

16	rius piscis / soe wordet seer coudt ¶ Wiltu spreken <i>ennyge</i> groten here soe wacht der sonnen hoer ure ende dat die sonne op gaet <i>dan</i> eest goet	304
20	¶ Wiltu varen te water wacht dat die sonne <i>ende saturnus</i> nyet en sijn te samen / want du mostes groten anxt lijden of steruen / mer vaerstu bij	308
24	den lande hoety / dat mars nyet en sy byder manen / of du moste beroeft werden / of gewont of verslagen Sonderlinge soe salmen hoeden	312
28	jn reysen dat die mane nyet en sy aent hoeft of aenden start vanden draeck ¶ Wiltu dinck maken die lange	316
32	dueren soe beyt ghy / dat die ma- ne sy jn een gestade teyken / sonder jn scorpio / want dan waert al te vermaken	320
36	¶ Wiltu dinck maken die nyet lange dueren / soe beide dat die mane sy jn een ongestadicht teyken / jn	324
5ra	capricorno best ¶ Wat dingen datstu wilt begynnen wacht dat die mane nyet en sy jn via <i>combusta</i> / dats die verbrande wech <i>ende</i> begint aen XIX grade van scorpio	328
4	¶ Wiltu nemen medecijnen of dranck drincken / soe set die mane jn een waterich teyken / alre best jn scorpio	332
8	¶ <i>Photymeus</i> seit / die dranck lax- atijf name / als die mane js jn jupi- ters aspect / dat hem deren moste	336
12	¶ <i>Alkindus</i> seget / soe wie wil pur- geren <i>coleram</i> / die sal die mane setten jn een vuerich teyken / <i>ende</i> die me- lancolie purgeren wille die sette	340
16	die mane / jn een ardich teyken son- der jn capricorno / <i>ende</i> wiltu purge-	

20	ren fleuma soe doe dat die mane sy jn een waterich teyken ¶ Wiltu bloet laten soe set die mane jn ariete Protholomeus seget	nota	344
24	ende messalach datmen nyet ter ade- ren en sal laten / als die mane js jn ariete of jn gemini ¶ Wiltu dy doen spuen / doe dat die mane sy jn tauro		348
28	¶ Alstu voercoste cope doen wilt soe doe dat die mane sy jn een sterck huys / of jnt erde dat is dat beste		352
32	¶ Voert salmen hoeden comenscap te copen / dat jupiter nyet en sy verbroeyt / want dat bediet verlies ¶ Wiltu copen lant / soe set die mane jn een ardich teyken ende		356
36	saturnus jn een sterck huys dat bedie- det vrome / mer is mars jn een sterck huys / soe bediedet verlies		360
5rb	¶ Seel seyt dat jn allen wegghen daermen vaert om comenscap / salmen setten die mane / jn een van desen		
4	teykenen / aries / cancer / capricornus / libra ¶ Wiltmen maken mueren of een stadt vesten / alsment begint hoedt dat mars of saturnus nyet en sy / jnt huys / dat werck moste vallen ofte breken van wijge		364
8	¶ Wiltu een kijnt ter scole setten of voer ene ambacht soe set die mane met mercurius jn een goet huys / soe dat die boeste nyet en sy verbeyt / noch jn genen quaden		368
12	aspect / ten mynsten / dat die mane sy jn ene van mercurius huysen ¶ Soe wie een kijnt wonne als die mane waer jnt seste huys / het wort doot geboren / of die moeder mos- ter om steruen / ende waer saturnus jn dat seste huys dat kijnt wort verdroncken of doot geboren	nota	372
16			376
20			380

24	¶ Is die mane jn een quaet aspect als die vrouwe kijnt wint si sal hebben groten anxst eer sy vanden kijnde geneset	384
28	¶ Wiltu hueren knechten ofte mage- den die du hueres moeten sijn vrate <i>ende</i> ouerhoerich / js die mane jn sagittario of jn capricorno sy moet	388
32	ontlopen of schiere steruen / mer js die mane jn piscibus / soe moet die knecht sijn logenaer <i>ende</i> sijnen heer voel scanden doen / Moechstu soe setten	392
36	dijnen heer van dien VI huysen jn een oetmoedich teyken als sijn de- se VI / Capricornus / aquarius / piscis /	396
5va	aries / gemij / cancer	
	¶ Wiltu varen ten watere soe sich	400
4	datstu nyet en vares jn saturnus vre / waer saturnus dan jnt X huys / du mostes breken dijnen mast / of hy moste vallen / <i>ende</i> waer saturnus jn een	404
8	ardich teyken / du mostes lantroe- ringe doen / daer du grote scade by lijden souwes / <i>ende</i> waer hy jn een vuerich teken jn VII huys / du mostes breken dijn scip / <i>ende</i> dogen	408
12	groten anxst	
	¶ Orcius seit / hoetstu dat die ma- ne nyet en sy jn dat jerste huys / <i>ende</i>	412
16	jn piscibus / du moste verdrincken	
	¶ Protholomens seit / wiltstu varen jn dijn lant / soe hoetstu als die ma- ne jnt IIII huys sy / <i>ende</i> dat die he- re vanden anderen huys sy jn goe- den steden / <i>ende</i> nyet verboeyt	416
20	¶ Hoetstu / datstu nyet en commes jn die vre van mars of saturnij	420

[7]

40 **D**at ierste huys is thuy des
 5vb leuens / ende al begins ende behoert den
 ghenen die vragen / ende heit assensus
 of ascendens ¶ **D**at ander huys js
 na dien / ende nyet soe sterck / ende be-
 4 diet alle dingen die men tasten mach
 ende wynnynge ¶ **D**at dorde is cranck
 ende bediet broeder ende suster ende
 naeste vrienden te corte wege / ende
 8 ordinere ¶ **D**at vierde huys js
 tvaders ende beteykent erue ende stat
 ende alle verborgen dingen te
 12 bedecken / ende grauen ¶ **D**at vijf-
 ste huys / bediedet kijnder / ende giften
 ende dat toecomen sal ende is te maten
 sterck ¶ **D**at seste huys beteykent
 16 knechten ende beesten ende al ongeual ende
 gevanckenisse / ende een bouse huys
 ¶ **D**at seuende huys / bediet / den
 wijuen ende den mannen toe / ende be-
 20 teykent bruloft ende feeste ende ander
 saken van wederheit ¶ **D**at achten-

	de huys is bosc / ende beteykent ster- uen ende sterfelic goet ¶ Dat negende	40
24	huys is den pelgrumme / ende beteykent langen wech / ende trouwen / vroetscap boden / brieuen / ende munthen ¶ Dat	
	X huys is der conyngen / ende beteykent hoecheit ende meesterscap ende moerde- naer ende hulpe is goet ¶ Dat XI	44
28	huys is den vrienden ende der trouwen ende beteykent hulpe ende vrientscap	48
	¶ Dat XII huys is der geuangen ende bediet / kerker / putte / ende alle ge- bonden stocken / ende verdroeuende	
	D It js een tafel daer men by	[8]
36	mach weten hoe mennich wer- dicheit ofte machte / elck planete heuet jn elck teyken / jngaende jn	1
6ra	elcke planete van welcker du wilt / ende recht tegens der planeten teyken	4
	NOTA als die mane js jnt vergaderen metter sonnen jn een nat teyken ende	8
4	jn een vocht aspect / ende jn een vocht wonyngende ende jn een puttachtigen gra- de / dat is waerachtigen grade / dan sal	
8	dat meer deel vander maent nat sijn	12
	Ende alsoe is contrarius vanden droghen teyken ende vanden drogen wonyngende ende vanden blickenden graden ¶ Item merct	
12	als sy js jn sijnre macht / ende jn sijnre werdicheit / met goeden planeten ende jn goeden aspecten enniges goedes	16
	¶ Die mensche die dan dingen begint sal wel varen met allen beginsel ende	20
16	sal contrarium sijn van desen is sy jn quaden NOTA Het is quaet hijlick te doen / ten sy met weduwen / als	
20	die mane js jn tauro of jn virgine	24
	SATURNUS Est frigidus et siccus	

et dicitur maliuolus et complet cursum
 suum / jn triginta annis / et est tradior
 24 jn motu omnj planetarum qui propin- 28
 quior primo mobili a quo rapitur
 et impeditur
IUPITER Est calidus et humidus
 28 aera complens cursum suum jn viginti 32
 duobus annis
MARS Est calidus et siccus et na-
 32 ti jn influencia sua sunt peruersi 36
 et mali et belicosi / et complet cursum
 suum jn octo annis
SOL Est calidus et siccus et complet
 36 cursum suum jn CCC et LXVIII diebus 40
VENUS Est frigidus et humidus
 et beniuolus et complet cursum suum
 fere cum sole
MERCURIUS Est medius cum bono
 6rb bonus / cum malo malus / et complet cursum 44
 suum jn vno anno
LUNA Est frigida et humida et complet
 4 cursum suum jn XXVIII diebus et sex 48
 horis

	SATURNUS	IUPITER	MARS	SOL	VENUS	MERCURIUS	LUNA	
8	5	5	8	8	3	2	0	ARIES
	3	2	5	0	10	4	8	TAURUS
	5	6	3	1	2	10	0	GEMINI
	2	6	5	5	6	3	9	CANCER
	6	6	3	8	2	2	0	LEO
12	2	2	5	1	6	2	3	VIRGO
	10	6	2	0	7	5	1	LIBRA
	2	2	5	1	6	2	3	SCURPIO
	6	10	5	3	2	3	1	SAGITTARIUS
16	7	6	10	1	5	2	3	CAPRICORNUS
	10	5	2	0	3	6	1	AQUARIUS
	3	8	6	0	9	2	3	PISCIS
20	IGNIS			Est calidus et siccus				
	AER			Est calidus et humidus				
	AQUA			Est frigida et humida				64
	TERRA			Est frigida et sicca				

6

altes planete da wechler du bist end
 derst tages da planete wech
 als die man so fur den gade in
 metter sonen in ey nar wechey ey
 in ey wechra soort ey in ey wechey
 wechey ey in ey wechra soort ey
 da so is wechra soort grad day sal
 dar mer end vander maner nat sy
 Ende also is idarum vande drooghe
 kelen ey vande droog wechey ey
 vande blitenden graden Ey mer
 als so is in signe maner ey in signe
 wechra soort mer graden planeten
 ey in graden asidre emiger graden
 die mensche die day omge kuper
 sal het vande mer allen beguist ey
 sal idarum signe day se sy in
 quaden nota heris quat hylth
 te day in sy mer wechra als
 die maner is in tande of in vigne
 Saturnus Est frigidus et siccus
 et dicitur maluelius et oplet cursu
 suu in triginta dies et est tardior
 in motu omni planetaru qui prope
 quot pmo mobili a quo capitur
 et impeditur
 Jupiter Est calidus et humidus
 aera dicitur cursu suu in viginti
 duobus annis
 Mars Est calidus et siccus et ma
 ti in influencia sua sunt pueri
 et mali et bellicosi et oplet cursu
 suu in octo diebus
 Est calidus et siccus et oplet
 cursu suu in .C.C. et huius diebus
 Est frigidus et humidus
 et tenuior et oplet cursu suu
 fere in se
 Est medius in bono

bono in malo malus et oplet cursu
 suu in uno anno
 Luna Est frigida et humidus et oplet
 cursu suu in xxxvij diebus et sex
 horis

	Mercurius	Venus	Sol	Mars	Jupiter	Saturnus	
1	4	8	8	3	2	0	Aries
3	2	4	0	10	4	8	Taurus
4	6	3	1	2	10	0	Geminus
2	6	4	4	6	3	9	Cancer
6	6	3	8	2	2	0	Leo
2	2	11	1	6	2	3	Virgo
10	5	2	0	1	1	1	Libra
2	2	11	1	6	2	3	Scorpio
6	10	4	3	2	3	1	Sagittarius
1	6	10	1	11	2	3	Capricornus
10	4	2	0	3	6	1	Aquarius
3	8	6	0	9	2	3	Pisces

Ignis Est calidus et siccus
 aer Est calidus et humidus
 Aqua Est frigida et humidus
 Terra Est frigida et siccus
 Notas sic dar die genere du
 medietate Willem Wechey ey da
 astronomie mer ey huius ey da
 constans ey mer delectat Cummet we
 te so huius genant mette blipud war

Afb. 19. Wenen, ÖNB, 2818, f.6r (verkleind)

		[9] Nota	1
24	I Pocras seit dat die ghene die medecijnre willen wesen ende van astronomijen nyet en kan hy is onconstich ende nyet volmaect Ende met rechte js hy gerekent metten blijnden / want		4
6va	gelijck dat die blijnde is lenende op sijnen stock ende als hy wil vertreden om bet		
	voert te gaen soe staet hy en rust al		8
4	sachtelijker ter eenre sijden ende ter anderen / ende en dar hem nergent verporren sonder daer hem die stock		
	wijset / Ende om dat is hy onseker		12
8	ende besorget waer hy sal treden / om dat hy altoes dit ducht te misgaen		
	hem seluen of enen anderen te quetsen		
12	Alsoe gelijck is te verstaen vanden medecijnre die van astronomijen niet en kan ¶ Hier om heb ic bekent		16
	sekerlijke dat elc medicus by node		
16	connen moet astronomye ende ouersien / op dat hi die blijnthede volmaecteliken laten wil / ende sien / ende kennen alle		20
	blijnthede ende siechede ende hoer veranderinge of vermeringe / ende hoer		24
20	cure ende aftreckinge / daer by ghestudeert ende ouersien die boeken van den vroeden meester jpocras / treckende dit boexkijn al eest cleyinne		28
24	jnden woerden / het is groet jnder nutscap ende harde noetsakelic allen medecijnen Want soe wie wil die sal		
	verstaen ende ouersien / hy sal wel		32
28	seker vonnisse mogen geuen van leuen ende van dode / ende vander tijt		
	Ende het is te weten dat jpocras gebiet dat elck medicus bescouwe die		36
32	mane als sy is vol van lichte soe is gewassen dat bloet jn den menschen		

6va27 Voor sal is een k doorgehaald met een kruisje.

6va32 Na is is ge doorgehaald. Mogelijk is dit geschreven onder invloed van een sprong van het oog van de kopiist naar de volgende regel in de legger.

	jn beesten / <i>ende</i> in allen dieren / <i>ende</i> jn dat water mede W aer by alse die	40
36	sieck blijuet liggende soe is noet te marcken of die mane wt gaet vander	
6vb	verbroyenge / by dese wast die sieck- hede totter wijlen / dan die mane <i>coemt</i>	44
4	totten grade vander opposicijen / <i>ende</i> als die mane js opposijt besiet of sy js met <i>ennyger</i> quader planeten / of jn een quade stede / of weder sy bescou- wet die harde huysen der doot	48
8	D aer by saltu <i>weten</i> van leuen of van steruen of weder lange of cor- te siechede / <i>ende</i> besien die natuere alder XII teykenen metter manen tegenwoerdich	52
12	A ls jemonden <i>ennige</i> siecheit toe <i>coemt</i> / <i>ende</i> die mane js jn ariete of metter sonnen die siecheit	56
16	sal sijn int hoeft om die grote heyt- te vander sonnen / hem sal zweren den pols vanden hoofde / <i>ende</i> hy heeft hete corts / <i>ende</i> die heytte en laet <i>hem</i>	60
20	nyet cume mogen sy spreken / <i>ende</i> grote heytte js jn die borste / <i>ende</i> <i>hem</i> zweert die longe <i>ende</i> die pols slaet	64
24	verwoedelic / <i>ende</i> wiltmen dese paci- ent hebben <i>ende</i> helpen / het is noet ter harten aderen dat hy met coelen dingen jn spijsen <i>ende</i> jn dranck die hem mynderen die heytte / mer dese	68
28	pacient vallet dicke jn frenesijen E nde is dat sake dat <i>saturnus</i> is met- ter manen die pacient sal steruen	72
32	bynnen 10 dagen specialic bynnen den dage jn die weke dat die ma- ne sal wesen metter sonnen byden vierden aspecte / <i>ende</i> dat is alsoe vele	76
36	te seggen eest dat die mane is jnt wassende vanden lichte ¶ A ls die maen is jn ariete / <i>ende</i> sy jn fortune bescouwet biden 4 aspect of opposicie	80
7ra	js dat <i>saturnus</i> met hoer js die siechte sal	

	wesen jnt hoeft / <i>ende</i> hi sal dan pacient maken buyten synnen / <i>ende</i> hy sal verwoe-	
4	den / <i>ende</i> als nv sal die siecte wassen als nv minderen / <i>ende</i> die pacient sal wesen gelijc den <i>genen</i> die nyet en mach gesien Seker die <i>astronomye</i>	84
8	nyet en kan / die en sal nyet mogen weten aldusdanige siecte Eest sake dat die maent niet en mynderde vanden lich-	88
12	te of mynderde vanden graden als weder keert totten iersten aspect van <i>saturnus</i> dat is te seggen alsy hem heeft gelaten <i>ende</i> sy hem by enen anderen aspect bescouwet	92
16	die siecte sal nemen eynde jn goeden of jn quaden beide / eest dat sake dat die mane bescouwet jn fortune die pacient sal steruen et <i>econverso</i>	96
20	I tem als die mane heuet dese aspect daer af dat wi hebben geseit / dat die siecheit sal nemen eynde <i>ende</i> sy vijnt jupiter of <i>venus</i> by <i>ennighen</i>	100
24	aspect voer dien dat sy coemt totter verbernyngen die siecheit sal blijuen staende opten siecken totter wijlen dat die mane sal comen jnt aspect of oppo-	104
28	sicie vander sonnen E nde is dat sake dat sy dese nyet en vijnt / mer dat sy vijnt <i>mercurius</i> die pacient sal steruen / mer vijnt sy mars die pa-	108
32	cient sal leuen / <i>ende</i> dese siecheit js van <i>ennyger</i> witter fleumen Als die patient dat jerste gevoelt die sieck-	112
36	heit <i>ende</i> die mane js meerderende jn horen licht <i>ende</i> jn horen graden / <i>ende</i> die sonne <i>ende</i> mars sijn jn ariete die siec-	116
7rb	heit sal wesen jnt hoeft <i>ende</i> die paci- ent sal verwoeden <i>ende</i> hem sal wassen een <i>apostema</i> jnt hoeft van witter fleu- men <i>ende</i> hem salt lopen vten nasen gaten W iltmen desen pacient helpen hy nutte	120

4	caude dingen <i>ende</i> het is noet datmen hem geue caude dingen wolk die <i>aposteme</i> doet sceiden / Mer eest dat sake dat	124
8	die mane sy met <i>mercurius</i> jn die ste- de vander sonnen / die pacient sal <i>ont-</i> gaen vander doot / mer dat jerste sal hy hebben grote vrese om dat <i>mercurius</i>	128
12	draget ouer een met mars jn een bederue / mer mars en doet also niet met <i>saturnus</i> beide die pacient steruet als <i>saturnus</i> is jn die stede vander sonnen	132
16	Ende eest dat jupiter of <i>mercurius</i> of <i>venus</i> is in die stede duyster die pa- cient sal hebben diuersche siecheden	136
20	Eest dat mars die mane bescouwet by enen aspect <i>ende</i> men hem helpen wil / mer geue hem lichte medecijne / <i>ende</i> lichte spijse / <i>ende</i> dat hy somwijlen ga <i>ende</i> kere <i>ende</i> somwijle versitte / <i>ende</i> dat hy som wijlen bade <i>ende</i> sit effene <i>ende</i> dat hy oeck effene slape / <i>ende</i> het is oec noet	140
24	datmen hem geue dranck te drincken caudt water / <i>ende</i> teten dat hi wil by dien alst aspect js / Aldus en is geen noet datmen hem geue medecijne van	144
28	physeken / nyet jn waer alsoe hy seluen wille	148
32	A Ls jemont <i>ennyge</i> siecheit toecoemt <i>ende</i> die mane is jn <i>taurus</i> <i>ende</i> sy mars bescouwet by opposicijen <i>ende</i> byden vierden aspect die siechede <i>comt</i> van bloede / <i>ende</i> die pacient voelt grote heyttē / <i>ende</i> grote droecheit <i>ende</i> grote	152
36	zweringe by nacht <i>ende</i> hy en mach niet slapen / <i>ende</i> hi heeft grote begerte te drincken calt water <i>ende</i> calde din- gen / <i>ende</i> dese siecheden is met fleumen <i>ende</i> datmen hem geue medecijne die calt	156
40 7va	<i>ende</i> wack js / het en ware dat sake dat	160

	<i>saturnus</i> by desen sy metter manen of met	
	<i>venus</i> / <i>ende</i> die mane nyet en vijnt fortu-	
4	ne die pacient sal steruen bynnen X	
	dagen	164
	<i>Item</i> als die pacient jerst aencoemt die	
	siecte <i>ende</i> die mane is meerderende	
8	jn hoer lichte <i>ende</i> jn hoer graden / <i>ende</i>	
	sy mars bescouwet bijden vieren aspect	168
	of bijden vijfsten / <i>ende</i> die mane sy comen	
	tot <i>saturnus</i> <i>ende</i> <i>mercurius</i> met hoer / die	
12	siechede is <i>van fleumen</i> of <i>van gelijken</i>	
	dingen <i>ende</i> die pacient sal sijn cranck	172
	<i>ende</i> gestoert / <i>ende</i> cume sal hy mogen eten	
	<i>ende</i> sijn mage en mach nyet vertheren	
16	die spijsse / <i>ende</i> bynnen sal hy hebben	
	grote heyttē / <i>ende</i> desen pacient is noet	176
	laxatijf te nemen / <i>ende</i> als die mane sal	
	comen ter opposicijen dan sal die pacient	
20	verswaren in die siechede <i>ende</i> steruen op	
	dat die mane nyet en heeft fortune /	180
	mer heeft sy fortune met hoer die siec-	
	heiden sal becomen bynnen XXV dagen	
24	<i>Ende</i> als die sonne met hoer js	
	die siecte sal sijn jn die borst <i>ende</i> die	184
	tonge dunct hem verbernen om die gro-	
	te heyttē by nachte / <i>ende</i> groten dorst / <i>ende</i>	
28	lichten lichame Aldusdanige pacient	
	js <i>van</i> node medecijn die stopt / <i>ende</i> dat	188
	hy hem doet laten / <i>ende</i> hy moet hem wach-	
	ten van heten dingen <i>Ende</i> als die	
32	mane js comen jnt seste aspect vander	
	sonnen / <i>ende</i> dan die siechede <i>vermynt</i>	192
	hy sal ontgaen / et <i>econuerso</i> / hy sal steruen	
	<i>Ende</i> die mane sy jnder opposicijen	
36	vander sonnen / <i>ende</i> met hoer is jupiter	
	<i>ende</i> <i>venus</i> / hy sal nyet steruen / mer	196
	is sy met fortune hy steruet	
40	A Ls jemont siechede toecoemt / <i>ende</i>	
	die mane sy jn gemini jnt IIII	
7vb	aspect <i>van saturnus</i> / of jn opposicio / die	200

	siechede sal wesen van droechede om dat hy heeft verloren van sijnen goede /	
4	als sy zijn corts / ende hem sal zweren al sijnen lichame ende hy sal gedogen grote	204
	heyte jnden lijue / ende jn die leuere Eest dat luna heeft jn fortune met haer /	
8	die pacient sal steruen bynnen drie dagen Als die mane js jn gemini / ende is meer-	208
	derende jn hoer licht ende jn hoer graden Ende is mars bescouwet byden IIII of bij-	
12	den VII aspect die siecte wort corts comende wt coleria Ende die pacient	212
	sal hebben dapperen pols / ende zijn dieen zijn caudt Ende is dat sake dat	
16	die mane is belet met saturnus ende ge-	216
	ne fortune met haer en is die paci- ent sal steruen Als die mane sal comen	
	ter opposicijen vander steden jn die wolcke sy was als die siecte begonste	
20	Mer is fortune metter manen / hy sal	220
	ontgaen vander siecten / Mer het wort traechelijc als die mane js jn	
24	geminii / ende die siecte coemt van wac-	224
	hede / ende sy saturnus met haer heeft die siec- te sal wesen jnt hoeft / ende het behoert	
	datmen den pacient nyet en doe laten mer datmen hem doe nutten getymperde	
28	dingen Ende als die mane zijn sal ter	228
	opposicijen vander sonnen / of dat for- tune met hoer is die pacient sal ont-	
32	gaen / mer zijn sij jn fortune hy sal	232
	steruen / op dat sy fortune bescouwet die siechede sal verwandelen jn een	
	ander die sere bedect wort / ende swaer te bekennen totter wijlen dat	
36	luna coemt ten IIII aspect of oppo-	236
	sicijen / ende is dat sake dat fortune sy metter manen die pacient sal ont-	
40	gaen / ende eest nyet die pacient sal	

8ra	steruen Mer is met hoer mars <i>ende</i> lune jn gemini / die pacient sal gedogen grote heyte / <i>ende</i> dat een oge sal hem 4 tranen / <i>ende</i> ter auontueren hy sal wer- den jn frenesijen / <i>ende</i> hy sal hem sere 244 vervaren / <i>ende</i> hem sal duncken dat hy mysseliken saken siet / <i>ende</i> men sal 8 cume <i>sijnen</i> pols vijnden / mer men en sals nyet laten / mer geuen hem lichte 248 spijsse / <i>ende</i> hi sal wesen jn een getemper- de stede / Ende als luna sal comen ten 12 vierden aspect die pacient sal steruen js luna met fortune / mer is fortune 252 met haer / hy sal ontgaen <i>ende</i> nutten lichte spijsse / <i>ende</i> oeck sal hy baden	
16	A Ls jemont siecheit toecoemt <i>ende</i> luna sy jn cancro <i>ende</i> is sa- 256 <i>turnus</i> bescouwet bijden vierden as- pect of bijden seuenden / die siecten sal 20 comen van coude <i>ende</i> after heyte / alsoe somtijt geualt jnt wtgaen vanden ba- 260 de / <i>ende</i> die pacient heeft den hoest <i>ende</i> die zweringe jn die borst / <i>ende</i> 24 jn die leyndene met luttel heyten <i>ende</i> <i>genen</i> pols / hy moet hebben me- 264 <i>decijnen</i> die sueren die borst <i>ende</i> 28 <i>veriagen</i> den hoest / Mer is metter mane gene fortune / <i>ende</i> sijse nyet 268 en bescouwet eer sy coemt ten IIII aspect of opposicie vander stede jn die weke / als die siechede begonste 32 die pacient steruet bynnen vier dagen / mer bescouwet sijse soe sal hy leuen 272 nochtans sal hy seer sijn beswaert Ende is dat sake dat sy mars be- 36 scouwet biden vierden of biden seuenden aspect / die pacient sal rup- 276 sen dat hy jn hem heeft om die qua- de disposicie vander magen / <i>ende</i> hy 8rb sal nutten coel dingen Mer bescouwet 280 die mane met fortune / die pacient sal steruen eer sy coemt ten vierden aspect 4 Mer issy idel van lope / die siecte is co-	

	men van vervuyltheyt ende van vele te drincken / ende die pacient is lichte gram ende heuet zwaer by nachte / die	284
8	pacient sal nutten getymperde dingen Ende als die mane is comen ter opposicijen die pacient sal ontgaen op dat hy fortu-	288
12	ne bescouwet / Mer sijn jnt aspect van mars of vander sonnen sonder hulpe van fortune die pacient sal verual-	292
16	len / ende dat sal sijn by auentueren / jn een scerpe corts / ende sijnen pols wort cume vonden / jnt begyn is hem goet flebotomie /	296
20	js dat sake dat bynnen vier of vijff graden sy dat aspect van fortunzen met der manen / die pacient sal verlichten / et	300
24	econuerso ende contrarie / ende die siecheyt penytreet meer des nachs dan des dages / ende hy rust luttel / ende hy heuet grote onwijse ende roept vele Mer heeft	304
28	luna fortunzen als sy is ter opposicijen die pacient sal ontgaen / ende heeft hyse nyet die pacient verualt of verwan-	308
32	delt jn een ander siecheit / ende hy sal ontgaen / dat wort als die mane sal comen jn die stede / daer sy was doen die siecte begonste heeft sy dan for-	312
36	tune hy ontgaet / et econuerso Met ju- piter ende saturnus jn cancro / ende wort een siecte vergadert van coude humoren ende sal eynden bynnen der vierden dage	316
40	Sijn oeck saturnus mars ende venus metter manen / die siecte is comen vander vermoetheyt / ende van crancheyt / daer om salmen hem geuen dingen die	320
8va	die conforteren Ende als luna sal comen ten vierden aspect of opposicie op dat sy heeft met hoer fortune die pacient sal ontgaen / et econuerso / hy steruet	
4	Mer is saturnus mars ende mercurius met die siecte is comen van groter pijnen	

	als van studeren <i>ende</i> des gelijkx <i>ende</i>	
	sy is van zwarter colera Ende die	324
8	pacient is verstorket / <i>ende</i> heeft grote siecte jnden mont Ende als luna js comen ten vierden aspect op dat sy met hoer heeft fortune / die pacient	328
12	sal leuen / et <i>econuerso</i> <i>ende</i> dese gelijk is als die mane is jn dispositie	
	M er issy nyet met hoer / die paci- ent sal ergen <i>ende</i> heeft syse met	332
16	hoer soe sal hy ontgaen / Als die ma- ne sal comen ter stede daer sy was als die siecte begonste	
	A ls jemont siecheit toe coemt	336
20	<i>ende</i> die mane is jn leone / <i>ende</i> <i>saturnus</i> bescouwet biden vierden as- pect of oppositie / die siecte van ghe- rompeerder humoren <i>ende</i> fleumen <i>ende</i>	340
24	quade dispositie der magen / <i>ende</i> hoefstwere <i>ende</i> grote heyte bynnen <i>ende</i> buyten / die siecte wort lanck warich / <i>ende</i> alset coemt ten vierden	344
28	aspect heeft sy met haer fortune soe sal hy ontgaen et <i>econuerso</i> / js luna jn leone / <i>ende</i> sy bescouwet mars jnden vierden aspect of oppositie	348
32	D ie siecheden is comen wt ouer- uloedicheit <i>ende</i> colera / <i>ende</i> wort fe- bris bescouwet luna fortuna / hy ont- gaet nae groter vermoetheit / et <i>econuer-</i> <i>so</i> / hy steruet / na dien dat luna	352
36	sy comen ter opposicijen van leo / des gelijx als sy is comen ten vierden aspect <i>ende</i> luna sy jn leone <i>ende</i> int	356
8vb	vierde aspect sol <i>ende</i> mars / hy sal dogen grote heyte jn die borst / nochtan wort hy van buyten cout / <i>ende</i> hy sal hebben	
4	den hoeft zwere / M er sijn dese met- ter manen jn leone / die siechede js	360

	comen wt droefheiden van harten	
8	Ende als luna is comen ten vierden aspect op dat hy heeft fortune / die pacient sal ontgaen / et econuerso	364
12	Ende belet saturnus lune / soe wordet dbelet jn die leynden ende jn die blase / Is mercurius jn leone met de sen / dat beduyt verstoringe van synnen ende siechede van node Ende als luna coemt ten vierden aspect op dat die siechede mynret die pacient sal ontgaen et econuerso / ende dier gelijck vander opposicijen	368
16		372
20	A ls jemont siechede toe coemt ende die mane is jn virgine ende sy saturnus bescouwet biden vierden aspect of opposicie jnt beginsel vander siecheden / die siecte sal comen vter magen / darmen en nyeren apostonije / ende en wort nyet bekend dan van astronomijen Is fortune met luna hy ontgaet na vele dagen et econuerso / hy steruet bynnen vier dagen / ende luna jn virgine / ende mars hoer bescouwet biden vierden aspect of opposicie die siechede sal wesen met groter heyten van bynnen ende sal beduden oueruloedicheit van colera ende fluxus ventris / ende bescouwet die mane hy ontgaet bynnen drie dagen/ et econuerso / Hy steruet Si luna jdel van lope bedudet lichten lichame ende gebreck vander blasen js met haer mars sol of mercurius / dan wort die siechede scerper ende sterker / verstoringe van synnen Ende als die mane js comen ten vier	376
24		380
28		384
32		388
36		392
9ra		396
4		

8vb22 of: *De kopiist schreef eerst op (onder invloed van het volgende opposicie), en verbeterde de p toen tot een f.*

9ra1 *Voor blasen is mars doorgehaald. Daarbij is bovendien een vlek ontstaan, die het lezen van de doorhaling bemoeilijkt.*

	den aspect of oppositie die patient ontgaet by hulpe van fortune et econuerso / Ende wort met haer saturnus venus ende	400
8	mercurius ende jupiter jnt begynne der siechede / wort lange duerende siecte tot dat luna sy weder comen tot virgo of	404
12	tot sijnen vierden aspect of oppositie Die siechede wort jn die borst comende wt humoren / ende vter longen ende nyeren	408
16	Sy sijn jn wanen dan jnt wassen / ende wort van vervuylte een deel sal zweren dat voerhoeft ende slaept / ende bescouwet	412
20	mars die mane by enen quaden aspect hy steruet / et econuerso hy leuet / Ende luna comende ten vierden aspect of oppo-	416
24	sitie die patient gaet of ontgaet by as- pecten van fortune / et econuerso / hy ster- uet / bescouwet mars luna bijden vierden aspect of oppositie / wort van	420
28	quaden bloede of aposteme / ende sal hebben heyte ende voel waken ende verstoringhe jnden mont / ende bescouwet luna met fortune hy steruet bynnen 33 dagen	424
32	mer met fortunen leuen als hy coemt ter opposicien van eenre stede / ende als luna is van jdelen lope / hy sal hebben grote zweringe jn die voeten / ende groten heyt-	428
36	te bynnen / ende seer ogen / als sy is comen ten 4 aspect of opposicien / sal hy ont- gaen met fortune / ende steruen met jnfortune / ende bescouwet sy mars ende	432
9rb	sol / die siecheit sal wesen sterct jnt hoeft A ls jemont siecheit toecoemt ende luna js jn libra / ende sy saturnus bescouwet dat ouel is van witter fleumen ende die patient heeft den hoeft zweer / ende pijne jn sijn ogen / ende hy heeft bestopte	436

9ra24

aposteme: Het woord is in de codex als volgt met een dubbele afkorting genoteerd: ap^{9c}, waarbij de e op zijn beurt superscript boven de 9-sigle staat.

9ra38-39

Als: De rode inkt van de lombarde is naar beneden uitgeveegd.

4	borst <i>ende</i> den rede / mer bescouwet sy mars of jupiter die pacient moet steruen / als die mane js jn libra <i>ende</i> sy mars bescou- wet sonder <i>ennich</i> quaet aspect / soe js	440
8	dat ouel <i>van</i> quaden bloede / <i>ende</i> een heete suychte <i>ende</i> die pols is snel / <i>ende</i> die pacient js bynnen versmoren / bloet laten js hem goet mer coemt <i>ennich</i> quaet	444
12	aspect daer tegen / soe en mach die pacient ouer den XX dach nyet leuen / mer js die mane sonder <i>ennich</i> aenschijn soe heeft die pacient wee aen sijn hart	448
16	<i>ende</i> hem smarten sijn ogen / mer coemt mars jn opposicijen / of die sonne / soe heeft hy groten hoeft zweer / <i>ende</i> waer mercurius I met luna jn libra hem	452
20	sullen tranen die ogen / <i>ende</i> dogen pijn jnt hoeft of coemt luna of <i>venus</i> of jupiter jn dien dage totter tijt / hy sal ontgaen met verlichten of met ver- swaren steruen / dese pacient heeft	456
24	gerne siecte jnden buyck	
	A Ls jemont siecheit toecoemt <i>ende</i> luna js jn scorpione / <i>ende</i> haer <i>saturnus</i> bescouwet bijden 4 aspect of opposicie die siecheit coemt <i>van</i> qua- den bloede of <i>van</i> venijnne / <i>ende</i> waert dat die mane mynrede <i>van</i> lichte <i>ende</i>	460
28	haer bescouwede jn fortunen / die paci- ent sal steruen / mer sy wassende waer jn haer licht <i>ende</i> bescouwede hoer for- tune hy sou ontgaen / <i>ende</i> waer sy jn scorpione <i>ende</i> mars met haer / <i>ende</i> sy jupiter bescouwede bijden 4 aspect	464
32	hy sal hebben een stercke corts / <i>ende</i> hy behoeft laxatijf / <i>ende</i> als luna	468
36	coemt ter <i>coniunctijen</i> <i>van</i> jupiter / die pa- cient sal ontgaen / <i>ende</i> als die mane js jdel <i>van</i> lope / soe is die siecheit licht	472
9va	jnt begyn / <i>ende</i> meerderende / of sy ver- wandelt jn <i>ennige</i> siecheden / als jn <i>ennige</i> jmpedymente vander blasen of dier gelijk / <i>ende</i> sullen wassen puys-	476

8	ten / <i>ende</i> als luna coemt ten 3 aspect sal hy hebben voel heyttten corts / <i>ende</i> alsy wt coemt ter sonnen / heeft sy niet haer fortune / soe sal <i>hem</i> wassen	480
12	<i>aposteme</i> / <i>ende</i> sonder fortune hy sal steruen <i>Ende</i> als luna is jn scorpione / <i>ende</i> mars met haer of <i>saturnus</i> / soe sal hy heb- ben een heete febre jnt begyn / <i>van</i>	484
16	een bitter fleumen / <i>Ende</i> is dat for- tune die mane bescouwet / die siecheit sal verkeren jnt beste / <i>ende</i> bescou- wet sy jn fortune / hy steruet / mer	488
20	mach hy gecrijgen fortune biden 4 ofte 7 aspect of ten 10 of ten 14 aspect hy sal ontgaen	492
24	A Ls jemont siecheit toe coemt <i>ende</i> luna is jn sagittario <i>ende</i> sy <i>saturnus</i> bescouwet / biden 4 aspect of biden 7 die siecte js comen <i>van</i> fleumen / <i>ende</i> die pacient sal hebben	496
28	grote heyte / jn al sijnen lichaem / mer hy sal hebben sijn voeten caut <i>ende</i> dese siecheit sal dueren / <i>dan</i> die mane coemt tot <i>saturnus</i> / <i>ende</i> sy dat	500
32	die mane toge fortune / <i>ende</i> dan ge- duert sy tent coemt jn die opposi- cie jnt wolck sy was Als luna js jn sagittario / <i>ende</i> sy mars bescouwet	504
9vb	biden 4 ofte 7 aspect / <i>ende</i> sy is meer- derende jn hoer licht / die siechede wort bedect / soe datse gene philoso- phus en mach bekennen <i>ende</i> den pa- tient sal zweren sijn hoeft <i>ende</i> alle	508
4	sijn lijf / <i>ende</i> hy sal geeuwen <i>ende</i> heb- ben dat menyzoen / <i>ende</i> toget luna	512
8	fortune biden 4 dage ofte 7 often 10 often 11 often 14 / die pacient	516

9va12 *aposteme*: Zie f.9ra24.

9va23 *Als*: De A is voorzien van enig penwerk in kronkelige vormen. De linkerstaart loopt in de linker-
marge iets naar beneden door.

9va24 *is*: Superscript geschreven boven luna jn.

	sal ontgaen / et <i>econuerso</i> / hy steruet	
12	<i>Ende</i> als luna is jn sagittario met jupiter of <i>venus</i> / die siecte coemt van ruymmen / <i>ende</i> hy sal hebben grote zweren jn die borst / <i>ende</i> hy sal ontgaen als die maen sal comen ten 4 aspect	520
16	A Ls jemont siecheden toe coemt / <i>ende</i> luna js jn capricorno / <i>ende</i> sagittarius haer bescouwet / biden 4 ofte 7 aspect / <i>ende</i> vermynrende van lichte	524
20	die siecte coemt van cauden <i>ende</i> van zweren jn die borst / <i>ende</i> enen corts van gecorrumpeerden bloede / <i>ende</i> is dat fortune die mane bescouwet / die pacient	528
24	sal ontgaen / mer hy sal hebben / voer een lange siechede / <i>ende</i> bescouwet sy niet fortune / hy sal steruen bynnen	532
28	3 dagen / <i>Ende</i> als luna js jn capricorno / <i>ende</i> mars haer bescouwet biden 4 often 7 aspect / dat beduyt o-	536
32	ueruloedicheit van heyte <i>ende</i> van quader disposicijen der magen / <i>ende</i> van quader verteringe / die wolcke op rupset <i>ende</i> spuwet / <i>ende</i> hebben dat menyzoen / <i>ende</i> genen pols te vijnden / <i>ende</i> js dat fortune die mane bescouwet / die pacient sal le-	540
36	uen / et <i>econuerso</i> / hy steruet bynnen	544
10ra	3 dagen / <i>ende</i> waert dat sol waer met mars / of dat mars die sonne bescouwet / <i>ende</i> luna merende jn haer licht / die	
4	patient ontgaet by hulpe van fortun ^{en} <i>ende</i> by jnfortun ^{en} sal hy steruen	548
8	A Ls jemont siecten toe coemt <i>ende</i> luna js jn aquario merende / jn haer licht / <i>ende</i> jn haer graden / <i>ende</i> saturnus haer bescouwet biden 4 ofte 7 aspecte / die siecte coemt van groter pijnen / <i>ende</i> van quaden bloede / dat als nv wast <i>ende</i> nv mynret <i>Ende</i> het is te duchten als die	552
12		556

	mane coemt ter opposicien / js dat die siecte verlicht / hy sal ontgaen / mer verzwaert hy soe eest die doot	
16	Ende ware die mane jdel van lope die siecte sterct jnt beginsel / ende die pacient sal hebben grote zweringe jnden lichaem / <i>ende</i> hy sal hebben grote	560
20	siecte / Mer als die mane coemt ter sonnen <i>ende</i> die fortune haer bescou- wet die pacient sal ontgaen / <i>ende</i> met jnfortunen sal hy steruen Mer	564
24	bescouwet die mane als sy gaet onder den raey der sonnen / eest dat sy vijnt jnfortune / eer dat sy coemt ter stede / jn wolcke die siec-	568
28	te begonste / die pacient ontgaet <i>ende</i> vijnt sijse nyet hy sal steruen Ende waert dat <i>saturnus</i> <i>ende</i> <i>mercurius</i> waren metter manen jn aquario die	572
32	siecte js <i>van</i> een zwarte colera / <i>ende</i> eest dat fortuna die mane bescou- wet die pacient sal genesen eer dat die mane sal comen ter oppo-	576
36	sicijen <i>van</i> eenre stede / js luna wanende <i>ende</i> jnfortuna bescouwet hy sal steruen <i>ende</i> met fortunen sal hy leuen	580
10rb	A ls jemont siecte toecoemt / <i>ende</i> luna / is jn piscibus / merende jn haer licht <i>ende</i> jn haer graden / <i>ende</i> <i>saturnus</i> haer	584
4	bescouwet biden 4 aspect of opposicie / die siecte coemt van couden die hy do- get jn die nyeren / <i>ende</i> bescouwet luna	588
8	fortune hy sal ontgaen / mer <i>hem</i> sullen zweren die lede / luna jn piscibus me- rende jn haer licht <i>ende</i> jn haer graden <i>ende</i> <i>mercurius</i> haer bescouwet biden 4	592
12	aspect of opposicie / die siecte coemt <i>van</i> groter vervuyltcheit / <i>ende</i> <i>van</i> quaden bloede <i>ende</i> quader heyten / <i>ende</i> hy salt hebben arger by nachte dan by dage	596
16	Ende eest dat fortuna luna nyet en be- scouwet hy sal steruen Als die mane	

	coemt ter stede jn wolcke die siec-		
	heit begonste / mer bescouwet sy fortu-		600
20	na hy sal ontgaen Ende eest dat venus		
	ende jupiter sijn comen ter manen hy sal		
	ontgaen Als die mane js comen ter		
	opposicien van eenre stede ende waert dat		604
24	mercurius ware met haer die siecte		
	js van heten bloede dat quaetste / ende		
	fortune hy sal ontgaen / ende by jnfor-		
	tunen hy steruet Dier gelijk		608
28	eest van fixien sterren die sijn by		
	jupiters nature / ende venus of sy sijn		
	metter manen gevoeget sonder en-		
	nich middel biden 4 aspect / ende hy		612
32	sal die siecheden termyneren jnt		
	beste / ende jnt 3 ende jnt 4 ende jnt 5 as-		
	pect jnt jerste of jnt andere / of dispo-		
	sicien of fixien sterren die sijn van		616
36	mars natuere / ende van saturnus / die deren		
	jnden vorseiden steden beide jnden aspecten		
10va	sijn dage van jugementen / ende by aspect-		
	ten ende voevinge van fortune / metter		620
	manen sal die siecheit termyneren		
4	jnt beste / ende by aspecten van qaader		
	voevinge ende oeck by horen huysel		
	der doot salt termyneren ten arch-		624
	sten / ende men moet weten dat saturnus		
8	mynret jn couden siecheden meer		
	dan jn heyten ende nochtan deren sy		
	beide gevoeget waer sy sijn		628
	S Aturnus jn ariete onder den raey	[10]	1
12	vander sonnen maect regen		
	ende raey / die locht droge / ende maect		
	zwercken ende vele siechede jnden		4
	lyuden van couden toecomende Ende		
16	als sy js vespertijn / beduyt cou-		

10rb18-19 Voor siecheit is aut doorgehaald.

10va11-10vb32 De lombarden aan het begin van ieder onderdeel zijn in dit traktaat soms, maar niet altijd, voorzien van enig zeer eenvoudig penwerk, met kronkelige vormen.

	den wijnt <i>Ende</i> als sy is orientael	
	goede condicien togent <i>Ende</i> als sy	8
20	is stacionare dan brenget toe donre ende blixem	
	S <i>Aturnus</i> jn tauro onder den raey	
	goede condicien / <i>ende</i> goede tijt	12
24	vespertijn droechde O rientael goede condicien <i>ende</i> gesontheyt / <i>ende</i> stacio-	
	nare donre <i>ende</i> grommelinge	
	S <i>Aturnus</i> jn gemini onder den	16
28	raey droge sonder wachede vespertijn heet orientael goede con-	
	dicien / stacionare wackingen ende siecheit	20
	S <i>Aturnus</i> jn cancro onder den raey	
32	doncker locht <i>ende</i> groet wijnt jn die zee / orientael goede condicien	
	stacionare voele siecheiden jn brengen	24
	S <i>Aturnus</i> in leone onder den raey	
36	ongetymperde locht <i>ende</i> voel couder siecheden van wacheiden toe-	
10vb	comenden / vespertijn altheide / orien- tael goede condicien <i>ende</i> gesonthe	28
	de stacionare hartheit <i>ende</i> droechede	
4	S <i>Aturnus</i> jn virgine onder den	
	raey alle wassende dingen	32
	eest derlich <i>ende</i> vele siecheden jnbren-	
8	gende / vespertijn clare locht / orientael droecheden / stacionare / siecheden	
	jn brengende	36
	S <i>Aturnus</i> jn libra onder den raey ve-	
12	le siecheden / vespertijn ongetym- perde locht orientael cout <i>ende</i> dro-	
	ge / stacionare den 4 dach corts	40
	S <i>Aturnus</i> jn scorpione onder den	
16	raey coude locht / vespertijn cout orientael coude wijnde / sta-	
	cionare coude locht togende	44
	S <i>Aturnus</i> jn sagittario / onder den	
20	raey regen <i>ende</i> donckerheide vespertijn droechede / orientael coude	
	stacionare voel siechede	48

24	S <i>Aturnus</i> jn capricornu onder den raey groet wijnt van noerden <i>ende</i> doncker / vespertijn cout / orientael cout wijnt / stacionare cout <i>ende</i> doncker locht	52
28	S <i>Aturnus</i> jn aquario onder den raey sterken wijnt / vespertijn vrese jn die zee / orientael wijntachtich doncker locht <i>ende</i> ijsachtich regen / stacionare wijntachtich	56
32	S <i>Aturnus</i> jn piscibus onder den raey sneeachtich / vespertijn regen / orientael goede <i>condicijen</i> stacionare oneffenhede	60
36	I upiter jn ariete onder den raey maect regen / vespertijn zwerke <i>ende</i> regen / orientael claer / stacionare doncker <i>ende</i> vervuylt van vruchten <i>ende</i> van hoeye	64
11ra		
4	I upiter jn tauro / onder den raey machtichede / vespertijn donckerheit orientael vervult van vruchten <i>ende</i> stacionare vervult van vruchten <i>ende</i> van gesontheit	68
8	I upiter jn gemini onder den raey goede <i>condicijen</i> / vespertijn gesontheit / stacionare die siecheit <i>ende</i> wech jagende <i>ende</i> suuert die ghesondichede	72
12		
16	I upiter jn cancro onder den raey vele wijns piasiel jn die zee <i>ende</i> vervult van vischen / vespertijn goede <i>condicijen</i> / orientael goede <i>condicijen</i> stacionare lichtinge van allen dingen	80
20	I upiter jn leone onder den raey vele wijns vespertijn goede <i>condicijen</i> / orientael mogentheit des keyzers <i>ende</i> den poerters stacionare aflaet van siecheden	84
24	I upiter jn virgine onder den raey vervult van vruchten vespertijn goede <i>condicijen</i> / orientael sterckende die gesontheit /	88

28	stationare goedertierenhede ende ghesontheit ende vele blijscappen		92
	I upiter jn libra onder den raey goede complexie jn die locht vespertijn gesondicheit / orientael siechede wech jagende / stationare goeden tijt	6	96
32	I upiter jn scorpione onder den raey cout regen / vespertijn goede condicie / orientael goede tijt ende vervult van vischeit / stationare piasiuelic ende ruste	5	100
11rb	I upiter jn sagittario onder den raey goede bekeringe ende goede condicijen / vespertijn regen / orientael claer stationare rijchede		104
4	I upiter jn capricorno wacke locht vespertijn regen / orientael piasiuele jn die zee / stationare bedudinge van water		108
8	I upiter jn aquario onder den raey goede condicijen / vespertijn veel regens orientael veriagende vele siecheden / stationare regen ende voetsel toe brengende		112
12	I upiter jn piscibus onder den raey vervult van vischen / vespertijn goede condicijen / orientael piasiuelick in die zee / stationare goet ende vele getemperden regen		116
16	M Ars in ariete onder den raey claer lucht / vespertijn doncker orientael chierbellich / stationare donre ende blixem	MARS	120
20	M Ars jn tauro onder den raey / sonder wijnt / vespertijn claer / orientael		124

11rb17

Voor regen is een [c] doorgehaald.

11rb18

MARS: *In de uiterste rechtermarge is door de kopiist twee keer het woord 'Mars' geschreven: de eerste keer uiterst rechts in zwarte inkt in de gebruikelijke cursiva; de tweede keer, links daarvan, gerubriceerd en in een semitextualis. De eerste vermelding van Mars werd daarbij met rode inkt doorgehaald.*

11

Souther en verduyde van vuyt
en van hoere

Iuxta in tunc ouder de iuxta
marginibus vestrum souther
sicut orientat verduyt van vuyt
te en stationare verduyt van vuyt
en van gesouther

Iuxta in gemini ouder de iuxta
iuxta gode rōdine vestrum
gesouther stationare die sicut
en vuyt sagende en sicut die ghe
pouther

Iuxta in tunc ouder de iuxta
vile vuyt prafinet in die iuxta
en verduyt van vuyt vestrum gode
rōdine orientat gode rōdine
stationare sicut vuyt van allen vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
vile vuyt vestrum gode rōdine
sicut orientat vuyt vuyt de
huyt en vuyt stationare
en vuyt van vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
iuxta verduyt van vuyt
vestrum gode rōdine orientat
sicut sicut die gesouther
stationare gode rōdine en vuyt
sicut en vuyt vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
gode rōdine in die vuyt
vestrum gesouther orientat
sicut vuyt sagende stationare
gode rōdine

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
iuxta tunc vuyt vestrum
gode rōdine orientat gode
rōdine en vuyt vuyt stationare
vuyt vuyt vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta

iuxta gode rōdine en vuyt vuyt
vuyt vestrum vuyt orientat vuyt
stationare vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
vestrum vuyt orientat vuyt
vuyt in die vuyt stationare vuyt
en vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
iuxta gode rōdine vestrum
vuyt vuyt orientat vuyt
vuyt sicut stationare vuyt en
vuyt vuyt vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
iuxta verduyt van vuyt
vestrum gode rōdine orientat
vuyt vuyt in die vuyt stationare
gode rōdine vuyt vuyt vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
iuxta tunc vuyt vuyt vuyt
orientat vuyt stationare
vuyt en vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
iuxta vuyt vestrum vuyt vuyt
vuyt stationare vuyt vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
sicut vuyt vuyt vestrum
vuyt orientat vuyt vuyt
vuyt vuyt stationare
vuyt en vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
sicut vuyt vuyt vuyt vuyt
vuyt orientat vuyt vuyt
vuyt vuyt stationare
vuyt vuyt vuyt

Iuxta in vuyt ouder de iuxta
vuyt vuyt vuyt vuyt vuyt
vuyt orientat vuyt vuyt
vuyt vuyt stationare
vuyt vuyt vuyt

gode rōdine

6

11

28	M Ars jn gemini onder den raey siecheit toe brengende / vespertijn heet orientael <i>contrari</i> wederwerdicheit jnt volck / stacionare heet <i>ende</i> droge	132
32	M Ars jn leone onder <i>den</i> raey siechede den keyser / vespertijn heyte / orientael bet wat / stacionare siecheden toe brengende	136
36	M Ars jn cancro onder <i>den</i> raey droechede / vespertijn siechede orientael strijt onder tvolck stacionare heet <i>ende</i> droge	140
11va	M Ars jn virgine onder <i>den</i> raey quetsinge toebrenge[n]de / vespertijn varingen doot / orientael strijt <i>ende</i> wederwerdichede / stacionare droechede	144
4	M Ars jn libra onder den raey droechede <i>ende</i> heet / vespertijn regen achtich / orientael droge	148
8	M Ars jn scorpio onder den raey peys / vespertijn <i>ende</i> orientael wijnt / stacionare blixem <i>ende</i> donre <i>ende</i> tribulacie dat is verwoethede	152
12	M Ars jn sagittario onder <i>den</i> raey sonder wachede <i>ende</i> sonder oetmoedicheit / vespertijn siechede <i>ende</i> wack / orientael vele porringe <i>ende</i> vele gramscepen <i>van</i> ridderscapen	156
16	stacionare ongrondelic quetsinge vespertijn goede <i>condicijen</i> / orientael waterachtich <i>dagen</i> makende	160
20	stacionare <i>piasiu</i> el volmaechede	160
	M Ars in aquario onder den raey heet / vespertijn gebreck <i>van</i> wijnde orientael porringe <i>van</i> wijnde / stacionare quetsinge in die zee	164

11rb30 leone: *De kopiüst heeft eerst cancro geschreven. Dit is doorgehaald, waarna leone erboven is geschreven.*

11va-b *Op dit blad ontbreken de opvultekens op het einde van iedere niet volledig benutte regel. Op f.12ra-b en verder zijn ze wel weer te vinden. Klaarblijkelijk heeft de kopiüst cq. rubricator dit blad abusievelijk overgeslagen.*

24	M Ars jn piscibus onder den raey luttel visch / vespertijn heetheyt orientael donre ende blixem / staciona- re oneffenhede onder die luyde	168
28	V Enus onder den raey van ariete egenen wijnt / vespertijn vele wijnts / orientael donre blixen ende regen	VENUS 172
32	V Enus jn tauro onder den raey vele droechede / vespertijn ori- entael claer goede condicie ende manlick	176
36	V Enus jn gemini onder den raey vele droecheden / vespertijn orientael goeden tijt	180
11vb	V Enus jn cancro onder den raey sonder wijnt vespertijn goede condicie / orientael claer	
4	V Enus jn leone onder den raey van merynge / ja alsoe vespertijn is mer onder den raey soe bediet sy heyte / orientael goede condicijen	184
8	V Enus jn virgine onder den raey droechede / vespertijn goede condi- cijen orientael wackhede	188
12	V Enus in libra onder den raey wack vespertijn wael getympert / ori- entael wachede vander voetstre	192
16	V Enus jn scorpione onder den raey regen / vespertijn cout ende wijnt orientael goede condicien	196
20	V Enus jn capricorno onder den raey couden vorst / vespertijn cout / ori- entael regen	
	V Enus jn aquario onder den raey donckerachtich vespertijn heet	200

11va28

VENUS: *In de uiterste linkermarge is door de kopiist twee keer het woord Venus geschreven, de eerste keer in zwarte inkt in de gebruikelijke cursiva, de tweede keer rechts daarvan gerubriceerd en in een semitextualis. De eerste vermelding van Venus werd daarbij met rode inkt doorgehaald.*

11va36-11vb24

De lombarden bij Venus zijn vanaf hier, met uitzondering van twee (jn capricorno, jn aquario) voorzien van enig zeer eenvoudig penwerk, met organische vormen.

	wijntachtich / orientael regenach- tich ende warme	
24	V Enus jn piscibus onder den raey coude locht vespertijn regen ende wijntachtich / orientael goede condi- cien ende voetsel den graue	204
28	M Ercurius jn ariete onder den raey ongetympert vespertijn luttel on- getympert wel gecomplexeeert orient- tael suuer locht ende schone	MERCURIUS 208
32	M Ercurius jn tauro onder den raey ongetymperde donckerhede / ves- pertijn goede condicien / orientael suuer locht	212
36	M Ercurius jn gemini onder den raey vele wijnts jn die zee ende opter erden / vespertijn droge orientael goede condicien	216
12ra	M Ercurius jn cancro onder den raey die zee ongetempert / vespertijn piasiuelic / orientael goede condicien ende gesonthede	220
4	M Ercurius jn leone onder den raey vasten wijnt van westen / vesper- tijn doot van vele dincxs / orientael claer	224
8	M Ercurius jn virgine onder den raey sterck wijnt jn die zee / vesper- tijn droechede orientael wael getym- pert wack	228
12	M Ercurius jn libra onder den raey gro- te wijnde vespertijn wel getym- pert / orientael nuttelic wack	232

11vb28	MERCURIUS: <i>In de uiterste rechtermarge is door de kopiist twee keer het woord Mercurius geschreven: de eerste keer uiterst rechts in zwarte inkt in de gebruikelijke cursiva; de tweede keer, links daarvan, gerubriceerd en in een semitextualis. De eerste vermelding van Mercurius werd daarbij met rode inkt doorgehaald.</i>
12r	<i>Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur b vij aangebracht; rechtsboven bevindt zich een tweede katernsignatuur, b.</i>
12ra1	Mercurius: <i>De E is met enkele krullen tot in de bovenmarge verlengd.</i>
12ra1	<i>raey: De r loopt met een lange haal door tot in de bovenmarge.</i>

16	M Ercurius jn scorpione onder den raey ongetymperde locht / vespertijn son- der regen / orientael regen	236
20	M Ercurius jn sagittario onder den raey vele regens / vespertijn sonder regen / orientael regen	240
24	M Ercurius jn capricornu onder den raey altoes regenachtich	244
28	M Ercurius jn piscibus onder den raey ongetymperde locht regen / vesper- tijn goede condicien / orientael piasi- uelhede <i>ende</i> goede condicien togende	248
32	I tem hier eyndet een tractaet van phi- losophien als vander tijt van elcker planeet wtgaende van onder den raey vander sonnen jn elck teyken / elck van eenre natueren <i>Ende</i> die mees- ter die dit maecten heyt presatius	252
36		
	O Ft u wilts weten wanneer dat sy onder den raey vander sonnen sijn / dat is als een plane- te js metter sonnen jn een teyken	[11] 1
40	10 graden na der sonnen daer achter	4
12rb	of daer voren dan seytmen dat sy is onder den raey / <i>Ende</i> als sy is vesper- tijn dan is sy in een teyken metter sonnen achter die sonne meer dan	8
4	10 graden vander sonnen <i>Ende</i> als sy is orientael dan issy metter sonnen jn	12
8	dat selue teyken voer die sonne bo- uen 10 graden <i>Ende</i> als men seit stacio- nare dan is sy stille staende of weder kerende datmen sal vijnden jnt getal	16
12	daer keert sy achterwaert / <i>Ende</i> dan seitmen dat sy retrogradeert / dat is	

	altoes asmense vijnt jnt rode Ende als	
	sy sijn jn coniunctione / dat is als 2	
16	planeten sijn euen diep jn een tey-	20
	ken deen tegen dander onder dan-	
	dere Ende als sy sijn jn opposicien dat	
20	is als sy sijn recht die een tegen	24
	den andere Als die een jn libra ende	
	die ander jn aries ende alsoe van allen	
	den anderen	
24	I tem soeket jn die tafel vander ma-	28
	nen jn wat teyken dat zy sy / dan	
	besiet jn wat graden dat sy js van	
	dien teyken / op dat getal vander	
28	manen graden suldy begynnen opt	32
	getal vander sonnen graden die die	
	sonne voer jn haer teyken gegaen	
	had ende jnden graden van dien tey-	
32	ken dat tegen der manen authet	36
	staet daer sal die mane sijn / ja	
	ter seluer vre dat die mane ont-	
	finck Mer eest tgetal vander	
36	manen graden ende der sonnen graden	40
	te gader geleyt ende bouen die 30	
	graet / soe laetmen die 30 af	
12va	Ende die maen sal sijn jn dat	44
	dat daer na volgt jn dien graet	
	daer dat getal is / dat daer ouer-	
4	blijft / ja totter vren dat sy ontfinck	48
	Ende wildy jn die anderen vren	
	van dien dage weten waer die	
	maen is / soe reket 2 vren voer	
8	enen graet want die sonne en gaet	52
	des daechs nyet meer dan enen	
	graet jn haer teyken ende die mane	
	12 graden als men seit / die mane	
12	gaet haer teyken doer / daer sy jn is	56
	bynnen 2 dagen ende 6 vren / Alsoe	
	vele hoert hoer te gaen bynnen II	
	vren ende 12 mynuten enen graet	
	want elck teyken heeft 30 grade 40	
16	mynuten maken een vre	

gradus lune

In deser tafelen machmen weten
dach ende vre der sonnen

60

	IN PISCIBUS	FEBRUARIUS	X	XIII	X	IX	X	XV	X	XXI	
20	IN AQUARIO	IANUARIUS	XI	X	XI	XVI	XI	XXII	XII	III	
	IN CAPRICORNU	DECEMBER	XII	XIII	XII	XIX	XIII	0	XIII	VI	
	IN SAGITTARIO	NOUEMBER	XIII	XIII	XIII	XIX	XIII	I	XIII	VII	64
	IN SCORPIONE	OCTOBER	XIII	XXI	XV	III	XV	IX	XV	XV	
24	IN LIBRA	SEPTEMBER	XIII	XVIII	XV	0	XV	XI	XV	XII	
	IN VIRGINE	AUGUSTUS	XV	II	XV	VIII	XV	XIII	XV	XX	
	IN LEONE	IULIJ	XIII	XXII	XV	III	XV	X	XV	XVI	68
	IN CANCRO	IUNIJ	XIII	XII	XIII	XVIII	XIII	0	XIII	VI	
28	IN GEMINI	MEIE	XIII	I	XIII	VII	XIII	XIII	XIII	XIX	
	IN TAURO	APRILLE	XI	XX	XII	II	XII	VIII	XIII	XIII	
	IN ARIETE	MERTE	XII	II	XII	VIII	XII	XIII	XII	XX	72
	IN		DACH	VRE	DACH	VRE	DACH	VRE	DACH	VRE	
32	SOL INTRAT		I		II		III		III		
	ANNO	DOMINI	ANNO		ANNO		ANNO		ANNO		

12vb

VANDEN XII TEIKENEN DES HEMELS

[12]

WI sullen weten dat aen den hemel
sijn seker teikenen wolcke teikenen
confirmeren ende verantwoerden den zekeren leden

1

4

ARies verantwoert ende confirteert dat hoeft ende alle dander leden die daer aen sijn

4

8

TAurus regeert den hals ende storte ende nase

8

12

GEmini die arme die elleboge / scouderen ende die handen ende al dat daer toe behoert

12

12va19-33

In het handschrift is de tabel verticaal geplaatst door hem 90° naar rechts te draaien, in de lengterichting van de tekstkolom. De tabel is geheel gerubriceerd, en voorzien van een gerubriceerde omkadering en belijning.

12va33

Anno en Domini: De woorden zijn diagonaal in hun vakje geplaatst.

12vb1

VANDEN: Links van de V is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding zie Huizenga 1997, p. 356.

12vb1

TEIKENEN DES HEMELS: De k, h en l zijn met enkele halen tot in de bovenmarge verlengd.

Dat dwer na volget in dien gant
 Suer dat gema is dat dwer omz
 bliffen in totter vren dat sy ontfaen
 Ende wils in die andren vren
 Van dien Sage Weten waer die
 mach is spe deken z vren waer
 ene gant wils die sone in gant
 der dwer met meer dwer vren
 gant in hiez tekenen sy die mane
 iz gant al fine pit die mane
 gant hie tekenen dat dwer sy hie
 hinc z dwer sy e vren alle
 vele haer hie te gant hinc in
 vren sy iz wintren ene gant
 Wils sch tekenen hie z gant so
 wintre manen vren vren

In deser tafelen machme weten
 Dat en vren der sone

in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in
in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in	in

in

Vanden ru bekent des heuels
Dat dwer na volget in dien gant
 Suer dat gema is dat dwer omz
 bliffen in totter vren dat sy ontfaen
 Ende wils in die andren vren
 Van dien Sage Weten waer die
 mach is spe deken z vren waer
 ene gant wils die sone in gant
 der dwer met meer dwer vren
 gant in hiez tekenen sy die mane
 iz gant al fine pit die mane
 gant hie tekenen dat dwer sy hie
 hinc z dwer sy e vren alle
 vele haer hie te gant hinc in
 vren sy iz wintren ene gant
 Wils sch tekenen hie z gant so
 wintre manen vren vren

Afb. 21. Wenen, ÖNB, 2818, f.12v (verkleind)

	C Ancer al die borst <i>ende</i> die ribben <i>ende</i> dieer aen gericht sijn	
16	L EO regeert dat harte die maghe die mylte die longhe die sijden die rugge beenen	16
20	V IRgo den buyck die darmen die aderen	
	L IBra den nauel <i>ende</i> dat daer aen is toter scemelheyt	20
24	S AGittarius regeert die scemelheyt ersgat <i>ende</i> dat daer toe behoert	24
	S COrpio die matrix die jn aderen die vrouwelicheyt	
28	C APricornus die knyeen <i>ende</i> dat daer toe behoert	28
	A QUarius die beenen die enckelen <i>ende</i> dat daer toe behoert	
32	P ISCis die voeten die planten <i>ende</i> dat daer toe behoert	32
	D Aer om sal <i>ennich</i> meester jn medecijnen wercken / soe sie waer hy hem voer hoeden sal dat die mane nyet en sy jn dat teyken dat die leden verantwoert jn wolcke leden des wercx behoeft / want nyet allene en eest te myden om datmen seit dat anxetelick is / mer daer mach die doot wt comen	
36		36
13ra		
4		40

VAN WESEN DER XII TEIKENEN

[13]

8	S Ommyge teyken sijn manlick / <i>sommyge</i> wijn wijflick Die manlick sijn dese Aries Gemini Leo Libra Sagittarius	1
12	Aquarius Van desen 12 soe sijn der 4 gestadich als Taurus	4

	Leo Scorpio Aquarius Ende die	
	sijn der jaren <i>ende</i> 4 zijn onge-	8
16	stadich / als Aries Cancer Libra	
	Capricornus / Dese zijn der dagen	
	<i>Ende</i> 4 zijn middelbaer als Ge-	
	mini Virgo Sagittarius Piscis	12
	Dese zijn die maenden / Deser	
20	somme zijn van 2 boetscappen	
	of van kijnderen te wynnen / als	
	Cancer Scorpio Piscis ende	16
	som zijn van <i>eenre</i> boetscap / als	
24	Aries Leo Virgo Libra Sagitta-	
	rius Capricornus / som zijn heet	
	<i>ende</i> droge van natueren ende <i>sijn</i>	20
	van orienten / als Aries Leo Sagit-	
28	tarius <i>Ende</i> dese zijn waerecht-	
	tiger dan die ander ende <i>sijn</i>	
	manlike geslachten / <i>ende</i> som <i>sijn</i>	24
	cout <i>ende</i> droge / als Taurus Virgo	
32	Capricornus <i>ende</i> <i>sijn</i> van meridie	
	<i>ende</i> <i>sijn</i> wijflick <i>ende</i> liegen som-	
	wijlen Som <i>sijn</i> heet ende	28
13rb	vocht als Gemini Libra aquarius / <i>ende</i>	
	<i>sijn</i> jn occidente <i>ende</i> sulcke <i>sijn</i> cout	
	<i>ende</i> vocht / als Cancer scorpio piscis	
4	dese <i>sijn</i> jn septentrione / mer die	32
	jerste name <i>ende</i> die ordinancie geset	
	die <i>sijn</i> van vueriger natueren <i>ende</i>	
	manlick geslachte / sy <i>sijn</i> voel waer-	
8	echtiger dan die andere / die jn	36
	die andere ordinancie <i>sijn</i> geset	
	die <i>sijn</i> van eeriger naturen ende	
	wijsselike geslachte Dicwijle lie-	
12	gen sy <i>ende</i> somwile seggen sy waer	40
	Die jn die dorde ordinancie <i>sijn</i>	
	geset die regneren metten wijnde	
	<i>ende</i> <i>sijn</i> manlike geslachte ende <i>sijn</i>	
16	wat waerechtiger dan die ander	44
	Die jn die vierde ordinancie <i>sijn</i>	

	geset jn aquilone die regneren jn den water <i>ende</i> sijn wijflike geslach- te / sy bedriegen somwilen / som sijn	48
20	sy harde goet als Aries virgo aqua- rius / som sijn sy middelbaer goet als Gemini capricornus Libra / som sijn	
24	sy middelbaer quaet als Cancer sa- gittarius piscis som sijn sy harde quaet als Taurus leo scorpio	52
28	Wy sullen weten alsoe dat een knechtken wort geboren jn eens wijfs teiken alst op rijset dat en sal nyet lange leuen / ende alst ge- uallet dat een mechdekijn wort	56
32	geboren jn eens mans teiken alst op rijset wi seggen dat nyet lan- ge en leeft	60
13va	VANDEN SEUEN PLANETEN	[14]
	H Et sijn VII planeten Saturnus	1
4	Iupiter Mars Sol Venus mercurius luna / Saturnus is by na- tueren cout <i>ende</i> droge / haert <i>ende</i> quaet Iupiter is heet <i>ende</i> nat / goet <i>ende</i> oetmoedich mars is heet <i>ende</i> droge <i>ende</i> quaet <i>ende</i> sijn veruwe verterlick / Venus is heet <i>ende</i> nat <i>ende</i> haer veruwe is bleeck <i>ende</i> goet Sol js heet <i>ende</i> droge getym- pert <i>ende</i> goet sijn veruwe leuendich	4
8	Mercurius is gevoecht tot allen din- gen gekeert als een wethouwer Luna js cout <i>ende</i> nat	8
12		12

13rb33-34 lan-ge: *De staart van de g loopt met een haal tot in de ondermarge door.*

13va1 VANDEN: *De V is tot ver in de bovenmarge verlengd. Links van de V is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 356.*

13va1 SEUEN PLANETEN: *De s en de l zijn met krullen verlengd tot cadellen, en lopen door tot (ver) in de bovenmarge.*

13va10 *Voor haer is, onder invloed van heet in de voorafgaande regel, heet geschreven, en met een horizontale streep doorgebaald.*

16	MERKET VOERT	[15]	
	N V weten wi wel dat sijn 12 teikenen <i>ende</i> 7 planeten <i>ende</i> elck vanden teikenen bevanget al		1
20	toes 2 wijlen of 2 vren om dat ter mer 24 en sijn Soe wat teiken dat die sonne jn een is / het heeft altoes die ierste 2 wijlen		4
24	vanden dage alsoe lange als die mane werct A ls die sonne js jn ariete soe heeft aries die ierste 2 wijlen vanden saterdage / dat is		8
28	<i>saturnus</i> <i>ende</i> jupiter / <i>ende</i> alsoe voert jn ordinancien E nde heeftmen die wi- len van enen teyken soe heeft <i>mense</i> van allen den anderen E nde alsoe als		12
32	die teiken comen jn ordinancien al- soe telt elck planete die regneert jn die ierste wile jn horen dage A lsoe sol een wijle vanden sonne		16
36	dage / die II wile is <i>venus</i> die		20
13vb	dorde is <i>mercurius</i> / die vierde is luna die vijfste is <i>saturnus</i> die seste is jupiter / die seuende is mars		
4	die achtende sol / die IX <i>venus</i> alsoe voert <i>etcetera</i>		24

VANDEN PLANETEN WAT SI WERKEN [16]

IN ELCKE MAENT IN KIJNDEREN

8	GHEBOERTEN		
	D Ie een maent van ontfangene des huys is <i>saturnus</i> hy houdtet te gadere die materie <i>ende</i> verdro- getse <i>ende</i> vergadertse met sijnre		1
12	couthet ¶ die ander maent js jupiter geeft gedaente <i>ende</i> die leede meerret hy om dat hy js		4
16	heet <i>ende</i> nat ¶ die dorde maent is mars die deserueert al die ver- scheide om dat hy heet <i>ende</i> droge		8

20	js / hy gheeft die beene <i>ende</i> dat byn- nenste met <i>enen</i> doerschiene ¶ die vierde maent is die sonne sy meerret <i>ende</i> geeft bloet <i>ende</i> heyte <i>ende</i> blijscap sy maect dat harte <i>ende</i>	12
24	leuen ¶ die vijfste maent js ve- nus om dat sy tempert <i>ende</i> meer- ret jn hem heyte <i>ende</i> verscheit ¶ die seste maent is <i>mercurius</i>	16
28	die maect die gate die nyeren die tonge / vijnt hi <i>ennyge</i> goede dingen hy betertse / <i>ende</i> vijnt hy- se quaet hy <i>argerse</i> ¶ die seuen-	20
32	de maent die is luna sy geeft roeringe <i>ende</i> ontdoet die wege sy deilt die longe <i>biden</i> leden jn horen steden Alle die sijn geboren	24
36	jn die seurende maent sy sullen	28
14ra	lange leuen suuer ¶ die achtende maent is <i>saturnus</i> dat kijnt dat dan is geboren en mach niet lange leuen	
4	om dat die natuere is bedwongen <i>ende</i> die moederen steruen daer af <i>som-</i> tijt <i>Ende</i> blijuet dat kijnt iet te lij- ue het sal sijn manck of blijnt	32
8	want <i>saturnus</i> wederhijndert <i>ende</i> dwingt ¶ die negende jous gemeerret daer om die sijn ge- boren jn die negende maent die	36
12	sijn goet <i>Ende</i> die tiende maent en mogen sy nyet sijn geboren Mars dwinget dat goede <i>ende</i> destru- eert dat quade ¶ Sol voedet <i>ende</i>	40
16	maket dat leuende <i>ende</i> verquicket ¶ <i>Venus</i> versceidet <i>ende</i> vertrecket ¶ <i>Mercurius</i> formeert ¶ Luna verpor- ret <i>ende</i> ontdoet den mont	44

13vb19 gheeft: *Oorspronkelijk stond er heeft; dit is door de kopiist gecorrigeerd tot gheeft door de g superscript vóór de h te schrijven.*

14r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur b ix aangebracht.*

14ra18 *formeert ¶ luna: Het paragraafteken is hier nauwelijks meer dan een gebogen lijn, omdat het pas in een latere produktiefase in rubriek is toegevoegd.*

20	VANDEN WESEN DER PLANETEN	[17]	
	N V merket dat som plane-		1
	ten sijn manlic / som wijflic		
24	die manlick sijn als <i>Saturnus</i> jupi-		4
	ter mars sol / die wijflick sijn		
	als <i>Venus</i> <i>mercurius</i> luna <i>Mer</i>		
	dat is te verstaen dat <i>saturnus</i>		
28	jupiter sol sijn manlick inden da-		8
	ge <i>ende</i> jnder nacht sijn sy wijf		
	lick <i>Mars</i> <i>ende</i> luna sijn wijflick		
	jnden dage <i>ende</i> manlick jnder		
	nacht <i>Venus</i> is altoes wijffelick		
32	<i>Mercurius</i> is metten man mande-		12
	lick <i>ende</i> metten wijuen wijflick		
14rb	VAN MERKINGE DER MEDICINEN	[18]	
	N V sullen wy merken jn wat		1
	wilen goet is te nemen me-		
4	decijnen of jn wat planeten		4
	<i>Saturnus</i> is cout <i>ende</i> droge <i>ende</i> hy is		
	gelijck der mylten / het is goet		
8	purgeren die leuere ¶ <i>Iupiter</i> is		8
	gelijck der leueren die is heet <i>ende</i>		
	nat jn sijnen wijle eest quaet		
	purgeren die leuere ¶ <i>Mars</i> is		
	heet <i>ende</i> droge van complexien <i>ende</i>		
12	is gelijck der gallen <i>ende</i> die ley-		12
	nden / <i>Mer</i> in sijn wijle eest quaet		
	purgeren die galle <i>ende</i> die leynden		
	mer andre leden machmen wel pur-		
16	geren ¶ <i>Sol</i> is heet <i>ende</i> droge van		16
	complexien <i>ende</i> is gelijck der harten		
	jn die wijle eest quaet purgeren		
	dat harte <i>ende</i> is goet purgeren die an-		
20	der leden ¶ <i>Venus</i> is heet <i>ende</i> nat		20
	van complexien <i>ende</i> is gelijck der man-		
	licheit / jn hore wijle en is mense		

14ra33ev.

Na wijflick volgt een witruimte van drie tekstregels tot het einde van de kolom.

14vb1

VAN MERKINGE: De V en de k zijn met krullen verlengd tot cadellen, en lopen door tot (ver) in de bovenmarge.

24	nyet sculdich te purgeren ¶ Mercurius is droge <i>ende</i> cout van complexien <i>ende</i> is gelijck der longen jn sijnen wijle eest quaet purgeren die lon	24
28	ge ¶ Luna is cout <i>ende</i> nat van complexien <i>ende</i> is gelijck der herssenen jn hoere wijle eest quaet purgeren die herssene	28

VAN ANTWOERDE TE GHEUEN

[19]

32	A lsmen wil weten antwoerde te gheuen van ennygen dingen die men vragende is soe mercke wat teiken dan rijset int orient / rijset dan aries jn orienten datmen	1
36	vraget het sal proficeren mer het sal wesen met groter cracht <i>ende</i> pijn	4
14va	¶ Eest jn tauro vrage hy om medecine <i>ende</i> wan wat siecheden dat hy	8
4	js hy sal genesen ¶ Eest gemini sijn beginsel dat hi soeket dat sal proficeren ¶ Eest cancer of virgo jn bederuen of jn melcscepe eest profijtelick ¶ Eest leo die wech te begonnen waert gedaen onsalichlijc ¶ Eest scorpio soe sijn alle dingen contrarie	12
8	¶ Eest jn libra soe eest goet vercopen geuen <i>ende</i> nemen <i>ende</i> oeck dat totten water behoert ¶ Eest jn capricornu soe eest goet bider zee varen ¶ Eest	20
16	aquarius soe en salt niet willen als hy wil ¶ Eest jn piscis sijn profijt sal sijn jn allen dat hy soect	

NV merket / soe wie wille proficeren opden saterdach / jn die jerste wijle van saturnus beteykent zwaerhede / jn die twede wile sal hy keren met groter pijnen / jn die derde wile sal hi gedogen onrecht / jn die

[20]

20		1
24		4

	vierde wile soe moet hy scouwen	
	die beligginge van sijnen viant	8
28	jn die vijfste wijle sal hy hebben gramscappe / jn die seste wijle sal hy hebben scade / jn die seuende wile	
	js nuttelic alle dinck ¶ In die	12
32	jerste wile vanden sondage sal hy be- keren met groter wyninge ¶ In die ander wile met blijscappen ¶ In	
	die dorde wile alsoe ¶ In die vierde	16
36	wijle doncker ¶ Die vijfste wijle is nuttelic ouer hem <i>ende</i> ouer sijn	
14vb	vrienden ¶ In die seste wijle est goet wandelen nochtan met pijnen	20
	In die seuende wijle sullen alle dinc proficeren ¶ Die jerste wijle <i>van</i>	
4	den maendach sal sijn blide nuttelic ¶ In die twede wile soeck jemen om	24
	wijf ¶ Die dorde wijle is nuttelick <i>ende</i> blidelick te proficeren ¶ In die	
8	vierde wijle wacht hem wel soe en eest niet nuttelick ¶ Die vijfste	28
	wile is nuttelick ouer hem <i>ende</i> ouer anderen ¶ In die seste wile sal hy	
12	strijt gedogen ¶ Die seuende js goet ¶ Die jerste wile <i>vander</i>	32
	dijnsdage sal hy vrese gedogen jn die twede wile gelike ¶ In die	
16	dorde wile sal hy keren jn groter pijnen ¶ Die vierde wile en js	36
	nyet nuttelick ¶ Die vijfste wile is gelijck ¶ In die seste wile sal hy	
20	gedogen scade <i>ende</i> gramscap ¶ In die seuende wile herde dingen <i>ende</i>	40
	bloedige ¶ Die ierste wile vanden woensdach is goet hanteren	
24	palase ¶ Die twede wile is nutte tallen dingen ¶ Die dorde wile	44
	beteikent goede wyninge ¶ Die vierde wile sijn alle dingen <i>donc-</i>	

28	ker ¶ Die vijfste wile js nutte- lick ¶ Die seste is gelijk ¶ In die seuende is die wech goet jn allen dingen ¶ Die jerste	48
32	wile vanden donredach sal hy hee- nen keren met eren ende met wyn- nyngen ¶ Die twede wile is ge- lijck ¶ Die dorde wile is gelijk	52
36	¶ Die vierde haert ende onseker	
15ra	¶ Die vijfste met groter blijscappen ¶ Die seste ende die seuende is ghe- lijck ¶ Die jerste wile vanden vri- dach beiaget vele / die twede nuttelic	56
4	¶ In die dorde wile sijn alle dingen profitelic ¶ In die vierde wile soect men vele om wijuen ¶ In die vijfste wile om hem seluen ende om sijnen vrient ¶ Die seste wile is nutte	60
8	tot allen dingen ¶ In die seuende wi- le sal hy beiaegen werdicheit ende eer	64
12	VAN SIECTEN TE WETENE WOLCK SI IS W Ie wil weten van enen siecken wat siecte dat js hy besye	[21]
	die wile soe mach hy die waerheit weten wil god / Is sol die wile soe	1
16	segt dat die siecke heeft heitte groet dat hem dunct dat hem dat lichaem bernt als vuer / ende hy heeft pijn jnt	4
20	harte of inden mont gebroken ¶ Eest jn venus wile segt hem dat die siec- ke heeft rouwe jn sijn harte ende jn sijn manlichede / ende dat is comen vanden	8
24	genen die sijn vrient was ¶ Eest mercurius wile soe segt hem dat hy siecte heeft jnden lichaem ende quade zwellinge	12
28	¶ Eest jn die wile van luna soe segt hem sijn passie is comen van couden	16

	<i>ende</i> sijn viant heuet <i>hem</i> gedaen by touerijen / <i>ende</i> hy wil hem verslaen	
32	Ende of hy claget die rechter sijde soe doet <i>hem</i> geuen medecijne ende doet hy des nyet hy sal haestelick steruen	20
36 15rb	¶ Eest jn <i>saturnus</i> wile segt dat <i>hem</i> die passy is comen van quaden wijnde die is gegaen jn sijne leden <i>ende</i> die wijnt is cout <i>ende</i> vercout alle sijn leden	24
4	<i>ende</i> hy heeft enen koecke jn hem die <i>hem</i> doet zweten segt hem dat hy doe la- ten hy sal genesen	28
8	¶ Eest jn jupiters wile segt dat die siechede is verwandelt jn drie passien hy heeft den lichaem haert <i>ende</i> onder die ribben bernende met coude	32
12	¶ Eest mars wile segt dat die sieche- de heeft porkijne als bleynen ende dat daer bloet wt loept / <i>ende</i> dat hy he- uet corts of beuynghe <i>ende</i> hy heeft vele bloets jnden lichaem / <i>ende</i> wiltu <i>hem</i>	36
16	genesen soe en geeft hem gene medecijne ten waer jn mars vrienſcap die wile daer af	40
	VANDER KIJNDER ONTFANGENISSE	[22]
20	V Ander naturen der kijnderen die ontfangen jn hoer geboer- nisse vanden planeten	1
24	S Aturnus is een bleeck vael mensche sonder baert luttel haers met cleynen ogen met dootachtiger veruwen een dorre aensichte / hy is zwaer <i>ende</i> trage	4
28	gerne doet hy quaet / hy en lacht nyet of luttel / hy en is nyet schone hy is vreck logenachtich tot armoede tot onsalichede sal hy comen / hy js ho- uerdich / sijn borst is suptijl / sijn haer	8 12

32	is scerp / hy draget gerne stinckende cleder / hy en sal nyet rusten jn <i>sijn</i> huys / jnder lengden sal hy wtgaen anderwerf sal hy weder comen /	16
36	dicwil heeft hy juecte jnt hol van <i>sijnen</i> voeten / hy is gelijck <i>den</i> <i>genen</i> die altoes quaden wille hebben	
15va	I Vpiter js een goet mensche met <i>enen</i> ronden baert hy heeft scho- ne haer hy heeft die ouerste tanden	20
4	groet een luttel gedeilt van een dat aensicht roet gemenct met wat wits / hy is een <i>mynre</i> elcx menschen schone cleder begert hy <i>ende</i> wandelt	24
8	die lande te besien / arm js hy jnder joget daer na criget hy vele rijck- heden / jn die scouderen <i>ende</i> jn die voeten heeft hy clene vleckten / hy	28
12	houdet sijne stede / hy en is nyet mystruwende / hy is scamel <i>ende</i> nyet zwerende als hy gaet hy siet gerne nederwaert / hy sal steruen jn <i>sijnen</i>	32
16	staet	
	M Ars js roet gemenget met bruy- nen als die gene die tegen die sonne gaen jnt aensichte heb- ben sy dicwile rode puysten / luttel haers jnden baert recht oft een spaen- gaert waer cleyne ogen / corten lic- haem <i>ende</i> hy maect gerne strijt <i>ende</i>	36
20	warrynge onder tvolck <i>ende</i> cleyinne outheyt heeft hy / <i>ende</i> hy sal wtgaen <i>van</i> <i>sijnre</i> steden / hy sal oueruloet heb- ben van goude / <i>mennyger</i> seden met vele wijuen sal hy vergaderen onghe- trouwe / jn hem een teiken heeft hy	40
24	van vuer / <i>een</i> vleck jnde voet / hy is grof <i>ende</i> sterck te <i>sijnen</i> XII jaren sal hijt quaet hebben / hy sal verder- uen <i>sijns</i> vaders huys <i>ende</i> met enen vreemden wijue	44
28		48
32		52
36	S Ol is een mensche slecht van vleysche <i>ende</i> vol / hy heeft een	

	schoen wit aensichte / ront zwarte	56
15vb	oghen / witte tanden / een vleck jn die borst <i>ende</i> jn die sijde enen schonen- baert jn wercappen sal hy vry <i>ende</i> se- ker sijn / js hy eens conincx soen sijn	60
4	rijck wort verlenget	
	V enus heeft schone ogen schone wijnbrauwen / soete sachte woer- de die heeft hy altoes genoeg / <i>ende</i>	64
8	wel behagen al sijns lijfs / lichtelike bernende / een ouerspeelre met ve- le luyden / hy sal wesen jn die mid- delmate vol van vleysche te cort	68
12	noch te lanck een vleck van vuer jn die scedele / jn sijnen staet sal hy steruen <i>ende</i> sijn leuen laten	
16	M ercurius js een gracelic mensche wijs / mynnende scrifture hy be- laget gerne vele vrienden <i>ende</i> hy en heuet geen auentuer jn die vrienden	72
20	hy heeft enen schonen baert / <i>ende</i> suptijl lippen / suptijl noze / een vleck jn die scouderen jnden elmboge / morwe ogen een ouerspeelre / logenachtich ydell / eest eens conincxs soen sijn	76
24	rijck sal staen	80
	L Vna js een mensche van ghenen dienst hy begert te gaen dach <i>ende</i> nacht / een vol mensche met enen	84
28	couden aensichte / witte vlekken jnt aensicht / myddelbaer lanck deen oge is hem meerder dan dat ander of geslagen jn dat oge of schele	88
32	of wijuelich / ten mach niet wesen dat dat oge deruet ennichs onge- macxs / jn die jerste autheit sal hy verdriet lijden / jn die leste	92
36	sal hijt beter hebben / mer toernych <i>ende</i> verwarst jn die spise <i>ende</i> schier keert hy weder ontfermen	

16ra	als een die hem scaemt hy heeft een teiken jn die voet <i>ende</i> jn empla	96
	HIC INCIPIUNT ARTES PLANETARUM [23] om te weten wat ambocht elck doen sal	
	S Aturnus const is zwaer als te ar- beiden te houe die wijngaerde als dat hy doet dat is zwaer met arbeide	1 4
8	I Vpifers const is licht / als te dienen ter tafelen / gelt te wisselen daermen vercoept laken ende ar- beit metter naelden / of scrijuen of	8
12	lesen / <i>ende</i> is mordenaer / lichtelick soe biddet hy	
	M Ars conste behoert totten werck als smeden / coken / backen / brou- wen / <i>ende</i> des gelijcx	12
16	S OL is jnden diensten sijns he- ren <i>ende</i> biden heer is sol een luttel clymmende / soe wort hy een gout	16
20	smyt / <i>ende</i> is sy jn die vallinghe soe wort hy werckman van copper <i>ende</i> is hy rijsende soe is hy als een coninck of prince gaet hy neder hy	20
24	arbey gelt	
	V enus conste is wel singende hy is sangwijn gerne speelt hy swaer spel / hy leert gerne tspiel-	24
28	ken hy mynt goede roeke van specijen hy is een meester der clederen of juwelen <i>ende</i> ornamenten van wijuen of schierheit	28
32	M ercurius scrijuet leset studeert lichteliken heeft hy const / hy is von- den heer van scritturen vander god- heit / of hy wort coepman of canse-	32
36	liere	

16rb	L Vna maect mermelsteen <i>ende</i> heeft beesten <i>anderen</i> luyden te verhueren / <i>ende</i> draget sijn dinck te coep tot vele	36
4	steden haelt hy honych oly <i>vigen</i> <i>ende</i> des gelijcx datmen vercoept	
	VANDEN TEIKENEN	[24]
8	A Ries heeft vele haers enen <i>crom-</i> men lichaem een lanck <i>aensich-</i> te / grote ogen <i>ende</i> zwaer / enen cley- nen langen hals	1 4
12	T Aurus heeft een breet voerhoeft een lange nase grote ogen / zwart haer opwärts staende / enen <i>groten</i> hals hy is scamel / hy siet gern neder waert hy gaet crachteliken <i>nochtan</i> is hy jdel	8
16	G Emini heeft een nase nyet te lanck of nyet te cort / hy heeft een brede borst / een schoen persoen	12
20	hy mach wel wesen een scrijuer C Ancer heeft enen <i>gheeersemen</i> lichaem dat is een <i>gheeerse</i> huyt <i>vander</i> midden nederwaert / <i>dander</i> helft <i>sup-</i> tijl corte cleyne ogen	16
24	L Eo js bekent van allen dingen <i>vander</i> myddelt opwärts is hy <i>gheersam</i> <i>vander</i> myddelt neder- waert is hy <i>suptijl</i> / hy is <i>van</i> <i>groten</i> wille hy heeft <i>suptijl</i> beene	20
28	V Irgo heeft een schone persone sy is <i>van</i> goeden wille / schone sien <i>van</i> ogen / <i>ende</i> heeft een schoen aensicht	24
32	L Ibra heeft een betamelick <i>aen-</i> sichte / hy heeft <i>matelick</i> vlees	28
36	dat wijf is <i>myre</i> dan die man S Corpius heeft een roet <i>aensich-</i> te vele haers <i>cromme</i> ogen / <i>schoen</i>	

	aensichte / lange beene / grote voeten	32
16va	hy vercoept hem lichtelick hy lieget gerne hy is gram met allen luyden	
4	S Agittarius heeft lange dieneen beene gheerseem / een lanck aen- sicht / een suptijl kynne / hy is schoen- re achter dan voren / hy heeft suptijl haer / hy heeft enen groten buyck / hy	36
8	rijdet gerne	40
	C Apricornus heeft suptijl beenen drogen lichaem / sijn aensicht is gelijck een bock / hy heeft vele haers	
12	A Quarius verheeft alre hoechste / van schoenre conste is hy / hy voedet genoch ende verliest dat een been gerser dan dat andere / hy	44
16	heeft een schoen aensichte wel ghe- veruwet	48
20	P Iscis heeft een wijde borst hy is wit / hy is van groten wille / hy heeft ronde ogen	52

VANDEN VII PLANETEN ENDE VAN
DEN XII TEIKENEN HAER HUYSE

[25]

24	H Ier begynt dat boeck van der destynacien naden ghe- rechten loep vanden planeten die philosophen die grote cler- ken bijder gracien van gode bekennen	1
28	de die crancheit ende die natuere vanden VII planeten Sy seggen ons dat een artijckel aendat fir- mament is dat ouer al omme gaet	4
32	ende gedeilt is jn XII ende elc heeft een teiken gemaniert na enen die- re daer omme dat die tijt ende	8
36	die creature geliken een deel der natueren vanden dieren jn wolck dat die sonne ende die planeten	12

16vb	doen horen ganck Som lanck som cort elck na sijn nature / van desen VII planeten ontfaen alle creaturen haer natuer Ende oec die tijt is gedeilt	16
4	jn vieren ¶ Die jerste heytmen lenten ende jn dien regneert meest venus ende mercurius	20
8	¶ Die ander heyt somer dan regneert meest sol ende mars ¶ Die dorde heyt herfts ende daer jn regneert meest saturnus	24
12	¶ Die vierde heyt wijnter ende daer jn regneert meest jupiter ende luna ¶ Dies lenten nature is sien vorsch ende heet	28
16	¶ Die somer droge ende heet ¶ Die herfts droge ende coudt ¶ Die wijnter vorsch ende coudt	32
20	¶ Ende als een tijt van desen IIII js contrarie / soe sijn die creaturen van artrijck ongetempert ende sieck	36
24	¶ In die lenten soe begynt dat jaer van astronomyen want die werelt was doen gemaect ende gaet jnne bynne te half merte / ende dan coemt die sonne jnt jerste teiken datmen heit Aries	40
28	SOL INTRAT IN ARIETE IN MEDIO MARCII	44
32	A Ls die sonne is jn Ariete die man die dan wort ge- boren die sal natuerlick schone sijn van aensichte goet ende sterck van lichame ende geduerich ten sy dat die moeder ennyge siecheit	48
36	heeft daer hoer vrucht af wort gecorrumpert of dat sy haer	52
17ra	qualick hout / ende oeck vallet dic-	

	wijle den kijnde blijft van den ar-	
	den van sijne moeder of van sijnen	56
4	vader / dese sal sijn rijck verdoen	
	ende crachtich nijdich verlopen seer	
	ende ongestadich / aen sijn gemeche-	
	te sal hy hebben dogen / of <i>ennich</i>	60
8	teiken opten VII dach jnt wassen	
	vander manen / hy sal wesen onder-	
	scheidich / besorchsam / liberael ende	
	die vroetste te doen dat goede	64
12	ende laten dat quade Ende quade	
	menschen sullen hem dragen doen	
	daer na sullen sy hem comen te gena-	
	den / jn vangenisse sal hem doen	68
16	jmpedymment ende vele quaets sal-	
	men hem seggen jn sijne jonchede	
	ende daer na sal hy comen tot groter	
	eeren ende werden geheert al sijn le-	72
20	uen vanden luyden ende gemynt van	
	heren ende van vrouwen sal hy	<i>nota</i>
	hebben vele goets LX L jnt jaer	
	van sijnen leuene / ende LXXI ende	76
24	XLVII ende jnt XXIX sal hy ge-	
	disponeert sijn tot gestadiche	
	de ende wassende jn hem siechede	
	die som goet sullen sijn / hy en	80
28	huede hem daer tegen / ende geneset	
	hy daer af soe sal hy natuerlic	
	mogen leuen by LXXXIII jaer	
32	D At een wijf jn Ariete met	84
	ter sonnen jn dit teiken ge-	
	boren sal sijn / schone van lichaem	
	ende van aensichte / ende beuellich	
17rb	van soeter spraken ende mynnentlycke	88
	van harder harten soe sal sy sijn / ende	
	treck sy te hylicke sy sal willen rey-	

17ra22

LX L: lx en L zijn gescheiden door een punt.

17rb1

mynnentlycke: Moeilijk leesbaar door een grote vlek.

17rb2

harder: In de tekst staat eerst hoerre geschreven. Dit is doorgehaald, waarna in de linkermarge harder is geschreven. Met het verwijsteken Λ wordt na van aangegeven op welke plaats in de regel het woord thuishoort.

4	den / <i>ende</i> sy sal quaet gerucht hebben van horen man / <i>ende</i> sonderlinge scaers <i>ende</i> die borst zweren <i>ende</i> ongestadich sal sy sijn by twe of drie jaren / <i>ende</i>	92
8	jnt VII <i>ende</i> jnt XXI <i>ende</i> jnt XLI sal sy dogen siechede <i>ende</i> ontgaet sy van dien soe mach sy natuerlick le- uen LXVI jaer	96
12	TE HALUEN APRIL SOE GAET DIE SONNE IN TAURO DATS INDEN STIER	100
	SOL IN TAURO	
16	A Ls die son is jn desen teiken die man die dan wort geboren die sal hebben vele goets <i>ende</i> eren vele luyden sal hy goet doen diet hem louen sullen jnt quade / hy sal goetmoedich sijn <i>ende</i> sijne magen sal hy veronwerden / hy sal schijnen	104
20	getrouwe / voele scoenre woerden sal hy seggen die profitelick sijn / <i>ende</i> dicke harde quaet / hy sal ghie- rich sijn / tot drien stonden sal hy sijn onder die werelt verheuen	108
24	Ende hy en sal nyet goet sijn van lichaem Des dijnsdaechs sal hy best sijn gedisponeert totter doget des sondages des vrijda- ges <i>ende</i> des dijnsdages / <i>ende</i> hy sal hebben vele dragens van sijnre quader tongen jn sijnre joncheit vre- se vander doot sal hy hebben <i>ende</i> sere gewont / <i>ende</i> jn sijnre autheyt sal hy werden onmachtich van sieche- den dat hy hem cume sal mogen onthouden of verporren / <i>ende</i> jn sijnen jaren XVII <i>ende</i> XXXIII XLVI LXIII <i>ende</i> LXXXVIII sal hy jn porren wesen van siecheiden	112
28		116
32		120
17va		124
4		128

- 8 **D** At wijf die geboren wort jn tauro / sal wesen lieflijck *ende* schoen van gedaenten *ende* van woerden / *ende* bynnen horen jersten drie jaren sal sy hebben groet auontuer 132
- 12 **M**en hoedse wel voer vier punten van harten loesheden / *ende* van zwaren slape / *ende* van frenesien van des duuels seden / by scepen sal sy hoer genesen *ende* generen / besorchelick sal sij sijn jn allen horen dingen / *ende* van vele / *ende* van vele smedende talen tot horen enen / tot ten VII tot den XXIII tot den XXVIII totten XLIII totten LVIII sal sy hebben grote zwaernisse 136
- 16 Ende ontgaet sy van desen soe sal sy wael mogen leuen tot LXXII jaren 140
- 20 **SOL IN GEMINI** 144
- 24 **A**ls tot half meye soe gaet die sonne jn gemini / Die man die dan wort geboren sal worden vroet bedacht / eeraftich oetmoedich callende / licht sijne goede dage sijn des woensdages des dijnsdages *ende* des vrydages / met vrouwen sal hy hem besondigen seer / daer af dat hy sal gewynnen werden sijnre harten / *ende* te sijnen leyndenen / *ende* jn sijn rechterbeen sal hy dogen vele vernoeys *ende* vals verraders sullen hem bedriegen tot groter auonturen heeft hy vander gebuerten daer hem god wt sal verlossen jn sijnen drie jaren *ende* jnt XIII jaer *ende* jnt XXXIII jaer sal hy hebben siechede *ende* ontgaet hijs hy mach dan natuerlick leuen LXXXIII jaer 148
- 28 **A**ls tot half meye soe gaet die sonne jn gemini / Die man die dan wort geboren sal worden vroet bedacht / eeraftich oetmoedich callende / licht sijne goede dage sijn des woensdages des dijnsdages *ende* des vrydages / met vrouwen sal hy hem besondigen seer / daer af dat hy sal gewynnen werden sijnre harten / *ende* te sijnen leyndenen / *ende* jn sijn rechterbeen sal hy dogen vele vernoeys *ende* vals verraders sullen hem bedriegen tot groter auonturen heeft hy vander gebuerten daer hem god wt sal verlossen jn sijnen drie jaren *ende* jnt XIII jaer *ende* jnt XXXIII jaer sal hy hebben siechede *ende* ontgaet hijs hy mach dan natuerlick leuen LXXXIII jaer 152
- 32 **D** At wijf sal wesen schone / *ende* van schonen woerden gestadich eenvoldich / strijdel met horen man 156
- 17vb sal gewynnen werden sijnre harten / *ende* te sijnen leyndenen / *ende* jn sijn rechterbeen sal hy dogen vele vernoeys *ende* vals verraders sullen hem bedriegen tot groter auonturen heeft hy vander gebuerten daer hem god wt sal verlossen jn sijnen drie jaren *ende* jnt XIII jaer *ende* jnt XXXIII jaer sal hy hebben siechede *ende* ontgaet hijs hy mach dan natuerlick leuen LXXXIII jaer 160
- 4 **D** At wijf sal wesen schone / *ende* van schonen woerden gestadich eenvoldich / strijdel met horen man 164
- 8 **D** At wijf sal wesen schone / *ende* van schonen woerden gestadich eenvoldich / strijdel met horen man 168
- 12 **D** At wijf sal wesen schone / *ende* van schonen woerden gestadich eenvoldich / strijdel met horen man 168

16	of <i>metten</i> <i>genen</i> daer sy mede <i>omme</i> gaet / tot v jaren <i>totten</i> VII tot- ten XII <i>totten</i> XXXV <i>ende</i> <i>totten</i> XLVIII jaren sal sy soe sieck sijn <i>ende</i> ontgaet sy <i>van</i> desen soe mach	172
20	sy wel leuen <i>natuerlick</i> tot XLVI jaren TE HALUE WEDEMAENT SOE GAET DIE SONNE IN CANCRO	180
24	A Ls die sonne js jn <i>cancro</i> die man die dan wort geboren sal wesen <i>zwaer</i> <i>ende</i> wit <i>van</i> huysde <i>ende</i> quaets aerts <i>ende</i> vrouwen <i>sullen</i>	184
28	hem <i>verdullen</i> <i>ende</i> hy sal sijn <i>ende</i> ha- ten <i>geestelic</i> <i>ende</i> sal sijn <i>verlopich</i> <i>ende</i> <i>geluckich</i> van goede <i>ende</i> hebben	188
32	grote <i>scade</i> om sijn <i>eenvoldicheit</i> <i>Ende</i> jn sijnre <i>jonchede</i> sal hy wesen snel <i>totter</i> <i>quaetheit</i> jn sijnre aut heit <i>totter</i> <i>doget</i> / <i>ende</i> jn sijnen	192
18ra	XXX jaren <i>ende</i> XLIII jaren sal hy heb- ben grote <i>siechede</i> / <i>ende</i> ontgaet hy <i>van</i> desen soe mach hy leuen LXXXVIII jaer	196
4	D At wijf jn dit teiken geboren sal sijn <i>schone</i> <i>ende</i> <i>lanck</i> <i>ende</i> <i>groet</i> <i>ende</i> <i>eerachtich</i> <i>simpel</i> <i>schemel</i> <i>ende</i> <i>gelucke</i> <i>van</i> <i>gelde</i> / mer een <i>luttel</i> <i>ny-</i> <i>dich</i> <i>ende</i> hoer <i>naeste</i> die sal sy <i>qualic</i>	200
8	<i>mogen</i> die sal sy <i>benyemaren</i> / jn hoer III jaren <i>ende</i> jnt IX <i>ende</i> jnt XXXIII sal sy wesen <i>sieck</i> / <i>ende</i> ontgaet	204
12	sy <i>van</i> desen soe mach sy leuen der jaren LXXX TE HALF HOYMAENT SOE GAET DIE SON- NE IN LEONE	208
16	SOL INTRAT IN LEONE A Ls die sonne gaet jn leone die man die jn desen teiken wort geboren sal wesen <i>gracelic</i> <i>eer-</i> <i>achtich</i> / <i>rijke</i> / <i>gestadich</i> / <i>haestich</i> /	212
20	<i>van</i> <i>goeder</i> <i>wandelinghe</i> / <i>ende</i> hy sal worden <i>verheuen</i> <i>bouen</i> anderen luy-	216

24	den gelijk die leeuwe bouen ande- ren beesten <i>sijn vianden</i> sal hy ver- wynnen al <i>sijn leuen ende</i> altoes sal hy wassen <i>jn duechden ende jn eren</i> <i>ende jn rijcheden van</i> groten goede	220
28	van goede <i>luyden</i> sal hy hebben vele eren / <i>nochtan</i> sal hy helpen dra- gen een deel hy sal <i>sijn</i> suptijl behendich <i>ende vroet / sijnen</i> schemel	224
32	getrouwe <i>ende gemynt</i> metten <i>luyden</i> Eenrehande <i>luyden</i> <i>sullen hem</i> beny- den mer hy <i>salse</i> tonderdoen met recht / <i>sijn lof</i> sal hy wel houden	228
36	hy sal een deel gerechtich <i>sijn</i>	232
18rb	<i>ende</i> hy sal natuerlic vrouwen <i>mynnen /</i> <i>jn sijnen</i> dagen sal hy gepijnt <i>sijn</i> <i>jn sijne</i> ogen des sal hy genesen <i>sij-</i> <i>ne rechter</i> sijde sal meerre <i>sijn</i> dan	236
4	die luchtere <i>ende</i> machtiger / <i>sijn ende</i> sal <i>sijn</i> beter dan <i>sijn</i> <i>begyn / sijne</i> goe- de dage <i>sijn</i> des sondages <i>ende</i> des	240
8	<i>dijnsdages ende</i> des <i>donredages / jn</i> <i>sijn</i> een jaer <i>ende jn</i> <i>sijn</i> XXI sal hy hebben <i>siecheit / ende</i> ontgaet hy soe sal hy by natueren mogen leuen LXXXVIII jaer	244
12	D At wijf sal wesen lieflijck <i>ende</i> <i>schone ende</i> bruyne groetmoe- dich <i>ende</i> ront van aenschijn / een cle- ne <i>kynne</i> baetachtich / sy sal oec <i>sijn</i> strijdel <i>ende</i> haestich met leeder har- ten mans sal sy hebben / <i>jn</i> vele do- gens sal sy wesen <i>jnt</i> myddel <i>van</i>	248
16	<i>horen</i> leuen / sy sal vallen van hogen neder / na hoer joncheit sal sy dogen	252
20	<i>vernoey ende</i> verkeert <i>jn</i> hore aut- heide sal sy hebben <i>ruste ende</i> genoeg <i>ende</i> haer geselschap sal hoer mystrouwen	256
24	<i>van mannen / jnt</i> jaer <i>van</i> IX <i>ende</i> XX sal sy hebben <i>siecheit / ende</i> ontgaetse van dien soe sal sy mogen leuen XLIX jaer natuerlijke	

28	SOL IN VIRGINE	260
	A Ls ten haluen oexst soe gaet die sonne jn virgine / die man die dan wort geboren sal wer- den vroet geprijst ende gemynt	264
32	swigende / sonder pijn sal hy leuen ende sijn nutschap hebben ende vele goets / ende hy sal vele siecheden heb- ben van coutheden ende van enen	268
36 18va	wijue sal hy worden benyemaert / ende quade verraders sullen hem doen groet vernoey / ende hy salt verwynnen jn sijn eynde jn sijn lichaem sal hy dogen hebben / ende jn sijn eynde sal hy worden verheuen ende gheheert / sijn goede dagen sijn des sonnedaechs ende des vridaechs / ende mach hy leuen LX jaer / ende mach hy dat voerlijden soe coemt hy natuerlick tot LXIII jaer	272
4		276
8	D It wijf sal sijn van schoenre roder veruuen huesch suyuer strijdich sal sy sijn / meer gemynt van vreemden dan van horen naesten / sy sal hebben cleyne borsten / hoer vrucht sal sy totter werelt brengen met groter pijnen / sy sal vele dogen jn hoer jonc- hede / ende hebben een cranck geluck jn hoer III jaer ende jnt V ende jnt IX ende jnt XVI ende jnt XXXIII ende jnt XLIII sal sy wesen sieck / ende lijst sy dese pijn soe mach sy leuen na- tuerlick tot LXXXVIJ jaren	280
12		284
16		288
20		292
24	SOL IN LIBRA	
	A Ls te haluen septembre gaet die sonne jn libra / die man die dan wort geboren hy sal oeck vrouwen lief hebben / ende hy sal hebben luttel haers / quade tongen sullen hem seer pijnen jn sijne naeste	296
28		

32	vrienden / <i>ende</i> hy sal sijn verdrachelijck / gedoechsam / godlijc / hy sal comen te goede by <i>eenre</i> joncfrouwen sy sal wesen goet / jn sijn hoeft sal hy dogen hebben / Ende jnt IIII jaer	300
36	<i>ende</i> int XV <i>ende</i> int XXV sal hy hebben siechede jnt lijf Ende lijt hy dese punten soe mach hy leuen by natueren LXXV jaer	304
18vb	D At wijf sal sijn vroet <i>ende</i> redelick schoen groet / crancke ogen hebbende / van drachtigen wijnde sal sy worden gepijnt / <i>ende</i> van enen sal sy gesceynt werden wel sere / sy sal wesen blode gode ontsiende / vele wederwordicheiden sal sy hebben pijn / <i>ende</i> jn hoer autheit sal sy sijn geheert / des vrydaechs en dwa haer hoeft nyet / <i>ende</i> jnt V jaer <i>ende</i> jnt XV <i>ende</i> jnt XLV sal sy hebben siechede / <i>ende</i> lijt sy dit soe mach sy leuen by natueren LXX jaer	308
4	SOL IN SCORPIONE	312
8	A Ls te halue octobre gaet die sone in scorpione / die man die dan wort geboren sal seer begeren vrouwen / <i>ende</i> hy sal willen sterck wesen van synnen in quaetsingen <i>ende</i> jn ander dinck / sijn harte sal wesen melancoles <i>ende</i> harde onbesceidich sonder scaemte / wantrouwlich nydich sluyvende / traech / gierich / vol van quaetheden / valsch doot verdich van heerscappen sal hy sijn gepijnt jn ketyuicheden sal hy altoes leuen voele sonden sal hy doen jnden doot van vader <i>ende</i> moeder sal hy gebieden / vele kijnder hebben sy gerne jnden wijnter <i>ende</i> jnden herfst hebben sy ennyge ruste / jnden somer en con-	316
12		320
16		324
20		nota 328
24		332
28		336

32	nen sy hem nyet werme gerusten / hy js sterck van harten ende onwerdich / ver- wenet meest sijn doen / sijn sorche-	<i>nota</i>	340
36	de van ennygen sal hy hebben grote hulpe / jn sijn authede sal hy heb- ben goet / sijn woerden sullen schijnen		
19ra	nuttelick / luttel sal daer jnne sijn / gelucxs van wijuen ende vele dragens / des vrydaechs des saterdaechs sijn		344
4	sijne goede dagen dese mach leuen tot XXX jaer of XL of LXXII mer dat geuallet seldom		348
8	D At wijf sal wesen vet verdich als buxbloet eenuoldich ende dick jn quaden wille ende contrarie		352
12	sal sy sijn den genen daer sy mede wandelt want horen wille moet al- toes vore gaen ende ander luyden		356
16	wille sal haer altoes duncken quaet om vader ende moeder ende om horen behoeder sal sy vele dogen / tot ho- ren XXX jaren sal sy sijn jn vernoey		360
20	ende jn pijnen ende daer na sal sy hebben goet ende ruste mer hoeft zwere sal sy hebben ende jnden lichaem sieck sijn / ende jn horen jnaderen callende sal sy sijn byn-		364
24	nen den huysen ende sluygende buyten / des saterdaechs en dwa nyet hoer hoeft / leeft sy bouen XXX jaren / soe mach sy wel leuen tot LXX jaren		368
	SOL IN SAGITTARIO		
28	A Ls te halue nouembre soe gaet die sonne jn sagittario die man die dan wort geboren sal sijn haestich ende dicke gram / roekeloes ende van quaden werken daer af sal hy hebben scade	<i>nota</i>	372
32	ende vrese / hy sal hebben vele weker ogen ende vele goeder auonturen sal hy hebben ende hy en sal nyet connen helen Want hy sal somwile rijke van goeden Ende die beste vrienden die hy heeft		376
36	sal hy verliesen om sijne quaetheit van groten sonden sal hy hem hueden		380

	<i>sijn auontuer heeft hy vanden hoechsten</i>	
19rb	Sijne goede dage <i>sijn des mane- daechs des dijnsdaechs des woensda- ges / leeft hy tot LXX jaren soe sal hy heb- ben grote siecheit lijt hy dien tijt soe mach</i>	384
4	hy by natueren leuen tot CC jaren	
	D At wijf sal wesen schone sche- mel jnden huysse vroet goedertie- ren rijck / vele siecheden sal sy hebben	388
8	jnt hoeft jn die tanden jn hoer mate- rie Armoede sal sy haten om horen vrient sal sy vele dogens hebben / ende van wa- ter ende van vuer vele vresen sal sy heb- ben met horen nagebueren / van beesten	392
12	sal sy scade hebben / haer goede dagen <i>sijn des dijnsdages ende des saterdages</i>	396
16	tot horen XII jaren sal sy sieck <i>sijn</i> lijt sy dat soe mach sy by natueren leuen CC jaer	
	SOL IN CAPRICORNU	400
20	A Ls tot half december soe gaet die sonne jn capricornu / die man die dan wort geboren sal wesen schoen ende vroet van synnen ende gerecht / ende van som- mygen luyden bedrucket werden / hy sal	404
24	hebben den tanzwere ende den hoeft- zwere / ende waterende die ogen / vrient hout sal hy wesen ende mesdoen met	408
28	vele wijuen van kijnderen sal hy vele dogens hebben tot XL jaren sal hy ge- pijnt <i>sijn ende daer na beteren van goe- de ende van lijue / sijn auontuer legget</i>	412
32	inden acker oestwaert Sijne dagen <i>sijn des sonnedaechs / donredaechs</i> ende des vrydaechs / leeft hy XXXII jaer hy mach leuen CC jaer	416
36	D At wijf sal wesen vroet ende cuysch van goeden seden ende geradich son- der mesdaet / sy sal hebben vele do- gens ende vele wederwordicheit ende	420

19va	siecheit jnden lichaem ende jnt hoeft / van water sal sy quelen jn hoer XL jaer met horen gebueren sal sy vele scelden	
4	H oer goede dage sijn des woensda- ges ende des donredages leeft sy XXXII jaer sy mach by natueren leuen CC jaer ende XII jaer	424
	SOL IN AQUARIO	428
12	A Ls te halue loumaent soe gaet die sonne jn aquario die man die dan wort geboren sal worden wreet ende crachtich ende godlic vele quaets weder	432
16	stoets sal hy hebben mer god sal hem ver- lossen ende die leynden zwaer / die hoeft zwere sal hy hebben / vrienthout sal hy wesen / scade sal hy lijden / westwaert	436
20	leget sijn auonture jnden acker Sijn goe- de dage sijn des dijnsdaechs donre- daechs ende des saterdages nyet en dwa dijn hoeft ende leeft hy bouen	440
24	XXX jaren soe mach hy by naturen leuen LXXX jaer	
28	D At wijf sal sijn houdt / salich / god- lick / ende den tanzwere sal sy hebben ende dat water jnt lichaem ende ander sieche- de na LXXX jaren sal sy beteren van ge- sontheit ende van goede vanden hoeftzwere	444
32	ende leynden zwere sal sy pijn dogen leeft sy bouen LXXX jaren sy mach by naturen leuen XC jaer	448
36	SOL IN PISCIBUS	
	A Ls te halue sprockelle soe gaet die sonne jn piscibus / die man die dan wort geboren sal sijn hogelic luxurioes ongelouich / vroet sonder goet vele werdicheiden sal hem toecomen / hy sal	452
	groet gegader van goede hebben / van water sal hy vrese hebben / hy sal sijn goet van rade ende van geselscappe	456
	mer een luttel nydich van sijnen vrient	460

19vb	wort hy bescaedt van beesten sal hy scade hebben / noertwaert leget sijn auonture jn coerne / jn laken /jn beesten Sijn goede dagen sijn des maendaechs / die quade des dijnsdages ende des saterdages nyet en dwa dijn hoeft ende leeft hy bynnen LXXXVIII jaer / hy mach leuen by naturen C jaer	464
4		
8	D At wijf sal werden schone kuysch ende rijck / ter eren sal sy commen bynnen huys sal sy gehele sijn / gevreest van vuer ende gepijnt jn die ogen ende jn die leyndene ende tot anderen steden ende een grote sonde doen / Hoer goede dagen sijn des maendaechs ende des donredages / die quade des woensdages leeft sy bouen XXX jaren soe mach sy by naturen leuen C jaer	468
12		472
16		476
20	A L hier hebdi gehoert hoe dat elc mensche ontfaet sijn natuerlick wesen vanden VII planeten opdat sy houden den gerechten pas / Mer weet is dat saturnus coemt metter sonnen ende jn den somer regneert die crabbe dat js jn cancro dan moet die tijt cout wesen die heet soude sijn / die creatuer die dan wort geboren die moet dan hebben vmmers saturnus aert js hy der sonnen naest soe eest alsoe te verstaen van allen anderen / mer als dat geraect soe mesualt die vrucht / ende dat volck js sieck ende ongetympert Mer weet dat die menschen wel ontbert sijn quade nature keert hy hem jn goede ende voecht hem jn doechden mer dat wort hem zwaer	480
24		484
28	A dam was die jerste hy corruppeerde die locht / god selue quam ende gaf ons exempelen hoe dat wy souden weder staen quaden wille	488
32		492
36		496
39		

20ra	VANDEN VIER COMPLEXIEN ENDE GRADEN DER MENSCHEN	[26]	
4	S Oe wie wil weten die manie- ren vanden menschen alsoe als Ipocras ende Galienus segghen		1
8	hoemen sal verstaen ende leren ende proeuen elck articule by hem seluen Inden jersten is die mensche sculdich te weten dat IIII complexien ende graden sijn van wolcke elcke mensche gemaect is ende gecorrumpeert		4 8
12	Die jerste is sangwinea Die ander Colerica Die dorde fleumatica Die vierde Melancolica / van desen IIII com- plexien js elck mesche gemaect jnder natueren daer die mensche meest af he- uet daer na natuert hy meest meer dan na den anderen		12
16	PRIMA SANGWINEA		16
20	S Angwinea js die jerste ende die ee- delste van alden anderen want sy js gecorrumpeert vanden vuere ende vanden bloe- de Alle die sangwiny die sijn van rechter naturen wel geleert ende grof ouer die borst		20
24	ende sy hebben grote armen ende beenen / ende sy sijn gemeynlick wael geladen van vleys sche ende wel geveruwet ende van leuender naturen / ende sy singen gerne / ende sy sijn		24
28	sterck ende koene ende sy mogen wel met vrouwen sijn want sy sijn wac biden bloe- de ende heet bijder redene vanden vuere		28
32	Ende gerne sijn die sangwynien gansch ende gesont al haer leuen Oeck sijn sy gecorrumpeert vander edelster complexien	nota	

20ra1	VANDEN: De V is tot ver in de bovenmarge verlengd. Links ervan is een nors kijkend gezicht getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 356. De binnenruimte van de V is voorzien van enig eenvoudig penwerk, in de vorm van enkele organische ornamenten.
20ra1	COMPLEXIEN: De stok van de L is met krullen verlengd tot een cadelle, en loopt tot zeer ver in de bovenmarge.
20ra3	SOe: De S-initiaal is voorzien van enkele organische ornamenten.
20ra14	mesche: Natuurlijk is mensche bedoeld, maar de bijbehorende nasaalstreep is door de kopiist hier vergeten.
20ra19	SAngwinea: De S-initiaal is voorzien van enkele organische ornamenten.

	vanden vieren <i>ende</i> hy moet by crachte	32
36	meer mynnen dan die <i>andere</i> / Die meesters beuelen den mynres dat sy mynnen die gene die van haren <i>complex-</i> <i>ijen</i> sijn <i>ende</i> niemont anders / mer is hi	36
40	van eenre <i>andere complexien</i> hy vijntten	
20rb	ongesondelick tot <i>hem</i> waert / <i>ende</i> js hy van <i>sijnre complexien</i> soe vijnt hy hem saecht <i>ende</i> goedertieren <i>ende</i> dit oeck alsoe wael	40
4	vanden vrouwen als vanden mannen Galenus seit is dat sake dat een san- gwijn coemt tot XVIII jaren <i>ende</i> beuoelt die borst belemmert doe <i>hem</i> laten ter a- deren / <i>ende</i> valt hy jn siechede soe is hy	44
8	<i>hem</i> sculdich te hoeden van heter spijsen oeck is hy sculdich luttel teten mer js hy van <i>hem</i> seluen sterck van naturen <i>ende</i> wort	48
12	hy gewont mer is sculdich sijne wonden te versiene volcomelike want daer soude gerne jn wassen doot vleesch bider ouer- vloedicheit vanden vleesche <i>ende</i> vanden	52
16	bloede <i>ende</i> men is <i>hem</i> sculdich te hou- den van vele slapens mer allene die san- gwijn slaept gern Ende ghy sult weten datmen elcken gewonden mensche van wat	56
20	<i>complexien</i> dat hy js soe is hy <i>hem</i> sculdich te hoeden van vele slapens mer die san- gwijn meest dan <i>ennich</i> vanden anderen <i>complexien</i> want hem droemt gerne om	60
24	die genuechte van wijuen <i>ende</i> <i>hem</i> mochte licht sijn natuer ontgaen al slapende dat grote vrese waer om dat hy ghe- wont js al eest dathem dunct dat hy	64
28	geen arch en heeft Eest dat hy met wij- uen sy of sijn nature al slapende ontgaet hy is seer geauontuert vander doot	
32	Alle die sangwijn hebben vele haers ger- ne sijn sy luxurioes <i>ende</i> mynnende <i>ende</i> mogen vele pijnne dogen <i>ende</i> arbeids Mer die bruyne sangwijn sijn vele star- ker dan die ander witte oeck mach hy	68
36	vele dogen Alle man <i>ende</i> wijuen die san- gwijn sijn die seer meer bernende jn	72

	mynnen dan ander luyden / want elck mensche man <i>ende</i> wijf sijn gecomponeert	76
40	vanden IIII elementen Dat is te we- ten vanden vuere vander locht vanden	
20va	water <i>ende</i> vanden erden / Dat vuer js heet <i>ende</i> droge / Die locht is ruerende	80
4	<i>ende</i> licht Dat water wack <i>ende</i> zwaer Die erde vuyle <i>ende</i> zwaer van natueren / Nv	
8	seggen sulcke meesters dat sulcke plane- te is jnt firmament die regneert jn haer regnacie / van goeder tijt <i>ende</i> van vreden	84
	<i>ende</i> van vele gelux op ertrijcke Sulck ander regneert van vechten <i>ende</i> van strijden	
	Sulck ander van slachtinge van volck <i>ende</i> van sterften <i>ende</i> van groten heren	88
12	Oeck sullen wy weten is dat sake dat een man wijnt een kijnt dat kijnt	
	sal sijn natuere ontfaen <i>een</i> deels na- der planeten jn wies regnacie dattet	92
16	geboren wort <i>Ende</i> hier by coemt dat <i>een</i> man heeft VI kijnder of VII of hoe ve- le dat sy dat een sal sijn vroet <i>ende</i>	96
	wel geraect <i>ende</i> huesche / Dat ander sal sijn sot <i>ende</i> ongemaniert dat een schone dat ander lelick / dat een ge- quelt al sijn leuen Voert soe suldi we- ten hoe dat die sangwijn meer brant jn	100
24	mynnen of jn anderen dingen die hy bestaet dan een ander Dat js daer omme dat die sangwijn is gecomponeert	104
	vanden vuere <i>ende</i> vanden bloede / mer waer dat vuer coemt dat geeft een teyken van sijnre macht <i>ende</i> hy meer ret <i>vmmer</i> toe dat bloet / dat bloet geuet wonderlike veruwe <i>ende</i> het js	108
28	quaet ewich te doen / die sangwijn die onthoudt vaste dat hy ontfaet al sulcke is sijn maniere	112
32		

SECUNDA COMPLEXIO EST BONA

36

COLERICA

Colerica js een ander *ende* edel *ende*
 wael voersiende *van synne* / die 116
 Colericus is wael gescepen *ende* gefigu-
 20vb reert / *ende* heeft die leden redelick wael
 geladen *van vleysche* / mer een luttel
 4 mager Sulck vijntmen wel gewrocht 120
ende sulck bleeck / Die colericus is ger-
 ne sieck jn sijnre outhede / *ende* mach
 hy leuen XL jaer soe sal hy leuen al-
 soe lange voert als natuere jn hem 124
 8 gedogen mach op dat hy sijnen doot
 nyet en verhaeste / Die colericus js
 mynnende *ende* begerende vrouwen / *ende*
 hy js gerne jn solaes *ende* hy is coenach- 128
 12 tich *ende* wreet / *van wonderlike* engie-
 ne *ende* die goede clercken diemen vijnt
 dat sijn colericij / Die colericus js
 droge *ende* heet / *ende* wel getempert *ende* hy 132
 16 geuoelt alle dinck die profitelick
 sijn jn sijne nature / mer hy belget
 hem lichte *ende* dat is om dat hy dro- 136
 20 ge is *ende* heet / daer om ontsteect
 die gramscap lichtelick jn hem *ende*
 haestelike ontgaetse hem / Nochtan
 sijn sulcke coleriens die lange gedenc- 140
 24 ken dat is daer om want sy hebben
 vele gallen daer af dat die gram-
 scap coemt *ende* die gramscap doet hem
 harde wee want die gramscap ver-
 tert die wacheit in hem *ende* doet 144
 28 hem dat harte mynderen Ende daer
 af die mensche sere veroudert *ende*
 harde sere breect *ende* is af eer tijt / Die
 colericus is vele peynsende *ende* hem 148
 32 droemt wonderlike dromen Ende soe
 wanneer die coleriens is aut XL jaer
 soe en mach hy hem nyet doen laten
 ter aderen alsoe lange als hy leeft 152
 36 want hy en heues genen noet om dat
 hy is heet *ende* droge Ende hy heeft
 21ra wille voel te doen dat hy hebben sij-

	ne wachede <i>van</i> <i>sijnen</i> lichaem Ende	156
4	hy en moet nyet dan eens ter we- ken met vrouwen <i>sijn</i> eest dat hy leuen wil na <i>sijnre</i> naturen behoef	
	Ende is die <i>colericus</i> gewont men sal hem	160
8	hoeden voer wijuen ende voer wijn te drinc- ken / want hem mochte licht comen van	<i>nota</i>
	wijuen daer hy <i>sijn</i> natuer mede verwerpen mochte Als ons meester	164
12	Ipcras seit van enen keiser van ro- men die gewont was jnt hoeft die keyser en mocht nyet slapen	
	om die <i>cruyden</i> die hy at ende om die spijse die hy at om <i>sijne</i> wonden te	168
16	helpen heylen Doen seide die key- ser dat hy <i>vmmer</i> drincken moste wijn	
	<i>sijn</i> harte was hem soe fleuwich hy en	172
20	mochs nyet ontberen / doen gaf hem jpcras wijn te drincken ende tame- like spijse te eten int gevoech Ende	
	des nachs begonste den keyser te	176
24	dromen jn <i>sijnen</i> slaep ende began te roncken Doen stack jpcras <i>sijn</i> hant tussen des keyzers beene ende	
	vant <i>sijn</i> manlicheit staende ende was- sende Doen nette jpcras een cle- dekijn jn roes water ende leyde dat	180
28	op <i>sijne</i> roede ende op <i>sijnen</i> nauel ende lessede alsoe dat vuer der na- turen alsoe dede jpcras tot dier	184
32	tijt toe dan hy al genesen was Hier by soe machmen mercken dat	
	vreselick is met vrouwen te <i>sijn</i> vleyschelick of <i>sijn</i> nature te ver- werpen / daer aen leget die doot	188
36	die sieck js	
21rb	TERCIA FLEUMATICA	192
4	F Leumatica js <i>complexie</i> vanden fleu- maet die js van eenre bleecker veruwen men vijnt hem geladen van on-	

	nutzen vleysche <i>ende</i> oec by wilen mager	196
8	Die fleumaet is <i>van eenre</i> couder naturen <i>ende</i> wack <i>ende</i> hy rect <i>hem</i> vele <i>ende</i> worpet vele wt hy js zwaer jn <i>sijnen</i> ganck <i>want</i> hy is <i>gecomponeert</i> vander erden <i>ende</i> vanden water / Dat water is wack <i>ende</i> cout <i>ende</i> die erde js vol <i>ende</i> zwaer <i>van naturen</i> / Hier by soe js die fleumaet bleeck <i>ende</i> zwaer <i>ende</i> vol <i>van humoren</i> bider redene vander erden <i>ende</i> hy is wack <i>ende</i> cout bider redene vanden water Die fleumaet is zwaer <i>ende</i> cout by naturen <i>ende</i> seldom begert hy geselcap <i>van wijuen</i> / mer gevalt dat hy mynnende wort hy sal der gestadiger aen blijuen dan <i>ennich</i> vanden anderen complexien / Want gelijk den groenen houte dat node ontsteect aenden vuere / mer alst ontsteect <i>ende</i> bornt of brandende wort soe bernet open baerlick <i>ende</i> stadelick soe datment qualick sal mogen lessen / Oeck js hy fel <i>ende</i> gram jn <i>hem</i> seluen / mer hy is van soeter talen als hy is van goeden punten Alle die fleumaten hebben grote hoefden geladen met vleysche met corte nasen met lange voerhoefden / die vele haers hebben <i>sijn</i> gerne logenachtich / <i>ende</i> bedriechelic jnt gelaet <i>ende</i> blode van harten / <i>ende</i> hebben gerne stinckende ademe / <i>ende</i> <i>sijn</i> wandelbaer van haren gedachten / sy <i>sijn</i> bruyn <i>ende</i> zwart gedaen / sy mogen gedogen ongemack sonder te vallen jn siechede Gheuallet dat die fleumaet wort gewont hy is <i>hem</i> sculdich te hoeden <i>van</i> couder spijsen mer een luttel heet mer nyet alte heet hy souder af argeren den lichaem alsoe vast <i>ende</i> den rinck vander magen soude verrotten <i>ende</i> die heersene / <i>ende</i> eet hy spijse die alte cout waer die soude hem te sere vercouden / soe dat hy daer	200
12		204
16		208
20		212
24		216
28		220
32		224
36		228
21va		232
4		236
8		

12	af beuen soude <i>ende</i> alsoe mocht hy quaet vleys laden jn sijne <i>wonden</i>	240
16	Alsoe bewiset <i>Ipcras</i> <i>ende</i> meesters jn <i>surgijnen</i> wolcke tijt dat hy heeft een <i>fleumaet</i> onder <i>hem</i> die gewont js / dat sy <i>hem</i> sijn sculdich te hoeden	244
20	<i>van</i> vele <i>drinckens</i> / <i>want</i> die <i>dranck</i> mocht hem <i>doergaen</i> sijne beene <i>ende</i> sijne <i>wonden</i> / <i>ende</i> daer af soe mocht hem wassen quaet vleys <i>ende</i> dat har- te soude <i>hem</i> daer af verflumen Die	248
24	<i>fleumaten</i> mogen <i>genesen</i> <i>van</i> groter siecheit sy sijn zwaer <i>ende</i> traech jn hoer siecheit <i>ende</i> jn allen <i>horen</i> doen / <i>ende</i> hem droemt gerne zwaerlick / sy wil- len wael sijn vergouden mer sy en gel- den selue nyet / gerne sijn sy vreck	252
28	<i>van</i> <i>horen</i> goede / Mer is dat sake dat een <i>fleumaet</i> wort geboren met <i>eenre</i> volre <i>manen</i> met <i>pijnen</i> mach hy le- uen tot xx jaren / <i>ende</i> nummermeer en wort hy gesont / hy sal altoes quelen	256
32	Galienus seit eest dat sy die wijle eten visch sy <i>vercouden</i> daer af soe sere dat sy by <i>naturen</i> nyet lange en mo- gen leuen / <i>ende</i> <i>drincken</i> sy water of molck	260
36 21vb	op visch sy worden daer af <i>lazarus</i> of soe reppich dat sy <i>nergent</i> <i>gedueren</i> en mogen Galienus seit <i>van</i> wat <i>complex-</i> <i>ijen</i> dat die <i>mensche</i> is <i>drinct</i> hy alle die wile dat hy visch jt water of cou- de molck hy sal <i>lazarus</i> werden of an- der <i>mesquame</i> daer af hebben die	264
4	<i>hem</i> sal sere <i>myscomen</i> die <i>gaen</i> sal <i>aen</i> sijn lijf Mer die <i>ganselic</i> wil leuen die <i>gegrige</i> enen <i>lichten</i> <i>doerganck</i> <i>ende</i> doe hem laten jn den mont <i>ende</i> luttel ter <i>aderen</i> want dat bloet <i>suy-</i> <i>uert</i> den lichame Die <i>fleumaet</i> js gerne <i>sieck</i> jn sijnre <i>outheden</i>	268
8	Hy is <i>gecomplexioneert</i> metten <i>me-</i> <i>lancolijen</i> dat meeste deel	272
12		276
16		280

nota bene

QUARTA MELANCOLICA

20	<p>MElancolica js een wonderlike complexie van wonderliken naturen ende van wonderliken manieren</p>	284
24	<p>Alle die melancolici sijn gerne mager ende van bleecker veruwen Sulcke vijntmen die grote hoofde hebben met vele vleys geladen Ende die melancolicus en machmen nyet bekenen dan bider talen weder sy sijn</p>	288
28	<p>fleumaet of melancolicus Ende sijn sy melancolicus soe spreken sy gerne gerade van sotheden / ende sijn sy fleumaet soe spreken sy gerne van wynnyngen ende van scarsheiden Alle die melancolicy sijn gerne mager ende droge / ende hebben die armen vol van bloede ende alle die aderen / sy hebben luttel hersenen / ende sy spreken</p>	292
32	<p>wt ende sy sijn sot ende sere verlopen</p>	296
36 22ra	<p>Nv proeft hier een exempel dat redelijck is / set eenen pispot op een vuer daer luttel waters jn js / hy en mach nyet gedueren hy en sal splijten / alsoe en mach dat beene vanden hersene of hoofde daer die hersene jn liggen lange gedueren jn goede punten om der groter heyten die van der harten comet jnt hoeft / ende als hem die melancolie vertoernt soe ontmaect hy hem altemael hy blaset dat vuer onder den pot daer luttel supstancie jnne js / die melancolicus die wil alle dinck conterfeiten die hy voer hem siet doen / sy sijn oeck vele peynsende by tijden ende oeck vele sprekende / sy sijn oeck bywijlen soe fel ende sot ende soe verwoedt dat sy nyet en weten wat hem ouergaet ende somwilen lachen sy ende singen ende drijuen soe grote blijscap ende sy en weten nyet waer</p>	300
	<i>nota</i>	
4	<p>Nv proeft hier een exempel dat redelijck is / set eenen pispot op een vuer daer luttel waters jn js / hy en mach nyet gedueren hy en sal splijten / alsoe en mach dat beene vanden hersene of hoofde daer die hersene jn liggen lange gedueren jn goede punten om der groter heyten die van der harten comet jnt hoeft / ende als hem die melancolie vertoernt soe ontmaect hy hem altemael hy blaset dat vuer onder den pot daer luttel supstancie jnne js / die melancolicus die wil alle dinck conterfeiten die hy voer hem siet doen / sy sijn oeck vele peynsende by tijden ende oeck vele sprekende / sy sijn oeck bywijlen soe fel ende sot ende soe verwoedt dat sy nyet en weten wat hem ouergaet ende somwilen lachen sy ende singen ende drijuen soe grote blijscap ende sy en weten nyet waer</p>	304
8	<p>oek vele peynsende by tijden ende oeck vele sprekende / sy sijn oeck bywijlen soe fel ende sot ende soe verwoedt dat sy nyet en weten wat hem ouergaet ende somwilen lachen sy ende singen ende drijuen soe grote blijscap ende sy en weten nyet waer</p>	308
12	<p>oek vele peynsende by tijden ende oeck vele sprekende / sy sijn oeck bywijlen soe fel ende sot ende soe verwoedt dat sy nyet en weten wat hem ouergaet ende somwilen lachen sy ende singen ende drijuen soe grote blijscap ende sy en weten nyet waer</p>	312
16	<p>oek vele peynsende by tijden ende oeck vele sprekende / sy sijn oeck bywijlen soe fel ende sot ende soe verwoedt dat sy nyet en weten wat hem ouergaet ende somwilen lachen sy ende singen ende drijuen soe grote blijscap ende sy en weten nyet waer</p>	316
20	<p>oek vele peynsende by tijden ende oeck vele sprekende / sy sijn oeck bywijlen soe fel ende sot ende soe verwoedt dat sy nyet en weten wat hem ouergaet ende somwilen lachen sy ende singen ende drijuen soe grote blijscap ende sy en weten nyet waer</p>	320

24	<i>omme / ende dit coemt van crancken hersene / ende als die mane js op hoer vermaken dan sijn sulcke melancolici recht wt horen synne</i>	324
28	<i>ende sy droeuen ende spreken wonder- like dingen / want die hersene vanden menschen wassen ende wanen gelijck der manen daer om sijn</i>	328
32	<i>sulcke melancolici jn nuwer ma- nen cranck van hersene ende van synne Oeck sijn die melancolicy</i>	332
22rb	<i>van groten dromen ende zwaer jn horen slaep Ipocras seit ende Galienus wiset dat die melancolici des auonts jn cos- tuymen hoer voeten dwaen met heten</i>	336
4	<i>water dat jnne witte willigen blade- ren ende daer mede die voeten wrij- uen / dese dingen doen wael rusten</i>	340
8	<i>jnden slaep / Want dat wael slapen com- forteert die hersene ende men heeft gesien als die mensche nyet rusten en mach datmen dese dingen dede</i>	344
12	<i>Dit is oeck goet elcken mensche van wat complexien dat hy js dat men hem dat selue doe / want het vercoelt den lichame ende geeft com- foert Dit machmen doen den</i>	348
16	<i>armen ende den rijken Die melan- colicy sijn droge ende heet ende heyte ende droecheit en mogen nyet te gader staen want elc bestuert dat ander</i>	352
20	<i>ende soe waer die heyte js daer is gemeynscap ende daer droecheit js daer is vreckheit / ende wort hy oeck</i>	356
24	<i>ontsteken van vrouwen mynnen hy sal daer alsoe vast aen blijuen dat hy lichte mach steruen ende vallen jn tij- sijke want tysike coemt van by</i>	360
28	<i>vrouwen te wesen of van vele peyn- sens / daer af een exempel / Die</i>	360

nota

	coninck alexander ontboet sijnen	nota	
32	meester Aristoteles dat hy hem ont- bieden soude hoe hy sijnen lichaem sou houden jn gesontheden / ende hy ontboet hem weder dat hy hem hoe den soude sijnen lichame te pijnen		364
36	bouen maten dat ander dat hy hem		368
22va	soude hoeden quaet te peynsen / dat dorde dat hy hem soude hoeden van vele met vrouwen te wesen / want		372
4	aldusdanige dingen breken ende crancken den lichaem harde sere W ort die <i>melancolicus</i> sieck ofte gewont men is hem sculdich te corrigeren na sijnre		376
8	siecheit ende na sijne wonden / Men is hem sculdich te hoeden jn goeden gans- sen steden / ende hy is sculdich te nutten		380
12	goede ganse spijsse ende te hebben mor- wen lichaem / alsoe dat die dampe vander magen nyet en <i>comme</i> jn die hersene / want quame den roeck		384
16	daer jnne hy ware doot H ier om moetmen elcken hauwen na sijnre <i>complexien</i>		
	VANDER KENNESSE DER COMPLEXIEN	[27]	
20	I Pocras leert sijnen discipu- len dat sy souwen scouwen alle die gene die bleeck sijn van aensichte na den eten / want sy sijn gereet totter quaetheit / Ende huedet		1
24	v voer alle dinck voer die ghene die vermenct sijn jn <i>ennich</i> lidt als van dijnen viant / want sy sijn jn		4
28	allen dingen nydich ende quaet spre- kende achter alle die gene die we- sen wanen hoer vrient ende voer hem flatteren ende smeken <i>I</i> pocras wijst		8
32	by <i>sommygen</i> tekenen den mensche te bekennen als <i>bid</i> en haerre / soe wies haer slecht is ende saechte hy js van quader onthoudenisse ende van couder		12
			16

36 22vb	hersene / D ick haer aenden cop <i>ende</i> <i>ende</i> achter dunne beteikent sotheit <i>ende</i> myltheit / D ie vele haers hebben aen die borst cruyswijs die sijn onduchtich	20
4	doen / sy sijn oeck sterck <i>van</i> leden <i>ende</i> onsuyuer van lichaem / zwaert haer beteikent mynne <i>ende</i> gerechticheyt jn	24
8	allen dingen / rode veruwe betekent valsheit <i>ende</i> verradenisse / die tussen den roden <i>ende</i> den zwarten sijn <i>ende</i>	28
12	wael geveruwet die sijn vreedsam / die grote ogen heeft wt puygende met bleecker veruwen die sijn onsce- mel <i>ende</i> hoechmoedich / mer ogen te	32
16	maten cleyenne noch te groet bynnen wit als wolcken met enen cleyennen zwarten <i>om</i> ringe die sijn van goeder verstantenisse hoesche <i>ende</i> getruwe	36
20	D ie den scedel wit heuet <i>van</i> den ogen <i>ende</i> dat aensichte lanck die js malicyeus / D ie die ogen heeft ghe- lijck den ezel hy is dol <i>ende</i> hart <i>van</i>	40
24	natueren / wies ogen dat dicke be- rueren met enen scerpen sien hy is loes <i>ende</i> ongetruwe / D ie jn sijn ogen ro- den <i>ende</i> zwarte plexkijne heeft hy	44
28	is smekende <i>ende</i> loes <i>van</i> harten <i>ende</i> quaet sprekende achter die luyden D ie die ogen heeft bernende hy js moedich getruwe <i>ende</i> starck / witte	48
32	wijnbrauwen <i>van</i> hare beteikent <i>on</i> be- quamelick <i>van</i> sprake / mer wijnbrau- wen die myddewaert optreckende beteikent nydicheit <i>ende</i> gerechticheit	52
36 23ra	vergetende <i>van</i> allen dingen / wijn- brauwen te maten dunne beteikent hoesheyt <i>ende</i> verstantenisse Scerpe nase voer beteikent stoutheit <i>ende</i> ho- uerdich / kamysse nasen beteikent	56
4	suptijlheit <i>van</i> malicien verwoet jn gramscepen <i>ende</i> haestich <i>van</i> synne	

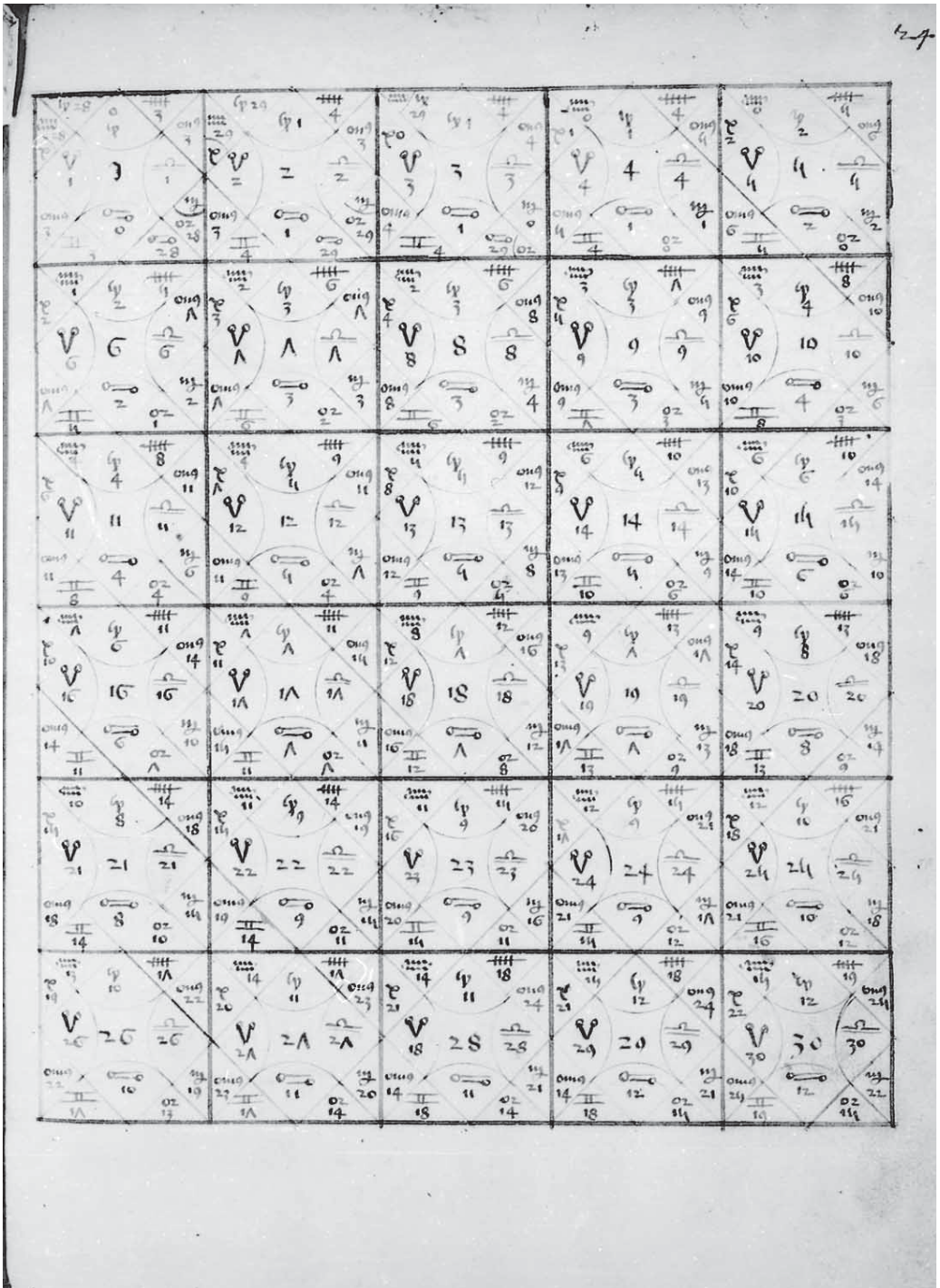
	Die die nase gaten wijt <i>ende</i> lanck hy is goet van synnen <i>ende</i> onthoude- nisse / die die nase breed heeft hy	60
8	is logenachtich <i>ende</i> voel clappende Die daer dat <i>aensichte</i> mager he- uet te <i>maten</i> hy js waerachtich te	64
12	<i>maten</i> mynnende <i>ende</i> wael verstaende <i>ende</i> wael gemaniert / Die witte wangen heeft hy is hart <i>ende</i> van ru- der natueren / Die dat <i>aensichte</i>	68
16	<i>cleyne</i> heeft / hy is smeker <i>ende</i> quaet Die dat <i>aensicht</i> lelick heeft hy en is nyet wel gemaniert noch	72
20	<i>van</i> goeden seden noch <i>van</i> rade Die dat <i>aensichte</i> lanck heuet hy js <i>schemel</i> ongestadich bleeck <i>ende</i> haestich / Die den <i>mont</i> groet heeft <i>ende</i> wijt / hy js gerne wetende	76
24	<i>stout</i> <i>ende</i> bedriegende Die die lip- pen groet heuet hy is sot <i>ende</i> traech jn allen dingen / Die die oren	<i>nota</i>
28	groet heuet <i>ende</i> lanck hy js onver- standel / mer dat hy jn <i>sijnen</i> syn ontfaet dat onthout hy vast <i>ende</i> wel / Die die oren harde <i>clene</i>	80
32	heeft hy is <i>cleen</i> <i>ende</i> luxurioes Die die <i>stemme</i> grof heuet hy js clappende <i>ende</i> wael geredent hy vecht gerne / Die die <i>stemme</i>	84
36	heeft te <i>clae</i> noch te <i>doncker</i> hy is waerechtich <i>ende</i> mylde <i>ende</i> haes- tich jn <i>sijnen</i> woerden / Eest dat hy	88
23rb	te <i>clene</i> <i>stemme</i> heuet hy is dol <i>onsche-</i> <i>mel</i> <i>onnutte</i> <i>ende</i> logenachtich / mer is	92
4	<i>sijn</i> <i>stemme</i> rout hy is haestich <i>ende</i> quaet <i>ende</i> <i>van</i> quader naturen / Die die <i>stemme</i> heeft <i>clynsterende</i> hy is ongetruwe <i>ende</i>	96
8	<i>nyemonde</i> wael betruwende <i>jd</i> el <i>van</i> <i>synne</i> schoen <i>van</i> gelaet <i>ende</i> quaet <i>van</i> gepeynse / Die die <i>stemme</i> <i>clae</i> heeft hy js sot <i>onschemel</i> houerdich <i>ende</i> roe- keloes / die roeret <i>sijn</i> handen als hy spreect hy js nydich bedriegende <i>ende</i>	100

12	volcomentlijke sprekende / ende die nyet en rueret lit noch ader als hy spreect hy is volmaect jn allen verstantenissen	104
16	ende gedisponeert van goeden gansen rade / Die den hals lanck heeft ende smal / hy is sot ende vergetel ende verwaert die den hals crom heeft	108
20	hy is beheyndich ende van vele zins mer hy is een crigel / Die den hals cort heeft hy js een bedrieger ende van vele boesheiden / Die den hals	112
24	groet heeft ende cort ende dick hy js cranck van hersene ende van stercker borst groet etere ende wael pijnende Die den buyck te maten heuet hy	116
28	is wel verstandich ende van gansen rade / die den buyck groet heuet hy is dol ende onbeheyndich / houerdich ende luxurioes / Die nauwe js	120
32	tussen sijne mannen hy is van edelre natueren ende huesch van sijnen doene Die witheit vander borst beteikent stouthheit ende edelheit ende van goeder	124
36	verstantenisse ende vroetscappe / Die die borst hoge heuet hy is sterck ende getruwe ende mylde van sijnen	128
23va	goede Die die scouderen heuet op heffende hy is fel ende wreet ende by na- tueren wantrouwel / Die die arme lanck	132
4	heuet ende reckende totten knyeden hy is stout ende mylde ende van synnen edel mer die die arme cort heeft dat is	136
8	teiken van mynners ende twist ende van we- tenthede / lange palmen met lange vingeren wael wetende gedisponeert tot vele consten ende groet bericht / vin- ger die cort zijn ende groet te dolhe- den ende tot ongerechticheden / cleyinne	140
12	voeten ende lanck te hartheden ende te stercheden van natueren ende huesch	

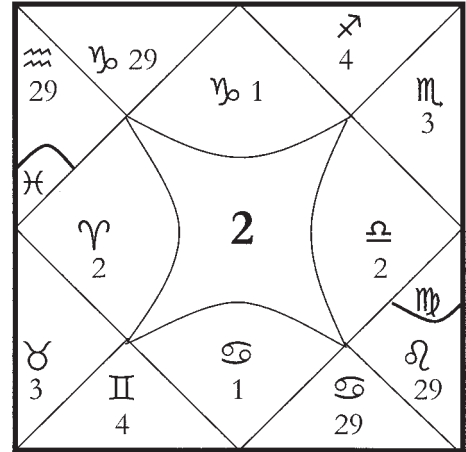
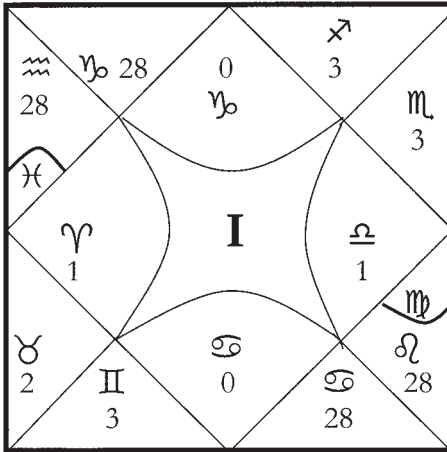

16	Die cleyne bene heeft die is ongetrou ende jdel van naturen / Die die bene groet heeft hy is stout ende sterck van naturen / ende sterck van lichame / Die die kneyen ront heuet ende vet van vleysche hy is cranck jn dogene moruwe van complexien	144
20	Die den ganck heeft wijt ende snel die is geluckich jn allen wercken	148
24	Ende wies ganck traech is hy js bedroevich ende twistelick ende onmachtich jn allen stucken ende van quaden wille	152

Afb. 22. Wenen, ÖNB, 2818, f.24r (verkleind)

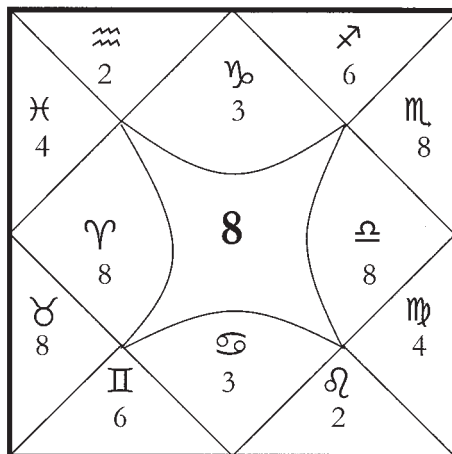
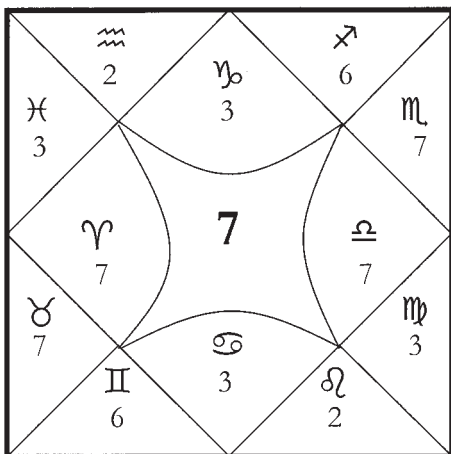
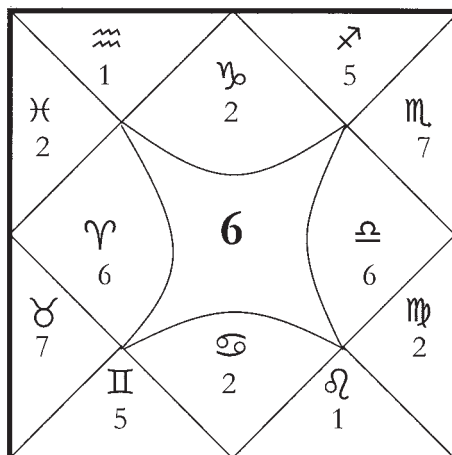
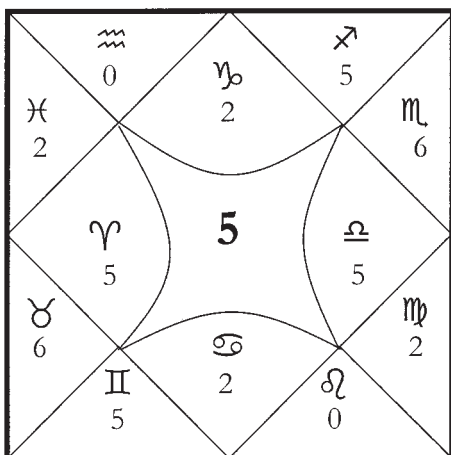
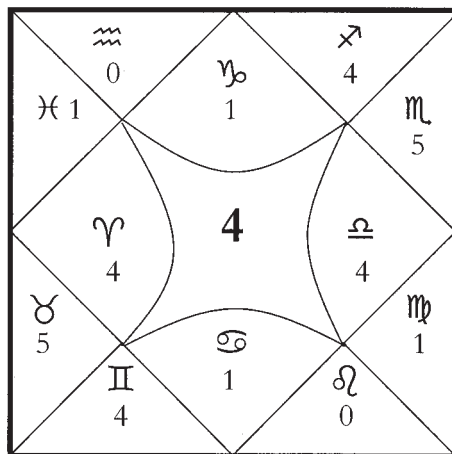
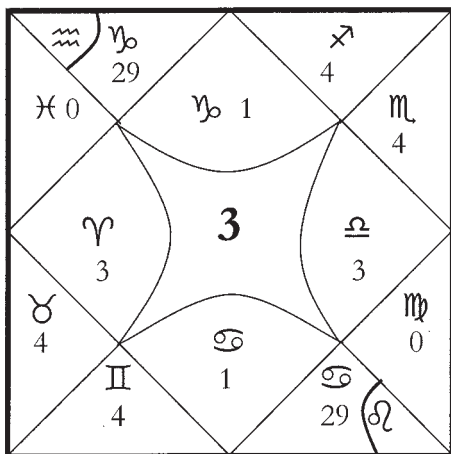
24r-35v

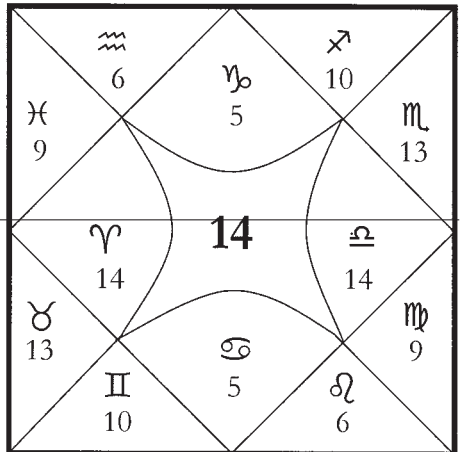
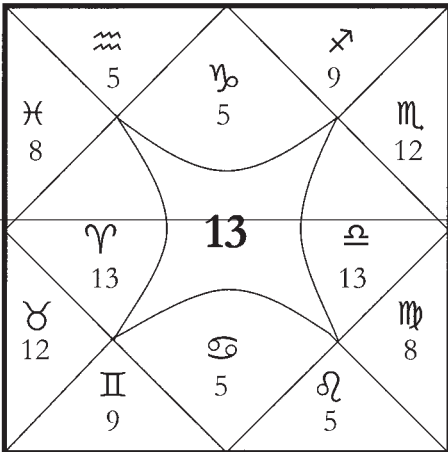
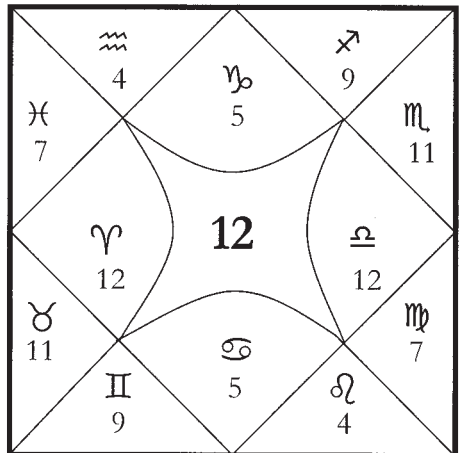
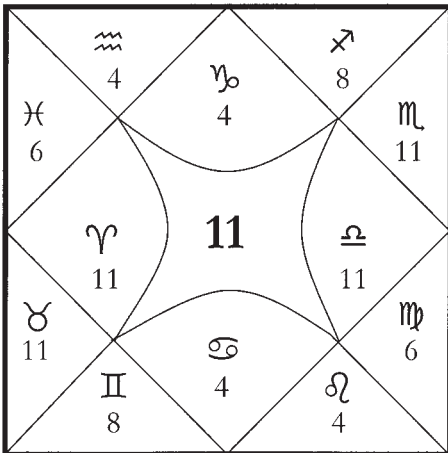
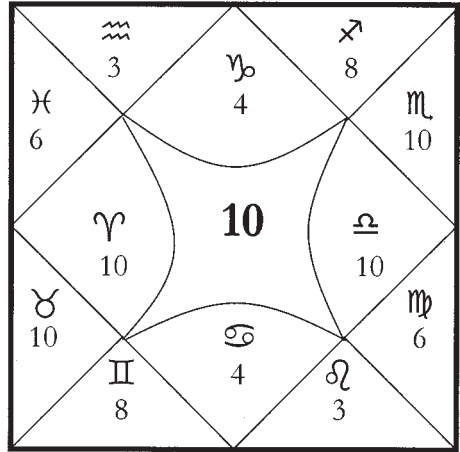
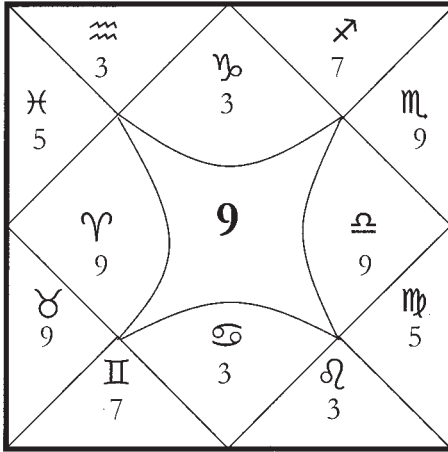
Op f.24r-25v zijn honderdentwintig hokjes getekend. Ze zijn gevuld met symbolen voor de verschillende tekens van de dierenriemtekens, en met getallen. Op elke foliozijde bevinden zich dertig van zulke hokjes in vijf rijen van zes, steeds genummerd van één tot en met dertig. Na deze vier 'gevulde' bladzijden volgen er vier (f.26r-27v) waarop alleen de hokjes zijn getekend (maar die wel genummerd zijn), gevolgd door nog eens vier (f.28r-29v) met alleen het ongenummerde raamwerk. De resterende zes folia (f.30r-35v) van het katern zijn blanco. Alleen de getallen in het midden, en de scheidlijnen tussen twee symbolen in één driehoekje (zie bijvoorbeeld in hokje 1 de driehoekjes linksboven en rechtsonder, het twaalde resp. het zesde huis), zijn gerubriceerd; de rest is met een lichte, sepiakleurige inkt. In het afschrift van deze tabel duiden de symbolen voor de dierenriemtekens steeds het navolgende teken aan:

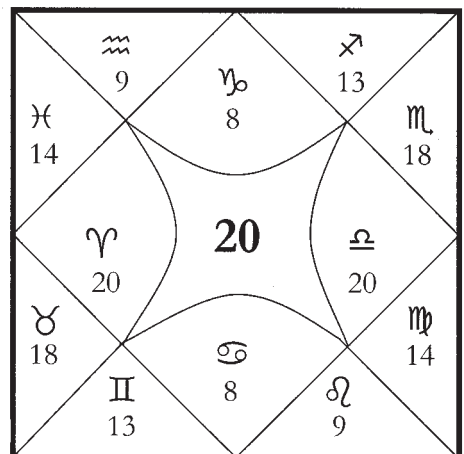
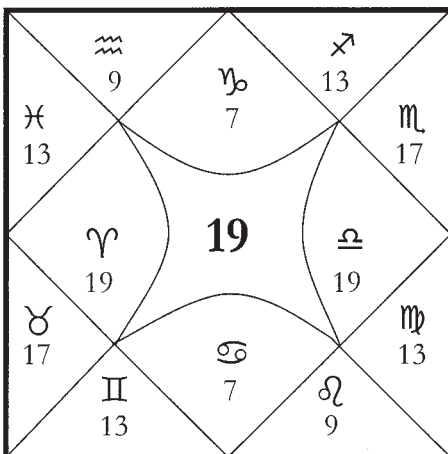
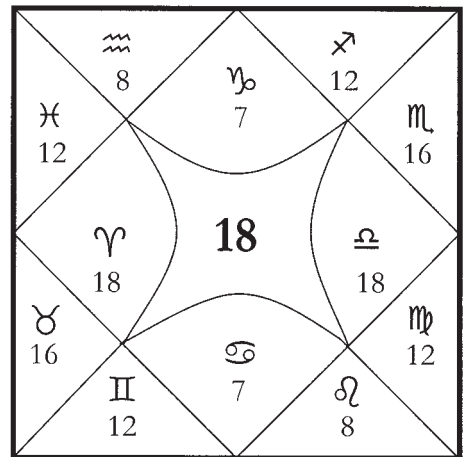
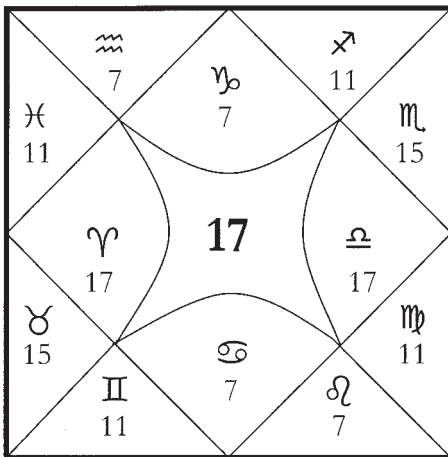
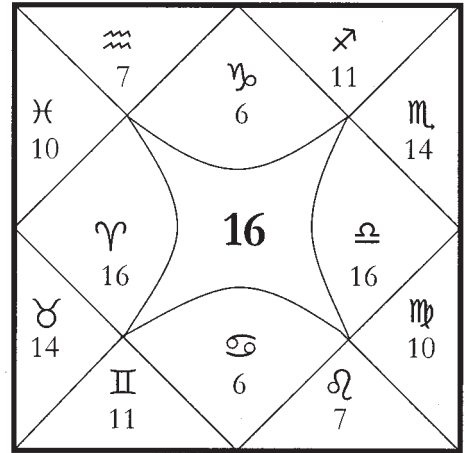
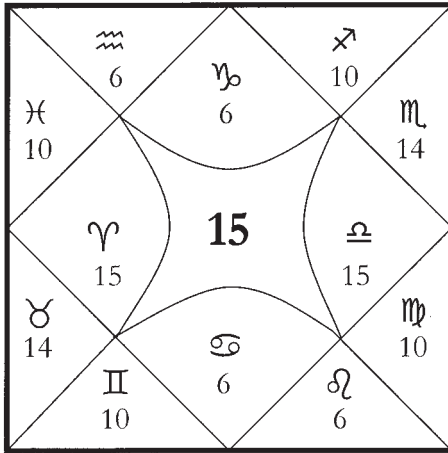
♈	Aries (Ram)	♎	Libra (Weegschaal)
♉	Taurus (Stier)	♏	Scorpio (Schorpioen)
♊	Gemini (Tweelingen)	♐	Sagittarius (Boogschutter)
♋	Cancer (Kreeft)	♑	Capricornus (Steenbok)
♌	Leo (Leeuw)	♒	Aquarius (Waterman)
♍	Virgo (Maagd)	♓	Pisces (Vissen)

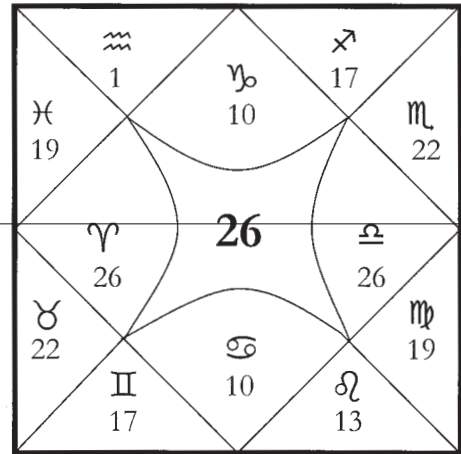
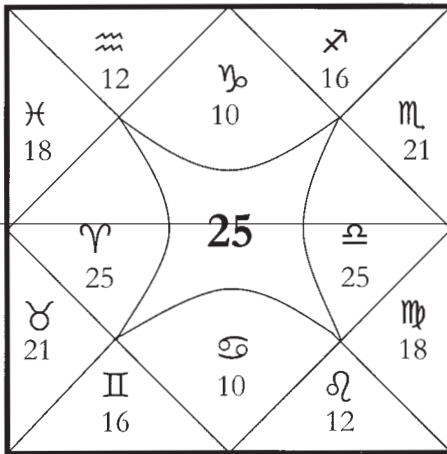
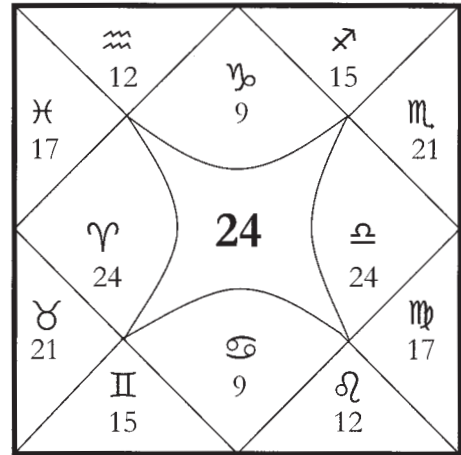
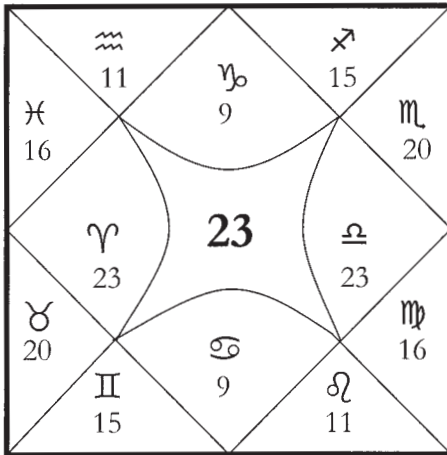
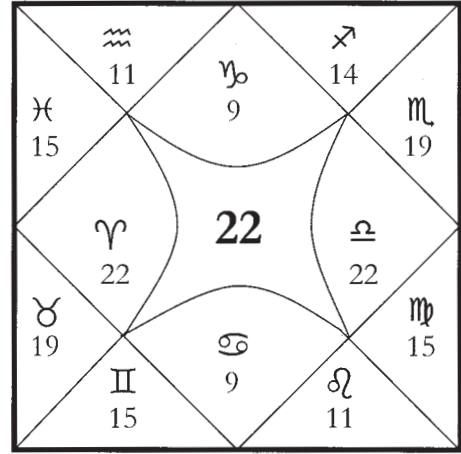
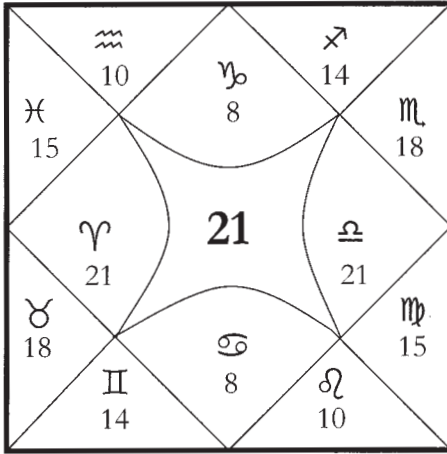
De volgende symbolen zijn in druk identiek of grotendeels gelijk aan de in het handschrift gebruikte siglen: Aries, Gemini, Cancer, Virgo, Libra, Capricornus, Aquarius en Pisces. Voor Taurus, Leo, Scorpio en Sagittarius worden door de kopiist de volgende afwijkende siglen of woordvormen geschreven:

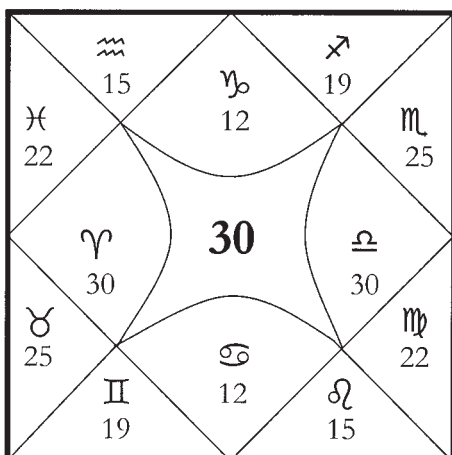
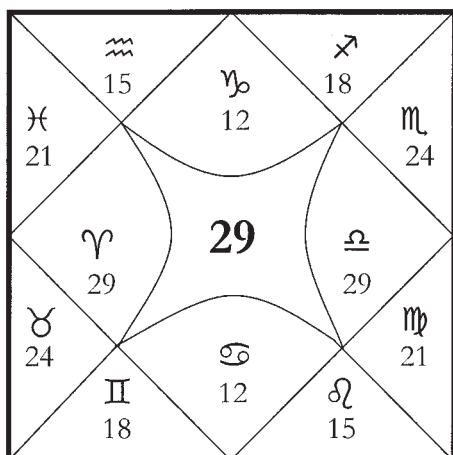
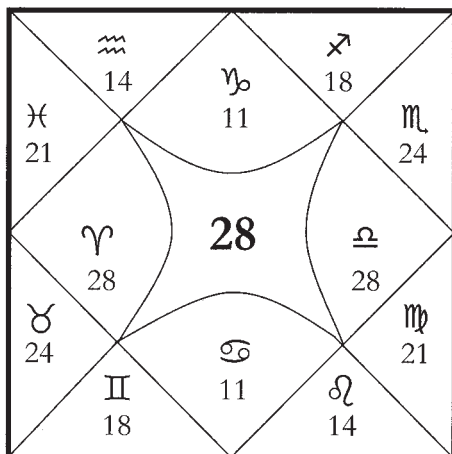
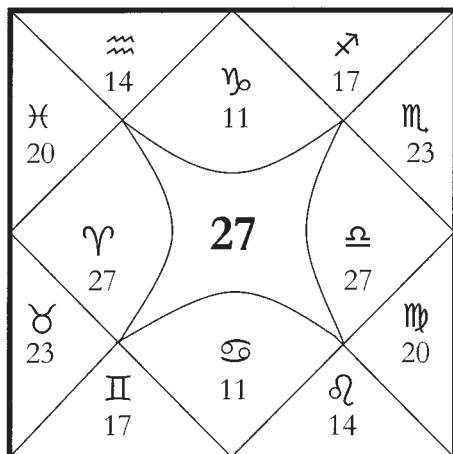
Taurus	omus [om plus 9 als afkorting voor us]
Leo	or [grafisch enige verwantschap]
Scorpio	onus [on plus 9 als afkorting voor us]
Sagittarius	vier verticale streepjes met een lange horizontale streep erdoorheen.

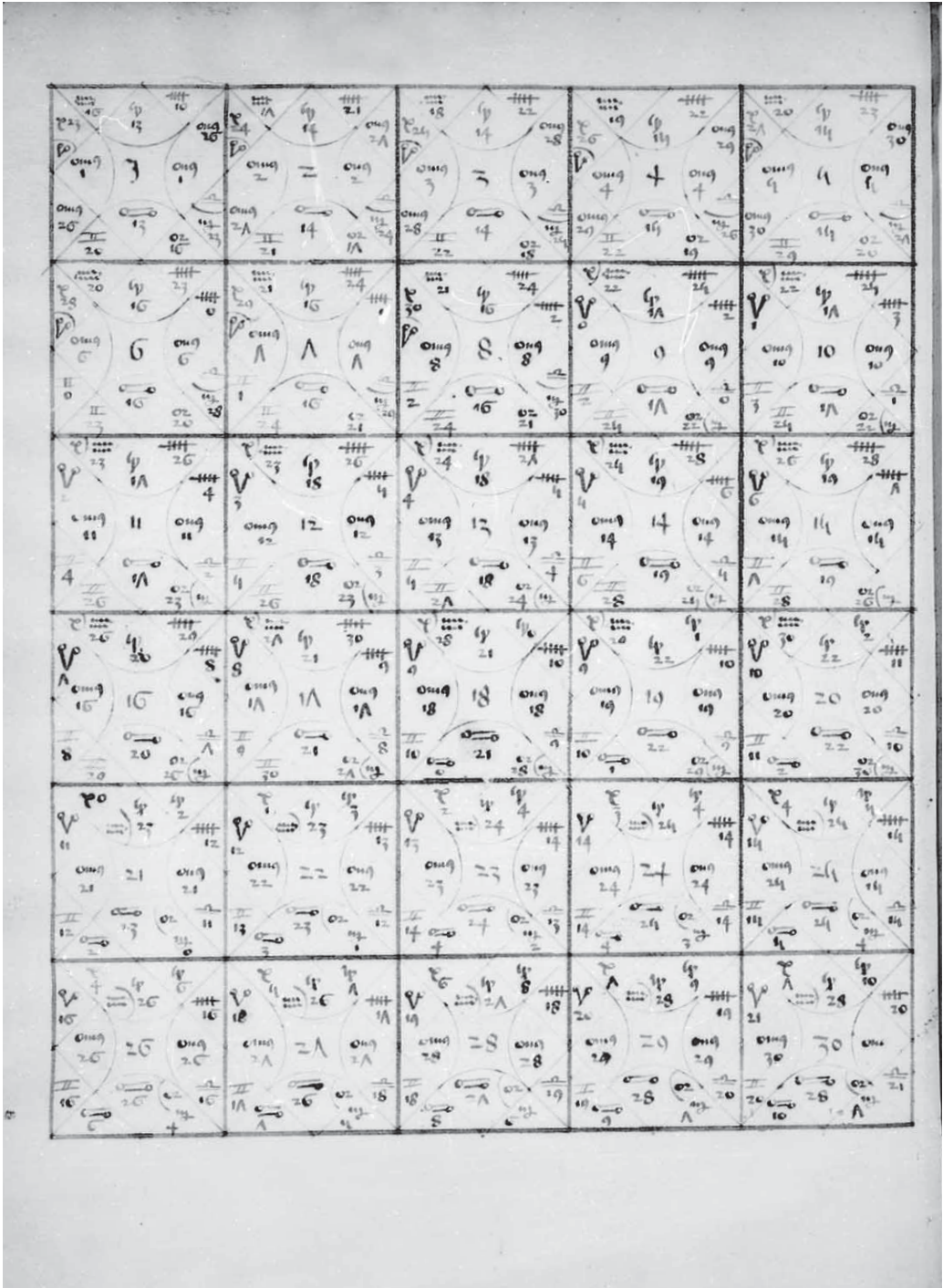

24r, hokje 30 *Het boogje links van Libra 30 was aanvankelijk door de kopiist niet zuiver getrokken; het was te krap. Daarom verbeterde hij zich met een tweede, ruimer boogje.*

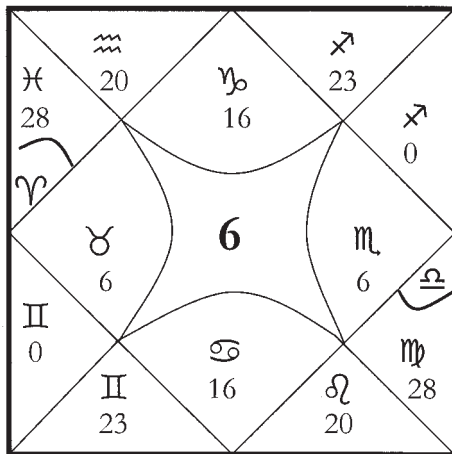
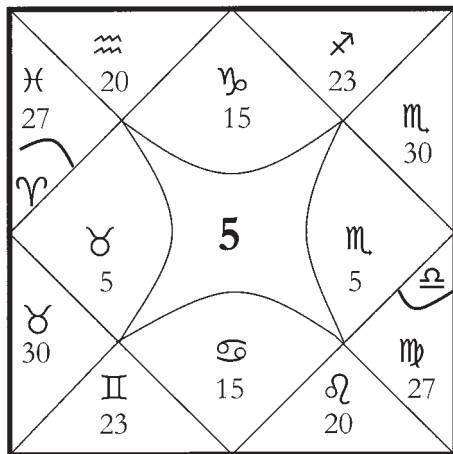
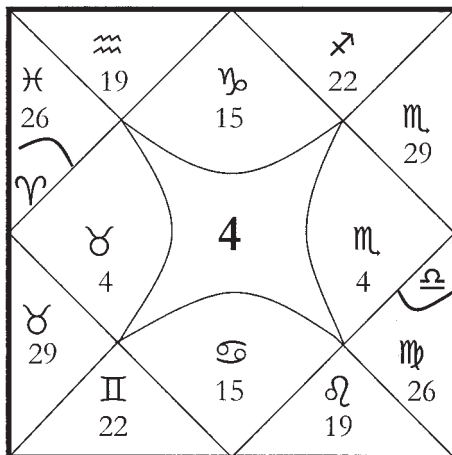
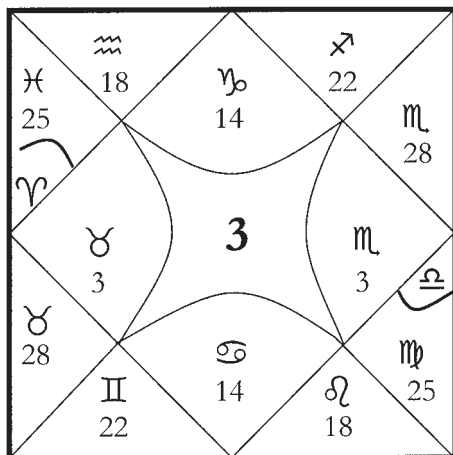
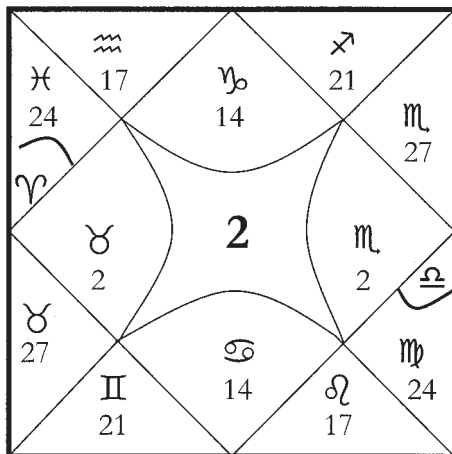
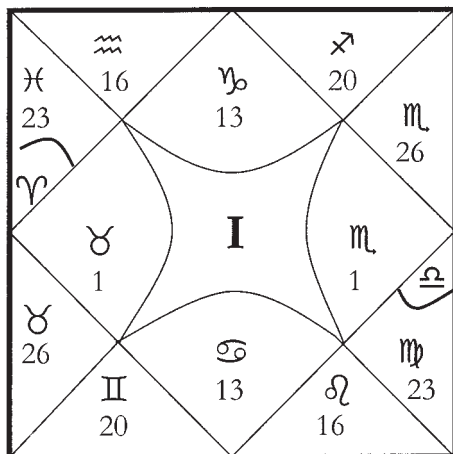

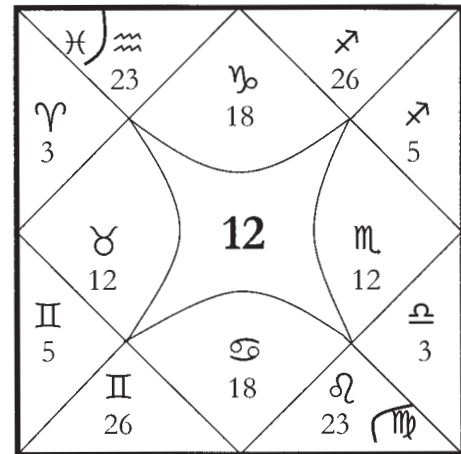
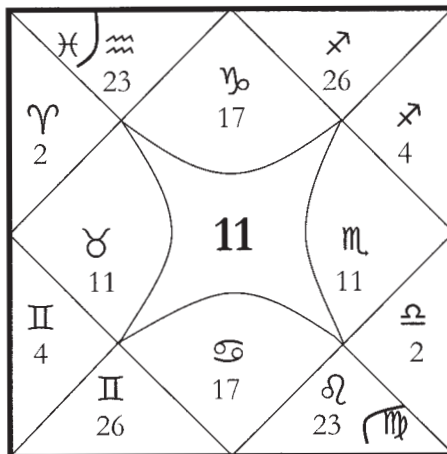
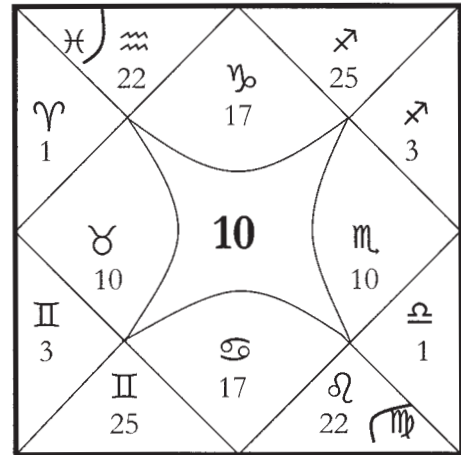
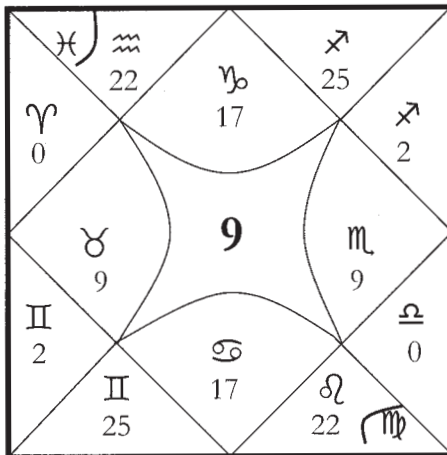
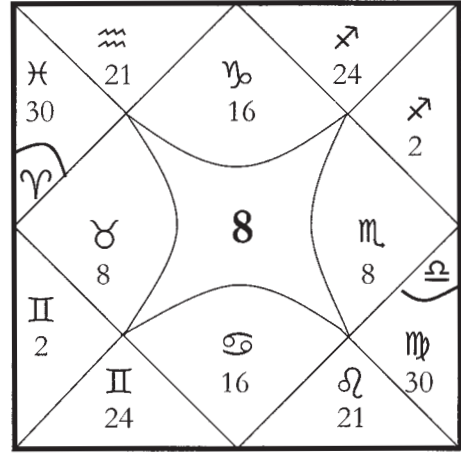
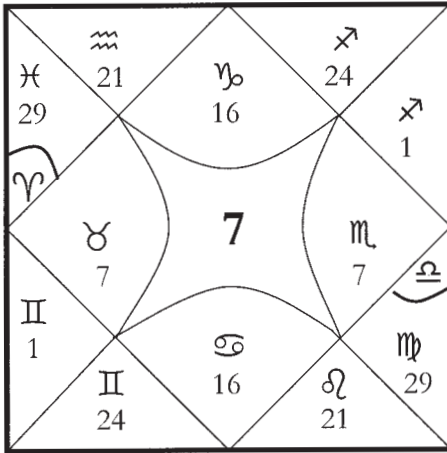

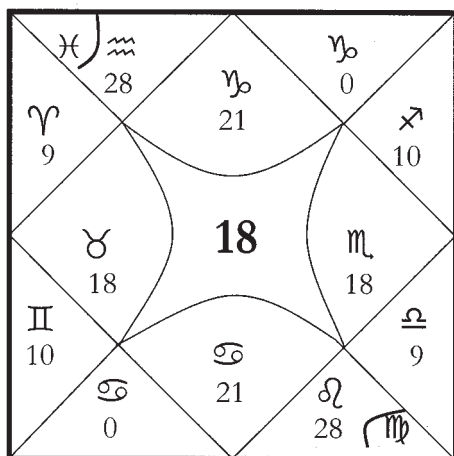
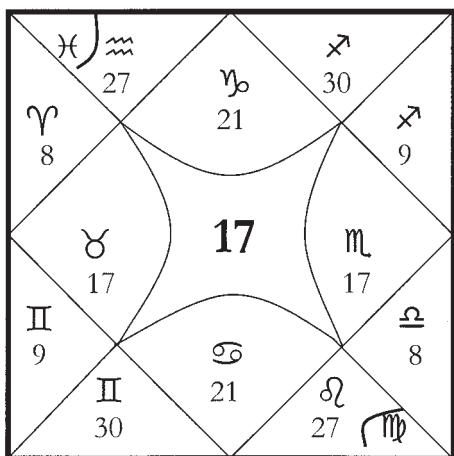
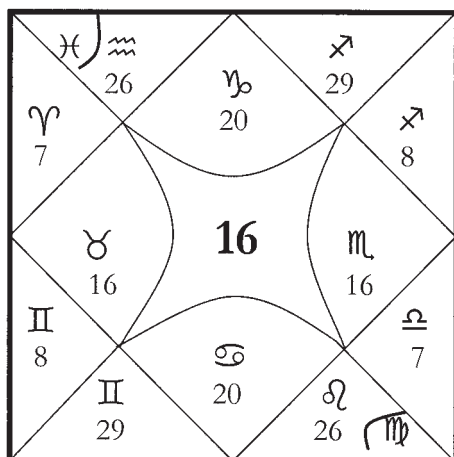
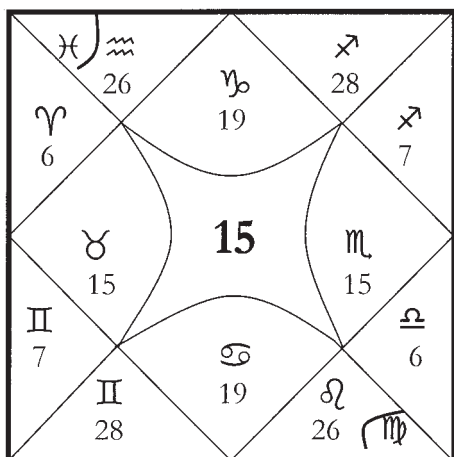
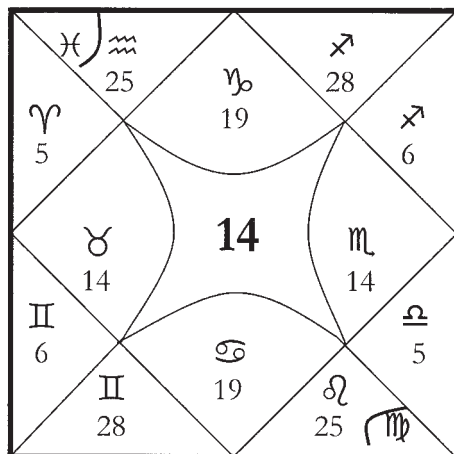
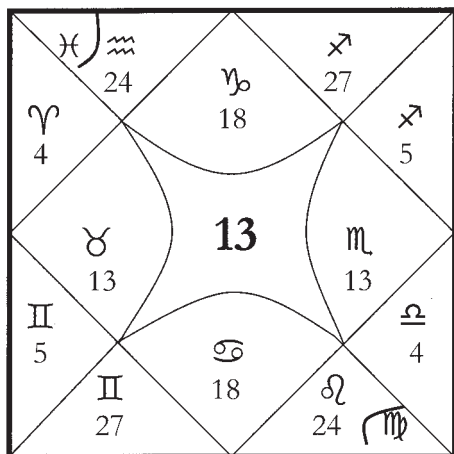
Afb. 23. Wenen, ÖNB, 2818, f.24v (verkleind)

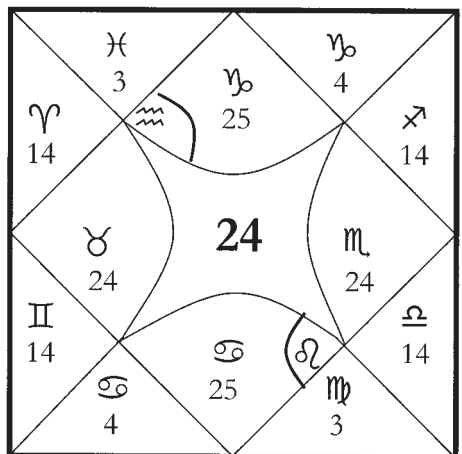
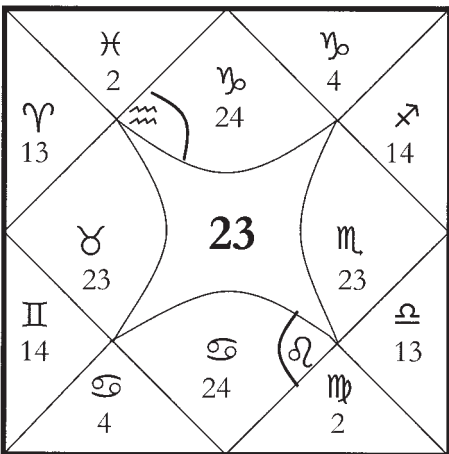
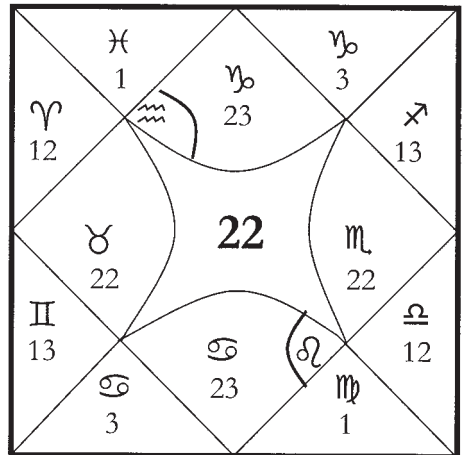
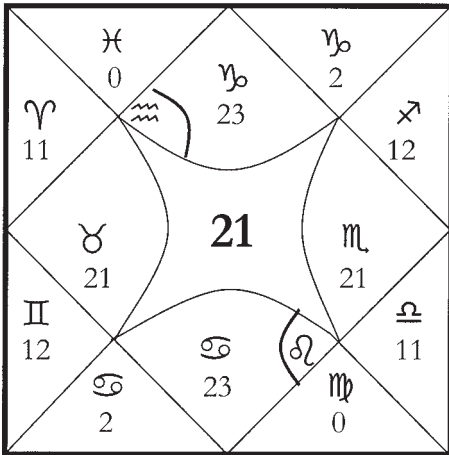
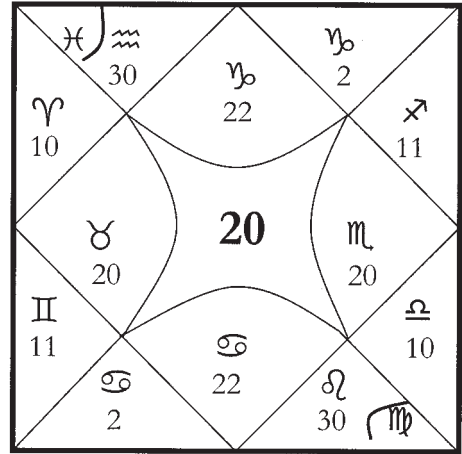
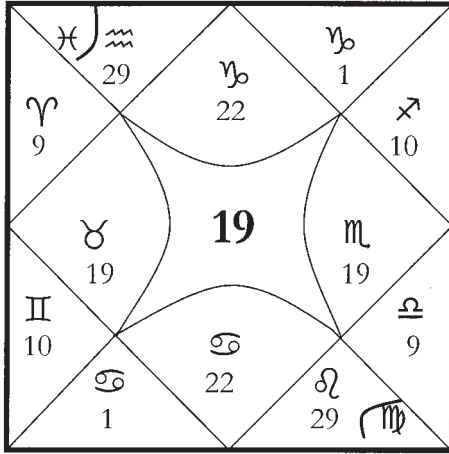

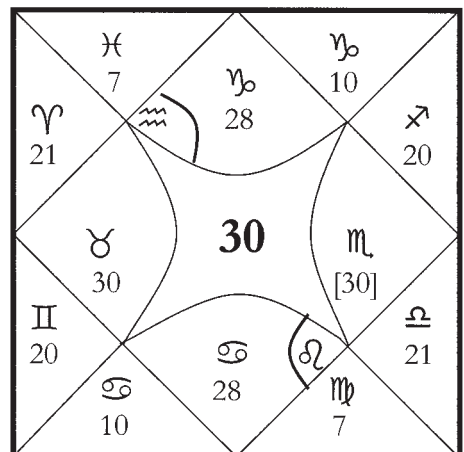
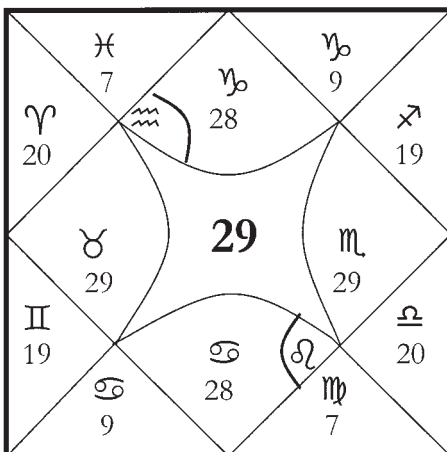
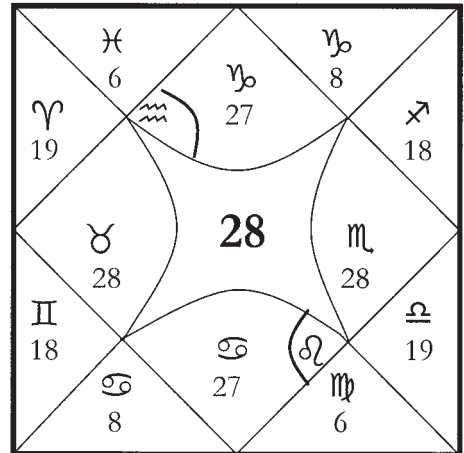
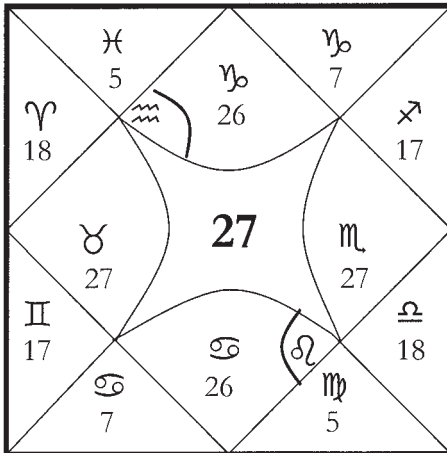
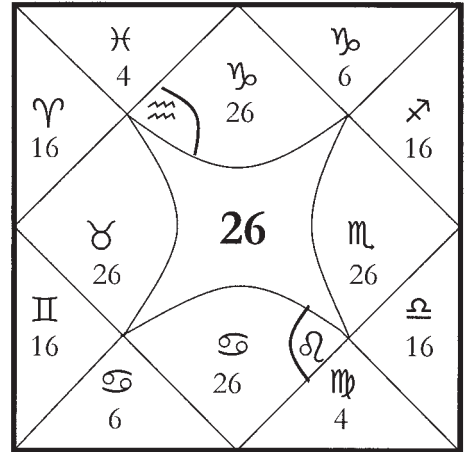
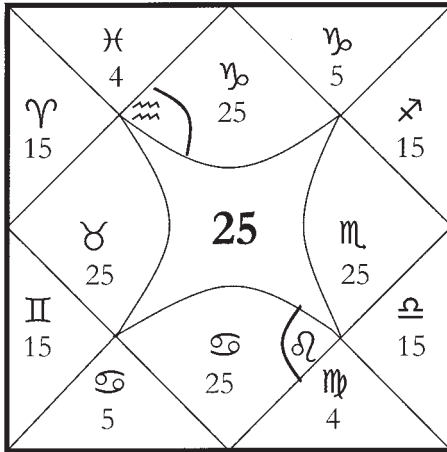
24v

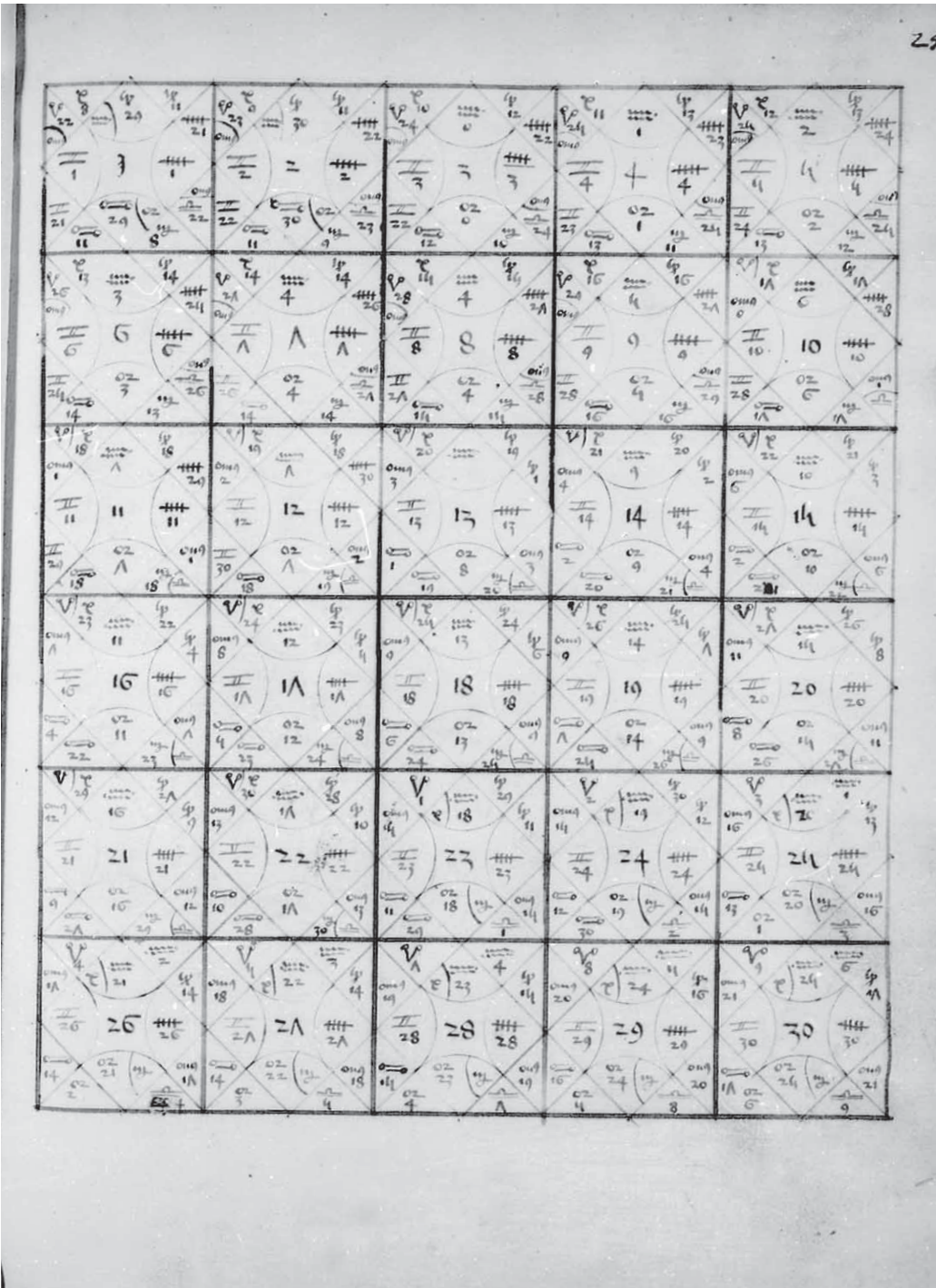

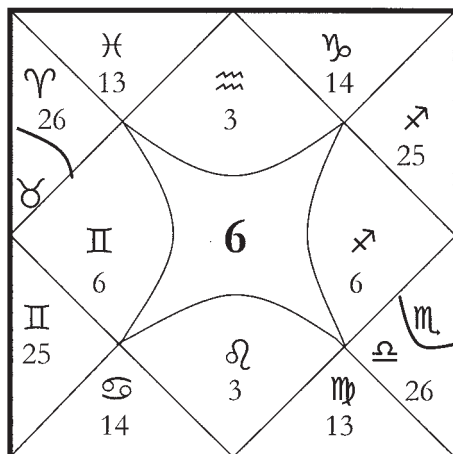
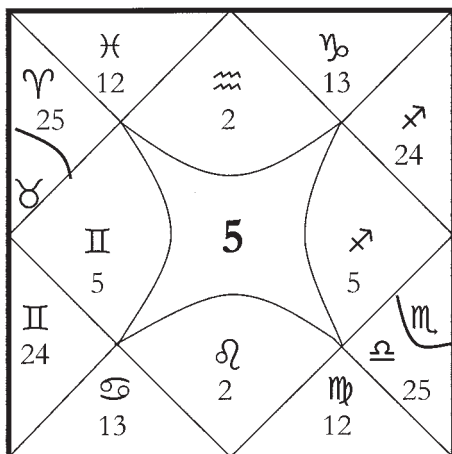
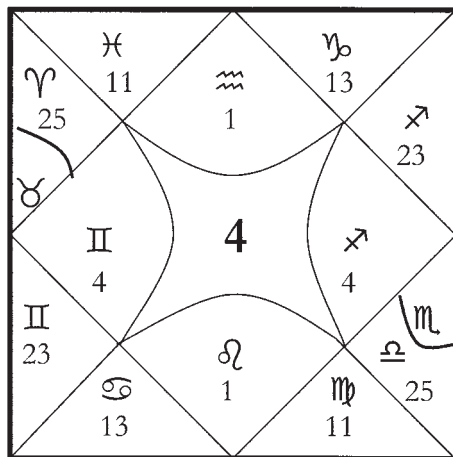
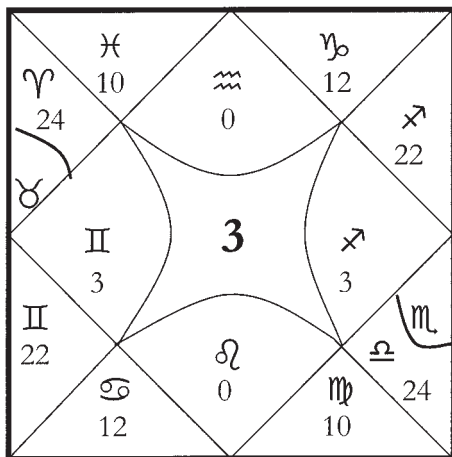
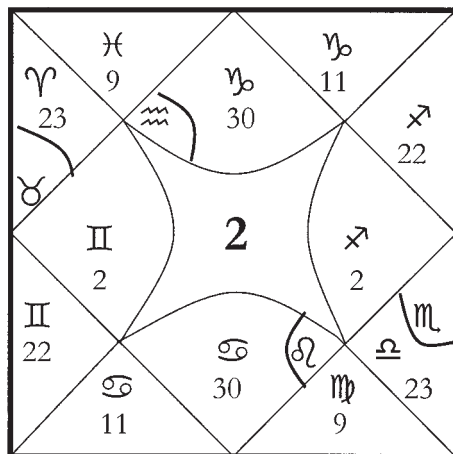
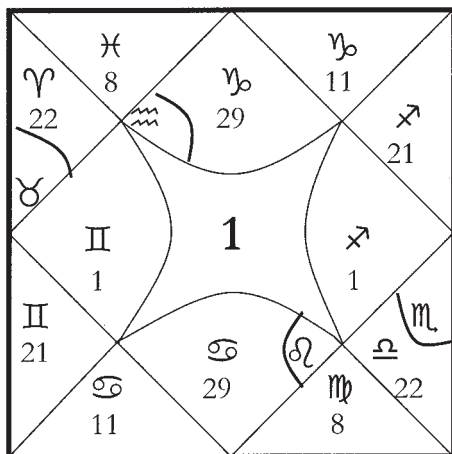

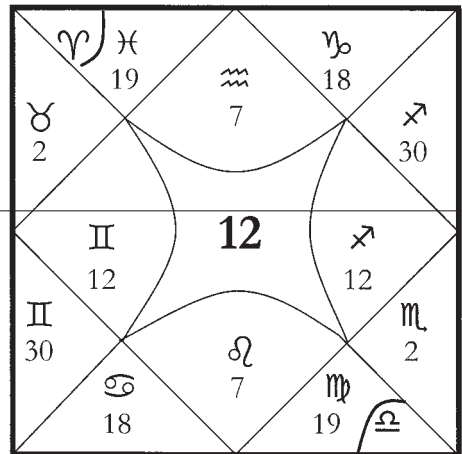
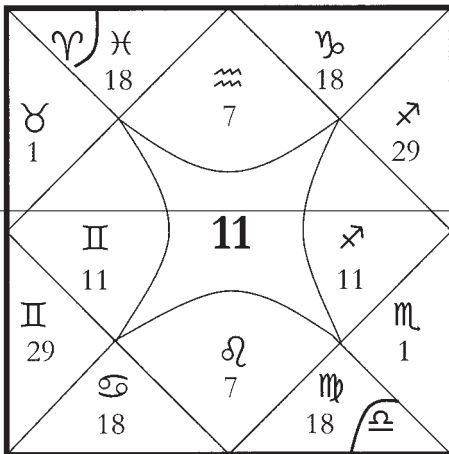
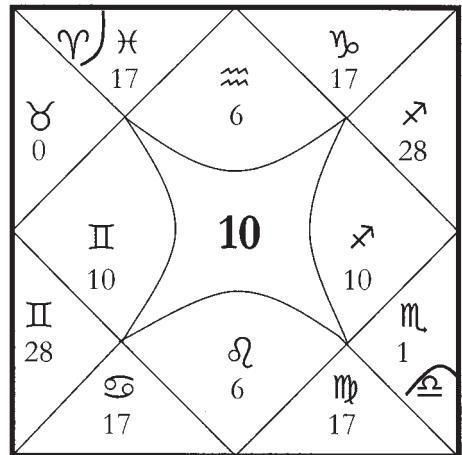
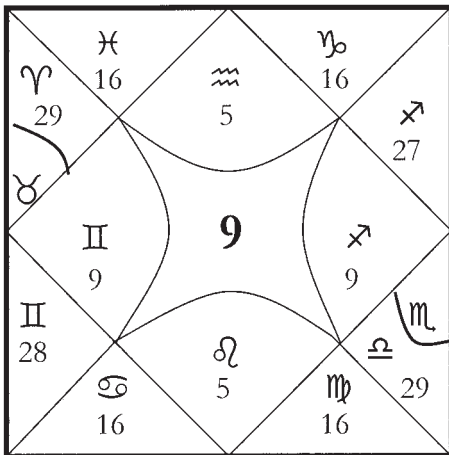
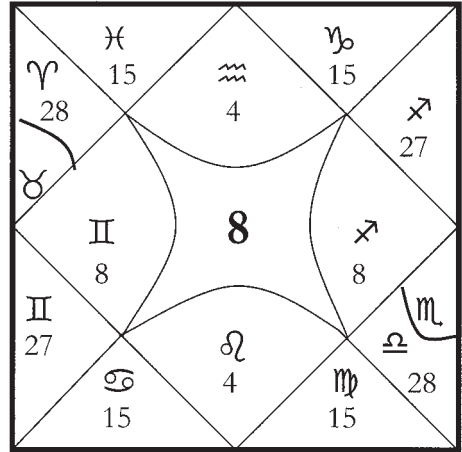
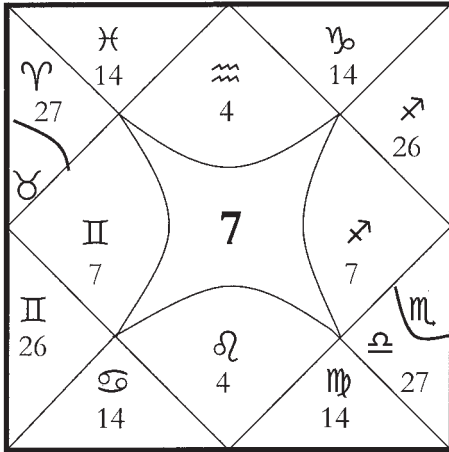

Afb. 24. Wenen, ÖNB, 2818, f.25r (verkleind)

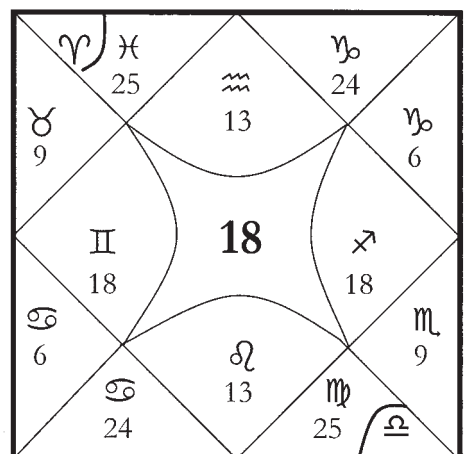
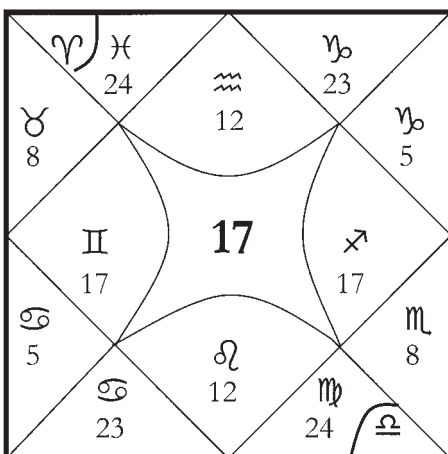
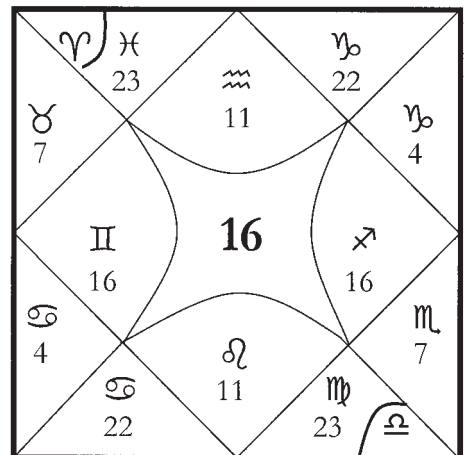
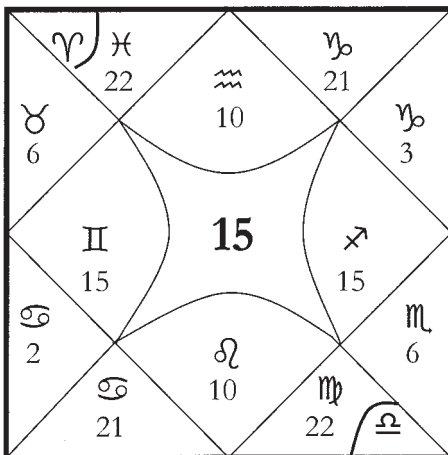
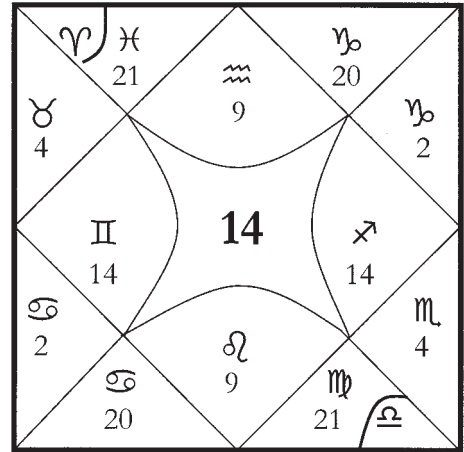
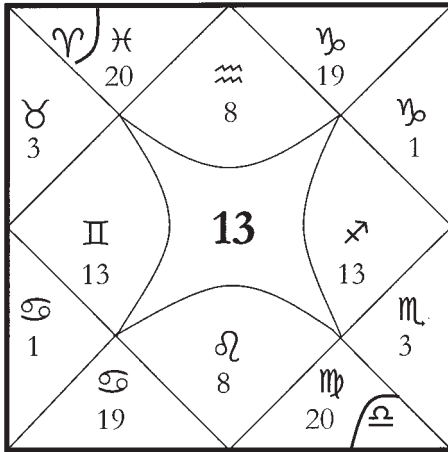
25r

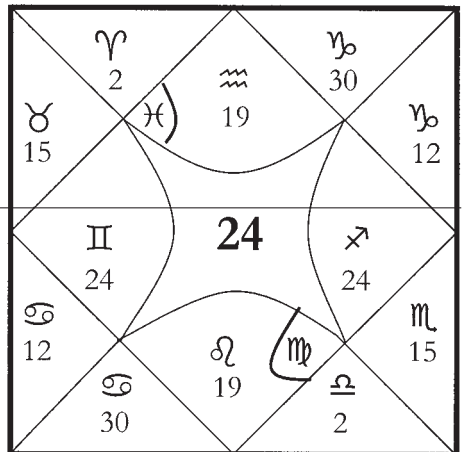
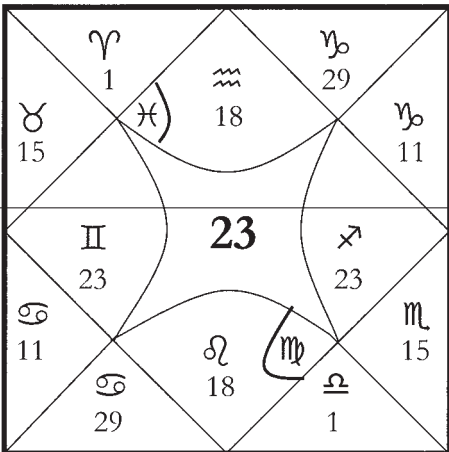
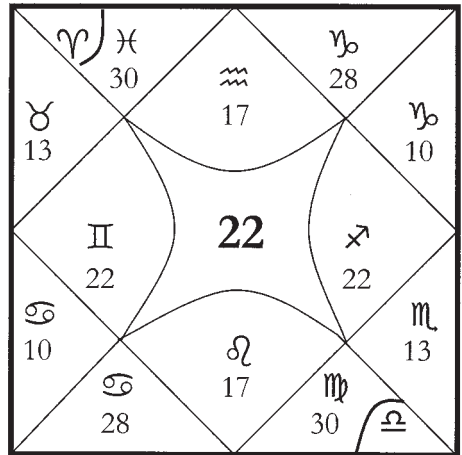
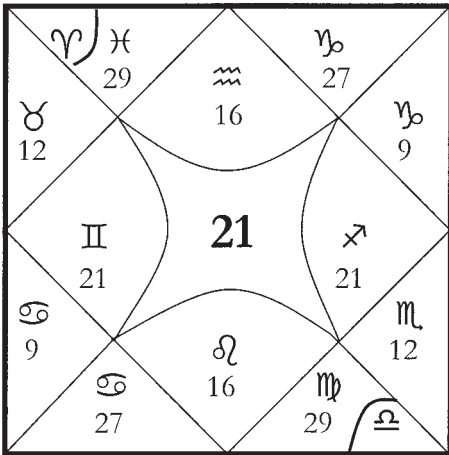
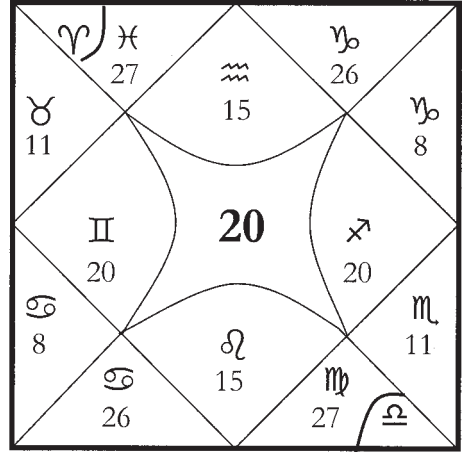
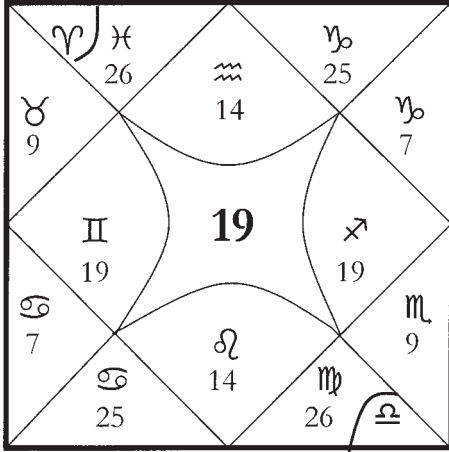

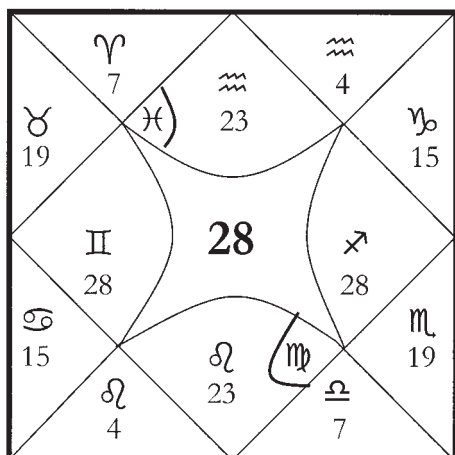
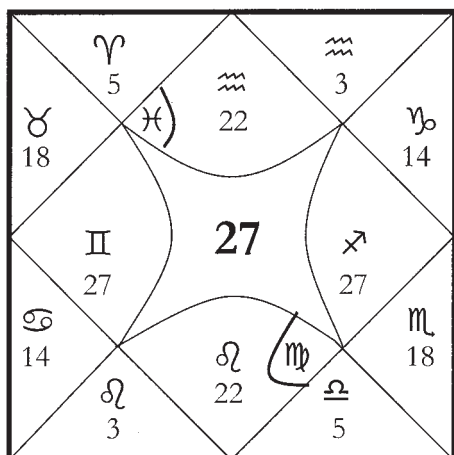
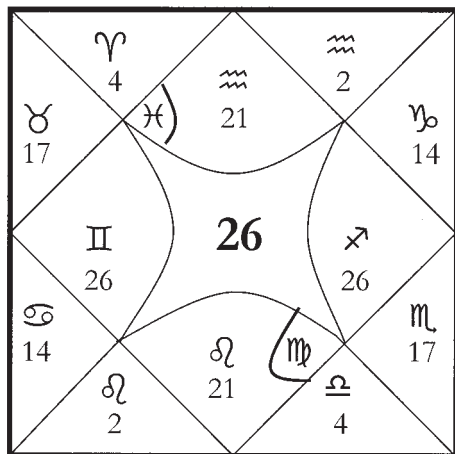
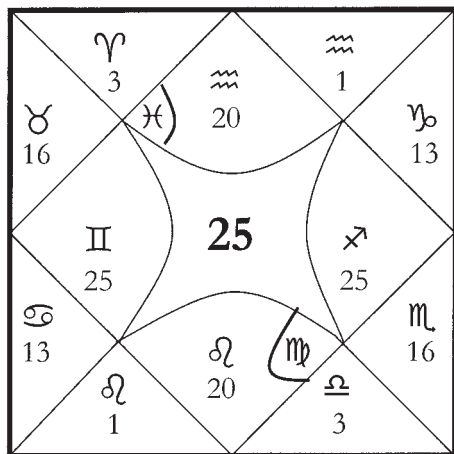

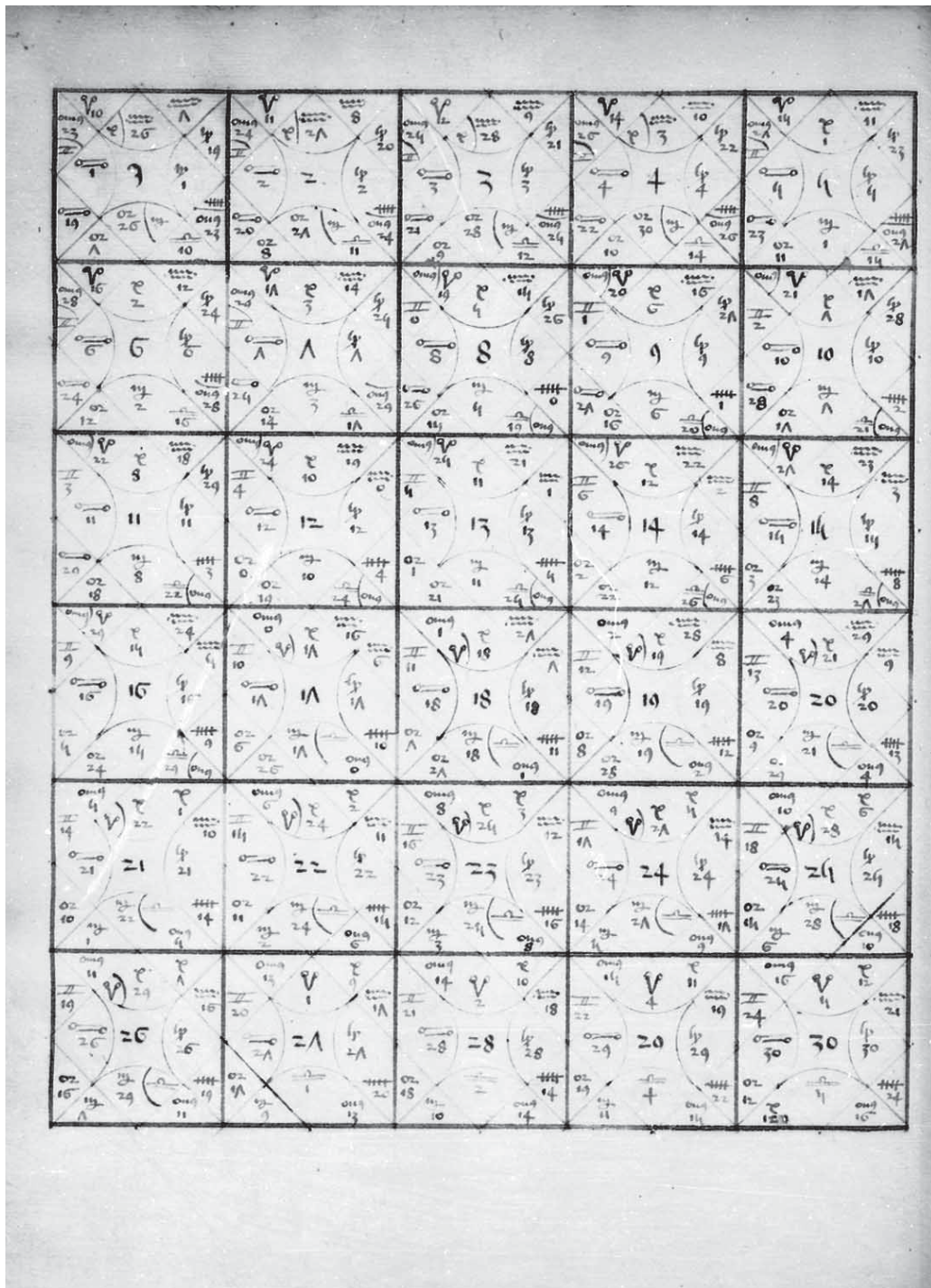

25r, hokje 15 De graadaanduiding bij Cancer (derde huis) was 20. De 0 is doorgehaald en vervangen door een 1.

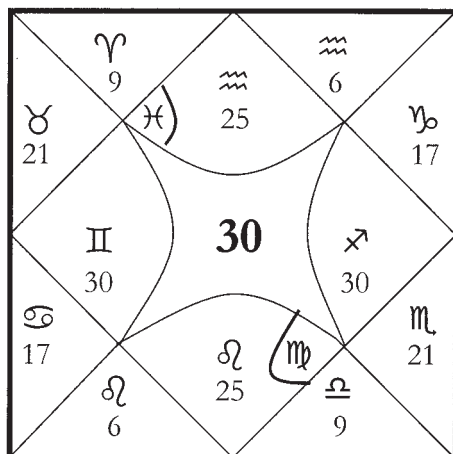
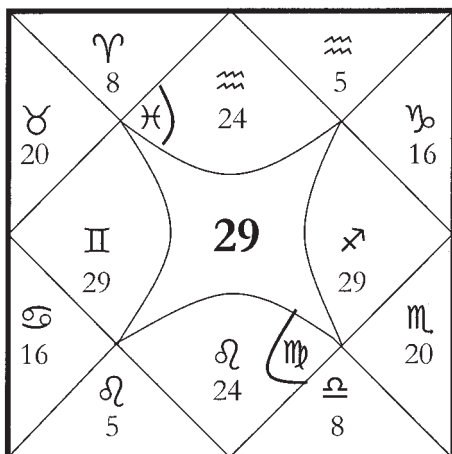

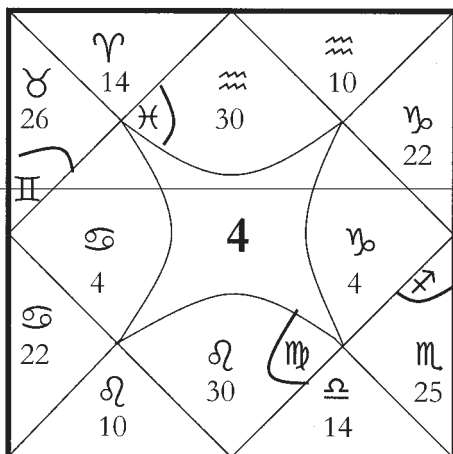
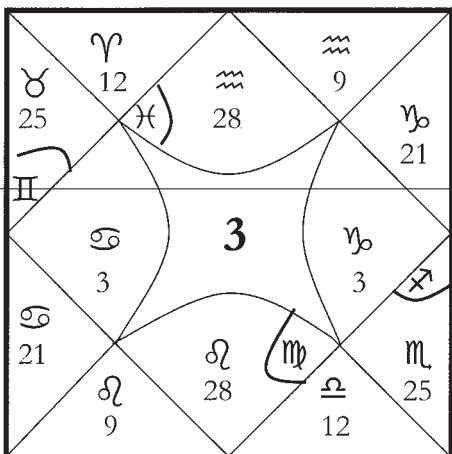
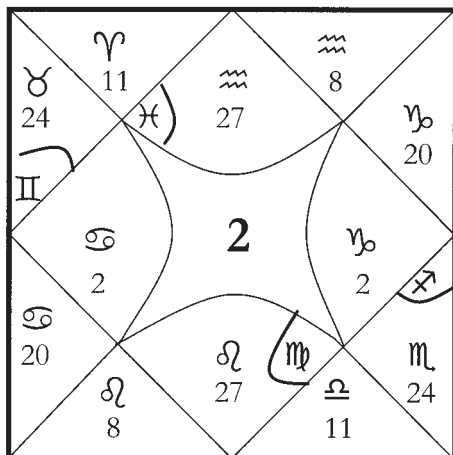
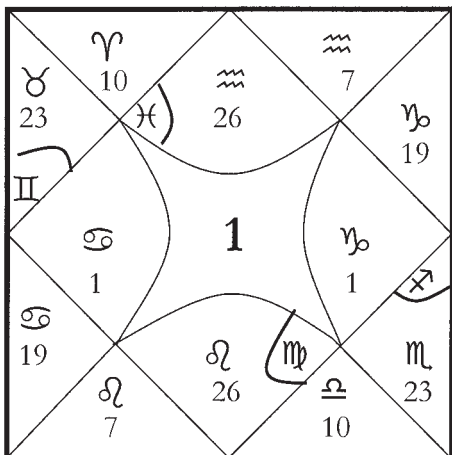
25r, hokje 26 *Bij het teken voor Libra (vijfde huis) is oorspronkelijk een (verkeerde) graadaanduiding geschreven, die nu niet meer leesbaar is. Deze aanduiding is doorgehaald (resultierend in vlekjes), en vervangen door 4.*

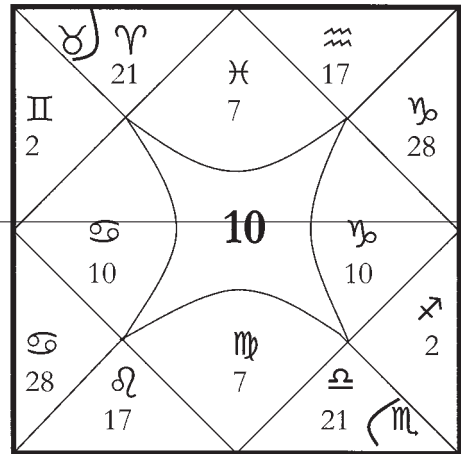
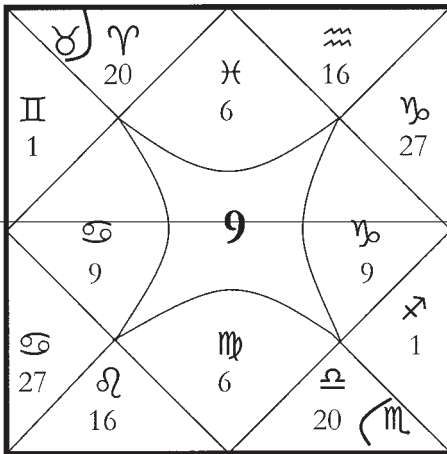
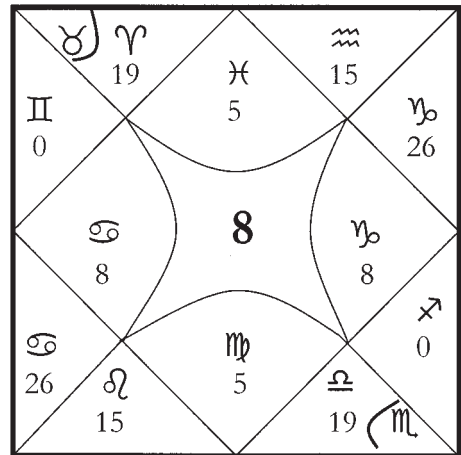
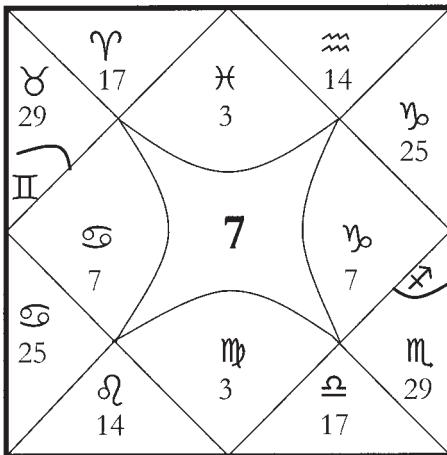
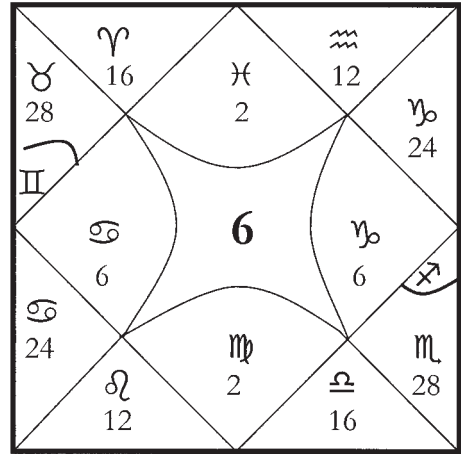
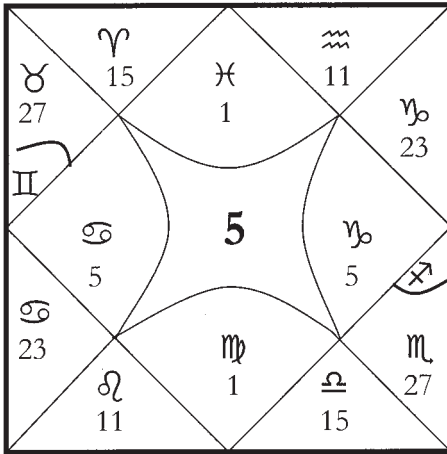

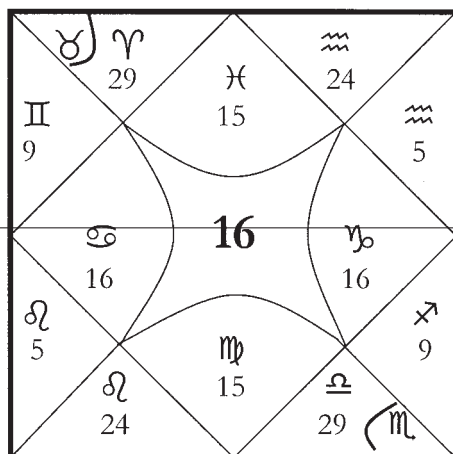
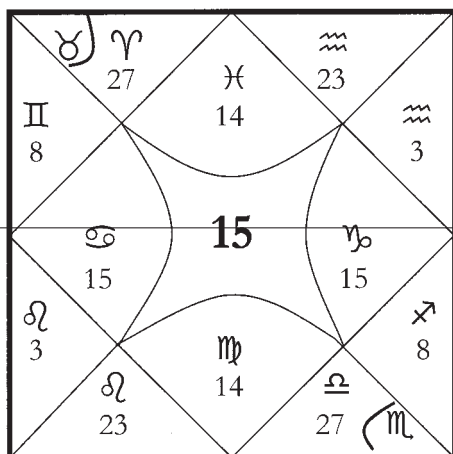
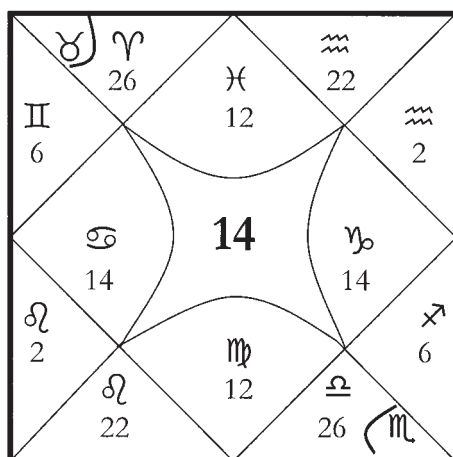
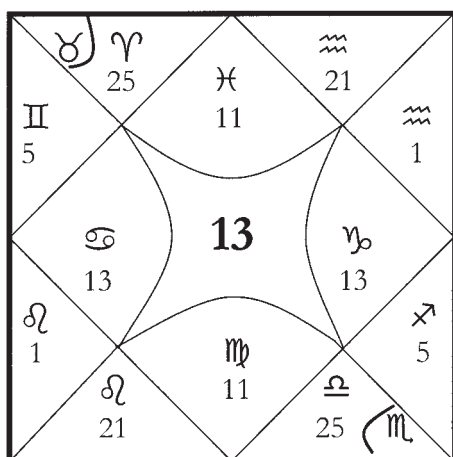
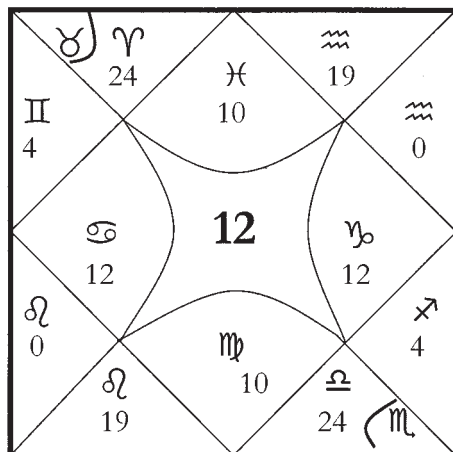
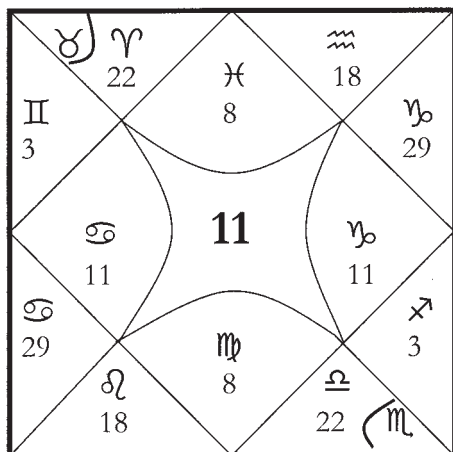
26fb. 25. Wenen, ÖNB, 2818, f.25v (verkleind)

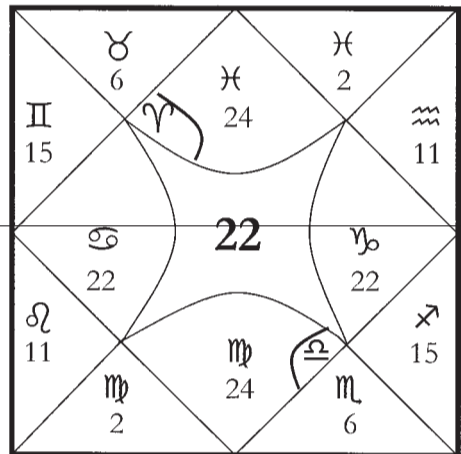
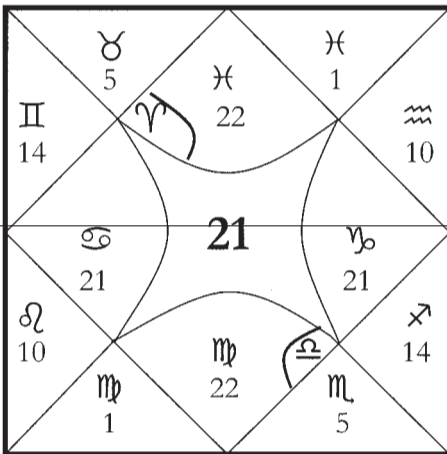
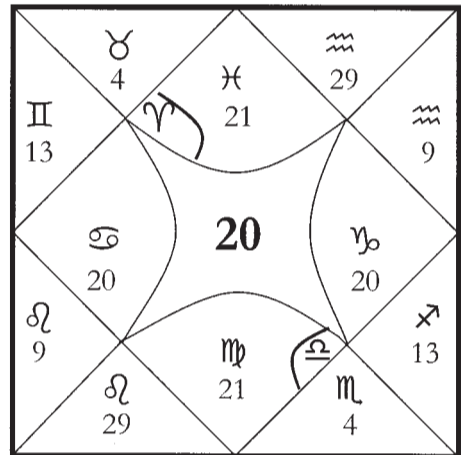
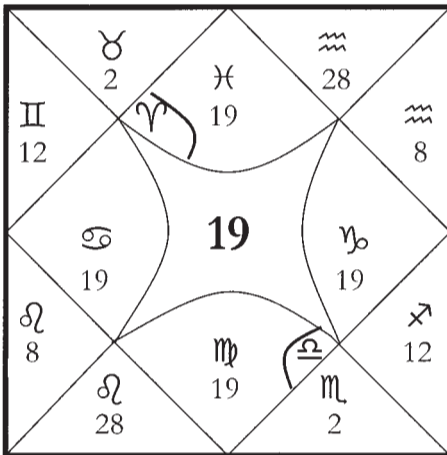
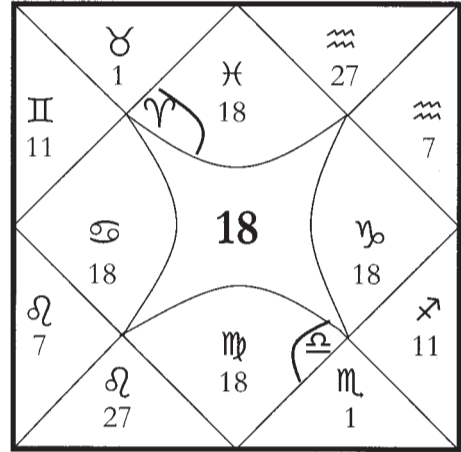
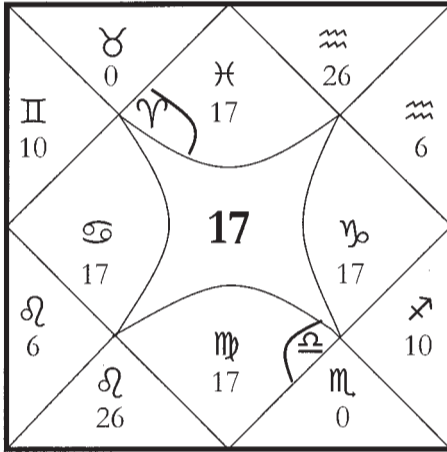
25v

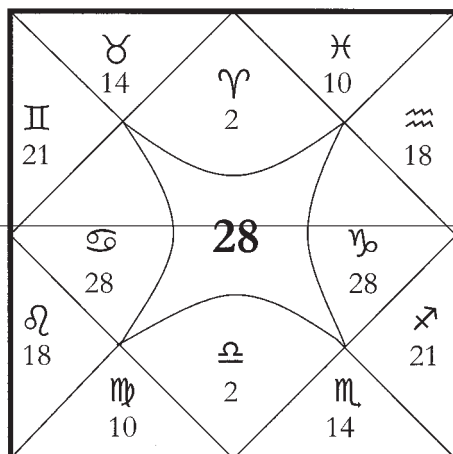
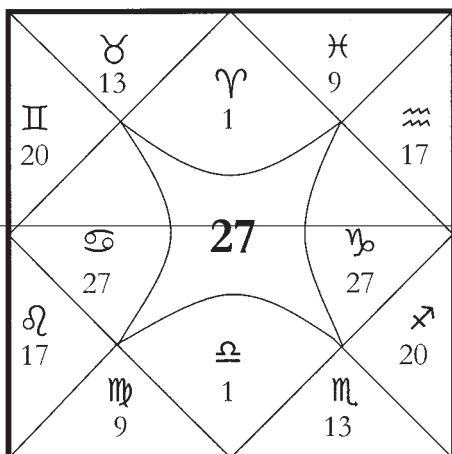
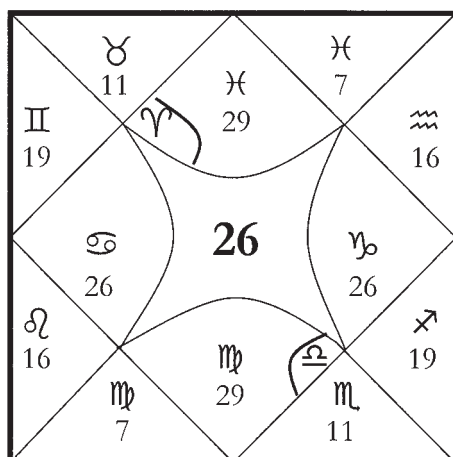
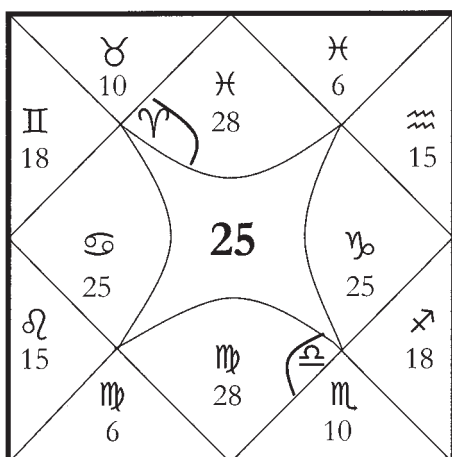
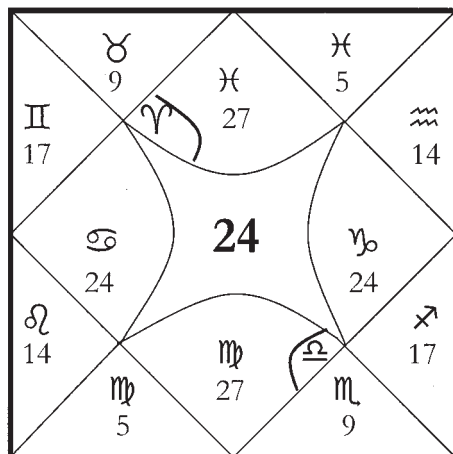
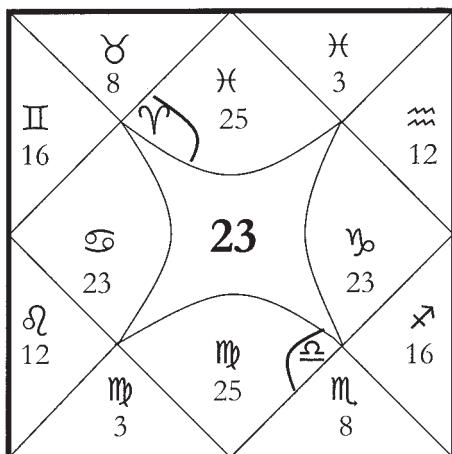

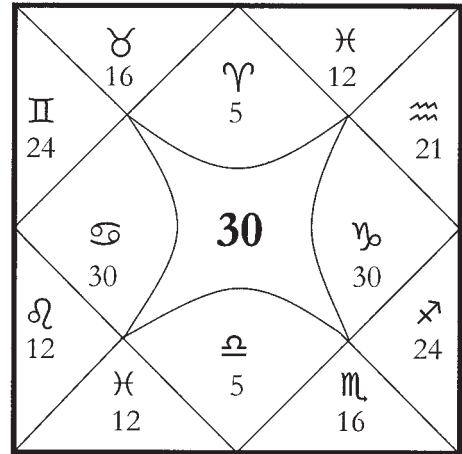
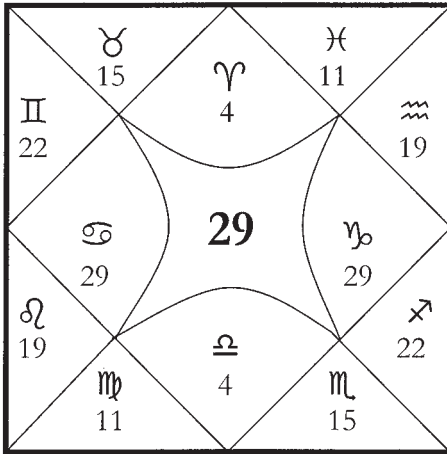

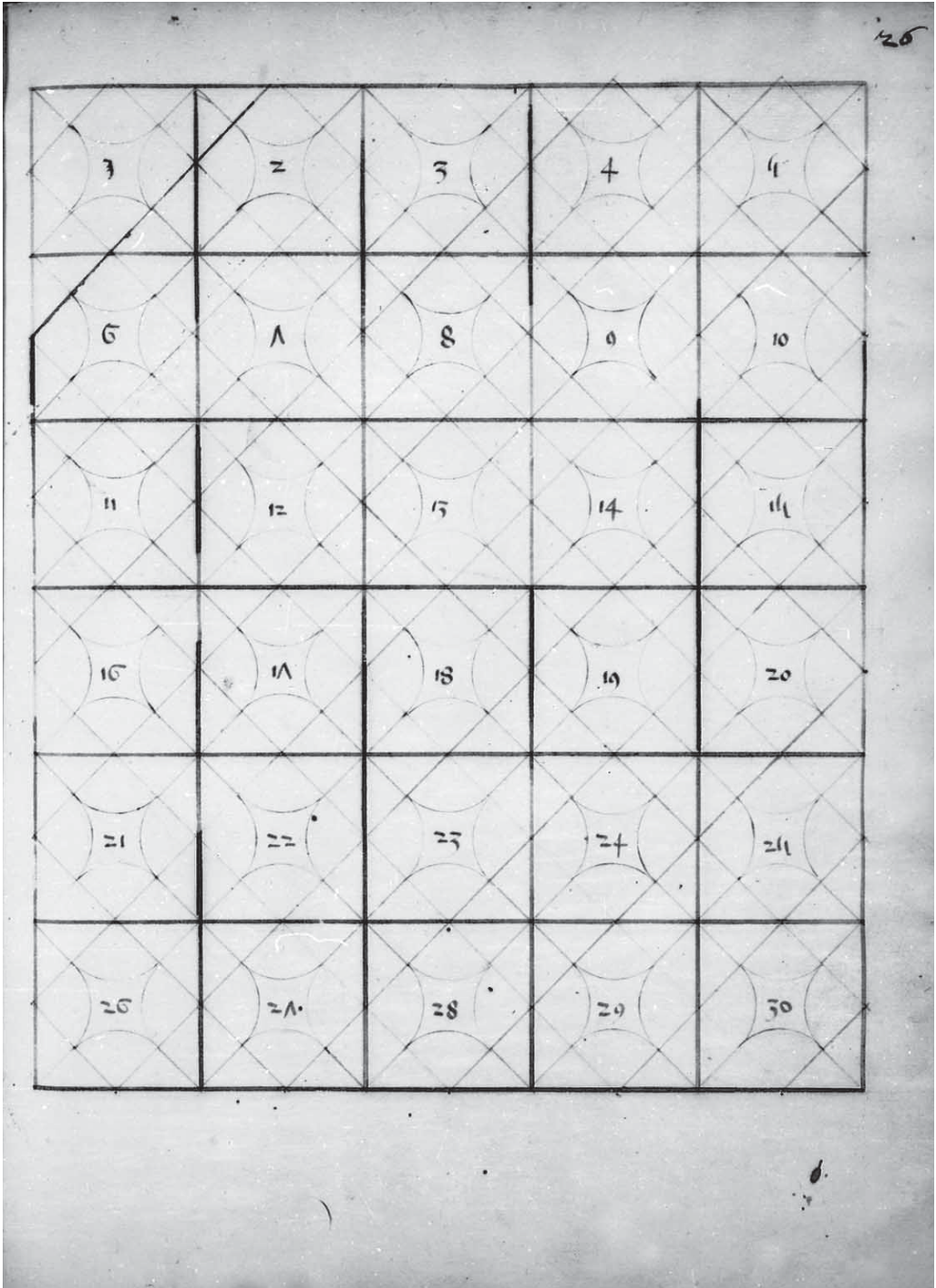

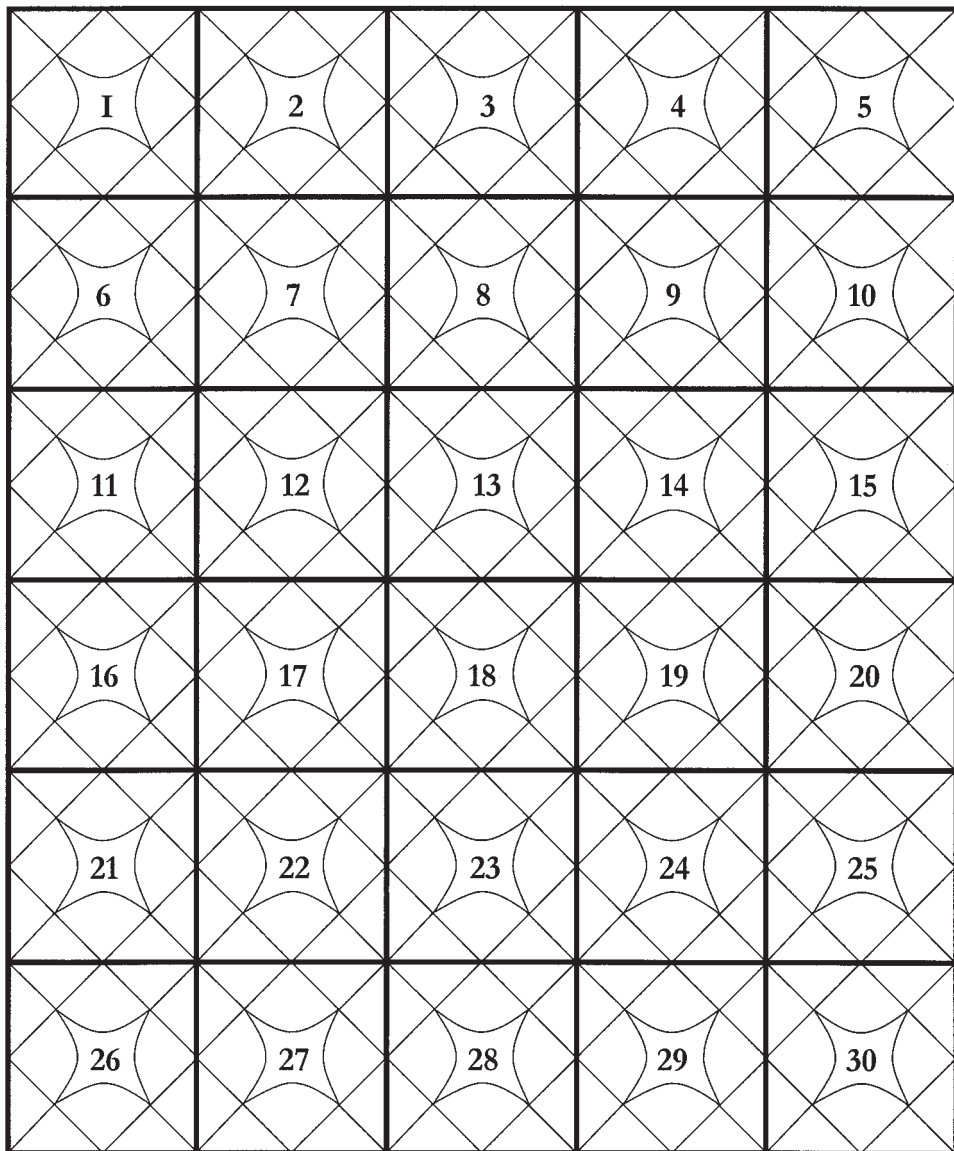

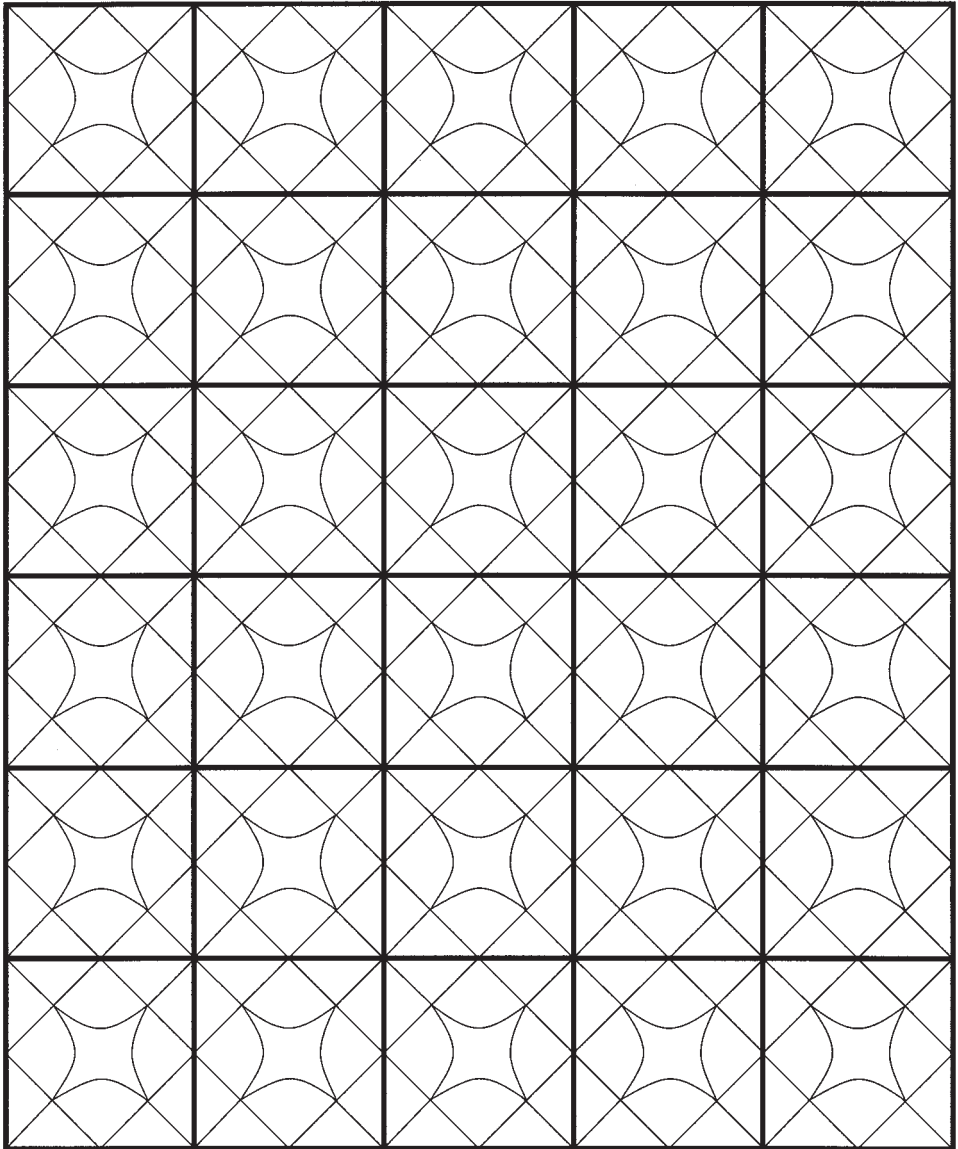

25v, hokje 30 *Linksonder (derde huis) is abusievelijk het teken voor Pisces gegeven. Daarbij heeft de kopiist eerst als graadaanduiding 21 geschreven. De 1 daarvan is doorgehaald en opnieuw voor de 2 geschreven, waardoor het getal 12 is ontstaan.*

Afb. 26. Wenen, ÖNB, 2818, f.26r (verkleind)

26v-29v

Op deze folia zijn alleen nog de raamwerken getekend, zonder de nummers in het midden. De zes resterende folia van het katern (f.30r-35v) zijn blanco.

36ra	I n desen boeck sijn bescreuen die 12 tekenen vanden hemele ende haer na- men ende haer proprieteiten ende haer natueren ende sy heyten aldus / Aries Taurus / Gemini / Cancer / Leo / Vir- go Libra / Scorpius / Sagittarius Capricornus / Aquarius / Pisces	[29]
4	ITem van desen 12 tekenen sijn der 3 nader natueren vanden vuere Dat js Aries Leo Sagittarius	1
8	Ende ander 3 nader natueren vander erden Dat is Taurus Virgo Ca- pricornus Ende ander 3 nader natue- ren vander locht Dat is Gemini Libra Aquarius Ende ander 3 sijn van der natueren vanden water Dat js Cancer Scorpius Pisces Ende sy sijn alle manlick die heet sijn van natueren Ende alle die cout sijn van natueren sijn wijffelick Ende die man- lick behoren den dage toe Ende die wijffelick der nacht Ende die 4 van desen 12 sijn porlick dat sijn Aries Cancer Libra Capricornus Ende 4 Gestade dat js Taurus leo Scorpius Aquarius Ende 4 sijn der middelbaer dat is te segghen no gestade no porlick dat sijn Ge- mini Virgo Sagittarius Pisces Nv suldy horen die proprieteiden van elcken tekene sijn natuere ende sijne cracht waer toe dat goet js ende quaet Ende jerst van aries om dat dierste teken js Ende daer na van allen den anderen navolgende Aries	4
12		8
16		12
20		16
24		20
28		24
32		28
36rb		28

36r Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur [b] j aangebracht.

36ra e.v. Vanaf hier tot aan f. 76vb komen zo goed als geen diagonale streepjes in de regel meer voor, zoals dat wel het geval is in de zich ervóór bevindende eenheid I.

36ra1 In: De I staat iets in de linkermarge; de stok loopt boven tot in de bovenmarge door, en langs de tekstkolom twee regels naar beneden.

4	<p>A Ries js heet <i>ende</i> droge van natuere ren gelijck den vuere <i>ende</i> js een porlick ongestadich teken <i>ende</i> manlick <i>ende</i> den dage toebehorende / <i>ende</i> sijn pla- nete js mars <i>ende</i> sijn metael is yser</p>	32
8	<p><i>Ende</i> js een teken vanden houede <i>ende</i> js goet ten wege <i>ende</i> alle ongestadich dinck jn te doene die behoren ter porringe</p>	36
12	<p><i>Ende</i> hets een goet teken jn te latene tal- len aderen sonder ter houet aderen <i>Ende</i> js een goet teken jn te gane voer elken groten here of voer genote om te bid- dene om gracie Mer het js quaet jn</p>	40
16	<p>dit teken huysse begynnen te makene of <i>ennyge</i> gestadige dingen of medecinen nemen ten houede <i>ende</i> geselschap kiesene aen <i>ennygen</i> mensche Mer het js een</p>	44
20	<p>goet teken perden jn te copene van ro- der veruwen <i>Ende</i> js <i>ennich</i> man jn dit te- ken geboren hy mach wel lange leuen</p>	48
24	<p>Mer een wijf daer jn geboren en be- tekent geen lanck leuen <i>Ende</i> waer je- mont gewont jnt hoeft als die ma- ne js jn dit teken hy js meer jn</p>	52
28	<p>vresen vander doot dan offer die mane nyet jn en ware Taurus</p>	
32	<p>Taurus js cout <i>ende</i> droge vander natueren vander erden <i>Ende</i> js een wijflick teken der nacht toe behoren- de <i>Ende</i> sijn planete js <i>venus</i> <i>ende</i> sijn metael is coper <i>Ende</i> dit teken heuet</p>	56
36	<p>aen den mensche den hals <i>ende</i> die kele <i>ende</i> js een gestadich teken <i>ende</i> seker <i>ende</i> goet lant jn te copene <i>ende</i> huysse <i>ende</i> lant wynnen <i>ende</i> wijngaert planten</p>	60
36va	<p><i>ende</i> bomen <i>Ende</i> beesten te copen om mede te labueren <i>Ende</i> wijff trouwen <i>ende</i> bome copen <i>ende</i> houwen <i>ende</i> huysse maken</p>	64
4	<p><i>ende</i> jn nuwen huysen gaen wonen <i>Ende</i> js goet jn gaen te soeken raet</p>	68
8	<p>aen wien datmen wille want hy sallen wel helen <i>ende</i> den genen loyelic bera- den dien den raet soect of daer om</p>	

	vraget <i>Ende</i> het js een goet teken jn te nemene medecine <i>Ende</i> tallen dingen	72
12	daer der <i>erden</i> toe behoren <i>Ende</i> het js goet wijuen jn te biddene datmen <i>van</i> <i>hem</i> wil hebben <i>Mer</i> het en js <i>dan</i> nyet	76
16	goet laten noch medecijne te nemen ten halse om siecheden dier jnne <i>sijn</i> <i>Ende</i> die dan jnden hals <i>sijn</i> gewont	80
20	hy js jn <i>auontueren</i> vander doot of nyet te genesene <i>Ende</i> hets dan quaet jemont te biddene <i>Ende</i> hets dan nyet goet hu- welick te maken datmen wille dat ghe- stadich blijue of getrouwe omme dat	84
24	js een luxurioes teken <i>Ende</i> wort een <i>man</i> geboren jn dat teken hy wort lux- urioes jn sijne jonchede mer hy en sal nyet lange leuen <i>Mer</i> worter een wijf	88
28	jn geboren sy sal lange leuen <i>Ende</i> het js dan goet begynnen lange wege <i>Ende</i> dan en kies geuen geselle meerre dan du bist <i>Mer</i> met dijnen gelijke moch- stuut doen Gemini	92
32	G Emini js vander natueren vander locht heet <i>ende</i> nat <i>ende</i> alsoe js die wijnt <i>Ende</i> js een manlick teken	96
36vb	den dage toe behorende <i>Ende</i> sijne planete js marcurius <i>Ende</i> zijn metael js quicsiluer <i>Ende</i> js een teken den armen <i>ende</i> den handen toe behorende	100
4	<i>Ende</i> js een middelbaer teken no porlic no gestade <i>Ende</i> js een goet teken kijnd- der ter scolen te doene <i>ende</i> om <i>ambocht</i> te lerene <i>ende</i> begynnen te werkene jn	104
8	zyden <i>Ende</i> jn gedinge te gane voer grauen <i>ende</i> voer jugen <i>ende</i> voer aduo- caten <i>Ende</i> met vogelen <i>ende</i> valcken te varen jagen <i>ende</i> gelt copen <i>ende</i> geselschap	108
12	te kiezen <i>ende</i> wege begynnen <i>ende</i> js goet trompen <i>ende</i> horen blasen <i>ende</i> spelen jn alrehande jnstrumenten <i>ende</i> boetscap- pe doen <i>Mer</i> het is quaet jn te doen	112
16	<i>ennige</i> andere comenscape <i>Ende</i> die jn dit teken js geboren hy js sculdich te we-	

	sene groet here <i>ende</i> hy sal voel lande	
	doergaen <i>Ende</i> hy wort groet romere	116
	<i>ende</i> groet sprekere <i>ende</i> windech sere	
20	<i>Ende</i> wat hy wint dat sal vliegen	
	dats te seggen dat het scorien sal	
	gelijck quicsiluer <i>Ende</i> dwijf die	120
	dan wort geboren js nyet sculdich	
24	lange te leuene <i>Ende</i> het js een goet	
	teken jn te doene of te makene al	
	dat der lucht toe behoert of den wijnde	124
	<i>Mer</i> het en js nyet goet jn dit teken	
28	laten noch medecijne nemen ten armen	
	no ten handen <i>omme</i> dat dit teken toe	
	behoert den armen <i>ende</i> den handen	128
	Cancer	
32	C Ancer js vander natueren vanden	
	water cout <i>ende</i> nat <i>Ende</i> js een	
	wijflick teken der nacht toe behoren-	132
	de <i>Sijne</i> planete js die mane <i>Ende</i>	
36	sijn metael js siluer <i>Het</i> js een	
37ra	porlick teken der borst toe behorende	
	<i>ende</i> dinghewande des lichaems <i>ende</i>	136
	den ribben <i>Ende</i> het js een goet teken	
4	jn te nemene medecijne <i>ende</i> purgacien	
	<i>ende</i> alle ongestade dingen jn te begyn-	
	nen <i>ende</i> jn nuwe huysen te gaen wo-	140
8	nen <i>Ende</i> die dan geboren js hy sal	
	seer luxurioses wesen <i>Mer</i> eest een	
	man hy en sal nyet lange leuen	
	<i>Ende</i> eest een wijf sy sal lange leuen	144
	<i>ende</i> wort grote verdoitge van goede	
12	<i>ende</i> wolc dat is man of wijf die	
	mensche wort sere tedere <i>ende</i> cout	
	<i>Ende</i> hy sal vele siecheden hebben	148
	van drope <i>ende</i> gichticheit <i>ende</i> hy en	
16	wort nyet harde seker of getrouwe	
	mensche mer logenachtich <i>Ende</i> hy wort	
	marscalck van perden <i>ende</i> cruyt kenre	152
	<i>ende</i> goet specenier van gommen <i>Ende</i> hy	
20	sal zijn harte sere geneicht hebben te	

	werkene jn siluere of met siluer	
	om dat hem die mane helpen sal	156
24	an vele dusdanigen duechden Ende het en js geen goet teken geselschap jn te kiesene of <i>ennige</i> gestade dinck jn te maken Leo	160
28	L Eo js vander natueren vanden vuere heet <i>ende</i> droge Ende js een manlick teken den dage toe behorende Ende <i>sijnre</i> planete js die <i>zonne</i> Ende <i>sijn</i> metael	164
32	js gout Ende js een seker teken <i>ende</i> ge- stade <i>ende</i> behoert toe der harten Ende wort een <i>man</i> geboren jn dit teken hy js sculdich lange te leuene <i>ende</i> heer- scappie te hebbene op <i>mennichte</i> van	168
36 37rb	lieden Ende js sculdich een groet dicke <i>man</i> te wesene <i>ende</i> een teken te heb- bene jnt aensicht <i>ende</i> eer hem teken coemt jnt aensichte en js hem scul- dich te gesciene no quaet no goet	172
4	Mer na dat <i>hem</i> comen js jnt aensichte sal hy hebben groet heerscappie Ende dit jn een goet teken te gane voer grote	176
8	heren <i>ende</i> voer genoten want wat hy eyschen sal <i>ennigen</i> here of <i>bidden</i> wort <i>hem</i> gegeuen of gedaen Ende het jn een goet teken om lieden van wapene	180
12	<i>ende</i> om te rouenne op die zee Mer het en js nyet goet om coep te make ne van <i>ennigen</i> dingen ongestadige	184
16	voerwaerde Ende het is een quaet teken jet te seggene <i>sijnen</i> wijue of <i>anderen</i> <i>wijuen</i> jnt goede of jnt quade want jn wat manieren soet sy want sy ne- ment jnt quade <i>ende</i> quade dick doen	188
20	te werken Ende weet dat jn dit teken dwijf is <i>contrarie</i> den man om dat dwijf was gemaect van eenre <i>ribben</i>	192
24	die naest was des <i>mans</i> harte Ende het js een goet teken guede jn te biddene <i>ende</i> siluer <i>ende</i> gout jn te copene <i>ende</i> al dat den goude toe behoert Mer het js quaet nemen medecijne <i>ende</i> laten	196

28	<i>ende</i> nuwe cleder aen te doene <i>ende</i> nuwe castelen begynnen te maken nochtan eest goet ander gestade dinck jn te maken <i>ende</i> geselschap te kiesene	200
32	Virgo	
36	V Irgo js vander natueren vander erden cout <i>ende</i> droge gelijk der erden Ende js een wijflick teken der nacht toe behorende Ende hare planete js marcurius Ende sijn metael is quicksiluer Ende js een middelbaer teken <i>ende</i> js den darmen toe behorende	204
37va	Ende wort een wijf jn dit teken geboren sy sal lange genoch leuen <i>ende</i> goet wijf sijn schoen <i>ende</i> noyael / Ende hets een goet teken huwelick jn te doen Ende waer een man jn dit teken geboren hy sal vele goets <i>ende</i> ere hebben Ende hy sal een teken hebben jn sijn voerhoeft <i>ende</i> wort een vroet man <i>ende</i>	208
4	vol ontfermicheden <i>ende</i> edel <i>ende</i> profitelick Ende dwijf dat dan wort geboren sal hebben een teken aent voerhoeft Hets een goet teken <i>ennigen</i>	212
8	wech jn te gane <i>ende</i> gout copen <i>ende</i> ander comenscap Ende jn landen pijnen <i>ende</i> sayen <i>ende</i> alle dinck te doen die ter pijnen <i>ende</i> ten labuere behoren <i>ende</i>	216
12	raet soeken aen jemont Mer het js quaet trouwen maget of <i>ennich</i> dinck te tractieren met orconde om dat nyet proficeren en soude mer scaden Ende	220
16	js een quaet teken medecijnen jn te doene aen die darne Ende het js dan goet geselschap kiezen om dat geselschap te wynnen sal	224
20	Libra	
24	L Ibra js vander natueren vander locht <i>ende</i> vanden wijnde Ende js heet <i>ende</i> nat Ende js een manlick teken den dage toe behorende Sijne planete js <i>venus</i> Ende sijn metael js coper Ende hets een porlick teken <i>ende</i> ongestade Ende js een teken der hancken toe beho-	228
28		232
32		236
		240

	rende <i>Ende</i> jn dit teken eest goet laten	
37vb	<i>Ende</i> die jn dit teken geboren wort sal een teken hebben aen sijn nase ter luchter sijde <i>Ende</i> eest een man hy sal	244
4	een wijf hebben / eer hy steruet wort hy <i>van</i> religioene <i>Ende</i> eest een wijf si sal dat selue hebben <i>Ende</i> het js een	
8	goet teken aen te nemene raet aen wijuen <i>Ende</i> begynnen vele dingen ende gaen bewegen Mer het js quaet geselschap kiezen want wie soe jn dit teken geselschap kiest het sal sciden	248
12	met euelen moede met gramscappen ende met quade ende met scaden <i>Ende</i> jn dit teken eest quaet medecijne nemen ten hancken Scorpius	252
16	S CORpius js een teken vanden natueren wanden watere cout ende nat <i>Ende</i> het is een wijflick teken der nacht toe behorende <i>Ende</i> sijne	256
20	planete js mars <i>Ende</i> sijn metael js yser <i>Ende</i> het is een quaet luxurioes teken ende diefachtich <i>Ende</i> te genen dingen en eest goet dan ter dieften	260
24	of ten dieuen <i>Ende</i> die mensche en wort nummermeer goet dier jn ge- boren wort <i>Ende</i> men js geen dinck scul- dich te begynnen jn dit teken no	264
28	scepen maken no geleiden ende maec- se jemont hy wort jn groter auen- tuieren te verliesen die scepen <i>Ende</i> men js jn dit teken nyet sculdich	268
32	te copene noch te vercopene noch te gane voer <i>ennich</i> heerscap noch laten jn <i>geenre</i> manieren / noch huwelick maken <i>Ende</i> weet dat die	272
		276

37vb16 *SCORpius: De derde letter van een woord is, na een lombarde en een kapitaal, in de regel geen kapitaal. De O is hier echter heel duidelijk geschreven als hoofdletter en daarom ook zo afgeschreven.*

37vb16 *teken: Eerst heeft de kopiist natuere geschreven. Dit heeft hij doorgestreept en vervangen door teken, dat er boven is geschreven.*

37vb21 *yser: De staart van de y loopt in de linkermarge naar beneden door.*

38ra	mane valt jn dit teken <i>Ende</i> als sijer jn coemt eest gerne quaet weder <i>ende</i> wijndich <i>ende</i> reinkel <i>Ende</i> het en js nyet	
4	goet bome planten no wijngaeden <i>Ende</i> diese jn dit teken plant hy salse verliesen <i>Ende</i> hy salse verliesen met <i>tempeesten</i> of met <i>ander</i> zyns <i>Mer</i> het	280
8	js een goet teken tallen dingen die den water toe behoren <i>Ende</i> het js dan quaet geselschap kiezen want sy souden comen	284
12	jn euelen moeden <i>ende</i> jn gramscappen onderlingen om <i>ennich</i> dinck die sy elck den <i>anderen</i> tijen souden	288
	Sagittarius	
16	S Agittarius js vanden natueren van den vuere <i>Heet</i> <i>ende</i> droge <i>Sijn</i> planete js jupiter <i>Ende</i> zijn metael	292
20	js thyn <i>Ende</i> het is een manlick teken den dage toe behorende <i>Ende</i> het js een goet teken alle dinck jn te begynnen om	296
24	dat manlick js mer het neemt gerne quade eynde <i>Ende</i> soe wie jn dit te- ken geboren js <i>man</i> of <i>wijf</i> hy sal	300
28	een teken hebben aent dyee of biden nauele <i>Ende</i> hy wort rijcke jnt eynde van <i>sijnen</i> leuene of jn <i>sijn</i> laetste leuen In dit teken eest goet laten	304
32	na terche <i>ende</i> misselick goet copen siluer <i>ende</i> silueren werck maken of versilueren <i>ende</i> scepe maken <i>Ende</i> alle dinck diemen wille maken of hebben	308
38rb	gestade of seker <i>ende</i> schone <i>Ende</i> jn dit teken eest goet gaen op <i>sijnen</i> viant <i>ende</i> <i>wijn</i> vercopen <i>ende</i> tauerne houden <i>ende</i> geselschap kiezen <i>Ende</i> het js een	312
4	teken der dyeen Capricornus C Apricornus is vander natueren van der erden cout <i>ende</i> droge <i>Ende</i> js een wijflick teken <i>ende</i> js porlick <i>ende</i> on-	

	gestade der nacht toe behorende <i>Ende</i> <i>sijn</i>	316
	planete <i>js</i> saturnus <i>Ende</i> <i>sijn</i> metael <i>js</i>	
8	loodt <i>Ende</i> het is een teken der knyeen	
	toe behorende <i>ende</i> <i>jn</i> dit teken <i>sijn</i> alle	
	dingen goet te begynnen diemen doen	320
	wille <i>ende</i> quaet <i>jnt</i> eynde <i>Ende</i> bediet	
12	die doot <i>Ende</i> die <i>jn</i> dit teken geboren	
	wort eest man of wijf hy wort geiugeert	
	<i>Ende</i> hy sal een teken hebben aen <i>sijn</i>	324
	knyeen of <i>jn</i> anderen steden of leden of	
16	aent voerhoeft <i>Ende</i> <i>jn</i> dit teken eest	
	goet gaen om wijn te lesene <i>Ende</i> dan	
	eest goet caes souden <i>ende</i> vlees <i>ende</i>	328
	bonen sniden <i>ende</i> alderhande lijndwaet	
20	<i>Ende</i> om dese voerseide dingen te vercopen	
	omme wijnnen <i>Ende</i> het en <i>js</i> nyet goet	
	<i>jn</i> dit teken geselschap kiezen want	332
	het en soude nyet gestade wesen no	
	gevienden bliuen onderlinge Aquarius	
24	A Quarius <i>js</i> vander natueren van	
	den wijnde <i>ende</i> vander locht heet	336
	<i>ende</i> nat <i>Ende</i> <i>js</i> een manlick teken den	
28	dage toe behorende <i>Ende</i> <i>sijn</i> planete	
	<i>js</i> saturnus <i>Ende</i> <i>sijn</i> metael is loodt	
	<i>Ende</i> het is een gestade teken den beenen	340
	toe behorende <i>Ende</i> het <i>js</i> goet alle dinck	
	in te begynnen <i>Ende</i> het regent gerne	
32	<i>jn</i> dit teken <i>ende</i> wayet sere <i>Ende</i> dier	
	<i>jn</i> geboren wort hy sal een teken hebben	344
	onder <i>sijn</i> oxele of <i>jnt</i> aensichte of	
	aent been <i>Ende</i> die ongemack coemt <i>jn</i>	
36	<i>sijn</i> been hy en sal te geenre tijt genesen	
38va	mogen <i>Ende</i> al genese hy die siecheit sal	348
	te menniger tijt weder comen <i>Ende</i> die	
	<i>jn</i> dit teken geboren wort hy salt	
4	quaet hebben eer hy steruet of hem	
	sal quaet gescien In dit teken eest	352
	goet begynnen scepe maken <i>ende</i> ter	
	zee doen <i>ende</i> ter zee varen <i>Ende</i> omme	
8	alle begynne te make of te doen van	
	wapenen <i>Ende</i> het is goet laken copen	356
	<i>ende</i> alle dinck <i>Ende</i> achter datmen ge-	
	sceiden wort ommer en wordet nye goet	

12	tijden <i>van enniger</i> steden noch danen scheiden Ende jn dit teken eest nyet goet geselschap kiezen Pisces	360
16	P Isces js vander natueren vanden watere cout <i>ende</i> nat Ende js een wijflick teken der nacht toe behorende Het en is gestade noch porlick of ongestade <i>Sijne</i> planete js jupiter	364
20	Ende <i>sijn</i> metael js thyn Die jn dit teken geboren wort hy sal hebben heer- scappie Mer het en is nyet goet jn <i>ennich</i> begonnen Ende <i>dier</i> jn geboren	368
24	wort hy sal een teken hebben aen <i>sijne</i> voeten of hy salder <i>ongemack</i> aen hebben Ende hy sal hebben een teken jnt <i>lijchaer</i> Ende hy wort rijke jnt achter- ste <i>van</i> <i>sijnen</i> lijue of jn <i>sijn</i> outhe- de Ende het js een goet teken mede- cijne jn te nemen <i>ende</i> te laten al <i>omme</i> sonder jn die voeten Ende jn dit teken	372
28	eest goet gode bidden om alle goede dingen <i>ende</i> gerechtige hy salse geuen Ende jn dit teken eest goet geselschap kiesen want geselschap dat jn dit teken geboren wort sal genoeg wynnen	376
32		380
38vb		

DIT IS DIE CRACHT DIE DIE MANE HEEFT

[30]

4	IN DIE TEKENE Aries A Ls die mane js jn ariete dan eest goet wech begynnen <i>ende</i> <i>namelick</i> westwaert <i>ende</i> oeck alderhande werck	1
8	Ende oeck scrijuen <i>ende</i> weuen <i>ende</i> gaen by zewen <i>ende</i> stofferinge maken <i>van</i> <i>scepen</i> <i>ende</i> smeden jn vuer jn kalcke doen <i>ende</i> jn hoey mayen / <i>ende</i> alle dingen doen	4
12	diemen varinge wil hebben gedaen Ende het is quaet begonnen <i>dingen</i> diemen	8

38va15
38vb2
38vb4

Pisces: *De boven- en onderkant van de buik van de P lopen ver in de linkermarge door.*
38vb2 *wynnen: De slot-n is enigszins opgerekt om de regel uit te vullen.*
38vb4 *Aries: De s is verlengd op de wijze van een regelvuller.*

	wil hebben dat gestadich bliuen ende vast als huwelick geselschap ende gestichte van	
16	thoren of van castelen of van huysen Ende dan eest gerne heet weder Ende dan eest quaet genesen thoeft ende geslegen	12
20	sijn jn die oge of jnt houet want daer leyt doot wonde op die tijt Ende men moeter af steruen of lange ongesont	16
24	bliuen Ende eest goet begonnen die be- horen ten vuere Taurus	
24	A Ls die mane js jn tauro dan eest goet begonnen dingen die lange dueren Als huysen te makene ende	20
28	castele ende huwelick geselschap Ende dan eest goet verhuysen Ende het js gerne doncker weder ende cout Ende het	24
32	js quaet dingen begonnen diemen va- ringe wil hebben gedaen Ende het js goet gaen noertwaert Ende het is quaet	28
39ra	genesen den hals ende die ogen ende den crop vander kelen ende jn scepen gaen Gemini	
4	A Ls die mane js jn gemine dan eest goet begynnen dingen die ons toe behoren als geselschap ende huwelic	32
8	ende vergaderinge van mannen ende van wijuen ende alle dingen daermen scepen me- de yket ende jn scepen varen ende lant	36
12	wynnen ende sayen ende noertwaert gaen Ende gaet jemont ennigen wech hy sallen anderwerf moeten gaen Ende hets gerne	40
16	scoen weder ende windich Ende hets goet begonnen weuen Ende dan eest quaet genesen die oxelen ende armen ende han-	44
	den ende voudende leden Cancer	
	A Ls die mane js jn cancro dan eest goet varen ter zee of jn vloeden	
	ende jn scepen ende dingen maken die ten scepe behoren ende molen manken ende	48

	watgange <i>ende</i> steen putten Ende dan	
	eest goet vischen <i>ende</i> vischers maken	
20	<i>ende</i> alle dingen die ten water toe behoren	
	Ende dan eest gerne doncker weder <i>ende</i>	52
	reinckel Ende dan eest quaet gansen	
	die borst <i>ende</i> die mylte <i>ende</i> die longe	
24	alsoe lange als die mane daer jn js	
	A Ls die mane js jn Leone	56
	leone dan eest goet gaen wegen	
	diemen varinge wil hebben gedaen	
28	Ende hets dan goet maken huysen <i>ende</i>	
	castele <i>ende</i> al datmen wille vast heb-	60
	ben <i>ende</i> gestade <i>ende</i> specialic eest dan	
	goet begonnen heerscappie Ende dan	
32	eest quaet <i>ennigen</i> wech begonnen of	
	<i>ennich</i> werck doen dat ten water be-	64
	hoert Ende dan eest heet weder Ende	
	dan eest quaet <i>aen</i> doen nuwe clederen	
36	<i>ende</i> genesen die harten <i>ende</i> die zenuwen	
39rb	<i>ende</i> die leyndenen <i>ende</i> den rug <i>ende</i> die sij-	68
	den Ende dan moetmen gene pusoene	
	geuen Virgo	
4	A Ls die mane js jn virgine dan	
	eest goet huwen <i>ende</i> wech begonnen	72
	<i>ende</i> noertwaert <i>ende</i> arte van letteren	
	leren lesen <i>ende</i> lant wynnene <i>ende</i> om	
8	peys spreken <i>ende</i> peys maken <i>ende</i>	
	sayen <i>ende</i> planten <i>ende</i> weuen Mer het	76
	is quaet iet voederen <i>ende</i> van steden te	
	steden wanderen <i>ende</i> het is goet nuwe	
12	cleder <i>aen</i> te doen Ende die tijt js cout	
	<i>ende</i> turbel Ende het is dan quaet gansen	80
	den dyeen <i>ende</i> den buck Libra	
	A Ls die mane js jn libra dan eest	
16	goet zeylen <i>ende</i> scepene <i>ende</i> zeyle	
	maken <i>ende</i> oestwaert gaen Ende dan	84
	eest goet zayen <i>ende</i> planten <i>ende</i> scrij-	
	uen <i>ende</i> zuydtwaert gaen <i>ende</i> wegen al	
20	datmen wille Ende copen <i>ende</i> vercopen	
	alle dinck <i>ende</i> bloet laten <i>ende</i> purgeren	88
	Ende dan eest schone weder <i>ende</i> heet	
	Ende het is dan quaet genesen dun-	
24	derste dingen vanden buyke totter	

	scamelheiden <i>ende</i> die hoopen <i>ende</i> die ersbillen Scorpius	92
28	A Ls die mane js jn scorpione dan eest quaet <i>ennich</i> werck doen sonder dat ten water behoert <i>ende</i> datmen maect met watere <i>ende</i> dingen diemen doet met masessien	96
32	als verradenisse <i>ende</i> diefte Ende weet dat die mane vallet jn dit teken <i>ende</i> wort sieck Ende daer om jn allen dingen <i>ende</i> in gewerke wort soe ge- like sieck die goet sijn Ende dan eest	100
36 39va	quaet genesen die manliche de tzet <i>ende</i> die bille <i>ende</i> die blase <i>ende</i> die natuere vanden wijuen Ende dan eest doncker weder <i>ende</i> waterlic Ende het is quaet varen ter zee Sagittarius	104
4	A Ls die mane js jn sagittario dan eest goet gaen weestwaert <i>ende</i> alle dinck begynnen diemen varinge wil hebben gedaen Ende dan eest goet hu- welick maken <i>ende</i> geselschap kiezen <i>ende</i> kijnder ter scolen doen gaen <i>ende</i> wape- nen maken Ende dan eest quaet jn sce- pen gaen Ende het is heet weder <i>ende</i> droge Ende het is quaet genesen die dyeen <i>ende</i> die meersinge van leden <i>ende</i> dat hem deren mach Ende toe doenige <i>ende</i> quetsinge jn die leden van vallen of van <i>enniger</i> mesquame Capricornus	108
8	A Ls die mane js jn capricorno dan eest goet gaen noertwaert te lande <i>ende</i> ter zee Ende dan eest goet begynnen alle dinck of werck datmen wil hebben saen gedaen Ende dan eest goet lant eeren <i>ende</i> met zaeyen Ende hets quaet planten <i>ende</i> pijnen jn wateren <i>ende</i> huwen Ende dan eest gerne doncker weder Ende quaet te genesen die zenuwen	112
12		116
16		120
20	A Ls die mane js jn capricorno dan eest goet gaen noertwaert te lande <i>ende</i> ter zee Ende dan eest goet begynnen alle dinck of werck datmen wil hebben saen gedaen Ende dan eest goet lant eeren <i>ende</i> met zaeyen Ende hets quaet planten <i>ende</i> pijnen jn wateren <i>ende</i> huwen Ende dan eest gerne doncker weder Ende quaet te genesen die zenuwen	124
24		128
28	A Ls die mane js jn Aquarius aquario dan eest goet planten <i>ende</i> sayen <i>ende</i> bloet laten <i>ende</i> jn scepen gaen <i>ende</i> maken die ornamenten van scepen	132

32	<i>ende alle dinck begynnen die gestade sijn als huysen ende castelen ende jn nuwen huysen gaen wonen of jn heerscappie gaen ende vogelen vangen Mer het js</i>	136
36	<i>quaet begynnen dingen diemen varinge wil hebben gedaen Ende dan eest goet</i>	140
39vb	<i>weder ende heet ende claer Ende dan eest quaet genesen siecheit jn die beenen</i>	
4	A <i>Ls die mane js jn Pisces piscibus dan eest goet alle dinck begynnen ende maken die ten water beho- ren ende ten vischen ende ten scepen ende ten molenen Ende dan eest goet huwen</i>	144
8	<i>ende geselschap kiezen ende varen by water ende by lande zuydtwaert Ende dan eest quaet genesen die voeten ende arteke ende dier gelijke van ongemaken Ende</i>	148
12	<i>het is dan gerne doncker weder ende waterlick</i>	152

**DIE WIL WETEN WOLCK TIJT DAT BEST
IS ALLE DINCK TE BEGHYNNEN**

[31]

16	D <i>ie wil weten wolck tijt dat best is alle dinck be- gonnen Hy merke dat teken</i>	1
20	<i>dat rijst oest Is venus daer of jupi- ter of dat die mane is metter son- nen sonder twyuel eest dan goet gaen ennygen wech omme comenscap of te wyge of om te doenne ennige</i>	4
24	<i>bederue eest al daer best Als jemont ennigen wech wil be- staen te gane soe besie jn wat wij- len dat is / eest jupiters wijle of</i>	8
28	<i>marcurius of der mane soe gaet</i>	12
40ra	<i>geluckelike ende be al dat hy wille</i>	

39vb13 *Na waterlick volgt ongeveer een derde blanco tekstkolom. Pas daarna begint tekst 31.*

39vb15 **BEGHYNNEN:** *De slot-n is verlengd tot een regelvuller.*

39vb16 **DIE:** *In de D-lombarde zijn enkele ornamenten aangebracht.*

40r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur b 5 aangebracht.*

40ra1 *geluckelike: De stok van de eerste l is in de bovenmarge verlengd; hy: de stok van de h is in de bo-
venmarge verlengd.*

	vromelike te sijnre bederue Ende eest	
	mars wijle of saturnus soe begynne	16
4	dijnen wech <i>aen</i> dene sijde <i>ende</i> daer	
	na keerdy ten wege waert coenlike	
	te <i>dijnre</i> bederuen Voert porringe van	
	coningen of van grauen te wijge waet	20
8	te gane of van prinsen dat blameert	
	men <i>ende</i> lachtert als Cancer js jnden	
	ascendent	
	Als jemont wil weten van enen siec-	[32]
12	ke die waerheit der siechede	
	D Ie wille weten van enen siecken	1
	wat siecheden dat hy heeft / hy	
	besie die wijle soe mach hy die	
16	waerheit weten wil god Eest jnder	4
	sonnen wijle / soe segt dat die siecke	
	heuet grote heytte soe dat hem dunc-	
	ket dat sijn lichaem verberne <i>ende</i> pijn-	
20	ne om die harte of jnden mont <i>een</i>	8
	been gebroken Ende seit die bode an-	
	derzyns soe segt hem du bist hier	
	dullike gecomen want dattu my	
24	vrages js bedriegen <i>ende</i> nyet waer	12
	Ende eest jnder manen wijle soe segt	
	hem dat die pijnne comen js van couden	
	van onder <i>ende</i> sijn viant heuet hem ge-	
28	daen by touerijen <i>ende</i> hy willen ver-	16
	slaen Ende claget hy die rechter sijde	
	men geue hem medecijne Ende en doet	
	hijs nyet soe sal hy haestelike steruen	
32	Ende eest jn saturnus soe segt hem dat hem	20
	comen is van quaden wijnde die jn sij-	
	ne leden gegaen js <i>ende</i> die wijnt is	
	cout <i>ende</i> vercout hem alle sijn lede <i>ende</i>	
40rb	hy heuet ene colre jn hem diese doet	24
	weten dien suldy seggen dat hy hem	
	doe laten hy sal genesen Ende eest jn	

4	jupiters wijle soe segt dat die siecke jn verwandelt jn drie passien die hy heuet jnden lichaem gehadt van couden	28
8	Ende eest jn mars wijle soe segt dat die siecke heuet porrekijne alse bleuen ende datter bloet wt loept ende dat hy heuet cortse ende beuinge ende vele bloets jnden lichame Ende wil dijen genesen	32
12	soe suldijen genesen met medecijnen sonder jn die wijle van mars vriens- scappe	36

Om bericht van dieuen

[33]

16	A lsmen dy vragen van dieften jnder sonnen wijle / soe segt dat die dief heuet scerpe ogen ende een groue stemme / ende hy spreket harde	1
20	schone ende vele quader nymaren lopen achter hem / ende hy heuet i teken jn sijn aensichte als oft gesneden of be- scout ware van vuere Ende jn venus	4
24	wijle soe segt dat die dief heuet een cromme nase / ende sijn sprake js harde soete ende lachende Ende hy heuet	8
28	een teken jn sijn aensichte alsoe of hy gewont hadde geweest Ende hy heuet een vol aensichte ende den ondersten lip mere dan den ouersten Ende hy heuet schone haer ende hy mynt hoes-	12
32	hede Eest jn marcurius wijle soe segt dat die dief jonck js ende swart ende sterck ende nieuwe getant Ende hy he- uet aen sijnen lichaem een teken be-	16
36 40va	dedect oft ware wonden van jsere of van slagen van roeden Ende als hy gaet luden die zenuwen van sijnen voeten Ende eest jnder wijlen vander manen soe segt dat	20
4	die dief is jonckachtich ende dat hy heuet hole ogen ende enen scarpn baert	24

	<i>ende</i> een lijxeme jnt aensicht ende hy gaet harde gereet / <i>ende</i> sijn cleder en sijn	28
8	nauwe goet <i>ende</i> hy mynt paerden <i>ende</i> sijn gemachte js wit <i>ende</i> droge Ende eest jn saturnus wijle soe is die dief	
	lanck <i>ende</i> waer Ende hy heuet een teken	32
12	bedect onder sijn cleder <i>ende</i> hy js van qua- den leuene <i>ende</i> hy heuet jn sijn voer- hoeft een teken of jn sijnen halsknoeck	
	<i>ende</i> hy js droeue <i>ende</i> wranck Eest jn	36
16	jupiters wijle soe heeft die dief i schone vorme <i>ende</i> een vol aensichte	
	<i>ende</i> hy js gracioes <i>ende</i> scoen haer <i>ende</i> hy heuet goede cleder Ende hy verwon- dert van sijnre wel gemaetheit	40
20	Eest jn mars wijle soe segt dat die dief heuet harde swarte ogen of har- de wit <i>ende</i> hy heuet harde witte tan-	44
24	den neuwe <i>ende</i> crom <i>ende</i> of hy waer geslagen opt oge met eenre roeden Ende hy js altoes gelachtert van quade	
	Hy heuet een swart teken jn sijn aensichte of aen sijnen halsknoeck	48
28	Ende hy licht altoes	

Dat bericht van keuesdome

[34]

	O Fmen vraget om een wijf of sy heuet keuesdoem of en doet	1
32	Eest jn mars wijle of jn saturnus mercurius soe heuet sy keuesdoem ge- daen sonder twijuel Ende eest jnder son-	4
40vb	nen wijle of jn jupiters wijle of jn venus wijle of jnder manen wijle soe weet voerwaer dat sijns nyet en	8
4	heeft gedaen mer men heuet haer scande ouerseit onverdiert	

Van steden of castelen

[35]

8	A ls die mane js jn ariete js dan een stede of een casteel of een an- der dinck jn vresen beseten of bele- gen dat soude varinge comen ten profi- te <i>ende</i> sijn voluordert <i>Ende</i> ware een 12 mensche dan geuangen hy soude varin- ge sijn geliuereert <i>Ende</i> ware die mane jn cancre <i>Ende</i> dan een poerte of een 16 casteel belegen ware of een ander dinck het en soude nyet geliuereert werde alsoe saen <i>Ende</i> die dan geuan- gen ware hy en soude nyet varinge 20 ontgaen mer ouer lanck soude hem hulpe comen <i>Ende</i> waert jn gemini hy en quame nummermeer vte	1 4 8 12
---	--	-------------------

Vanden geselscappe

[36]

24	D ie wille comen aen geselscappe <i>van</i> jemont of <i>van</i> wat saken die hy begert te doen hy besie jn wat teken die mane js alsy rijset metten tekenen daer sy jn js rijset sy 28 met <i>Aries</i> soe vlie dat geselscap <i>Ende</i> rijset sy jn <i>Tauro</i> al is dat ge- selscap meerder of mynder dan du 32 bist soe vlie alsoe gelike <i>Is luna</i> jn gemini soe nemet coenlike <i>want</i> du bist vervult <i>van allen</i> goeden <i>ende van</i> alre mynnen <i>Ende</i> jssy jn <i>Cancro</i> altoes sul- dy hebben discoert <i>ende</i> nijt te gader 36 <i>Issy</i> jn <i>leone</i> soe werdy vervult <i>van</i> 41ra <i>alre</i> wyningen mer het wort met pijn- nen <i>Ende</i> luna jn <i>Virgine</i> goet ge- selscap <i>ende</i> geluckich sal dy eenpaerlic 4 navolgen <i>Is</i> sy jn <i>libra</i> <i>ende</i> ghy dan geselscap kiest ghy sult verscheiden met <i>gramscappen</i> <i>Is</i> sy jn <i>scorpione</i> sy sullen oeck sceiden met euelen	1 4 8 12 16 20
----	---	-------------------------------

8	moede by occusoene elc vanden anderen Is sy jn Sagittario goet geselschap sal v na volgen met waesdome	24
12	Is sy jn Capricorno soe vlie die coppele want sy en js nyet goet Is luna jn Piscibus soe suldy jn alle dingen geluckich sijn ende rijke	28
	Vanden wege te gane	[37]
16	O ftu wils <i>ennigen</i> wech bestaen te gane soe suect jerst dijn teken <i>ende</i> dan besie jn wat teken die mane js <i>ende</i> vijndijse jnt ierste teken <i>van</i> dijnen lijue soe en ganck nyewers jn <i>geenre</i> manieren want du souts comen jn groter vresen <i>van</i> dijnen lijue <i>Ende</i> vijndijse jnt ander teken soe blijft want du souts comen jn groter scaden <i>van</i> dijnen goede Int dorde teken suldy wynnene <i>ende</i> rijke wesen <i>ende</i> uwe vrienden daer ghi toe gaet sullen v ontfangen als gebruederen <i>Ende</i> vijndi die maen jnt vierde teken ne twijuelte nyet te gane Int vijfte teken en suldy verblijden noch verdroeuene Int seste teken eest quaet geporst Int seuende teken en gaet nyet vte by dien du souts vijnden dijnen viant onder wegen <i>Ende</i> gady vte jnt achtenste teken soe sijdy jn auonturen vander doot Int negende teken moechdi wel gaen want ghi sult vijnden dat ghy wilt Int tiende teken en gaet nergens want du en souder <i>geen</i> goet af comen Int elfte teken gaet vte want alle manieren <i>van</i> gelucke sal dy navolgen Int twelfte teken en gaet nyet vte jn <i>geenre</i> manieren want	1 4 8 12 16 20 24 28

bistu arm jn den wtgaen du bist noch
armer jn dijn weder keren

12	Van verduernisse	[38]	
	D Ie wille weten of <i>ennich</i> dinck		1
	verdueren sal bynnen den jare of		
	en sal H y besie als die sonne coemt		
16	jnt jerste punt van A riete dat js jnt		4
	keren vanden jare wat teken dat daer		
	rijset jn orient <i>ende</i> of s aturnus js jn O ri-		
	ent of waer dat hy js I s hy jnt ierste		
20	huys of jnt tiende / swarte cleder <i>ende</i>		8
	vuylle <i>ende</i> monniken cleder <i>ende</i> zat blau		
	<i>ende</i> aysuer <i>ende</i> jser <i>ende</i> loodt <i>ende</i> alle		
	dinck van sware natueren <i>ende</i> swart sal		
24	sijn harde duer E nde is s aturnus jnt 7 of		12
	int 4 sy sullen oeck duere sijn mer		
	nyet soe vele E nde js hy jnt 3 of jnt		
	6 of jnt 8 of jnt 12 die voerseide		
28	dingen sullen harde onwert werden E nde		16
	js hy jnt 2 of jnt 5 of jnt 9 of jnt		
	11 soe werden die voerseide dingen mid-		
	delbaer nyet te duere noch te <i>on</i> duer		
32	<i>ende</i> soe moetmen merken vanden planeten		20
	D ie sonne heuet gout met gepijnt		
	coper <i>ende</i> carbonkel V enus heuet vet-		
	hede <i>ende</i> specien <i>ende</i> witte perlen <i>ende</i>		
36	paringe van wijuen M arcurius heuet		24
	die clene grane als teruwe <i>ende</i> garste		
41va	<i>ende</i> noten <i>ende</i> karstanijen <i>ende</i> sulke dingen		
	I upiter heuet honich olye cathoen <i>ende</i>		
	siluer D ie mane heuet wierock		28
4	<i>ende</i> molck <i>ende</i> case M ars heuet peper		
	<i>ende</i> scilde <i>ende</i> wapene <i>ende</i> dier gelijke		

	Vanden 12 huysen ende vanden hoeken	[39]	
8	D ie werdich steden vanden cirkel sijn geordineert aldus Ende die cirkel js gedielt jn 12 tekenen daer		1
	af dat deen 4 heiten hoeken Dierste teken rijset oest datmen heit dat ascen-		4
12	dent ende 4 ende 7 ende 10 dese sijn als hoeken vanden hemele ende sy be-		
	dieden alle dinck dat nv js ende haer cracht Ende daer na sijnder ander 4		8
16	die sijn navolgende dat sijn die jerst rijzen na desen dat is 2 ende 5		
	ende 8 ende 11 dese bedieden alle dinck		12
20	dat geuallen is Ende die dorde 4 hei-		
	ten vallende vanden hoeken dat sijn dese 3 ende 6 ende 9 ende 12 Ende dese be-		
	dedien alle dinck die voerleden sijn		16
24	Die sterkste stede vanden cirkele dat js die ascendent ende dit is dwerdichste van		
	alden tekenen Ende daer na volgt die hoeck vanden hemele Ende daer na die		20
28	hoeck van west dat is 7 vanden ascen-		
	dent Ende daer na js die hoeck van noert ende dat is 4 vanden ascendent Ende elck		
	van desen 12 tekenen hebben haer macht jn 12 huysen Tierste heitet thuys		24
32	vanden lijue ende marcurius verblijt hem jn dit huys van wyningen ende van be-		
	jagen ende van lijfneringe Dander js een huys van wyningen ende van vergaderin-		28
41vb	ge van goede ende van eren Tdorde js een goet huys ende die mane verblijt		
	haer daer jnne ende bescouwet den		32
4	ascendent metten 6 aspecte ende is		

41va9 Voor gedielt is geteuke doorgehaald met een horizontale streep.

41va19 dorde: De kopiist noteerde eerst een 3, en veranderde daarna dit cijfer in een d en schreef het telwoord voluit.

41va20 vallende: Eerst schreef de kopiist van, haalde toen met twee verticale streepjes de nasaalstreep door, en ging verder met llende.

41va31 Tierste: De kapitale T is enigszins vervormd ten opzichte van de vormen elders.

41vb1 Tussen van en ende is aanvankelijk goede vergeten. Met het verwijsteken Λ tussen deze woorden is de plaats van goede aangegeven, dat erboven geschreven staat.

	een huys van broederen ende van magen ende van vrienden ende van verwandelinghe ende van wege Tfierde is een sterck	36
8	huys ende bescouwet den ascendent jnt 4 aspect ende js een huys van va- deren ende van heerachticheiden ende van verholenen dingen ende van ouerwan- delijck Ende js een huys van allen	40
12	dingen Int 5 huys verblijt hem venus ende bescouwet den ascendent jn den 3 aspect ende is een huys van kij- deren ende van blijscappen ende van giften	44
16	Tseste huys js een quaet huys want mars verblijt hem daer jnne ende js een huys van siecheden Tseuende huys js	48
20	die hoeck van west ende bescouwet den ascendent jnt op oest ende is een huys van wijuen te trouwen ende van geselschap- pe Dat achtenste huys dats is een	52
24	quaet huys want hets een huys der doot ende van nigromancien ende van vresen dat 9 huys js een goet huys ende daer jnne verblijt haer die sonne /	56
28	ende bescouwet den ascendent jnden 3 aspect Ende het is een huys van langen wegen ende van vroetscappen ende van trouwen ende drome ende van nymare	60
32	ende van werdicheden ende van kerken Tiende huys is een starck huys ende is een huys van coningen ende van coninck rijke ende van werliker eren / ende bescouwet	64
36	den ascendent int 3 aspect ende jn die vragen vander dieften betekent die gestolen dinck ende jn die queste van der tijt betekenet regen of schone weder	68
42ra		
4	Dat elfte huys js een schoen huys ende daer jn verblijt hem jupiter ende bescou- wet den ascendent jnt 6 aspect ende js een huys van gelucke ende van vrienden	72

8 *ende van hopen Twelfte huys is een*
quaet huys ende een put der donckerhe-
den ende daer jn verblijt hem saturnus ende js
 12 *een huys van kerkers ende van begrauinge* 76
ende van stillekijne vianden

Om te weten van enen kijnde [40]

OM te weten van enen kijnde oft sijn 1
 16 *js of eens anders Men moet weten*
sijne gebornesse ende sijne sterre Is sy
jnt 4 teken of dat die sterre vanden 4
4 tekene sy soe eest sijn kijnt of eest
 20 *soe jnt jerste Ende eest venus jnt vierde*
of jnt jerste soe eest sijn proper
Mer is venus ende mars jn ennich teken 8
soe eest keefs kijnt Ende weetstu nyet
 24 *sijne gebornesse soe merke wat teken*
dat rijset ende besie of sijne sterre js
jnt vijfste huys of dat die sterre van 12
den vijfsten teken js jnt jerste huys eest
 28 *alsoe soe eest sijne Ende js saturnus of can-*
cer of mars jnt vijfste huys soe en
eest nyet sijne 16

Van hoe vele dieuen [41]

DIe wil weten hoe vele dieuen datter 1
 32 *waren daer een diefte gedaen was*
Hy merke dat teken dat rijset ende van
hem tseuende Ende alsoe vele sterren als 4
jnt tseuende sijn alsoe vele dieuen waren
 36 *daer Ende eest jnt ander niet soe besiet*
 42rb *jnt jerste ende jugeert alsoe dane wijs*

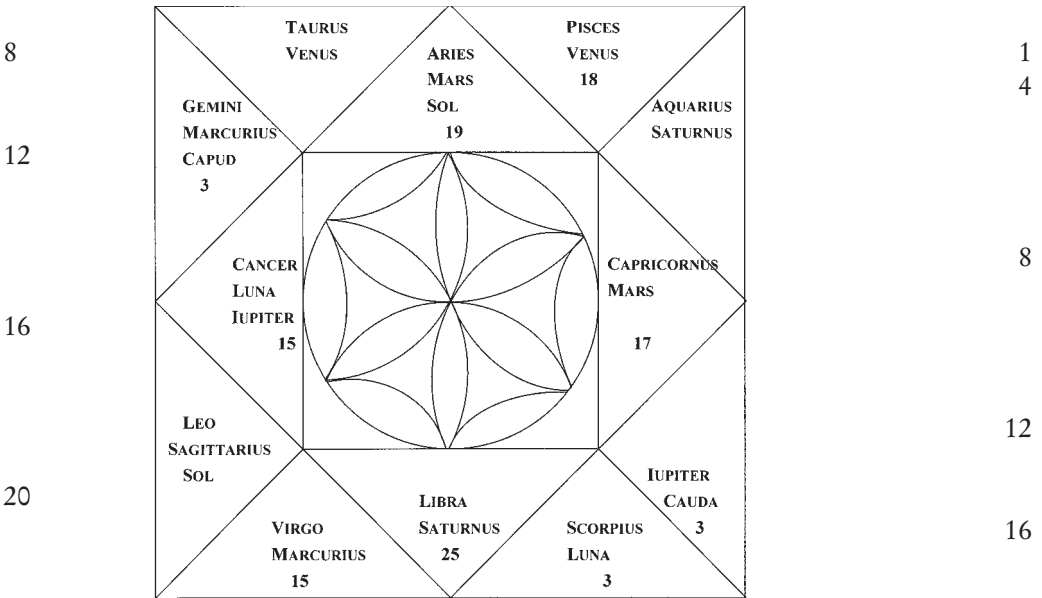
Hoe die mane loept [42]

DIe mane js die nederste planete 1
 4 *ende sy geduert jn elck teken 2*
dagen ende 8 wijlen ende tfierendeel van
eenre wijlen Ende sy gaet alle die teken 4

	doer jn 28 dagen ende jn 3 wijlen	
8	Marcurius geduert jn elck teken 28 da- gen ende 6 wijlen ende doergaet alle die tekenen of den cirkel jn 300 dagen 39	8
12	Venus geduert jn elck teken 29 dagen ende doergaet alle die tekenen bynnen 348 dagen Sol geduert jn elck teken 30 dagen ende 10 wijlen ende die helft van	12
16	eenre wijle ende sy doergaet alden cirkel jn 365 dagen ende 6 wijlen Mars ge- duert jn elck teken 45 dagen ende 12 wijlen ende hy doergaet alle den cirkel	16
20	bynnen 546 dagen Iupiter blijft jn elck teken 1 jaer ende hy doergaet alle die tekene jn 12 jaren saturnus geduert jn elck teken 2 jaer ende een half	20
	Vanden vrienden of vianden	[43]
24	S Aturnus ende jupiter sijn vrienden Saturnus ende marcurius sijn vrienden	1
28	Iupiter is der manen vrient ende die sonne js haer viant Mars js der sonnen vrient ende die mane sijn viant Iu- piter is venus vrient ende mars sijn viant	4
32	Als die mane loept 6 tekene vanden begynne van capricorno tot jnt eynde van gemini dan eest goet copen ende vercopen Ende alsy loept vanden begynne van capricorno totten eynde van sagittario dan vercoeptmen duere ende vercoept	8
36	qualike Die sonne ende saturnus sijn	12
42va	contrarie jn alsoe vele dat die sonne rijset jn ariete ende jn dat selue teken vallet saturnus Mars ende jupiter sijn contrarie	16
4	want jupiter jn cancro ende hy valt jn capri- corno / ende mars rijst jn capricorno ende hy valt jn cancro Marcurius ende venus sijn	20
8	contrarie want marcurius rijset jn virgine ende valt jn piscibus / ende venus rijset jn piscibus ende valt jn virgine Ende die ma- ne en heuet egegen geselle noch jn haer rijsen noch jn haer dalen	24

12	Om te weten	[44]	
	O F ghy wilt weten jn wat teken js		1
	saturnus soe tellet die jaren vander		
	werelt vanden begynne ende dan verdele		
16	by 30 ende coemt die verdelinge nyet		4
	effene ten getale van 30 soe dele datter		
	blyuet by 2 jaer ende $\frac{1}{2}$ ende jnt teken		
	daert getal ontstaet sal wesen saturnus		
20	ende geuet dierste 2 jaer / ende $\frac{1}{2}$ den teke-		8
	ne libra ende alsoe den anderen tekenen		
	navolgende Ende wildy weten jn wat		
	teken js jupiter soe telle die jaren		
24	voerseit ende verdeeltse by 12 jaren		12
	ende daert gebrect jnt getal van 12		
	jaren jn dat teken sal wesen jupiter		
	geuet jerst tvol getal den tekene ari-		
28	es ende alsoe den anderen na volgende jn		16
	oerdijnen		
	Waer sy sijn		
	W ildy weten jn wat teken dat		
32	mars js soe telle die selue jaren		20
	ende verdeiltse jn 7 jaren ende en coemt		
	die verdelinge nyet effene ten getale		
	van 7 soe besiet hoe vele datter sijn		
36	ende verdeilse by 45 dagen den tekene		
42vb	leo ende geuet alsoe voert jn oerdenen		24
	den anderen Ende daer die 45 dagen		
	gebreken jn dat selue teken wort		
4	mars Ende wildy weten jn wat teken		28
	dat venus js / soe neemt die selue ja-		
	ren voerseit ende doeter toe 40 jaer		
	ende dan verdeiltse by 8 jaren ende		
8	coemt die versceidinge of die verde-		32
	linge effen ten getale van 8 jaren soe		
	verdeilt datter blijft by 300 dagen		
	ende datter myn js of meer dan 300		
12	dagen suldy verdeilen by 25 dagen		36
	ende geuen dierste 25 dage den teke-		

16	ne libra <i>ende</i> alsoe voert 25 dagen den tekene scorpius / <i>ende</i> jnt teken daert nyet en mach comen totten 25 dagen jn dat teken wort <i>venus</i> <i>Ende</i> wildy weten jn wat tekene dat js die mane soe neemt die oude vander manen <i>ende</i> doeter 3 werf alsoe vele toe alsy out js <i>ende</i> dan verdele alle die dagen by 10 / <i>ende</i> alsoe mennichwerue 10 als ghy vijnden sult alsoe vele tekenen gerekent vander sonnen sal wesen die mane <i>Ende</i> alsoe vele dagen als daer bouen 10 comen alsoe vele punten heuet die mane gelopen jnt teken datter na volget want elck teken heuet 2 wijlen <i>ende</i> elcke wijle heue 5 punten <i>ende</i> elck punt heuet 4 delen	40 44 48 52
32	Van mars	[45]
43ra	M Ars is cleyn <i>ende</i> roet <i>ende</i> onsienlick Iupiter is groet <i>ende</i> claer van veruwen <i>Mercurius</i> js meerre dan <i>ennich</i> van den anderen voerseit <i>ende</i> sy js <i>schemerende</i> <i>ende</i> claer <i>Venus</i> js meerre dan <i>ennich</i> vanden anderen vieren sere <i>schemerende</i> <i>ende</i> harde claer soe dat schijnt dat sy scachten maect	1 4 8

43v DIT SIJN DIE 7 HUSEN VAN BLIJSCAPPEN VANDEN 7 PLANETEN ENDE DAER NA ANDER 7 HUSEN VAN DROEFHEIDEN 20

	SATURNUS	AQUARIUS	ARIES			
4	IUPITER	SAGITTARIUS	SCORPIUS			
	MARS	SCORPIUS	TAURUS			
	SOL	LEO	AQUARIUS	24		
	VENUS	LIBRA	SCORPIUS			
8	MERCURIUS	GEMINI	SAGITTARIUS			
	LUNA	CANCER	CAPRICORNUS			
	DIE MANE	DIE HUSE	DIE CLEMMEN	DIE VALLE	DIE VRIENDE VIANDE	28
	VANDEN PLANE	VANDEN PLA	PLAGHEN	VAN	CUSCE	SCEPE VANDEN PLA
12	TEN	NETEN	PLANE	DIE PLANETE	P	VADE PLA
			TEN	TEN	DEN	DEN PLANETEN

43r *Het raamwerk van de exaltatietabel is getekend met een heel lichte, sepiakleurige inkt, en is vergelijkbaar met de Figura domorum van f.1vb en 5va. In het middenveld bevindt zich binnen een cirkel een bladvormig patroon van halve en kwart cirkels.*

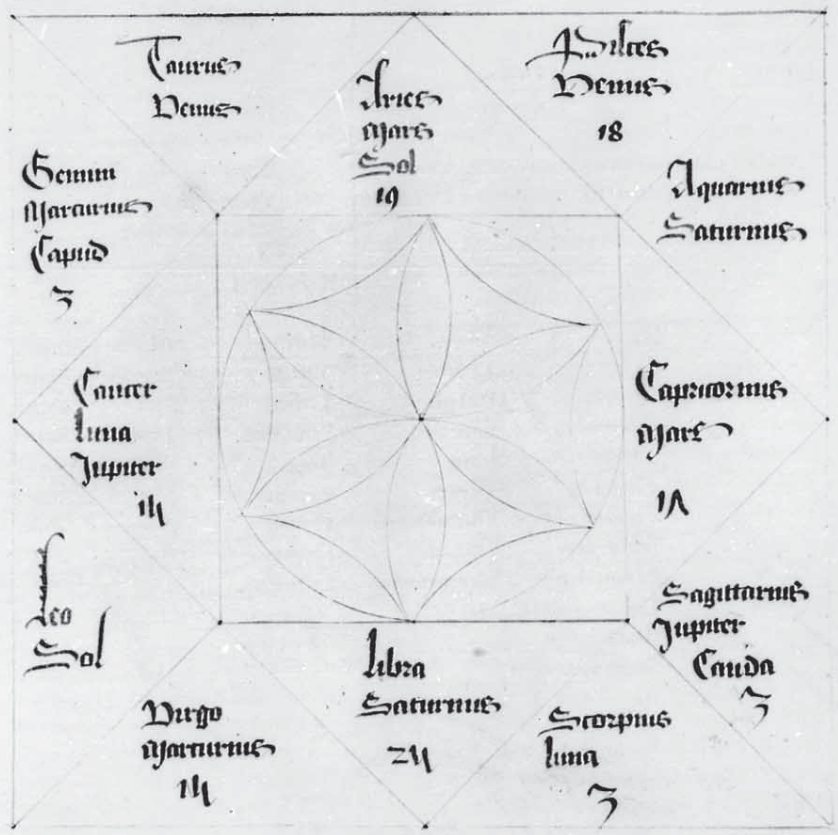
43v *Achtereenvolgens zijn op dit blad te vinden: een tabel met de tekens met de exaltaties en depressies van de planeten; direct daarop aansluitend een tabel met de huizen, verhogingen, verlagingen, en sterke en zwakke tekens van de planeten, en hun onderlinge verhoudingen. Daarbij is het verband tussen het kopje boven iedere rubriek en die rubrieken zelf volledig zoekgeraakt. Een laatste cirkelvormige afbeelding geeft de relaties tussen de planeten en de dagen van de week.*

43v1 **DIT:** De stok van de D loopt diagonaal naar boven, maakt dan een bocht naar rechts, en mondt uit in enkele bladeren.

49

dan enich van den andren verfert
 en sy is sterker en dar den
 is meer dan enich van den andren
 en sy is sterker en dar
 dar se dar sterker dat sy sterker
 maect

Afb. 27. Wenen, ÖNB, 2818 f.43r (verkleind)

Wat sijn die hulen van blyscapen vanden planeten En daer na ander hulen van droechheiden ?

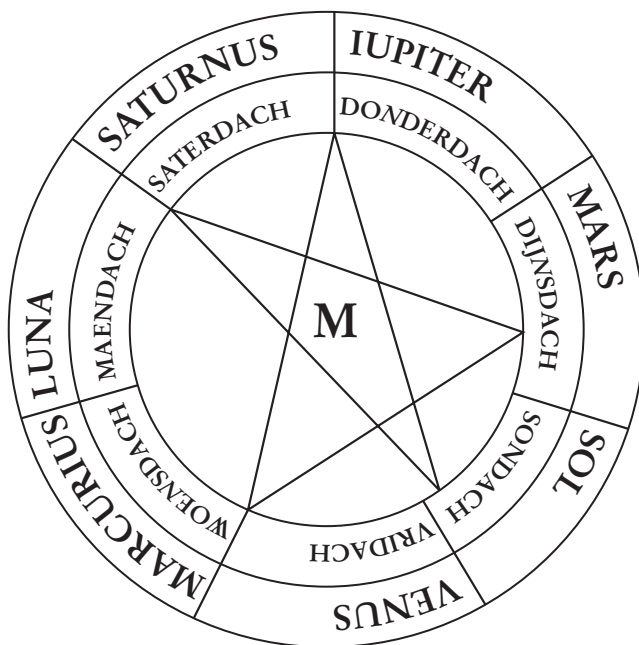
Saturnus	Aquarius	Aries
Jupiter	Sagittarius	Scorpius
Mars	Scorpius	Taurus
Sol	leo	Aquarius
Venus	libra	Scorpius
Marscurius	Scorpius	Sagittarius
Luna	Cancer	Capricornus
Die mane	Die hule	Die valle
Vanden plane	vanden pla	Die vrede vande
ter ?	ucter ?	Seepe vanden pla
		Vande pla
		Den plancter ?

Sol	leo	Aries	libra	Mars	Saturnus
Venus	Taurus	Pisces	Burgo	Jupiter	Marscurius
Marscurius	libra	Burgo	Pisces	Sol	Venus
Luna	Scorpius	Taurus	Scorpius	Jupiter	Mars
Saturnus	Burgo	libra	Aries	Mars	Sol
Jupiter	Cancer	Cancer	Capricornus	Venus	Mars
Mars	Capricornus	Capricornus	Cancer	Sagittarius	Jupiter
Capud	Aquarius	Scorpius	Sagittarius		o o o
Cauda	Sagittarius	Sagittarius	Scorpius		o o o
Cauda	Pisces				
	Aries				
	Scorpius				

Afb. 27. Wenen, öNB, 2818 f.43v (verkleind)

	SOL	LEO	ARIES	LIBRA	MARS	SATURNUS	32
	VENUS	TAURUS	PISCES	VIRGO	IUPITER	MARCURIUS	
16	MARCURIUS	LIBRA	VIRGO	PISCES	SOL	VENUS	
	LUNA	GEMINI	TAURUS	SCORPIUS	IUPITER	MARS	36
	SATURNUS	VIRGO	LIBRA	ARIES	MARS	SOL	
	IUPITER	CANCER	CANCER	CAPRICORNUS	VENUS	MARS	
20	MARS	CAPRICORNUS	CAPRICORNUS	CANCER	SAGITTARIUS	IUPITER	
	CAPUD	AQUARIUS	GEMINI	SAGITTARIUS		0 0 0	40
	CAUDA	SAGITTARIUS	SAGITTARIUS	GEMINI		0 0 0	
	CAUDA	PISCES					
24		ARIES					
		SCORPIUS					

43v1 De stokken van de stokletters (s, h, b en l) zijn in deze regels in meer of mindere mate tot in de bovenmarge verlengd. ENDE: De E is met enkele krullen verlengd tot in de bovenmarge.

43v In de zes vlakken van de stervormige figuur binnen in de cirkelvormige figuur zijn stippen gezet (in ieder vlak steeds één). In de M-vormige figuur in het midden bevinden zich nog eens vijf stippen.

44ra	H Et sijn <i>ennige</i> crachten jn die te- kenen die geordineert sijn <i>ten</i> pla- neten die geheiten sijn moghent	[47] <i>nota</i>	1
4	heden werdicheden <i>ende</i> orconden als die huysen <i>ende</i> exaltacien Die triplicijen Die termine en die facien en die aspec- ten of die bescouwige Thuis heuet		4
8	5 crachten <i>ende</i> exaltacien 4 <i>ende</i> tripli- cien 3 <i>ende</i> termine 2 <i>ende</i> facie dus he- uet thuis 5 crachten <i>vanden</i> facien <i>ende</i> alsoe <i>vanden</i> anderen Ende daer om js thuis <i>gecomponeert</i> tegen I man die js jn sijn huys <i>ende</i> jn sijn heerscappie Die exaltacie js <i>gecomponeert</i> tegen enen man die js jn sijn rijke <i>ende</i> jn sijn blijscap- pe Die triplicie js gelijke I <i>man</i> die js jn sijn ere <i>ende</i> onder sijn hulpers Die termine js gelijke I <i>man</i> die js by sijnen neuen <i>ende</i> onder sijn geslachte Die planete jn haer facie js gelijk <i>den</i> man die js jn sijne meesterie Ende den aspect js gelijk <i>eenre</i> vergaderinge of enen hoep van lieden versellet met haren coninck 24 Ende als <i>ennige</i> planete heuet <i>ennige</i> pla- nete recht tegen haer staende dat bediet contrarie		8 12 16 20 24
	Vanden verheffen	[48]	
28	E Nde als <i>ennige</i> planete verheuen js jn <i>ennich</i> teken soe is dan verheuen jn <i>contrarien</i> bouen dier planeten die jn dat teken is <i>ende</i> heuet dan die macht bo- uen der andere die haer oposijt js Ende dier valt jn dat teken <i>vanden</i> wolcken wy sullen begynnen aenden here vanden		1 4

44ra1 **HEt:** *In de H is enig penwerk in de vorm van krullen aangebracht. De E loopt enigszins in de bo-
venmarge door.*

44ra1 *nota:* *Dit is geschreven links van de staande poot van de H-lombarde.*

44ra8 *Voor ende (eerste keer) is jn doorgehaald met vier kleine diagonale haaltjes en een rood horizon-
taal streepje.*

44ra30 *Voor bouen is d met een diagonale streep doorgehaald.*

36	lichte die verheuen is jnden ram dat js	8
44rb	die sonne <i>ende</i> dan heuet sy macht bouen haren wedersake dat is saturnus die here js vander donckerhede als hy is jn ariete metter sonnen <i>Ende</i> als die sonne js jn	12
4	libra daer sy vallet jn hare opposicie <i>ende</i> daer is saturnus bouen haer verheuen alsijer beide jn sijn want dan verlieset die sonne haer macht <i>ende</i> dan behout saturnus die mo-	16
8	genthede want hy js daer verheuen jn libra <i>ende</i> alsoe vanden anderen	

Vanden verheffene

[49]

12	D It is genomen vten boecken vanden ascendente die seit jn deser manie- ren Als die planeten verheuen sijn deen bouen den anderen bedieden sy dyuerse dingen jn deser manieren Als venus	1
16	js verheuen bouen der mane dan sullen die lieden hebben gesonde <i>ende</i> blijscappe <i>Ende</i> als venus wort verheuen bouen	4
20	mars dan sullen worden met kijnde <i>ende</i> mannen sullen siecheden hebben jn die mage van te vele te etene <i>Ende</i> als venus verheuen js bouen der sonnen dan sullen die	8
24	mans vele vertheren <i>Ende</i> als venus js verheuen bouen den startte vanden drake dat en bediet nyet goets <i>Ende</i> als venus js verheuen bouen saturnus dan sal den lieden	12
28	toecomen ongeual van messeliken saken Van jupiter op die mane A Ls jupiter verheuen js bouen der manen dan sullen edele lieden ghe- louet worden <i>ende</i> wassen jn goede <i>ende</i> jn	16
32	eren <i>Ende</i> als jupiter verheuen is bouen marcurius dan sullen worden gehoget des coninx meesters <i>ende</i> geeert <i>ende</i> sy sullen hebben lange wynninge <i>Ende</i> als ju-	20
		24

	piter verheuen is bouen mars dan sal den	
36	lieden toecomen quaet ende pijnne Ende als	
	jupiter verheuen wort op saturnus dat be-	28
	diet pijnne ende perlament Ende als jupiter	
44va	wort verheuen bouen den starte vanden	
	drake dat betekent vosteringe van	
	ghestichte Ende als jupiter verheuen js	32
4	op die sterre metten starte dat bediet	
	edele lieden gedoot te worden ende verslegen	
	Van Mars op marcurius	
	A Ls mars verheuen wort op marcu-	36
8	rius dat bediet stercken strijt	
	ende slachte Ende als mars verheuen wort	
	bouen der manen dat bediet ertbeuinghe	
	Als mars verheuen js op jupiter dat be-	40
12	diet die edele lieden sullen hem bewijnden	
	te hanteren wapenen ende te verslane elck	
	den anderen Als mars verheuen is op sa-	
	turnus dat bediet vele quaets Als mars	44
16	verheuen js opt thoeft vanden drake dat	
	bediet dat edel lieden seer sullen sijn	
	vermaert Als mars verheuen js opten	
	start vanden drake dat bediet dat grote	48
20	beroerte wesen sal onder tvolck ende jn	
	die planeten ende jn allen wassenden bo-	
	men Ende als mars verheuen js op die	
	sterre metten starte dat betekent slach-	52
24	te onder tvolck ende dat die wapenen	
	geopenbaert sullen worden ende hem die	
	lieden vaste daer op sullen bewijnden	
	Die sonne op die planeten	56
28	A Ls die sonne verheuen is bouen den	
	planeten dat bediet vele quaets	
	ende vele scaden bouen alle dingen na-	
	melick aen die marcuriuse toe horen	60
32	Die mane op marcurius	
	A Ls die mane verheuen js op mar-	
	curius dat bediet dat die lieden	
	sullen sijn wel gesynt ende dat sy goeden	64
36	raet aen nemen sullen ende te werke doen	

44vb	Als die mane js <i>verheuen</i> op venus dat bediet dat edele vrouwen <i>ende</i> rijc- ke sullen <i>clymmen</i> jn eren <i>ende</i> jn werdic- heden	68
4	Als die mane is <i>verheuen</i> op jupiter dat betekent dat die coningen <i>ende</i> rijke heren <i>clymmen</i> sullen jn wer- dicheiden	72
8	Als die mane <i>verheuen</i> js bouen mars dat bediet die huysen <i>ende</i> die gestichten sullen sijn gebornt <i>ende</i> het sal sijn grote ertbeuinge of het bediet grote bloetstortynge	76
12	Als die mane <i>verheuen</i> is bouen <i>saturnus</i> dat be- died quaet / <i>ende</i> dat die luyden sullen hebben quaden wille elck op den anderen	80
16	Als die mane js <i>verheuen</i> opt hoeft van den drake dat betekent scade jn bee- ken <i>ende</i> jn fonteynnen	84
20	Als die mane js <i>verheuen</i> opten start vanden drake dat be- died sterfte of destruxie van beesten	88
24	Als die mane <i>verheuen</i> js op die sterre metten starte dat beteikent scade jn al- len dingen <i>ende</i> dat ghescien sal onder- tscijnnen vander sonnen dat bediet al scade	88
	Mercurius op die mane verheuen	
	A ls <i>mercurius</i> <i>verheuen</i> is bouen die mane dat betekent blijscappe <i>ende</i> dat die lieden sullen doen wonderlike daet	92
28	Als <i>mercurius</i> <i>verheuen</i> is bouen venus dat betekent dat die lieden sullen hem bewijnden van nygromancien <i>ende</i> van gokelien	96
32	Als <i>mercurius</i> <i>verheuen</i> js bouen jupiter dat bediet dat die con- nyngen <i>ende</i> edel lieden <i>verheuen</i> werden jn werdicheden <i>ende</i> jn eren	100
36	Als <i>mercurius</i> <i>verheuen</i> wort bouen mars dat bediet dat groet vaer den volcke toe sal comen	
45ra	Als <i>mercurius</i> <i>verheuen</i> js bouen <i>saturnus</i> dat bediet dat die edel lieden sullen doen valsheden <i>ende</i> bedriechenisse <i>ende</i> verra-	104

4	denisse doen den <i>anderen</i> openbare Als marcurius js <i>verheuen</i> bouen den starte van den drake dat bediet groet spot <i>ende</i> dat	108
8	sullen harde sere Als marcurius is bo- uen der sterre metten starte dat bediet dat rijke liede verslagen sullen werden	112
12	of gedoet die heren sijn <i>ende</i> ridders <i>ende</i> die beste vanden ridderscappe Thouet bouen der sonnen verheuen	
	A ls dat hoeft vanden drake <i>verheuen</i>	116
16	js bouen der sonnen dat betekent scade <i>Ende</i> alst <i>verheuen</i> is bouen <i>venus</i> dat betekent goet <i>ende</i> verbeteringe jn die sa- ken der vrouwenen <i>ende</i> blijscappe den mech- den Alst thoeft vanden drake <i>verheuen</i>	120
20	js bouen marcurius dat betekent dat hem die luden sullen bewijnden te breken steden <i>ende</i> castelen <i>ende</i> coninlike huysen <i>Ende</i> alst <i>verheuen</i> is bouen der manen dat betekent	124
24	scade jn substancien Alst <i>verheuen</i> js bouen <i>saturnus</i> dat betekent dat twijst <i>ende</i> strijt sullen werden beroert <i>ende</i> dat hem die mans sullen bewijnden te hanteren wapenen Alst	128
28	<i>verheuen</i> is op die sterre metten starte dat betekent dat vele tempeesten sullen geuallen	132
	Die start op die sonne	
32	A ls die start vanden drake <i>verheuen</i>	
	js bouen der sonnen dat betekent harde grote duerhede van coerne <i>Ende</i> als hy <i>verheuen</i> is bouen <i>venus</i> dat bediet	136
36	quaet den wijuen <i>ende</i> namelick den mee- den Als hy <i>verheuen</i> is bouen marcurius	
45rb	dat bediet scade den lieden die vroet sijn van synne Als hy <i>verheuen</i> is bouen der mane dat betekent destruxie van rijken	140
4	lieden <i>ende</i> verlies van haren goede Als hy js <i>verheuen</i> bouen <i>saturnus</i> dat bediet des	144

	truxie van ouden kerels ende ketyuigen lieden Als hy <i>verheuen</i> is bouen jupiter	
8	dat bediet blijscap ende lange lijf Als hy <i>verheuen</i> is bouen mars dat betekent	148
	droefheden Ende als hy <i>verheuen</i> js bouen der sterren metten starte dat betekent scade	
12	jn die bederue der wijnen	
	Vanden startte	152
	A Ls die starre metten starte <i>verheuen</i> js bouen <i>venus</i> dat bediet droechte en	
16	vermynderinge van water Ende als sy <i>ver-</i> <i>heuen</i> is bouen <i>marcurius</i> dat betekent	156
	scade ende destruxie van jongen lieden	
20	Alssy <i>verheuen</i> is bouen der mane dat betekent destruxie van allen dinghen	
	Alssy <i>verheuen</i> is boue <i>saturnus</i> dat bediet	160
	grote siechede ende starck Alssy <i>verheue</i> js bouen jupiter dat bediet dat edel	
24	mans sullen sijn <i>verheuen</i> of gedoot	
	Alssy <i>verheuen</i> is bouen mars dat bete-	164
	kent dat <i>hem</i> die mannen sullen bewijn-	
28	den wapen te dragenne ende groten twist of strijt sullen sy hebben onderlinghen	
	ende deen sal den anderen <i>verslaen</i> Alssy	168
	<i>verheuen</i> is bouen den hoefde vanden drake dat bediet dat die edel lieden	
32	van prijse sullen sijn verslaghen of gedoot	172
	Van saturnus op die mane	
45va	A Ls <i>saturnus</i> <i>verheuen</i> js bouen der mane dat bediet dat quade ende lelike	
	doot onder tfolck sal wesen Als hy <i>ver-</i> <i>heuen</i> js bouen jupiter dat bediet dat	176
4	edele lieden verslagen sullen worden	
	Als hy <i>verheuen</i> is op mars dat bediet	
	goet ende verbeteringe Als hy <i>verheuen</i>	180
	js op thouet vanden drake dat betekent	
8	blijscap den edelen lieden Als hy <i>ver-</i> <i>heuen</i> js bouen den starte vanden dra-	
	ke dat betekent goet gemate lieden ende	184

12	armen lieden Als hy <i>verheuen</i> is bouen den sterre vanden starte dat betekent grote armoede die wesen sal harde se- re openbaer <i>ende</i> groet honger <i>ende</i> vele anxsten <i>ende</i> ketyuicheiden <i>ende</i> vele rouwen	188
16	Als hy <i>verheuen</i> is bouen <i>venus</i> dat betekent dat hem die mans bewijnden sulllen <i>van</i> portracturen <i>ende</i> <i>van</i> beelderijen <i>ende</i> <i>van</i> meesterien <i>ende</i> sy sulllen hem verblijden <i>van</i> sulcken dinghen	192
20	E nde alle dese dingen die wy voerseit hebben sijn gejugeert als jugementen <i>van</i> planeten D ene is <i>verheuen</i>	196
24	bouen den <i>anderen</i> E nde als dene geuoaget is metter ander <i>ende</i> als dat schijnen valt vander eenre op die ander	200
28	Hier beghynnet tcapittel vander aplicacie der planeten dat is van here opposicie <i>ende</i> opposicie dats te segghen recht teghen ouer dander sijde vanden hemele staende <i>ende</i> vander coniuinctien	[50]
32	A ls <i>venus</i> js geuoaget met mars jnt teken vanden jare dan sal den romeynnen mysschien <i>ende</i> sy sulllen bet wesen E nde <i>marcurius</i> is <i>coniuunck</i>	1
36	met <i>venus</i> dan sal den lieden gescien groet dogen E nde als <i>venus</i> is <i>coniuunck</i>	4
45vb	met jupiter dat bediet duer tijt <i>van</i> brode <i>ende</i> <i>van</i> alre lijftocht E nde als <i>marcurius</i> is <i>coniuunck</i> met <i>saturnus</i> dat betekent gebreck <i>van</i> exempelen	8
4	Als mars is <i>coniuunck</i> met jupiter dat bediet die doot <i>van</i> <i>ennigen</i> coninck hoghe <i>ende</i> machtich	12
8	Als <i>marcurius</i> geuoaget is met jupiter dat betekent sterfte onder den man <i>ende</i> vorticheit	16
12	<i>ende</i> corrupcie E nde als die mane <i>saturnus</i>	

	nus beneemt of bedect dat bediet dat steruen sal een hoge eersame co- ninck jn occident Ende als mars js con- iunck met jupiter jn een teken dat	
16	bediet dat die coninck wesen sal met groter vresen tot dat hy leuen sal hebben 759 dage met haren nach- ten Ende als venus coniuunck js met saturnus	20
20	dan sal gescien grote vrese ende roef jn orient Ende als mars sal we- sen jnt sonner eynde houet vanden huuse datmen heyt algarach of jn	24
24	die middel dat bediet dat die coning- gen elck den anderen doden sullen jn dat deel van ertrijcke daer mars wesen sal Ende heuet saturnus dese constil- lacion die wy voerseit hebben dat be- died grote ketyuicheden ende duer tijt	28
28	Ende als mars js jnt middel vanden ho- uede algebbe of azubene dat bete- kent duer tijt ende ketyuichede ende anxste Ende als mars wesen sal jnden middel adan nadan dat bediet sterfte	32
32		36
46ra	Van jupiter met saturnus	40
	A ls jupiter is versellet met saturnus vanden 3 of vanden 6 grade dat betekent dat die gene die preken die wet ende die propheteren ende die geordeneert sijn te wetene die secre- ten der conninghen deen den anderen sullen eren Ende is dat aenscouwen vanden vier- den te sijnen vierden dat bediet dat rebbelle lieden voert sullen comen jn contrarien den coninck ende sullen soeken sijn conincrijke dat betekent bedriech ende vele ander dingen jn des conincxs be- deruen ende jn die bederue vander voet Ende js dese quaerte van haren tienden dat bediet dat vele strijts wesen	44
4		48
8		52
12		
16		

	sal <i>ende</i> discoert <i>ende</i> horeest tuschen coningen <i>onderlingen</i> tegen hare caste- leyne <i>Ende</i> js die aspect vander oppo- sicien dat bediet dat wesen sullen vele horeest <i>ende</i> vele <i>perlements</i> onder die lieden <i>ende</i> elck tegen den anderen <i>Ende</i> het bediet oeck vele waters	56
20		60
24	Saturnus met Mars	
	A Ls <i>saturnus</i> js <i>coniunck</i> met mars dan sullen die lieden elck den <i>anderen</i> bedriegen <i>ende</i> strijt hebben <i>onderlinge</i> <i>ende</i> namelick als js jn een messelic teken <i>Ende</i> den coningen sal toecomen pijnne <i>ende</i> gebreck by <i>ennygen</i> man Wt haren lande wesende <i>van</i> dien te- kene daer hy jn wort geuoeghet <i>Ende</i> als hem mars <i>versellet</i> met <i>satur-</i> <i>nuse</i> vanden 3 of vanden 6 grade dat bediet <i>ende</i> dat betekent pijnne <i>ende</i> scade jn die sake der mans <i>ende</i> jn des conincx renthe <i>Ende</i> discoert <i>ende</i> pijnne den lieden toecomende <i>omme</i> sake vander wet <i>Ende</i> js die aspect <i>van</i> sij- nen vierendele <i>ende</i> hy geweset heuet <i>van</i> haren vierendele dat bediet dat ve- le dieften wort gedaen <i>ende</i> vele dieuen <i>ende</i> rouers sullen wesen openbare <i>Ende</i> js dese quaerte vanden tienden te- kene dat bediet dat den volck vele anxste toecomen sal <i>ende</i> grote scade van des conincx wegen <i>ende</i> sy en sullen hem nyet onderhoerich wesen <i>Ende</i> is dese <i>vergaderinge</i> vander oppo- sicien dat bediet discoert <i>onder</i> die lieden <i>ende</i> nijt of hatye <i>ende</i> dan salt cesseren <i>ende</i> sy sullen verscheiden daer na elck vanden anderen	64
28		68
32		72
36		76
46rb		80
4		84
8		88
12		92
16		

Die sonne met saturnus

20	<p>A Ls die sonne js <i>coniunck</i> met <i>saturnus</i> dat bediet dat logenen ende be- driech af geleit wort metten lieden</p>	96
24	<p>Ende worden sy geuoet vanden 4 of vanden 6 grade dat bediet dat die coninck verarmen sal ende hem wort noet te leuene by sijnen volcke Ende</p>	100
28	<p>als dese vergaderinge van haren vierden ende sy is van haren 4 huys dat bediet dat die coningen vercoeuere sullen jn haren dingen ende sy sullen haer dingen</p>	104
32	<p>doen bedectelijken Ende eest van sijnen tienden dat bediet dat den coningen toecomen sal anxst ende pijnne ende droefheit ende groet vaer van haren</p>	108
36 46va	<p>volcke ende dat sy vele van haren volcke sullen doen kerkeren Ende js dat bescouwen vander opposicien dat bediet dat die coningen sullen contrarie worden lieden van religione ende haren broederen die prediken die wit gods ende hare gelijke</p>	112
4	<p>Venus met saturnus</p>	116
8	<p>A Ls <i>venus</i> <i>coniunck</i> js met <i>saturnus</i> dat betekent scade jn alt wesen vanden jare ende die mans worden sere beuaen met mynnen ende sy sul- len vele zoonen hebben ende hem sal</p>	120
12	<p>toecomen vrese ende zeerichede / ende het wort een quaet jaer ende starck den lieden van arabien ende van egip- ten want sy sullen strijden onderlingen ende sy sullen hebben wonderlike grote vervulte van preciosen stenen / Ende</p>	124
16	<p>het bediet groten anxst ende groet do- ghen dat den volcke toe sal comen Ende js dat bescouwen vanden vierden te sijnen sesten grade dat betekent</p>	128
20	<p>grote scade comende op die wijuen die kijnt dragen ende haren zoonen ende dat sy met pijnnen sullen ver- ledigen van hare vrucht ende swaren</p>	132

24	arbeit hebben met vresen <i>Ende</i> js dese vergaderinge van haren vierden te haren vierden dat bediet dat die wijf strijt sullen hebben met arbeiden tegen haren	136
28	gesellen <i>ende</i> haren geselschap <i>ende</i> tegen hare mans <i>ende</i> scade jn allen haren gewerken <i>Ende</i> is dese vergaderinge van haren tienden dat bediet dat die wijf	140
32	ocusoen <i>ende</i> discoert hebben sullen onderlinge daer sy <i>omme</i> sullen moeten trecken voerden here vanden lande <i>ende</i>	144
46vb	sy worden bedrogen <i>ende</i> sy sullen vele dingen togen by titelen van droefheden <i>ende</i> by frauden <i>Ende</i> is dese vergaderinge vander opposicie dat bediet dat wijfs sullen hebben vele parlaments <i>ende</i> strijts voer hoer mans	148
4		152
	Mercurius met saturnus	
8	A Ls <i>mercurius</i> js <i>coniunck</i> met <i>saturnus</i> dat betekent dat hem die mans sullen bewijnden van <i>nigromancien</i> <i>ende</i> van <i>bedriegen</i> <i>Ende</i> den	156
12	meesters van <i>scrifturen</i> sal toecomen gebreck of <i>lettynge</i> <i>ende</i> sy sullen onwert worden om die <i>lettinge</i> of om <i>dbelet</i> van haren werke <i>Ende</i>	160
16	js dese <i>coniunctie</i> vanden dorden of vanden <i>sesten</i> grade dat bediet dat hem die mans die wonen jn <i>conninx</i> huys hem sullen bewijnden te lesene <i>ende</i> te	164
20	<i>studeren</i> jn <i>bueken</i> <i>Ende</i> is dese vergaderinge van haren vierden te haren vierden dat bediet dat <i>tsecret</i> van <i>nigromancien</i> <i>ende</i> van <i>encantemente</i>	168
24	ontdect <i>ende</i> <i>geopenbaert</i> sullen wesen <i>Ende</i> eest van <i>sijnen</i> tienden dat betekent dat die <i>bueken</i> <i>geopenbaert</i> sullen werden <i>ende</i> dat hem <i>mannen</i> <i>openbare</i> <i>bewijnden</i> sullen van <i>nigromancie</i> <i>ende</i>	172
28	van <i>dier</i> gelike <i>Ende</i> is dese vergaderinge vander <i>opposicien</i> dat bediet dat die <i>luden</i> <i>voertbrengen</i> sullen <i>logene</i> <i>ende</i> <i>valshede</i> <i>ende</i> die <i>cas-</i>	176
32		

	tume vanden sciencien ende die boeken sullen sijn verdoemt	180
47ra	Die mane met saturnus	
4	A Ls die mane <i>coniunck</i> js met sa- <i>turnus</i> dat betekent vele pijnnen jn die dingen der lieden ende droefheit ende scade die die lieden sullen hebben van vangenessen ende dier gelike ende onderffenissee van steden ende dat die lie- den van dan sullen trecken om die redene ende varen wonen jn anderen steden Ende js dese vergaderinge van den dorden of vanden sesten grade dat bediet valschede ende valsche orconde ende slachte ende quetsinge ende ontfer- fenissee ende anxste ende droefheit om andere saken ende om dese saken	184
8	Ende ertbeuinge sal comen daer vele ste- den of gestichten af sullen breken ende vele deemsterhede sal wesen ende snee sal vallen ende vele lieden wor- den daer af gedestruuert daer om sullen vele lieden bomen planten ende husen ende putten grauen ende hagedochten Ende js dese vergaderinge van haren viereen- dele ende sy haer vierendeel heuet	188
12	soe sal den mannen toecomen ververli- ke dromen ende harde ontsienlike opij- nionen ende manieren van melancolien ende dier gelike van dingen Ende als sy is van haren tienden dan sal den conin- gen toecomen of gescien strijt tegen hare lieden ende discoert ende sy sullen vele van hare lieden doen vangen ende dan wort grote vrese ende anxste die sake Ende eest vander opposicie dat	192
16	betekent strijt ende droefheit onder die lieden ende pijnne om die redene voerseit	196
20	Mars met jupiter	
24	A Ls mars js <i>coniunck</i> met jupiter dat betekent groten strijt ende torment jn vele dingen ende slachte ende sterfte ende vortticheit onder tvolck jn dat lant ende	200
28		204
32		208
47rb		212
4		216
		220

8	onder die gebuerte daer sy vergaderen sul- len <i>Ende</i> die beesten sullen duer wesen <i>ende</i> diuerse veruwe wort jn die locht	224
12	<i>ende</i> jnt begyn <i>van</i> deser tijt sal grote ver- vulte sijn <i>van</i> allen goede <i>ende</i> jnt <i>eynde</i> sal wesen grote droechte <i>ende</i> het betekent die doot <i>van</i> <i>ennigen</i> coninck jn dat lant	228
16	of daer omtrent <i>Ende</i> is dese vergade ringe vanden dorden <i>ende</i> vanden sesten gra- de dat betekent groten strijt <i>ende</i> onge- ual om sake vander wit <i>Ende</i> eest <i>van</i>	232
20	<i>sijnen</i> vierendele soe worden vele lieden rebelle / <i>ende</i> vele manslachte salmen doen <i>ende</i> vele quader feiten <i>ende</i> vele dieuen sullen wesen / <i>ende</i> al dit sal comen van	236
24	vorticheiden vander locht <i>Ende</i> js dese ver- gaderinge vander opposicien soe sal ve- le perlements onder die manne wesen <i>ende</i> elck sal den anderen diefte aen tijen	240
28	<i>ende</i> die coninck sal vele quaets doen den lieden <i>ende</i> vele onrechs	
	Die sonne met jupiter	
	A Ls die sonne wort geuoeeget met	244
32	jupiter dat betekent dat gerechti- ger lieden casteleynnen sullen werden gedestruuert <i>ende</i> dat sal sijn jn	
36	die wit <i>Ende</i> is dese vergaderinge vanden	248
47va	dorden of vanden sesten grade dat be- tekent die coninck <i>ende</i> die vroetscappe sal sijn geopenbaert <i>ende</i> die vroede sul- len sijn geeert <i>ende</i> geprijst <i>ende</i> namelic	252
4	die vander wit <i>Ende</i> is dese vergaderinge vanden vierden ten vierden van dien dat bediet dat die beleders sullen le- denen dene den anderen <i>ende</i> doen wit of	256
8	recht <i>Ende</i> eest vanden tienden van dien dat bediet dat recht <i>ende</i> wit sullen worden geopenbaert <i>ende</i> dies werden	
12	die lieden wel geontpaeyt <i>Ende</i> coemt dese vergaderingee vanden opposicien dat betekent vele perlements <i>ende</i> strijts <i>ende</i> vele sonden openbaer onder die lieden	260

Venus met jupiter

264

- 16 **A** Ls venus *coniunck* is met jupiter
dat betekent dat die wijffs sul-
len houden suuerhede *ende* sy sullen heb-
ben goeden staet gelijc den mans jn
hare gewerke *Ende* presiose stenen sullen
20 duer sijn jn dien lande daer die dien
tekene daer sy vergadert sullen sijn
ende daer sal wesen vervult *ende* plan-
teit van allen goede *Ende* die wijff sul-
24 len waer seggen haren mans *Ende* sy
worden vol van goeden leuene jnt
lant van dien tekene daer sy *coniunck*
sullen wesen *Ende* is dese versaminge
28 vanden dorden of sesten grade dat
bediet dat die wijffs sullen mynnen
ende houden die wit / *ende* sullen ken-
nisse maken aen die lieden van religione
32 *ende* haer kijnderen jn ordenen *Ende* js dese
vergaderinge vander opposicien dat
bediet dat die wijuen vele perlements
47vb hebben sullen om die wit *ende* dat sul-
len sy togen *ende* soe wort wederbracht
jn goeden state met haren mans *Ende* js
4 dat bescouwen van sijnen vierden te sijnen
tienden soe sullen der coningen wijuen
vele duechden doen

Mercurius met jupiter

- 8 **A** Ls *mercurius* js *coniunck* met ju-
piter dat bediet dat die mans
niet soeken en sullen *ennige* sciencien
jn *scritturen* no *professionen* no van
12 der wit no van *secreten* *Ende* js dese *coniunc-*
tie jn die diuisie van mars dat be-
died vorticheit jn die lede *ende* grote hit-
te jn die locht *Ende* js dese vergaderin-
16 ge vanden dorden of vanden sesten gra-
de dat betekent dat die mans vele
spraken *ende* saken om die wet *Ende* js
dese vergaderinge van haren vierden *ende*
20 sy coemt van haren vierden dat bediet
dat vele strijts wesen sal tussen die
vroede lieden vander wit *ende* sy sul-

24	len die secreten ontdekken Ende js sy van haren tienden dat bediet dat die coningen sere mynnen sullen die sciencien ende sy sullense bezoeken ende die bueken daer af mynnen ende begeren Ende sy sullen hem van lesene ende van meesterien ende van suptijlheden ende dat die wijff sullen bezoeken die suptijlheden vander wit Ende js dese vergaderinge vander opposicien dat betekent dat vele perlements onder die mans ende vele spraken om dat aengaen vander ontsienisse die onder die lieden sijn sal	308
28		312
32		316
48ra		320
	Die mane met jupiter	
4	A Ls die mane js coniuñck met jupiter dat betekent dat hem die mans sullen bewijnden vele duechden te doene ende recht ende te predeken die wit ende te multipliceren kerken ende clusen van bedinghe ende te bezoeken die wit ende sciencien ende sy sullen sere begeren den name daer af Ende is dese vergaderinge vanden dorden of vanden sesten grade dat betekent dat die wit sal sijn geopenbaert ende die sciencien van prophetien Ende js dese vergaderinge vanden vierden te haren vierden dat bediet dat die lieden bedect of verholen sullen houden die secreten vander wit Ende is sy van haren tienden dat betekent dat des conincx leders sullen sijn geeert ende ghehoget sullen wesen of verheuen lieden van religioene ende dat bedehusen dat sijn kerken sullen sijn gepubliceert Ende js dese vergaderinge vander opposicien dat bediet gesciljn die wit ende ve-	324
8		328
12		332
16		336
20		340
24		344

28	le spraken <i>vander sciencien van dien</i>	
	Die sonne met mars	
	A Ls die sonne js <i>coniunck</i> met	348
32	<i>mars</i> dat betekent strijt <i>ende</i>	
	grote slachte jnt lant van orient	
48rb	<i>Ende</i> js die <i>vergaderinge jnden dorden</i>	
	of <i>jnden</i> sesten graet dat bediet dat	352
	die coningen sullen wesen die wit <i>ende</i>	
4	<i>jugeren</i> te rechte daer by <i>Ende</i> js die ver-	
	<i>gaderinge van haren vierden</i> of te <i>haren</i>	
	<i>vierden</i> dat bediet twist onder die	356
	<i>lieden</i> met luttel spraken <i>ende</i> wat	
8	<i>datmen</i> doen sal wort verholen <i>ende</i>	
	bedect <i>Ende</i> js dese <i>vergaderinge</i> van	
	den <i>tienden</i> bediet dat die coningen	360
	onrecht sullen doen den <i>lieden</i> <i>ende</i> ne-	
12	<i>men hem</i> thare te onrechte <i>ende</i> dat gro-	
	te blixeme sal vallen vter locht op	
	beesten op bomen <i>ende</i> op cruyden <i>Ende</i>	364
	coemt dese <i>vergaderinge vander opposicien</i>	
	dat bediet grote strijt <i>ende</i> sterfte	
16	Venus met mars	
	A Ls <i>venus</i> js <i>coniunck</i> met <i>mars</i>	368
	dat bediet <i>datmen</i> vele hoerdoms	
20	doen sal <i>ende</i> vele quaets <i>ende</i> vele	
	<i>luxurien</i> wort onder tvolck <i>ende</i> namelic	372
	onder die <i>wijuen</i> <i>ende</i> dat die roemsche	
	coninck steruen sal <i>ende</i> op hem sal vele	
24	<i>pijnnen</i> comen <i>ende</i> ketijucheden <i>Ende</i> js	
	dese <i>vergaderinge vanden dorden</i> of <i>vanden</i>	376
	<i>sesten</i> grade dat bediet vele kijnder	
	<i>ende</i> die <i>wijuen</i> daer af te lijuererene	
28	jn goeder manieren <i>Ende</i> js dese <i>vergade-</i>	
	<i>ringe vanden vierden</i> <i>ende</i> sy haer vier-	380
	deel dat bediet hoerdom <i>ende</i> grote myn-	
32	ne van <i>wijuen</i> metten mans onderlinge	
	jn secreten <i>ende</i> tegen die wit <i>Ende</i> eest	
	<i>vanden tienden</i> dat bediet dat die wij-	384
	uen ontdekken sullen haer secreet <i>ende</i>	
	sy sullen bedrogen worden om haer	
48va	hoerdoms <i>ende</i> keefdoms wille <i>ende</i>	
	die coninck sal hem vele scade doen daer om	
	<i>Ende</i> js dese <i>vergaderinge vander opposicien</i>	388

	dat bediet scade den genen die hoerdom doen	
4	Marcurius met mars	
	A Ls <i>marcurius coniunck</i> sal wesen met	392
	mars dat bediet dat vele lieden om	
8	sullen gaen met valscher munthen ende	
	sy sullen hem bewijnden van alquemijen	
	ende daer af sal hem vrese ende pijnne comen	
	Ende die vroede sal hem veronwerden ende sca-	396
	de doen ende hem sal toecomen scade ende	
12	zwaerhede ende droefheit ende ontsienisse	
	ende die meeste mennichte sullen vals	
	ende bedriegers sijn Ende is die vergaderinge	400
	vanden dorden of vanden sesten grade	
16	dat bediet dat hem die mans sullen be-	
	wijnden te soekene alkemie ende alle die	
	meesterie diemen doet met vuere Ende	404
	js dese vergaderinge van haren vierden	
20	dat bediet alkemie van wapijne be-	
	dedt of verholen Ende jssy van haren	
	tienden dat bediet dat hem die coningen	408
	bewijnden sullen van meesterien ende dat	
24	sy mynnen preciose stene Ende is dese	
	vergaderinge vander opposicien dat be-	
	diet dat edel lieden sullen sijn geprijst	412
	ende geeert ende dat ouer die lieden we-	
28	sen sal parlament ende valscheit vele	
	ende dat si hem sullen bewijnden van	
	visiken ende van meesterien Ende men	416
	sal vele diefte doen ende manslachte	
32	ende roeff	
	Die mane met mars	
	A Ls die mane sal sijn <i>coniunck</i> met	420
48vb	mars dat bediet valsche nye-	
	maren ende bloetstortinge ende logene	
	ende honden sullen wesen van vele wol-	
	leuen Ende js die vergaderinge vanden	424
	dorden of vanden sesten grade dat be-	
4	diet vermynderinge vander wit ende ve-	
	le onwetentheden Ende het bediet oeck	
	vele vlees datmen jt te paeschen jnder	428

8	lieden huys <i>Ende</i> js die vergaderinge van haren vierden te haren vierden dat bediet dat die coninck sonde doen sal <i>ende</i> dat hy sal rouen sijne lieden <i>ende</i> dat hy thare sal nemen met onrechte <i>Ende</i> jssy van haren dat bediet oeck dit selue	432
12	<i>Ende</i> issy vander opposicien dats strijt wesen <i>ende</i> slachte <i>ende</i> valschede vele	436
16	Venus metter sonnen	
	A Ls <i>venus</i> js <i>coniunck</i> metter zonnen dat bediet dat scade <i>ende</i> quaet geschien sal wijuen die kijnt dragen <i>Ende</i> js <i>marcurius</i> <i>coniunck</i> metter sonnen dat betekent bedectheit <i>ende</i> verholentheyt van sciencien <i>ende</i> van vroetscappen <i>ende</i> dat vele scalke wesen sullen <i>ende</i> kettiue <i>Ende</i>	440
20	den mans sal scade <i>ende</i> pijnne toecomen om dwerck van alkemijnen <i>Ende</i> is dese vergaderinge vanden dorden of vanden sesten grade dat bediet dat edel lieden sullen	444
24	sijn geprijst <i>ende</i> geeert <i>Ende</i> issy van haren vierden te haren vierden dat bediet pijnne <i>ende</i> scade jn velen dingen <i>ende</i> belettinge <i>Ende</i> issy van haren tienden dat	448
28	bediet dat der coningen secreet ontdeckt sal worden <i>ende</i> haer daet <i>Ende</i> issy vander opposicien dat bediet perlement <i>ende</i> discoert vele <i>Ende</i> als <i>venus</i> js	452
32	<i>coniunck</i> met <i>marcurius</i> dat bediet dat die nuwe secrete ontdeckt sullen worden <i>ende</i> die vierendele vanden legioenen <i>ende</i> die lieden sullen doen lelike feiten vele <i>ende</i> quaet <i>Ende</i> die mannen sullen grote genuechte hebben metten wijuen <i>ende</i> hem sal groet vaer aen comen	456
36 49ra	<i>Ende</i> issy vanden sesten dat bediet mynne van wijuen <i>ende</i> dat sy seynden brieue van mynnen <i>ende</i> baerblikende dingen <i>Ende</i> als die mane <i>coniunck</i> sal	460
4		464
8		

	wesen met <i>venus</i> dat bediet dat <i>hem</i>	468
12	die mannen bewijnden sullen <i>van sange</i> <i>ende wandeling</i> maken metten wijuen <i>ende</i> <i>hem</i> daer mede besondigen <i>Ende</i> sy sullen mynnen dingen die roke dragen of die	472
16	wel ruyken <i>Ende</i> issy vanden dorden of vanden sesten grade soe sullen die mans hem vele bewijnden <i>van sange ende</i> van spelen <i>ende</i> van spelen te gane	476
20	<i>Ende</i> issy <i>van haren vierden</i> te haren vierden dat bediet dat die wijff sullen begeren huwelick bedectelijke <i>Ende</i> issy <i>van ha-</i> <i>ren tienden</i> dat bediet dorperlike daet	480
24	om die redene <i>Ende</i> issy vander opposi- cien soe sullen die wijfs strijt of ge- stalt hebben tegen haer mans	
	Vanden voerseiden	[51]
28	A lse dese <i>coniunctien ende vergaderingen</i> <i>voerseit</i> hebben vanden planeten alssy gescien jnt keren vanden jaren dan openbaren sy hem jnt bedieden	1 4
32	vander saken daer sy op spreken <i>Ende</i> als sy geuallen jnt vierendele vanden jaren sullen hebben openbaren als	
49rb	haer macht nyet soe groet wesen en sal als int keren van den jare <i>Ende</i> alssy niet geuallen int keren vanden ja-	8
4	ren no jnt vierendele haer bediet sal harde cranck wesen <i>ende</i> luttel worter af te houdene <i>Nv</i> onthout wel de- se redene <i>ende</i> jugeert wel naer	12
	Vanden reyne wortel	[52]
8	D ie wortel vanden reyne js dat- <i>men</i> besien mach <i>ende</i> besie den ascendent die was voerden jnganck	1
12	vander zonnen jn elck teken <i>ende</i> besiet den here vanden ascendent <i>ende</i> den here vander stede vander <i>coniunctien</i> <i>Ende</i> als die heren sijn jn natter stede <i>ende</i>	4
16	in natten tekenen <i>ende</i> reinkel dat be-	8

	diet jn dier manieren reyn ende al	
	dier geliken vander contrarien Ende als	
20	die wijser is occidentael of retrogra-	12
	de of van eenre tragere of beletter	
	porringe dat betekent regen al dier-	
	gelijke Ende als sy besinget js dat be-	
24	diet regen js mars nyet jn dat deel	16
	die welcke als sy besinget js soe	
	wort die regen vermyndert Ende weet	
	als die wijser js dalende jn sijnen	
28	breethede of jnden cirkel van sij-	20
	nen asche dat bediet regen ende alsoe	
	vander contrarie Ende als die regen	
	comt of js metten bediede vanden	
32	ongefortuneerden dingen soe coemt	24
	hy met groter scaden Ende eest jn	
49va	saturnus soe salt grote vloet van water	
	wesen ende vele lieden sullender jn ver-	
	drincken Ende eest by mars dat be-	
4	diet messelike gedane ende verstorende	28
	ende ongetemperde locht Ende besie oeck	
	den wisere vanden regene oft u hem	
	vijnts jn ennigen hoeck vanden ascen-	
8	dent jn die voerseide wile alsoe het	32
	sculdich is te wetene vanden reyne	
	Ende het is vanden jngange vander zonnen	
	jn 20 grade ende 1 minute van scorpi-	
12	oene ende besiet die planeten die den	36
	regen betekenen dat jaer of sy van dien	
	sijn ontfangen ende specialike vander	
	manen alsoe coniunck was metten of sy	
16	was jn die quarte of jn die opposi-	40
	cie jn dien dach salt reynen ende alsy	
	soe nyet ontfangen het sal regenen	
	nyet alsoe sere no alsoe vele Ende	
20	als die wiser is jnden hoeck als wi	44
	voerseit hebben ende hy lichamelike	
	geuoet is metter mane dat bete-	
	kent donder ende versceidinge ende ertbe-	
	uinge ende dier gelike Ende aldus soe	48

24	moechdy weten vanden regen alt jaer Ende alsoe gelike moetmen besien die mane ende marcurius of mense vijnt te gader geuoget jn piscibus jn die wile	52
28	dat tjaer keert dat bediet regen ende natte humoren ende vele zwerken ende doncker weder jn dat Ende eest jnden ram of jnden stier dat bediet dat	56
32	luttel regenen sal jn dat jaer ende dat weder sal droge sijn ende lieffelick	
49vb	Ende voeget hem venus met marcurius jn ennich van marcurius husen dat betekent vele regens geduerlick jn	60
4	dat jaer Ende js die mane opposijt vander zonnen of van venus of van saturnus dat bediet al dier gelike regens vele ende doncker zwerken Ende als marcurius	64
8	ende venus coniunck sullen wesen jn eene tijt dan sal groet regen vallen op dat sy sijn tot al dien jn een rinkel ende	68
12	datse die mane besiet vanden dorden aspecte dan sal sere regenen tot dat dene vanden planeten vte sal gaen van dien planeten ende dat jnden wijnter	72
16	noch sterker regen vallen sal ende gedu- rende lange Ende alsy hem jnt keren van den jare voegen met jupiter ende die mane met saturnus ende venus met mars	76
20	want elck planete scenct vte dat sy ontfangen heuet vander ander die op- posijt is van haren huys Ende als venus js voer die sonne staende jnden ram	80
24	of jnden stier jn dat jaer salt vele re- genen ende die lenten sal dan vervult sijn met goeden regene Ende eest dat hy eerselt jn capricorno of jn aquario	84
28	of jn piscibus soe wort die regen te mynder jndie locht ende sy sullen harde groet sijn jn die myddel vanden wijnter ende die wijnter sal harde nat sijn Ende	88

32	als <i>marcurius</i> sal sijn stacionare dat is te seggen dat hy hem houde jn sijn- nen staet <i>ende</i> als hy zwaer sal wesen	
50ra	jn soe wat teken dat is jn dat jaer sal groet wacheit wesen jn die locht <i>ende</i> vele <i>zwerken</i> <i>ende</i> regen nader tijt <i>ende</i>	92
4	dat merer <i>ende</i> sterker regen wesen Ende als die planeten <i>van</i> regen <i>coniunck</i> sijn	96
8	jn een regen teken <i>ende</i> <i>venus</i> daer pro- perlick maect sijnen staet <i>want</i> <i>venus</i> js meest gehelt te regene <i>ende</i> is <i>aldus</i>	100
12	meest regen betekende <i>ende</i> natheit Ende is <i>marcurius</i> jn een droge teken <i>ende</i> die mane <i>ende</i> <i>venus</i> sijn jn regeli- ke tekene dan sal die regen <i>getempert</i>	104
16	wesen Ende setse <i>saturnus</i> <i>van</i> enen couden tekene soe sal den regen cout <i>regen</i> of met groter coude <i>ende</i> doncker <i>ende</i> vorst Nv onthout dit <i>ende</i> wercter na	

Vander manen haer bediet

[53]

	O Mdat ons die mane vele bete- kent jn die werelt <i>aen</i> den mensche	1
20	<i>ende</i> al dat hy onderhanden heuet <i>ende</i> <i>aen</i> die weder opt lant <i>ende</i> jn die zee	4
24	dat sy dicke doet <i>ende</i> alle dagen veran- deren na hare hebbinge <i>ende</i> na haren loep jn die 12 tekene vanden heme- le daer sy altoes onder gaet Ende sy	8
28	werct na elcx nature <i>ende</i> naden tekene <i>ende</i> naden geboden gelijk een letter- drager die luttel seer rust <i>ende</i> die gaet vanden enen here totten anderen	12
32	<i>ende</i> sonder lange boetscappe vaert Ech- ter soe <i>verwandelt</i> haer nature vanden aenscouwene der planeten somtijt jn duechden somtijt jn quaden <i>want</i>	16
	sy is weeck <i>van</i> naturen <i>ende</i> sy ont- faet varinge een ander nature ghe-	

36	lijck den wasse daermen mede zegelt	
50rb	alsoe weeck issy Ende daer mede mach-	20
	men proeuen dat sy saen verwandelt	
	is in een <i>ander</i> nature gelijck <i>den</i> znee	
4	die saen <i>een</i> <i>ander</i> veruwe gewynt	
	<i>ende</i> die sijne verliest daer <i>omme</i> bediet	24
	sy meer op die erde dan die <i>andere</i> pla-	
	neten want sy is verdiger <i>ende</i> snelder	
8	dan <i>ennige</i> <i>ander</i> planete Ende dander pla-	
	neten seynden haer nature <i>ende</i> haer macht	28
	bijder manen die sy seluer soe gereet	
	nyet en brengen Ende om dat die mane	
12	haer natuer verandert nv jn hitten nv	
	jn couden nv jn wijnde alsoe die natuer	32
	js vanden teken daer sy jn coemt Ende	
	sy verwandelt oeck vanden aenscouwene	
16	vanden anderen planeten Ende nv eest goet	
	datmen ontbijnde die nature van elcken	36
	sonderlinge wolck dat heet <i>ende</i> droge	
	js <i>ende</i> nat <i>ende</i> cout Ende wolck teken	
20	dat jn die werelt <i>ende</i> jnden menschen he-	
	uet te bediedene mer om dat jn <i>anderen</i>	40
	boeken genoch ontbonden js jn duytschen	
	soe wil jc daer af zwigen <i>ende</i> scrijuen	
24	vanden aenscijne die die planeten hebben	
	onderlinge onder hem datmen heyt jn as-	44
	tronomien aspect hoe mennigerhande	
	dat sy sijn <i>ende</i> hoe datmense verstaen sal	
28	<i>ende</i> daer na wat sy bedieden Ende oeck	
	wil jck bedieden <i>ende</i> scrijuen 100 capit-	48
	telen die jc wt allen boeken van astro-	
	nomien gegadert hebbe <i>ende</i> die allen	
32	comen van desen aspecten diemen aen-	
	schijne jn duytschen heyt	52
	Vanden aspecten	[54]
	H Et sijn vier aspecten diemen	1
50va	aenschijnen heyt alsoe hier na getoget	
	staet D ierste aspect heyt <i>trinus</i> om	

4	dat hy ouerscijnt tordendeel vanden hemele dats 4 tekenen ende dese aspect js goet want hy bediet vrientscap nyet te vele mer te maten Ende dander heyt quartus om dat hy ouerscijnt tvieren	4
8	deel ende dat sijn 3 tekenen / ende dit aspect heyt quaet mer nyet alte quaet want het bediet cleynne viantscap Die dorde aspect heyt sextilus om dat	8
12	hy ouerscijnt tsestendeel vanden hemel ende hy is alder best want hy bediet gerechte vrientscap ende al goet van allen dingen Die vierde aspect heyt septimus of oppositus ende dat is om dat	12
16	hy recht ouer den hemel siet of bescijnt ommer die helft vanden hemele ende dese aspect is quaet want hy bediet recht viantscap ende warringe	16
20	Ende daer na js coniunctio die starker js dan ennich aspect ende daer omme wil jc oeck spreken daer af Ende weet dat	20
24	een goet aspect van eenre quader planeten nyet en is geargert ende dat een quade planete eenre goede nyet en derdt of en ledt	24
		28
28	Vander vrientscappe [55]	
	M En siet oeck dat somme die planeten haten deen den anderen	1
32	Ende somme mynnen sy deen den anderen Ende bijder kennisse van 2 planeten seggen wy dat sy hem onder mynnen die van eenre complexien sijn Als die zonne	4
50vb	ende mars wel ouer een dragen van nature ⁶⁵ ende van machten Ende die mane ende venus die beide jn couden ende jn vochticheiden	8

50va28 *Rechts van vrientscappe is het tekstblok opgevuld met een tekeningetje van twee met elkaar verbonden gezichtjes (de één nors kijkend, de ander glimlachend), die verschillende kanten opkijken. Het tekeningetje bestrijkt ook nog de open ruimte rechts van de regel erboven. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, 356.*

50vb1 *dragen, van: De nasaalstreep als afkorting van de n is tot een krul verlengd in de bovenmarge.*

4	geliken <i>ende</i> alsoe seggen wy dat hem 2 planeten onderhaten om dat haer natuer <i>ende</i> haer macht nyet ouer een dragen	12
8	<i>van</i> groter mynnen Ende nv sal ic v seggen wolck vriende <i>ende</i> viande sijn / Alle die planeten sijn jupiters vrienden sonder mars <i>ende</i> hy myntse oeck allen	16
12	Ende venus mynt alle die planeten sonder saturnus Saturnus vrienden sijn jupiter <i>ende</i> die mane <i>ende</i> sijn vianden sijn mars <i>ende</i> venus <i>ende</i> alle dander haten mars sonder venus Der zonnen vrienden sijn jupiter <i>ende</i> venus <i>ende</i> haer vianden marcurius <i>ende</i> die mane Marcurius vriende sijn jupiter venus <i>ende</i> saturnus Saturnus vrienden sijn die zonne <i>ende</i> die mane <i>ende</i> mars	20
16		24
20		

Vanden heren der huysen

[56]

24	D Ie planeten hebben oeck tekenen jn den hemel daer sy meerre macht jn hebben jn een dan jn een ander om dat die tekenen meer sijn van hare naturen dan <i>van eenre</i> ander Ende die tekenen heytmen husen Ende daer na sijn ander tekene daer sy jn hebben mynder machten <i>ende</i> sy heyten hare heren Ende noch sijn ander tekene daer sy myn machten jn hebben <i>ende</i> daer aen hebben sy tdordendeel <i>ende</i> dat heyt hare trypliciteit Ende jn elck <i>van dese</i> vorseide tekenen hebben sy sonderlinge macht Want als een planete is jn haer huys <i>ende</i> jn hare teken soe heeftse 5 weruen meerre macht dan of sy daer buyten ware Ende als sy js jn een teken daer haer eere jn is daer sy jn wort verheuen <i>ende</i> gehoget daer jn he-	1
28		4
32		8
36		12
51ra		16
4		

	uet sy 4 weruen meerre macht dan	20
	daer buyten Ende als sy js jn haer	
	triplicie dan heuet sy 3 vout	
8	macht Ende als sy is jn haer termi-	
	ne dan heuet sy 2 vout macht Ende	24
	als sy is jn haer facie dan heeft sy	
	I werf meerre macht dan of sy daer-	
12	wt ware	
12	Van saturnus husen	[57]
	S Aturnus heuet 2 husen dat js	1
	capricornus ende aquarius ende sijne	
	ere js jnden 12 graet van libra ende	
16	sijne onere is jnden 12 graet van ariete	4
	Iupiters husen sijn sagittarius ende pis-	
	ces ende sijne ere js jnden 15 graet van	
	cancro ende sijne onere js jnden 15 graet	
20	van capricorno Mars husen sijn scorpius	8
	ende aries ende sijne ere js jnden 28	
	graet van capricorno ende sijne onere js	
	jnden 28 graet van cancro Ende die zonne	
24	heuet mer I huys dat leo ende haer	12
	ere js jnden 19 graet van ariete ende haer	
	onere is jnden 19 graet van libra Ve-	
	nus husen sijn taurus ende libra ende sij-	
28	ne ere js jnden 22 graet van piscibus	16
	ende sijne onere jnden 22 graet van	
	virgine Marcurius husen sijn gemi-	
	ni ende virgo ende sijn ere js jnden 15	
32	graet van leone ende sijn onere js	20
	jnden 9 graet van piscibus Der manen	
	huys js cancer ende haer ere js jnden 3	
51rb	graet van tauro ende haer onere js jnden 3	
	van scorpione Ende oeck suldy weten als I	24
	planete js jnden graet van hare oneren dat	
4	sy alsoe vele machten verliest als sijn	
	wynt jnden graet van hare ere of daer	

51ra12 **Van saturnus husen:** *Is op dezelfde regel geschreven als de slotwoorden van de voorafgaande tekst.*

51ra34 *3: De staart loopt in de ondermarge door.*

	haer ere jn js / vanden triplicien ende vande terminen ende vanden facien salmen hier na scriuen hier jnt jerste boeck vander gewoenten der planeten	28
8		
	Vander naturen vanden 7 planeten [58]	
12	S Aturnus js een planeete cout ende droge ende heuet quaet aen begonnen alle dinck Ende als hy js jn sijne huse	1
	dats jn capricorno ende jn aquario Ende als hy js jn aquario hy js starker dan als	4
16	hy is jn capricorno ende dan soude hy gerne die werelt bederuen met water ende om die reden heytment quaet ende om mennige andere Ende hy behoert der hatien	8
20	toe ende den nijde ende den strijde ende tallen quaden dingen Ende als hy coemt met eenre goeder planeten soe betert dan sijne quaetheit Ende als sy coemt met eenre	12
24	quader planeten dan meerret sijne quaetheit Ende sijnen ganck js 30 jaer eer hy omme comen mach ende dat is om	16
28	dat hy traech js jn sijnen ganck ende die traechede js om dat hy soe hoge gaet ende om dat sijnen ganck soe wijt js want hy gaet jnden hoechsten cirkel der planeten Ende die cirkel is wijder	20
32	dan die nederste cirkel ende dit js goete proeuene datmen eer omme js gegaen enen nieuwen cirkel dan enen wijden Ende daer eest dat hy vele heuet omme te gane ende daer by en mach	24
36	saturnus niet omme comen jn corter tijt Ende als hy coemt jn libra dan js hy jn sijner hoechede ende dan is sijne quaetheit	28
51va	gemerent Ende als hy coemt jn ariete dan wort hy te dale gewiset ende sijne quaetheit wort gemynret Saturnus js	32
4		

8	al <i>omme</i> der <i>sonnen</i> <i>viant</i> <i>bedi</i> <i>alsoe</i> wort <i>gehoget</i> dan wort <i>hy</i> te <i>dale</i> <i>gedu-</i> <i>wet</i> <i>Ende</i> als die <i>sonne</i> <i>goet</i> <i>doet</i> dan	36
12	<i>doet</i> <i>saturnus</i> <i>quaet</i> <i>Ende</i> als <i>saturnus</i> <i>reg-</i> <i>neert</i> wort dan <i>een</i> <i>vrouwe</i> met <i>kijn-</i> <i>de</i> dat <i>kijnt</i> <i>soude</i> <i>sijn</i> <i>van</i> <i>couder</i> <i>naturen</i> <i>ende</i> <i>droge</i> / <i>ende</i> het <i>soude</i> <i>sijn</i> <i>van</i> <i>zwar-</i> <i>ter</i> <i>veruwen</i> <i>Ende</i> <i>kijnder</i> die onder <i>saturnus</i>	40
16	<i>geboren</i> <i>sijn</i> die worden <i>bleeck</i> / <i>Ende</i> <i>eest</i> <i>een</i> <i>knechtken</i> wort <i>hem</i> <i>luttel</i> <i>baerts</i> <i>ende</i> <i>clene</i> <i>ende</i> <i>scerp</i> <i>van</i> <i>aensichte</i> <i>ende</i> <i>mager</i> <i>Saturnus</i> <i>betekent</i> <i>den</i> <i>mensche</i>	44
20	<i>zwart</i> <i>ende</i> die <i>altoes</i> <i>nederwaert</i> <i>siet</i> <i>gerne</i> <i>Ende</i> <i>hy</i> <i>js</i> <i>swaer</i> <i>jn</i> <i>sijnen</i> <i>ganck</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>heuet</i> <i>lukende</i> <i>ogen</i> <i>ende</i> <i>een</i> <i>dro-</i> <i>ge</i> <i>huyt</i> <i>Ende</i> <i>hy</i> <i>js</i> <i>vergetel</i> <i>ende</i> <i>toernich</i> <i>ende</i> <i>zwaer</i> <i>ende</i> <i>traech</i> <i>ende</i> <i>waer</i> dat <i>hy</i> <i>he-</i>	48
24	<i>re</i> <i>js</i> <i>daer</i> <i>js</i> <i>hy</i> <i>quaet</i> <i>ende</i> <i>milde</i> <i>ouer</i> <i>andermans</i> <i>goede</i> <i>Ende</i> die <i>dicke</i> <i>lippen</i> <i>heuet</i> <i>ende</i> <i>widen</i> <i>mont</i> die <i>js</i> <i>quaet</i> <i>lus-</i> <i>tich</i> <i>ende</i> <i>verrader</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>seget</i> <i>metten</i>	52
28	<i>monde</i> dat <i>hy</i> <i>metter</i> <i>harten</i> <i>nyet</i> <i>en</i> <i>meynt</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>js</i> <i>mordadich</i> <i>ende</i> <i>nyet</i> <i>be-</i> <i>heyndich</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>is</i> <i>quaet</i> <i>ende</i> <i>scuwelick</i> <i>of</i> <i>te</i> <i>scuwene</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>js</i> <i>vtermaten</i> <i>ru</i>	56
32	<i>aen</i> <i>alle</i> <i>sijne</i> <i>leden</i> <i>ende</i> <i>swaer</i> <i>jn</i> <i>water</i> <i>ende</i> <i>traech</i> <i>jn</i> <i>alle</i> <i>sijne</i> <i>daden</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>heuet</i> <i>quade</i> <i>gedachten</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>peynset</i>	60
51vb	<i>vele</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>zwiget</i> <i>selden</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>ha-</i> <i>tet</i> <i>goede</i> <i>dingen</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>gelouet</i> <i>ger-</i> <i>ne</i> <i>aen</i> <i>touerie</i> <i>ende</i> <i>hy</i> <i>strijt</i> <i>gerne</i>	64
4	<i>Als</i> <i>saturnus</i> <i>is</i> <i>jn</i> <i>sijne</i> <i>huys</i> <i>van</i> <i>blijscappen</i> <i>of</i> <i>jn</i> <i>ennich</i> <i>huys</i> <i>van</i> <i>blijscappen</i> <i>een</i> <i>kijnt</i> dat <i>jn</i> <i>dier</i>	68
8	<i>tijt</i> <i>geboren</i> <i>wort</i> <i>en</i> <i>wort</i> <i>nyet</i> <i>van</i> <i>soe</i> <i>quader</i> <i>complexien</i> als die <i>jn</i> <i>ande-</i> <i>ren</i> <i>tijden</i> onder <i>saturnus</i> <i>geboren</i> <i>sijn</i> <i>Ende</i> als <i>saturnus</i> <i>is</i> <i>jn</i> <i>een</i> <i>ander</i> <i>teken</i>	72
12	<i>of</i> <i>jn</i> <i>een</i> <i>ander</i> <i>huys</i> <i>ende</i> dan <i>een</i> <i>kijnt</i> <i>wort</i> <i>geboren</i> dat <i>kijnt</i> <i>sal</i> <i>sijn</i> <i>ongeluckich</i> <i>ende</i> <i>sonderlinge</i> als <i>sa-</i> <i>turnus</i> <i>is</i> <i>jn</i> <i>ennich</i> <i>teken</i> <i>van</i> <i>droefheden</i>	72
16	<i>ende</i> <i>daer</i> <i>hy</i> <i>te</i> <i>dale</i> <i>wort</i> <i>geduwet</i>	

	daer wort hy beter <i>Ende</i> als hy coemt met mars daer heuet hy dbeste <i>om</i> dat mars sijn vrient js bet dan	76
20	<i>ennich</i> planete want sy sijn beide quaet <i>Saturnus</i> heuet dierste wijle vanden dijnsdage by nachte oft nacht <i>ende</i> vanden saterdage dierste wijle	80
24	by dage <i>Ende</i> weet dat <i>saturnus</i> js een drager der arbeiders <i>ende</i> daer <i>omme</i> js hy goet den kerels of den acker- <i>mans</i> meer of beter dan hy js <i>ander</i>	84
28	lyuden Vander naturen van jupiter I Vpiter js jnden anderen cirkel <i>ende</i> hy is bouen den anderen pla- neten <i>ende</i> hy is goet heet <i>ende</i> nat <i>ende</i> heyt goet om dat hy allen den anderen goet doet <i>ende</i> sonderlingen	88
32	sijnen vrienden <i>Ende</i> hy heuet tallen dingen goet begynnen als hy js jn sijnen husen dat js jn <i>piscibus</i> of jn <i>sagittario</i> dan js hy harde goet	92
52ra	<i>ende</i> jn <i>piscibus</i> alre best want hy js meerre here jn <i>piscibus</i> dan jn <i>sagit-</i> <i>tario</i> <i>Ende</i> als hy js jn sijne hoeche- de of jn sijn rijsen dat js jn <i>cancro</i> <i>ende</i> dat <i>hem</i> gene quade planete by js dan js hy alre best <i>Ende</i> als hy te dale wort geduwet dat js jn <i>capricorno</i>	96
4	of dat hy js gemien met eenre quader planeten soe js sijne doget ter neder geduwet <i>ende</i> hy js nyet alsoe hy js jn een goet teken <i>Ende</i> kijnder die	100
8	onder <i>hem</i> worden geboren die worden salich <i>ende</i> geluckich <i>ende</i> alre meest als hy js jn sijne blijscap of jn sijne goede huse <i>Ende</i> als een kijnt	104
12	gewonnen wort onder jupiter dan geeft <i>hem</i> jupiter den geest jnder ander maent <i>Ende</i> hy bediet jnden	108
16		112
20		

24	<i>mensch</i> witte veruwe alsoe mesa- lach seit soe bediet hy wit den men- sche <i>ende</i> bloeiende liere <i>ende</i> die ogen groet <i>ende</i> nyet zwart <i>ende</i> een corte nase <i>ende</i> een luttel kelen <i>ende</i> een lut-	116
28	tel zwart <i>ende</i> grote oge appelen <i>ende</i> sijn baert crunckelet <i>ende</i> hy js van goeden moede <i>ende</i> van goeder harten <i>ende</i> vol wassen <i>ende</i> jn allen dingen	120
32	goet <i>ende</i> hy mach qualike pijnen <i>ende</i> hy leert lichte consten <i>ende</i> als	124
52rb	gelt wisselen of scrijuen <i>ende</i> sceppen <i>ende</i> die scrijuinge diemen scrijuet aen husen <i>ende</i> pater nosters makers <i>ende</i> cons-	128
4	ten diemen met naelden doet <i>Ende</i> om dat hy alle dingen helpt heyt hy ju- piter dats allen dingen vader of een helpende vader <i>Ende</i> hy heit daer omme	132
8	goet om dat hy alle dinck brencet ten goeden eynde <i>Ende</i> hy loept al om sijnen cirkel bynnen 12 jaren <i>Ende</i> hy js mars viant <i>Ende</i> als hy neder wort	136
12	geduwet dan wort mars verheuen <i>Ende</i> als jupiter goet doet dan doet mars quaet want sy sijn beide vi-	140
16	ande Mars bediet gramscap <i>ende</i> strijt <i>Ende</i> jupiter bediet vrede <i>ende</i> genade <i>Ende</i> sal ic der waerheit lij-	144
20	en soe segic dat jupiter beter of goetwilliger js dan <i>ennich</i> vanden anderen planeten <i>Ende</i> hy js vriend den	148
24	goeden planeten <i>ende</i> den quaden is hy sere quaet Iupiter maect sijnen men- sche goet jn allen dingen <i>ende</i> hy heuet vele baerts <i>ende</i> scone ogen <i>ende</i> twe	152
28	tanden bouen jnden mont een luttel zwart <i>ende</i> hy js ruym getant <i>ende</i> hy heuet witte caken gemenget met roder veru- wen <i>ende</i> hy hout sijn haer gerne lange <i>ende</i> het is schone <i>ende</i> hy siet gerne	156
32	opwaert daer hy gaet <i>ende</i> hy js oet- moedich <i>ende</i> hy siet node quaethede Iupiter heeft vanden donderdage diers-	

	te wijle <i>ende</i> vanden sondage dierste wile des nachs <i>Ende</i> sijn graet js jnden cirkel 9	160
52va	Vander naturen van Mars	
4	M ars js ene planete jnden cirkel die heet is <i>ende</i> droge <i>ende</i> hy js quaet bedi hy betekent quaet begynnen jn allen dingen <i>Ende</i> als mars js jn sijne hussen dat is jn ariete of jn scorpione of dat hy js jn sijne hoech-	164
8	heit dat js jn <i>capricorno</i> dat bediet vele strijts <i>ende</i> orloge <i>ende</i> dan sal wesen groet bloetstortinge jn die werelt <i>Ende</i> hy js oeck vele arger jn scorpione dan	168
12	jn ariete want hy js meerre here jn scorpione dan jn ariete nochtan js hy altoes of hijen bedwongene van eenre goeder planete daer hy toecoemt <i>Ende</i>	172
16	als hy js jn <i>cancro</i> daer wort hy ter neder geduwet dan wort oeck sijne quaetheit gemyndert <i>Ende</i> alsoe js elcker planeten gesciet jnt neder duwen beide	176
20	van goede <i>ende</i> van quade <i>ende</i> daer af sal ic hier na seggen Mars gaet jn sijnen ganck 4 jaer <i>Ende</i> hy was geheten jn latijn mars om dat hy bediet quade conste of van quader consten <i>Ende</i> hy bediet strijt alst <i>vorseit</i>	180
24	is want hy is <i>saturnus</i> vrient die oeck quaet is <i>ende</i> jupiters viant om	184
28	die <i>vorseide</i> redene Mars geuet den kinderen knocke die mage <i>ende</i> die harten <i>ende</i> al dat jnden mensche js die dorde maent allene <i>Ende</i> al dat onder hem geboren wort heeft roder veruwe want	188
32	hy maect den mensche roet een luttel gemenget met bruynen <i>ende</i> sy hebben	192

52va1 **Vander:** *De V is aan de bovenkant dicht. Daarbinnen is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, 356.*

52va7 *Voor sijne is eerst scorpione geschreven, mogelijk onder invloed van hetzelfde woord in de voorafgaande regel, en daarna doorgehaald met een horizontale streep.*

52vb	rode sproeten jnt aensichte ende luttel baerts dat hem leet is al sijn leuen ende sijn lichame is crom ende grof Ende hy	196
4	maket gerne strijt onder die lieden Ende daer af seit mesalach dat mars vander lijffwasse des menschen heuet	200
8	hy te makene daensichte ende hy heuet vele haers ende een zenewich ende hy ont- eert gerne die lieden ende hy heuet een wan op sijne voeten ende hy heuet scar- pen zyn / ende hy is houerdich ende onge- stadich ende leet ende hy geuet alle din- gen sachtheit Ende alsoe dorssius seit hy geuet alle sijne const om wynninge als smede ende coperslagere ende die met jsere omme gaen Ende hy heuet vanden dijnsdage dierste wile Ende sijnen ganck js 8 graden Vander sonnen	204
12		208
16		212
20	S Ol dats die sonne ende sy js jnden vierden cirkel der planeten want sy heefter drie onder hare ende drie bouen hare ende daer omme heit sy coninginne	216
24	om dat sy is jnt middel vanden heme- le ende vanden planeten Ende sy js heet ende droge Ende sy js meer bernede dan ennich ander planete / ende daer om issy geheiten quaet ende nochtan en issy nyet alte quaet noch alsoe quaet als mars of saturnus Ende sy heyt daer omme quaet om dat sy heuet quaet aen begynnen alle dingen jn die we- relt / bedi sy vrouwe alre dingen jn die werelt want then mach nyet wassen noch wesen volcomen en da- de der sonnen hitte jn hare schijnen	220
28		224
32		228
53ra	Ende die sonne js een brant des lichts ende der hitten want alle die hitte coemt van hare Ende als die sonne coemt jn le- one dats jn haer huys ende daer bornt	232
4		

	sy sere Ende men seit jn latijnne dies canicularis <i>ende</i> dats <i>van eenre</i> sterre diemen	
	heit hont Ende gelijc enen hont die sere	236
8	bijt <i>ende</i> soe bornt die sonne sere jn leone	
	Die sonne rijset jnden ram <i>ende</i> sy vallet jn libra Ende als die sonne rijset jn ariete die dan wort geboren hy wort geluckich Ende als sy vallet of te dalle wort	240
12	geduwet die dan geboren wort hy sal wesen ongeluckich Ende als die zonne js jn haer rechte dan worden die lieden gerne	244
16	sieck jn hare leden <i>ende</i> dat is sonderlinge by deser planeten om dat dan die tijt soe heet js soe comen die lieden te lichteliker aen siecheit Ende die zonne heyt	248
20	ene quade planete om dat sijt al verbernet dat jn die werelt js en ware dat die coude planeten der zonnen hitte benemen <i>ende</i> tymperen soe dat sy nyet en mach bernen buten maten	252
24	Doch als die zonne js jn leone dats jn haer proper huys soe sijn somtijt die coude planeten verre <i>van</i> haer doch	256
28	soe sien sijse met <i>ennigen</i> aspecte mer als sy verre <i>van</i> haer sijn soe berret sy te zeerder <i>ende</i> te heeter Ende jn dit teken schijnt sy sere heet Ende sy	260
32	heyt sol om dat sy allene scijnt <i>ende</i> den anderen planeten scijnt of licht js haer onlettelick <i>ende</i> sy en mach <i>van</i> geenre	
53rb	planeten donckerhede ontfaen mer dander planeten nemen schijnen aen haer Ende als sy byder zonnen sijn soe verliesen sy haer scijnen <i>ende</i> daer omme heit die zonne coningjnnne bouen alle den anderen planeten Die zonne geuet den kijnde jn die vierde maent na dat ontfangen dbloet <i>ende</i> die leuere <i>ende</i>	264
4		268

53ra7 *Voor het tweede hont is een t doorgehaald met zowel een diagonaal zwart, als een verticaal gerubriceerd streepje.*

53ra8 *In de linkermarge heeft de kopiist soe geschreven. Met behulp van het verwijsteken A tussen ende en bornt is aangegeven waar het woord thuishoort.*

8	alle die hitte <i>ende</i> die zonne geuet bleecke veruwe Ende sy bediet den genen die is tussen den zwarten <i>ende</i> den geluwen geveruwet Ende	272
12	hy js te maten wit met schonen groten ogen <i>ende</i> een wit aensichte <i>ende</i> lanck haer <i>ende</i> crullet een luttel <i>ende</i> sy hebben vele baerts	276
16	alsoe dorkeus seget <i>ende</i> menalach die ons beschrijuen der sonnen nature die js gelu <i>ende</i> heuet een luttel roets jnt aensichte	280
20	<i>ende</i> geluachtige ogen <i>ende</i> hy js calu <i>ende</i> cort <i>ende</i> van scoenre veruwen Ende hy js here vanden metale <i>ende</i> maecse schone <i>ende</i> geuet hem die wijsinge jn gods dienste	284
24	<i>ende</i> by groten heren <i>ende</i> by edelen lieden Die sonne heuet vanden sondage dierste wijle <i>ende</i> vanden woensdage dierste des nachts Ende haren ganck is 15 grade	288
	Van venus	
28	V Enus js jnden 5 cirkel <i>ende</i> js een planete cout <i>ende</i> nat <i>ende</i> heuet alle dinck goet aen begonnen <i>ende</i> be- richt / <i>ende</i> sy maect goede seden En als	292
32	sy coemt tot <i>ennigen</i> quaden planeten sy maectse goet of als sijse siet van <i>ennigen</i> aspecte Ende als sy is jn ha- re husen dats jn tauro of jn libra	296
53va	<i>ende</i> jn tauro is sy alre best <i>ende</i> als sy js jn piscibus verheuen daer js hare cracht volcomen Ende die jn haer regnancie geboren sijn die sijn sere geluckich Ende als sy is jn virgine	300
4	dan is sy te dale geduwet die dan geboren wort hy sal myn geluxs heb- ben <i>ende</i> sijn salicheit wort te myn- der Ende weet datmen volgen moet na-	304
8	der naturen der planeten daermen onder geboren js Ende dese planete is mar- curius vrient Ende als marcurius wort verheuen soe wort venus neder geduwet	308
12	Ende als venus wort verheuen dan wort	

	marcurius neder geduwet Ende alle die	
	gene die onder venus worden geboren	312
16	die mynnen gerne ende sy sijn mynlic	
	ende sy worden gerne vortgaende wor-	
	den sy ter scole geset Ende venus	
	gaet sijnen cirkel bynnen 8 jaren ende ve-	316
	enus js geheiten jn latijne quasi ve-	
20	heue nuptas want dese planeten he-	
	uet vele namen Ende als venus scijnt	
	jnt hoechste soe heyt hy lucyfer of	320
	stella dyana of matutyna dat bediet	
24	dachsterre / ende als sy scijnt jnt weste	
	tsauonts dan heyt sy vesperus Venus	
	geuet jn die vijfste maent oren ende	324
	siene ende ander cierheit des aensichts	
28	Ende die onder venus wort geboren sijne	
	veruwe is wit ende hy heuet schone	
	wijnbrauwen ende schoen ogen / ende sijn	328
	aensichte ende schone ende sochte ende zoe-	
32	te ende al hare complexien sijn te maten	
	wert ende wel ende te maten groet Alsoe	
53vb	meester dorcius seit ende masalach	332
	Venus geuet bruyne lieren ende lut-	
	telken ende schone clene ende ront aen-	
4	sichte ende te maten wit met roden ge-	
	mengt ende sy hebben bruyne ogen	336
	ende dese sien gerne spelen ende sy	
	mogen oeck wel spelen Venus heuet	
8	die jerste wile vanden vridage ende	
	oeck dierste wile vanden maendage	340
	tsnachs ende jnden cirkel is sijnen	
	ganck 7 grade	
12	Van Marcurius	
	M Arcurius js jnden 6 cirkel / ende dese	344
	planete js cout ende droge / ende	
	sij en is no quaet no goet ende bij dien	
16	sij volget haer met elcker planeten	
	daer sij toecoemt Doch machmense	348
	heyten goet van hare doget ende hare	
	edelheit is goet Ende haer huse sijn	
20	gemini virgo Ende hy js meerre here	
	jn virgine dan jn gemini want hy	352
	bediet daer jn blijscap ende vroude	

24	Ende die geboren js als hy js jn virgine dien helpt sy wel Ende wort hy gemene met eenre quader planete of dat hi te dale wort geduwet dat js jn piscibus ende jemont dan geboren	356
28	js dien helpt hy nyet wel Ende sijn volcomenheit is jn consten te leren Ende dese planeten js geheiten dienst man der sonnen van 2 saken of om	360
32	2 saken want die sonne bediet heren of grote weldigen lieden Ende marcurius bediet scrijvers ende maelrers ende die vroede lieden die plegen te sijn	364
54ra	by groten heren ende dienen hem ende worden heren der heren Ende oeck om een ander sake om dat marcurius gaet sijnen ganck omme bynnen I jare ende bynnen 6 wijlen alsoe die zonne doet want dese planete gaet nyet verre vander zonnen Ende sy heet I planete ten ringe gaende want sy js den enen dach traech ende den anderen dach loept sy sere / ende sy heyt retrograde als sy achterwaert gaet mer sy js somtijt traech ende somtijt snel Marcurius jn die 6 maent ordineert sy aent kijnt alle die hole ende die tonge Ende sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	368
4	6 wijlen alsoe die zonne doet want dese planete gaet nyet verre vander zonnen Ende sy heet I planete ten ringe gaende want sy js den enen dach traech ende den anderen dach loept sy sere / ende sy heyt retrograde als sy achterwaert gaet mer sy js somtijt traech ende somtijt snel Marcurius jn die 6 maent ordineert sy aent kijnt alle die hole ende die tonge Ende sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	372
8	sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	376
12	sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	380
16	sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	384
20	sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	388
24	sijne veruwe is gemenget alsoe mesalach seit ende anden menschen nase en maecty nyet alte wit no alte zwart ende hy heuet een groet voerhoeft ende lanck onder dooge ende geen haer aen die lieren ende die nase lanck ende schoen ogen nyet te zwart ende lange vinger ende hy heuet vele anxst bynnen sijnen tijden ende hy is cleyne van lichame ende hy hoert gerne lettren dat is vertrecken van ouden gescienisse ende hy is ongeluckich Marcurius is geheiten ouer mercke want hy maect alle die sij-	392

28	ne houelick jn allen dingen want hem dunct dat sy steruen of sij en brengen ten eynde soe wat sy begynnen Marcurius	396
32	heuet vanden woensdage dierste wijle ende vanden saterdage tsnachs dierste wijle Vander mane	
54rb	D Ie mane js jnden 7 cirkel der planeten ende sy is die alre nederste planete ende die alder naest gaet der erden Ende sy js cout ende nat ende sy en is no goet no quaet ende sy voeget haer met	400
4	elcker planeten daer sy toe coemt ende dese js een vijnder van al datmen hem brenget Ende die mane js een dragere ende een dienst man alle der anderen planeten want sy	404
8	draget die nature vander eenre planeten totter andere ende sy maecse gevrienden die ongevrienden sijn Ende om dat sy js na- der der erden dan dander planeten sijn soe	408
12	heeft sy die meeste macht op ertrijke Die mane wast ende myndert alsoe ander vrucht doet die op ertrijke wast ja alsoe van haren lichte Ende deser planeten huys	412
16	js cancer ende sy rijset jn tauro ende sy js te dale geduwet jn scorpione Ende sy js mars onvrient want wanneer sy js jn en nich van mars husen ende namelick jn	416
20	scorpione soe is sy te dale geduwet ende sy sijn onvrienden want mars strijt ende vicht ende die mane versoent Ende weet dat die mane om gaet haren ganck byn-	420
24	nen 29 dagen ende $\frac{1}{2}$ ende $\frac{1}{2}$ wijle want sy loept hardere dan ennich ander plane- te want sy gaet enen nederen ganck of enen neder wech ouer een deel van	424
28	der werelt Die mane geuet jn die 7 maende den kijnde sijne lancke ende sy deelt den kijnde sijne lede elck jn sij- ne stede Ende als die 7 maent js comen	428
32	ten eynde js dan een kijnt geboren dat mach wel lange leuen want dan heb- ben alle die planeten gewracht hare cracht ende al hare gewout Mer een	432
		436

54va	kijnt dat geboren js jn die 8 maent dat en mach nyet lange leuen want dan coemt <i>saturnus</i> weder die tkijnt dan	
4	doot want hy is cout <i>ende</i> droge dies moet tkijnt steruen bynnen der maent Ende als een kijnt is geboren jn die 9 maent dan js <i>jupiter</i> geweldich daer	440
8	op <i>ende</i> hy maket tkijnt met sijnre hit- ten <i>ende</i> met sijnre natheden starck jnder moeder lichame Ende kijnder die jn die mane geboren werden hebben een	444
12	ront aensichte <i>ende</i> sijn een oge js meerder dan dander Die mane he- uet dierste wijle vanden maendage <i>ende</i> vanden donderdage tsnachs oeck	448
16	dierste wijle	452

**Hier begynnen die 100 capittelen
van astronomijen**

[59]

20	I N gods namen Amen wil jck begyn- nen den <i>anderen</i> boeck der planeten Ende vanden <i>aspecten</i> die de mane he- uet metten <i>anderen</i> planeten <i>ende</i> wat	1
24	dat sy bedieden alsoe als ict lass jn abrahams boeken <i>ende</i> gesocht hebbe jn <i>alkindus</i> boeken <i>ende</i> jn vele <i>anderen</i> boeken Ende jc begynne jnt jerste ca- pittel vanden honderden Capittel 1	4
28	A Ls een planete js tussen 2 goede planeten dan is sy gelijck enen man die js jn een goede stede daer	8
32	hy genen man ontsiet Capittel 2 Als eender goeder planeten aenscijnt een quade planete vanden 4 aspecte	12
54vb	dan gelijct sy enen man die hem sijnen viant gemoeten siet Capittel 3	16
4	Als een planete vergadert met eenre ander wiens vrient sy js dan gelijct sy den genen diemen vriendeliken her-	20

	berget ende helset Capittel 4	
8	Als die mane of een ander plane- te is tussen 2 quade planeten dan gelijket sy enen ridder die al omme belegen is met hercrachte van sijnen vianden Capittel 5 Ende als eene	24
12	planete verborgen is onder die sonne dat is als sy recht tegen die sonne js ende sy nochtan is jn sijn eygen huys dan is sy gelijk enen man die jn sijn	28
16	huys besloten is ende nyet wtcomen en mach Capittel 6 Als die mane js onder die sonne verborgen dan js sy gelijck enen man diemen nyet en acht	32
20	ende nyet en dar spreken voer tgerichte Capittel 7 Als een planete js jn	36
24	haer huys sonder ennige quade as- pect dan bediet sy dingen diemen vra- get jn questien dat sy gerne comen na des vragers begerte Capittel 8	40
28	Als die mane sceet van enniger pla- neten dan bediet sy van dat voerle- den js Capittel 9 Ende als sy gaet tot enniger planeten dan bediet sy op dat gescien sal Capittel 10	44
32	Als die mane sceyt van jupiter dan gesciet gerne blijscap ende seker heit van harten ende dan coemt gerne	48
55ra	gewyn van heerliken goede ende meerderin- ge van goede ende vele gelucx ende ge- sellen ende geuangen sullen sijn verle- dicht ende sy sullen ontgaen Capit-	52
4	tel 11 Als die mane sceyt van mars dan geuallet vele quaets spots ende gramscap ende quade dingen	
8	ende vele lieden worden geuangen ende ge- destrueert van quader doot ende bloet stortinge sal worden gedaen vele ende valsche orconden ende keefskijnder sul-	56

12	len vele sijn gewonnen <i>ende</i> vele kijnder sullen steruen die geboren sullen wesen <i>ende</i> die vrouwen sullen bederuen van kijnde Capittel 12 Als die	60
16	mane sceyt vander sonnen dan comen gerne ongemaken daer sorge aen js vanden lijue <i>ende</i> vele lieden worden geuangen <i>ende</i> quade dingen worden vonden <i>ende</i> gewapent	64
20	volck te perde <i>ende</i> vreselike dingen sullen gescien Capittel 13 Als die mane sceyt van <i>venus</i> opten seluen dach salmen nuwe cleder aendoen soe sal hem vele	68
24	blijscappe gescien jn sange <i>ende</i> jn menigerhande chierhede Capittel 14 Als die mane sceyt van <i>marcurius</i>	72
28	dan eest goet alle suptijle dinck te doene Capittel 15 Als die mane mechtenstelike js jn goeden doene jn dien dage eest goet vragen om goede questien mer sijn sy quaet soe wordet al	76
32	quaet Capittel 16 Als die mane vergadert met <i>saturnus</i> jn dien daghe eest quaet vragen <i>ende</i> alle dinck begonnen	80
55rb	Capittel 17 Als die mane vergadert met <i>jupiter</i> dan eest goet alle dinck begonnen Capittel 18 Als die mane vergadert met <i>mars</i> jn dien dage eest quaet dingen begonnen <i>ende</i> doen	84
4	Capittel 19 Als die mane vergadert metter sonnen dan eest quaet alle dinck begonnen sonder verbernen of bedecken <i>ende</i> wie soe dan sieck worden si soudensteruen vander siechede Capittel 20 Als	88
8	die mane vergadert met <i>venus</i> dan eest goet alle dinck begonnen <i>ende</i> sonderlinge dat vrouwen toebehoert <i>ende</i> wijuen vrijen <i>ende</i> alle dingen aen vrouwen soeken	92
12	Capittel 21 Als die mane vergadert met <i>marcurius</i> jn dien dage eest goet alle dinck begonnen <i>ende</i> giften geuen of ont-	96
16		

	fangen <i>ende</i> met <i>canseliers omme gaen</i>	100
20	<i>ende rekeninge te doene ende copen ende ver-</i> copen Capittel 22 Als die mane js jn <i>opposito van saturnus</i> jn dien dach eest goet alle dinck begonnen <i>ende clagen ende</i>	104
24	<i>van enniger comenscap te spreken</i> Capit- tel 23 Als die mane js jn <i>opposito</i> <i>van jupiter</i> dan eest goet alle dinck be-	108
28	gonnen <i>ende recht te soekene ende vrede</i> te maken <i>ende rekenynge te maken tegen</i> grote heren <i>ende wegen of wech</i> begonnen	112
32	Capittel 24 Als die mane js jn op- posicie van mars op dien dach js oeck goet alle dinck begonnen Capittel 25	116
36	Als die mane js <i>opposito vander son-</i> <i>nen</i> dan eest quaet alle dinck begonnen	120
55va	Capittel 26 Als die mane js jn oppo- sicie van <i>venus</i> op dien dach js goet begonnen <i>ende sonderlinge vrien-</i> <i>scap of vryinghe aen vrouwen te soeken</i>	124
4	<i>ende geselschap ende man ende wijf te ma-</i> <i>kene te vergaderen die versceiden sijn</i>	128
8	Capittel 27 Als die mane js jn oppo- sito van <i>marcurius</i> dan eest goet alle dinck te begynnen op dien dach Ca- pittel 28 Als die mane coemt jnden	132
12	<i>vierden aspect</i> dan eest goet spreken te- gen heren <i>ende tegen prinsen ende tegen ede-</i> <i>le lieden ende hen te gemoete ende die dan</i> sieck wort hy sterfter af Capittel 29	136
16	Als die mane coemt jnden <i>vierden</i> <i>aspect met jupiter</i> die dach is seer te prisen want het is goet vragen na een waerheyt <i>ende na recht te stane ende</i>	140
20	huwelick te doene <i>ende husen</i> begynnen te maken <i>ende te vervaren soe waer</i> datmen wille <i>ende van allen dingen die</i> <i>men begynt wortmen blijde aldure</i>	144
24	Capittel 30 Als die mane js jnden <i>vierden aspect met mars dies daechs</i> <i>machmen boudelic alle dinck begynnen</i> <i>diemen met vuer ende met hameren</i> maect als <i>clocken gieten ende smeden</i>	

	mer het is quaet varen by water of by lande by dien men mochte jn die vaert gewont worden of verslagen of ge- rouet ende deen moste ommer sijn ende die dan sieck wort hy sterfter af Ca- pittel 31 Als die mane js metter sonnen jnden vierden aspect op dien dach eest quaet spreken met heren of jet met haren stucken om te gane Capit- tel 32 Als die mane js jnden vierden aspect met venus op dien dach sijn goet alle dingen te doene ende meest met vrouwen om te gane ende met nuwe clederen aen te doene ende spel te begyn- nen ende beesten te copen ende alderhande edel saken te doene manesniede te hueren ende jn baden ende jn rusten gaen Capittel 33 Als die mane js jnden vierden aspect met marcurius op dien dach eest goet clagen ende copen ende vercopen ende aen coningen ende aen princen jet vercrigen Capittel 34 Als die mane js jnden sesten aspect met saturnus dies daechs eest vrese ennich dinck te soeken aen oude lieden ende pleyt ende rekeninghe ende vete te vernijene of verheffen ende met groten lieden te versellen Capittel 35 Als die mane js met jupiter jnden 6 aspect dan eest goet alle dinck begynnen ende vrede ende peys maken ende omme waer- heit tondervijnden ende om wijf te se- keren ende te trouwene Capittel 36 Als die mane js jnden 6 aspect met mars op dien dach eest goet een heerre te besetten ofte bestieren ende te berichtene ende al te doene dat wapene toe hoert js dan al goet begonnen Ende lieden laten ter ventosen ende perden proe- uen Capittel 37 Als die mane js metter sonnen jnden 6 aspect jn dien seluen dach eest goet dorpers ende poer- ters onderlinge mangelen ende jonge-	144 148 152 156 160 164 168 172 176 180 184
28		
32		
55vb		
4		
8		
12		
16		
20		
24		
28		
32		

	lieden metten ouden <i>ende</i> te dwingen een lant Capittel 38 Als die ma- ne js met <i>venus</i> jnden 6 aspect jn dien	188
56ra	dage eest goet begonnen alle dinck <i>ende</i> sonderlinge al dat aen vrouwen js te gecrigene <i>ende</i> wijf te trouwen	
4	<i>ende</i> vriendscap aen wijf te makene <i>ende</i> nuwe cleder aen te doen Capittel 39 Als die mane js met <i>mercurius</i>	192
8	jnden 6 aspect jn dien dage eest goet copen <i>ende</i> met <i>gemeynnen</i> lieden om te gane <i>ende</i> mangelinghe maken <i>ende</i> rekenin- ge te doene Capittel 40 Als die mane js jnden 3 aspect met <i>saturnus</i> op dien	196
12	dach eest goet <i>verwynnen</i> alle dingen die out sijn of te vermaken <i>ende</i> messel- like dingen te <i>begynnen</i> diemen wille dat lange dueren <i>ende</i> oude lieden <i>ende</i>	200
16	heren te gemoetene js dan goet <i>ende</i> hu- sen te breken <i>ende</i> lant te <i>wynnen</i> Capit- tel 41 Als die mane js jnden 3 aspect	204
20	met <i>jupiter</i> op dien dach eest goet alle dinck doen <i>ende</i> bezoeken een waerheit <i>ende</i> alle manieren van feiten of dingen te <i>eynden</i> die belet waren <i>ende</i> aen hogen lieden jet te besoekene Ca- pittel 42 Als die mane js jnden 3	208
24	aspect met <i>mars</i> jn dien dage eest goet alle dinck te jagene <i>ende</i> een herre te deilen <i>ende</i> te <i>ordineren</i> <i>ende</i> beesten te co- pen <i>ende</i> boetscap te <i>seynden</i> daermen wille	212
28	Capittel 43 Als die mane js metter <i>sonnen</i> jnden 3 aspect jn dien dage sijn goet alle dingen te <i>begynnen</i> <i>ende</i> sonderlinge een herre te <i>beleidene</i> <i>ende</i> wt te varen	216
32	Capittel 44 Als die mane js jnden 3 aspect met <i>venus</i> dan eest goet	220

56ra20

Voor dinck is *doorgehaald*: dien.

56ra29

metter: *Aanvankelijk heeft de kopiist metten 3 geschreven. De n en de 3 zijn elk met twee diagonale strepen doorgehaald, waarna de r superscript boven de doorgehaalde n is geschreven.*

56ra34

Voor venus is eerst de foutieve naam mars geschreven. Deze is met een horizontale streep doorgehaald.

36	alle dinck doen <i>ende</i> sonderlinge te huwen <i>ende</i> vrienſcap aen vrouwen te maken <i>ende</i> te feesten te gane <i>ende</i> beesten te copene <i>ende</i>	224
56rb	vedelſpel <i>ende</i> al daer blijschap aen leget Capittel 45 Als die mane js jnden 3	
4	aspect met <i>marcurius</i> jn dien dage eest goet met ſcrijuers <i>ende</i> met papen om te gane	228
8	Capittel 46 Als die mane coemt jnden 4 aspect of jnt 7 metter <i>sonnen</i> soe geet wel voert datmen <i>begynt</i> nochtan	232
12	soe varet al hijnderwaert jnt eynde Capittel 47 Als <i>saturnus</i> coemt jnden 4 of jnden 7 aspect met <i>mars</i> soe gaen alle dingen wel ter hant jnt <i>begyn</i> nochtan	236
16	soe gaen sy gerne ten quaden eynde Capittel 48 Als <i>saturnus</i> coemt jnden 4 as- pect of jnden 7 met <i>jupiter</i> soe bijnt ju- piter alle die quaetheit die <i>saturnus</i> heuet	240
20	Capittel 49 Als <i>saturnus</i> coemt jnden 4 of jnden 7 aspect met <i>venus</i> soe wat datmen wille machmen dan <i>begynnen</i> mer sonder scade noch sonder scande en machment niet	244
24	eynde Capittel 50 Als <i>saturnus</i> coemt jnden 4 of jnden 7 aspect met <i>marcurius</i> dan varen alle dingen wel diemen <i>begynt</i>	248
28	Capittel 51 Als <i>jupiter</i> coemt jnden 4 aspect of jnden 7 soe betert <i>jupiter</i> alle dinck sere Capittel 52 Als ene qua- de planete op gaet <i>ende</i> ene goede js jnt ander huys soe wie dan jet <i>begynt</i> of	252
32	vraget of verhuſet al ſijn ongeual sal comen ten gelucke of ten goeden ge- ualle Capittel 53 Als die here vanden jerſten huys js jnden verbranden wech dat is vanden 20ſten grade van libra totten 20ſten grade van <i>scorpione</i> soe wat dat	256

56rb4 scrijuers: *De tweede r heeft een afwijkende vorm: eerst schreef de kopiist een aanzet voor waar-
schijnlijk een b, haalde het door met een verticaal streepje, en schreef daardoorheen het dwars-
balkje voor de r.*

56rb32 20ſten: *sten* Is superscript geschreven.

56rb33 20ſten: *sten* Is superscript geschreven.

	men dan begint vaert qualick <i>ende</i> en wort nummermeer volcomen <i>ende</i> al volco-	260
36	met tennyger tijt het vaert gerne daer na qualike Capittel 54 Als	
56va	die mane js jn <i>ennich</i> teken daer tlyt vanden <i>mensche</i> by bediet is dat en sal	264
	men dan nyet wonden want het ware grote vrese vanden lijue Capittel 55	
4	Als die mane js jn leone met <i>enniger</i> quader planeten of jn <i>ennich</i> quaet as-	268
	pect dan en sal nyemont nuwe cleder aen doen want dat waer quaet	
8	Capittel 56 Als die mane aen die sonne ontfanget of vermaect js	272
	dan saturnus jn <i>ennich</i> aspect soe moet vele regenen of cout weyen <i>ende een</i>	
12	tempeest moet geuallen opt water Capittel 57 Als marcurius ontbeit	276
	jupiter vele waters <i>ende</i> laeu wijnt moet dan vallen jn dat maneschijn	
16	jn wat aspecte dat is sonder twiuel Capittel 58 Als <i>venus</i> <i>ende</i> mars comen	280
	jn I aspect dan regenet sere <i>ende</i> don-	
20	dert <i>ende</i> blixemt eest te wijnter / mer eest te somer soe eest donder <i>ende</i> grote	
	heyte Capittel 59 Wiltu weten oft duer tijt sijn sal bynnen den jare soe	284
24	wacht wat teken dat rijset jn marte jndie selue wijle dat die sonne coemt	
	jnden jersten graet van ariete <i>ende</i> dan be-	288
	siet wie dat here is vandien tekene <i>ende</i> jn wat huse hy dan js js hy jn	
28	een sterck huys soe wordet duer tijt van alsulken dingen als dien here toe behoert	292
	Ende eest te midden starck of cranck soe wordet tussen tween duer of onduer	
32	Ende js hy jn een cranck huys soe wordet goet tijt Capittel 60 Soe wie dat jet	296
	coept als die mane js jn die helft van den hemele die begynt jn cancro totten	
36	begynne van capricorno hy salt duer copen	
56vb	<i>ende</i> onduer vercopen <i>ende</i> jnt ander deel van den hemele eest al ander syns Capittel	300

4	61 Als mars js metter sonnen jn en nich van desen 6 Aries taurus gemini cancer leo virgo dan salt wesen grote heitte Capittel 62 Als die sonne js	304
8	met saturnus jn <i>ennich van</i> desen 6 libra scorpius sagittarius capricornus aquarius pisces dan salt harde cout sijn Capit- tel 63 Wiltu spreken <i>ennigen</i> groten he-	308
12	re soe merke der sonnen wile <i>ende</i> dat die sonne opgaet of dat sy js jnden middach Wiltu spreken omme profijte <i>ennigen</i> man van ordinen soe wacht saturnus	312
16	wile <i>ende</i> dat hy op gaet dan eest goet spreken Capittel 64 Wiltu varen te water soe wacht dat saturnus <i>ende</i> die mane	316
20	nyet en sijn te gader want du souts moe- ten groten anxst gedogen of verdrincken Capittel 64 <i>Ende</i> vaerstu ten lande soe wacht dat mars nyet en sy metter ma-	320
24	ne want du mochs beroeft worden of gewont of verslagen Capittel 66 <i>Ende</i> sonderlinge moetmen wachten als die wegen lanck sijn dat die mane nyet	324
28	en sy jnt hoeft vanden drake noch jn den start Capittel 67 Wiltu dinck ma- ken die lange geduren soe ontbeyt dat die mane sy jn een gestade teken sonder	328
32	jn scorpione by dien dan waert al te vermakene Capittel 68 Wiltu dinck maken die onlange gedueren soe <i>ontbeit</i> tot dat die mane sy jn een ongestade	332
36	teken jn capricorno eest alder best Ca- pittel 69 <i>Ende</i> soe wat dingen dat ghy maken wilt of doen soe wacht dat die mane nyet en sy jnde verbrande wech	336
57ra	<i>ende</i> die verbrande wech begynt vanden 19 grade van libra <i>ende</i> geduret totten 19 grade van scorpione Capittel 70	
4	Wiltu nemen medecinen of cyropen drinc- ken soe set die mane jn een waterlick teken <i>ende</i> alder best eest jn scorpione	340
8	Capittel 71 Tholomeus seit dat als die mane js jn jupiters aspect dat	344

	hem sere deren moste die name medecinen	
12	Capittel 72 Alkindus seit soe wie die purgeren colera dat hy die mane nemen sal jn een vuerich teken Capittel 73	348
16	Ende die melancolien wil purgeren hy sette die mane jn een erdich teken sonder allene jn capricorno Capittel 74	352
20	Ende wiltu purgeren fleume soe ontbeit tot dat die mane coemt jn waterlick teken ende dats best Capittel 75	
24	Ende wiltu bloet laten soe laet die mane comen jn ariete Capittel 76 Tholomeus seit ende mesalach datmen nyet en sal laten ter aderen als die mane js jn gemini Ende wiltu spuwen soe set die mane jn tauro Capittel 77	356
28	Wiltu jet copen soe ontbeit dat die mane coemt jn een sterck huys of jnt ander huys dats best Capittel 78	360
32	Efter om te copen salmen setten jupiter jn een sterck huys of jnt ander huys dats best Capittel 79	364
36	Efter men sal wachten datmen nyet en cope als jupiter js verbroeit want dat bediet verlies Capittel 80	368
57rb	Wiltu lant vercopen soe set die mane jn een erde teken ende saturnus jn een sterck huys by dien dat bediet vrome Capittel 81	372
4	Mer js mars jn een sterck huys jn die voerseide tijt dat bediet verlies Capittel 82	
8	Ende Zeel die seit datmen jn allen wegen die men gaet of vaert om comenscappe setten sal die mane jn ene van desen tekenen als Aries cancer libra capricornus dat wort goet Capittel 83	376
12	Ende wiltu maken muren of vesten aen een stede als men begynnen wil soe moeten wachten dat mars no saturnus nyet en sijn jnt 10 huys by dien dat werck moet vallen of gebroken worden van ennigen vianden Capittel 84	380
16	Wiltu een kijnt ter scolen doen soe set die mane met marcurius ende begynne dit nersteli-	384

	ke <i>ende</i> set al dier gelike een kijnt te sijn- nen ambachte Capittel 85 <i>Ende</i> als die mane <i>ende</i> <i>marcurius</i> sijn jn een soe goe- den huys dat sijen nyet jn en werden	388
20	verbroeit <i>ende</i> dat sy oeck nyet en sijn jn <i>ennigen</i> quaden aspect of <i>ten</i> <i>mynsten</i> dat die mane sy jn <i>ennich</i> van <i>marcu-</i> <i>rius</i> husen Capittel 86 Soe wie die	392
24	<i>wonne</i> een kijnt als mars ware jn sijn 5 huys het mochte doot wor- den geboren of die moeder mochter	396
28	af steruen Capittel 87 <i>Ende</i> ware <i>saturnus</i> jn sijn 5 teken of huys soe soude dat kijnt worden vermenct of doot geboren sonder twijuel Capittel	400
32	88 Als die mane js jn een quaet aspect als een kijnt wort gewonnen soe sal die vrouwe hebben groten anxst eer sy genesen sal van kijnde	404
57va	Capittel 89 <i>Wiltu</i> hueren dienstboden soe set die mane jn tauro want issy jn leone die knaep oft mact mocht	408
4	ongetrouwe wesen ofte houerdich Capittel 90 <i>Ende</i> is die mane jn sa- gittario of jn <i>capricorno</i> op die voer seide tijt mochten sy ontlopen of va- ringe steruen Capittel 91 <i>Mer</i> js die	412
8	mane jn <i>piscibus</i> jn die voerseide tijt mochten sy sijn logenachtich <i>ende</i> sy souden haren heer <i>ende</i> hare vrouwen vele scaeden	416
12	doen Capittel 92 <i>Ende</i> oft moechs soe set den here vanden 6 husen jn een oet- moedich teken als aries <i>taurus</i> gemini cancer <i>capricornus</i> <i>aquarius</i> <i>pisces</i> als	420
16	stu manesnide hueren wilt Capittel 93 <i>Wiltu</i> varen te water soe bezie waer dat <i>saturnus</i> js want ware hy jnt	424
20	10 huys soe moste hy breken dynen mast of hy most vallen Capittel 94 <i>Ende</i> ware <i>saturnus</i> jn een erden teken	

	soe soutstu moeten lantroeringe doen	428
24	daer du scade souts hebben by Capittel 95 Ende ware saturnus jn een vuerich teken Capittel 96 Als die mane js coniuunck met mars of jn ennich mars aspect of jn sijne opposicie dan heffet die wijnt gerne Capittel 97 Ende als marcurius is onder tschijnen vanden sonnen dan keert hem die wijnt gerne noertwaert of west of jnt west Capittel 98 Ende als saturnus js jn cancro onder tschijnen vander sonnen dan eest gerne doncker jn die locht ende groet wijnt ter zee Capittel 99 Als saturnus js jn virgine onder tschijnen vander sonnen dat bediet groet quaet ende vele siecheden onder die lieden Capittel 100 Ende waer saturnus jn scorpione onder tschijnen vander sonnen soe soude die locht harde cout sijn ende het soude tyleck begynnen te vriesen seget albumasar	432 436
32		
57vb		440
4		444
8		448
12	Explicit	

Vander schijnten

[60]

	O Mdat wy geseit hebben vander schijnten vander sonnen soe gelieft ons te segghen hoe verre dat haer schijnen van haer strect ende elck zyns omme ende oeck van alle den anderen planeten Ende wy sullen jerst begynnen aen saturnus	1 4
16		
20		

57va30-32 *Tussen r. 30 dan en r. 32 keert zijn de volgende woorden geschreven, die doorgehaald zijn met een horizontale streep: eest ger-ne doncker jn die locht ende groet wijnt / ter zee. Klaarblijkelijk is het oog van de kopiist hier abusievelijk te vroeg naar het volgende capittel gesprongen (vgl. 57vb1-3). De regel is voor de fysiek verankerde bladtelling wel meegerekend (de regel is immers beschreven), maar voor de doorlopende regeltelling van de tekst aan de rechterkant niet.*

57vb12 *Na het Explicit volgt een witruimte van ongeveer acht regels.*

57vb13 **Vander:** *Tegen de linkerkant van de V is een klein gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, 356.*

	om dat hy die hoechste is van	8
	allen den planeten Saturnus	
24	Saturnus schijnt sterck van hem elck sy omme 9 graden Iupiter Ende jupi- ter die sijne oeck 9 grade Mars	12
58ra	Mars die strect die sijne 8 graden Die sonne Ende die sonne strect die hare 15 grade Venus <i>Venus</i> schijnte gaet van hem 7 graden Marcurius	16
4	Ende <i>marcurius</i> werpt die sijne 7 graden Mane Ende die mane werpt die hare elck zyns omme 12 graden Ende hier by machmen weten wolck tijt die pla- neten vergaderen by <i>coniunctien</i> of ghe- uoet worden te gader Ende wolck tijt dat sy <i>versceiden</i> elck vanden anderen	20
8	Ende hoe lange dat sy te gader sijn	24
12	Want bijden almanack weetmen jn wat teken dat die planeten sijn ende jn wat grade Ende hier js geleert hoe verre elck planete haer schijnte of	28
16	haer schijnen werpt al omtrent hare Ende soe wolck tijt dat van 2 planeten die schijnten elck vanden anderen be- ghynnen genaken soe sijn sy <i>coniunck</i>	32
20	ofte te gader geuoet Ende sy heiten <i>coniunck</i> sijnde al tot dat die schijnten al met allen leden sijn ende <i>verscei-</i> <i>den</i> elck vanden anderen ende dan heiten	36
24	sy <i>verscheiden</i> Ende dit moeten sy om- mer weten die van astronomien jet jugeren wille sal haer dinck jet doghen	40

58ra25
58ra27

*Voor die is met twee diagonale strepen de doorgehaald.
doghen: De n is verlengd tot een kleine regelvuller. De rest van de kolom, ter hoogte van onge-
veer 9 regels, is blanco gelaten.*

Die soune En die soune siet die
 hare in grade Deins den sijnne
 caet van hem A grade marcus
 En marcus weert die sijnne A grade
 Mauc En die mauc weert die hare
 elck zyns omc iz grade En huz
 by marcus weert volck tyt die pla
 neten vergader by quaten of ghe
 noegert weert te grade En volck tyt
 dat su vstriden elck vande andere
 En huz lange dat su te grade sijn
 Wat byden almanach weert men
 by wat teke dat die planete sijn
 en sy wat grade En huz se geuet ha
 vare elck planete huz sijnne of
 huz sijnne weert al omhert huz
 En se volck tyt dat van 2 planete
 die sijnne elck vanden andere be
 ginnen genake se sijn su amich
 ofte te grade genogert En su huz
 quite sijnne al tot dat die sijnne
 al met allen leden sijn en versta
 den elck vande andere en den hem
 su verstaen En die moeten su om
 met weert se die van astronomien
 het sijnne wille sal huz dichte set
 begien

58
 Hier begint arabian
 Men name ons huz se die elck
 vanden zodrecht grade by te die
 effare en die sijn sijn ghehaten
 teken en dat sijn die huz (aure)
 hem lance leo virgo libra sijn
 puz sagittaria capricornus Aquarius
 puz En elck van desen teken
 se geuet by te grade effare en
 elck graet by te grade effare en
 minne by te grade en elck sijn
 de En alsoe weert tot mette En huz
 te van desen teken sijn vande noet die
 se van aucte totte ende van ngen
 En huz te sijn van sijn dat se van
 den beginne van libra totte ende vande
 puz En te sijn die teken in sijn
 of elken dat se van beginne van ca
 rio totte ende vande sagittario En te
 sijn die teken in sijn dat se vande
 beginne vande capricornio totte ende vande
 aen En die hest vande zodrecht
 die se vanden beginne van aucte totte
 ende van virgo die se huz ende
 su maect ons zonne En huz
 hest vande beginne van libra tot
 ten ende van puz die se con
 by sijn su maect ons vintze En
 vande elck vande zodrecht nuffen
 den beginne vande aucte totte ende
 vande sijn se heet en warte en leute
 lute en sangt by sijn vande vande
 dat vanden beginne van tanto tot
 ten ende van virgo se heet en
 droge zonne lute en vintze En

58rb	Hier beghynt alcabiciu[m]	[61]
4	I Nden name ons heren js die cirkel vanden zodiaeck gedeilt jn 12 delen effene / ende die delen sijn geheiten tekenen ende dat sijn dese Aries Taurus Gemini Cancer Leo Virgo Libra Scorpious Sagittarius Capricornus Aquarius Pisces Ende elck van desen tekenen js gedeilt jn 30 graden effene ende elck graet jn 60 minuten ende elck minute jn 60 secunden / ende elck secunde / ende alsoe voert tot niete Ende deene 6 van desen tekenen sijn van noerd dat is van ariete totten eynde van virgine Ende dander 6 sijn van zuyd dat is van den begynne van libra totten eynde van piscibus Ende 6 sijnder die rechte rijzen of clymmen dat is van begynne van cancro totten eynde van sagittario Ende 6 sijnder die cleyn rijzen dat is vanden begynne van capricorno totten eynde van gemini Ende die helft vanden zodiaeck die js vanden begyn van ariete totten eynde van virgine die js heet ende sy maect ons zomer Ende dander helft vanden begynne van libra totten eynde van piscibus die js cout by dien sy maect ons wijnter Ende tvierdendeel vanden zodiaeck tussen den begynne van ariete totten eynde van gemini js heet ende wack ende lenticlick ende sangwijn Ende dander vierendeel vanden begynne van cancro totten eynde van virgine js heet ende	1 4 8 12 16 20 24 28 32

- 58rb1 **Hier:** De H is met enkele krullen en sierlijnen verlengd tot een cadelle, die tot ver in de bovenmarge doorloopt.
- 58rb1 **alcabiciu[m]:** De m is verlengd tot een regelvuller.
- 58rb2 **I**Nden: De I, voorzien van enig penwerk, is in de linkermarge geplaatst, tegen de linkerkantlijn aan. De basishoogte is vijf regels; er zijn krullende uitlopers tot elf regels hoog.
- 58rb6, 22, 31 e.v. **Gemini:** Feitelijk is een nasaalstreep een abbreviatuur voor een n of m, en niet voor een i; omdat hier overduidelijk ni moet worden gelezen, wordt de ongebruikelijke abbreviatuur in dit geval als een individuele eigenaardigheid van de kopiist beschouwd, en wordt ni afgeschreven.

58va	droge zomerlick <i>ende</i> colerijn Ende terde vierendeel vanden begynne van libra totten eynde van sagittario js cout <i>ende</i>	36
4	droge herftelick <i>ende</i> melancolijn Dat vierde vierendeel vanden begynne van capricorno totten eynde van piscibus js cout <i>ende</i> nat wijnterlick <i>ende</i> fleu- matijck Ende het is te wetene dat alle	40
8	die planeten sijn onder die tekene <i>ende</i> nyet daer jn Die hoechste planeet <i>ende</i> die crachtichste dat is <i>saturnus</i> <i>ende</i>	44
12	daer na jupiter <i>ende</i> daer na mars <i>ende</i> daer na die sonne daer na venus daer na <i>marcurius</i> daer na die mane Die planeten hebben jn dese tekenen	48
16	somme machten by naturen <i>ende</i> somme by toevalle Die machten by naturen sijn dese als huse verheffinge triplicien termijnen <i>ende</i> facien	52
20	Van Mars husen A Ries <i>ende</i> <i>scorpius</i> dat sijn mars husen <i>ende</i> <i>venus</i> husen sijn <i>taurus</i> <i>ende</i> libra Mercurius husen sijn	56
24	<i>gemini</i> <i>ende</i> <i>virgo</i> Der manen huys js <i>cancer</i> Ende der sonnen huys js leo Ende jupiters husen sijn <i>sagitta-</i> <i>rius</i> <i>ende</i> <i>pisces</i> Saturnus husen sijn	60
28	<i>capricornus</i> <i>aquarius</i> Ende dat seuende teken van haren husen js hare ongeual Ende jn somme van desen teken verbli- den die planeten Saturnus verblijt jn	64
32	<i>aquario</i> Iupiter jn <i>sagittario</i> Mars jn <i>scorpione</i> Venus jn <i>tauro</i> Mar- curius jn <i>virgine</i> Vanden verheffen	68
36	D ie sonne js verheuen jnden 19 grade van <i>ariete</i> Die mane jnden	72
58vb	3 grade van <i>tauro</i> Saturnus jnden 21 graet van libra Iupiter jnden 15 graet van <i>cancro</i> Mars jnden 28	72

	graet van capricorno Venus jnden 27	
4	graet van piscibus Mercurius jnden 20	
	graet van virgine Thouet vanden	
	drake jnden 3 graet van gemini Ende	76
	die start jnden 3 graet van sagittario	
8	Ende jnt 7 teken vanden rijsene der	
	planeten soe js haer dalen Tholomeus	
	seit dat jn ariete rijset die sonne ende	80
	teken js hare verheffinge ende dat tau-	
12	rus js al hare verheffinge vander	
	mane Ende alsoe vanden anderen planeten	
	Vanden triplicien	84
16	A Ltoes 3 tekenen wesende van	
	eenre naturen maken eene tri-	
	plicie als aries leo sagittarius Dese	
	maken dierste triplicie want elck van	88
20	desen tekene js vuerijn ende manlick	
	ende dagelick heet ende droge colerijn	
	ende hoestelijck ende haer lieder here js	
	jnt jerste deel vanden dage js die	92
	sonne jnt ander deel jupiter ende jnt	
24	tdorde deel saturnus Dander triplicie js	
	van tauro ende van virgo ende van capri-	
	cornio / dese tekenen sijn wijuelick	96
	ende nachtelick ende erden cout ende dro-	
28	ge melancolioes ende sudelick Ende	
	haer lieder ere js jnt jerste deel van-	
	den dage js venus dander die mane	100
	ende jnt tdorde mars Ende jnt jerste	
32	deel vander nacht die mane dander	
	venus jnt tdorde eest mars Die	
	tdorde triplicie js van gemini libra	104
	aquarius ende dese teikene sijn man-	
36	lick dagelick ende sangwijn heet ende	
	nat ende westelic haer lieder ere js	
59ra	jn dierste wile vanden dage eest sa-	108
	turnus jnt ander ende mercurius ende jnt	
	tdorde jupiter Ende dierste deel vander	
4	nacht js mercurius ende dander saturnus	

	dat dorde jupiter Die vierde triplicie	112
	js van cancro tot scorpione ende pisces	
8	dese tekene sijn wijuelick ende nach- telick ende noerdelick ende waterlick ende fleumatijck cout ende nat / ende haer	116
	ere js jnt jerste deel vanden dage	
12	js venus jnt ander mars jnt t dorde die mane Ende jnt jerste deel vander nacht is mars dander venus t dorde	120
	die mane Ende vanden vorseiden tekenen sijn	
16	der 4 wandel of ongestadich als aries cancer libra capricornus Want als die son- ne daer jnne coemt dan verwandelt	124
	die tijt Ende 4 tekenen sijnder gestade	
20	dats taurus leo scorpius aquarius want als die sonne daer jn coemt dan js die tijt gestade Ende 4 tekenen sijnder	128
	die gemene sijn dats gemini virgo sagittarius pisces want als die sonne	
24	daer jn coemt dan js die tijt gemeen of gemanck Vanden aenscouwene	132
	D Ie tekene ondersien elck an- deren want elck teken bescouwet	
28	dat dorde teken voer hem ende t dorde after hem ende dat heyt die seste aspect	136
	om dat hy hout dat seste deel vanden hemel dat sijn 60 graden ende dat js	
32	I aspect van vriendscappe / Ende elck teken bescouwet oeck die 4 naeste tekene voer hem ende die 4 naeste af- ter hem ende dats die 4 aspect om	140
36	dat hy hout tvierendeel vanden hemel	
59rb	dat sijn 90 grade ende js I aspect van vianscappe Oeck bescouwet elck teken	144
	dat 5 teken voer hem ende dat 5 teken after hem ende dat is die dorde aspect	
4	om dat hy hout die dorden deel vanden hemel dat sijn 120 graden ende een as- pect van vriendscappen Ende elck teken	148
8	bescuwet dat 7 teken van hem ende dat heyt aspect opposijt of oppositus	152
	om dat die helft vanden hemele tussen hem js dat sijn 180 graden ende js een as-	

12 pect van viantscappen
Vanden termijne der planeten 156
Die 5 planeten hebben jn elck
 teken 5 termine jn diuersen
 16 graden alsoet jn tafelen staet be-
 screuen 160

59v	b	a										
	ARIES	6	VENUS	IUPITER	6	MERCURIUS	8	MARS	5	SATURNUS	5	
	TAURUS	8	MERCURIUS	VENUS	6	IUPITER	8	SATURNUS	5	MARS	3	
4	GEMINI	6	IUPITER	MERCURIUS	6	VENUS	5	MARS	7	SATURNUS	6	164
	CANCER	7	VENUS	MARS	6	MERCURIUS	6	IUPITER	7	SATURNUS	4	
	LEO	6	VENUS	IUPITER	5	SATURNUS	7	MERCURIUS	6	MARS	6	
	VIRGO	7	VENUS	MERCURIUS	10	IUPITER	4	MARS	7	SATURNUS	2	
8	LIBRA	6	MERCURIUS	SATURNUS	8	IUPITER	7	VENUS	7	MARS	2	168
	SCORPIUS	7	VENUS	MARS	4	MERCURIUS	8	IUPITER	5	SATURNUS	6	
	SAGITTARIUS	12	VENUS	IUPITER	5	MERCURIUS	4	SATURNUS	5	MARS	4	
	AQUARIUS	7	IUPITER	MERCURIUS	7	VENUS	8	SATURNUS	4	MARS	4	
12	PISCES	7	VENUS	MERCURIUS	6	IUPITER	7	MARS	5	SATURNUS	5	172
	CAPRICORNUS	12	IUPITER	VENUS	4	MERCURIUS	3	MARS	9	SATURNUS	2	

59rb12 viantscappen: *De laatste n is verlengd tot een regelvuller.*
 59rb13 **planeten:** *De laatste n is verlengd tot een regelvuller.*
 59rb16-17 be-screuen: *De n is verlengd tot een regelvuller. Hierna is de rest (ongeveer een halve kolom) blanco gelaten. De aangekondigde tabel volgt op f.59v.*
 59v *De eerste tabel is over de volle breedte van het blad, op de bovenste helft geschreven; er is hierbij dus geen sprake van een a- of b-kolom. De onderste helft van het blad bestaat wel uit een a- en een b-kolom. De tweede tabel staat op de a-kolom, het vervolg van de tekst op de b-kolom.*
 59v6, kol. 6-7 **SATURNUS 7:** *De kopiist heeft eerst 4 geschreven, maar dit weggehaald door het getal door te kras- sen, en te vervangen door 7.*
 59v9, kol. 3 **VENUS:** *Het apostrof-teken ter afkorting van nus ontbreekt hier. Het is aangevuld op grond van de context van de tabel.*

59va	ARIES	MARS	10	SOL	10	VENUS	10	
	TAURUS	MERCURIUS	10	LUNA	10	SATURNUS	10	
	GEMINI	IUPITER	10	MARS	10	SOL	10	176
4	CANCER	VENUS	10	MERCURIUS	10	LUNA	10	
	LEO	SOL	10	IUPITER	10	MARS	10	
	VIRGO	SOL	10	VENUS	10	MERCURIUS	10	
	LIBRA	LUNA	10	SATURNUS	10	IUPITER	10	180
8	SCORPIUS	MARS	10	SOL	10	VENUS	10	
	SAGITTARIUS	MERCURIUS	10	LUNA	10	SATURNUS	10	
	CAPRICORNUS	IUPITER	10	MARS	10	SOL	10	
	AQUARIUS	VENUS	10	MERCURIUS	10	LUNA	10	184
12	PISCES	SATURNUS	10	IUPITER	10	MARS	10	

59vb

Vanden facien der planeten

Elck teken js gedeilt jn 3 delen
ende elck deel hout 10 graden

188

4

ende elck deel is 1 facien der planeten
 alst jn die tafele staet bescreuen

Nv js hier geseit vander macht

der planeten jn die tekenen die wolck

192

8

sijn husen *ende verheffingen ende tripli-*
cien ende facien ende terminen Ende weet

dat ene planete jn haer huys he-

uet 5 machten Ende jn haer verhef-

196

12

finge heeft sijen 4 Ende jn haer tri-

plicien 3 Ende jn haer terminen 2

Ende jn haer facien 1 Ende somme die

tekenen heiten redelick als gemini

200

16

virgo libra aquarius *ende dierste helft*

van sagittario Ende sy hebben somme

60ra

lyt *ende sy verstercken als sy sijn jnt*

hoechsten Ende sy hebben somme vlekken

204

als gemini virgo pisces Ende sy hebben

somme 4 voeten als aries taurus leo

sagittarius capricornus Ende sy verstercken

als sy sijn jn die middelt vanden

208

4

hemele Ende virgo capricornus aquarius

59va

De facies-tabel begint ongeveer twee regels lager dan het vervolg van de tekst op f.59vb.

59vb1

planeten: *De laatste n is verlengd tot een regelvuller.*

60r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur [d] 1 aangebracht.

Aries	6	Deus	Jupi	6	Mer	8	Mars	11	Sat	11
Taurus	8	Mer	Ve	6	Jupi	8	Sat	11	Mars	3
Gemin	6	Jupi	Mer	6	Ve	11	Mars	11	Sat	6
Cancer	11	Ve	Mars	6	Mer	6	Jupi	11	Sat	4
Leo	6	Ve	Jupi	11	Sat	11	Mer	6	Mars	6
Virgo	11	Ve	Mer	10	Jupi	4	Mars	11	Sat	2
Libra	6	Mer	Sat	8	Jupi	11	Ve	11	Mars	2
Scorpius	11	Ve	Mars	4	Mer	8	Jupi	11	Sat	6
Sagittarius	12	Ve	Jupi	11	Mer	4	Sat	11	Mars	4
Aquarius	11	Jupi	Mer	11	Ve	8	Sat	4	Mars	4
Pisces	11	Ve	Mer	6	Jupi	11	Mars	11	Sat	11
Capricornus	12	Jupi	Ve	4	Mer	3	Mars	9	Sat	2

Aries	Mars	10	Sat	10	Ve	10
Taurus	Mer	10	Ju	10	Sa	10
Gemin	Ju	10	Mars	10	Sat	10
Cancer	Ve	10	Mer	10	Ju	10
Leo	Sat	10	Ju	10	Mars	10
Virgo	Sat	10	Ve	10	Mer	10
Libra	Ju	10	Sa	10	Ju	10
Scorpi	Mars	10	Sat	10	Ve	10
Sagitta	Mer	10	Ju	10	Sa	10
Capicor	Ju	10	Mars	10	Sat	10
Aqr	Ve	10	Mer	10	Ju	10
Pisces	Sa	10	Ju	10	Mars	10

Dandij facij de plancten 2
Elke teken so gredet in 3 dele
 en elke del hout 10 graden
 en elke del 10 1 facij de plancten
 alst in die tabel stant bestonden
De 10 hier geset dande maner
 de plancten in die teken die wolk
 sin huse en verheffing en trost
 en en facie en zinnic en wort
 dat ene plancten in hare huse he
 met 11 maner en in hare verhef
 finge heeft syer 4 en in hare tro
 stene 3 en in hare zinnic 2
 en in hare facie 1 en sin die
 tekenen hant deden ale gemin
 virgo libra aquarius en dieerste hest
 va sagittario en sy hebbt somme

Afb. 30. Wenen, ÖNB, 2818, f.59v (verkleind)

8	dese versterken jnt noerden Ende sy sijn somme quaet ende slym als aries taurus cancer scorpius capricornus Ende sy hebben somme vele kijnder als cancer scorpius	212
12	pisces ende sy versterken als sy sijn jnt westen Somme en hebben sy egheen kijnder als gemini leo virgo Somme hebben sy luttel kijnder als aries tau-	216
16	rus libra sagittarius capricornus aquarius Ende sy sijn som harde luxurioes als aries taurus leo capricornus Som heb-	220
20	ben sy half luyt als aries taurus leo capricornus ende defterste helft van sagit- tario Som en hebben sy egheen luyt als cancer scorpius pisces Ende elck	224
24	vanden tekenen heeft een propere be- dienenisse jn menschen ende jn lant- scappen ende jn allen dinghen die vter erden groeien / Aries heuet van des menschen lichame thouet ende daen-	228
28	sichte ende vanden lantscappen babi- lonijen perssen arabijen ende salastijn Taurus heuet bomen diemen plant ende van des menschen lichame den hals	232
32 60rb	ende die kele ende vanden lande ezeuet almehit handen ende alacaert Gemini heuet van des menschen lichame die scouderen die armen ende die handen ende van	236
4	den landen vngerijen / hermenien egipten ende batan Cancer heuet bomen van middelre lengden ende van tsmenschen	240
8	lichame die borst thartte ende die ma- ge ende die ribben die mylte die longe Ende vanden landen dmynste hermenien chorac ende aracari baradi ende athalji	244
12	henghem leo heuet hoge bomen ende vanden mensche heeft hy die mage die zijden ende den rugge ende vanden lande acoert totten eynden vander woningen	248
16	Virgo heuet zaden diemen jt ende vanden mensche heeftse den buyck ende die darmen ende vanden lande algerta unca ende assen dat js I lantscap om-	252

20	trent iherusalem ende eufraten ende omtrent spaengien libra heuet hoge bomen ende vanden menschen dat nederste deel vanden buycke ende tlijchaer ende die	256
24	hopen ende vanden lande romenie ende alsoe gaende tot affrike ende totten eyn- de van ethiopen ende batani Scorpius heuet bomen van middelre lengden	260
28	ende vanden menschen die scamelhede die cullen die blase den ersche ende vanden lande arabijen Sagittarius he- uet vanden menschen die dyeen ende	264
32	vanden lande ethiopen ende jndia of jnden Capricornus heuet vanden menschen die knyen ende vanden landen maruguen ende	
60va	achuyt Aquarius heuet vanden mensche die beene totten enckelen ende vanden landen alcupha ende som van egipten	268
4	Pisces heuet vanden menschen die voeten ende vanden landen tabrasten ende jurgen ende een deel van romenien ende alexandrien ende die rode zee	272
8	E Nde om dat die planeten som- wilen rouwe bedieden soe heb- ben sy jn elck teken haer proper lyt alsoet jn die tafele staet aldus na- volgende	276
12		
	In Ariete	280
	Saturnus die borst	
	Iupiter den buyck	
16	Mars thouet	
	Sol die dyeen	284
	Venus die voeten	
	Mercurius die been	
20	Luna die knyen	
	In Cancro	288
	Saturnus die scamelhede	
	Iupiter die dyeen	
24	Mars die borst metten buyck	

	Sol	die voeten	292
	Venus	die armen metten scouweren	
	Mercurius	die ogen	
28	Luna	thouet	
		In Tauro	296
	Saturnus	den buyck	
	Iupiter	den rugge	
32	Mars	den hals	
	Sol	die been die knyeen	300
	Venus	thouet	
	Mercurius	die voeten	
36	Luna	die been	
60vb		In leone	304
	Saturnus	die scamelhede	
	Iupiter	die dyeen ende knyeen	
4	Mars	den buyck	
	Sol	dat houet	308
	Venus	dat harte	
	Mercurius	die scouderen	
8	Luna	den hals	
		In gemini	312
	Saturnus	den buyck	
	Iupiter	die scamelhede	
12	Mars	die borst	
	Sol	die beenen	316
	Venus	den hals	
	Mercurius	dat hoeft	
16	Luna	die dyeen	
		In virgine	320
	Saturnus	die voeten	
	Iupiter	die knyeen	
20	Mars	den buyck	
	Sol	die scouweren	324

60va30

Saturnus: De kopiïst heeft hier na de abbreviatuur voor ur één pootje te veel afgeschreven, zodat er in feite Saturnius staat; aangezien het extra pootje bij de andere vermeldingen van Saturnus ontbreekt, betreft het hier echter duidelijk een kopiïstenfout, en is het woord afgeschreven zoals elders.

60vb1

Vanaf hier springen de namen van de tekens van de dierenriem niet meer in ten opzichte van de benamingen van de lichaamsdelen waarop de planeten invloed hebben (dat wil zeggen naar rechts), maar springen ze iets uit naar links. Deze namen worden nu eens met een kapitaal geschreven, dan weer niet, zonder consequent te zijn.

achyt & hwarig heuet vande mēfge
 die beene totten entfeelen en vande
 lant alniphā en son van egypten
 Dytz heuet vande mēfgen die
 docten en vande lant tabraſten
 en mizen en een del van romen
 en alexandren en die roek zer
Eld om dat die planete son
 wiken zoudre bedreken ſe heb
 ben sy en elck zake hant propozit
 alſet in die mēfge ſtaet als ons na
 volgend

In herte

Satime	die boeff
Jupiter	den burch
mare	thouet
Sol	die ſween
Venus	die docten
Mercurius	die beey
luna	die kinnen

In lant

Satime	die ſtammehed
Jupiter	die ſween
mare	die boeffmette burch
Sol	die docten
Venus	die amē mette ſonbure
Mercurius	die ogen
luna	thouet

In lant

Satime	den burch
Jupiter	den rughe
mare	den hale
Sol	die beey den kinnen
Venus	thouet
Mercurius	die docten
luna	die beey

Satime	In leon
Jupiter	die ſtammehed
mare	die ſween en kinnen
Sol	den burch
Venus	dat heuet
Mercurius	dat hant
luna	die ſonbure

In hale

Satime	den hale
Jupiter	In gemin
mare	den burch
Sol	die ſtammehed
Venus	die boeff
Mercurius	den hale
luna	dat hoeft

In ſween

Satime	die ſween
Jupiter	die burch
mare	die ſtammehed
Sol	die boeff
Venus	den hale
Mercurius	dat hoeft
luna	die ſween

In virgine

Satime	die docten
Jupiter	die kinnen
mare	den burch
Sol	die ſonbure
Venus	dat heuet
Mercurius	den burch
luna	dat hant

In libra

Satime	die kinnen
Jupiter	die ogen
mare	die ſtammehed
Sol	die ſonbure
Venus	dat heuet
Mercurius	den burch
luna	dat hant

In ſcapitome

Satime	dat heuet en daer
Jupiter	die kinnen en ogen
mare	die beey en ſonbure
Sol	den rughe

Afb. 31. Wenen, ÖNB, 2818, f.60v (verkleind)

Demus
Mercurius
Luna

Die duren
Die stamelshe
Den vrsen mette adre

In scorpio

Saturne
Jupiter
Mars
Sol
Venus
Mercurius
Luna

Die kinnen
Die docten
Dat hont durn duren
Dat harte
Die stamelshe
Den zuggen
Den burch

In aquario

Saturne
Jupiter
Mars
Sol
Venus
Mercurius
Luna

Den hals en thoest
Die stonde best en voren
Dat harte die knesche
Die stamelshe
Die kinnen
Die duren
Die stamelshe

In sagittario

Saturne
Jupiter
Mars
Sol
Venus
Mercurius
Luna

Die docten
Dat hont en beure
Die hant
Den burch
Die duren en armen
Dat harte en stamelshe
Den zuggen

In aries

Saturne
Jupiter
Mars
Sol
Venus
Mercurius
Luna

Die stonde venne en hals
Dat hont en thart
Den burch en knesche
Die duren mette adren
Den zuggen en hals
Die beure en stamelshe
Die duren

In die tekenen sijn graden sijn maeten
en sijn vosselicheit

Aries	8	aj	1	10	6	aj	1	10	8	aj
Taurus	4	10	6	aj	6	10	4	aj	3	10
Gemini	6	aj	11	10	6	aj	4	10	3	aj
Cancer	2	aj	11	10	2	aj	2	10	11	aj
Leo	4	aj	3	10	1	aj	8	10	1	aj
Virgo	8	10	4	aj	8	10	10	aj		
Libra	4	aj	4	10	11	aj	1	10	2	aj
Scorpius	4	aj	10	10	3	aj	8	10	11	aj
Sagittarius	2	aj	3	10	1	aj	12	10	6	aj
Capricornus	11	aj	8	10	11	aj				
Aquarius	4	aj	10	10	6	aj	4	10	2	aj
Pisces	10	aj	10	10	3	aj	11	10	2	aj

Ende in die tekenen sijn graden die sijn
wie sijn lichtende sijnne d'achter
sijnne finnen en sijnne sel al sijn
in die tafelen staet

Afb. 32. Wenen, ÖNB, 2818, f.61r (verkleind)

	Venus	dat houet	
	Mercurius	den buyck	
24	Luna	dat hartte	
		In libra	328
	Saturnus	die knyeen	
	Iupiter	die ogen	
28	Mars	die scamelhede	
	Sol	die scouderen	332
	Venus	dat houet	
	Mercurius	den buyck	
32	Luna	dat harte	
		In Capricornus	336
	Saturnus	dat houet <i>ende</i> voeten	
	Iupiter	die knyeen <i>ende</i> ogen	
36	Mars	die beenen <i>ende</i> scouweren	
	Sol	den rugge	340
61ra	Venus	die dyeen	
	Mercurius	die scamelhede	
	Luna	den ersch metten <i>anderen</i>	
4		In scorpione	344
	Saturnus	die knyeen	
	Iupiter	die voeten	
	Mars	dat houet darmen <i>dyeen</i>	
8	Sol	dat harte	348
	Venus	die scamelhede	
	Mercurius	den rugge	
	Luna	den buyck	
12		In Aquario	352
	Saturnus	den hals <i>ende</i> thoeft	
	Iupiter	die scouderen borst <i>ende</i> voeten	
	Mars	dat harte die knoesele	
16	Sol	die scamelhede	356
	Venus	die knyeen	
	Mercurius	die dyeen	
	Luna	die scamelhede	
20		In sagittario	360
	Saturnus	die voeten	
	Iupiter	dat houet <i>ende</i> beenen	
	Mars	die handen	
24	Sol	den buyck	364

	Venus	die dyeen ende armen	
	Mercurius	dat harte ende scamelhede	
	Luna	den rugge	
28		In Pisces	368
	Saturnus	die scouderen dermen ende hals	
	Iupiter	dat houet ende tharte	
	Mars	den buyck ende knoeselen	
32	Sol	die dyeen metten anderen	372
	Venus	den rugge ende hals	
	Mercurius	die been ende scamelhede	
	Luna	die dyeen	
61rb	In elck teken sijn grade som manlick ende somme wijffelick		376

4	ARIES	8	M	1	WI	6	M	7	WI	8	M	380
	TAURUS	5	WI	6	M	6	WI	4	M	3	WI	
	GEMINI	6	M	11	WI	6	M	4	WI	3	M	
	CANCER	2	M	11	WI	2	M	2	WI	11	M	
8	LEO	5	M	3	WI	7	M	8	WI	7	M	384
	VIRGO	8	WI	4	M	8	WI	10	M			
	LIBRA	5	M	5	WI	11	M	7	WI	2	M	
	SCORPIUS	4	M	10	WI	3	M	8	WI	5	M	
12	SAGITTARIUS	2	M	3	WI	7	M	12	WI	6	M	388
	CAPRICORNUS	11	M	8	WI	11	M					
	AQUARIUS	5	M	10	WI	6	M	4	WI	2	M	
	PISCES	10	M	10	WI	3	M	5	WI	2	M	

16	Ende jn elck teken sijn grade die som- me sijn lichtende somme doncker somme finnich ende somme idel alsoe jn dese tafefe staet	392
----	--	-----

61v	ARIES	3	D	5	L	9	D	3	L	4	L	5	L	1	I	396
	TAURUS	3	D	4	L	5	I	3	L	5	L	8	L	2	D	
	GEMINI	5	L	3	D	5	L	4	I	6	L	5	D	3	I	
	CANCER	12	L	2	D	4	I	2	F	8	L	12	I			
4																

61rb1 In: De I is ver in de boven- en ondermarge verlengd.

61rb3-14 Voor en na de tabel zijn enkele regels witruimte.

61rb18 Na deze regel is de rest van de kolom, ongeveer 8 regels, blanco gelaten.

61v De eerste tabel is over de volle breedte van het blad, op de bovenste helft geschreven; er is hierbij dus geen sprake van een a- of b-kolom. De onderste helft van het blad bestaat wel uit een a- en een b-kolom. Op de a-kolom staat de lijst met 'putten', op de b-kolom vervolgt de tekst.

Aries	3	D	4	l	9	D	3	l	4	l	4	l	1	J
Taurus	3	D	4	l	4	J	3	l	4	l	8	l	2	D
Gemin	4	l	3	D	4	l	+	J	6	l	4	D	3	J
Cancer	12	l	2	D	4	J	=	F	8	l	12	J		
leo	10	D	10	f	4	J	4	l						
Virgo	4	D	5	l	2	J	6	l	6	f	4	J	3	D
libra	4	l	4	D	8	l	3	D	6	l	3	J		
Scorpi ⁹	4	D	4	l	6	J	6	l	2	f	4	J	3	f
Sagitt ⁹	3	l	3	D	8	l	+	f	8	l				
Capitorn ⁹	3	D	3	l	4	f	+	l	3	D	3	J	4	D
Aqrms	4	f	4	l	4	D	8	l	4	J	4	l		
Pisces	6	D	6	l	6	D	+	l	3	J	3	l		

Ende In die telen sijn sonne gant
 diene heit putten en als een pla
 nete dar in 16 dan geyse in een
 put wesen

- Van aries . 6 . 11 . 16 . 24 . 29 .
- Van taurus . 4 . 13 . 24 . 24 .
- Van gem . 2 . 12 . 18 . 26 . 30 .
- Van cancer . 12 . 18 . 23 . 26 . 30 .
- Van leo . 6 . 13 . 14 . 22 . 23 . 28 .
- Van virgo . 8 . 13 . 16 . 21 . 24 .
- Van libra . 1 . 8 . 20 . 30 .
- Van caporne . 2 . 8 . 18 . 22 . 27 . 28 .
- Van aquarie . 1 . 12 . 18 . 24 . 28 .
- Van pisces . 4 . 9 . 29 . 28 . 29 .

In sijn telen sijn gant de he
 ten azemena gizenena se en
 vermenstet in vingen stek de he
 hant als blynged en verhet wa
 dinghe leden dat die in sijn blymet
 het bedt alse lange als he leent
 sijn als die man se in een veld
 sijn gant in die geborenisse varen
 kuyndt coent he die vorse azem
 na nade bedie dinghe vander stek
 en de bestouwinghe en nade stek
 vander planete sijn ock se azem
 na bediet biden planete in sijn
 se man te sijn men byndet in
 die loche de geborenisse sijn die
 van azemena sijn de se

Afb. 33. Wenen, ÖNB, 2818, f.61v (verkleind)

	LEO	10 D	10 F	5 I	5 L				
	VIRGO	5 D	3 L	2 I	6 L	6 F	5 I	3 D	
	LIBRA	5 L	5 D	8 L	3 D	6 L	3 I		400
8	SCORPIUS	5 D	5 L	6 I	6 L	2 F	5 I	3 F	
	SAGITARIUS	3 L	3 D	7 L	4 F	7 L			
	CAPRICORNUS	3 D	3 L	5 F	4 L	3 D	3 I	5 D	
	AQUARIUS	5 F	5 L	4 D	8 L	4 I	5 L		404
12	PISCES	6 D	6 L	6 D	4 L	3 I	3 L		
61va	Ende jn die tekenen sijn somme grade								
	diemen heyt putten / ende als eene pla-								
	nete daer jn js dan heitse jn enen								
4	put wesende								
	Van aries . 6 . 11 . 16 . 29 . 29 .								
	Van tauro . 5 . 13 . 24 . 25 .								
	Van gemini . 2 . 12 . 17 . 26 . 30 .								
8	Van cancro . 12 . 17 . 23 . 26 . 30 .								
	Van leo . 6 . 13 . 15 . 22 . 23 . 28 .								
	Van virgo . 8 . 13 . 16 . 21 . 25 .								
	Van libra . 1 . 7 . 20 . 30 .								
12	Van capricorno . 2 . 7 . 17 . 22 . 24 . 28 .								
	Van aquario . 1 . 12 . 17 . 24 . 28 .								
	Van piscibus . 4 . 9 . 29 . 28 . 29 .								
61vb	I N somme tekenen sijn grade die hei-								
	ten azemena Ende azemena js een								
4	vermencthede jn ennigen stede des lic-								
	hamen als blijntheden ende verlies van								
	ennigen leden dat die mensche blijuet								
	hebbende alsoe lange als hy leuet								
	Ende als die mane js jn ennich van de-								
8	sen graden jn die gebornesse van enen								
	kijnde coemt hem dit voerseide azeme-								
	na nader bediedinge vander stede								
	ende der bescouwinge ende nader steden								
12	vanden planeten Ende oeck js azeme-								
	na bediet biden planeten jn dyuer-								
	ser manieren Ende men vijndet jn								
	die boeken der gebornisse Ende die								
16	van azemena sijn dese								

62ra	In tauro die . 6 . 7 . 8 . 9 . 10 . In cancro vanden . 9 . totten . 15 . In leone die . 18 . 27 . 28 .	436
4	In scorpione die . 19 . 29 . In sagittario . I . 7 . 8 . 18 . 19 . In capricorno die . 26 . 28 . 29 . In aquario die . 10 . 18 . 19 .	440
8	<i>Ende</i> jn die tekenen sijn graden die meerderen goede auonture	444
12	In ariete die . 19 . In tauro die . 3 . 15 . 27 . In gemini die . 11 . In cancro die . 1 . 2 . 14 . 15 . In leone die . 3 . 5 . 7 . 19 . In virgine die . 3 . 13 . 20 .	448
16	In libra die . 3 . 5 . 21 . In scorpione die . 7 . 8 . 12 . 20 . In sagittario die . 18 . 20 . In capricorno die . 12 . 13 . 14 . 20 .	452
20	In aquario die . 7 . 16 . 17 . 20 . In piscibus die . 13 . 20 .	456
24	<i>Ende</i> elcke 2 graden euen verre staende vanden houede jn die wandelinghe of jn die wandele tekene die hebben eens cracht alsoe die 20te graet is van capri- corno <i>ende</i> van cancro <i>ende</i> metten 10 gra- de van piscibus <i>ende</i> van virgine	460
28	Vanden toevallenden wesene van den circle der planeten	464
32	D ie cirkel vanden planeten of vanden tekenen die js gedeilt jn allen wilen by 4 delen biden cir- kel van oriente <i>ende</i> vanden middage	468
62rb	<i>Ende</i> elck deel js gedeilt jn 3 delen nader clymminge der tekenen vanden as-	

4	cendente Ende elck deel js I huys <i>ende</i> dat begyn vander delinge js die ascendent begynnende ten ascendente of ter orizonte van oest Ende daer na	472
8	volget dander huys <i>ende</i> t dorde <i>ende</i> alsoe voert tot 12 husen Ende dierste deel dat is tussen den ascendent <i>ende</i> den mid- del vanden hemel dat is 12te huys	476
12	Ende dat 11 <i>ende</i> dat 10 dat is toestijne vierendele manlick <i>ende</i> toecomende <i>ende</i> be- died dat begyn des leuens <i>ende</i> js kij- delick of den kijnderen toe behorende <i>ende</i>	480
16	sangwijn <i>ende</i> js oeck lenterilick of den lentene toe behorende of gelijk Ende dat ander deel vander middelt vanden hemele totten westen js zudelick	484
20	wijuelick verscheidende bediedende die middelt vanden leuenne / <i>ende</i> het be- died oeck volcomen jonchede <i>ende</i> js somerlick colerijn Dat dorden deel	488
24	vanden westen totten vierden huys js westelick manlick toecomende betogen- de deynde vanden leuenne <i>ende</i> is herf- stelick melancolioes <i>ende</i> js van middel- re outhede Dat vierde deel vanden	492
28	vierden huys totten ascendent js noer- delick wijffelick verscheidende <i>ende</i> betoget wat den menschen sal ghe- scien na sijne doot dat js te verstaen	496
32 62va	waer toe dat sijn lichame comen sal of weder datmen hem spreken sal quaet of <i>ende</i> het is doutste deel fleumatijck gebreckelick <i>ende</i> wijnterlick Die as- cendent dat vierde huys <i>ende</i> 7 <i>ende</i> 10	500
4	dese sijn hoeken <i>ende</i> oeck sterke husen <i>ende</i> daer na dat 2 huys <i>ende</i> 5 8 <i>ende</i>	504
8	11 Dit sijn middelbaer husen dat 3 huys <i>ende</i> 6 <i>ende</i> 9 <i>ende</i> 12 Dit sijn crancke husen <i>ende</i> daer na omme als een planete is jn I hoeck of jn	508

12	I middelbaer huys dan is sy sterck E nde als sy js jn I cranck huys dan is sy cranck Vanden wesene	512
16	E Nde elck van desen husen bediet jet vanden wesene vanden mensche want die ascendent bediet lichame <i>ende lijf ende dbegyn van allen dingen</i>	516
20	E nde wat soe die vrager peynst jn sijnen moet <i>ende</i> het bediedet dbegyn vanden lijue D at ander huys js	520
24	een huys van substancien <i>ende van lijff</i> neringe <i>ende van helpers / ende</i> het be- died deynde vander jonchede D at	524
28	dorde huys js <i>een huys van broederen</i> <i>ende van susteren ende vanden naesten</i> magen <i>ende vrienden ende van getrouwic-</i> heden <i>ende van seydinge ende van veran-</i> deringen van gelouen van religionen <i>ende</i>	528
32	tleuen wege <i>ende</i> het bediet wesen van leuene voer die doot D at vierde huys is een huys van vaderen <i>ende</i>	532
62vb	van eerachticheden <i>ende deynde van allen</i> dingen <i>ende van scatte ende van al dat be-</i> died js <i>ende secreet ende verholen ende</i> het bedied deynde vanden wesen des leuens	536
4	des menschen D at 5 huys js <i>een huys</i> van zonen <i>ende van genuechten ende van mes-</i> selgiers <i>ende van heerscapien ende</i> het be- died prijs of lachter diemen seit van	540
8	der werelt of vanden mensche na sijne doot D at 6 huys js <i>een huys van</i> dienlingen <i>ende van cleynnen dingen bees-</i> ten diemen nyet en rijdt / <i>ende</i> het bediet wat den mensche toe sal comen voer sijne	544
12	outhede of jn <i>sijnen lesten leuen na die</i> vorseide saken D at 7 huys js <i>een</i> huys van wijuen <i>ende van bruloften ende</i>	548
16	van twiste <i>ende van gemeynscape ende</i> het bedied die middel vanden leuene <i>omtrent</i> die outhede D at 8 huys js <i>een huys</i> van vresen <i>ende der doot ende eeractic-</i>	552
20	heit van doden die hare anders sullen na hare doot besitten <i>ende</i> het bediet	552

	deynde vanden leuenne nader outhede	
24	Dat 9 huys js een huys van pelgrum- magien ende van groten wegen of lanck ende van geloue vanden religione ende van vroetscapen ende van bueken ende van seyndin- ge ende van tellingen of van nymaren of van dromen ende het bediet die middel vanden	556
28	leuenne Dat 10 huys js een huys der coningen ende der groter heren ende die ver- heffinge der coninckrijcken ende van ge- denckenesse ende van beueelnissen	560
32	ende van meesterien ende van moederen ende het bediet die middelt vanden jaren	564
63ra	Dat 11 huys js een huys van getrou- wicheden ende van comenscapen van prisen ende van auonturen van vrientscape ende van huwelike ende het bediet die helft van	568
4	den lesten jaren vanden middelen leuen Dat 12 huys is een huys van vianden	572
8	van pijnen ende van quelnissen ende van droefheiden ende van nijde ende van bedrie- gen ende van gevanckenissen ende van bees- ten diemen rijt ende het bediet deynde	576
12	vanden leuenne ende het bediet oeck wat den moederen gesciet van goede of van qua- de als sy ontfangen	580
16	Item die 12 huysen bedieden veruwe want dierste huys ende 7 bedieden witte veruwe Dat 2 ende 12 bedie- den groene veruwe Dat 3 ende 11 be- dieden geluwe veruwe Dat 4 ende	584
20	10 bedieden roet Dat 5 ende 9 bediet gemengde veruwe van sommen veruwen Dat 6 ende 8 bedieden zwarte veru- we Ende elcke planete heuet jn die	588
24	sommige van desen huysen 1 macht vanden machten die toeuallen ende dat heitmen blijscapen want mercurius ver- blijt hem vanden ascendent Ende die ma-	592

28	ne jnt 3 huys <i>Ende venus</i> jnt 5 <i>Ende</i> mars jnt 6 <i>Ende</i> die sonne jnt 9 Iupiter jnt 11 <i>Saturnus</i> jnt 12 <i>Ende</i> wel js te wetene dat die hoecken be- dieden stercheden ofte cracht <i>ende voertganc</i>	596
32	<i>ende wasdom</i> Die crancke husen bedieden cranchede <i>ende quaethede</i> sonder dat 9 <i>ende</i> dat 3 dese 2 bedieden dingen open- bare <i>ende</i> ontdect met goeder name <i>Ende</i>	600
63rb	dat 12 <i>ende</i> dat 6 bedieden bedechede <i>ende</i> oetmoedichede van zynne <i>Ende</i> die hoe- ken <i>ende</i> hare heren bedieden ere <i>ende</i> goet <i>ende</i> auonture <i>ende</i> snelhede <i>Ende</i> alle die here van den hoeken sijn jn crancke husen dat be- diedt onere <i>ende</i> ongeual <i>ende</i> quade auenture	604
4	<i>Ende</i> vanden middelbaren husen als die heren vanden 11 js jn een sterck huys dat bediedt sterchede <i>ende</i> middel auonture van dingen daer die mensche jn heuet be- trouwenisse Dat 5 huys bediedt mid- delbaer auontuer by giften <i>ende</i> by presen- ten <i>ende</i> by occusone van kijnderen met eren <i>ende</i> met blijscappen Dander huys bediedt oeck middel auonture by substan- cien <i>ende</i> by hulpers Dat 8 huys be- diedt middel auonture <i>ende</i> versterffennis- sen <i>ende</i> van bedechheden	608
8	Dat bediedt der heren vanden hoeken totten hoeken	612
12	A lse die heer van den ascendent js jnden ascendent dat bediedt auon- ture by hem seluen <i>ende</i> by sijns selfs be- iaghen <i>Ende</i> als sy js jnt 7 huys by mangelingen <i>ende</i> by wijuen <i>Ende</i> als sy js jnt 10 huys by coningen <i>ende</i> by gro- ten heren <i>ende</i> meesteren <i>Ende</i> als sy js jnt 4 huys by eerachticheden <i>ende</i> by vaderen <i>Ende</i> als die here vanden 10 huys js jnt 10 huys soe bediedt hy coninckrijken bijden coninck <i>ende</i> by groter	616
16		620
20		624
24		628
28		632
32		632

	meesterien Ende als hy js jnt 7 huys dan bediet hy coninckrijken met victo- rien van twiste ende by saken van wijuen	
63va	Ende als sy js jnt 4 huys dan bediet hy bouen des conincx dienlingen ende bouen lantwynningen ende bouen stichtingen van steden ende dier gelike Ende als sy js jnden ascendent soe bediet hy heerscapie	636
4	by ennige ende met vele biden coninck te sijne Ende als die here vanden 7 huse	640
8	js jnt 7 huys dan bediet hy auon- ture met comenscape ende by mangelingen ende by wijuen Ende als sy js jnt 4 huys oeck by mangelingen ende by wijuen ende by saken van eerachticheden ende van va- deren ende by lantwynningen Ende als sy js jnden ascendent bediet hy saken by auonture van medecine ende van astrono- mie ende by geesteliken werken ende dier gelike Ende als die here vanden 4	644
12	huys js jnt 4 huys dan bediet hy auonture van lantwynningen ende vanden vruch- ten vandes vaders wegen Ende als sy jnden ascendent is dan bediet hy auon- ture van lantwynningen ende vruchten by engiene van goeden rade Ende als sy js jnt 10 huys dan bediet hy profijjt van lantwynningen ende vruchten by tscou- nincx rade ende van meesterien Ende als sy js jnt 7 huys soe bediet hy profijjt van lantwynningen ende van vruchten by saken van wijuen ende by mangelingen Ende soe wat dat hier is voerseit dat bedieden die heren vanden hoeken jn die hoeken aldus Ende alsoe salmen jugeren vanden heren vanden anderen	648
16		652
20		656
24		660
32		664
36		668

63va7 Voor 7 is met twee diagonale strepen 4 doorgehaald.

63va12 Voor by is met een diagonale streep j doorgehaald.

63va14 Voor bediet is met een diagonale streep by doorgehaald.

63va19 lantwynningen: De kopiïst heeft eerst wynningen geschreven. Toen hij ontdekte dat lant vergeten was, heeft hij dit woord in de linkermarge geschreven, met daarbij én in de tekst het verwijsteken ▲.

63va37 jugeren: De g is enigszins in de ondermarge verlengd.

63vb	husen Ende wildy weten wolcken plane- te dat here is van ennyger dinck soe	
4	besie wolcke planete dat meest mach- ten heeft jnt huys van dier dinck	672
8	Ende besiet oek die planete die betekent oeck die nature van dien dingen alsoe ment seggen sal jn die nature vanden planeten ende daer af sal ic exemple- beschrijuen waer die figure gemaect vander substancien / Ende dander huys be- dient substancie waer die vijfste graet	676
12	van ariete Ende om dat aries js mars huys soe heuet hy daer 5 crachten ende het js die verheffinge vander sonnen ende daer by he- uet sy daer 4 crachten Ende oeck eest die	680
16	triplicie vander sonnen ende daer by he- uet sy daer noch 3 crachten Ende die ter- mine van jupitere ende daer af heuet	684
20	hy daer af 2 crachten Ende het js mars facie ende daer af heuet hijer noch 1 cracht Ende aldus heuet mars 6 crachten dat 5 vanden huse ende 1 vander facie Ende die sonne heuet 7	688
24	crachten dats 4 vander verheffinge ende 3 vander triplicien ende daer by he- uet die sonne heerscapie op die sub- stancie Ende daer mede salmen mengen	692
28	jupiter die heer js vander natuer liker substancien Ende alsoe moetmen doen van alden husen ende alsoe suldy weten wolcke planete dat meest	696
32	machten heuet jn die stede Oeck vijntmen machten vanden toeuallen der planeten dat is als een dagelicsche planete js by dage bouen der erden	700
64ra	ende by nachte onder derde Ende ene nach- telike planete js tsnachs bouen der erden ende jn dien dach onder der erden	704
4	ende dat ene manlike planete oeck js	

	jn een manlick teken <i>ende</i> dat een wijffelijke planete js jn een wijffelick teken	708
8	Vander naturen van saturnus	
	S <i>Aturnus</i> js quaet manlick <i>ende</i> dagelike <i>ende</i> hy bediet vaderen als die gebornesse is by dage <i>ende</i> hy bediet die laetste outhede op dat hy js jnt westene <i>ende</i> dbegyn vander outhede als sy js oestijne <i>ende</i> hy bediet swaerhede van coude <i>ende</i> droechte somwijlen bij avonturen wort sijne <i>complexie</i> cout <i>ende</i> vorsch js swaer van <i>stinckender</i> roke van vele etene van <i>vraeyer mynnen</i> Ende hy bediet nijen raet <i>ende</i> wel te heilene Ende hy bediet oeck lantwynninge <i>ende</i> vergaderinge van volcke Ende op dat hy js geformeert jn dorperlike dingen op dat hy js ongeformeert Ende hy bediet cagelhede <i>ende</i> ewelike viantscap <i>ende</i> rouwe <i>ende</i> zwaringe vander harten <i>ende</i> quaet <i>ende</i> strijt makende op dat hy js ontformeert Ende is hy geformeert soe bediet hy oude dingen geduerlick <i>ende</i> eerachticheit <i>ende</i> lantwynninge Ende hy bediet oeck lazarij <i>ende</i> artike <i>ende</i> cancker <i>ende</i> alle siecheden die van melancolien comen Ende vare pelgrummagien <i>ende</i> gevanckenissen <i>ende</i> banden <i>ende</i> pijnne <i>ende</i> traechede <i>ende</i> substantie van doden vaderen <i>ende</i> vanouden vaderen <i>ende</i> groet broeders <i>ende</i> goken <i>ende</i> scalcken <i>ende</i> onwerdigen lieden <i>ende</i> werken van leidere Ende js jupiter met hem geuoet soe betekent hy werck van perkementen daermen jn scrijuet bueken	712 716 720 724 728 732 736 740 744

64r

64ra7

64ra14

64ra34

64rb3

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur d 5 aangebracht.

teken: De n is zeer uitgerekt tot een regelvuller.

hy: Eerst schreef de kopiist by, waarna hij de b verbeterde tot een h.

pelgrummagien: De staarten van de beide g's zijn in de ondermarge verlengd.

groet: Moeilijk leesbaar omdat het erboven staande doden is gaan vlekken.

8	van diuine <i>Ende</i> js mars met hem soe bediet hy snydinge ende bereydinge van solen ende van scoenen <i>Ende</i> js die sonne met hem soe bediet hy werck van	748
12	ledere behorende met groten heren <i>Ende</i> js <i>venus</i> met hem soe bediet hy werck van ledere daermen tamburen af maect ende anderen jnstrumenten van spele	752
16	<i>Ende</i> js <i>mercurius</i> met hem soe bediet hy werck van ledere daermen jn scrijuet jnstrumenten ende testamenten <i>Ende</i> js die mane met hem soe bediet hy bereidinge	756
20	van ledere van wilden beesten ende dier gelike <i>Saturnus</i> bediet der joden geloue ende zwarte clederen ende die oren bynnen jnden mensche ende die mage ende die mylte ende	760
24	die zwarte veruwe ende den saterdach ende den nacht volgende den dijnsdage <i>Ende</i> sijne meeste jaer sijn 415 die grote jaer 57 die middele 43 ende	764
28	$\frac{1}{2}$ ende sijne mynste jaer 30 <i>Ende</i> hy heuet grote macht jnt noerden <i>Ende</i> hy bediet enen man nyet alte zwart ende als hy gaet siet hy gerne nederwaert	768
32	ende telcken stappe vergaderen sijne voeten ende hy is zwaer ende mager met cleynen ogen ende droge huyt ende	772
64va	dunnen baert jn die kaken ende dicke lippen ende een suptijl bedrieger ende verrader ende dootslager <i>Ende</i> <i>doracius</i> seit dat hy bediet enen man vol haers met vergaderden wijnbrauwen	776
	Vander naturen van jupiter	
8	I <i>Vpiter</i> js goet manlick ende dagelick ende hy bediet substancie ende hy maect vorshede getempert met luchtijne sangwijn <i>Ende</i> hy bediet gerechte jn gemeynnten te jugere	780
12	rene ende peys onder die lieden ende	

	comenscape die sijn sonder bedriech	784
16	Ende hy bediet den leuenden geest waerachtich gedoechsamede ouer- vloeichede van goeden dingen Ende hy bediet siecheden van oueruloeiende	788
20	comende van goeden bloede Iupiter js ene planete van vroetscape ende van verstantenissen Is saturnus met hem soe bediet hy nygromancie ende to- uerie ende bemaninge ende dier gelike	792
24	Ende js mars met hem soe bediet hy sciencie van medecine Ende js sol met hem soe bediet hy behendichede	796
28	jn twiste ende jn disputacien Ende js venus met hem soe bediet hy makinge van sange ende van anderen genuעה- liken sciencien Ende js met hem mercu- rius soe bediet hy sciencien van aris- metiken ende van te scrijuen astronomie	800
32	ende philosophie ende geometrie Ende js die mane met hem soe bediet hy	804
64vb	sciencie van maten van water ende van lande Iupiter bediet milthede ende scamelhede ende gerechtichede Ende hy	
4	bediet die leuer ende die mage ende tslincke ore ende die armen ende die han- den ende den buyck ende die dermen ende dat lijchaer Ende hy bediet asachtige	808
8	veruwe ende groene ende soete smake Ende hy heuet den donderdach ende dien nacht alsoe volgende den maendage	812
12	Ende sijne meeste jaer sijn 418 ende sijne grote jaer sijn 79 ende sijne middel jaer sijn 45 ende $\frac{1}{2}$ ende sijne mynste jaer sijn 12 Ende sijne cracht	816
16	js jnt westene Iupiter bediet enen witten man hebbende roethede jnt aensichte ende sijn ogen nyet al zwart ende sijne nase gaten oneffene ende nauwe ende hy js calu hebbende	820

20	zwarthede jn ennich of aen ennich van sijnen tanden Ende hy js van scho- nen wesene ende van goeden moede ende van goeden seden ende van schonen	824
24	lichame Ende doracius seit dat hy bediet grote ogen ende enen brede baert ende kersp	828
	Van mars naturen	
28	M Ars js manlick ende nachtelick quaet ende hy maect hitte ende droechte Ende hy bediet broeders ende pelgrummagie ende jonchede Ende hy	832
32 65ra	js van bitteren smake Ende hy bediet alle werken diemen doet met vuere ende met jsere ende al datmen slaet met hameren ende bereydinge van	836
4	zwerden Ia js saturnus met hem soe bediet hy Iser te slane Ende js ju- piter met hem soe bediet hy slany- nge van copere Ende js die sonne met hem	840
8	soe bediet hy slanynge van goudenen pennyngen Ende js venus met hem soe bediet hy meesterie van ornamenten Ende js mercurius met hem soe bediet	844
12	hy slanynge van naelden Ende js die mane met hem soe bediet hy slanynge van scalen daermen mede weget Ende js hy allene soe bediet hi werck van	848
16	medecine Ende en js gene planete met hem soe bediet hy ontoedinge van wonden Ende is saturnus met hem geuoetet soe bediet hy werck van	852
20	medecijnen ende van wonden Ende js jupiter met hem soe bediet hy cure vanden ogen Ende eest venus soe be- died hy achemeringe als hoefden sche-	856

64vb27

naturen: De laatste n is enigszins verlengd tot een regelvulling

65r

Geheel links onder op het blad is de katernsignatuur d 6 aangebracht.

65ra14-21

Het watermerk in dit blad, de gotische P, is hier met potlood overtrokken, mogelijk door Menhardt, die ook op de schutbladen I, II en I* noteerde – zie de Inleiding, par. 2. Rechts van de tekstkolom staat, ter hoogte van het overtrokken watermerk, een potloodstreep.

65ra15

hi: Is superscript geschreven.

24	ren <i>ende</i> harde <i>ende</i> nagele corten Ende js marcurius met hem soe bediet hy bloet laten ter aderen Ende js die mane met hem soe bediet hy wt	860
28	treckinge van tanden Mars bediet bloetstortinge <i>ende</i> roef <i>ende</i> causse- ment <i>ende</i> haestichede <i>ende</i> cleynne scaemte Ende hy bediet cleynne pel- grummagie buten lande <i>ende</i> kijnder	864
32 65rb	nyet voldragen <i>ende</i> cleynne broederen <i>ende</i> susteren Ende hy bediet bernende cortse comende van verbernenden bloe- de <i>ende</i> bloeidege puysten <i>ende</i> zweren <i>ende</i> ommelage <i>ende</i> eetynghe van vort- ten vleesche <i>ende</i> zwerynghe jn die helft vanden hoefde <i>ende</i> thelsche vuer	868
4	Ende bescoutene saturnus dat bediet hatije <i>ende</i> groten nijt Mars heuet die heerscapie vander gallen <i>ende</i> vanden aderen <i>ende</i> vanden rugge Ende hy heuet rode veruwe Ende den dijns- dage <i>ende</i> dien nacht volgende den saterdage Ende sijne meeste jaer sijn 264 <i>ende</i> sijne grote jaer zijn	872
8	66 <i>ende</i> sijne middele jaren zijn 40 <i>ende</i> ½	876
12		880
16		884
65va	Hier beghynt die almanack van den planeten	[62]
4	I Nden name gods heb ick begon- nen den almenack want die const altemael verloren js want lut- tel clercken <i>ennigen</i> almenack verstaen connen want sy met cyferen gemaect sijn	1 4
8	hier omme heb icken met anderen letteren gemaect datten allen clercken <i>ende</i> lieden	

65rb17

Na ½ is de rest van de tekstkolom (ongeveer een halve kolom) blanco gelaten.

65va1

Hier: De H is in de bovenmarge verlengd. Tegen de linkerkant ervan is een gezichtje getekend.
Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 356.

65va2

planeten: De laatste n is verlengd tot regelvuller.

	sullen mogen <i>lesen</i> want geen gewariger	8
12	boeck gemaect en js op den jaer loep der planeten want dit boeck heet octaue sperre des 8 speers sonder vander son- nen allene die heb ic gemaect opten	12
16	loep des 9 speers na <i>Iohannes</i> de sacsonia Saturnus	
	S <i>Aturnus</i> js jn jaren geset jnt jaer doemen screef 1391 doen was sa- <i>turnus</i> op I ende jnt jaer daer na op 2	16
20	ende alsoe voert tot dat alle die jaren voerleden sijn ende dan begynt hy we- der op I ende alsoe ewelick durende	20
24	van elcken teken Ende <i>saturnus</i> geet jn 12 maenden 12 graden ende 12 minuten ende 62 secunden Ende dit begint opten jersten dach van merte Ende alle jare suldy tel- len hoe vele dat hy jn elcke maent	24
28	gheet want hy gheet jn elcke maet I graet want <i>saturnus</i> jnt jaer van 91 was jn <i>virgine</i> ende jnt jaer daer ghy jnt sijt daer staet teken tegen ende graet	28
32	Ende aldus eest te verstane ewelick voert	
65vb	Iupiter	32
	I <i>Vpiter</i> begynt oeck opten jersten dach van merte daer suldijen vijnden jnt jaer van 91 jnt hoeft van sijnre tafelen	
4	daer I steet daer tegen staet teken	36
	daer hy jn js ende den graet Ende als sijn jaren voerleden sijn begynt hy weder op I ende alsoe ewelick	
8		
	Mars	40
	M <i>Ars</i> begynt oeck jnt jaer van 91 op I ende daer tegen steet teken ende graet daer hy jn js Ende als sijne jaren verlopen sijn begynt hy weder	44
12	op I ewelick Ende hy geet bynnen omme jare 6 tekenen ende 11 grade ende 16 minuten ende 26 secunden Ende alsoe als gijt verstaet van mars alsoe suldy ve- nus ende <i>mercurius</i> vijnden ewelijck jn haren tafelen alsoe als men mars ende ju-	48
16		

20	piter vijnt alsoe suldijse allen vijnden elck jnt sijne	52
	Venus	
24	V enus gaet bynnen enen jare 7 tekenen ende 15 graden ende 1 minute ende 42 secunden Ende hy gaet ten 30 dagen 18 graden ende 29 minuten ende 64 secunden	56
	Mercurius	
28	M ercurius gaet bynnen 9 dagen 27 graden ende 57 minuten Ende hy gaet jn 3 maenden 9 tekene ende 15 grade ende 69 minuten Mercurius gaet nummermeer	60
32	vorder vander sonnen soe mennich 9 dage soe mennich 27 grade als ghy 30 graden hebt soe trect 1 teken af	64
66ra	Den drake	
	E nde die drake begynt oeck jnt jaer van 91 op 1 ende daer tegen steet teken ende graet daer hy jn js Ende als sijne jaren voerleden sijn begynt hy weder op 1 ewelick Ende die drake gaet bynnen enen jare 6 tekenen ende 11 graden ende 16 minuten ende 26 secunden	68
4		
8		72
	N V suldy weten ende verstaen dat ghy van elcker planeten oeck sult weten des draexs hoeft hoe vele datse des jaers gaen ende ter maent ende dan suldy rekenen hoe vele datse tjaers gaen of ter maent hoe mennigen graet Ende als ghy 30 graden hebt dats 1 teken ende alsoe voert Ende hier ane suldy rekenen van elcker planeten die ghy wilt weten als vanden jersten dage des merts	76
12		
16		80
	Venus	84
20	N V suldy weten dat venus nyet meer dan 2 tekenen en gaet voere die sonne Ende als hy voer die sonne js 2 tekenen dan geet hy afterwaert met dat die sonne js venus after lyt 2 tekenen ende die sonne oestwaert js ende venus 2 tekenen after bleuen js dan gaet hy jerstwerf voert Ende dit suldy oeck verstaen van mercurius dat mer-	88
24		
28		92

	curius oeck soe doet als venus doet mer hy en is alsoe verre vander sonnen nyet mer I teken ende myn dan $\frac{1}{2}$ ende doet recht als venus doet jnden ganck voer die sonne ende after die sonne	96
32		
	Die sonne	
66rb	O Pten 13 dach van merte was die sonne enen graet jn ariete ende 41 minuten als ghy dier minuten hebt alsoe vele datter 60 sijn dats enen graet /	100
4	dien graet suldy doen totter sonnen ta- fele want dan salt sijn opten 12 dach van merte ende dan sal die sonne opten 12 dach van merte hebben enen graet jn ariete Ende als noch alsoe vele jaren ver- lopen sijn dat ghy noch enen graet hebt dan sal die sonne opten 11 dach des merts enen graet sijn jn ariete ende alsoe voert ewelick na dier tafelen johannes de sacsa- nia dit is te verstane des 9 speers Ende het verloept telcken 40 jaren 21 minuten Ende die sonne die geet tallen 30 dagen I teken een luttel myn te 30 dagen soe gaet die sonne 29 grade ende 20 mi- nuten ende 10 secunden Ende dit is den loep der sonnen Ende dit suldy rekenen van maenden te maenden ewelick durende	104
8		108
12		112
16		116
20		120
	Saturnus	
	S Aturnus gaet 12 graden bynnen enen jare ende 13 minuten ende 35 secunden	
24	I Vpiter bynnen enen jare Iupiter I teken ende 20 minuten ende 25 secunden	124
	M Ars gaet bynnen enen Mars jare 6 tekenen ende 11 grade 17 mi- nuten ende 7 secunden Venus	128
28		
	V enus gaet bynnen enen jare 7 teke- nen ende 15 grade I minute ende 62 se- cunden Bynnen 30 dagen gaet venus 18 grade jn I teken ende 19 minuten	132
32		

	dit is den middel loept Mercurius	
	ME rcurius loept jn 9 dagen 27 grade	
	ende 47 minuten ende 37 secunden	
66va	Ick hebbe dit vten Alfoncius genomen	136
	ende vten tafelen van arabijen daer	
4	icx meest wtgenomen hebbe ende een	
	luttel wt johannes de sacsonia ende wt	
	sijnen almenacke ende vten almenacke	140
	vanden walschen lande ende vten alme-	
8	nacke van vtrecht Ende wt allen de-	
	sen heb ic dit genomen ende vergadert	
	bijder hulpen gods	144
	N V der sonnen tafelen die verlo-	
12	pen telcken 40 jaren 21 minu-	
	ten Ende dit is te verstane vanden	
	jare van 80 Mer doemen screef 1491	148
	doen dedemen op elck teken vander	
16	sonnen 41 minuten want telken 40	
	jaren verlopen 21 minuten Ende als	
	ghy hebt 60 minuten dats enen graet	152
	daer die sonne doen was opten 13	
20	dach van merte doen was die sonne	
	1 graet jn ariete ende als men daer 60	
	minuten toe doet opten voerseiden tijt	156
	soe hadde die sonne opten 12 dach van	
24	merte enen graet jn ariete Ende als	
	ghy noch 60 minuten hebt dan salse	
	sijn opten 11 dach van merte I graet	160
	jn ariete na nona spera dats 9 speers	
	Ende aldus eest te verstane ewelijck	
28	I Nt Iaer doemen screef 1391 opten	
	jersten dach van merte soe was die son-	164
	ne 5 graden jn piscibus ende 8 minu-	
32	ten ende 56 secunden Ende 28 jaer daer	
	na soe js die sonne opten jersten dach	
	van merte 4 graden jn piscibus ende	168
66vb	58 minuten ende 9 secunden ende aldus	
	voert tot 28 jaren telcken als ic v vore	
	gewijst hebbe telcken 28 jaren soe	
4	gaet 11 minuten af ende 60 minuten	172
	js enen graet / dit is te verstaen naden	
	octaue spere Aldus heeft alle dinck	
	ter werelt I wederkeren want die nv	

8	sijn dalder hoechste vander werelt die van hem comen die sullen dalder nederste wesen sy en vresen haren god nyet met <i>enniger harten</i> soe blijuen sy jn	176
12	hare rijcheit Ende die nv die alder armste zijn vander werelt sy sullen die alder rijcste zijn na een getal van jaren op datse hem van sonden hoeden	180
16	ende gode <i>yinnichliken mynnen</i> Ende dit coemt al bijden wille gods	184
20	W Ant doemen screef 1384 doen was <i>saturnus</i> jn tauro doen versloech die coninck van vrancrijke die vlemynge jn vlaenderen Ende doemen screef 137 doen was die strijt te	188
24	baeswilder doen was <i>saturnus</i> jn scorpi-one doen waren die brabantische heren verslagen die hartoch weynsselinck verloes den strijt tegen die rijnsche heren Dit coemt al vanden ouersten	192
28	god geloeft soe moet hy zijn ende vanden lope der planeten die god gescepen heeft te sijnen loue ende te sijnen wille Ende aldus heeft alle dinck	196
32	een wederkeren byden wille gods	200
67ra	E Nde jck lodewijck hebbe gemeten polus articus die js hoge vander stadt van tienen 50 grade ende rechte onder die werelt soe steet enen ende heyt polus antortaticus die	204
4	men hier nyet sien en mach Ende polus articus vorseit js oeck hoge vander stat van diest 50 grade Polus articus die wi hier sien dat heit die	208
8	zeylsterre daer die scipluden met varen Ende dese sterre suldy aldus kennen dat ghy uwen rugge sult keren	212
12	ter sonnen waert daer die sonne te noene daechs pleech te staen ende dit suldy doen jnder nacht ende siet ten noer-	

	den waert al bijden achtersten rade van	216
16	den wagene die geheiten js visula maior daer staet <i>polus articus</i> altoes tegen die achterste radere <i>Ende polus</i> js een schoen sterre <i>ende</i> steet allene by	220
20	den wagene <i>Ende</i> den wagen loept al <i>omme ende</i> hier suldijsse vijnden ewelick <i>Ende</i> jc segge dat <i>polus</i> hergeet ofte al ertrijke hergeet <i>Ende</i> dit suldy	224
24	merken <i>Ende</i> dat ic v van <i>saturnus</i> van ju- piter van mars van <i>venus</i> <i>ende</i> van <i>mercurius</i> geseit hebbe haer tafelen houden den gewarigen loep <i>Mer</i>	228
28	dat ic v geleert hebbe watsy des jaers gaen <i>ende</i> ter maent <i>ende</i> elx dages dat js te verstane den mid- del loep	232

Den gewarigen loep

[63]

	N V sal ic v den rechten gewa- rigen loep leren <i>Saturnus</i>	1
32	geet bynnen 8 maenden 20 graden jn sijn vorwaert gaen <i>Ende</i> als hy recht	4
67rb	tegen die sonne coemt deen op deen sijde vander werelt <i>ende</i> dander op dander sijde	
4	vander werelt dat heyt een opposicie dan moet <i>saturnus</i> weder achterwaert gaen tot dat die sonne <i>hem</i> jn 2 tekenen na coemt dan geet hy weder voert	8
8	I upiter geet jn 4 maenden 30 graden als hy tegen die sonne coemt <i>dan</i> moet hy achterwaert gaen tot dat die sonne	12
12	jn 2 tekenen <i>hem</i> na coemt dan geet hy weder voert M ars geet bynnen 6 weken I teken jn sijn voertgaen / M er als hy	16
16	jnder opposicien coemt tegen die sonne <i>dan</i> geet hy weder achterwaert M er als hy der sonnen jn 2 tekenen na coemt <i>dan</i>	

	geet hy weder vorwaert Venus geet	20
20	jn 24 dagen 1 teken <i>ende</i> als hy voer die sonne js 2 tekenen dan geet hy achterwaert tot dat die sonne voer <i>hem</i> 2 tekenen leden	
	js dan geet hy weder vorwaert Mercurius	24
24	geet bynnen 18 dagen 30 graden <i>ende</i> als hy voer die sonne js een luttel myn dan <i>venus</i> dan loept hy weder achterwaert	
	tot dat die sonne <i>hem</i> leden js een teken	28
28	<i>ende</i> meer dan een half dan geet hy we- der vorwaert Ende hier aen suldy weten	
	aen <i>saturnus</i> aen jupiter aen mars aen <i>venus</i> aen <i>mercurius</i> jn wat teken dat	32
32	sy sijn <i>ende</i> jn wat graden Ende dit suldy rekenen ewelick als voerseit js Aldus	
	suldy weten wat sy jn elck maent gaen <i>ende</i> wat sy elcx daechs gaen	36
36	Om dat gijt te seker weten sult soe suldyt sien aen die sonne jn wat teken	
67va	jn wat grade datse js des jersten daech des merts / <i>ende</i> sult dan sien die tafele	40
	van <i>saturnus</i> van jupiter van mars van <i>venus</i> <i>ende</i> van <i>mercurius</i> of dese voer	
4	die sonne sijn of en sijn alsoe verre als ict geseit hebbe Die ghy after	44
	die sonne vijnt meer dan 2 tekene die gaen alle vorwaert dit is den gewa- rigen loop van desen Mer vander son- nen <i>ende</i> vander manen <i>ende</i> vanden hoef- de des draexs soe en eest nyet te ver- stane als vanden anderen dat suldy ver- staen alsoet voerseit js / Want die sonne geet alle 30 dagen een teken een lut- tel myn / te 30 dagen geet die sonne 29 grade <i>ende</i> 24 minuten <i>ende</i> 10 secun- den dit is den loop der sonnen Ende die mane geet alle dage 13 graden <i>ende</i> 10 minuten <i>ende</i> 35 secunden Die sonne heeft 4 tafelen / <i>ende</i> alst scrickel jaer js soe neemtmen dierste tafele want jnt jaer van 92 soe nammen dierste tafel <i>ende</i> andere nyet	48
8		
12		52
16		56
20		60

	Die planeten te kennen	[64]	
24	N V sal ic v leren hoe ghy die planeten kennen sult Aristo- teles die seget aldus dat gene plane- te en dauert noch en vlinct want		1
28	die sonne en sietmen nyet daueren noch vlincken noch die mane noch gene plane- te Ende die planeten suldy dus kennen Ghy sult sien waer die sonne aen die mane vergadert Als die mane ontfaen sal soe suldy rekenen alle dage wat die mane geet		4
32	Ende dan soe suldy sien van wat planeten daer ghy af weten wilt ende siet jn wat teken hy js ende reket der manen ganck wale want die mane sal v wisen wat planeten ghy weten wilt Saturnus js dordalf jaer jn een teken js zwartachtich ende roet ende na loot gescepen ende js cleynne jnt aensiene Iupiter js I jaer jn I teken ende js wit ende groet jnt aensiene gelijk thenne Mars geet bynnen 2 maen den I teken ende is roet gelijk den vuere ende is gelijk den jsere ende js mynder dan jupiter jnt aensiene Venus geet jn myn dan jn 30 dagen I teken ende js gescepen als jupiter ende groet jnt aensiene ende wit gelijk copere Mercurius geet jn myn dan jn 24 dagen I teken ende js wit ende claer ende mynder dan venus ende gelijct den quicsiluer Aldus suldy weten waer sy allen sijn ende haren gerechten ganck oft god wil want hier staet jnden middel loep der planeten ende den gewarigen loep der planeten ende den loep die tussen beyde js		8
67vb			12
4			16
8			20
12			24
16			28
20			32
24			36

28	Vanden facien	[65]	
	N V suldy weten dat elck van den 12 tekenen js jn 3 ghe- deilt ende dat heiten facien of aen- sichten Dierste facies van ariete 32 dat hoert mars toe Dander der sonnen ende t dorde venus Dierste fa- 68ra cies van tauro dat hoert mercurius toe Dander der manen t dorde saturnus Dierste facies van gemini hoert toe 4 jupiter dander mars ende alsoe voert den anderen veruolgende		1 4 8
	Vanden husen der planeten	[66]	
8	S aturnus heeft 2 husen dierste ca- pricornus dander aquarius Iupi- ter 2 dierste sagittarius dander pisces mars 2 dierste aries dander scorpius Die sonne een dats leo Venus 2 diers- 12 te taurus dander libra mercurius 2 dierste gemini dander virgo Die ma- ne een dats cancer		1 4 8
16	E Nde als een planete jnt oeste op geet een kijnt dat dan gebo- ren wort het neemter af sijn natuer ende alle dinck wat dat js Ende als een planete js jn haer huys dan heeftse 20 meerre macht dan jn een ander huys W At planete dat voer die sonne geet daer heeftmen den tijt na Wat planete dat metter sonne geet daer 24 heeftmen dweder na Ende als die ma- ne ende saturnus vergaderen soe heeftmen gerne vele quaets geuals jn ertrij- ke Ende als mars ende die mane verga- 28 deren dan geualt vele quaets jn die werelt Ende als jupiter ende die mane vergaderen dan geualt vele goets jn die werelt Ende als die mane ende ve-		12 16 20 24

32 *nus vergaderen soe geualt vele minnen
ende vreden jn die werelt*

68rb **Vander vreemder planeten**

[67]

	E Nde weet dat een planete heeft	1
	meerre macht op haer ure dan	
4	op een ander ure want daer sijn drie- rehande uren Dierste heiten gelike	4
	uren dats vander eenre noenen totter	
8	ander want kalengieren ende vele tafelen ende almenacke die houden datmen ge- like uren te noemen begynnen sal te	8
	tellene Mar natuerlike uren dats van	
12	dat die <i>sonne</i> op geet tot dat sy onder geet Mer constelike uren dat heiten onge- like uren ende dat is te verstane aldus	12
	dat ongelijck vren sijn hoe cort dat die	
16	dach js hy heeft 12 uren hoe lanck dat hy js hy heeft oeck mer 12 uren	
	Want onse here <i>ihesus cristus</i> seit het sijn	16
	12 uren jnden dage Ende aldus eest oeck	
20	te verstane vander nacht ende dit sijn der planeten uren ende met desen uren	20
	werken meesters Ende ghy sult weten	
	dat elcke ure heeft enen heer ja vanden	
24	7 planeten jn deser manieren ende elcken dach heeft 12 uren ja vanden ongeli- ken uren dats 6 voer middach ende 6	24
	na middach Ende oeck elxs nachs 12	
28	uren dats 6 voer middernacht ende 6 na middernacht Exempel opten	
	<i>sonnedach</i> als die <i>sonne</i> rijst soe js die	28
	<i>sonne</i> here vander jerster uren ende ve- <i>nus</i> vander ander uren ende <i>mercurius</i>	
32	vander dorder uren ende alsoe voert tot dat die 24 uren leden sijn dats dach	32
	ende nacht dan begynt die maendach	
68va	dan soe js die mane vrouwe vander iers-	

68rb1
68rb34

planeten: *De laatste n is verlengd tot een regelvuller.*
maendach: *De rechterpoot van de h loopt met een lus ver in de ondermarge door.*

	ter uren <i>ende saturnus</i> vander <i>andere</i> uren	
	<i>ende</i> alsoe voert begynnende sol <i>venus mer-</i>	36
4	<i>curius luna saturnus jupiter mars Aldus</i>	
	<i>regneren</i> sy op die 24 uren <i>van elcken</i>	
	<i>dage ende nachte Ende elcke ure js gedeilt</i>	
	<i>jn 6 minuten ende hier toe hoert een ta-</i>	40
8	<i>fele soe vijntment lichtelike Mer van</i>	
	<i>den geliken uren soe salmen dierste ure</i>	
	<i>begynne te tellene te middage na die</i>	
	<i>twelfste ure ende dat js dierste ure ende</i>	44
12	<i>alsoe voert tot 24 uren leden sijn dat</i>	
	<i>sal sijn des ander daechs te noene / ende</i>	
	<i>dese ure duert omtrent I myle weechs</i>	
	<i>te gane ende dan begynt die ander</i>	48
16	<i>ure ende alsoe voert alst voerseit js</i>	

Vanden arten der planeten

[68]

	H ier heb jc geseit vanden dagen	1
	<i>ende uren der planeten nv siet</i>	
20	<i>van wat arten die planeten sijn Sa-</i>	
	<i>turnus planete js zwaer als houen te wyn-</i>	4
	<i>nen wijngaerden ende lant ende al dat hy</i>	
	<i>doet is zwaer ende met pijnen doet hy al-</i>	
24	<i>le dinck Iupiter pijnt lichtelick hy</i>	
	<i>heeft lichte arten als te sijne wisseller</i>	8
	<i>ende der tafelen van gelde of hy ver-</i>	
	<i>coept cleder of werct metter naelden</i>	
28	<i>of hy scrijft ende studeert gerne of hy js</i>	
	<i>muntere Mars arten horen ten vuere</i>	12
	<i>als smeden ende dies gelijke Solis aert</i>	
	<i>js jn haren clymmene een goutsmyt</i>	
32	<i>ende jnden dalene werckman van copere</i>	
	<i>Venus aert js singen ende spelen op jn</i>	16
	<i>strumenten van musijken ende mynt gerne</i>	
	<i>vrouwen Mercurius aert js scrijuen ende</i>	
68vb	<i>studeren ende js here van scifturen of</i>	
	<i>hy wort coepman Luna haer aert js</i>	20
	<i>beesten hanteren of coepman Dese</i>	
4	<i>geboerten machmen weten byden</i>	
	<i>tafelen</i>	

	iii	Teken	gr		Jaer	Teken	gr
91	3	Durgo	2	Dat is Saturnus tabel Saturnus geet in 12 maenden 12 graden ende 13 mi nuten ende 31 se cunden. En hier aen suldi rekenen waer ghy hou al toes vynden sulc	31	Durgo	8
92	2	Durgo	11		32	libra	22
93	3	Durgo	19		33	libra	4
94	4	libra	11		34	libra	19
94	4	libra	14		34	Scorpi ⁹	29
96	6	Scorpi ⁹	11		36	Scorpi ⁹	12
98	8	Scorpi ⁹	18		38	Sagittari ⁹	12
98	8	Scorpi ⁹	18		38	Sagittari ⁹	4
99	9	Sagittari ⁹	19		39	Sagittari ⁹	13
13	10	Sagittari ⁹	20		40	Sagittari ⁹	21
	11	Capitoni ⁹	1		41	Capitoni ⁹	11
	12	Capitoni ⁹	11		42	Capitoni ⁹	11
	13	Capitoni ⁹	20		43	Capitoni ⁹	26
	14	Aquari ⁹	3	44	Aquari ⁹	1	
	14	Aquari ⁹	14	44	Aquari ⁹	18	
	16	Aquari ⁹	24	46	Aquari ⁹	29	
	18	Pisces	11	48	Pisces	10	
	18	Pisces	18	48	Pisces	22	
	19	Aries	18	49	Aries	4	
	20	Aries	10	49	Aries	18	
	21	Taurus	23	50	Aries	28	
	22	Taurus	11	50	Taur ⁹	11	
	23	Gem ⁹	19	51	Taur ⁹	21	
	24	Gem ⁹	11	52	Taur ⁹	8	
	24	Cancer	14	53	Gem ⁹	22	
	26	Cancer	1	54	Gem ⁹	8	
	28	Cancer	14	55	Cancer	6	
	28	leo	21	56	Cancer	20	
	29	leo	12	57	leo	11	
	30	Durgo	21	58	leo	19	
				59			
				60			

Afb. 34. Wenen, ÖNB, 2818, f.69r (verkleind)

[69]

	ANNI	TEKEN	GRAET	
69ra	91	VIRGO	2	1
	92	VIRGO	11	
4	93	VIRGO	19	4
	94	LIBRA	11	
	95	LIBRA	14	
	96	SCORPIUS	11	
8	97	SCORPIUS	17	8
	98	SCORPIUS	18	
	99	SAGITTARIUS	19	
	13	SAGITTARIUS	20	
12	11	CAPRICORNUS	1	12
	12	CAPRICORNUS	11	
	13	CAPRICORNUS	20	
	14	AQUARIUS	3	
16	15	AQUARIUS	14	16
	16	AQUARIUS	24	
	17	PISCES	5	
	18	PISCES	17	
20	19	ARIES	18	20
	20	ARIES	10	
	21	TAURUS	23	
	22	TAURUS	5	
24	23	GEMINI	18	24
	24	GEMINI	11	
	25	CANCER	15	
	26	CANCER	1	
28	27	CANCER	14	28
	28	LEO	27	
	29	LEO	12	
	30	VIRGO	25	

69r-72r

De tabellen op deze folia zijn gelinieerd met een zeer lichte, sepiakleurige inkt. Rondom de tabellen is een dubbel kader aangebracht. Door de liniëring zijn de jaartallen, volgnummers van de jaren, de namen van de tekens van de dierenriem, en de graadaanduidingen steeds in een hokje terechtgekomen. Dit geldt niet voor de begeleidende teksten tussen of onder de kolommen. Tussen de tabelkolommen en de begeleidende tekst is steeds één regel witruimte gelaten.

69ra1

ANNI: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

69rc	IAER	TEKEN	GRAET	32
	31	VIRGO	8	
	32	LIBRA	22	
4	33	LIBRA	4	
	34	LIBRA	19	36
	35	SCORPIUS	19	
	36	SCORPIUS	12	
8	37	SAGITTARIUS	12	
	38	SAGITTARIUS	4	40
	39	SAGITTARIUS	13	
	40	SAGITTARIUS	25	
12	41	CAPRICORNUS	5	
	42	CAPRICORNUS	15	44
	43	CAPRICORNUS	26	
	44	AQUARIUS	7	
16	45	AQUARIUS	18	
	46	AQUARIUS	29	48
	47	PISCES	10	
	48	PISCES	22	
20	49	ARIES	4	
	50	ARIES	18	52
	51	ARIES	28	
	52	TAURUS	11	
24	53	TAURUS	25	
	54	GEMINI	8	56
	55	GEMINI	22	
	56	CANCER	6	
28	57	CANCER	20	
	58	LEO	5	60
	59	LEO	19	
	60			

69rb	DIT IS SATURNUS			
	TAFEL			64
	SATURNUS GEET			
4	IN 12 MAENDEN 12			
	GRADEN ENDE 13 MI			

8	NUTEN ENDE 35 SE- CUNDEN ENDE HIER AEN SULDI REKENEN WAER GHY HEM AL TOES VIJNDEN SULT	68 72
12	SATURNUS GEET IN 12 MAENDEN 12 GRADE ENDE 12 MINUTEN ENDE 42	76
16	SECUNDEN ENDE IN 30 DAGHEN I GRAET	80

69v **DIT IS IUPITERS TAFELE**

69va	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="text-align: center;">IAER</th> <th style="text-align: center;">TEKEN</th> <th style="text-align: center;">GRAET</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td style="text-align: center;">1</td><td style="text-align: center;">SAGITTARIUS</td><td style="text-align: center;">24</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">2</td><td style="text-align: center;">CAPRICORNUS</td><td style="text-align: center;">22</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">3</td><td style="text-align: center;">AQUARIUS</td><td style="text-align: center;">20</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">4</td><td style="text-align: center;">PISCES</td><td style="text-align: center;">19</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">5</td><td style="text-align: center;">ARIES</td><td style="text-align: center;">15</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">6</td><td style="text-align: center;">TAURUS</td><td style="text-align: center;">14</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">7</td><td style="text-align: center;">GEMINI</td><td style="text-align: center;">15</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">8</td><td style="text-align: center;">CANCER</td><td style="text-align: center;">17</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">9</td><td style="text-align: center;">LEO</td><td style="text-align: center;">19</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">10</td><td style="text-align: center;">VIRGO</td><td style="text-align: center;">24</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">11</td><td style="text-align: center;">LIBRA</td><td style="text-align: center;">18</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">12</td><td style="text-align: center;">SCORPIUS</td><td style="text-align: center;">28</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">13</td><td style="text-align: center;">SAGITTARIUS</td><td style="text-align: center;">27</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">14</td><td style="text-align: center;">CAPRICORNUS</td><td style="text-align: center;">28</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">15</td><td style="text-align: center;">AQUARIUS</td><td style="text-align: center;">25</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">16</td><td style="text-align: center;">PISCES</td><td style="text-align: center;">21</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">17</td><td style="text-align: center;">ARIES</td><td style="text-align: center;">29</td></tr> <tr><td style="text-align: center;">18</td><td style="text-align: center;">TAURUS</td><td style="text-align: center;">18</td></tr> </tbody> </table>	IAER	TEKEN	GRAET	1	SAGITTARIUS	24	2	CAPRICORNUS	22	3	AQUARIUS	20	4	PISCES	19	5	ARIES	15	6	TAURUS	14	7	GEMINI	15	8	CANCER	17	9	LEO	19	10	VIRGO	24	11	LIBRA	18	12	SCORPIUS	28	13	SAGITTARIUS	27	14	CAPRICORNUS	28	15	AQUARIUS	25	16	PISCES	21	17	ARIES	29	18	TAURUS	18	84 92 96 100
IAER	TEKEN	GRAET																																																									
1	SAGITTARIUS	24																																																									
2	CAPRICORNUS	22																																																									
3	AQUARIUS	20																																																									
4	PISCES	19																																																									
5	ARIES	15																																																									
6	TAURUS	14																																																									
7	GEMINI	15																																																									
8	CANCER	17																																																									
9	LEO	19																																																									
10	VIRGO	24																																																									
11	LIBRA	18																																																									
12	SCORPIUS	28																																																									
13	SAGITTARIUS	27																																																									
14	CAPRICORNUS	28																																																									
15	AQUARIUS	25																																																									
16	PISCES	21																																																									
17	ARIES	29																																																									
18	TAURUS	18																																																									

69va-c1 **DIT IS IUPITERS TAFELE:** *Deze woorden zijn verspreid over de drie kolommen als eerste regel geschreven.*

69va2 **IAER:** *Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.*

69va2 **GRAET:** *Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.*

Sat 16			Jupiter			tafel		
Jac	Teken	grit	Jac	Teken	grit	Jac	Teken	grit
1	Sagittari	24	31	Gemū	12	61	Capricorn	13
2	Capricorn	22	32	Cancer	29	62	Aquari	12
3	Aquari	20	33	leo	29	63	Pisces	4
4	Pisces	19	34	libra	3	64	aries	8
4	aries	14	34	Scorpi	11	64	Taur	6
6	Taur	14	36	Sagittari	4	66	Gemū	6
7	Gemū	11	37	Capricorn	4	67	Cancer	4
8	Cancer	11	38	Aquari	2	68	leo	12
9	leo	19	39	Pisces	1	69	Virgo	14
10	Virgo	24	40	Pisces	28	70	libra	18
11	libra	18	41	aries	26	71	Scorpi	20
12	Scorpi	28	42	Taur	26	72	Sagittari	19
15	Sagittari	21	43	Gemū	21	73	Capricorn	10
14	Capicorn	28	44	Cancer	29	74	Aquari	14
15	Aquari	24	44	Virgo	2	75	Pisces	14
16	Pisces	21	46	libra	1	76	aries	11
17	aries	29	47	Scorpi	9	77	Taur	9
18	Taur	18	48	Sagittari	10	78	Gemū	4
19	Gemū	18	49	Capicorn	8	79	Cancer	12
20	Cancer	20	50	Aquari	6	80	leo	16
21	leo	24	51	Pisces	4	81	Virgo	20
22	Virgo	28	52	aries	4	82	libra	23
23	Scorpi	1	53	Taur	2	83	Scorpi	24
24	Sagittari	1	54	Gemū	2	Jupiter geet in 12 mae den 1 teken en 20 m maen en 24 sonnen finde in 30 daghen geet Jupiter 2 griden		
25	Capicorn	1	54	Cancer	3			
26	Capicorn	29	56	leo	1			
27	Aquari	21	57	Virgo	11			
28	Pisces	24	58	libra	14			
29	aries	24	59	Scorpi	14			
30	Taur	22	60	Sagittari	14			

Afb. 35. Wenen, ÖNB, 2818, f.69v (verkleind)

	19	GEMINI	18	
	20	CANCER	20	
	21	LEO	24	
24	22	VIRGO	28	104
	23	SCORPIUS	1	
	24	SAGITTARIUS	1	
	25	CAPRICORNUS	1	
28	26	CAPRICORNUS	29	108
	27	AQUARIUS	27	
	28	PISCES	25	
	29	ARIES	25	
32	30	TAURUS	22	112
69vb	IAER	TEKEN	GRAET	
	31	GEMINI	12	
4	32	CANCER	29	
	33	LEO	29	116
	34	LIBRA	3	
	35	SCORPIUS	5	
8	36	SAGITTARIUS	5	
	37	CAPRICORNUS	4	120
	38	AQUARIUS	2	
	39	PISCES	1	
12	40	PISCES	28	
	41	ARIES	26	124
	42	TAURUS	26	
	43	GEMINI	27	
16	44	CANCER	29	
	45	VIRGO	2	128
	46	LIBRA	7	
	47	SCORPIUS	9	
20	48	SAGITTARIUS	10	
	49	CAPRICORNUS	8	132
	50	AQUARIUS	6	
	51	PISCES	5	
24	52	ARIES	4	
	53	TAURUS	2	136
	54	GEMINI	2	

69vb2 IAER: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

69vb2 GRAET: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

	55	CANCER	3	
28	56	LEO	7	
	57	VIRGO	11	140
	58	LIBRA	14	
	59	SCORPIUS	15	
32	60	SAGITTARIUS	15	
69vc	IAER	TEKEN	GRAET	144
	61	CAPRICORNUS	13	
4	62	AQUARIUS	12	
	63	PISCES	4	
	64	ARIES	8	148
	65	TAURUS	6	
8	66	GEMINI	6	
	67	CANCER	4	
	68	LEO	12	152
	69	VIRGO	14	
12	70	LIBRA	18	
	71	SCORPIUS	20	
	72	SAGITTARIUS	19	156
	73	CAPRICORNUS	10	
16	74	AQUARIUS	14	
	75	PISCES	14	
	76	ARIES	11	160
	77	TAURUS	9	
20	78	GEMINI	4	
	79	CANCER	12	
	80	LEO	16	164
	81	VIRGO	20	
24	82	LIBRA	23	
	83	SCORPIUS	24	
	IUPITER GEET IN 12 MAEN			168
28	DEN I TEKEN ENDE 20 MI- NUTEN ENDE 25 SECUNDEN			
	ENDE IN 30 DAGHEN			
	GEET JUPITER 2 GRADEN			172

69vc2 IAER: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

69vc2 GRAET: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

90

L. die 16			Mars			maſc		
Jaer	Teken	grac	Jaer	Teken	grac	Jaer	Teken	grac
1	Cancer	24	29	Aries	26	48	Pifces	29
2	Aquari⁹	1	30	Sagittari⁹	26	49	Scorpi⁹	14
3	Gem̄	14	31	Taur⁹	11	60	Aries	Λ
4	Aquari⁹	16	32	Capricorn⁹	14	61	Sagittari⁹	29
5	Cancer	11	33	Taur⁹	29	62	Aries	1
6	Pifces	2	34	Aquari⁹	2	63	Capricorn⁹	14
7	leo	20	35	Gem̄	20	64	Taur⁹	19
8	Pifces	20	36	Aquari⁹	29	65	Capricorn⁹	3
9	libra	8	37	Cancer	16	66	Gem̄	6
10	Aries	4	38	Pifces	4	67	Aquari⁹	23
11	Sagittari⁹	18	39	leo	24	68	Gem̄	22
12	Aries	18	40	Pifces	20	69	Aquari⁹	14
13	Sagittari⁹	13	41	libra	14	70	Cancer	8
14	Taurus	3	42	Aries	4	A1	Pifces	4
15	Capricorn⁹	Λ	43	Scorpi⁹	21	A2	Virgo	29
16	Cancer	20	44	Aries	22	A3	Pifces	20
17	Capricorn⁹	21	45	Sagittari⁹	19	A4	libra	9
18	Gem̄	6	46	Taur⁹	6	A5	Aries	9
19	Aquari⁹	8	47	Capricorn⁹	Λ	A6	Scorpi⁹	29
20	Gem̄	28	48	Taur⁹	12	A7	Aries	24
21	Aquari⁹	24	49	Capricorn⁹	26	A8	Sagittari⁹	26
22	leo	1	50	Gem̄	10	A9	Taur⁹	9
23	Pifces	10	51	Aquari⁹	13		Capricorn⁹	12
24	Virgo	18	52	Cancer	3			
25	Pifces	2Λ	53	Aquari⁹	19			
26	Scorpi⁹	1	54	leo	8			
27	Aries	11	55	Pifces	14			
28	Sagittari⁹	2	56	Virgo	2Λ			

Mars gret
 binen 12 mae
 den A tekene
 11 graden 16
 minuten 26
 ſeunden ſi
 in 30 daghe
 11 graden 10
 minuten 43
 ſeunden

Mars gret in 12 mae
 den G teken 11 gra
 den A minuten 2Λ
 ſeunden in 30 daghe
 11 grad 43 minuten
 6 ſeunden

Afb. 36. Wenen, ÖNB, 2818, f.70r (verkleind)

70r DIT IS MARS TAFELE

70ra	IAER	TEKEN	GRAET	
	1	CANCER	25	
4	2	AQUARIUS	1	176
	3	GEMINI	15	
	4	AQUARIUS	16	
	5	CANCER	11	
8	6	PISCES	2	180
	7	LEO	20	
	8	PISCES	20	
	9	LIBRA	8	
12	10	ARIES	4	184
	11	SAGITTARIUS	18	
	12	ARIES	18	
	13	SAGITTARIUS	13	
16	14	TAURUS	3	188
	15	CAPRICORNUS	7	
	16	CANCER	29	
	17	CAPRICORNUS	21	
20	18	GEMINI	6	192
	19	AQUARIUS	8	
	20	GEMINI	28	
	21	AQUARIUS	25	
24	22	LEO	1	196
	23	PISCES	10	
	24	VIRGO	18	
	25	PISCES	27	
28	26	SCORPIUS	1	200
	27	ARIES	11	
	28	SAGITTARIUS	2	
70rb	IAER	TEKEN	GRAET	

70ra-c1 DIT IS MARS TAFELE: *Deze woorden zijn verspreid over de drie kolommen als eerste regel geschreven.*

70ra2 IAER: *Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.*

70ra2 GRAET: *Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.*

70rb2 IAER: *Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.*

70rb2 GRAET: *Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.*

	29	ARIES	26	204
4	30	SAGITTARIUS	26	
	31	TAURUS	11	
	32	CAPRICORNUS	14	
	33	TAURUS	29	208
8	34	AQUARIUS	2	
	35	GEMINI	20	
	36	AQUARIUS	29	
	37	CANCER	16	212
12	38	PISCES	4	
	39	LEO	24	
	40	PISCES	20	
	41	LIBRA	15	216
16	42	ARIES	5	
	43	SCORPIUS	21	
	44	ARIES	22	
	45	SAGITTARIUS	19	220
20	46	TAURUS	6	
	47	CAPRICORNUS	7	
	48	TAURUS	12	
	49	CAPRICORNUS	26	224
24	50	GEMINI	10	
	51	AQUARIUS	13	
	52	CANCER	3	
	53	AQUARIUS	19	228
28	54	LEO	8	
	55	PISCES	15	
	56	VIRGO	27	
70rc	IAER	TEKEN	GRAET	232
	57	PISCES	29	
4	58	SCORPIUS	14	
	59	ARIES	7	
	60	SAGITTARIUS	29	236
	61	ARIES	1	
8	62	CAPRICORNUS	15	
	63	TAURUS	19	
	64	CAPRICORNUS	3	240

70rc2 IAER: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

70rc2 GRAET: Dit woord is wegens ruimtegebrek 90 graden naar links gekanteld en staat nu in de lengterichting van de kolom.

12	65	GEMINI	6	
	66	AQUARIUS	23	
	67	GEMINI	22	
	68	AQUARIUS	14	244
	69	CANCER	8	
16	70	PISCES	5	
	71	VIRGO	29	
	72	PISCES	20	248
	73	LIBRA	9	
20	74	ARIES	9	
	75	SCORPIUS	29	
	76	ARIES	24	252
	77	SAGITTARIUS	26	
24	78	TAURUS	9	
	79	CAPRICORNUS	12	

	MARS GEET IN 12 MAEN	256
	DEN 6 TEKEN 11 GRA	
28	DEN 7 MINUTEN 27	
	SECUNDEN IN 30 DAGHEN	
	15 GRADEN 43 MINUTEN	260
	6 SECUNDEN	
70rd	MARS GEET	
	BINNEN 12 MAEN	
	DEN 7 TEKENEN	264
4	11 GRADEN 16	
	MINUTEN 26	
	SECUNDEN ENDE	
	IN 30 DAGHEN	268
8	15 GRADEN 10	
	MINUTEN 43	
	SECUNDEN	
70va	DIT IS DIERSTE TAFELE DER SONNEN	272

	MAENDEN	DAGE	TEKEN	GRAET	MINUTEN	
	MARCIUS	13	ARIES	1	30	
4	APRILIS	13	TAURUS	1	44	
	MAYUS	13	GEMINI	1	28	276
	IUNIUS	15	CANCER	1	54	
	IULIUS	16	LEO	1	24	
8	AUGUSTUS	16	VIRGO	1	11	
	SEPTEMBER	16	LIBRA	1	20	280

12

OCTOBER	16	SCORPIUS	1	23
NOUEMBER	15	SAGITTARIUS	1	17
DECEMBER	14	CAPRICORNUS	1	27
IANUARIUS	13	AQUARIUS	1	29
FEBRUARIUS	12	PISCES	1	41

284

DANDER TAFEL 2US

16

MAENDEN	DAGE	TEKEN	GRAET	MINUTEN
MARCIUS	13	ARIES	1	16
APRILIS	13	TAURUS	1	30
MAYUS	14	GEMINI	1	14
IUNIUS	15	CANCER	1	27
IULIUS	16	LEO	1	10
AUGUSTUS	17	VIRGO	1	55
SEPTEMBER	16	LIBRA	1	15
OCTOBER	16	SCORPIUS	1	8
NOUEMBER	15	SAGITTARIUS	1	33
DECEMBER	14	CAPRICORNUS	1	12
IANUARIUS	12	AQUARIUS	1	6
FEBRUARIUS	11	PISCES	1	27

288

20

292

24

296

28

70vb

DIE DORDE TAFEL 3US

300

4

MAENDEN	DAGE	TEKEN	GRAET	MINUTEN
MARCIUS	13	ARIES	1	2
APRILIS	13	TAURUS	1	16
MAYUS	14	GEMINI	1	7
IUNIUS	15	CANCER	1	27
IULIUS	16	LEO	1	54
AUGUSTUS	17	VIRGO	1	40
SEPTEMBER	16	LIBRA	1	1
OCTOBER	16	SCORPIUS	1	54
NOUEMBER	15	SAGITTARIUS	1	18
DECEMBER	15	CAPRICORNUS	1	59
IANUARIUS	13	AQUARIUS	1	51
FEBRUARIUS	11	PISCES	1	12

304

8

308

12

312

DIE VIERDE TAFEL 4US

16

MAENDEN	DAGE	TEKEN	GRAET	MINUTEN
MARCIUS	14	ARIES	1	16
APRILIS	13	TAURUS	1	2

316

Die 18 dierste tafele der sonner

Maenden dage	Teken	grā	grā
Maerius 13	Aries	1	30
Aprilis 13	Taurus	1	44
Mayus 13	Gemī	1	28
Junius 14	Cancer	1	44
Julius 16	leo	1	24
Augustus 16	Virgo	1	11
Septēber 16	Libra	1	29
October 16	Scorpi⁹	1	23
Novēber 14	Sagittari⁹	1	18
Decēber 14	Capicor⁹	1	28
Januari⁹ 13	Aquari⁹	1	20
februari⁹ 12	Pisces	1	41

Die derde tafele 30

Maenden dage	Teken	grā	grā
Maerius 13	Aries	1	2
Aprilis 13	Taurus	1	16
Mayus 14	Gemī	1	8
Junius 14	Cancer	1	28
Julius 16	leo	1	44
Augustus 16	Virgo	1	40
Septēber 16	Libra	1	1
October 16	Scorpi⁹	1	44
Novēber 14	Sagittari⁹	1	18
Decēber 14	Capicor⁹	1	40
Januari⁹ 13	Aquari⁹	1	11
februari⁹ 11	Pisces	1	12

Wander tafele 29

Maende dage	Teken	grā	grā
Maerius 13	Aries	1	10
Aprilis 13	Taurus	1	30
Mayus 14	Gemī	1	14
Junius 14	Cancer	1	28
Julius 16	leo	1	10
Augustus 16	Virgo	1	11
Septēber 16	Libra	1	11
October 16	Scorpi⁹	1	8
Novēber 14	Sagittari⁹	1	33
Decēber 14	Capicor⁹	1	12
Januari⁹ 12	Aquari⁹	1	6
februari⁹ 11	Pisces	1	28

Die vierde tafele 40

Maende dage	Teken	grā	grā
Maerius 14	Aries	1	10
Aprilis 13	Taurus	1	2
Mayus 14	Gemī	1	14
Junius 14	Cancer	1	13
Julius 16	leo	1	40
Augustus 16	Virgo	1	28
Septēber 16	Libra	1	40
October 16	Scorpi⁹	1	30
Novēber 14	Sagittari⁹	1	3
Decēber 14	Capicor⁹	1	44
Januari⁹ 13	Aquari⁹	1	48
februari⁹ 12	Pisces	1	48

Afb. 37. Wenen, ÖNB, 2818, f.70v (verkleind)

20	MAYUS	15	GEMINI	1	44	
	IUNIUS	15	CANCER	1	13	
	IULIUS	17	LEO	1	40	320
	AUGUSTUS	17	VIRGO	1	27	
	SEPTEMBER	17	LIBRA	1	46	
24	OCTOBER	17	SCORPIUS	1	39	
	NOUEMBER	15	SAGITTARIUS	1	3	324
	DECEMBER	15	CAPRICORNUS	1	44	
	IANUARIUS	13	AQUARIUS	1	47	
28	FEBRUARIUS	12	PISCES	1	58	

71ra DITS VENUS TAFELE 328

	IAER	TEKEN	GRAET	
	1	AQUARIUS	18	
4	2	PISCES	14	
	3	PISCES	27	332
	4	AQUARIUS	2	
	5	ARIES	28	
8	6	PISCES	8	
	7	CAPRICORNUS	23	336
	8	ARIES	14	
	9	AQUARIUS	18	
12	10	PISCES	14	
	11	PISCES	27	340
	12	AQUARIUS	2	
	13	ARIES	28	
16	14	PISCES	2	
	15	CAPRICORNUS	24	344
	16	ARIES	14	

20 VENUS GAET BINNEN
 ENEN IAER 7 TEKENEN
 15 GRADEN ENDE IN
 30 DAGHEN 18 GRAET 348
 20 MINUTEN DIT IS
 24 DEN MIDDEL LOEP

71ra1 DITS VENUS TAFELE: Deze woorden zijn over de breedte van de a- kolom als eerste regel geschreven.

Dous venus tafel			Dit is Mercurius tafel					
Jaer	Teken	graet	Jaer	Teken	graet	Jaer	Teken	graet
3	Aquarius	18	7	Aquari⁹	28	24	Pisces	16
2	Pisces	14	2	Pisces	13	21	Aquari⁹	24
3	Pisces	2A	3	Pisces	14	26	Aquari⁹	11
4	Aquarius	2	4	Pisces	26	2A	Aquari⁹	24
4	Aries	28	4	Aquari⁹	22	28	Pisces	6
6	Pisces	8	6	Aquari⁹	1A	29	Pisces	21
8	Saprom⁹	23	8	Aquari⁹	22	30	Pisces	24
8	Aries	14	8	Pisces	11	31	Pisces	11
9	Aquarius	18	9	Pisces	18	32	Aquari⁹	10
10	Pisces	14	10	Pisces	28	33	Aquari⁹	16
11	Pisces	2A	11	Pisces	13	34	Aquari⁹	21
12	Aquarius	2	12	Aquarius	13	34	Pisces	14
13	Aries	28	13	Aquari⁹	21	36	Pisces	26
14	Pisces	2	14	Aquari⁹	11	3A	Pisces	20
14	Saprom⁹	24	14	Pisces	24	38	Aquari⁹	29
16	Aries	14	16	Pisces	26	39	Aquari⁹	11
Venus gaet binnen enen Jaer A tekenē 11 graden fude in 30 daghen 18 graet 20 minute Dit is den middel loep			1A	Pisces	2A	40	Aquari⁹	19
			18	Aquari⁹	10	41	Pisces	6
			19	Aquari⁹	20	42	Pisces	22
			20	Aquari⁹	2	43	Pisces	26
			21	Pisces	1A	44	Pisces	6
			22	Pisces	26	44	Aquari⁹	11
			23	Pisces	16	46	Aquari⁹	16

Mercurius gaet
 binnen 3 maenden
 9 tekenē en 11
 grade 49 minute
 En in 10 daghen
 1 teken en 1
 graet ende 3
 minuten

Venus gaet in 12 maenden A tekenē
 en 11 grade 1 minute 24 seconden

Afb. 38. Wenen, ÖNB, 2818, f.71r (verkleind)

71rb-c VENUS GEET IN 12 MAENDEN 7 TEKENE 352
 ENDE 15 GRADE I MINUTE 24 SECUNDEN

71rb DIT IS MERCURIUS TAFELE

	IAER	TEKEN	GRAET	
	1	AQUARIUS	28	356
4	2	PISCES	13	
	3	PISCES	14	
	4	PISCES	26	
	5	AQUARIUS	22	360
8	6	AQUARIUS	7	
	7	AQUARIUS	22	
	8	PISCES	5	
	9	PISCES	18	364
12	10	PISCES	28	
	11	PISCES	13	
	12	AQUARIUS	13	
	13	AQUARIUS	25	368
16	14	AQUARIUS	11	
	15	PISCES	24	
	16	PISCES	26	
	17	PISCES	27	372
20	18	AQUARIUS	10	
	19	AQUARIUS	20	
	20	AQUARIUS	2	
	21	PISCES	17	376
24	22	PISCES	26	
	23	PISCES	16	
71rc	IAER	TEKEN	GRAET	
	24	PISCES	16	380
4	25	AQUARIUS	24	
	26	AQUARIUS	11	
	27	AQUARIUS	24	
	28	PISCES	6	384
8	29	PISCES	21	

71rb-c *Deze woorden bevinden zich onderaan de tabel voor Mercurius, en zijn geschreven over de b- en een deel van de c-kolom. Ze horen echter overduidelijk nog bij de tabel voor Venus, en zijn daarom in de editie hier opgenomen.*

71rb1 *DIT IS MERCURIUS TAFELE: Deze woorden zijn verspreid over de b- en c-kolom als eerste regel geschreven.*

	30	PISCES	24	
	31	PISCES	5	
12	32	AQUARIUS	10	388
	33	AQUARIUS	16	
	34	AQUARIUS	25	
	35	PISCES	14	
16	36	PISCES	26	392
	37	PISCES	20	
	38	AQUARIUS	29	
	39	AQUARIUS	11	
20	40	AQUARIUS	19	396
	41	PISCES	6	
	42	PISCES	22	
	43	PISCES	26	
24	44	PISCES	6	400
	45	AQUARIUS	11	
	46	AQUARIUS	16	

71rd	M ARCURIUS GEET BINNEN 3 MAENDEN	404
4	9 TEKENEN ENDE 15 GRADE 49 MINUTEN ENDE IN 10 DAGHEN	
8	1 TEKEN ENDE 1 GRAET ENDE 3 MINUTEN	408
71va	D ITS DER MA NEN TAFEL ENDE	412
4	WAT TEKENE DIE SONNE ENDE DIE MANE SIJN DAER DIE MA	416
8	NE IN ONTFAET D AN SULDI TELLEN VANDEN TEKENE DAER	420
12	SI IN ONTFAEN IS ALSO MENNI GHEN DACH AL SI OUT IS ENDE	424
16	TEGHEN DIEN DACH DAER GHI IN TELT	

Dits da ma ne tabel ende wat teken die soue en die mane sij daer die ma ne in oñfac don ludo tellen vāde teken daer si in oñfac is alle mē ghen dach si out is k teghen die dach daer ghy in tel daer stet teken tege daer si in si alle dage geete 17 gra den 10 in mit en 24 lemdere	Der manen tabel		Lut 18		Dies
1	Aries 15	3	Aries 9		
2	Aries 16	2	Pisces 10	26	Sagittarij 11
3	Taurus 9	3	Pisces 2	27	Scorpij 11
4	Taurus 22	4	Aquarij 11	28	Libra 26
5	Gemini 11	5	Capricornj 21	29	Libra 21
6	Gemini 19	6	Capricornj 11	30	Virgo 18
7		7	Sagittarij 15	31	Leo 28
8		8	Scorpij 29	32	Leo 8
9	Cancer 25	9	Scorpij 4	33	Cancer 9
10	Leo 10	10	Libra 14	34	Cancer 10
11	Leo 23	11	Virgo 24	35	Gemini 1
12	Virgo 7	12	Virgo 7	36	Taurus 21
13	Virgo 19	13	Leo 18	37	Taurus 2
14	Libra 4	14	Cancer 24	38	Aries 12
15	Libra 17	15	Cancer 2	39	Pisces 23
16	Scorpij 29	16	Gemini 18	40	Pisces 4
17	Scorpij 12	17	Taurj 29	41	Aquarij 14
18	Scorpij 11	18	Taurj 9	42	Capricornj 21
19	Sagittarij 8	19	Aries 20	43	Capricornj 6
20	Sagittarij 21	20	Aries 1	44	Sagittarij 18
21	Capricornj 4	21	Pisces 11	45	Scorpij 24
22	Capricornj 17	22	Aquarij 22	46	Scorpij 1
23	Aquarij 6	23	Aquarij 3	47	Libra 18
24	Aquarij 15	24	Capricornj 13	48	Virgo 29
25	Pisces 9	25	Sagittarij 24	49	Virgo 9
26	Pisces 22				
27	Aries 4				
28	Aries 17				
29	Taurus 9				
30	Taurus 22				

Afb. 39. Wenen, ÖNB, 2818, f.71v (verkleind)

	DAER STEET	428																																																																																	
	TEKEN TEGEN																																																																																		
20	DAER SI IN IS																																																																																		
	E NDE ALLE DAGE																																																																																		
	GEETSE 13 GRA	432																																																																																	
	DEN 10 MI																																																																																		
24	NUTEN ENDE 35																																																																																		
	SECUNDEN																																																																																		
71vb	DER MANEN TAFEL	436																																																																																	
	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr><td>1</td><td>ARIES</td><td>13</td></tr> <tr><td>2</td><td></td><td>16</td></tr> <tr><td>3</td><td>TAURUS</td><td>9</td></tr> <tr><td>4</td><td></td><td>22</td></tr> <tr><td>5</td><td>GEMINI</td><td>11</td></tr> <tr><td>6</td><td></td><td>19</td></tr> <tr><td>7</td><td></td><td>2</td></tr> <tr><td>8</td><td>CANCER</td><td>15</td></tr> <tr><td>9</td><td></td><td>28</td></tr> <tr><td>10</td><td>LEO</td><td>10</td></tr> <tr><td>11</td><td></td><td>23</td></tr> <tr><td>12</td><td>VIRGO</td><td>7</td></tr> <tr><td>13</td><td></td><td>19</td></tr> <tr><td>14</td><td>LIBRA</td><td>4</td></tr> <tr><td>15</td><td></td><td>17</td></tr> <tr><td>16</td><td>SCORPIUS</td><td>29</td></tr> <tr><td>17</td><td></td><td>12</td></tr> <tr><td>18</td><td></td><td>15</td></tr> <tr><td>19</td><td>SAGITTARIUS</td><td>8</td></tr> <tr><td>20</td><td></td><td>2</td></tr> <tr><td>21</td><td>CAPRICORNUS</td><td>4</td></tr> <tr><td>22</td><td></td><td>17</td></tr> <tr><td>23</td><td>AQUARIUS</td><td>0</td></tr> <tr><td>24</td><td></td><td>13</td></tr> <tr><td>25</td><td>PISCES</td><td>26</td></tr> <tr><td>26</td><td></td><td>9</td></tr> <tr><td>27</td><td>ARIES</td><td>22</td></tr> </table>	1	A RIES	13	2		16	3	T AURUS	9	4		22	5	G EMINI	11	6		19	7		2	8	C ANCER	15	9		28	10	L EO	10	11		23	12	V IRGO	7	13		19	14	L IBRA	4	15		17	16	S CORPIUS	29	17		12	18		15	19	S AGITTARIUS	8	20		2	21	C APRICORNUS	4	22		17	23	A QUARIUS	0	24		13	25	P ISCES	26	26		9	27	A RIES	22	
1	A RIES	13																																																																																	
2		16																																																																																	
3	T AURUS	9																																																																																	
4		22																																																																																	
5	G EMINI	11																																																																																	
6		19																																																																																	
7		2																																																																																	
8	C ANCER	15																																																																																	
9		28																																																																																	
10	L EO	10																																																																																	
11		23																																																																																	
12	V IRGO	7																																																																																	
13		19																																																																																	
14	L IBRA	4																																																																																	
15		17																																																																																	
16	S CORPIUS	29																																																																																	
17		12																																																																																	
18		15																																																																																	
19	S AGITTARIUS	8																																																																																	
20		2																																																																																	
21	C APRICORNUS	4																																																																																	
22		17																																																																																	
23	A QUARIUS	0																																																																																	
24		13																																																																																	
25	P ISCES	26																																																																																	
26		9																																																																																	
27	A RIES	22																																																																																	
4		440																																																																																	
8		444																																																																																	
12		448																																																																																	
16		452																																																																																	
20		456																																																																																	
24		460																																																																																	
28																																																																																			

71vb1 **DER MANEN TAFEL:** *Deze woorden zijn over de breedte van de b-kolom als eerste regel geschreven.*

71vb2-31 *De namen van de dierenriemtekens bevinden zich niet ter hoogte van een jaartal, maar zijn meestal net iets lager geschreven, over de scheidlijn tussen twee jaartallen in.*

28		5
29	TAURUS	23
30		

464

71vc **DIT IS DIES DRAEXS HOEFT TAFELE**

	1	ARIES	9	
	2	PISCES	19	468
4	3	PISCES	2	
	4	AQUARIUS	11	
	5	CAPRICORNUS	21	472
	6	CAPRICORNUS	11	
8	7	SAGITTARIUS	13	
	8	SCORPIUS	29	
	9	SCORPIUS	4	476
	10	LIBRA	14	
12	11	VIRGO	25	
	12	VIRGO	6	
	13	LEO	18	480
	14	CANCER	27	
16	15	CANCER	2	
	16	GEMINI	18	
	17	TAURUS	29	484
	18	TAURUS	9	
20	19	ARIES	20	
	20	ARIES	1	
	21	PISCES	11	488
	22	AQUARIUS	22	
24	23	AQUARIUS	3	
	24	CAPRICORNUS	13	
	25	SAGITTARIUS	24	492
71vd	26	SAGITTARIUS	5	
	27	SCORPIUS	5	
4	28	LIBRA	26	
	29	LIBRA	21	496
	30	VIRGO	17	
	31	LEO	28	
8	32	LEO	8	

71vc-d1/72ra-b1 **DIT IS DIES DRAEXS HOEFT TAFELE:** *Deze woorden zijn op de eerste regel geschreven van de c- en d-kolom van f.71v, en de a- en b-kolom van f.72r.*

71vd2 *Voor deze voortzetting van de tabel op de d-kolom is één regel blanco gelaten, ter hoogte van 1 Aries 9 in de c-kolom. Daardoor loopt de telling van de jaren in deze kolom tot en met 49, en niet tot 50.*

Draces		hoekt	tafelc		
110	leo	20	A2	Gem̄	11
111	leo	1	A3	Taurus	24
112	Cancer	11	A4	Taurus	6
113	Gem̄	22	A4	Aries	16
114	Gem̄	5	A6	Pisces	21
114	Taurus	13	A1	Pisces	8
116	Aries	24	A8	Aquarius	18
117	Aries	11	A9	Capitornus	29
118	Pisces	11	80	Capitornus	10
119	Aquarius	16	81	Sagittarius	20
60	Capitornus	6	82	Sagittarius	1
61	Capitornus	11	83	Scorpius	12
62	Sagittarius	28	84	Libra	22
63	Sagittarius	8	84	Libra	5
64	Scorpius	10	86	Virgo	14
64	Scorpius	9	81	leo	24
66	Libra	10	88	leo	4
67	Virgo	21	89	Cancer	16
68	Virgo	2	90	Gem̄	26
69	leo	13	91	Gem̄	1
10	Cancer	23	92	Taurus	11
11	Cancer	4	93	Aries	28

Des Draces hoekt gheet in 12 maenden
 19 grade en 20 minuten en 24 seconden si
 hi gheet in 30 daghen 1 grade en 34 minnuten
 ende 42 seconden

	33	CANCER	9	
	34	CANCER	16	
	35	GEMINI	1	
12	36	TAURUS	21	
	37	TAURUS	2	504
	38	ARIES	12	
	39	PISCES	23	
16	40	PISCES	4	
	41	AQUARIUS	14	508
	42	CAPRICORNUS	25	
	43	CAPRICORNUS	6	
20	44	SAGITTARIUS	18	
	45	SCORPIUS	27	512
	46	SCORPIUS	7	
	47	LIBRA	18	
24	48	VIRGO	20	
	49	VIRGO	9	516
72ra	50	LEO	20	
	51	LEO	1	
4	52	CANCER	11	
	53	GEMINI	22	520
	54	GEMINI	3	
	55	TAURUS	13	
8	56	ARIES	24	
	57	ARIES	5	524
	58	PISCES	15	
	59	AQUARIUS	16	
12	60	CAPRICORNUS	6	
	61	CAPRICORNUS	17	528
	62	SAGITTARIUS	28	
	63	SAGITTARIUS	8	
16	64	SCORPIUS	19	
	65	SCORPIUS	9	532
	66	LIBRA	10	
	67	VIRGO	21	
20	68	VIRGO	2	
	69	LEO	13	536
	70	CANCER	23	
	71	CANCER	4	
72rb	72	GEMINI	15	

4	73	TAURUS	25	540
	74	TAURUS	6	
	75	ARIES	16	
	76	PISCES	27	
	77	PISCES	8	544
8	78	AQUARIUS	18	
	79	CAPRICORNUS	29	
	80	CAPRICORNUS	10	
	81	SAGITTARIUS	20	548
12	82	SAGITTARIUS	1	
	83	SCORPIUS	12	
	84	LIBRA	22	
	85	LIBRA	3	552
16	86	VIRGO	14	
	87	LEO	24	
	88	LEO	5	
	89	CANCER	16	556
20	90	GEMINI	26	
	91	GEMINI	7	
	92	TAURUS	17	
	93	ARIES	28	560

72r	DES DRAEXS HOEFT GHEET IN 12 MAENDEN 19 GRADEN ENDE 20 MINUTEN ENDE 24 SECUNDEN ENDE HI GHEET IN 30 DAGHEN 1 GRAET ENDE 35 MINUTEN ENDE 42 SECUNDEN	564
-----	--	-----

72va	N V suldy weten dat sijn 12 te- kenen ende 7 planeten ende elck vanden tekenen begrijpt altoes 2 vren om datter sijn 24 vren ende 12 tekenen Ende hier om machmen weten jn welck vre vanden dage of vander nacht elck teken regneert Ende dat te- ken daer die sonne jn js heeft altoes die jerste 2 vren vanden dage alle die maent dore Ende als die sonne js jn aries soe heeft aries die jerste 2 vren vanden saterdage ende dat is saturnus ende jupiter	[70]	1 4 8 12
------	---	------	-------------------

	<i>ende</i> alsoe voert jn ordinem Ende hebby die vre van enen tekene soe hebdijsse wel van alden anderen Ende alsoe die te	
16	kenen commen soe suldijsse voert tellen veruolgende aldus Heeft aries diers-	16
	te 2 vren soe suldy voert tellen taurus gemini cancer leo virgo libra scorpius sa-	
20	gittarius capricornus aquarius pisces Ende elcke planete regneert jn die jerste	20
	vre van haren dage jnt oprijzen vander sonnen dat opten saterdach saturnus js	
24	dierste vre ende dander vre js jupiter die dorde vre mars die vierde sol die	24
	vijfste venus die seste mercurius die seuende luna die achtende saturnus die ne-	
28	gende jupiter die tiende mars die elfste sol die twelfste venus Ende alsoe voert	28
	tot dat ghy coemt ter jerster vren van den sondage dan heeft die sonne die	
32	jerste vre ende venus dander vre ende alsoe voert	32
	A ls luna loept 6 tekenen vanden beginne van capricornus tot jnt	
36	eynde van gemini dan eest goet copen ende vercopen Ende als sy gaet jn cancer tot	36
72vb	jnt eynde van sagittario dat doet duer copen ende qualick vercopen Sol ende	
4	saturnus sijn contrarie jn alsoe velen dat als sol rijst jn ariete dan valt jn dat	40
	selue teken saturnus Mars ende jupiter sijn contrarie om dat jupiter rijst jn cancro	
8	ende valt jn capricorno Mercurius ende venus sijn contrarie om dat mercurius rijst	44
	jn virgine ende valt jn pisces ende venus rijst jn pisces ende valt jn virgine Mer	
12	luna en heeft genen geselle noch jn haren rijzen no jn haren brekene	48
	N V wil jc v leren dat jnstrument waer by ghy weten moecht alle	[71]
16	dage ende ewelick den loept vander manen ende jn wat tekene dat sy js	1
		4

	<i>ende</i> oeck jn wat <i>graden</i> <i>ende</i> alsoe voert	
	vander <i>sonnen</i> Soect jn elck maent	
20	den dach daer du jn sijs <i>buten</i> dat	
	jnstrument <i>ende</i> recht tegen dien dach	8
	suldy sien staen den graet daer die	
	<i>sonne</i> jn js op dien dach <i>Ende</i> daer	
24	du oeck vijns dat getal daer die ma-	
	ne op loept jn dat jaer daer js der	12
	mane <i>prime</i> <i>Ende</i> wildy weten jn wat	
	tekene die mane alle dage sy soe sul-	
28	dy die tonge vander <i>sonne</i> leggen op dien	
	graet daer du jn sijs <i>ende</i> dan besiet	16
	hoe <i>mennigen</i> dach die mane out js	
	dat saltu weten tellende vandaer die	
32	mane ontfinck alle die dage tot dien	
	dage daer du jn sijs als ghy dat we-	20
	ten wilt <i>Ende</i> alsoe <i>mennigen</i> dach als	
	die mane out js alsoe <i>mennigen</i> graet	
73ra	telt jn cleyne wiel beginnende aen	
	die tonge vander <i>sonnen</i> <i>Ende</i> voert als	24
	ghy daer vijnt tgetal 1.2.3. <i>ende</i> al	
4	soe voert tot ghy vijnt tgetal vander	
	outheit der manen <i>Ende</i> dan legt die	
	tonge vander manen op dat getal <i>ende</i>	28
	wat <i>graden</i> jn <i>ennich</i> vanden 12 teke-	
8	nen dat oertken vander tongen daer	
	die mane js roerende jn dat teken	
	<i>ende</i> jn dien seluen graet dies tekens	32
	js die mane op dien dach <i>Ende</i> aldus	
12	<i>machmen</i> alle dage weten jn wat ste-	
	den jn den hemel die mane js <i>ende</i> jn	
	wat grade der 12 tekenen	36
	E Nde als ghy weet jn wat teke-	
16	ne alle dage die mane js soe	
	suldy voert leren te weten <i>ende</i> te beken-	
	nen alle dage jn wat woninge dat die	40
	mane js Want gelijk dat die maen	
20	verandert alle haer wesen als sy van	
	den enen teken jnt ander geet nv jn	

	duechden nv jn arge des gelijke waren	44
24	dierste jn haer wesen <i>ende</i> jn haer werken als sy vter eender woninge jnt ander gaet <i>Ende</i> sekerlijck die dit weet hy	
	mach vele <i>wonders</i> toe brengen natuer- lick op dat hy heeft die boeken van	48
28	<i>consten</i> <i>ende</i> alle die boeken van hoger arten en dogen nyet en kan een	
	<i>man</i> dese boeken nyet noch dese jn- strumenten	52
32	W ildy weten alle dage jn wat woninge dat die mane sy <i>ende</i>	
	oeck jn elcker vren vanden dage soe	56
36	legt jnstrument die tonge vander	
73rb	sonnen op dien dach dat ghy dit weten wilt <i>ende</i> ghy sult vijnden onder die tonge	
	die wijst den graet vander manen die	60
4	woninge daer die mane jn js op dien tijt <i>Want</i> die tonge vander manen	
	wijst jn wat tekene <i>ende</i> jn wat grade des tekens <i>ende</i> oeck jn wat husen alle	64
8	dagen ewelijck die mane js <i>Ende</i> als v die hoge boeken seggen dit werck suldy	
	doen als die mane js jn dit teken of jn dese woninge of jn dese vre vanden dage	68
12	of vander nacht soe suldy soeken jnt jn- strument dien dach of woninge daer die ma- ne tegen staet <i>ende</i> dan beit tot dat die ma- ne daer jn <i>comme</i> <i>ende</i> dat besiet metten qua- drante die vre daer ghy jn werken wilt	72
16	<i>ende</i> dan doet als v die boeken van <i>consten</i> leren <i>Ende</i> dese vren suldy vijnden jnt ca- pittel daermen spreect van drierehande	76
	vren hier voren	
20	N v suldy weten die leringe <i>ende</i> den aert vanden quadrant wat vren van den dage dat het sy soe suldy die sonne	[72] 1

24	laten schijnen doer die twe gaetkijs die jn die pynnekijne staen ja datse doer beide die gaetkijs schijnne tegen v hant ende dan besiet waer tegen dat tperleken staet ende daer vijndy gescreuen die vren	4
28	tellende voer den middach vander luch- ter sijden ter rechter sijden waert Ende eest naden middach ende die 12 vren le- den sijn soe keert weder omme ter luch- ter hant waert soe sal die 6 vre sijn	8
32	die 7 ende die 5 die 8 ende die 4 die 9 ende die 3 die 10 ende die 2 die 11 ende die 1 die 12	12
36	N V wil ic v leren hoemen met ten quadrante sal weten die vren	16
73va	vanden dage ja ongelijke vren daer af datter vmmer js 12 des daechs ende 12 des nachts Op dien dach dat ghy dit	20
4	weten wilt soe besiet jnden calengier daer staet altitudo solis dat is die hoecheit der sonnen daer staet een getal daer mede	24
8	machmen weten alle dage jn elck maent bynnen den jare alle dage hoe hoge dat die sonne gaet bouen der erden ja hoe men- nigen graet Nv js te weten dat vander	28
12	erden daer die sonne jerst totter partye vanden hemele die rechte bouen ons sijn grade Nv vijndy alle jaer jn elck maent ende op elcken dach vander maent gescre- uen altitude solis dats hoecheit der sonnen	32
16	die grade staen vore ende die minuten na Als ghy dan weet hoe mennigen graet dat die sonne hoge steet alsoe mennigen graet als ghy daer vijnt alsoe mennigen	36
20	graet suldy tellen jnden quadrant beneden vander slincker sijden ter rechter sijden waert ende legt dien speerdraet ende houten vaste ende dan trect dien perle opten cromsten	40
24	cirkel vanden 6 circulen die begynnen jnt gat vander coerden ende daer moet die	

	perle staen al dien dach <i>ende</i> als die sonne	44
28	scijnt doer beide die gate vanden 2 hor- neken van beiden den eynden soe waer die perle roert voer middach soe telle van	
	der slincker hant ter rechter hant waert	48
32	alsoe <i>mennige cromme lynie</i> alsoe <i>menni-</i> <i>ge vre Ende</i> naden middach suldy begyn- nen ter <i>crommer lynien ende</i> telt ter <i>slinec-</i> <i>ker hant waert ende</i> die jerste lynie na	52
36	die <i>cromme</i> weder kerende js die 7 vre	
73vb	<i>ende</i> dander is die 8 / <i>ende</i> alsoe weder ter slinker hant tot dat die sonne onder gaet	56
4	W ildy weten jn wat teken dat js <i>saturnus</i> telt die jaren van begynne der werelt <i>ende</i> deilse by 30 <i>ende</i> en comen die deelen nyet effene ten getale van	[73] 1
	30 soe deilt datter blijft by 2½	4
8	<i>ende</i> tierst soe geeft 2½ den tekene van libra <i>ende</i> alsoe den <i>ande-</i> <i>ren</i> veruolgende <i>ende</i> waer ghy nyet en	8
	volcoemt metten getale van 2½ jaer jn dat selue teken js <i>saturnus</i>	
12	W ildy weten jn wat teken js jupi- ter soe telt die selue jaren voerseit	12
	<i>ende</i> deilse by 12 <i>ende</i> daert gebreken sal jn dat getal van 12 jn dat selue teken	
16	sal sijn jupiter Mer jerst geeft dat volcomen getal den tekene van aries	16
	<i>ende</i> alsoe den <i>anderen</i> veruolgende <i>ende</i> daert gebreect jn dat teken js jupiter	
20	W ildy weten jn wat teken mars js telt die selue jaren <i>ende</i> deilse	20
	by 7 <i>ende</i> en comen die deelen nyet effe- ne ten getale van 7 soe deilt datter	
24	blijft by 45 <i>ende</i> geeft dierste 45 den	

	teken van leo ende alsoe veruolgende	24
28	den anderen ende jn welck teken sullen gebreken 45 jn dat selue teken sal sijn mars	
32	W ildy weten jn wat teken js sol 13 dage jn merte gaet sol jn ariete ende duert jn dat teken 30 dagen ende 10 vren ende $\frac{1}{2}$ ende dan alsoe tot dat omme coemt	28 32
36 74ra	W ildy weten jn wat teken js venus soe telt die jaren voerseit ende doeter toe dan 60 ende deilse by 8 jaren dan soe deilt datter blijft by 300 dagen ende datter myn ofte daer bouen js dan 300	36
4	dage dat verdeit jn 25 dagen ten tekene van libra ende alsoe voert ten tekene van scorpio ende jn wolck te- ken dat nyet en sal mogen comen ten	40
8	25 dagen jn dat teken sal sijn venus	
12	W ildy weten jn wat teken js luna telt die outheit van luna ende doeter 3 weruen alsoe vele toe als luna out js ende dan soe deilet by 10 ende alsoe mennichwerf als ghy 10 hebt alsoe mennich teken js sol van luna ge- gaen ende watter bouen 10 blijft alsoe	44 48
16	vele poente js luna jn dat teken dat ter na volgt ende elck teken heeft 2 vren ende elck vre heeft 4 poenten ende elck poente heeft 4 delen	52
20	Van spera solida [74]	
	H ier begynt die spera solida	1
24	Ghy sult weten dat daer jn die spera sijn 2 priemen daer die spera op dreyt ende dien prieme bouen heyt polus articus dats die leytsterre ende die	4

28	ander heyt antarticus dats die ander leytsterre onder die erde <i>ende jnden</i> mid-	8
32	dewaert <i>vanden spera</i> tussen die 2 assen soe loept een cirkel dat heit <i>equinoctiael</i> js die <i>sonne</i> jn aries of jn libra soe gaet sy <i>jnden</i> cirkel <i>ende</i> dan	12
74rb	js dach <i>ende</i> nacht euen lanck <i>ende</i> by dien 2 <i>polus</i> staen 2 <i>ander</i> gaten 24 grade na dat sy sijn die assen <i>vanden</i> zodiaecke daer die <i>sonne</i> <i>ende</i> die <i>pla-</i> <i>neten</i> jn gaen <i>ende</i> tussen die 2 assen js	16
4	een groet cirkel jn middel diemen heit zodyaeck <i>ende</i> hy geet dwers onder den <i>equinoctiael</i> jn 2 steden daer aries staet <i>ende</i> libra <i>ende</i> dien zodyaeck js 2	20
8	graden breet <i>ende</i> jn die middel soe geet 1 lynie die heit <i>ecliptica</i> dat js der <i>sonnen</i> ganck daer sy <i>vmm</i> er jn moet <i>clipceren</i> Mer die <i>planeten</i> gaen somwi-	24
12	le aen deen sijde <i>ende</i> somwile aen dan der sijde dien zodiaeck js gedeilt jn 12 partijen <i>ende</i> die eynden allen jn die 2 assen <i>vanden</i> zodiaeck / <i>ende</i> dese 12	28
16	<i>partijen</i> heiten die 12 tekenen als aries <i>ende</i> taurus <i>ende</i> soe voert tot pisces de- se 12 tekenen metten 7 <i>planeten</i> <i>ende</i> met al den <i>anderen</i> sterren die gaen	32
20	onder dach <i>ende</i> onder nacht al ertrijke <i>omme</i> hoe elcke planete heeft horen ganck tegen dese want die hemel keert van oesten ten westen <i>ende</i> die	36
24	<i>planeten</i> van westen ten oesten waer by datsy somwijlen sijn jn een teken <i>ende</i> somwilen jn een ander / die wil weten alle dage jn wat tekene <i>ende</i> jn	40
28	wat grade <i>vanden</i> tekene alle dage elcke planete sy dat muechdy we- ten <i>bijden</i> tafelen die daer toe gemaect sijn of <i>bijden</i> almenacke dat js dat	44
	<i>lichste</i>	

32	B Vten den speeren sijn 2 circlen van houte of waer af datmen wille die een js daer die assen doer gaen daer die speere jn dreyt ende	48
74va	dat is die cirkel vanden middage die ander cirkel die al plat leecht die heit orizont dat is daer die sonne rijst	52
4	ende onder gaet ende bouen daer dien draet hangt dat heit thenich dats recht bo- uen onsen hoofde ende dat is al buten	56
8	den spera Mer jn die spera sijn noch 2 ander circlen dat is tropicus cancri daer js die sonne als sy ten hoech- sten gaet jnden somer ende dander	60
12	heit oeck tropicus capricorni daer jn js die sonne als sy ten nedersten gaet jnden wijnter Nv hebby namen hoe elck heyt nv sal ic v wijsen hoe	64
16	men daer mede sal werken jn wat lan- den dat ghy sijt	68
20	B Esiet metten quadrante hoe lan- ge dat polus articus staet bouen der erden ja hoe mennigen graet Nv staet hy jn brabant 50 grade ende alsoe	72
24	mennigen graet suldy tellen vanden orizont tot polus articus ende dat jnden cirkel vanden middage ende daer suldiyt vaste maken staende om mede te werken	76
28	jn dat lant Ghy sult aen dien draet die aent thenich js gebonden doen een perle ende als ghy dan weten wilt den ascendent van allen dien 12	80
32	husen vanden hemele ende jn wat par- tije van den hemele bouen der erden is ofte onder soe wolcken tijt dat ghyt weten wilt op dien tijt soe neemt die	

74rb34
74va30-31

gaen: *De staart van de g loopt met een krul tot ver in de ondermarge.*
van den hemele bouen der erden / is: *Eerst is op deze plek bouen den hemele js geschreven, waar-
schijnlijk onder invloed van het volgende bouen der erden; met een rubrieke horizontale streep
zijn bouen en js doorgehaald, waarna van boven het doorgehaalde bouen is gezet. Na deze eerste
correctie was de kopiist echter niet tevreden over de (volutgeschreven) slot-n, zodat hij deze met
een diagonaal streepje doorhaalde, en de nasaalstreep boven de a noteerde.*

	hoeheit der <i>sonnen ende</i> dan legt dien draet vanden thenich aen dien cirkel	
74vb	vanden middach <i>ende</i> telt vanden orizont opwaert soe mennigen graet als ghy die <i>sonne</i> hoech vijnt daer suldy die	84
4	perle setten <i>tegen ende</i> dan keert die spe- ra dat die graet der <i>sonnen</i> coemt on- der die perle <i>ende</i> dat dien graet dien	88
8	ghy vijnt recht <i>tegen</i> den orizont oest jnden <i>zodiaeck</i> recht jn die clip- tica dat is jnden <i>ascendent ende</i> dbe- ghijnsel vanden iersten huse <i>ende</i> die	92
12	graet die bouen is onder den cirkel vanden middage dat is dbeginsel <i>van</i> den 10 husen <i>ende</i> dien graet <i>tegen den</i> orizont ten westen waert js dat	96
16	beginsel vanden 7 huse Nv gaet die cirkel vanden middage onder die spe- ra <i>ende</i> dat heyt middernacht <i>ende</i> dien	100
20	graet die daer <i>tegen js js</i> dbeginsel vanden 4 huys Nv hebby die 4 principael husen vanden hemele wil- dy nv <i>weten vanden anderen</i> husen	104
24	soe telt die graden vanden <i>equinoctiael</i> vanden oesten orizonte daer dat jerste huys begint nederwaert totten cirkel vander middernacht dat is dat 4 huys <i>ende</i> dan deilt dat jn 3 <i>ende</i> doet dat	108
28	jerste deel al op gaen dat dan js <i>tegen</i> den orizont dat is beginsel vanden <i>anderen</i> huse <i>ende</i> daer na doet dat achterste deel op gaen <i>ende</i> noch <i>tegen</i> den orizont hebby dbeginsel	112
32	vanden 3 husen Nv js een regule die graet die rechte aen die ander sijde	116
75ra	vanden spera staet <i>Contrarie</i> <i>tegen</i> den graet vanden <i>anderen</i> huse dat js dat begin vanden 8 huse <i>ende</i> dien graet <i>van</i>	

74vb27

Voor al is aen met een diagonale streep doorgehaald.

74vb33

graet: De r is superscript geschreven.

75r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur e 4 aangebracht.

4	den 3 huse js dbegyn vanden 9 huse Nv suldy weder setten die spera alsoe sy stoet dat 4 huys onder den cirkel vander middernacht ende dan suldy oec	120
8	den equinoctiael tellen totten orisont west ende deilen jn 3 doet dat ander deel vanden cirkel equinoctiael comen onder den cirkel vander middernacht ende dien graet vanden	124
12	zodiaeck diere oeck tegen js dat is dbegynsel vanden 5 husen ende alsoe dat dordendeel toent dbegyn vanden 6 husen die contrarie graet vanden 5 husen js dbegyn vanden 11 huse ende die contrarie vanden 6 huse js dbegyn vanden 12 husen Ende dit salmen buten scriuen elcken graet daer elck huys jnt begyn jn	128
16	die figuer vanden 12 husen ende vanden hemel die ic v sal thonen waer jn datment siet die figuer vanden hemele was die tijt aldus soe sy hier volget	132
20	N V wil ic v wijsen hoe lanck die dach js ende oeck die nacht ende al bijder spera moechdijt weten allet iaer doer elcx daechs Op dien dach dat ghy dit weten wilt soe besiet jn wat teken ende jn wat grade op die vre die sonne sy ende dien seluen graet suetct jnden zodiack ende keerten recht tegen den orizont oest ende dan telt die graden vanden cirkel vanden middage die daer mede rijsen totter wijlen dan ghy den graet vander sonnen gekeert tot tegen den orizont van west ende alle die graden die daer geresen sijn js die boge vanden dage ende al dat onder js js die boge vander nacht ende vmmer maken dese 2 bogen jnden orizont den orizont	136
75rb		140
4		144
8		148
12		152
16		156

75ra23

Na volgt is de rest van de kolom (ongeveer elf regels hoog) opgevuld met een gerubriceer de schets van een raamwerk van een astrologische huizentabel, in de vorm van een kwadratuur tekening (twaalf driehoeken rondom een vierkant in het midden). De schets loopt iets in de ondermarge door. De invulling daarvan ontbreekt echter.

	al geheel <i>ende</i> dat suldy tellen jnden orizont van daer die <i>sonne</i> op gaet	
20	tot daer sy onder gaet	
	W Ildy weten alle dage hoe <i>menni-</i> ge gelike vre die boge hout	160
24	van dien dage of vander nacht soe neemt ouer elcke 15 grade een vre <i>ende</i> blijft daer jet ouer dat sijn 15 delen van vren	164
28	W Ildy weten hoe <i>mennige ongelijke</i> vre die boge hout soe neemt	168
	<i>vmmer</i> ouer 12 grade 1 vre D en boge vanden dage of vander nacht te <i>vijndene</i> alstu den graet vander son- nen hets geset tegen den orizont oest	
32	soe maect een teken jnden <i>equinoctiael</i>	172
75va	recht tegen den orizont <i>ende</i> dan keert den seluen graet der sonnen tegen den orizont west <i>ende</i> noch maect een teken jnden <i>equinoctiael</i> tegen den orizont oest <i>ende</i>	
4	dits die boge vanden dage deiltene jn 15 soe sijnt gelike vren alsoe jc v hier voren leerden	176
8	W Ildy sien jnden <i>spera</i> elck van den 7 <i>clymaten</i> dat sijn die 7 delen vander werelt hoe die hemel <i>ende</i> die sonne ouer elck <i>clymaet</i> gaen	180
12	alle dage soe deile vanden <i>tropijit</i> van den <i>cancri</i> totten <i>polus</i> vanden <i>zodiack</i> jn 7 delen dat sijn die 7 <i>climaten</i> <i>ende</i> na die hoecheit vanden <i>climaten</i> als ghy	184
16	dat weten wilt mogestu dien <i>polus</i> <i>articus</i> hoge steken bouen den orizont soe sietstu hoe die hemel staet jn dat <i>cly-</i> <i>maet</i> of regioen	188
20	D ie dat <i>astrolabe</i> wil maken of	[75] 1
	leren hy moet merken alle die <i>cir-</i> <i>cle</i> bynnen <i>ende</i> buten die jn die <i>spera</i> sijn	
	want dat <i>astrolabe</i> en js anders nyet	4
24	dan die <i>spera</i> betogen jn een <i>pleyn</i> of <i>beworpen</i> met dat alle die <i>voerseide</i>	

	circlen <i>ende</i> diuerse dingen van speeren	
28	sijn jn dat astrolabe <i>ende</i> oeck meer want onder den orizont zijn die ongelijke vren <i>ende</i> bouen zijn die almicantarack dat zijn die grade die die <i>sonne</i> clymt van datse	8
32	op gaet tot datse neder gaet voer mid- dach clymmende <i>ende</i> na middach dalende	12
36	W ildy weten bijden astrolabe wat	
75vb	vre het sy vanden ongelijke vren soe suldy jerst op die vre dat ghy	16
4	dit weten wilt met enen quadrante nemen die hoecheit der <i>sonnen</i> <i>ende</i> dan suldy sien jnden almenack jn wat gra- de dat die <i>sonne</i> js dien graet soect rech- te jnden zodiack <i>ende</i> dat rekent vanden	20
8	orizonte oest eest voer middach of van den orizonte west eest na middach jn dien almutantarach die hoecheit die ghy vont vander <i>sonnen</i> want die almutanta- rach vijndy gescreuen hoe vele elck doet	24
12	<i>Ende</i> daer ghy dat getal vijnt daer trect den draet vander <i>sonnen</i> <i>ende</i> hout dat	28
16	alsoe staende dan soect den graet contra- rie vander <i>sonnen</i> <i>ende</i> hout dat alsoe staende dan soect den graet contrarie vander <i>sonnen</i> rechte tegen ouer jnt 7	32
20	teken daer na <i>ende</i> soe <i>wanneer</i> die graet steet suldy vijnden jn wat vren ghy sijt <i>ende</i> hoe verre ghy jn die vre sijt	36
24	<i>ende</i> dit is voer den middach Na den mid- dach soect die hoecheit der <i>sonnen</i> tellen de opwaert vanden westen orizonte gelijc te voren <i>ende</i> dan salt v togen die nadaer dat is die contrarie graet der <i>sonnen</i> die	40
28	vre of wijle of deel vander vren daer ghy daer jn sijt	
32	O M te vijnden den ascendent <i>ende</i> die	
36	12 huse metten astrolabe Neemt	44
40	op die vre die hoecheit der <i>sonnen</i> of der sterren <i>ende</i> set dien graet op sijnen almu- tantarach als jct v nv seide of voermid- dach of daer na dan houdet dan <i>ende</i> mer- ket wolcken graet dat roert den orizont	48

	oest <i>ende</i> den seluen graet die heyt ascen-	
	dent <i>ende</i> dat is dierste huys <i>ende</i> dat 4	
76ra	huys onder die lynie vander middernacht	52
	dat 7 huys tegen den orizont weest	
4	dat 10 huys onder die lynie vanden mid-	
	dage bouen dat sijn die grote hoeken alle	
	here vanden hemele op dien tijt	56
8	N V suldy soeken die <i>ander</i> husen al-	
	duus metten nadaer vander sonnen	
	opt beginsel vander 3 vren <i>ende</i> dien	
	graet vanden zodiack die staet recht	60
	tegen den orizont oest is dat beginsel	
	vanden anderen huse dats vanden 2	
12	huse daer na set den nadaer der sonnen	
	op dat beginsel der 5 vren den graet der	64
	sonnen die daer roert den orizont oest js	
	beginsel des 3 huys Voert soe set den	
16	nadaer op dat beginsel vander 9 vren	
	dien graet tegen den orizont oest js be-	68
	ginsel der 5 vren set dan den nadaer	
	op dat beginsel der <i>andere</i> vren dien graet	
20	tegen den orizont oest js beginsel van	
	der 6 vren Die contrarie grade vanden	72
	<i>anderen</i> husen den 3 den 5 den 6 maken	
	8 huys 9 huys <i>ende</i> dat 11 huys Nv	
24	hebby alle die 12 husen nv moechdi ma-	
	ken die figure vanden hemele Als ghy	76
	die figure vanden hemele wilt maken	
	soe suldy tegen den graet die valt jnden	
28	ascendent setten jnt jerste huys <i>ende</i>	
	wat tekene <i>ende</i> alsoe jn allen husen	80
	<i>Ende</i> oeck suldy setten elcke planete jn	
	den graet vanden tekene daer sy jn js	
	op die stont jn deser manieren suect	
32	die figure die hier voer steet	84
	D Ie werdichste steden vanden circle	
	sijn aldus geordineert <i>Ende</i> die	
36	circle js gedeilt jn 12 delen dat sijn	
76rb	die 12 tekene vanden wolcke sijn die	88
	4 geheiten hoeken dat jerste teken rijst	

4	oest datmen heit ascendent Ende 4 ende 7 ende 10 dese sijn alle hoeken vanden hemele ende betekent alle dinck die nv sijn ende haer cracht Ende daer na sijnder ander 4 die sijn geheiten nauolgende dat sijn die jerste rijken na desen dats 2.5.8.11. dese betekent alle dinck die geuallen sijn	92
8	Ende die ander 4 sijn geheiten die vallende vanden hoeken dats 3.6.9.12 dese betekent alle dinck die verleden sijn Die crachtichste stede vanden circle dat is 8 ende dit teken is dwerdichste teken van alden tekenen Daer na volgt die hoec vanden hemele Daer na die hoeck van west dat is 7	96
12	vanden ascendent Daer na is die henne metten kukenen dat 4 vanden ascendent Elck van desen 12 tekenen heeft sijn macht jn 12 husen	100
16		104

76va	D Ierste huys is geheiten thuy des leuens jnden beginsele alles dincks ende heit ascendent ende js van winninge ende van lijftochte Mercurius verblijt hem jn dit huys Dander huys bediet alle dinck datmen tasten mach ende alle die wyninge vander erden ende vanden watere Torde huys js een goet huys ende is een huys tvaders ende moeders ende van magen ende van vrienden ende van verwandelinge ende van wegen / ende luna verblijt haer daer jn ende bescouwet den ascendent metten 6 aspect	[76]
4	Tvierde huys js ende bescouwet den ascendent jnt 4 aspect ende is thuy der erfachticheit ende begrauens tstaets ende van verholens dincxs Dat vijfte huys is	4
8		8
12		12
16		16

76rb19 Na husen is de rest van de kolom (ongeveer zeventien regels hoog) opgevuld met een gerubriceerde lijnenschets van het raamwerk van astrologische huizen, in de vorm van een kwadratuurtekening (twaalf driehoeken rondom een vierkant in het midden), op dezelfde manier als de FIGURA DOMORUM van f.1vb en de schets op f.75ra. Het raamwerk is verder echter niet ingevuld.

76va1 DIerste: De I is in de bovenmarge verlengd.

20	thuis der kijndere <i>ende</i> der nymaren <i>ende</i> van blijscappen <i>ende</i> giften <i>ende</i> daer jn verblijt <i>hem venus</i> <i>ende</i> bescout den ascendent jnt	20
24	3 aspect D at seste is een quaet huys daer jn verblijt <i>hem mars</i> <i>ende</i> <i>js</i> een huys der siecheiden <i>ende</i> ongemaxs D at 7 <i>js</i> die hoeck van west <i>ende</i> bescouwt den ascen- dent jnt opoost <i>ende</i> is thuis der wijuen <i>ende</i> der vianden <i>ende</i> van geselscape <i>ende</i> van bruloften D at 8 huys is quaet <i>ende</i> be- dient sterfte <i>ende</i> sterflick goet <i>ende</i> <i>js</i> thuis	24
28	der doot <i>ende</i> der vresen <i>ende</i> van nygromancien D at negende huys <i>js</i> een goet huys <i>ende</i> daer jn verblijt <i>hem sol</i> <i>ende</i> bescout den as- cendent jnt 3 aspect <i>ende</i> is een huys van	28
32	langen wegen <i>ende</i> vroetscappe van gelo- uicheiden van nymaren van dromen van werdicheiden Tiende huys <i>js</i> een sterck	32
36 76vb	huys <i>ende</i> is thuis der coningen <i>ende</i> coninck- rijcken <i>ende</i> der meesters <i>ende</i> der hoger din- gen van werliker eren <i>ende</i> bescout den ascendent jnt 3 aspect <i>ende</i> jn die vrage	36

77ra	Aries	[77]	
4	D ie geboren wort in een teken datmen heit aries thuis van <i>sijnen</i> leuene is aries daer jn sal hy hebben blijscap <i>ende</i> genuechte jn wat dinck dat hy doen wil I tem thuis van <i>sijnen</i> wynninge is taurus jn dien tijt sal hy wynninge hebben jn allen dingen I tem	1	4
8	thuis van <i>sijnen</i> broederen <i>js</i> gemini dats <i>hem</i> beter dat <i>sijnen</i> broederen mid- del teken I tem thuis van <i>sijnen</i> kijnderen	8	8
12	<i>js</i> leo luttel kijnder plegen sy leuende te houden mer jn desen tijde plegen sy	12	12

76vb3

Na vrage is de rest van de kolom blanco gelaten.

77r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur e 6 aangebracht.

77ra1

Aries: De s is verlengd met een w-vormige haal op de manier van een regelvuller. Het woord is in het midden van de kolom geschreven.

	gehart te sijn van groten lijden <i>Item</i>	
	thuys van sijne siecheit is virgo dan en	
16	begint nyet het waer al tegen spoet	
	<i>Item</i> thuys van sijnen huwelike is libra	16
	trout hy dan het is sijn vrome 3	
	huwelike <i>Item</i> thuys van sijnre doot	
20	js scorpio jn dat teken sal hy steruen	
	dan wacht hem van clymmen ende van vechten	20
	ende en begint dan genen wech te gane	
	hets al quaet <i>Item</i> thuys van sijnen	
24	wegen is sagittarius wacht v jn dien	
	tijt van dieften <i>Item</i> thuys van sijn	24
	der meester wyningen is capricornus dat	
	is al goet datmen doet <i>Item</i> thuys van	
28	sijnder auonturen al js aquarius dan	
	salt al wel comen dat hy begint <i>Item</i>	28
	thuys van sijnen anxsten ende quade	
	auonturen is pisces dan en doet nyet	
32	<i>Die</i> geboren wort jn aries die sal	
	werden een clymmende man goedertie-	32
	ren van geselschap ende redelike licht	
77rb	ende hy en soude geen vroet huysman sijn	
	sulcken tijt / sijne daden en sullen nyet	
	bequaem sijn som mannen mer met ve-	36
4	le vrouwen sal hy wel sijn ende hy sal	
	sijn met rode gemengt / ende hy sal saen	
	gram sijn ende sulcken tijt mylde / ende	
	als hy gram is soe is hy seer fel mer	40
8	hets saen gedaen hy en sal nyet	
	harde rijck sijn jn sijnen jongen tijt	
	noch harde arm want hy sal dicke	
	wederstoet hebben hy en sal weten hoe	44
12	jn wel vele articlen sal hy ontgaen	
	die vrese vander doot als van vechten	
	van vallen van gevanckenisse van bannen	
	vten lande van dieften verdient of onver-	48
16	diert mer met scuvene gaetmens	
	verby ende commen gerne jn dootsla-	
	gen <i>Ende</i> aen haer gemechten plegen	
	sy gerne lijden te hebben jonck of	52
20	out <i>Ende</i> omtrent den arme plegen	
	sy gerne gequets te sijne sijn 2	
	ouerste tanden sijn meerder dan dander	

24	Ende eer dese man coemt te sijnen 40 ja- ren het is wonder wat hy lijden mach Ende te sijnen 13 of 14 jaren mach hy wel sieck sijn / ontgaet hy dan soe mach hy leuen bijder gracien gods 84	56 60
28	jaer of meer op dat hy hem nyet en verhaest vander saken voerscreuen Ende daer na sal hy op comen van goe- de ende van eren / Ende hy soude met rechte hebben gebrocht enen helm jn sijn geboerte / ende sal altoes bat sijn met edelen lieden dan met sijns ge- like Ende sy sijn gerne schone van persone ende roetachtich jnt aensichte ende sterck van persone ende vroem van harten ende suptijl ende sy eten gerne wel ende drincken / ende sy sijn seer verdoenlick ende nochtans werden sy daer na rijk ende eerlijck Ende jn sijne joncheit staet hem van quaden tongen verdriet te lij- dene / mer te sijne haluen leuene staet hem rijk te wordene ende te blijuen totten eynde / Ende van vrouwen staet hem rijc- heit toe te commene / mer jn sijnder joncheit doet hy daer hem luttel duech- den af coemt / ende hy en mach tegen den heer nyet steken want het soude hem qualick louen Ende jc rade dat hy niet en worde nyemonts borge want hy sout jn auonture selue moeten betalen want hy sal getempteert sijn jn vele gebre- ken nochtan sal hy gerechtich worden mer hy sal jn ouerspele sijn ende dies vele / Ende na 40 jaren sal hy worden rijk ende werden gode dienende / ende nyet vele kijnderen behouden ende dierste kijnt sal jonck steruen / ofte leuen langer dan hy selue wil / ende dicwijl sal hy hem stellen te goeder me- nynghe ende sal onlange dueren Ende by	64 68 72 76 80 84 88 92
77va		
4		
8		
12		
16		
20		
24		
28		

	<i>temptacien</i> js hy gescepen sijn lijf te	96
32	latene voer tswert of <i>ander</i> wapene of ten sy dat hy <i>hem</i> wel hoede <i>ende</i>	
77vb	wacht <i>hem van</i> liegene / <i>ende</i> hy sal <i>hem</i> veynsen van som saken voer sijnen	100
	vrient <i>Item</i> aries js thuys van	
4	mars die is heet <i>ende</i> droge colerijn heeft zuyt / draecht roet <i>ende</i> pers	
	Sijn goede dage sijn <i>Dijnstdach</i>	104
	sondach saterdach / <i>Dit</i> mach hy	
8	houden die wil <i>Ende</i> dese heeft <i>een</i> ront zenuachtich <i>aensicht</i> / <i>ende</i> huwet hy	
	voer 36 jaer hy sal sceyden vanden wij- ue / <i>ende</i> dan hoede <i>hem</i> voer den quaet	108
12	sten stoet die hy lijden mach bynnen sijnen leuene / ten 36 jaren soe sla- ges gade <i>etcetera</i> Hy soude met recht	112
	hebben een grote nase <i>ende</i> grote nase gaten <i>ende</i> een groet voerhoeft <i>ende</i>	
16	schone <i>Item</i> mars betekent bose <i>ende</i> manlijck <i>ende</i> heitte <i>ende</i> droechede	116
	<i>ende</i> ongetempert / <i>ende</i> suycten van coleren <i>complexien</i> <i>ende</i> suycten / <i>ende</i> hy is quaet	
20	want hy bediet quaet aen begynnen van alder dinck <i>Ende</i> dese heeft rode	120
	veruwe een deel <i>gemengt</i> met bruynen <i>ende</i> sulck tijt rode sproeten jnt <i>aensicht</i>	
24	<i>ende</i> luttel baerts / <i>ende</i> mars heeft elders vele haers <i>ende</i> een zenuachtich aen- sicht / <i>ende</i> hy <i>oneert</i> gerne die lieden <i>ende</i>	124
	hy heeft enen <i>scerpen</i> zijn / <i>ende</i> houerdich <i>ende</i> ongestadich rade / hy betekent jn	
28	allen dingen <i>scalcheit</i> / <i>ende</i> hy geeft alle <i>consten</i> om gewyn / <i>ende</i> hy heeft gerne een ront <i>aensichte</i> met geluwen	128
32	ogen <i>ende</i> met rode haerre stout <i>ende</i> vreselick taenscouwen / sijn ongemake	132
78ra	sijn als coertsen <i>ende</i> hoeftzweren / dese sijn harde quaet vuyl van deren / nyet	

4	lichte en werden sy bedrogen <i>ende sy staen</i> na prijs daer sy mogen / negheen after tael en mogen sy horen / mer sy soudē wel willen strijden of vechten daermen hem ongelijck dade / Dit sijn bloet-	136
8	storters <i>ende mordeners / sy steruen dick</i> wijle quader doot onthoeft of doot ge- steken / roet is hem goet / Sijn aerthen behoren ten vuere als smeden <i>ende dies</i>	140
12	gelijcs / Die colerijn js heet <i>ende</i> droge daer om js hy mager <i>ende lanck</i> die heitte maecten lanck <i>ende die droech-</i> te maecten mager / <i>ende hy js vanden</i>	144
16	vuere <i>ende hy is lichte gram ende dan</i> geheel van veruwen <i>ende als hy den ho-</i> uet zwer heeft soe heeft hijen jn die rechter sijde van sijne hoefde hets	148
20	die stede Dander colerijn die js grace- lijck mager <i>ende smal slupende loes</i> <i>ende ongestadich fel / ende hy js lichte</i> mylde / <i>ende hy is oeck gierich sonder</i>	152
24	mate <i>ende van enen verlopenen synne</i> Ende hy heeft nature vander zonnen <i>ende van mars beide / daer omme soe</i> is hy lichtelick bedacht <i>ende hy coemt</i>	156
28	gerne aen vele wijuen soe dat hy aen geenne en sal blijuen / Die colorijn en wilt na 40 jaren nyet meer gela-	160
32	ten sijn / <i>ende mer eens die weke met</i> vrouwen sijn wil hy behouden sijne natuere die colorijn / aldus soude hy	164
78rb	van regemente sijn soe soude hy behou- den sijne joget ewelijck / die colorijn js heet droge <i>ende gracelijck mager ende smal</i> om dat hy quaet sijn sal / <i>ende hy is loes</i>	168
4	slupende <i>ende ongestadich fel / ende lichte</i> mylde <i>ende gierich sonder mate / ende hy</i> js van enen verlopenen zynne / <i>ende sy sijn</i>	172
8	jnt midden den dage gewonnen <i>ende daer</i> omme heeft hy natuere vander sonnen <i>ende van mars daer omme moet hy heet</i> sijn van synne / die colorijn heeft gerne	176
	den hoeft zwer jn die rechter sijde van	

12	den hoofde want hets die stede van colorijn van naturen dese geboorte soudy met hem dragen amatisca of cassidonie daer me-	180
16	de vliet alle tegenspoet ende alle drucke ende lijden van toecomenden saken jnder ghe- boerten ende metter graciën gods dat js dat	184
20	men ouer die stede soude lesen 9 of 12 missen soe coemt jn die eere van lee- ja die die gracie gods volgen willen	188
24	¶ Dat wijf die geboren js jn Aries sal sijn schone van lichame ende wel ge- maect ende vollijuch ende van scoender spraken ende mylde ende van aensichten ende verdrachelick genoch roethartich	192
28	ende van haren huweliken staet jn auon- turen te sijn om te sceiden van haren man by quaden geruchte datmen ouer haer sal doen gaen verdient of onver- dient ende haer staet aen hare borsten	196
32	lijden te hebbene / ende sy sal sijn on- gestadich van harten altoes begeren te wandelen jn groten wilthede / ende sy sal	200
78va	vrese lijden om quetsuren te ontfane Ende sy sal lijden groet bregentheit van quaden tongen tot haren 40 jaren of lut- tel beneden ende sy en mach tegen den	204
4	here nyet steken sy souder qualick mede varen / ende en werden nyemonts borge sy souder qualick mede varen	208
8	want sy sal getempeert sijn van vele gebreken ende leuen jn ouerspele ende dies vele Ende na 40 jaren sal sy we- der werden rijck ende eerlijck ende vrou- we van vele goets ende gode dienen	212
12	Ende nyet voel kijnder sal sy leuende hebben ende dierste en sal nyet lange le- uen / ende dicwijle sal sy hoer stellen ter goeder menyngē ende onlange duerende by temptacien vanden viant / ende sy mochten	216

20	grote scade lijden by roekeloesheden onuer- sien op dat sy hoer daer voer nyet en hoet <i>Ende</i> sy plegen dicwyl haer leuen te	220
24	laten voer die wapene sy en wachte haer seluen wel daer voer <i>ende</i> hoede haer <i>van</i> liegene <i>ende</i> sy sal haer <i>veynsen</i>	224
28	voer haren <i>vrient</i> <i>Ende</i> ten 16 jaren mocht sy wel sieck sijn ontgaet sijs dan soe sal sy leuen 84 jaer of meer op	228
32	dat sy haer leuen nyet en verhaest <i>van</i> vechtene <i>van</i> vallene <i>van</i> bannen vten lande <i>van</i> dieften sy plegen daer af be- faemt te sijne verdient of onverdient	232
78vb	nochtan sal sy sijn <i>van</i> soeter spraken <i>ende</i> mynlick <i>van</i> aerde mer <i>ongestadich</i> <i>van</i> harten <i>Ende</i> trect sy te huwelick voer	236
4	36 jaer sy sal by <i>enniger</i> manieren <i>van</i> haren man of haer huwelick sijn on- effene die leste is die beste mer sy <i>com-</i> <i>men</i> meer te vallene dan dander doen met mannen / <i>ende</i> sy hebben meer <i>lijdens</i>	240
8	aen haer borsten dan dander lieden mer jn haer oude <i>commen</i> sy jn meer eeren	244
12	dan dander lieden doen <i>Ende</i> sy souden met rechte brengen een huyue jn haer geboerte die sal sijn een <i>clymmende</i>	248
16	wijf <i>ende</i> goedertieren <i>van</i> geselscape <i>ende</i> licht / <i>ende</i> sy sal sijn met rode <i>gemengt</i> Sy sal sijn sulcken tijt mylde mer daer by issy weder gierich <i>ende</i> spaerich <i>ende</i> dic- wyl droeue / <i>ende</i> sy is haestelick toern- nich <i>ende</i> saen versoent / <i>ende</i> sy sal ewelic redelick genoch hebben nochtan sal sy <i>mennich</i> wederstoet hebben sy en sal weten	252
20	hoe / <i>ende</i> haer 2 ouerste tanden soudent met rechte meerder sijn dan dandere Te haren 36 jaren hoede haer voer den quaetsten stoet / <i>ende</i> eer sy coemt te haren	

24	40 jaren wonder eest wat sy lijden sal mer daer na wort sy verheuen jn groten state metten genen die bouen haer sijn ende daer mede sal sy ewelick bat sijn dan	256
28	met haers gelijke <i>Item</i> aries eest thuy van mars colorijn js heet ende droge ende die heeft zuydt / <i>Draget</i> roet ende pers of swart v gode dage sijn dijnsdach sa- terdach sondach mer opten saterdach	260
32	en dwa nummermeer dijn hoeft <i>Item</i> leeft sy ouer 42 ende 38 jaer soe sal sy een siecte hebben ten 42 jaren ende lijdt	264
79ra	sijdt dan soe mach sy leuen 80 jaer / mer dan machse haer wel hoeden van eender siecten jn die leyndene ter rechter sijden	268
4	waert treckende dat haer doot soude mo- gen sijn verhaest datter sielen tegen soude mogen gaen dat sy nyet en soude mogen verbeiden den tijt die haer by gif- ten den planeten gegeuen waert / <i>Ende</i>	272
8	eest dat sy haer wacht ende met rade heeft soe mach sy commen ten tijde voerseit <i>Ende</i> sy moet haer hoeden voer quetsueren van stenen ende dat omme dat haer negheene dootslach en comme of ander groet grief	276
12	<i>Ende</i> sy sal lijden hebben jn haren lichame onder dicwijle	280
16	Taurus	
	D ie geboren js jn tauro thuy van sijnen leuene js taurus / jn dat teken sal hem goet geual aen comen van allen din- ghen dat hy dan begynnen sal of doen sal	284
20	Thuy van sijnen profijte ende wyningen js gemini doet hy dan jet het is sijn profijt	288
24	Thuy van sijnen broederen is cancer jn dat teken soude hy jet mogen doen om sijnen broederen Thuy van sijnen vader ende moe- der js leo dan en coept nyet het waer al	292
28	tegenspoet Thuy van sijnre genuecten ende kijnderen js virgo dats een goet teken	

	Thuus van sijnen huwelijck dats scorio	296
	huwet hy dan het coemt hem dan ten goeden	
32	eynde Thuus van sijre doot js sagittarius	
	dan wachte hem van gescutte jn dier tijt	
	Thuus van sijnen wege js capricornus dan	300
	mach hy wel gaen daer hy wil mer hy	
36	sal lijden anxst van gevangenisse jn dier	
	tijt ende ontgaens wel Thuus van sijre	
	regnacien js aquareius daer jn sal hy met	304
	blijscap regneren jn wat sij Thuus van	
79rb	sijnder meester auonturen js pisces doe	
	dat hy wille het coemt al wel Thuus	
	van sijnder pijnen js aries jn dat teken	308
4	wachte hem van vuere ende van quaden tongen	
	Die geboren js jn tauro sal sijn	
	melancolicus cout ende droge eer hy out	
	sal sijn 30 jaer soe staet hem grote vre	312
8	se te lijdene van vuere of van water	
	of van wapene of van beesten gequets	
	te sijn / ende hy js vol gepeyns ende sijn	
	gepeynse worden dicwijn quaet / ende hy	316
12	js moedich van harten ende luxurioses / ende	
	hy sal comen te vele goets ende geeert	
	sijn van vele lieden / ende hy sal goet doen	
	diet hem qualick lonen sullen mer hy sal	320
16	machtich werden bouen sijnen magen	
	ende costelic ende van sconen woerden ende lut-	
	tel jemont betruwen / ende sijne begerten	
	worden dicwijn quaet ja jn sijne jonchede	324
20	ende hy sal dogen oeck hebben van sijre	
	quader tongen ende by dat sal hy qualick	
	betruwen mits sijnder ongetruwicheit soe	
	sal hy jn auonturen staen om seer gequets	328
24	te sijne dat hy jn auonturen van sijnen	
	lijue sal sijn Ende jn sijnder outhet	
	mocht hy wel onmachtich sijnder leden	
	werden daer sal hem jerst sijn goet te sca-	
28	den comen dese sal van goeder spraken	332
	sijn ende beneficijen sullen hem wel be-	
	uallen ende te dienen by goede lieden	

	<i>ende</i> lof sal hy begeren vanden lieden	336
32	mer wachte hem van gescutte voer alle dingen meest want hem en staet geen doot meer tontsiene / landen mochte hy wel omme gaen <i>ende</i> gedogen anxst	340
79va	van gevangnisse mer van allen anxsten sal hy ontgaen <i>ende</i> werden rijke toecomen de van groten lieden / kijnder mochte hy	
4	wel hebben <i>ende</i> oeck huwen Taurus js thuys van venus cout <i>ende</i> droge Me- lancolicus heeft west groen <i>ende</i> wit js hem goet / sijn goede dagen sijn vridach	344
8	dijnsdach sondach / <i>ende</i> te sijnen 38 jaren mocht hy wel sieck sijn ontgaet hy dan soe mach hy leuen 88 jaer of meer Dese soude hebben een ront	348
12	voerhoeft <i>ende</i> bleeck / grote nasen <i>ende</i> grote nase gaten / cleynne ogen een lanck aensichte <i>ende</i> enen langen hals	352
16	een ronde kynne dicke lippen brede scouderen quade tongen soude hem quaet doen consten sijt toe gebrengen	356
20	swarte veruwe contraren donderdach is hem mede alder best Venus js een pla- nete heet <i>ende</i> droge wac <i>ende</i> sy heeft	360
24	alle dingen goet aenbeginnen / <i>ende</i> sy maect goede seden <i>ende</i> weet datmen volgen moet nader planeten daer een mensche onder geboren js / <i>ende</i> die onder venus geboren sijn die mynnen gerne	364
28	<i>ende</i> sy wort mynlick / <i>ende</i> sy werden ger- ne vroet gaen sy ter scolen <i>ende</i> die onder venus geboren js die is gerne	368
32	wit van veruwen <i>ende</i> hy heeft schone wijnbrauwen <i>ende</i> schone ogen <i>ende</i> sy hebben zoet aensichten <i>ende</i> sachte <i>ende</i> mynlick / <i>ende</i> alle haer dingen die sijn te	372
79vb	maten wel groet Venus geeft bruy- ne lieren een luttel <i>ende</i> cleynne <i>ende</i> een ront aensichte te maten wit met roden	
4	gemengt <i>ende</i> schone bruyne ogen / <i>ende</i> dese sien gerne spel <i>ende</i> mogen wel spelen met jnstrumenten / <i>ende</i> sy wil-	376

	len altoes blijde sijn / ende sy sijn le-	
8	dich cuysche ende constich / ende sy verbli-	380
	den seer jn schonen dingen ende behen-	
	dich ende jn schonen cleder ende gerne	
	mynnende Ende sijne ongemake sijn	
12	alle dat van coude ende van vervultheden	384
	coemt ende van vochticheden ende sy	
	drincken gerne Haer veruwe js bruyn	
	ende wit die onder venus geboren sy	
16	sijn dangieroes ende schone ende luxuri-	388
	oes singen dansen reyen houeren sijn	
	sy jn allen vren daert hem mach gebue-	
	ren ende sy gaen enen houerdigen ganck	
20	ende sy staen nader werelt danck ende sy	392
	mynnen ewelick ende sy hebben ene crom-	
	me nase meer dan ander lieden doen	
	Venus bediet vrouwen ende mannen van	
24	reynlicken cledyngen ende poenturiens ende	396
	borduerers / Tauro js thuyt van venus	
	Die melancolicus heeft weest groen	
	ende wit is v goet	
28	Item die melancolicus is droech ende cout	400
	ende hy is nydich ende wantrouwich ende	
	slumende ende trage ende gierich ende on-	
	getrouwe bedect loes ende blode ende	
32	dootveruwich ende hy is huesch sonder	404
	ander stout ende hy is oeck eenvoudich	
	ende seerachtich ende vele peynsende ende	
80ra	hy is oneersam dorper ende ketijf ende	408
	ende ongeduerich ende als hy den hoeftzwer	
	heeft soe heeft hijen jn die slyncker sij-	
4	de vanden hoofde want dat is die stede van	
	melancolijen ende heeft nature van saturnus	
	Die melancolicus js cout ende droge daer	412
	omme is hy mager ende cort want die cout	
	heit en letes nyet lanck worden / ende die	
8	droecheit en letes nyet dick worden / ende	
	hy is dicwile droeue ende vol gepeyns	416
	ende aesachtich van veruwen / ende hy seit om	
	alle vrouwen al jnder tijt daer om soe	

12	en gaue hy nyet een myte want al daer die mynne by staet / dats my van natue- ren quaet met cleynnen leden wel be- set met groter giericheden seer besmet	420
16	ende dese sijn dixst swart aen alle haer leden / sy wanen oeck jn haren moede sijn wel geraect ende vroet des en js nyet ende sy sijn sonder sceemten van haren dingen ende wanen altoes dat volbren- gen / dat sy peynsen jn haren synne	424
20	daer luttel vroetscap js jnne ¶ Dat wijf die geboren js jn	428
24	tauro js <i>melancolicus</i> cout ende droge ende vol gepeyns ende haer gepeynsen sijn onderwijlen quaet / ende sy js moedich van harten ende luxurioes ende haer geluc	432
28	leit west waert / ende sy sal comen te voel goets / ende sy sal sijn van schonen gelate ende van goeden schonen woerden sonder menen / ende sy sal getruwe schijn- nen mer haer begerte wort dicwijle	436
32	anders / ende eer sy out sal sijn 30 jaer staet	440
80rb	haer groet lijden te hebben van machte loesheden ende grote dogen sal sy lijden van hare quader tongen ende grote ongetrou- wicheit / sy sal sijn jn vresen om seer gequets te sijne van haren lijue / ende van drome sal sy sijn gepijnt seer omme jn	444
4	frenesien te commene by temptacien van den viant / ende jn myschelike comenscap pe sal sy haer generen ende goede auontuer hebben mer ten geesteliken ordenen on- profitelick / sy soude hebben kijnderen ende haer harte sal al te poente comen ende te haren 22 jaren sal sy sieck sijn ontgaet sijs dan soe mach sy leuen	448
12	72 jare of meer ende voer haer 15 jaren plegen sy vrese te lijden van water of van vuere of jn auonturen van beesten te sijne gequets ende daer af jn groter noet mer met goeder hoeden gaetmens ver- by ende sy wort schone ende lieflick van gedane ende van soeter spraken ende seer	452
16		456
20		460

24	besorchsam <i>ende</i> vele droeuen / <i>Ende</i> jn haer oude hoede haer van frenesijen <i>ende</i> van scerpen vysinen / <i>ende</i> lof sal sy bege- ren vanden lieden / <i>ende</i> beneficien soudē	464
28	haer wel bevallen / <i>ende</i> wacht haer ve- le te gane <i>omtrent</i> daer men sciedt / <i>ende</i> landen mocht sy wael <i>omme</i> gaen <i>ende</i> ge- dogen anxst van <i>vangenissen</i> mer sy	468
32 80va	sal daer af van <i>allen</i> anxsten ontgaen <i>ende</i> comen jn rijcheden van <i>groten</i> lieden Mer hoede haer voer quade tongen	472
4	<i>want</i> sy sullen dicwijle sijn wt om haer te bederuen stille of lude / <i>ende</i> vele siecten sal sy oeck lijden jnt hoeft of jnden	476
8	buyck <i>Taurus</i> is thuys van <i>venus</i> <i>melancolicus</i> heeft west groen <i>ende</i> wit js v goet / <i>Haer</i> goede dagen sijn son- dach dijnsdach vridach / sy mochte	480
	Gemini	
12	D ie geboren js jn <i>gemini</i> thuys van <i>sijnen</i> leuene js <i>gemini</i> daer jn sal hy genuechte hebben	484
16	<i>ende</i> goet geual jn <i>allen</i> manieren dat hy begert dat redelike sake sijn <i>Thuys</i> van <i>sijnre</i> wyningen js <i>cancer</i> daer jnne	488
20	soude hy <i>wynninge</i> doen <i>ende</i> die beste <i>wynninge</i> waer van <i>beesten</i> of van hou- te of van <i>froeyte</i> hy maecht dan doen	492
24	die wille <i>Thuys</i> van <i>sijnen</i> broederen js <i>leo</i> die sullen voer <i>hem</i> steruen hy en verhaest <i>hem</i> seluen <i>Thuys</i> van vader <i>ende</i> moeder js <i>virgo</i> / het goet van va- der <i>ende</i> moeder mocht hy wel besitten	496
28	<i>Thuys</i> van <i>sijnen</i> kijnderen <i>ende</i> blijscap- pen js <i>libra</i> dat is <i>hem</i> een goet te- ken <i>Thuys</i> van <i>sijnder</i> siecheit is scor- pione dat teken is <i>hem</i> <i>contrarie</i> dan wacht <i>hem</i> van <i>brasserē</i> <i>Thuys</i> van <i>sijnen</i> huwelike js <i>sagittarius</i> huwet	500

32	hy dan hets sijn vrome <i>ende</i> jnt hu- welick Thuys van sijnder doot is <i>capri-</i> <i>cornus</i> dan en begynt geen dinck het	504
80vb	waer al <i>tegenspoet</i> Thuys van sijnder regnacien is <i>pisces</i> dats <i>hem</i> goet mer wachte <i>hem</i> van waters Thuys van <i>sijn-</i> <i>der</i> auonturen js aries dan coep <i>ende</i> ver-	508
4	coep dat hy wil hets al goet Thuys van <i>sijnen</i> anxsten <i>ende</i> quaden auonturen is <i>taurus</i> dan en begint nyet dats	512
8	v best Thuys van <i>sijnen</i> wegen js <i>aquarius</i> dan machmen wel gaen pel- grummagien <i>ende</i> anders Die geboren is jn <i>gemini</i> js	516
12	heet <i>ende</i> wack <i>sanguuyn</i> sijn geluc js oestwaert <i>ende</i> hy sal sijn schone <i>ende</i> vroet mer by tijden ongestadich mer hy sal sijn oetmoedich van wesene	520
16	<i>ende</i> eerachtich <i>ende</i> wel sprekende <i>ende</i> seer lustich / <i>ende</i> van vrouwen sal hem goet toe comen op dat hijt volgt mer wacht <i>hem</i> wel van quaden tongen sy sullen <i>hem</i>	524
20	pijnnen te brengen jn groten vernoeye daer af is hy gescepen te sijne jn auon- turen van <i>sijnen</i> lijue / <i>ende</i> jn sijn een been staet <i>hem</i> een lijden te hebbene	528
24	<i>ende</i> hy is oeck gescepen quetsuren tontfane jn hoeft of hant of arm of vermenckt jn <i>ennich</i> lyt / <i>ende</i> hy sal sijn scamel <i>ende</i> saechtmoedich	532
28	<i>ende</i> getruwe <i>sijnen</i> vrient dat hy <i>hem</i> qualick lonen sal <i>ende</i> vanden water moet hy <i>hem</i> seer hoeden of hy sal daer af vele vresen hebben geloues	536
32	of ghy wilt <i>ende</i> jn vreemde lande sal hy vrese lijden op dat hijer gaet	540
81ra	of rijt / <i>ende</i> met sijnder weldaet sal hy hebben grote waerdicheit / <i>ende</i> hy sal genoch regneren <i>ende</i> hebben jn genuech- liche <i>ende</i> te <i>sijnen</i> 38 jaren sal sijn	540
4		

	goet wassen tot jn <i>sijnen</i> eynde van <i>sijnen</i> leuen <i>ende</i> hy mach wel hebben <i>kijnder</i> <i>ende</i> oneffen huwelick doen / <i>ende</i>	544
8	hy soude met rechte een ganger <i>sijn</i> <i>ende</i> terden vromelic met voeten / <i>ende</i> hy sal wel geverwet <i>sijn</i> jnt aen- sichte / <i>ende</i> hy sal wel sprekende <i>sijn</i>	548
12	<i>ende</i> van vele bedrijfs <i>ende</i> ten midden van <i>sijnen</i> leuen sal hy ten rijcsten <i>sijn</i> van <i>sijnen</i> leuen / <i>ende</i> hy soude oeck met rechte hebben een teken <i>omtrent</i> <i>sijn</i>	552
16	borst of arm of <i>kynne</i> <i>ende</i> <i>sijn</i> beste comenscape <i>liggen</i> jn houte of jn froey- te of jn beesten mar wacht hem wa- ters voer alle dingen jn allen tijden	556
20	waer ghy sijt <i>Item</i> <i>gemini</i> is thuys van <i>mercurius</i> / <i>sangwyn</i> heeft oest / <i>sijne</i> goede dagen <i>sijn</i> vrydach sondach maendach woensdach / draecht menxel	560
24	<i>ende</i> alle veruwe sonder roet <i>ende</i> swart Te <i>sijnen</i> 25 jaren sal hy sieck <i>sijn</i> ontgaet hy dan soe mach hy leuen 74 jaer of meer / hy is soete van spra-	564
28	ke tot dan hy gram is dan dubbelen <i>sijne</i> woerden met brede <i>n</i> scouderen <i>ende</i> hoede hem van vele wonden eer hy sterft <i>Mercurius</i> js cout <i>ende</i> droge <i>ende</i> sy en	568
32	js goet noch quaet want sy voeget haer met allen planeten daer sy toe comet doch machmense goet noemen want haer edelheyt is goet <i>ende</i> die onder haer geboren	572
81rb	wort dien helpt sy wel om consten te leren <i>ende</i> het soud <i>n</i> <i>sijn</i> scrijuers <i>ende</i> maelders <i>ende</i> die vroede lieden plegen te <i>sijne</i> bijden heren <i>ende</i> soud <i>n</i> haer diensten dragen <i>ende</i>	576
4	werden heren der heren / <i>ende</i> dese heeft veru- we gemenct no wit no swart / <i>ende</i> sy heb- ben een groet voerhoeft <i>ende</i> lanck onder die ogen <i>ende</i> geen haer aen die lieren	580
8	die nase lanck / <i>ende</i> schone ogen nyet te swart lange vingeren ja redelic lanck / <i>ende</i> dese heeft voel anxsten jn <i>sijnen</i> tijden <i>ende</i> hy is clene van lichame <i>ende</i> hy hoert ger-	584
12		

16	ne exempelen vertellen ende oude gescienisse ende hy is onder tijden seer ongeluckich mer hy is hopelic jn allen dingen want hem dunct dat sy soudē steruen sy en soudē	588
20	brenge ten eynde dat sy begonnen hebben ende haer dingen sijn nv goet nv quaet met langen aensichten ende luttel baerts ende sy ge- louen gerne jn waersegers ende sijne siecten	592
24	comen meest van gepeynsen ende van swaren stemmen of harten / dit sijn goede lieden wel geleert met duere consten gepareert bleeck ende reyn ende sijn die constichste van	596
28	allen dingen of vele dingen ende oeck ho- uerdich met scoender talen ende van synnen ende memorien claer / ende sy soudē met rechte wandelen vanden enen lande ten	600
32	anderen daer sy haer genuachte moch- te halen ende haer raet dunct hem dixst den besten ende ander lieden raet en dunct	604
81va	hem nyet soe goet mer wacht hem waters voer alle dingen meest dese soudē best varen meet clergijen of met comen	604
4	scapen bat dan ander lieden soudē / ende dese plegen te comen te groten state jn diensten van heren baeljuus of scepē	608
8	nen of meyeren dese soude met rechte hebben een dicke lippe ende wijde nase gaten ende lange nasen ende oeck aensich- ten ende sijne tanden soudē met recht staen	612
12	effene ende sy mynnen heetelic met allen synnen ende eest een wijf sy wort onge- lucsam van haren lijue sy en hoede haer seer wel want met scuwene gaetmen	616
16	alle dinck verby alsoe mach sy / dese sijn ongestentich / ende sy vertijden gerne haren nest meer dan ander lieden doen	620
20	ende sy sijn gerne wel gehaert ende alle comenscapen willen bat met hem lieden dan met anderen lieden / mer hoede hem waters voer alle dinck	624
	¶ Dat wijf die geboren js jn	

24	gemini js heet ende wack sangwijn / haer geluck dat leyt oestwaert / ende sy sal <i>sijn</i> schoen ende eersam ende van goeder manie- ren ende met haren man wel gemynt noch- tan mocht sy meer dan enen man hebben	628
28	Ende jn die leynden ende jn haer sijden staet haer lijden te hebben / ende sy js gescepen oeck quetsuren tontfane omme vermenct te sijne jn ennich lyt noch- tan sal sy <i>sijn</i> scemel ende saechtmoe- dich ende getrouwe haren vriend dat hy	632
32	haer qualick lonen sal / ende vrese van wa- ter sal sy lijden ende sy mochte wel geraken te wandelen jn pelgrums wijze of anders	636
81vb	mer met hare weldaet sal sy wederke- ren ter werdicheden / ende sy sal altoes noch tan redelic genoch hebben / ende te haren 38 jaren sal haer goet wassen ende eere tot den eynde toe / ende haer huwelic <i>sijn</i> 3	640
4	of 1 kijnder sal sy hebben / ende sy sal <i>sijn</i> eenvoudich ende crygele / ende sy sal vele lijdens hebben van goede ende van gesunde ende sy sal lijden druck aen haers selfs	644
8	vrocht hebben ende sy en sal nyet gerec- kelick hebben blijscap met haren man nochtan sal die man redelic goet <i>sijn</i> mer hy mochte wel vele lijden van vechtene ter auonturen van dootgeslagen te sijne of van groten sculden ende dat wijf moet haer hoeden van mesdoene met mannen want	648
12	sy <i>sijn</i> ongelucsam van haren lijue ende ongestadich om te wandelen hier of daer / Dese mochte wel hebben een roet aensichte ende <i>sijn</i> van vele bedrijfs	652
16	Ende sy mochte wel hebben een teken omtrent haer borst of arm of aensichte ende te midden van haren leuen sal sy ten rijcsten <i>sijn</i> blijuende totten eynde / son- der grote pijnne salse haer lijftocht heb- ben / mer jn haer een been of jn haer een sijde sal sy lijden hebben / ende hoe- de haer voer quade tongen want sy sul- lense pijnnen te brengen jn groet lijden	656
20		660
24		664
28		668
32		

82ra	<p><i>ende</i> vernoeye / <i>ende</i> hoet v waters voer alle dingen / meest draecht menxel <i>ende</i> al sonder roet <i>ende</i> swart Haer goede dage sijn woensdach sondach maen- dach vrydach</p>	672
4	<p>Cancer</p>	
8	<p>DIe geboren js jn <i>cancer</i> thuys van sijnre leuene <i>ende</i> van sijnre genuech- ten is <i>cancer</i> Thuys van sijnre profij- te <i>ende</i> wyninge is leo jn beesten leit dan sijn wyninge best Thuys van sijnre broederen is virgo <i>ende</i> hy sal bo- uen hem lieden comen van goede <i>ende</i> van eren Thuys van vader <i>ende</i> moeder js libra dan en doet nyet hets al nyet goet Thuys van sijnre blijscapen <i>ende</i> kij- deren js scorpio <i>ende</i> weluaerde is scorpio vele kijnderen Thuys van sijnre siecten js sagittarius stercke siecte sal hy hebben van salicheit van vrouwen Thuys van sijn- nen huwelike is capricornus huwet hy dan hets sijn vrome effen huwelick Thuys van sijnder doot js aquarius dan en begint egeenrehande dingen Thuys van sijnre wegen js pisces dan gaet pel- grummagien <i>ende</i> ander wegen Thuys van sijnder regnacionen js aries dan sal hy regneren met blijscapen <i>ende</i> genuechten Thuys van sijnder meester auonturen js taurus dan sal hy goede auonture hebben Thuys van sijnder pijnnen js gemini altoes sullen hem ennich van sijnre gebueren qualick mogen / Comenscape van coerne van lakene <i>ende</i> van beesten <i>ende</i> van allen naten dingen sijn dy goet Die geboren is jn <i>cancer</i> die sal sijn flematicus cout <i>ende</i> wack sijn geluck leit noertwaert <i>ende</i> hy sal sijn wel vroet <i>ende</i> swaer van wesene <i>ende</i> ouermoedich <i>ende</i> dat</p>	676 680 684 688 692 696 700
82rb	<p>Die geboren is jn <i>cancer</i> die sal sijn flematicus cout <i>ende</i> wack sijn geluck leit noertwaert <i>ende</i> hy sal sijn wel vroet <i>ende</i> swaer van wesene <i>ende</i> ouermoedich <i>ende</i> dat</p>	704
4		

	sal hem jn <i>sijnen</i> jongen tijt grote scade doen	708
8	tegen mysselike wijuen of om wijuen want jn <i>sijnder</i> jonger tijt stelt hy hem dicwijle daer hem wel quaet af <i>commen</i> mach noch	
	tan <i>duncket</i> hem seluen al goet mer daer na	712
12	sal hy hem <i>stellen</i> ter groter duecht <i>ende</i> ge- mynt <i>sijn</i> onder tvolck <i>ende</i> spade werden sy	
	rijcke want sy <i>gaen</i> als nv op als nv neder	
	dan schyfelt haer goet dan gecrygen sijt	716
16	weder <i>ende</i> ten eynde sal hem groet goet toecom- men van <i>vreemden</i> wijuen <i>ende</i> blijuen totten	
	eynde <i>ende</i> ten midden van <i>sijnen</i> leuen sal	
	hem goet toecomen met allen <i>wijnden</i> <i>ende</i> hy	720
20	mochte wel effene huwelic doen / <i>ende</i> hy sal hebben luttel gelucx metten jersten	
	wijue <i>ende</i> quetselic <i>ende</i> verdoenlick <i>ende</i>	
	houerdich sal hy <i>sijn</i> <i>ende</i> nasprekende	724
24	alle <i>menschen</i> / mer jn <i>sijn</i> <i>ander</i> huwe lick sal hy werden rijck <i>ende</i> vroet <i>ende</i>	
	gode dienen <i>ende</i> goede auontuer sal hy heb- ben <i>ende</i> nyet vele <i>kijnderen</i> <i>ende</i> hy sal jn	728
28	<i>vreemden</i> saken soeken <i>sijn</i> broet te wynn <i>ende</i> oeck jn <i>ledicheden</i> <i>ende</i> hy sal <i>sijn</i>	
	hoech van moede <i>ende</i> by nydicheden	
	mochte hy wel scade lijden <i>ende</i> strijt sal	732
32	hy hebben met <i>sijnen</i> vrienden <i>ende</i> magen <i>ende</i> hy sal verwindere <i>sijn</i> van <i>sijnen</i>	
	vianden / <i>ende</i> hy sal lijden hebben jn	
	handen of jn voeten <i>ende</i> hy is scamel	736
82va	<i>ende</i> lichte gram <i>ende</i> saen versoent / <i>ende</i> hy soude hebben een teken jn <i>sijn</i> een been	
	of sijde / <i>ende</i> hy moet hem hoeden voer honts- beten <i>ende</i> van quetsure van wapene dese	740
4	sal <i>sijn</i> scamel <i>ende</i> dicwil droeue Item <i>comenscap</i> van coerne of beesten <i>sijn</i> hem	
	goet <i>ende</i> hy sal bouen <i>sijne</i> broederen co- men van goede <i>ende</i> van eren / <i>ende</i> hy sal ster- uen buten <i>sijnen</i> lande hy en hoede hem	744
8	daer tegen / <i>ende</i> te <i>sijnen</i> 25 jaren sal hy sieck <i>sijn</i> van bloedene of van coertse	
	ontgaet hy dan soe mach hy leuen	748
12	88 jaer of meer na dat hy hem regeert <i>Ende</i> <i>sijne</i> vloeken <i>sijn</i> quaet <i>ende</i> sy <i>gaen</i>	

	meest ouer <i>hem</i> seluen wt <i>ende</i> ouer nye-	
16	mont el / <i>ende</i> dese hebben gerne cortte tan-	752
	den / <i>Item</i> cancer is thuys van luna	
	flematicus heeft noert <i>Item</i> sijn goede	
	dagen sijn sondach maendach donre	
20	dach vridach <i>Item</i> en draecht geen	756
	roet no blaeu noch groen mer draecht	
	wit swart graeu <i>ende</i> menxel dat van	
	alder best / mer hy soude met rechte	
	sijn een meester of een coepman <i>ende</i>	760
24	hy soude <i>hem</i> hoeden tegen steken van ge-	
	lauien / swarte cleder sijn dy best alsoe	
	scriture seit <i>ende</i> hoet v voer armoe-	
	de ten eynde <i>ende</i> voer vele pelgrumma-	764
28	gien te doene want ghy sout lichte	
	steruen buten dijnen lande / <i>ende</i> van wij-	
	uene staet dy seer te hoedene dan	
	doet of ghy wilt / <i>Item</i> den woensdach	768
32	is dy tegen / <i>Item</i> dijnsdach <i>ende</i> roet is	
	dy tegen / dijne weluaren behendich <i>ende</i>	
82vb	blijde totment op <i>hem</i> verhaelt dan dob-	
	beleren sijnen woerden / een teken jn die	772
	knyen <i>ende</i> tekenen van wonden eer hy	
4	sterft / ten middele sijns leuens rijst hy	
	swert goet / ten eynde arm onsculdich	
	sal hy op <i>ende</i> af gaen altijd by een	776
	wijf rijcke / van beesten wort hy gequets	
8	hoet v van valschen eeden	
	I tem luna is cout <i>ende</i> nat / flematicus	
	heeft noert die onder luna geboren	780
	sijn hebben een cout aensichte <i>ende</i> deen	
12	oge is meerder dan dander / <i>ende</i> dese pla-	
	nete js middelbaer / <i>ende</i> witte lieden	
	wel geveruwet die die wijnbrauwen	784
	te gader gaen graeuwe ogen <i>ende</i> scho-	
16	ne van lijue <i>ende</i> ongestadich van syn-	
	nen <i>ende</i> huys dieuen <i>ende</i> quade wechten	
	<i>ende</i> vele ander saken om haer gewyn	788
	<i>ende</i> alle ambachten diemen metten water	

20	doet <i>ende</i> alle dat nat is dese <i>sijn</i> jdel <i>ende</i> <i>spencious</i> <i>ende</i> seer <i>gepeynsachtich</i> <i>ende</i> sy spreken licht <i>onbekenlic</i> <i>ende</i> sy	792
24	<i>sijn</i> lichte sieck <i>van</i> <i>couden</i> <i>ende</i> sy reke- nen een <i>cleyn</i> <i>dinck</i> seer groet / <i>ende</i> sy vergaderen gerne gelt <i>ende</i> sy <i>sijn</i> al- toes daer toe gierich / <i>ende</i> sy hebben ger- ne een bleeck <i>aensichte</i> <i>ende</i> enen <i>cleyn</i> - nen mont <i>ende</i> wort tijlike graeu <i>van</i> hare / <i>ende</i> dese <i>sijn</i> gerne <i>van</i> <i>cannisen</i> gestichte of gesichte / <i>ende</i> sy <i>sijn</i> ger- ne clene / <i>ende</i> sy waken <i>omme</i> die wer- like saken / <i>ende</i> sy <i>sijn</i> middel tussen goet <i>ende</i> quaet groen wit is v goet	796
28	Item roet <i>ende</i> die onder luna <i>sijn</i> geboren <i>sijn</i> lichtelicker sieck vanden water dan <i>ander</i> lieden <i>sijn</i> <i>ende</i> <i>sijn</i> water- achtich jn haren mont wel na jn al- len stont	800
32	¶ Dat wijf die geboren js onder cancer js <i>flematicus</i> cout <i>ende</i> nat heeft noert / sy sal <i>sijn</i> schoen <i>ende</i> lanck simpel <i>ende</i> scemel <i>ende</i> vroet nochtan sal sy mylde genoch <i>sijn</i> <i>ende</i> gelucsam <i>van</i> gelde / <i>ende</i> <i>van</i> haren naesten vrienden sullense bedriegen <i>ende</i> beliegen <i>ende</i> benyden mer sy salt al verwynnen jn eren / spade werden sy rijcke mer effen huwelick mach sy doen <i>ende</i> hebben luttel gelucs met ten jersten man sal sy quetselick <i>sijn</i> <i>ende</i> oeck verdoenlick <i>ende</i> sal houerdich <i>sijn</i> <i>ende</i> nasprekende allen menschen / <i>ende</i> jn haer ander huwelic sal sy rijck werden <i>ende</i> vroet <i>ende</i> goede auontuer hebben <i>ende</i> luttel kijnder / <i>ende</i> sy sal vreemde sa- ken soeken haer broet te wynnen jn le- dicheden / <i>ende</i> <i>van</i> enen vreemden man staet haer groet goet toe te commene / <i>ende</i> haer	804
83ra	4	808
8	8	812
12	12	816
16	16	820
20	20	824
24	24	828

	goneren met comenscape waer haer goet / sy sal wesen redelick schone ende	
28	groetmoedich / ende ennich van haren gebueren sullense qualick mogen ewe- lijck hoe goet dat sy selue js / ende sy	832
32	sal sijn ongestadich van harten by temp- tacion vanden viant ende by nydicheden	
83rb	mocht sy wel scade lijden mer sy sal ewelick horen wille sien aen haren viant Ende sy sal lijden hebben jn handen of jn	836
4	voeten dese js scamel ende lichte gram ende saen versoent sy soude hebben een teken	840
	jn hoer een been of sijde / ende sy mach haer hoeden van honts beten ende van quet- sure van wapenne / ende te midden van	
8	haren leuenne sal haer rijcheit aencomen met allen wijnde ende dan sal sy trecken	844
	ter duechden ende ter eren Dese is scamel ende dicwijl droeue / ende wachte haer van	
12	vloeken want tgaet ouer haer seluen al wt / dese hebben corten tanden / ende sy	848
	mochten wel soe rene haer goet verlie- sen dat sy nauwelick soude behouden	
16	dat vierendeel vanden goede metten jers- ten man ende vele tegenspoets daer mede	852
	ende metten anderen sal sy hebben eere ende ruste blijschap ende genuechte groet	
20	Item haer goede dagen sijn maendach woensdach donredach vridach Item en	856
	draecht roet noch swart	
	Leo	
24	D ie geboren is jn leo thuyt van sijnen leuenne is leo daer jnne	860
	sal hy blijschap ende ere hebben Thuyt van sijnen wyningen is virgo meer sal	
28	hy alleen wyngen dan met anderen lieden Thuyt sijns broederen is libra	864
	hy sal suptijlder sijn dan sy lieden ende hy sal strijt hebben met hem lieden	
32	Thuyt van vader ende moeder is scor-	868

83va	pio dan en doet nyet hets hem tegen Thuys van sijnen kijnderen ende blijscapen js sagittarius luttel kijnder sal hy hebben	
4	Thuys van sijnder siecten is capricornus hy sal siecte lyden van fleumen comende Thuys van sijnen huwelike js aquarius effen huwelick mach hy doen bijden wille gods Thuys van sijnder doot js	872 876
8	pisces dan wachte hem waters jn dat teken waer hy sy Thuys van sijnen wegen js aries dan machmen gaen dats een middel teken Thuys van sijnder regnacion js taurus dit teken js hem goet jn allen dingen wat sy Thuys van sijnder meester auonturen js gemini daer jn sal hy goede auontuer	880 884
16	hebben Thuys van sijnder pijnnen ende quader auonturen js cancer dan en be- gynt geen dinck noch wech Ten 22 jaren sal hy sieck sijn ontgaet	888
20	hy dan soe mach hy leuen 88 jaer of meer Die geboren js jn leo die js goet colorijn heet ende droge / sijn geluck	892
24	leyt zuytwaert / ende hy sal sijn gra- cioes ende eerachtich ende gestade / ende lichte wort hy gram ende saen te pey- se gestelt ende hy sal sijn verheuen	896
28	bouen anderen lieden ende werden thoeft van sijnen geslechte of alsoe rijcke gelijck dat die lybaert verheuen js bouen andere dieren soe wort hy verhe- uen bouen die andere lieden / ende hy sal	900
32	sijne vianden te nyete doen / ende grote rijcheit staet hem aen te commene / ende hy sal sijn scemel ende mylde ende ge- trouwe ende gemint sijn voer vele	904
83vb	lieden / ende onder vrouwen wel gesien sijn mer hem staet lijden te hebben jn sijn rechter sijde vanden hoofde of	908

8	jn sijn beene of sijn een been of voet is meerder dan dander ende hy sal effen huwelick doen ende vele kijnder hebben ende versoect hijt hy sal	912
12	bouen hem huwen mits sijnder moe- dicheit D ese sal sijn stout genoch met veruwen gemenct ende nyet en sal hem gebreken jn sijne lijftocht ende	916
16	gelijck dat hy sal wassen jn dagen soe sal hy wassen jn goede ende jn eren nochtan sullen hem van sijns selfs vrien- den benijden ende sal verheuen werden	920
20	van groten lieden / ende meer sal hy wyn- nen allene dan met anderen lieden ende sal suptijlder sijn dan sijne broe- deren ende strijt mocht hy wel gera-	924
24	ken te hebbene met hem lieden / twist sal sijn tussen vader ende moeder jn enniger manieren hy mochte wel siecte lijden van flumen mer wacht hem	928
28	waters voer alle dingen jn allen tijden meest I tem leo js thuyt van sol / sijn goede dage sijn sondach dijns- dach ende donredach I tem roet ende pers	932
32	ende gelu js v goet mer groen ende swart	
84ra	quaet / mer sy plegen te sijn sterck van handen gelijck dat die leeu js van sijnen clauwen bouen anderen dieren want dit js	936
4	sijn rechte teken swart ende blaue contra- rie ende saterdach S ol is heet ende droge ende coninck bouen den anderen planeten ende geeft gelu veruwe	940
8	D ese sijn te maten met sconen witten ogen ende groet ende een wit aensichte ende lanck haer ende dat een luttel crullet ende vele baerts ende wat roets jnt aensichte ende sulcken tijt	944
12	wat geluwes jn die ogen / D ese sijn licte calu ende scone ende die wijsinge jn gods dienste ende by edelen lieden verstannisse	

16	<p><i>ende trouwe ende scoenheit liede te wit no te swart roetachtich calu kerpst haer no te wit no te swart / alle sijne siecten comen van hitten van cortsen van sweren ende jnde tysijke / Dese sijn goedertieren</i></p>	948
20	<p><i>wel geredent der leeringen geduerich van synnen scerp van woerden ende rijck van goe- de sachte ende soete van moede ende siet gerne eten ende drincken ende gracelick ende</i></p>	952
24	<p><i>schone ende mynlick haest bedacht / ende js heet jn mynnen mer al ander dinck doet hy met synnen / dese is sangwijn coepman van goude van gesteynte ende clymmende man</i></p>	956
28	<p><i>ende dienende bijden heren ende werden daer by verheuen bouen den anderen lieden / ende dese sijn schoen van aensichte ende bequa- me ende van vele veruwen / tmondekijn cle- ne die lippen groet ende den lichame ma- ger by crachten der naturen Dese en mach- men nyet veredelen sijn complexie noch</i></p>	960
32	<p><i>sijn nature jn geender manieren / Dit sijn frische opcomende lieden jn allen tijden waer dat sy jn sijn allen keren</i></p>	964
84rb	<p>¶ <i>Dat wijf die geboren js jn leo js een colorijn heet ende droge haer geluc leyt zuytwaert een scoen wijf salse we- sen ende schone ende wijs ende roet van aen- sichte / ende omme thaer te behouden salse wel ouer haer selue sijn / ende sy sal auon- ture lijden van vallene ende van verdrinc- kene / ende omme gerechticheit staet haer lij- den te hebbene / ende sy sal sijn van scoen- der talen / ende jn haren ouden tijt salse rijck werden ende rusten hebben nochtan sal ha- ren man mestruen van anderen mannen mer haer beste auonture is van froeyte</i></p>	968
4	<p><i>¶ Dat wijf die geboren js jn leo js een colorijn heet ende droge haer geluc leyt zuytwaert een scoen wijf salse we- sen ende schone ende wijs ende roet van aen- sichte / ende omme thaer te behouden salse wel ouer haer selue sijn / ende sy sal auon- ture lijden van vallene ende van verdrinc- kene / ende omme gerechticheit staet haer lij- den te hebbene / ende sy sal sijn van scoen- der talen / ende jn haren ouden tijt salse rijck werden ende rusten hebben nochtan sal ha- ren man mestruen van anderen mannen mer haer beste auonture is van froeyte</i></p>	972
8	<p><i>¶ Dat wijf die geboren js jn leo js een colorijn heet ende droge haer geluc leyt zuytwaert een scoen wijf salse we- sen ende schone ende wijs ende roet van aen- sichte / ende omme thaer te behouden salse wel ouer haer selue sijn / ende sy sal auon- ture lijden van vallene ende van verdrinc- kene / ende omme gerechticheit staet haer lij- den te hebbene / ende sy sal sijn van scoen- der talen / ende jn haren ouden tijt salse rijck werden ende rusten hebben nochtan sal ha- ren man mestruen van anderen mannen mer haer beste auonture is van froeyte</i></p>	976
12	<p><i>¶ Dat wijf die geboren js jn leo js een colorijn heet ende droge haer geluc leyt zuytwaert een scoen wijf salse we- sen ende schone ende wijs ende roet van aen- sichte / ende omme thaer te behouden salse wel ouer haer selue sijn / ende sy sal auon- ture lijden van vallene ende van verdrinc- kene / ende omme gerechticheit staet haer lij- den te hebbene / ende sy sal sijn van scoen- der talen / ende jn haren ouden tijt salse rijck werden ende rusten hebben nochtan sal ha- ren man mestruen van anderen mannen mer haer beste auonture is van froeyte</i></p>	980
16	<p><i>¶ Dat wijf die geboren js jn leo js een colorijn heet ende droge haer geluc leyt zuytwaert een scoen wijf salse we- sen ende schone ende wijs ende roet van aen- sichte / ende omme thaer te behouden salse wel ouer haer selue sijn / ende sy sal auon- ture lijden van vallene ende van verdrinc- kene / ende omme gerechticheit staet haer lij- den te hebbene / ende sy sal sijn van scoen- der talen / ende jn haren ouden tijt salse rijck werden ende rusten hebben nochtan sal ha- ren man mestruen van anderen mannen mer haer beste auonture is van froeyte</i></p>	980

84ra18

Voor sweren is met een horizontale streep swarten doorgehaald.

84rb5

Dat: De D is zeer breed.

84rb7

Tussen zuytwaert en wijf liet de kopiist eerst een witruijme ter breedte van ongeveer tien letters. Later heeft hij dit opgevuld met een scoen, alsof hij het eerst niet goed in zijn legger kon lezen. Deze woorden zijn echter met een veel bredere pen geschreven, en met een veel lichtere inkt (lichtgrijs).

	sy sal sijn seer wilt vele kijnderen hebben	984
	<i>ende</i> effen huwelic doen met haers selfs	
20	rade <i>ende</i> bouen haer metocten / sy sal sijn	
	groet <i>van</i> moede met een ront <i>aensichte</i>	
	<i>ende</i> enen cleynnen mont / <i>ende</i> sy sal sijn wel	988
	gehaert / <i>ende</i> sy sal strijdel sijn <i>ende</i> haes-	
24	tich met lijdender harten / mer om mans	
	mocht sy wel vele dogens hebben / jn	
	die myddelt <i>van</i> haren leuen salse sijn <i>van</i>	992
	soeten synne / <i>ende</i> sy sal lijden hebben jn	
28	haer joncheit / mer jn haer outheit sal	
	se genoch hebben <i>ende</i> ruste <i>ende</i> ere / <i>ende</i> sy	
	sal sijn schoen <i>van</i> maxele <i>ende</i> stout	996
	genoch / <i>ende</i> nyet en sal haer gebreken	
32	jn haer lijftocht <i>ende</i> gelijck als sy sal	
	wassen jn dagen soe salsy wassen jn	
84va	gode <i>ende</i> jn eren nochtans sullense <i>van</i>	1000
	haers selfs vrienden benyden <i>ende</i> licht	
	machmense gram maken <i>ende</i> saen jn pey-	
4	se stellen / mer jn haer een been of jn	
	die ogen salse lijden hebben of haer <i>een</i>	1004
	been is meerder dan dander / <i>ende</i> haer	
	eynde wort beter dan haer begyn / <i>ende</i> sy	
8	sal geleert werden <i>van</i> groten lieden mer	
	wacht haer vanden watere voer alle din-	1008
	gen meest / Leo js thuy <i>van</i> sol / ten 20	
	jaren sal sy sieck sijn ontgaet sijt dan	
12	soe mach sy leuen 88 jaer of meer /	
	Haer goede dage sijn sondach dijns-	1012
	dach <i>ende</i> donredach Item draecht roet en	
	pers <i>ende</i> gelu / mer groen <i>ende</i> swart quaet	
16	Virgo	
	D Ie geboren js jn virgo thuy <i>van</i>	1016
	sijnen leuene js virgo dats al	
	goet Thuy <i>van</i> sijnen wyningen js	
20	libra dan eest al profijt dat hy dan	
	doet Thuy <i>van</i> sijnen broederen js scor-	1020
	pio dats een middel teken Thuy	
	<i>van</i> vader <i>ende</i> moeder is sagittarius dats	
24	hem swaer jn <i>enniger</i> manieren Thuy	

	van <i>sijnen kinderen ende genuecten</i> js <i>capricornus</i> dats een goet teken <i>Thuys van</i>	1024
28	<i>sijnder siecheit is aquarius dan wacht hem van brassene Thuys van</i> <i>sijnen huwelijck is pisces effen huwelic mach hy</i>	1028
32	doen <i>Thuys van</i> <i>sijnder doot js aries dan en begint nyet het waer al quaet</i>	
84vb	<i>Thuys van</i> <i>sijnen wegen js taurus dan machmen gaen daermen wille Thuys</i>	1032
	<i>van</i> <i>sijnder regnacion js gemini dan sal hy profijt jn allen dinck hebben</i>	
4	<i>Thuys van</i> <i>sijnder meester auonturen js cancer hets dan al goet dat hy doet</i>	1036
	<i>Item te</i> <i>sijnen 40 jaren sal hy sieck sijn ontgaet hy dan soe mach hy leuen</i>	
8	<i>88 jaer Die geboren js jn virgo js melancolicus cout ende droge</i>	1040
	<i>heeft westwaert / hy is vol gepeyns ende hy sal sijn wijs van rade ende suptijl</i>	
12	<i>vroet van luttel woerden / ende van hontsbete staet hem jn auonturen te sijne ende van</i>	1044
	<i>siechten / ende by vercoutheden sal hy dicke den hoeftzwer hebben hoet hy hem nyet</i>	
16	<i>daer voren / ende wachte hem ewelick van waters want sy souden oeck vernymaren met</i>	1048
	<i>wijuen te</i> <i>sijnder qualick vaert / jn</i> <i>sijnen voet of buyck staet hem lijden te hebbene</i>	
20	<i>sijne meeste auonturen van comenscapen sijn van allen froeyte dat op bomen wast</i>	1052
	<i>Ende hy sal sijn wilt jn</i> <i>sijnen jongen tijt ende kijnder hebben / ende hy sal sijn soete van</i>	
24	<i>tongen ende meysenachtich van weenen ende van discordeliker naturen ongestadich ende</i>	1056
	<i>ongedienstich nochtan soe wort hy gemint geprijst ende vroet ende swigende sonder grote</i>	
28	<i>pijnne mach hy wel leuen ende sijn rijcke ende jnt eynde wort hy geeert / mer jnt hoeft</i>	1060
	<i>of jnden buyck mocht hy wel lijden hebben dat hy wel mochte verhalen aen vrouwen</i>	

84vb1

regnacion: De r is in de bovenmarge verhoogd.

84vb7

Die: De D is in de breedte extreem uitgerekt.

32	Ende hy sal een beuende man wesen ende wel spreken- de ende luttel kijnder hebben soe mocht vallen / ende effen mach hy huwelick	1064
85ra	doen Virgo js thuys van mercurio Melanolicus heeft west / sijne goede dage sijn sondach maendach ende vridach	1068
4	Item blaeu ende alle veruwe js hem goet sonder roet ende groene ¶ Dat wijf die geboren js jn virgo js cout ende droge / Melanolicus / heeft west	1072
8	waert / sy sal sijn wijs ende vroet ende suptijl jn allen rade / ende van scoender veruwen ende clene borsten ende sy sal sijn hoesch ende suuer ende wel ouer haer seluen	1076
12	Ende sy sal meer gemint sijn van vreemden lieden dan van haren naesten ende jn haer joncheit staet haer lijden te hebbene dat sy wel verwynnen sal / ende haer vruchten sal	1080
16	sy met blijscapen ter werelt brengen / ende sy sal qualick mogen vasten ende haer staet crancheit ende siecheit te hebbene jnt houet ende haer beste auonture van comenscapen js van allen vruchten dat op bomen wast / ende sy sal sijn seer wilt jn haren jongen tijt ende kijnder hebben / ende sy sal sijn vroet ende gemint ende geprijst / swigende	1088
24	sonder grote pijnne mach sy wel leuen ende sijn rijcke / ende sy sal wel haer nutscap hebben ende vele goets / ende sy mochte wel siecte hebben van vercoutheden / van enen man ende van quaden tongen sal sy sijn vernymaert ende sy sullense pijnnen te brengen jn groet vernoey mer dat salse al verwynnen ende commen jn eren ende jn blijscapen mer jnt hoeft ende jn die voeten salse lijden hebben mer ten eynde soe wort	1092
28	sy verheuen ende geeert jn groten state / mer hoede haer vanden water voer alle dingen	1096
32		1100
85rb		

85r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur f 2 aangebracht.

85ra1

Virgo: De V is in de bovenmarge verlengd.

85ra6

Dat: De D is extra breed.

4	<p><i>ende van mesdoene met mannen want sy sijn meest ongelucsam van haren lijue stille of luyde mer met scuvene gaetmens verby / ende sy sal sijn soete van tongen ende</i></p>	1104
8	<p><i>meysenachtich van weenen ende van discor- deliker naturen ende ongedachtich ende ongediens- tich nochtan soe wort sy gemint ende geprijst Ende sy plegen jn haren jongen tijt te sijne ont- goet mer sy behouden ommer haer lijftocht</i></p>	1108
12	<p><i>ende sy comen weder op van goede ende van eren jn haren jongen tijt mer sy plegen tierste voel lijdens te hebben ende groet ongenuechte</i></p>	1112
16	<p><i>Virgo is thuyt van mercurio Melancolicus heeft west / Haer goede dagen sijn son- dach maendach vridach Item blaue ende groen js v goet gecleedt</i></p>	1116
Libra		
20	<p>Die geboren js jn libra thuyt van sij- nen leuene is libra dats al goet Thuyt van sijnen wyningen js scorpio hets dan</p>	1120
24	<p>al wyninge doet hy iet Thuyt van sij- nen broederen is sagittarius dats een mid- del teken Thuyt van vader ende moeder</p>	1124
28	<p>js capricornus dats hem swaer jn enniger manieren Thuyt van sijnen kinderen js aquarius daer jne sal hy hebben blijscap</p>	1128
32	<p>ende genuechte Thuyt van sijnen siecten ende quader auonturen is pisces siecte jnt hoeft meest Thuyt van sijnen huwelick</p>	1132
85va	<p>is aries hy sal sijn luxurios ende ge- noechelick al blijscap Thuyt van sijnen pijnen ende doot is taurus dan en doet nyet</p>	1136
4	<p>hets al quaet Thuyt van sijnder goeder auonturen js gemini ende van genuech- ten Thuyt van al sijnder auonturen meest js cancer / jn vrouwen meest Thuyt van van sijnder auonturen is leo jnden middelt van sijnen leuene eest dan meest Thuyt</p>	1136

	van sijnen wegen is virgo	
8	venus sangwijn heeft oest Te sijnen 40 jaren sal hem siecte aencomen ontgaet hijt dan soe mach hy leuen 88 jaer of meer	1140
12	Die geboren wort jn libra sal sijn rede- lick schone ende getrouwe ende rechtuerdich ende milde / ende van vele lieden sal hy gemint sijn sonderlinge van vrouwen / ende van qua- den tongen sal hy seer gepijnt sijn / ende van sijnen naesten vrienden diet met recht	1144
16	nyet doen en souden nochtan sal hy verdrache- lijck sijn jn vele saken / ende jn sijne jonc- heit staet hem voel lijdens te hebben jn enny- ger manieren of quetsuren om vrouwen	1148
20	wille verdient of onverdient / ende die vrou- wen sullen hem na volgen / ende hy mach wel huwelick doen effene ende vele kijnder hebben ende geluck van weduwen op dat hijt versoect	1152
24	ende hy sal vrese van water lyden / ende hy sal lijdene hebben jnt hoeft of ene lijxeme ende van dyuerschen siecheden sal hy syn ge- quelt / ende altijt sal hy verdrachelic sijn	1156
28	mer jnt eynde salt al ten besten comen want hy sal sijn waerachtich ende sonder ennich valshede ende vol van moede ende saen gram ende van goeder gemynder veruuen / ende rede- lick wel gehaert / ende hy sal werden getrou- we ende milde ende rijcke mer jnt hoeft sal hy lijden hebben of een lijtteken / ende vrouwen	1160
32	sal hy altijt seer mynnen / ende quade tongen sullen hem pijnnen te bederuene ende hy sal worden gehoersam ende godlyc / ende sijn syn sal wesen goet mer haestich / ende hy mochte wel comen te groten goede by enen vreemden wijue onuersienlick / ende wacht hem oeck van quaden wijuen want daer leit sijn sorge aen ende wacht hem van touerijen waer hy mach	1164
85vb		1168
4		1172

85va6 *Na virgo is de rest van de regel blanco gelaten, op een klein streepje in rubriek na, alsof de kopi-
ist hier in de fase van het rubriceren nog wat wilde invullen, maar zich na de eerste aanzet be-
dacht.*

85va10 *Dic: De D is extra breed en loopt enigszins in de linkermarge door.*

8	sijn vader <i>ende</i> moeder mochten wel tegenspoet hebben <i>ende</i> siecte sal hy hebben jnt hoeft of jnden buyck / <i>ende</i> hy sal zijn genuechtlick <i>ende</i> luxurioes / <i>ende</i> ten middel van sijnen	1176
12	leuen sal hem rijcheit <i>ende</i> goede auonturen aen comen <i>ende</i> hy sal hebben vele haers een clene hoeft lanck <i>aensichte</i> mager beenen clene voeten goedertieren <i>ende</i> ongestadich	1180
16	<i>Item</i> sondach dijnsdach donredach zijn v goede dagen / draecht alle veruwe sonder swart / tvridachs en dwa nyet dijn hoeft Ten 34 jaren of cort daer na sal dauontu-	1184
20	re keren <i>ende</i> keren totten eynde toe ¶ Dat wijf die geboren js jn libra sal zijn goet sangwijn heet <i>ende</i> wack / haer geluck leit oestwaert / sy sal zijn redelic	1188
24	schone <i>ende</i> vroet <i>ende</i> schoen ogen <i>ende</i> haer staet lijden te hebben jnt hoeft of jnden buyck / <i>ende</i> hoede haer van messeliken wij-	1192
28	uen want sy soudense bedriegen / <i>ende</i> van enen man mocht sy wel werden ontscaect of anders ontstelt daer sy namaels	1196
32	myschelic mede mocht varen / <i>ende</i> sy mochte wel vele kijnderen hebben met pijnen <i>ende</i> met scanden nader werelt / <i>ende</i> jn haer lijden sal sy verdrachelic zijn / <i>ende</i> seer scemel salse wesen / <i>ende</i> jn haer outhede soe wort sy geeert / <i>ende</i> tvridachs en salse	1200
86ra	haer hoeft nyet dwaen / of sy js wel gescepen quetsuren tontfane om mans willen verdient of onverdient / <i>ende</i> die mans sullen haer seer na volgen al waert jn vreem-	1204
4	den landen / <i>ende</i> sy mochte wel doen effen huwelick <i>ende</i> hebben daer af kijnder <i>ende</i> weduwaers <i>ende</i> vrese van water sal sy lijden van water jonc of out / <i>ende</i> jnden	1208
8	buyck of thoeft salse siecte hebben <i>ende</i> ene lijxeme jnt hoeft / <i>ende</i> altoes salse verdrachelic zijn jn haer dogen mer	1212

12	jnt eynde salt al ten besten comen ende sy sal sijn redelic schone / mer sy sal sijn gepijnt ende besondicht ende blode ende sy sal werden gode ontsiende nochtan salse vele weder woerdicheit lijden met jn haer outheyt sal	1216
16	sy sijn gegoet ende geeert ende gode dienen mer sy sal oeck ewelic mynnen / ende sy sal gaen enen houerdigen ganck / ende sy sal staen nader werelt danck / ende sy sal sijn waerachtich sonder ennich valshede ende vol	1220
20	van moede ende saen gram ende te hants versoent ende goeder gemynder veruwen ende redelic wel gehaert / mer sy wort getrouwe ende milde ende rijck / ende altoes sullense mans seer mynnen / ende quade tongen sullen se pijnnen om te bederuen nochtan wort	1224
24	sy gehoersam ende godlijc / ende haren syn sal sijn goet mer haestich / ende sy sal comen te groten goede by enen vreemden man onversienlic / ende sy sal sijn luxurioes	1228
28	ende jnt middel van haren leuen sal haer goede auontuer toe comen mer wacht haer van touerije waer sy mach / te haren	1232
32	18 jaren salse sieck sijn ende ontgaetse dan soe machse leuen 85 jaer of meer / libra js	1236
86rb	thuys van venus / Item sondach dijnsdach donredach sijn v goede dagen / draecht alle veruwe sonder swart ende roet dat is v	1240
4	quaet / ten 34 jaren sal dauonture keren ende beteren totten eynde toe	1244
8	Scorpius	
	D Ie geboren wort jn scorpione daer jn coemt anckorst op ertrijke Thuys van sijnen leuene is scorpione dien tijt is hem	1248
12	goet ende genuechelic Thuys van sijnen wijningen js sagittarius hets al goet dat hy dan doet Thuys van sijnen kijnderen ende blijscapen	
16	jn allen dingen js capricornus Thuys van vader ende moeder is aquario dats hem tegen jn allen dinck Thuys van sijnen broederen js	1252

	pisces dats <i>hem</i> een middel teken Thuys	
20	van sijre siecten js aries sijne siecten sullen meest cortsen wesen Thuys van sijnen hu- welic is taurus oneffen mach hy huwe- lic doen Thuys van sijnder doot js <i>gemini</i>	1256
24	dan en begynne nyet dats dan al quaet Thuys van sijnen wegen is cancer dan mach hy wel gaen Thuys van sijnder regnacion	1260
28	js leo dan eest al goet <i>ende</i> blijscap <i>ende</i> ere Thuys van sijnder meester auonturen	1264
32	js virgo dan eest geluc <i>ende</i> heil Thuys van sijnder pijnen <i>ende</i> quader auonturen js libra jn al dat hy doet dats quaet	1268
86va	I tem die jn dit teken geboren js / die js flematicus cout <i>ende</i> wack heeft noertwaert Te sijnen 40 jaren mocht hy wel sieck sijn ontgaet hijt dan soe mach hy leuen 72 jaer of meer Scorpius js thuys van	1272
4	Mars / dijn hoeft en dwa nyet tvridachs Die geboren wort jn scorpione sal zijn onge- stadich <i>ende</i> spreken vele schoens sonder menen / <i>ende</i> hy sal luttel jemonde wel	1276
8	betrouwen een ketjuich leuen sal hy leiden <i>ende</i> hy sal <i>hem</i> pijnen loesselic te generenne om jet te gecrigene nochtan salt al pijnne	1280
12	hebben <i>ende</i> om <i>ennige</i> dingen dat hy toe bren- gen <i>ende</i> doen sal daer hy omme zijn sal jn auonturen die doot te steruen eer hy sieck sal sijn mer hy sal daer grote hulpe toe heb- ben van sijnen vrienden / <i>ende</i> een deel kijnder	1284
16	sal hy hebben / <i>ende</i> hy sal zijn grof van wesen ne <i>ende</i> verwaent <i>ende</i> sterck van persone <i>ende</i> jn den wijnter eest meest zijn auontuer nochtan is hy te luttel gelucx geboren of	1288
	het en waer dat hy op een goede vre ge- boren waer of dat <i>hem</i> een ander teken van der manen toe hulpe alsoet dicwijn geualt	

86rb31 Item: *De I is in de linkermarge verlengd tot een hoogte van twee regels, maar neemt ook op de regel zélf nog enige ruimte in.*

86va3-4 *Tussen sonder / menen is met een horizontale streep doorgehaald: spreken.*

86va12 *Na een is met diagonale strepen een s doorgehaald.*

20	want som sijn sy verraders / of luken haer een oge toe jnt begyn als sy spreken / ende hy sal begeren lof van lieden / ende armelic sal hy leuen ende ketijuelick / ende hy sal ny-	1292
24	dich sijn ende dicwijl droeuen / ende gierich ende spaerich ende loes drinckende ende luxu- rioes jn begeren / ende hy sal sijn simpel ende slecht mer hy en soude alsoe jnden da-	1296
28	den nyet sijn / ende hy sal sijn wangelouich ende ongetrouwe ende sonder scaemte ende doot veruwich / ende van heren sal hy sijn gepijnt jonc of out hy en hoede hem daer tegen	1300
32	vele sonden sal hy doen / hy js groet van harten ende verwaent op vrouwen / ende hy sal dagen hebben ende luttel eren ten eynde Scor-	1304
86vb	pione js thuyt van Mars flematicus heeft noert / draget roet dats v best / sijn goede dagen sijn saterdach sondach maendach ende	1308
4	vridach / Vrouwen werden daer by bedro- gen want sy en sijn nyet datse schijnen ende sy hebben gerne prijs swart contrarie	1312
8	¶ Dat wijf die geboren js jn scor- pione js cout ende wack / flematicus heeft noert / sy sal sijn van dodeliker veruuen ende kuysch ende slumende ten quaethede of	1316
12	ten quaden wille / ende sy sal sijn contrarie den genen daer sy mede wandelt want thaer sal moeten voergaen want ander lieden dinck dunct haer quaest / ende om ennigen van horen vrien-	1320
16	den salse lijden hebben nochtan sullense haer willen contrarie sijn onverdiert / tot haren 30 jaren staet haer lijden te hebbene ende sometijts den hoeftswer of wee jnden licha-	1324
20	me of jn haer ander leden / ende vele woer- den salse hebben bynnen huys ende buten swigende ende wel een goet leuen leyden mer som sijn sy verradige ende slutende	1328
24	haer een oge jnt begyn van haerder spra- ken / ende som en hebben sy nyet vele kij- deren ende effen huwelic mach sy wel doen	

	Opten saterdach en dwa nyet dijn ho-	1332
28	uet toe salse sijn oeck cuysch <i>ende</i> oet-	
	moedich <i>ende</i> blode <i>ende</i> verdrachelick	
	mer sy sal sijn <i>eenvoudich</i> / Dese plegen	
	lichte den borstswere te hebben <i>ende</i> wee	1336
	jnden buyck <i>ende</i> sy sal bynnen huys hei-	
32	melick <i>ende</i> slecht sijn / <i>ende</i> buten huse sal	
	sy sijn genuchelick <i>ende</i> vermakelick	
	<i>ende</i> sy sal sijn wijffelick <i>ende</i> begeren lof	1340
87ra	<i>van</i> lieden nochtan salse armelick leuen / <i>ende</i>	
	sy sal sijn nydich <i>ende</i> dicwil droeue <i>ende</i>	
	gierich <i>ende</i> spaerich <i>ende</i> loes <i>ende</i> luxuri-	
4	oes / <i>ende</i> sy sal simpel schijnen <i>ende</i> slecht	1344
	mer sy en sal alsoe jnden daden nyet	
	sijn <i>ende</i> sy mochte wel sijn wangelouich	
	<i>ende</i> ongetrouwe sonder scaemte <i>ende</i> doot	
8	veruwich <i>ende</i> <i>van</i> heerscapen mocht sy wel	1348
	sijn gepijnt jonck of out vele sonden salse	
	doen <i>ende</i> sy sal sijn groet <i>van</i> harten <i>ende</i> ver-	
	waent <i>van</i> mans <i>ende</i> sy mach wel geraken	
12	te hebben luttel eren jn haer leuen Scor-	1352
	pione is thuys <i>van</i> mars / leeft sy ouer	
	30 jaer soe machse leuen 72 jaer of	
	meer Haer goede dagen sijn sondach	
16	maendach vridach / sy soude meest swart	1356
	dragen <i>ende</i> roet	
	Sagittarius	
20	D Ie geboren js jn sagittarius Thuys <i>van</i>	1360
	sijnen leuene js sagittarius dats goet	
	Thuys <i>van</i> sijnen wyningen js capricornus	
	<i>ende</i> jser best <i>ende</i> oeck jn ander dinghen	
24	Thuys <i>van</i> sijnen broederen js aquarius	1364
	hy sal beter sijn dan sijn broeders dats	
	een middel teken Thuys <i>van</i> vader <i>ende</i> moe-	
	der js pisces dats hem tegen jn allen dinghen	
	Thuys <i>van</i> sijnen kijnderen is aries daer jn	
28	sal hy hebben blijschap <i>ende</i> ere Thuys <i>van</i>	1368
	sijnre siecten is taurus dat sullen meest	

86vb34

ende begeren: *Nauwelijks leesbaar ten gevolge van een vlek.*

87r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur f 4 aangebracht.

87ra18

Sagittarius: *Het woord is in het midden van de kolom geschreven.*

	cortsen <i>wesen ende van coloren</i> Thuys van sijnen huwelike js <i>gemini</i> huwet hy dan	
32	hets sijn vrome <i>ende</i> ere Thuys van	1372
87rb	sijnder doot is <i>cancer</i> / dan en doet nyet het waer al quaet Thuys van <i>sijnen wegen</i> is <i>leo</i> dan sal hy <i>aengaen van groten anxsten</i>	
4	Thuys van <i>sijnder regnacion</i> js <i>virgo</i> dan	1376
	eest al goet dat hy doet Thuys van sijn der meester <i>auonturen</i> is <i>libra</i> doet hy dan jet soe eest al goet Thuys van <i>sijnder</i> meester <i>sieten ende pijnen</i> js <i>scorpio</i> hy	1380
8	sal siecte <i>lijden</i> te <i>sijnen</i> 34 jaren ontgaet hy dan soe mach hy <i>leuen</i> 88 jaren of meer na sijn <i>regement</i>	
12	Die geboren wort jn <i>sagittarius</i> sal sijn	1384
	ongestadich van <i>harten</i> / <i>ende</i> dicwijle sal hy hem bekeren ter goeder meningen <i>ende</i> onlange durende want hy js goet <i>colorijn</i> <i>ende</i> heeft suyt	
16	<i>Ende</i> hy js heet <i>ende droge</i> <i>ende</i> hy sal sijn eer- achtich <i>ende</i> vroet <i>nochtan</i> sal hy by roekeloes hede scade <i>lijden</i> / <i>ende</i> bij tijden haestelic gram <i>ende</i> onlange durende / <i>ende</i> qualic sal hy mogen	1388
20	<i>helen</i> / <i>ende</i> rijcheit sal hem toecomen van vrou- wen / <i>ende</i> jn vele dingen sal hy goede <i>auontuer</i> hebben <i>ende</i> nyet vele <i>kijnderen</i> / <i>ende</i> hy sal ge- mynt sijn van <i>nonnen</i> of van <i>gehuwede wijfs</i>	1392
24	<i>Ende</i> en wacht hy hem nyet daer vore hy	1396
	salder qualic mede <i>varen</i> / <i>ende</i> hem sal groet goet toe comen ten middel van <i>sijnen leuen</i> ne <i>onversien</i> / <i>ende</i> hy sal vrese van water <i>lijden</i> <i>ende</i> van <i>vuere</i> <i>ende</i> van <i>wapenne</i> / <i>ende</i>	1400
28	wacht hem wel van hoge te vallene <i>ende</i> van <i>borgen</i> te <i>blijuenne</i> / <i>ende</i> <i>sijnen besten</i> vrient sal hy altoes <i>verliesen</i> ofte <i>ver-</i> <i>wercken</i> / <i>ende</i> hy sal sijn van <i>stercker</i>	1404
32	<i>complexijen</i> <i>ende</i> van <i>goeder figueren</i> <i>ende</i> <i>sterck</i> van <i>talen</i> <i>ende</i> <i>scemel</i> <i>ende</i> <i>schone</i> <i>ende</i> <i>blijde</i> <i>ende</i> roekeloes <i>ende</i> haestelic gram <i>ende</i> saen	
87va	<i>versoent</i> <i>ende</i> qualick <i>connen helen</i> / <i>ende</i> by een wijf sal hy worden <i>rijcke</i> / <i>ende</i> hy sou- de met rechte wel <i>leren scieten</i> <i>metten bo-</i> <i>ge</i> <i>ende</i> daer af hebben ere / <i>ende</i> <i>comenscap</i> van <i>jsere</i> sijn hem <i>nutelic</i> / <i>ende</i> hy soude	1408
4		1412

8	noch wel mogen <i>commen</i> bouen <i>sijnen</i> broe- deren / <i>ende</i> hy mochte wel een huwelic doen / armoede noch rijcheit <i>ende</i> sullen hem nyet deren mer sy sullen jn hem ver- wandelen <i>Sagittarius</i> js thuys van jupiter	1416
12	heet <i>ende</i> droge / <i>Colorijn</i> heeft zwyt <i>Sijn</i> goede dagen <i>sijn</i> / maendach woensdach sater- dach / draecht swart of daer swart jn	1420
16	staet of roet / <i>Dese</i> <i>sijn</i> blijde <i>ende</i> ver- betert alle <i>sijne</i> broederen / swart roet <i>contrarie</i> / sy <i>sijn</i> goet jn wandelingen <i>ende</i> bedanckens hem	1424
20	<i>Die</i> geboren js jn jupiter / sy <i>sijn</i> goet mynlic <i>ende</i> hoechelic <i>ende</i> eenvoudich <i>ende</i> willen altoes genuechelic <i>sijn</i> <i>ende</i> myn- nen nochtan cleuen sy jn die geestelicheit	1428
24	<i>ende</i> steruen heilich / <i>Haer</i> natuer js clerc- gije met rechte / <i>ende</i> dese <i>sijn</i> gerne san- gwijn / <i>ende</i> hy heeft een schoen aensichte <i>ende</i> die ogen claer gelijc den jse / die	1432
28	tanden nyet effene / <i>ende</i> hy stelt alle dinck jn saten <i>ende</i> jn eren / <i>ende</i> alsoe sal hy varen ten eynde <i>ende</i> <i>sijn</i> gemint van allen lieden doen sy als sy wel mogen want	1436
32	hy heeft die gracie dat hy steelt die harten als een dief daer omme moetenen die vrouwen lief hebben / <i>sijn</i> arthen <i>sijn</i>	1440
87vb	clergijen of weuen of nayen of oude cleder vercopen of wisselaren / blaue <i>ende</i> groen is hem goet / sangwijn heeft oest	1444
4	<i>Iupiter</i> heeft den zyn goet jn allen dingen <i>ende</i> hy heeft vele baerts <i>ende</i> scho- ne ogen <i>ende</i> witte wangen met roden ge- mengt <i>ende</i> hy siet gerne opwaert daer	1444
8	hy gaet <i>ende</i> hy is ruyme getant <i>ende</i> js oetmoedich <i>ende</i> hatet quaetheit / <i>sijn</i> ongemaken comen van verhaerden bloede	1448
12	<i>ende</i> lieden die met rechte omme gaen van veruwen graeu of groen / <i>ende</i> ene	

87va18

hem: *De m is verlengd tot een regelvuller.*

87va19

Dic: *De D is zeer breed en loopt in de linkermarge door.*

	corte nase / ende een luttel calu ende grote	1452
	ogen appelen / sijn haer crullet ende hy js	
16	van goeder harten ende moede / volwassen	
	jn allen dingen mer hy mach qualic pijn-	
	nen / ende hebben kerspen baerden ende sy	1456
	vermogen der naturen spel / ende hy leert	
20	lichte consten wat sy ende seit god moet	
	die vrouwen eren ende alle die gene diese	
	mynnen want die vrouwen wil ic alle	1460
	mijn dagen mynnen ende dienen sonder be-	
	geuen	
24	¶ Dat wijf die geboren is jn sagit-	
	tario js goet colorijne heet ende droge	1464
	ende heeft zwyt / sy sal sijn scemel scho-	
	ne ende vroet cuysch goedertieren ende rijc-	
28	ke / ende sy kan wel seggen des sy nyet	
	en meent ende is ongestadich mer hoede	1468
	haer voer scalcke mans tot 30 jaren toe	
	want hy sal na haer staen die haer lut-	
32	tel eren doen soude mer sy soudent haer	
	doen te verstaen / ende wachte haer seer voer	1472
88ra	tvuer ende sy en sal nyet vele kijnder	
	hebben ende sy sal gemynt sijn van vreem-	
	den volcke of van gehuwede mannen	
4	of geesteliken wacht haer daer af	1476
	want het soude haer qualic louen want	
	haer sal groet goet toe comen onversien	
	te midden van horen leuen / ende haer staet	
8	vrese van water ende van wapene te	1480
	lijdene tot jnt eynde / ende hoede haer voer-	
	borge te blyuene / ende om enen vrient	
	salse scade lijden / ende haer staet den hoeft	
12	swer te lijden of wee jn die matrix	1484
	ende jn die leyndene / ende sy sal seer belo-	
	gen ende benijt sijn van quaden tongen	
	Ende sy sal haer veynsen voer hare vrient	
16	als sy moeder werden sal / ende sy sal recht-	1488

87vb24

Dat: De D is extra breed.

87vb31

Voor hy is sy doorgehaald met een horizontale streep; hy is er superscript boven geschreven.

88r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur f 5 aangebracht.

88ra8

Voor wapene is een v doorgehaald met een kruisje.

	uerdich wesen ende quaetheit seer haten	
	ende sy mach wel quetsuren van beesten	
	lijden of scade hebben / ende sy mocht	
20	wel discoert lijden met haren gebueren	1492
	Ende sy mochte wel sijn van stercker	
	complexien ende van scoender talen ende blijde	
	ende dicwil roekeloes ende haestelic gram	
24	ende saen versoent ende nyet wel connen	1496
	helen / ende met enen salse werden rijcke	
	ende haren besten vrient salse altoes ver-	
	liesen of verwercken ende sy sal sijn	
28	simpel ende scalc / armoede noch rijc-	1500
	heit en sal haer nyet deren jn haren	
	jongen tijt Sagittarius is thuys van	
	jupiter / colorijn heeft zwyt van	
88rb	veruwen graeu of groen / Haer goede	1504
	dagen sijn maendach woensdach sa-	
	terdach / ten 13 jaren salse sieck sijn	
4	ontgaet sy dan soe mach sy leuen	
	78 jaer of meer	1508
	Capricornus	
	D Ie geboren js jn capricorno thuys	
8	van sijnen leuene is capricornus	
	Thuys van sijnen wyningen is aqua-	1512
	rius hy sal daer rijck jn werden doet	
	hy jet Thuys van sijnen broederen	
12	js pisces dats hem een middel teken	
	jet te doene Thuys van vader ende moe-	1516
	der js aries dat teken is hem tegen jn al	
	len dingen Thuys van sijnen blijscepen	
16	ende kijnderen js taurus dats hem al goet	
	Thuys van sijnre siecten is gemini dats	1520
	hem ewelic tegen jn allen dinck Thuys	
	van sijnen huwelic js cancer huwet hy	
20	dan hets sijne vrome Thuys van	
	sijnder doot js leo dats hem tegen jn	1524
	allen dingen Thuys van sijnen wegen	
	dats virgo dan machmen gaen daer	
24	men wil Thuys van sijnder regnacion	

	js libra dan sal hy geluc hebben jn	1528
28	allen dingen <i>Thuus van sijnder bes-</i> <i>ter auonturen is scorio</i> al dat hy dan doet is <i>hem</i> goet <i>Thuus van sijnder</i> pijnen is <i>sagittarius</i> dats <i>hem contrarie</i>	1532
88va	jn allen dingen / <i>Item</i> hy sal sieck sijn ten 33 jaren ontgaet hijt dan soe mach hy leuen 75 jaer of meer / ende	
4	een gerechtich <i>mensche</i> wesen ende gode dienen <i>Capricornus</i> eest <i>thuus van saturnus</i> cout ende droge <i>Melancolicus</i> heeft west dat verstaet	1536
8	<i>Die geboren js jn capricorno sal sijn scho-</i> <i>ne ende vroet ende gerechtich</i> mer met ver- radenissen <i>salmen</i> valsche woerden op <i>hem</i> seggen ende quade famen doen gaen <i>onver-</i> <i>dient / ende</i> den tantswer of hoeftswer	1540
12	staet <i>hem</i> te lijden of jn een lyt meskief ende hy sal noch wedom jn dogen hebben ende vrese vanden water ende hy sal node gram wesen ende hy sal gegoeit werden	1544
16	ende moyten van <i>sijnen</i> kijnderen lijden tot 40 jaren ende daer na rustelic leuen leiden ende hy sal sijn vroet ende van goe- der spraken ende jn die een dyee of oge	1548
20	sal hy lijden hebben ende hy mochte wel vele wijuen ontstellen ende wandelen vander eender stede ter andere / ende hy sal wesen verwaent ende saen gram ende saen	1552
24	gedaen nochtan sal hy by tijden sijn oetmoedich ende verdrachelic ende hy sal rijcke worden vreemdelic toecomende mer jnt eynde sal hy weder dalen van allen	1556
28	dingen ende hy mach wel doen effen huwelic <i>Capricornus</i> is <i>thuus van saturnus</i> <i>Melancolicus</i> heeft west / sijn goede da- gen sijn sondach donredach ende vridach	1560
32	<i>Item</i> zat blaeu ende swart is hem goet Te <i>sijnen</i> 33 jaren sal hy sieck sijn ont- gaet hy dan soe mach hy leuen 75 jaer	1564
88vb	of meer / ende sy plegen gern een teken te hebben jn haer hant som menschen	1568

4	swat <i>et econuerso</i> Die geboren is jn <i>saturnus</i> js swaer jn sijnen ganck ende siet gerne nederwaert	1572
8	ende js smal jn die <i>wangen</i> ende doot veruwich / ende hy is vergetelic ende licht toernich / ende hy heeft quade gedachten dicwijle jn hem seluen ende hy haedt	1576
12	goede dingen / ende hy gelooft gerne jn touerijen ende hy strijt gerne / sijn arthen met waterachtigen dingen ende lantwyn- nen ende datmen met leden werct / sijn	1580
16	ongemake sijn flumen <i>melancolie</i> lasers cortsen / dese heeft clene lukende ogen die wijnbrauwen te gader gaende / ende hoe dat hem tsmeken ten monde wtgaet hy peynst	1584
20	metter harten quaet want sy sijn quaet van nijde dieue ende verraders sijn sy som / ende bedriegers sijnt by naturen Ende haer spraken sijn fel ende cort ende	1588
24	sy sijn lichte ten consten comen want sy sijn scalck / ende sy visieren scalcken raet ende quaet om te volbrengen haren wille / mer hoede hem van dieften want	1592
28	hy souder mede qualick varen dan ander lieden souden want sy steruen dicwijle quader doot want sy sijn <i>melancolicus</i> die peynsen luttel jet goets / swart	1596
32 89ra	ende zatblau is hem goet / scuyt die wan- kadich sijn met groten lippen ende die grote sasseme monden hebben lanck gespelt <i>etcetera</i>	1600
4	¶ Dat wijf die geboren is jn <i>capricor-</i> <i>no</i> js cout ende droge ende wack <i>Melan-</i> <i>colicus</i> heeft west / sy sal sijn schone van persone ende vroet ende rijck ende vrient hout / ende met vele mans staet haer heb-	1604

88vb4 *Deze oplossing is onzeker. Er staat geen swart, zoals in 88va31, maar swatt, waarbij de t's van el-
kaar zijn gescheiden door een verticaal streepje. De t lijkt op het et-teken, zodat er waarschijnlijk
et econuerso staat – vgl. de vormen vanaf f.7rb, waar de woorden echter anders zijn afgekort.*

88vb5 *Die: De D is extra breed en loopt in de linkermarge door.*

89r *Geheel links onder op het blad is de katernsignatuur f 6 aangebracht.*

8	ben te doene jn haren jongen tijt dat haer jnt eynde sal wel vergaen ende sy sal <i>sijn</i> wel gemint met vele lieden	1608
12	jn hoeft oft tanden staet haer lijden te hebben / ende tot haren 40 jaren staet haer moyte te hebbene ende cort daer na salt haer beteren van goede ende van gesonde ende van eren / ende sy sal wer-	1612
16	den van goeden seeden ende vroet ende ge- radich ende sonder mesdaet salse veel lijdens hebben / ende sy sal lijden hebben	1616
20	jnt hoeft of jnden buyck / ende sy sal sijn qualick met ennich van haren ge- bueren / ende sy sal dogen lijden jn ennich lyt of den tantswer / ende sy sal <i>sijn</i> lux- urioes ende rijck werden ende gode die-	1620
24	nen mer te haren 33 jaren salse sieck sijn ontgaetse dan soe machse le- uen 75 jaer of meer <i>Capricornus</i> is thuys van <i>saturnus Melancolicus</i> heeft	1624
28	west / zatblaeu ende swart js v goet Haer goede dage sijn son- dach donredach ende vridach / Dit js	1628
89rb	goet gewacht doet diet mach Aquarius	
4	D Ie geboren js jn aquario Thuys van sijnen leuene is aquarius dats al blijscap Thuys van sijnen wynningen is pisces dan sal hy goe- de auontuer hebben Thuys van sijnen	1632
8	broederen is aries hy sal verheuen wer- den bouen hem lieden Thuys van vader ende moeder is taurus dat teken is hem tegen Thuys van sijnen genuechten ende kijnde	1636
12	ren js gemini hy en sal arm noch rijck wesen Thuys van sijnen siecheden is cancer dan en doet nyet hets al quaet Thuys van sijnen huwelike js leo	1640
16	huwet hy dan hets sijn vrome Thuys van sijnder auonturen js virgo	1644

	dan sal hy goede auontuer hebben Thuys van sijnen wegen is libra jn water sal	
20	hy dan goede auontuer hebben Thuys van al sijnder regnaciën is scorpio daer jn sal hy oeck geeert sijn Thuys van sijnder meester auonturen is sagittarius	1648
24	dan eest al geluc ende heil Thuys van sijnder quader auonturen ende pijnen js capricornus Te sijnen 30 jaren sal hy sieck sijn ontgaet hy dan soe mach	1652
28	hy leuen 85 jaer	1656
	Die geboren is jn aquario js heet ende wack / sangwijn heeft oest / ende hy sal sijn vroet ende suptijl / ende hy en	
89va	kan nyet seggen dat hy nyet en meynt ende sy sijn swaer van wesene ende waterach- tich nochtan sal hy willen wesen eerachtich	1660
4	mer vele valscheden salmen hem ouerseg- gen ende vele met onrechte salt comen	1664
8	want god sal hem helpen om sijne gerecht- ticheit / ende van beesten of van steenen staet hem gequets te sijn ende van jsere ende wacht hem van scerpen wijnden want	1668
12	het ware hem lichte den hoeftswere of den leyndenswere staet hem te lijden / ende van vrouwen wort hy wel gemint ende	1672
16	van water wort hy vrese lijdende om te verdrincken / ende sijne beste auonture js jn comenscape jn beesten / ende hem staet vele kijnder te hebbene ende sijn huwe- lick sijn oneffene ende hebben groet rijc- hede / ende hy sal sijn van schonen figuren ende hy sal wederwoerdich sijn mer god	1676
20	sal hem helpen wt allen dogene mer vrouwen sal hy seer mynnen / ende hy sal vercout werden vanden water of gevreesst jn groter noet / ende hy sal	1680
24	noch verheuen werden bouen sijne broe- deren ende hy en sal noch arm noch rijcke sijn dan altijt tussen beyden	1684

28	Ende hy soude sieck sijn van quaden aspecten ende van nijdicheden / ende hy mochte wel een huwelic doen / ten 30 jaren sal hy sieck sijn ontgaet hy dan soe mach hij leuen 78 jaer of meer	1688
32 89vb	De se mach wel vele ouerlijden van vechtene ende van groten sculden ende scaden Aquarius is thuys van saturnus cout ende wack zwart is hem goet / sijn goede dagen sijn dijnsdach donredach / ende dan en dwa nyet dijn hoeft daer mede wertmen vele quader auonturen / blaeu ende groen sijn v contrarie	1692
4	¶ Dat wijf die geboren wort jn aquario die is goet sangwijn heet ende wack ende sy heeft oest / ende sy sal sijn wijs ende vroet ende seggen dat sy nyet en meynt ende logenachtich ende vele quaets ghepeyns ende swaer van wesene onuersienlick soe sal haer groet goet toecomen nochtan salse jn haer joncheit wederstoet hebben van onsalicheden ende van ongesonde ende den tantswer of den hoeftswer staet haer te hebbene / ende som hebben sy kijnder / ende haer huwelick sijn oneffene / ende sy mach haer wel hoeden vanden water ende van verdrinckene / ende haer beste auonture js met beesten te generene / ende na den 25 jaren salt haer al ten besten comen want dan sal rechtuerdicheit sijn al haer doen ende al haer wesen want sy wort vroet ende godlic / ende die leyndenen weeck ende na 40 jaren salt haer beteren van goede ende van gesonde mer sy sal wreet sijn ende van schoender figuren ende sy mochte wel gequets sijn van beesten of daer af oeck hebben scade ende verlies / ende jnt eynde wort sy verheuen	1696
8		1700
12		1704
16		1708
20		1712
24		1716
28		1720
32 90ra		1724

4	van goeden staten mer sy mach dierste wel vele ouerliden van groten drucke ende scade <i>Aquarius</i> is thuys van <i>saturnus</i> ende sy sal werden werdich / mer god salse helpen wt allen dogene ende mannen sal se seer mynnen / ende sy sal vercout wer-	1728
8	den vanden water of gevreesst jn gro- ter noet / Haer goede dage sijn dijns- dach donredach en dwa nyet dijn hoeft daer mede vlietmen vele quaets swart ende zatblaeu js v goet gedra- gen ten 40 jaren salse sieck sijn ont- gaet sy dan soe machse leuen 80 jaer of meer na goet regement	1732
12		1736
16	Pisces	
20	D ie geboren wort jn pisces thuys van sijnen leuene js pisces dan eest goet Thuys van sijnen wyningen js aries dan js sijn geluck jn vruch- ten vander erden Thuys van sijnen broe- deren is <i>taurus</i> dats een middelber teken Thuys van vader ende moeder is <i>gemini</i> dat en js goet Thuys van sijnen kijnde- ren ende blijscap dats <i>cancer</i> Thuys van sijnen siecten ende quader auonturen js leo Thuys van sijnen huwelic js vir- go huwet hy dan hets sijn vrome ef- fen huwelic Thuys van sijnder auon- turen is <i>libra</i> dats hem goet jn allen werken Thuys van sijnder pijnen ende quader auonturen js <i>scorpio</i> dan eest al quaet Thuys van sijnen wegen js <i>sagittarius</i> dan mach hy wel gaen Thuys van sijnder doot is <i>capricornus</i> dats al quaet datmen dan doet Thuys van sijnder qua- der auonturen js <i>aquarius</i> dan eest al quaet Die geboren is jn pisces die js cout ende wack <i>flematicus</i> heeft noert spade	1740 1744 1748 1752 1756 1760
32 90rb		1756
4		1760

90ra2
90ra16
90rb6

Voor dierste is met een diagonale streep v doorgebaald.
Pisces: Het woord is in het midden van de kolom geschreven.
Die: De D is extra breed.

8	werden sy rijcke / ende hy sal werden blijde ende lieflic nochtan sal hy wederstoet lijdē dat hy wel doercomen sal ende vrese vanden water sal hy hebben om	1764
12	te verdrinckene by toe doen vanden viant / ende can hijt nyet toe gebrengen soe sal hy ander temptacie hebben ende van alsulcke stucken daer af dat hy	1768
16	wesen sal op die doot jn vresen van wapenen of van perden / ende groet goet sal hy gecrijgen / ende van sijnen naesten vrienden staet hem scade te hebbene	1772
20	nochtan sal hy sijn seer vroet van rade ende van dade / beesten ende laken sijn sijn beste neringe / ende sy plegen siecte te lijdene jn hare joncheit ende vele mischelicx gepeyns / ende hy sal sijn redelick schone ende hogelic ende ongelouich /	1776
24	ende jn sijne joncheit sonder groet goet / ende vroet sal hy sijn nochtan sal hy vele weder woerdicheden lijdē ende mochte wel kijnder hebben / ende sijn huwelic sijn effene / ende na 40 jaren	1780
28	sal hy werden rijcke ende eerlick ende een clymmende mensche Ten 33 jaren mach hy sieck sijn ontgaet hy dan soe mach hy leuen 88 jaer of meer	1784
90va	Pisces is thuys van jupiter cout ende wack / flematicus heeft noert / sijn goede dagen sijn maendach donredach vridach saterdach en dwa nyet dijn hoeft het waer v quaet / draecht alle veruwe die gy wilt sonder blaue ende roet omme wel varen	1788
4	¶ Dat wijf die geboren js jn pisces is flematicus cout ende droge spade werden sy rijcke / mer sy sal sijn eersam ende cuysch ende vroet ende wel connen leuen bynnen huys / jn die leyn-	1792
8		1796
12		1800

16	dene of jnt hoeft staet haer lijden te hebben / ende van sommygen siecten salse gemoyt sijn daer haer geen meskief afcomen en sal / mer wacht haer van	1804
20	meschelike mans want van ennige mans mochtse wel jn groten dogene comen / ende sy sal vrese van water lijden by toedoen vanden viant ende kan hijs	1808
24	nyet toe brengen soe sal hy haer ander temptacien doen daer sy jn auonturen om sal sijn om beseten te sijn ende kan hijs nyet toe brengen soe sal hy gaer geuen	1812
28	sulcke steecten daer af dat sy sal sijn op die doot / ende sy sal lijden vrese van quaden perden of van anderen beesten ende van wapene / ende sy sal rijck	1816
32 90vb	werden ende theeren salse comen / mer van den vuere salse sijn gevreest / ende sy sal sijn gepijnt jnden buyck of jn die ogen ende grote sonde salse doen / ende sy sal sijn	1820
4	van middelbaer naturen / ende redelic schone ende luxurioes ende hogelick ende ongelouich / ende jn hare joncheit sonder groet goet / ende nochtan salse sijn vroet / ende wederwoerdicheden salse lijden / ende sy sal	1824
8	sijn goet van moede / ende van enen haren vrient salse scade lijden / ende sy sal sijn goet van rade / mer na 40 jaren salt	1828
12	ten besten comen ende werden rijcke ende comen jn eren / ende te haren 30 jaren mochtse wel sieck sijn ontgaet sy dan soe machse leuen 80 jaer of meer	1832
16	na goet regement Pisces js thuys van jupiter / flematicus heeft noert roet ende swart is v quaet / Haer goede dage sijn maendach donredach saterdach	1836
20	ende dwa nyet dijn hoeft daer mede blijft vele meskiefs Explicit	

24   **Aries** maect enen mensche met vele haers ende thoeft groet met enen langen aensichte rode ogen enen langen

[78]

1

	hals <i>ende</i> bruyn <i>van</i> haer <i>ende</i> veruwen	4
	<i>ende</i> hy begeert heren <i>ende</i> is lichte gram	
28	<i>ende</i> js heet <i>ende</i> droge colorijn ongestadich	
	Taurus heeft een breet voerhoeft	
	een crom aensichte een lange nase	8
	met wijde nasegaten die ogen swart	
32	<i>ende</i> groet enen groten hals <i>ende</i> hy is sce-	
91ra	mel <i>ende</i> derde bescouwende eerlic gaende	
	haeste gram <i>ende</i> nyet saen versoent <i>ende</i>	12
	vele wijffelike saken begeren	
4	Gemini heeft een brede borst enen lan-	
	gen hals ront aensichte clene mont	
	wijt tussen die scouderen <i>ende</i> datter sie-	16
	len toe behoert wel verstaende heet <i>ende</i>	
	wack met enen schonen baerde sangwijn	
8	Cancer heeft clene ogen ronde nasen	
	scerpen baert of aensichte wijde nasegaten	20
	nauwe tussen die scouderen vette licha-	
	men grote beenen <i>ende</i> voeten corte tanden	
12	Leo heeft stercke handen clene tanden <i>ende</i>	
	crom een vol aensichte clene voeten onge-	24
	stadich gaende hier <i>ende</i> daer deen been	
	meerder dan dander	
16	Virgo heeft een lanck aensichte nasen	
	lanck grote tanden luttel baerts <i>ende</i> een	28
	clymmende man vroet <i>ende</i> gerechtich	
20	Libra heeft een edel stature een clene hoeft	
	<i>ende</i> vele haers een lanck aensichte mager	
	beenen clene voeten <i>ende</i> goedertieren <i>ende</i>	32
	een lijxeme jnt hoeft <i>ende</i> hy is ongestadich	
	<i>ende</i> luxurioes hy is heet <i>ende</i> vorsche <i>van</i>	
24	naturen	
	Scorpio js cort <i>ende</i> cleen aensichte <i>ende</i> ront	36
	diepe ogen <i>ende</i> luttel haers een ronde	
	nase <i>ende</i> die logenachtich lange beenen	
28	<i>ende</i> grote voeten	
	Sagittarius heeft gerne wit haer een lanck	40
	aensichte een rechte nase die kynne met	

91ra2 begeren: *De n is uitgerekte tot een regelvuller.*

91ra16 *Na nasen is groet doorgehaald met een horizontale streep.*

91ra24 naturen: *De slot-n is verlengd tot een regelvuller.*

32	enen dale lange tanden lange nase bruyn mensche lange beene lange voeten hy soude wel leren <i>ende</i> schieten <i>ende</i> rijden	44
91rb	Capricornus heeft een grote borst <i>ende</i> een grote lichame grote nase <i>ende</i> breet wy nasegaten enen ruwen baert gro- te lippen vele haers <i>ende</i> hy heuet daen- sichte als enen bock	48
4	Aquarius heeft dunne lippen een ront aen- sichte schonen baert scerpe nase deen been js meerder dan dander <i>ende</i> hy verdoet vele <i>ende</i> hy verheft hem gerne hoge <i>ende</i> hy js goedertieren van geselscape	52
8	Pisces heeft een clene borst een cleen hoeft bredden baert die nase groet genoch dunne lippen corte armen clene voeten	56
12	groten mont hy is cuysche van abijte <i>ende</i> hy js gerne met vrouwen <i>ende</i> spoelt gerne	
	Aries heet <i>ende</i> droge colorijn heeft oest	[79] 1
16	Taurus cout <i>ende</i> wack melancolicus heeft zwytt	
	Gemini js heet <i>ende</i> wack / sangwijn heeft west	4
20	Cancer flematicus cout wack <i>ende</i> heeft noert	
	Leo colorijn heet <i>ende</i> droge heeft oest	8
	Virgo js cout <i>ende</i> droge melancolicus heeft zwytt	
24	Libra heet <i>ende</i> wack sangwijn heeft west	
	Scorpio cout <i>ende</i> wack flematicus heeft noert	12
28	Sagittarius heet <i>ende</i> droge colorijn heeft oest	
	Capricornus cout <i>ende</i> wack melancolicus heeft zwytt	16
32	Aquarius heet <i>ende</i> wack sangwijn heeft west	

91va	Pisces cout ende wack flematicus heeft noert	20
	Sangwijn	[80]
4	Die sangwijn js heet ende wack daer om soe is hy groet genoch ende redelick gevelest / want die heitte doet alle dinck	4
8	groeyen ende lanck werden ende die vors- heit doet alle dinck dick worden ende sy sijn schoen geveruwet ende sy zijn myn- lick ende lachende ende sy schijnen mylde	8
12	van aensichten dagelix ende sy zijn ge- wonnen jn die dageraet	
	Colorijn	
	Die colorijn is lanck ende mager / ende hy js heet ende droge / die heitte maecten	12
16	lanck ende die droechte maecten mager /ende hy js vanden vuere / ende hy heeft medy metten rechten ende hy is oeck lichte gram	16
20	ende geel van veruwen dagelix somerich dese zijn jn midden dage gewonnen daer om heeft hy medy voer dandere	
	Melancolicus	20
24	Die Melancolicus js cort ende droge ende ma- ger ende cout want die coutheit en lates nyet lanck werden / ende die droechte en la- tes nyet dick worden / ende hy js dicwijle	24
28	droeue ende aesachtich van veruwen want hy js vander erden daer omme peynst hy vele ende sy hebben west / swaer lenthen ende hy js gerne jn die auontstonde gewonnen	28
	Flematicus	
32	Die flematicus js cout ende nat daer omme js hy cort ende dicke want die coutheit	
91vb	en lates nyet lanck werden ende die nat-	32

91va1   *Pisces: De P is zeer ver in de bovenmarge verlengd, en in het binnenveld en de linkermarge voor-
zien van enkele eenvoudige ornamenten. Voor een afbeelding zie Huizenga 1997, p. 354.*

91va3, 13, 22
en 31   *De woorden Sangwijn, Colorijn, Melancolicus en Flematicus zijn in het midden van de kolom ge-
schreven. Het woord Sangwijn wordt hier niet beschouwd als opschrift, maar als onderdeel van de
tekst – en is dus voorzien van een regeltelling.*

4	heit doeten dick worden / <i>ende sy sijn meest bleeck van veruwen / ende hy js vanden wattere daer omme heeft hy noert ende hy js swaer van naturen te wijntere / ende hy js gerne gewonnen omtrent der middernacht</i>	36
8	Item Mars <i>ende sol sijn heet ende droge by naturen</i>	[81] 1
	Item luna <i>ende venus die sijn beide cout ende wack</i>	4
12	Item saturnus <i>js cout ende droge van naturen</i>	
	Item Iupiter <i>js heet ende wack van naturen</i>	8
16	Item Mercurius <i>deilt haer met allen die planeten</i>	
	Van Fetus	[82]
20	H <i>Et js te weten hoe dat fetus wort gedisponeert vanden 12 tekenen onder die welken die planeten hem berueren Voert suldy weten dat zodiacus js een cirkel die gaet lanxs onder den hemel jnden wolken sijn geset die 12 tekenen vervolgende deen na dander / dierste js aries dander taurus etcetera Ende zodyacus wort geheiten azodium jn griexschen dats te seggen leuen / ende jcos dats costere dats een costere des leuens / want onder desen cirkel ende onder dese 12 tekene berueren hem alle die planeten / die wolcke planeten hebben jn te storten der naturen haer wesen ende haer leuen ende daer om naden 12 tekenen ende na haren grade hebben die planeten versceiden nature / ende soe eest dat fetus versceiden wort gedisponeert als onder hem geboren wort</i>	1 4 8 12 16 20

8	Item aries taurus gemini cancer leo virgo dat sijn die 6 somer tekene want die sonne doergeetse jnden somer Ende die 6 ander libra scorpio sagittarius capricornus aquarius pisces	24
12	sijn die wijnter tekene want die sonne doergeetse jnden wijnter Ende elcke teken heeft 30 graden	28
16	Item saturnus heeft die macht mer fetus dierste maent te gemini dats groeyssel Iupiter dander maent dat een groet wort van moede mer hy is seer haestich van synnen Venus die geeft begerte Sol die geeft verstant / Mercurius die geeft macht te wassen	32
20	Item Die nature en doet nyet sy en wort geregeert van hier bouen	36
24	Item al is dat sake dat een vrouwe ontfanget jn die ander maent of jn die dorde of jn die vierde nochtans js die materie van embruo jn die	40
28	jerste maent onderdanich of subiect saturno / ende die ander maent jouis ende dander maenden alsoe voert	44
32	Item om fetus te generene behoert dat die man sy van naturen droghe ende heet ende die vrouwe vocht ende cout	48
92rb	I tem luna heeft 4 quartier dierste js sangwijnea heet ende vocht et mulieres sunt patientes tunc menstrorum sunt sanguinie / Dat ander quartier js colerica heet ende droghe / et omnes mulieres sunt colerice complexiones patientes menstrum / Die dorde is flematica cout ende vocht van complexie / ende die vierde melancolica cout ende droghe / nochtans nyet wederstaende gemeyn-	56

92ra17 dat: *De kopiist heeft eerst dats geschreven, maar vervolgens de s met een diagonaal streepje doorgehaald.*

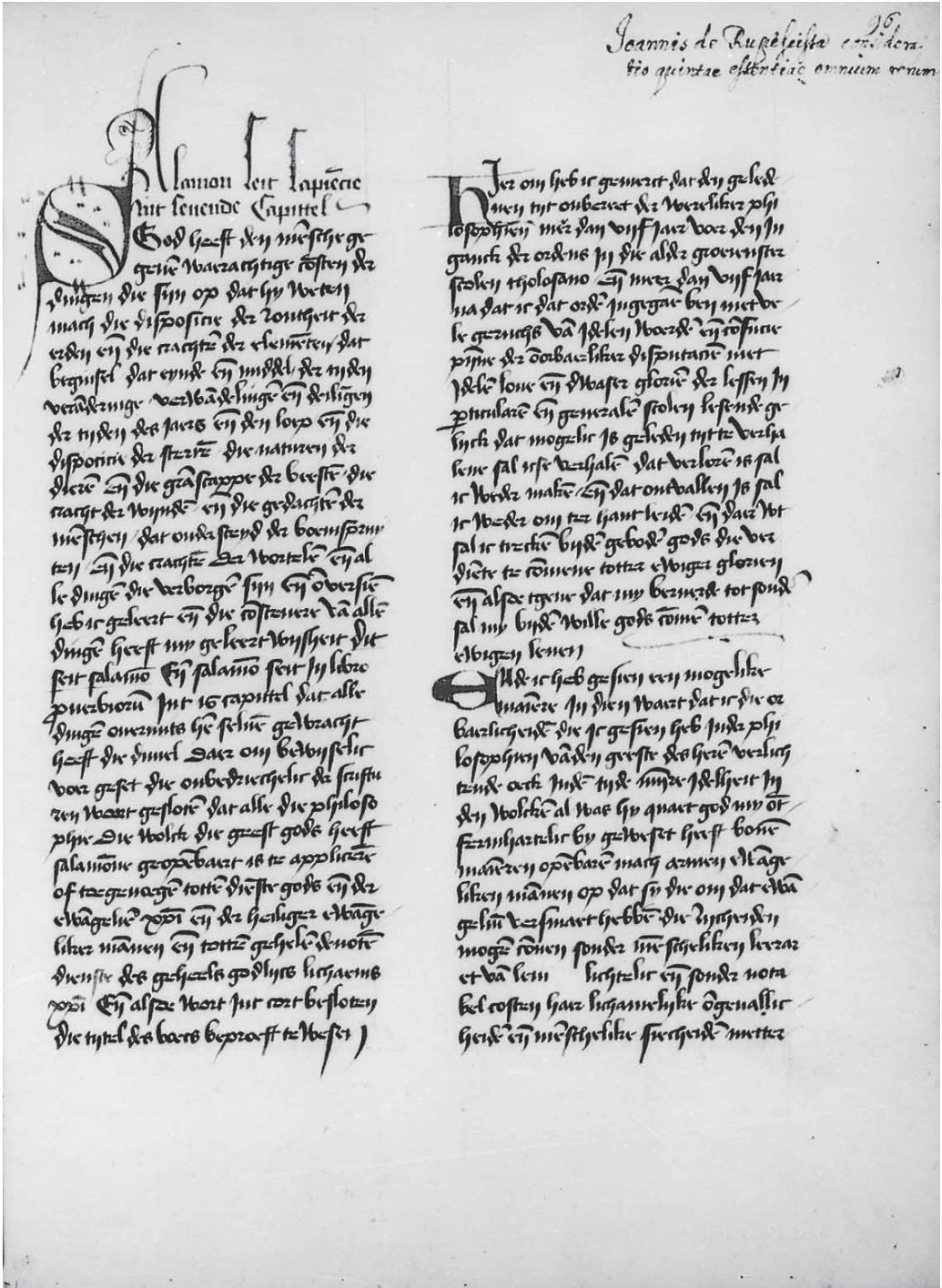
92ra27 *Voor materie is met twee diagonale streepjes na doorgehaald.*

92rb1 **Item:** *De I is in de linkermarge geschreven, en loopt naar onder door tot de volgende regel en tot ver in de bovenmarge.*

	lick mulieres paciuntur menstrorum jn fine quia quasi omnes sunt frigide nature et flematice complexiones etcetera	
12		
96ra	S ALAMON SEIT SAPIENCIE [83] INT SEUENDE CAPITTEL	
4	God heeft den mensche ge- geuen waerachtige consten der dingen die sijn op dat hy weten mach die dispositie der rontheit der erden ende die crachten der elementen / dat beginsel / dat eynde ende middel / der tijden veranderinge verwandelingen ende deilingen der tijden des jaers ende den loep / ende die disposicie der sterren / die naturen der dieren / ende die gramscappe der beesten / die cracht der wijnden / ende die gedachten der mensen / dat ondersceyd der boemspruy- ten / ende die crachten der wortelen ende al- le dingen die verborgen sijn ende onversien heb ic geleert ende die constenere van allen dingen heeft my geleert wijsheit <u>dit</u> <u>seit salamon</u> Ende salamon seit jn libro prouerbiorum jnt 16 capittel dat alle dingen ouermits hem seluen gewracht heeft die duuel daer om bewijselic voer geset die onbedriechelic der scriftu- ren woert gesloten dat alle die philoso- phie die wolck die geest gods heeft salamonne geopenbaert is te appliceren of toegeuoegen totten dienste gods ende der ewangelien cristi ende der heiliger ewange- liker mannen ende totten gehelen deuoten	1 4 8 8 12 12 16 20 20 24 24

92rb12	<i>Na etcetera is de rest van de tekstkolom (ongeveer tweederde) blanco gelaten. Dit geldt ook voor de volgende slotfolia van het katern, 92v en 93 tot en met 95.</i>
96r	<i>Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur g 1 aangebracht.</i>
96ra1	<i>SALAMON: In het midden en links van de eerste A is een bolvormig, glimlachend gezichtje getekend. Voor een afbeelding zie Huizenga 1997, p. 356. De A loopt zeer ver in de bovenmarge door. De S is een gerubriceerde lombarde, en is één regel lager geplaatst dan de bovenste regel.</i>
96ra1	<i>SEIT: De stok van de s is zeer ver in de bovenmarge verlengd.</i>
96ra1	<i>SAPIENCIE: De stok van de s is zeer ver in de bovenmarge verlengd.</i>
96ra18-19	<i><u>dit seit salamon</u>: De onderstreping is heel dun in rode inkt.</i>

Afb. 41. Wenen, ÖNB, 2818, f.96r (verkleind)

	dienste des geheels godlijcs lichaems	28
	<i>crisi</i> Ende alsoe wort jnt cort besloten	
	die tijtel des boecs beproeft te wesen	
96rb	H Ier om heb ic gemerct dat den gelede-	
	nen tijt onbereet der wereliker phi-	32
	losophien meer dan vijf jaer voer den jn-	
4	ganck der ordens jn die alder groeienster	
	scolen tholosano / <i>ende</i> meer dan vijf jaer	
	na dat ic dat orden jngegaen ben met ve-	36
	le geruchs van jdelen woerden <i>ende confucie</i>	
8	<i>pijnne</i> der onorbaerliker disputacien met	
	jdelen loue <i>ende</i> dwaser glorien der lessen jn	
	<i>particularen ende generalen</i> scolen lesende ge-	40
	lijck dat mogelic js geleden tijt te verha-	
12	lene sal icse verhalen / dat verloren is sal	
	ic weder maken / <i>ende</i> dat ontvallen js sal	
	ic weder om ter hant leiden / <i>ende</i> daer wt	44
	sal ic trecken bijden geboden gods die ver-	
16	diente te <i>commene</i> totter ewiger glorien	
	<i>ende</i> alsoe tgene dat my beruerde tot <i>sonden</i>	
	sal my bijden wille gods <i>commen</i> totter	48
	ewigen leuen	
20	E Nde ic heb gesien een mogelike	
	<i>maniere</i> jn dien waert dat ic die or-	
	baerlicheiden die jc gesien heb jnder phi-	52
	losophien vanden geeste des heren verlich-	
24	tende oeck jnden tijde <i>mijnre</i> jdelheit jn	
	den wolcken al was hy quaet god my ont-	
	fermhartelic by geweset heeft bouen	56
	<i>manieren openbaren</i> mach armen ewange-	
28	liken mannen op dat sy die om dat ewan-	
	gelium versmaet hebben die rijcheiden	
	mogen <i>connen</i> sonder <i>menscheliken</i> leerar /	60
	et van leui lichtelic <i>ende</i> sonder nota-	
32	bel costen haer lichamelijke ongeuallic-	
	heiden <i>ende</i> <i>menschelike siecheiden</i> metter	

96rb3
96rb31

meer: *De tweede e is superscript geschreven.*

Tussen leui en lichtelic is de regel blanco ter breedte van ongeveer vier letters. De Latijnse tekst (hier en in het vervolg steeds geciteerd naar Rupescissa 1561) heeft voor et van leui het volgende: & de leui [en op een gemakkelijke manier]. Het lijkt dan ook waarschijnlijk, dat lichtelic hier synoniem is met et van leui, en dat de kopiist (abusievelijk?) beide begrippen heeft neergeschreven.

96va	godliker goedertierenheit genesen ende wech te jagen die letsle scadelic wesende der heiliger gebeden ende gedenckenissen / ende oec	64
4	te wederstane den temptacie der vianden die sy om sommige siecheiden jn seyen ende jn allen ende ouer alle dingen geexpidieert	68
8	mogen worden om met al hare cracht den here ihesu cristo deuotelick te dienen Ende want ic alleen dit werck voer die heili-	72
12	ge menschen maken sal van wolcken werke sy by den geboden gods alsoe vele goede din- gen ontfangen sullen Soe wort openbaer-	76
16	lick geconcludeert dat jn haren beneficien gebeden ende verdienten die sy alsoe vele te meer bijder hulpen gods om dees boecs	80
20	wille ende gods gebot doen sullen deelach- tich wesen sal weder sy willen of nyet en willen / want wie dat een sake van enniger	84
24	saken die is oec een sake vanden genen dat gemaect sal worden Ende alsoe wort wtgenomen dese cost jn philosophia	88
28	want wt vele jdelheiden en sullen my nyet cesserer nyeuwe verdienten te comme- ne nyet alleen om 10 jaren die onder	92
32	die werelike filosofie gegaen sijn mer meer dan dusent jaer die voer dat eynde der werelt gaen sullen	96
96vb	H Ier om is nv dese manier openbaer bijder wolcken geleden tijt mach wer- den vernyent qualic wtgegeuen ende ver-	100
4	loren te vermaken Hier om bidic oet- moedelic ende met weemoediger harten ende met alle mijnre crachten den alden	104
8	goedertierensten god die my alre snoetste sondare vele heymelicheden der wereliker philosophien geopenbaert heeft dat hy des- sen boeck nyet en laet comen totten handen	
	der onwerdiger jdelre ende gieriger ende die tgelt soude willen gebruiken / ende en soudent geen medecijne geuen dan om des gelts	
	wille ende nyet alleen om gods wille of ontfermharticheit of goedertierenheit heili-	
	gen woerden goeden ende rechtuerdigen om hei-	

	lige <i>ende</i> ewangelike werken te doen Ende	
12	god <i>ende</i> onse here <i>ihesus cristus</i> moet belet- ten den <i>genen</i> die <i>contrarie</i> doen willen op dat dwerck nyet en volge gelijc dat gierige begeret	108
16	O ch hoe <i>groten</i> quaet waert dat dit boeck quame totten handen der were- liker menschen <i>ende</i> totter kennisse der tye- rannen <i>ende</i> totten dienste der versmader	112
20	want gelijc dat die heilige by dit boeck mogen oeffenen die werken des leuens <i>cristi</i> langer <i>ende</i> crachteliker / alsoe <i>ende</i> die versmade mogen met verkeerder gebrui- kenissen langer volherden jnt quade	116
24	Mer ic <i>constituere</i> dit boeck alsoe vele als jn my js voer die heilige alleen <i>ende</i> dien beueel ic der bewaringe <i>ihesu</i> <i>cristi</i> sonder <i>ander</i> woerden toe gaende totter	120
28	openbaringen der heymelicheiden N ader ordine der tytulen hier onder gescreuen	124
32	D ie heymelicheit vanden jersten js dat bijder cracht die god gegeuen heeft der gescapender naturen <i>ende</i> den mensche- liken dienste onder geworpen / <i>een</i> men- sche mach genesen die ongemake der	128
97ra	outhede vanden wolcken jn seer ouden ewangeliken mannen worden belet die werken des ewangeliken leuens / <i>ende</i> verloren ioncheit weder te vernyeuwene / <i>ende</i> die voerge- ledene crachten weder te trecken <i>ende</i> weder	132
4	te hebben mer nyet jnden seluen gradu dwolck is dmeeste secreet dat gedaen wort jn alle der naturen / <i>ende</i> hoe dat gedaen wort	136
8	sullen wy openbaerlic bewijsen jn dat na volgende canon I regula	140
	Dierste canon	
12	A lle menschen hebben gearbeit te sue- ken een dinck dat gescapen js <i>ende</i> dat bequaem js ter gebrukinger der men-	144

	schen die dat lichaem onvernelyc van onreynmakingen mogen houden / ende ghe-	
16	houden conserueren ende sonder vermynderen ende onvermyndert waert mogelic ewich ma-	148
	ken jnden wesen want dat is dat alle men-	
20	schen natuerlic begeren nummermeer ge-	152
	corrumpceert te wordene of te steruene	
	Als seit die grote korsten philosophus	
	paulus jn die twede epistele ad chorin-	
24	theos jnt vijfte capittel want wy sijn	156
	jn tabernakel des lichaems soe suchten	
	wy beswaert te wetene wt siecheiden	
	om dat wy nyet en willen geexpoly-	
28	eert worden vanden lichame mer te wor-	160
	den bouen gecleedt metten lichaem op dat	
	wy nyet en steruen / Daer om toe doet	
	hy / op dat tgene af gesopen werde dat	
32	sterfelic js O hoe luttel der filosofhen	164
	sijn gecommen totter vterster kennissen dees	
	dincs soe eest openbaer by desen dat die	
	medecijne jn onsen tijden die bernen	
97rb	vander begerten des gelts ende der eren om	168
	gelt met van alsulcken dingen enigen mogen /	
	den man jn onsen tijden hebben mogen	
4	geuen of namaels oft god en wil nyet	172
	dat die gierige weten Mer want als sun-	
	te Pauwels onse waerachtige philoso-	
	phus seit jn die epistel ad hebreos jnt	
8	negende capittel Int eynde soe is den men-	176
	sche geset eens te steruen daer om waert	
	fantastich te arbeiden datmen jn desen sterf-	
	feliken leuen sochte alsulcken dinck die ons	
	sterfeliken lichaem geue ontsterfelick alder	
12	meest want jnt dorde capittel genesis	180
	heeft die here geseit nv hier om op dat	
	by auonturen adam nyet en seynde sijn	
	hant ende neme oeck vanden houte des le-	

16	uens <i>ende ete ende</i> lijue jnder ewicheit soe heeft hem god wtgeseynt vanden para- dijse des wel lusten op dat hy die erde wer- ken soude vanden wolcken hy genomen js	184
20	Ende hy heeft adam wtgejaecht <i>ende</i> heeft geset voer dat <i>paradijs</i> cherubin met enen vuerigen swerde <i>ende</i> aen beiden sijden snijdende om te bewaren den wech	188
24	des leuenden houts / Daer om waert fantastich te seggen dat god geuen soude adame buyten dat <i>paradijs</i> ennich dinck	192
28	bijden wolcken hy mocht leuen jnder ewic- heit by dien want hy hem wtgejaecht heeft op dat hy nomende vander vrucht des leuenden houts nyet en leue jnder ewicheit Mer dat houden wy jnden hei- ligen texte onbedriechelick dat god enen jegeliken geset heeft enen termijn des	196
32	leuens die nyet en mach doergaen worden van <i>ennigen</i> menscheliken verstande of hulpen	200
97va	<u>Als Iob seit</u> Cort sijn die dagen des mensen <i>ende</i> dat getal sijnder maenden	204
4	is by dy Du hebste den mensche geset sijne termijnen die nyet ouergegaen en mogen worden daer <i>omme</i> js uwe verlen- gen fantastich <i>ende</i> jdel Daer om ouer- blijfter te sueken dat dinck dat totten	208
8	termijn des leuens van gode voerseit mocht ons lichame houden sonder vernyelen <i>ende</i> behouden / den sieken genesen dat verloren	212
12	is weder maken tot dat die doet coemt jn den lesten termijn ons van gode geset Voert aen alle geslachten der doot ten scuwen bo- uen dien termijn en js nyet jn onser macht	216
16	gelijck van enen blixem slach wt enen val <i>ende</i> geweld der wolcken te wetene by dier	

97rb16 *Er is hier lijue afgeschreven als de meest waarschijnlijke vorm; vanwege de paleografische gelijke-
nis van u en n kan lijne echter niet uitgesloten worden.*

97rb23 *Voor snijdende is sy met een diagonale streep doorgehaald.*

97va2 *Als Iob seit: De onderstreping is heel dun in rode inkt.*

97va7 *Voor fantastich is met twee diagonale streepjes en doorgehaald.*

	cracht Hier om ouersteet nv dat wy	
20	speculeren vander doot die bynnen desen termijn ons geuallen mochte wt siecheiden ende wt vernyelingen des lichaems ende wt ge- breke der crachten Mer die redene sal seggen	220
24	dat fantastich js ende jdel te willen houden een vernyelick lichaem met onreynen ende corruptibilen dingen / ende te worden vermaect	224
28	met enen dinge ter lelicheit gegeuen ende te worden onvernyelick met enen gebrec- keliken dingen / ende den sieken te genesen	228
32	met stinckenden ende sieken dingen Daer om js die wortel des leuens te sukene die wolcke van haer seluen al stont sy	232
97vb	ewelic alle dinck dat haer toe geuoecht wordt hout onvederfelic / ende alder meest soe houdt sy altoes dat vlees onverderfelick / ende dese wortel voedt	236
4	ende vermeerdert ende vermaect die cracht des leuens ende der geesten / ende ver- duwet alle raeu dingen ende alle dat ver- duwet is weder om leidt tot gelijcheiden	240
8	ende alle bouen ganck der qualiteyten af houdet ende alle verloren qualiteyt ver- maect / ende doet alle natuerlike worte- like vochticheit vermeerderen / ende alle	244
12	cranck natuerlick vuer inflammeren Ende wetet sonder valsheit dat geen vanden 4 elementen js alsulcken dat jet jnslu- tet jn hem dat wt hem seluen natuerlike	248
16	composicie want alle alsulken sijn onder geworpen der vernyelingen ende der verwandelingen / ende alle vernye- lick dingen sieck ende cranck toe gedaen	252
	haren gelijc vermeerderen dat Ende want alle medecijn wt alsulcken corruptibi-	

97vb2-3 ver-duwet: *De kopiist heeft eerst verdraget geschreven, en vervolgens draget doorgehaald met een horizontale streep, en daarna op de volgende regel duwet geschreven.*

97vb13 *Tussen composicie en want is de regel blanco ter breedte van ongeveer negen letters. De Latijnse tekst heeft voor composicie het volgende: compositionem elementorum [de samenstelling van de elementen].* Rupescissa 1561, p. 18.

20	len dingen als sijn elementen of die van den elementen tsamen geset sijn natuerlic gewrocht hebben soe en hebben sy noeyt mogen comen totter heymelicheit die wy sueken Mer ghy sult seggen want alle	256
24	dingen die lichamelic sijn totter gebrui- kenissen der lichamen jn deser werelt sijn elementen of vten elementen tsamen geset daer om en mach die wortel des	260
28	leuens nyet vonden worden vanden men- schen jn deser werelt die dat lichaem mocht purificeren totten lesten termijne des leuens die den mensche van gode	264
32	geset js Die jndigacie ons hemels of quinte essencie	268
98ra	B Ider hulpen gods soe antwoerden wy dat noet is te sueken alsulken dinck dat hem alsoe heeft totten vuer waert qualiteyten vanden wolcken onse lichaem js tsamen geset / gelijk hem heeft den hemel	272
4	totten vier elementen waert want den he- mel is jn hem seluen onvernyelick ende on- verwandelic ende nyet ontfangende ennyge vreemden jndruckingen ter ware bijden	276
8	geboden gods Waer by soe hebben die philosophen geheten den hemel quintam essenciam totten vier elementen waert	280
12	want den hemel js jn hem seluen onver- nyelick Alsoe dat dinck dat wy sueken totten vier qualiteyten waert ons lichaem	284
16	dats te weten quinta essencia js jn haer- seluen onvernyelic want al stonden sy ewe- lick sy en soude nyet heet ende droge sijn metten vuere noch nat ende cout metten	288
20	water / noch heet ende nat metter locht noch cout ende droge metter erden mer het is een quinta essencia goet wesende tot contrarien gelijk den onvernyeliken he- mel die wanneer dat noet is regent nat- ten regen somwijlen heeten somwijlen	292

24	drogen somwijlen couden / alsulcken is die wortel des leuens te weten quinta essencia die die alder hoechste god jn der naturen heeft gescapen op datse vervullen mach die noetdrufticheit des lichaems totten lesten termijn toe die god onsen leuen geset heeft Ende jc heb geset dat god gescepen heeft die quintam essenciam die wtgetogen wort vanden lichame der naturen van god gescapen metter menscheliker consten Ende ick salse noemen met haren drien namen die haer vanden filosofhen jngeset sijn ende sy wort geheiten aqua ardens of anima vini ende aqua vite et spiritus Ende wanneer dat gijse verbergen wilt soe suldijse noemen quintam essenciam want haer natuere ende haren naem soe en hebben die vpperste filosofhen nyet willen openbaren nyemanden mer sy hebben met hem die waerheit doen grauen Ende dat sy nyet cout ende nat en js gelijk dat element des waters dat bewijsen wy aldus want sy wort gebernt dwolck contrarie is den elementeliken watere / dat nyet en js werm ende nat gelijk die locht dat is openbaer want die lucht wort eer gecorrumpeert dan ennich ander dinck alst openbaer js jnder wynningen der spynnen ende der vliegen Mer dit water blijft altoes ongecorrumpeert eest dat gehouden wort van vliegende Dattet nyet cout ende droge en js gelijc die erde dat wert bewijst want het sere werkende js ende alre meest heet maket Ende dat nyet heet ende droge en js gelijc den vuer dat wert bewijst ter oge want het vercoelt heete dingen ende heete siecten vermynderet ende te meer doet als jc bynnen proeuen sal Ende dat dit water geeft onvernyelicheit ende dattet houdt van vernyelene sal ic bewijsen ende dat is beproeft want soe wat vogel of	296
28		300
32		304
98rb		308
4		312
8		316
12		320
16		324
20		328
24		332
28		336
32		

98va	stuck vlees of visch jngegoten wordt jn hem dat en sal nyet gecorrumpeert worden alsoe lange alst jn hem blijft	340
4	Alsoe vele te meer saelt dat leuende vlees ons lichaems houden van allen cor- rupcien Dit is quinta essencia den men- scheliken hemel die wolcke die alder	344
8	ouerste god gescapen heeft totter houde nissen der vier qualiteiten des mensche- liken lichaems gelijk den hemel totter houdenissen des geheelen firmaments	348
12	Ende weet voerwaer dat die dagelische philosophen ende medecijn meesters nyet gehelic en weten dese quintam es- senciam ende sijne cracht Mer sal v bij	352
16	der hulpen gods beneden openbaren sijn meesterscap / ende tot hier toe heb ic v geleert dit heymmelic dinck quintam essen- ciam dat is onsen hemel of den men- scheliken hemel	356
20	Der sonnen om jn te vloeyen dat beginsel des leuens jn ons om te ver- chieren onsen hemel	360
24	M Er gelijc dat den ouersten hemel nyet alleen jn en vloeit by hem sel- uen die behoudenisse jnder werelt ende vele influencien mer ouermits die cracht	364
28	der sonnen ende andere sterren Alsoe wil desen hemel quinta essencia verchiert worden met eender wondeliker blincken der sonnen ende met enen onvernyeliken	368
32	equato in wolcke sonne dat vier oec en mach nyet wercken om hem te cor- rumperen Ende jc segge v jn ongeveyns- caritaten ende jn goeder consciencien dat	372
98vb	dese sonne verlichtende ende blinckende ende onvernyelic vanden viere die jn vloeiet onvernyelicheit ende die wor- tele des leuens jnder seluer manieren	376

	dat mogelijk is op dat waer tsake	
8	dat ic <i>ennige van</i> dier geopenbaert hadde jn <i>onsen</i> lichame die gescepen js tot verchiertheiden ons hemels <i>ende</i> om te vermeerderen die jnvloe- dingen <i>quinte</i> essencie mach worden	380
12	geuangen met hant <i>ende</i> god der glorien heeft hem geset jn die mogentheit der sterfeliker dingen <i>Ende</i> ic sal v hem open- baren met sijnen eygenen <i>ende</i> verstande- liken name om die mynne gods	384
16	want ic spreke heiligen ewangeliken mannen <i>ende</i> het is waerechtich gout vergadert sijnde <i>van</i> munera der erden	388
20	of van vloeden want alchamijc gout dat <i>van</i> bijtenden dingen tsamen geset js sal verderuen sijn nature / <i>ende</i>	392
24	tgout wort geheiten vanden philoso- phen die sonne gods want het is een kijnt vander sonnen des hemels want	396
28	het wort gemaect vanden invloeiien der sonnen jnden bynnensten der erden <i>ende</i> die sonne geeft hem sijn jnfluencie natuer <i>ende</i> veruwe <i>ende</i> onvernelyc heit supstancie nyet simpelic mer	400
99ra	jnder gelikenissen H ier om js <i>quinta</i> essencia vander naturen <i>ende</i> veruwen der sonnen des hemels / <i>ende</i> onse sonne ver- chiert den hemel <i>ende</i> dese twe tsamen	404
4	geuoecht sullen gelijc jn vloeien jn ons I c segge dy jnder waerheit die condicien des hemels der hemelen <i>ende</i>	408
8	der hemelscher sonnen want het is mo- gelick jnder sterfeliker naturen te hebben houdenisse des leuens / wederma- kinge des verlorems <i>ende</i> vernyewinge	412
12	der claerder joncheit / <i>ende</i> het sal v ge- uen oueruloedicheit der begerliker	

	gesontheit Indagacie der sterren	
	totter verchierungen ons hemels	416
	om te helpene die jnfluencie ons	
16	hemels ende der sonnen om jn te vloei-	
	en jn ons dbeginsel des leuens	
	M Er als salamon tuyget ecclesias-	420
	tici primo Alle dingen sijn swaer	
20	ende die mensche en machse nyet wt	
	spreken jnden sermoen Oeck alle din-	
	gen die god gescepen heeft soe js enen	424
	wonderlijken wech jn deser werelt ende	
24	alte seer te vresen ende billix te verwon-	
	deren dat sommige medicijnlike species	
	hebben cracht aen te trecken die ouer-	428
	vloedige humores vanden enen lede ende	
28	nyet vanden anderen Als yerapigra	
	trect die humores vanden hoofde halse	
	ende borsten ende nyet vanden nauel ende	432
	daer beneden Ende sommige ander van	
32	den nauel ende daer beneden mer nyet	
99rb	vanden ouersten regioen der leden ende	
	hoe dat wordt ende alsoe swaer oeck den	436
	ouersten filosofhen Als johannes he-	
4	bem mesire hi js <i>johannes damascenus</i> jn	
	sijnen boecke van simplicibus medijs	
	omtrent dbeginsel seit dat geen sake	440
	te vragen en is dan het heeft dat van	
8	den hemel / mer hoe ende van wat deele	
	des hemels dattet heeft en connen sy	
	nyet geassigieren / ende nochtan heeft hy al	444
	soe groet ende alsulcke geauveset dat die medici	
12	hem aenroepen haren ewangeliste / ende die	
	gene die jnder waerheit verstaen ouer-	
	mits dat onbegripelic licht gods die sa-	448
	ke der wondeliker dingen die wolcke die	
16	wereliker filosofhen nyet en weten	

99ra13 *Tussen gesontheit en Indagacie is, om het opschrift van de lopende tekst te scheiden, een kleine ruimte ter breedte van enkele letters onbeschreven gebleven. De I van Indagacie is groter dan de andere letters en loopt iets onder en boven de regel door.*

99rb2 en 7 *In de rechtermarge bevinden zich naast deze regels vlekken van rode inkt, die enigszins naar rechtsboven zijn uitgeveegd.*

	worden van haren nauolgers jdel ende fantaseerders geacht Mer want eenre	452
20	jegeliker valscher jnfamien js die waer heit voer te settene hier om sal ic onder sueken die nature die sterren die noet- druftich sijn totter verchieringe ons	456
24	hemels op dat vermeerdert mach wor- den die fluxus quinte essencie die nv ge- socht wort ende sijn der sonnen bouen onder- wonden alsoe vele als vermeerdert wort	460
28	die jnfluxus des hemels ende der sonnen bijden jnfluxe der andere sterren Ende weet dat alle die sterren des hemels hebben haer sonderlinge jnfluencie op	464
32	een determineret ende seker dinck wt den gebode ende der ordenancien gods / ende een jegelike sterre heeft haer eigen jnfluen- cie / ende elcke sterre heeft haer sonderlinge	468
99va	jnfluencie op een gedetermineert ende seker Ghelijck stella poli op een adamant steen ende jser / die mane op die wateren	
4	der zee / die sonne opt gout / die ma- ne op siluer / die jmagines der menschen	472
8	des hemels op die menschelike licha- men / ende jmago arietis celi op die ertsche rammen Ende gelijck dat een tym- merman met eender scauen jn die hant tymmerende arken nyet te myn en soude	476
12	die arken tymmeren dan oft hy sonder sca- ue tymmerde Alsoe ende god nyet te myn en regeert die werelt al heeft hy ge- geuen den sterren alsulcken influxum dat	480
16	sy jnvloeien jnden dingen gelijcker wijs ende hoe hy willle ende nyet vorder Ende houdt jn uwer harten dat onder die ster- ren ende die jmagines des hemels ter eender sijden / ende die ertsche dingen	484

99va13 regeert: *De kopiïst schreef eerst regneert, maar haalde toen de n weer door met twee dunne dia-
gonale strepen.*

99va14 alsulcken *En influxum zijn door de kopiïst praktisch aan elkaar geschreven, maar door hem ge-
scheiden door middel van een heel dun streepje.*

20	op te wolcke sy jnvloeien sonderlinge js alsoe groten cnoep der mynnen als Aristoteles seit / dat den hemel eer	488
24	schoren soude dan dat jn desen neder- sten dingen die natuer soude verlenen die begripinge des jdels Hier om sal	492
28	jc v openbaren desen influxum ende den bant der mynnen onder die hemelsche lichamen ende dingen die hem corresponderen	496
32	jn der erden Merket ende siet hoe dat die sciperlude der zee rakende een naelde met enen adamant stene doen die naelde om	500
99vb	keren tegen stellam poli waer af heeft die naelde dat die naelde altoes keert tot dier sterren ende sonder gebreck ende tot eender ander steden nyet om en keert	504
4	sonder twijuel dat is want dat jser ende adamant steen vten gebode gods ouer- mits die influxie dier sterren worden	508
8	gewonnen jnder erden ende hebben jn hem die nature ende die jnfluxie ende proprie- teit der sterren / ende daer om als tot haren geliken wordt die naelde altijd gekeert	512
12	tot dier sterren Waer af eest soe wan- neer die mane op gaet altoes ende son- der gebreck soe begint die vloet der zee op te gane / ende wanneer datse coemt	516
16	totten middel des hemels soe begint die vloet neder te sincken Ende als die mane coemt totten westen soe begint die vloet weder op te gane tot dat die ma- ne coemt totten hoeck der erden daer begint	520
20	sy neder te dalen tot dat die mane we- der op gaet Ende na desen punten der manen soe wort altoes jn enen dage twe werf vloet ende wederuloet nochtan en	524
24	wort dat nyet wanneer die sonne coemt totten puncten des hemels bouen gedacht Want daer om geproeft wort dat die mane sonderlinge jnvloeit op dwater daer volchtse hem na met enen onsienliken bande gelijk dat die man natuerlick vol- get dat wijf die hy mynt / ende die hongeri-	528

28	ge opstaet totter spijsen <i>ende</i> die dorstige totten drancke Also totten <i>proposito</i> te appli- ceren / soe seg jc sonder bedroch dat die	532
32	sterren die <i>influenzien</i> hebben op thoef hals <i>ende</i> borst des menschen gelijc sijn die sterren <i>arietis tauri</i> <i>ende</i> <i>geminorum</i>	536
100ra	<i>invloeyen</i> sonderlinge op <i>jerapigram</i> Daer om heuet sonderlinge cracht bijden geboden des sceppers gods om te trecken die <i>humores vanden</i> hoefden halse <i>ende</i> borsten	540
4	<i>ende</i> nyet vanden nedersten leden Ende alsoe seg jc vanden <i>specien</i> die aentrecken die <i>humores vanden</i> knyeen <i>scheenen</i> <i>ende</i> voe- ten dat sy ontfaen sonderlinge <i>influxie</i>	544
8	vanden sterren <i>capricorni aquarij piscis</i> Ende alsoe eest vanden <i>anderen</i> te seggen Hier om eest dat ghy jn <i>quinta essencia</i> <i>ende</i> der sonnen wils cureren v siecke hoeft	548
12	soe suldy vermeerderen die <i>influxie</i> des <i>quinte essencie</i> <i>ende</i> <i>sijnre</i> sonnen met <i>onsen</i> sterren die gewonnen sijn jn die <i>influxie</i> der sterren des tekens <i>arietis</i> gelijc dat	552
16	js <i>jerapigra</i> <i>ende</i> dier gelijc die <i>commen</i> aent hoeft Ende alsoe eest vanden <i>anderen</i> leden te seggene Ende dan met onser son- nen <i>ende</i> den ertschen sterren soe suldy	556
20	terecht maken die werckinge gods jn wiens crachten soe suldy wonderlike dingen doen opter erden als jc v bene- den leren sal Die tweede canon des	560
24	jersten boecs openbaert die heyme- licheit des meesterscaps <i>quinte essencie</i> Ende hoe <i>ende</i> jn wat manieren onse <i>quinta</i> <i>essencia</i> vter sonnen <i>ende</i> sterren verchiert	564
28	wort op dat wt <i>sijnen</i> <i>myraculen</i> die <i>influenzie</i> des leuens <i>ende</i> der gesont- heit mach worden vermeerdert Vanden meesterscap der werckin-	568
32	ge dierste <i>indagacie</i>	

	E N wilt my nyet achten logene voert te brengene want ic genoemt	
100rb	heb <i>essenciam quintam aquam ardentem</i> Ende jc heb geseit dat nyemont der philosophen <i>ende medicinen van heden</i> tot haer gecomen en js	572
4	want <i>aqua ardens gemeynlic</i> ouer al gevon- den wordt / want voerwaer ic heb geseit	576
8	want dat die meesterscap essencie quinte is verborgen Ende ic en heb nyet meer dan enen geapprobeerden <i>theologum</i> gesien die jet verstonde <i>vtē secreten ende sijnen meesterscap</i>	580
12	Ende ic seg voerwaer dat <i>quinta essencie</i> is <i>aqua ardens ende</i> het en is geen <i>aqua ardens</i> <i>ende</i> god vanden hemel moet wijsheit setten ter harten der ewangeliker mannen voerden	584
16	wolcke jc dit boeck make op dat sy nyet en deylen den reprobeerden dese eerwerdi- ge heymelicheit gods vanden hemele	
	Siet nv doe ic v op die waerheit Neemt	588
20	wijn niet alte claer waterich of nyet swart ertsch of onsmakelic mer edelen wijn blijde smakelic <i>ende</i> wel rukende den besten diemen vijnden mach <i>ende</i> stilleert	592
24	die jn colen alsoe dicke tot dat ghy maect alsoe goet <i>aquam ardentem</i> als ghy sult <i>connen</i> gemaken als v <i>dunct</i> of distelleert tot 7 reysen toe / <i>ende</i> dit is <i>aquam ardens</i> totten	596
28	wolcken die philosophen van heden gecom- men sijn Dit water js die materie <i>van-</i> der wolcker wordt wtgetogen <i>quinta essen-</i> <i>cia</i> die wy <i>princephalic</i> jn dit boeck	600
32	meynnen want na dat ghy v edel water hebt soe suldy doen fabriceren jn <i>furno</i> <i>vitrariorum</i> een alsulcken <i>distillatorum</i> al ront geheel wt eenen stuccke met enen	604
100va	gate alleen bouen jnt hoeft doer dwolck sal worden geset <i>ende</i> wtgetogen dat water	

100rb3 en: Staat iets in de rechtermarge van de tekstkolom. Door middel van een verwijsteken Λ is in de regel aangegeven, waar en gelezen moet worden (voor js).

100rb23 alsoe: De kopiist heeft eerst goet geschreven. Nadat hij had opgemerkt dat hij alsoe is vergeten, heeft hij dit direct voor goet geschreven, in de linkermarge.

	Want siet een instrument aldus wonderlick gemaect op dat gene dat ouermits die cracht des vuers op climt <i>ende</i> geinstilleret wordt weder beneden jnt vat doer canales brachiales sal worden gebrocht <i>ende</i> weder om ascenderen <i>ende</i> weder om descenderen <i>ende</i> alsoe dagelics nacht <i>ende</i> dach tot dat <i>aquam ardens jn quintam essenciam</i> die wy sueken bijden wille gods vanden hemel sal worden bekeert <i>Ende</i> dat verstaet der werkinge js jn dat / want dat beste aqua ardens dat gemaect mach worden vander werkinge des gemeynen volcs heeft noch materiael <i>conuucxcie</i> der vier elementen / <i>ende</i> alsoe is dit vat biden godliken jnblasen alsoe geingenieert dat byder gestadiger ascencien <i>ende</i> descencien die <i>quinta essencia</i> die wy sueken wort gesceiden vander corruptiliker <i>composicien</i> der vier elementen <i>Ende</i> dat wordt <i>wanneer</i> tgene dat ten anderen male gesublimeret wordt is <i>suptijlre</i> <i>ende</i> glorificeret vander corrupcien der vier elementen gesceiden dan alst mer eens en ascenderet <i>Ende</i> alsoe tot dusent reysen <i>ende</i> by gestadigen opganck <i>ende</i> nederganck tgene dat gesublimeret wordt sal comen tot soe groter hoecheit der glorificacien als dat sijn sal een onvernyelick <i>compositum</i> by na als den hemel <i>ende</i> vander naturen des hemels / <i>ende</i> daer om wordet genoemt <i>quinta essencia</i> want sy heeft haer alsoe ouermits die redene der <i>corporum</i> gelijk den hemel ouermits die redene alder werelt by na jnder seluer manieren dat een const mach verwandelen die natuer als by een gelijc seer by <i>ende</i> gemeyn	608
4		
8		612
12		616
16		620
20		624
24		628
28		632
32		636
100vb		640
4	Een conste wanneer dat <i>quinta essencia</i>	644

	gemaect js om te ondersceiden dat die quinta essencia niet en js onder geworpen der corrupcien vanden vier elementen ende	
8	dat sy jn haer seluen nyet en is nat noch heet cout noch droge gelijc sijn die vier elementen gelijc den hemel wt den sterren ende sijnen verchiertheiden	648
12	G emaect sijnde vele dagen lanck jn vase circulacionis de scripto een arcular distillacie soe suldi op doen tgat vanden vate wolck gat js jnt hoeft dwolc	652
16	voergeset wordt gesegelt te sijne met enen segele dat tsamen geset is met luto sapiencie dat gemaect is vten alder subtijl sten mele ende wit vanden eye ende wt natten	656
20	pappiere alder nernstelicste gecarmineert ende gemenget op dat egeen sins aeyemen geuen en mach Ende als ghy dan tgat op doet eest datten roeck die ouerwonderlijc	660
24	sijn sal alsoe dat gene wereliken roeck hem geliken en mach die scijnt neder te com- men by na vander hoecheit des alder glorio- sten gods alsoe seer dat tvat geset jnden	664
28	hoeck vanden huse vten roeck quinte essen- cie dat wonderlic ende seer miraculoes is trect na hem met enen onsienliken bande alle die gene die jngaende sijn dan hebdi	668
32	quintam essenciam die ghi gehoert hebt totter welcker geen der dagelijcscher phi- losophen ende medecinen dat ic weten moch- te gecommen sijn dan die daer ic bouen af wt	672
101ra	genomen heb Ende eest dat ghy nyet en vijnt ende influxie des aentreckens der menschen als ic geseit heb soe segelt dat vat als vore ende reduceret aen tvuer be- neden te describeren op dat ghy per sublima- ciones ende circulaciones des wonderliken	676
4	vaets moget comen totter begerten Ende op dat ghy dese quintam essenciam aldus geglo- rificeert moget vijnden datse jn den ondenc-	680
8		684

	keliken roeck des wel rukens / ende des roecs wonderlic geglorificeert ende jnder fluxien	
12	des aentreckens bouen wtgeseit nyet alleen wel en ruke mer oeck sal worden gereduceert volcomelic op eenrehande incorruptie niet alleen en sal hebben dien roeck	688
16	jn dijnen mont die aqua ardens heeft noch die vochticheit alsoe / ende alsulcken wateringen ende vloeiende vochticheit / want die scerpe brant aque ardentis ende sijn waterige	692
20	vochticheit ouermits die sublimaciones ende circulaciones wordt geheelic gecorrumperet ende die erdicheit sal blijuen gesceiden jnden gront Ende hemel ende die sterren	696
24	den welcken dese quinta essencia js tsamen geset als vter materien ende formen	700
	nyet en si die tsamen geset is vanden vier- elementen mer daer is seer weynige materie geglorificeert alsoe seer totten hoechsten toe vervult met beruerliker vormen op	704
28	dat na vander materien tot geenre vormen aspireren en mach ende alsoe blijft sy geincorrumperet tot dat biden geboden des sceppers	
32	die compositie verderft wort Ende essencia quinta die wy sueken en mach nyet geheelick gereduceert werden totter incorruptien	708
101rb	des hemels der hemelen gelijck dat die conste nyet en wort gelijc der naturen / mer nochtan is sy incorruptibel totter compositien gemaect	712
4	sijnde vten vier elementen / want waer sy al geheel incorruptibel als den hemel soe soude sy al geheel ewich maken onsen lichaem	716
8	dwolck verbiedt te wordene die scepper onser creatures ihesus cristus Nv heb ic v vele geopenbaert vanden secreten totter glorien ons heren ihesu cristi	720
12	Die conste der jngeniacion des vuers sonder vier op dat ghi moecht maken quintam	

	essenciam sonder cost ende arbeit ende belettin- ge ende verliesinge des tijts	724
16	E Nde want wy meynnen jn dit boeck te troesten arme ewangelike mannen op dat ic tgebet jn desen arbeide nyet en verliese / ende op dat sy ouermits die	728
20	bereydinge van desen nyet belet en wor- den soe sal ic hem voertbrengen vanden buyck der heymeliker statien een seer wonderlijk dinck ende eerwerdich vuer	732
24	sonder vuer ende colen op dat jn hem onse quinta essencia gegeneriert worde D ie alder wijste scepper heeft twee dingen onder alle dingen gescepen die bequaem sijn	736
28	tot desen dingen W ant ghi sult nemen ventrem equi wel gedigesteret ende piste- ren dat bynnen ennich vat of een graue gemaect jnder erden ouer al wel geli- neret met pista wt asschen gemaect ende	740
32	jn midden des ventris wel bynnen gepis- teert suldi setten vas distillatorij circuma- cien totter middel toe of meer want het is	744
101va	noet dat dat alle thoeft vanden vate jn die coude locht blijue geset op dat tgene dat ouermits die cracht des vuers van ven	
4	trie ascendeert weder ouermits die cracht der couder locht sal worden bekeert jn water ende vallen ende weder om ascenderen	748
8	ende alsoe suldy sonder cost hebben vuer sonder vuer ende gestadige circulacie quin- te essencie sonder allen arbeit Ende wt ouervloedicheden sal ic v weder om tsge- lijcs openbaren vuer sonder vuer als vo-	752
12	re dat ghy neemt <u>droes van wijjne</u> vter wijnperssen wtgedruet ende doet ouer al gelijc ghy van ventre equi gedaen hebt want het heeft wonderlic ende godlic	756
16	vuer Ende ten dorden sal ic weder v leren dat vuer gods / datmen jnden somer	760

101rb23

ende: Na vuer heeft de kopiist eerst op geschreven, maar dit vervolgens doorgehaald met een ho-

101va12

izontale streep; daarna heeft hij ende erboven geschreven.
droes van wijjne: De onderstreping is heel dun in zwarte inkt.

	vas circulaciones gesigilleret sijnde / set	
20	te totten stercken wederslach der sonnen ende nacht ende dach sonder uwen arbeit latet repauseren	764
24	Conste om te vercrigen aquam ardentem sonder groten op dat die ewangelike mannen die der alder ouerste armoede houden ende geen gelt en hebben ten ware dat hem die conste geleert worde oeck mo- gen hebben quintam essenciam	768
28	D ie almechtige god en heeft nyet allene in aqua ardente mer by na jn allen dingen gescepen quintam essenciam eenderhande wonderlic geduerich ende hemels	772
32	Ic bid v doet op uwe verstant op dat ghy verstaen moget die waerheit want vernyelike dingen souden ter stont ver- destrueren ten ware dat sy ewelijc van der ordinancien gescepen van dien quinta	776
101vb	essencia gehouden te werden W t trect aquam ardentem van wijne want van aqua ardente wort die quinta essencia wtgetogen ende tgene dat jn vasa circulacionis	780
4	blijft en is genen wijn E nde daer om soe merct wanneer wijn wort verwan- delt jn asijn dat wort wanneer dat quinta essencia onsenlic al wasdommen-	784
8	de vanden vate wtgaet / E nde als die quin- ta essencia wech gaet soe wort den wijn verwandelt jn asijn / hier om jn allen pueren wijne wtgenomen den sueren wijn-	788
12	ne hoe onreyn hy js of geturbeert of stinckende soe wordt quinta essencia gehou- den E nde voerwaer het is waerachtich dat is een volmaecte bewijsinghe	792
16	want settet jn vase distillacionis wijn die goet geweest heeft mer nv getur- beert ende onreyn wt dien wijne moech- di distilleren dat alre beste aquam arden-	796
20	tem H ier om eest die opperste cantele	800
24		

	of behoudenisse voer den heiligen ewan- geliken mannen / om dit misterium te sue- ken alsulcke wijnnen die verloren sijn	804
28	is voer nyet / <i>ende</i> daer ons godlike meesterscap te oeffenen Merct wel wat ic segge wijn wort geturbeert <i>ende</i> onreyn wt <i>onreynicheit van eenre</i> voch- ticheit	808
32	alsoe den wijn corrumperende / mer die <i>quinta essencia</i> want sy jn haer seluen jncorruptibel js	812
102ra	van naturen en mach nyet worden gecorrum- peret vander corrupcien des wijns mer alleen wordt afgesopen vander meester groetten die gecorrumperet js / hier om js dat secreet des magistrij dat ghi wt	816
4	trecken sult <i>quintam essenciam</i> die nyet gecorrumpereert en is van corrupten wijn- ne bijden sublimeren / <i>ende</i> dat ghy laet die onreynicheit der vier elementen als heffen jnden gront vanden vate <i>ende</i> als ghy sijn werkinge sonder cost verstaet / soe suldy god eyntelike louen	820
8	Conste der versceidenheit om te hebben quintan essenciam ende datmen volco- melick hebben mach na die gradus	824
16	ende grade licht ende swaer na meer ende min D ierste maniere <i>ende</i> die principael- ste van allen is dese die nv bo- uen geopenbaert is den welcken geen geluck en is D ander maniere js dese Neemt dat alder edelste <i>aquam</i> <i>ardentem</i> <i>ende</i> dat sterkste dat ghy hebben moget <i>ende</i> slutet jn een gelasen kan- ne <i>ende</i> met enen langen halse <i>ende</i> stopt die kanne starckelic met wasche / <i>ende</i> die helft of tdordendeel moet vol sijn / daer na graeft dat al heel jn ventre equi dat bereit is als voren mer omgekeert alsoe datten hals metten was beneden	828
20		832
24		836
28		840

32	sy <i>ende</i> den bodem op waert / <i>ende</i> ouer-	
	mits die cracht des vuers equi soe	
	<i>clymmet</i> die <i>quinta essenciam</i> totten bodem	
102rb	opwaert / <i>ende</i> die grofheit der naturen	844
	daelt neder ten halse waert / <i>Ende</i> als ghy	
	na vele jaren die <i>quinta essencia</i> wt trec-	
4	kes soe heffet suetelic die kanne gelijc	
	sy stont <i>ende</i> ghy sult jn die dicheit <i>ende</i>	848
	clærheit sien een ondersceit tussen die	
	<i>quintam essenciam</i> gesublimeert <i>ende</i> die gro-	
8	ue materie die blijft jnden hals <i>Dat</i>	
	meesterscap te sceiden deen vanden <i>anderen</i>	852
	js <i>wonderlic</i> <i>ende</i> jngenioes <i>ende</i> js dit <i>Neemt</i>	
	een jseren griffie die <i>scerp</i> is <i>ende</i> <i>infige-</i>	
12	<i>reertse</i> jn was dat hangt tegen die erden	
	jnder poert der kannen / <i>ende</i> als ghi al drey-	856
	<i>ende</i> totten water doerboert hebste soe	
	trect die griffie wt <i>ende</i> ten iersten sal	
16	daer wtgaen dat ertsche water dat	
	jnden hals <i>vander</i> kannen was ter tijt	860
	toe dat al wt is totter <i>sceidinge</i> toe	
	die ghy mercte tussen dat ertsche	
20	water <i>ende</i> die opgeheuen <i>quinta essencia</i>	
	<i>Ende</i> als dat water wt gedeilt is <i>ende</i>	864
	ghy siet dat die <i>quinta essencia</i> wil wt	
	gaen of wtuloeien soe settet geringe	
24	uwen duym opt gat <i>ende</i> keert die kan-	
	ne <i>omme</i> <i>ende</i> ghy sult jn haer hebben	868
	<i>quintam essenciam</i> <i>ende</i> dat wtgetogen	
	water aen deen sijde <i>Ende</i> dit is dat	
	meeste meesterscap <i>ende</i> vten alder	
28	heymelicsten <i>secreten</i> der heymeliche	872
	den <i>Ende</i> die <i>quinta essencia</i> en coemt	
	totter werden <i>vanden</i> iersten mer si is	
	sere edel gebruyct dier al heymelic	
32	<i>want</i> die meeste cracht js jn dese <i>quinta</i>	876
102va	<i>essencia</i> die ghy suect <i>Die</i> dorde manier	
	js <i>Neemt</i> een grote kanne die wel gelasich	
	js <i>ende</i> setse wel gesigilleert jn <i>ventre</i>	

4	equi / <i>ende</i> sy sal geheelic al begrauen sijn <i>ende</i> die reynicheit <i>quinte</i> essencie sal geeleuert worden <i>ende</i> dat groue sal jnden gront blijven Trect suetelic wt tgene	880
8	datter bouen op swemmet <i>ende</i> dat ouerscot sette weder aen tvuer Die vierde <i>manier</i> is dat ghy sult nemen <i>ennich</i> vat van gela- sen of van erden seer sterck gelasich welck	884
12	wat luttel dogen sal / <i>ende</i> daer bouen settet enen ronden vat van gelasen met tybia <i>ende</i> segelt dat vat met sijnen dexsel <i>ende</i> die roede vanden gelasen voete sal	888
16	hangen jn die locht / op dat gene dat opclimt als enen siedenden pot totten decsel daer den voet des gelas weder neder dale totten bynnensten des vaets	892
20	<i>Ende</i> weder om dit jnstrument mach doen ouer al <i>ende</i> sonder verdrietlike costen <i>ende</i> het is een veruulsel van enen vase cir- culacionis bouen gedescrbeert want dat	896
24	en machmen altoes nyet hebben Die vijfte <i>manier</i> is dat dwater doch van drien tot seuen reisen toe wordt gedis- teleret <i>ende</i> jn ventre equi gedigesteert	900
28	Die seste <i>manier</i> js dat ghy doch heb- ste dbeste simpel water eens of twee werf gedistilleert sijnde dat ghi heb- ben moecht Die seuende <i>manier</i> js dat	904
32	ghy neemt water ter hant dat ghy vijnden moecht alst nochtan bernt Want	908
102vb	bouen alle <i>manieren</i> eest goet als men beneden keren sal	
	D at dorde <i>canon</i> jnt <i>secrete</i> wt te	912
4	trecken <i>quintam</i> <i>essenciam</i> van allen ande- ren dingen die orbaerlic sijn totter ver- makingen <i>ende</i> behoudenissen der naturen	
	Die conste om wt te trecken <i>quintam</i>	916
8	<i>essenciam</i> vanden menscheliken bloede van allen vleesche <i>ende</i> eyeren	
	E est dat ghi gehoert hebt tgene	
12	dat ic v bouen vten meesten <i>secreten</i> geopenbaert heb als ic geseit heb dat	920

	jn allen dingen die quinta essencia blijft jncorrumperet / soe salt alder meest sijn eest dat ic v lere wt trecken quintam es-	924
16	senciam vanden menscheliken bloede / ende van alre dieren vleische / ende van eyeren ende geliken dingen Want by dien dat dmenschelike bloet is een volmakende	928
20	werck der naturen jn ons totter verlo- render vermeerderingen / soe eest seker dat die nature alsoe perficieret die	932
24	quintam essenciam ende sonder ander be- quame bereydinge wt den aderen ouer set dat bloet ter stont jn vleis Ende	936
28	het is seer groet te hebben quintam es- senciam die der naturen alsoe eygen js want jn haer is een wonderlike	940
32	cracht van onsen gesterreden hemel ende totter gesontheit of genesen der naturen soe werct sy seer godlike my	944
103ra	raculen als ic v leren sal Hier om neemt barbieren wt jongen sangwijnen of colorijn menschen dat afgenomen bloet	948
4	alstu moges die goede wijnnen gebru- ken ende dwater af geworpen sijnde na die reponsie gepisteret met sijnen	Sommige seggen met xde deel sa lis communis
8	vierendeel sale communi dat bereit is totter menschen medecinen / ende settet jn een gelasen kanne die wel gesiggileret is	952
12	ende setse jnfra ventrem equi dat wel be- reit is als bouen ende verwandelt den ven- trem of mes eens jn die weke of meer	956
16	op dat tvuer stercker sy ende latet onreyn worden tot alle dage dbloet verkeert wor- de jn water gelijc geschien sal jn 30 of 40 dagen of anders na meer ende myn Ende dan settet jn dat alembuc ende distilleret aen een goet vuer alle tge- ne dat op clymmen mach / ende dat wa- ter settet op ertsche heffen mengende	960

103ra2-5

De glosse in de rechtermarge is door dezelfde kopiist in een iets kleiner schrift geschreven, en wordt aan de rechterkant van de tekst van de rechterkolom afgescheiden door middel van een dunne streep.

103ra15-16

tge-ne: Voor ne is met twee schuine steepjes een aanzet voor een d doorgehaald (vgl. het volgende dat).

	op enen marmorsteen ende daer na distil-	
	leret weder vele reisen veranderende	
20	Ende als ghi edel water des bloets hebt	
	alsoe dat ghi daer quintam essenciam wt	964
	trecken moges soe settet dat water jn	
	distillatorio circulacionis tot dattu dat	
24	water leydeste tot soe groeten flagrantiam	
	goeden roeck gelijc ghi aquam ardentem	968
	bouen gemaect hebste / ende dit is die god-	
	like ende miraculose quinta essencia / mira-	
28	culose meer dan men gelouen mach	
	Wiltu quintam essenciam wt trecken van	972
	capuynnen huinen ende alrehande vlees	
	ende eyeren / wrijft dat vlees ende eyeren	
32	met stercker wryuingen jn enen mortier	
	met vierendele van hem salis communis dat	976
103rb	bereit is totter menschen medecijnen als	
	jc geseit heb ende settet jn ventre equi	
	tot dat verkeert worde jn water distil-	
4	leret als bouen / ende settet dat gedistilleer-	980
	de water jn distillatorio circulacionis tot	
	dat weder om geleit wort tot goeden roeke	
	Conste om wt te trecken quintam essen-	
8	ciam van vruchten bladen wortelen	984
	ende cruyden	
	E Nde het is een ander vten secreten te	
	vertellen die wt treckinge quinte	
12	essencie van allen eetwercke die jnder	988
	erden groeyen ende die manier is alleens	
	als bouen jn dander dat ghy wrijft alle	
	vrucht ende wortelen ende cruyden die ghi	sommige hebben
16	wilt als ghi wilt met sijnen thienden	metten vierden
	dele salis communis dat bereit is totter men-	dele
	schen medecijnen als jc geseit heb dat on-	
	reyn wort distilleret ende circuleret als bouen	
20	tot dat ghi hebt sueticheit des roekes / ende	996
	byden geboden gods suldi houden v begerte	
	Ende ic heb v geopenbaert jn dit boeck een	

103ra24 groeten: *Eerst heeft de kopiist goeden geschreven, maar hij heeft dit weer doorgehaald met een horizontale streep, en groeten erboven geschreven.*

103rb15-17 *De glosse in de rechtermarge is door dezelfde kopiist in een iets kleiner schrift geschreven.*

24	onbegripelic secreet want by dien dat die vrucht <i>ende</i> cruyden <i>sommyge</i> sijn jnt vterste heet / <i>sommyge</i> jnt vterste cout / <i>sommyge</i> cout / <i>sommyge</i> droge / <i>sommyge</i> nat / <i>sommyge</i> getympert / <i>sommyge</i> laxerende	1000
28	<i>ende sommyge</i> stiptijck / soe sal die <i>quinta essencia</i> wt haer getrocken alsulcke sijn dat jn enen ogenblick wercken sal vreselike werken / <i>ende</i> die <i>onmogelijc</i> geloeft worden	1004
32	Wat soude crachteliker wesen jnden laxatijuen waer tsake dat <i>quinta essencia</i> wt ellebora werde wtgetogen geen sins orbaer en is te openbaren Ende het is te	1008
103va	weten waer tsake dat <i>ennich</i> cruyt of vrucht by <i>hem</i> seluen alsulcke cracht heeft <i>ende</i> sy dier cracht oeck heeft <i>van quinta essencia</i>	1012
4	Als die <i>quinta essencia</i> gelijk wy geseit hebben gepureert is totter volmaectheit honderwerf soe salt die cracht hebben / want die <i>composicien</i> vanden heffen	1016
8	der vier <i>elementen</i> en gehengen nyet die <i>quintam essencia</i> die daer jn gedrenct js na sijnder macht te werken Mer	1020
12	wy jnden meesterscap wt te trecken <i>quintam essencia</i> soe en geuen wy haer nyet mer die ouerschote affunden wy <i>van</i> haer <i>ende</i> die materiale <i>impedimenten</i> <i>ende</i> <i>corruptibile impedimenten</i> verdriuen wy	1024
16	Conste om wt te trecken <i>quintam essencia</i> van enen jegeliken der vier <i>elementen</i> tot enen dele wt allen voerseiden dingen	1028
20	I C en sal nyet after laten om een cleyn dinck dy te openbaren die heymelicheit hoe ghy sult mogen wt trecken <i>quintam essencia</i> eens jegelics der vier <i>elementen</i> wt alle den voerseiden dingen	1032
24	<i>ende</i> tot enen deele bewijsen Ende dit is die maniere Neemt een onreyn dinck <i>ende</i> jn water gereduceert alsoe vele alstu wils	1036

28	gelijc dat geleert is <i>Ende</i> van dien dingen vten wolcken ghy wilt wt trecken <i>quintam</i> <i>essenciam</i> soe moet dat menschelic bloet ge- reduceret sijn jn water Hier om settet dat	1040
32	water of bloet onreyn gemaect sijnde jn distillatorio <i>van</i> glasen <i>ende</i> settet <i>bynnen</i> jn enen pot waters <i>ende</i> geuet <i>hem</i> onder	1044
103vb	een goet vuer tot dat water gedistilleret wort vten bloede per <i>fistolam alembici</i> <i>Ende</i> dat water neemt jn een seer reyn glasen vat <i>Ende</i> alst nyet meer by dien vuer en	1048
4	mach op <i>clymmen</i> int seker soe hebby vten bloede alleen wt getogen dat element des waters want dat vuer des <i>balnei</i> of <i>bats</i>	1052
8	en heeft geen macht om te sublimeren die lucht erde of vuer <i>ende</i> die drie ele- menten sijn bleuen <i>jnden</i> gront vanden vate Neemt weder dat wtgetogen water <i>ende</i>	1056
12	settet in een vat op die drie elementen <i>ende</i> settet jn dat seluer bat 7 dage lanck op dat sy wel <i>gemengt</i> worden <i>ende</i> sluy- tet al geheel datter nyet en distillere <i>byn-</i>	1060
16	nen die 7 dagen Daer na neemt dat <i>distillatorium</i> <i>ende</i> settet <i>aen ignem cineris</i> dat stercker is dan dat voerseide <i>ignis</i> <i>balnei marie</i> / <i>ende</i> dat water sal	1064
20	op <i>clymmen</i> <i>jnder</i> vormen <i>van</i> blincken der gouden olien / <i>ende</i> na datter nyet meer op en clymt soe suldy <i>jnder</i> ampullen hebben twee elementen dats water <i>ende</i> die	1068
24	locht / <i>ende</i> deen suldy sceiden vanden ande- ren jn dat bat settende al daer / soe sal dat claer water alleen ascenderen <i>ende</i> die locht sal allene blijuen <i>jnden</i> gront	1072
28	des vaets totter gelijkenissen <i>van</i> gou- dender olijen / welcke olie dat is die locht settet aen die sijde daer na blijf- ter noch vier metter erden Om te scey-	1076

103vb12 in: *Eerst is op deze plaats op geschreven. Dit is doorgehaald met een horizontale streep, waarna in*
erboven is geschreven.

103vb19 *Voor balnei is met een horizontale streep doorgehaald: baleni.*

32	den vuer vander erden soe settet vier pont vanden elemente des water op een pont der erden van <i>ander</i> materien ende	
104ra	settet 7 dage lanck om wel te <i>incorporeren</i> jn balneo marie als bouen Daer na settet <i>aen</i> een seer sterck <i>vlaemmich</i> vuer <i>ende</i> dat rode water sal op <i>clymmen</i> <i>ende</i> dalder swartste water sal dy jnden	1080
4	gront blijuen <i>ende</i> dat vergadert aen die sijde Daer na neemt dat alder	1084
8	roetste water <i>want</i> daer sijn twe ele- menten te wetene dat element des wa- ters <i>ende</i> des vuers <i>ende</i> settet jn een dis- tillatorium ad ignem balnei <i>ende</i> dat clae	1088
12	water sal op <i>clymmen</i> <i>ende</i> jnden gront sal blijuen roeden olye <i>ende</i> die olye is dat element des vuers Ende alsoe heb- dy nv dierste olye dat is die lucht	1092
16	aen een sijde / <i>ende</i> water vuer <i>ende</i> erde Ende het is te mercken dat element des waters wort geset om wt te trec- ken vander erden vuer <i>ende</i> die locht	1096
20	<i>want</i> het en soude nyet op <i>clymmen</i> dan bijder hulpen vanden elementen des wa- ters / reduceret een jegelick jn <i>quintam</i> <i>essenciam</i> metten vase <i>circulacionis</i> als	1100
24	vore / of <i>rectificeret</i> doende deen op <i>clym-</i> <i>men</i> biden <i>anderen</i> 7 werf / mer jerst moetmen die alder swartste erde calcine- ren 21 dage lanck jn furno <i>vitri</i>	1104
28	<i>orum</i> of <i>reuerberacionis</i> Ende om eender saken wille soe en spreke ic nyet meer <i>van</i> deser consten / mer glorificeert god van dien dat ghy gehoert hebt	1108
32	Tvierde canon jnden secreten vanden	
104rb	fabricacien des meesterscaps der sonnen jnfigerende die sonne jn onsen hemel	1112

104ra6 vergadert: *Aanvankelijk is vergaderse geschreven; se is doorgehaald, waarna de t erboven is ge-*
schreven.

104ra12 *Voor op is met een diagonale streep een w doorgehaald.*

104ra17 *Voor dat is met een horizontale streep des doorgehaald.*

104rb1 **sonnen:** *De s is met een lange krul ver in de bovenmarge verlengd.*

4	<p><i>ende jn quinta essencia die nv gesocht js opdat sy daer jn schijnen mach om jn te vloeien jnder minster werelt dat js jn ons of jn onsen lichaem dlicht ende beginsel des leuens</i></p>	1116
8	<p>NV eest tijt dat wy verchieren onsen hemel dat is <i>quintam essenciam</i> om jn te figeren jn onsen hemel onse sonne dat is gout <i>ende</i> die <i>proprieteyt</i> des gouts</p>	1120
12	<p>op dat make den alder clærsten dach <i>van</i> al onsen leuen <i>ende</i> den alder gesontsten <i>ende</i> welvarensten dach totten lesten eynde toe ons <i>van</i> god geset sijnde welcke eyn-</p>	1124
16	<p>de sonder nacht des doots nyet voerby lijden en mach Hier om eest alder meest te mogen figeren onse sonne jn den hemel Ende merct dat die <i>quinta</i></p>	1128
20	<p><i>essencia</i> die bouen gesocht js alsoe sub- tijn is <i>ende</i> tot soe groter geestelichey t <i>ende</i> glorificacien gereduceret dat sy wt haerder werckingen altijd op waert clymt</p>	1132
24	<p><i>ende</i> daer om moet mense bijnden <i>ende</i> segelen jn gelasen vaten die nyet ge- gaet en sijn op datse nyet en ontvlie onsen handen Mer onse sonne heeft</p>	1136
28	<p>haer weder om alsoe <i>econuerso</i> / <i>ende</i> is <i>van</i> soe groter mogenthey <i>ende</i> <i>van</i> soe won- derliker vasticheit dat tvuer met allen sijnen <i>ingenio</i> hem nyet deuasteren of be- leggen en mach of nyet doen wt was- dommen <i>vmmer</i> waert datse <i>incredibelic</i></p>	1140
32	<p><i>ongelouelick</i> deuasteret worde soe salmen <i>ingenia salis communis</i> daer toe doen als <i>ende</i> dat <i>ingenium</i> cinericij jnden wolcken alle meta- le geheelic verderft worden wtgenomen</p>	1144
104va	<p>gout <i>ende</i> siluer Ende waert datmen daer tre- mentum regale toe dede dat alder stercste sy wt soute ouden tijchelen sulphure armo-</p>	1148

104rb28

econuerso: De tweede o is niet gerealiseerd, maar is aangevuld op grond van de vorm van de s (geen slot-s), en de overeenkomstige vormen elders in de codex (onder andere op f.7va34, 8rb20, 8rb31, verschillende keren op f.8v, en f.201vb10 en 202rb10).

8	niaco jnden wolcken dat costelicste siluer vander werelt te nyet gaet jn roeck noch tan figureert daer meer tgout D at js jn hem vanden hogen god die dat gescepen	1152
12	heeft jnder jerster materien geglorificeert <i>ende</i> jnder vormen verwerdicht / op dat die vorme met alsoe groter liefden sy gebonden totter materien / <i>ende</i> dat die materie alsoe	1156
16	sy tsamen geuuecht der vormen dat sy van een ouermits die cracht des vuers gecorrum peret noch gesceiden en mach worden E nde nv heb ic v geseit dat god der glorien byder	1160
20	influxien der planeten seuenne / disponeret die seuen metale jnden bynnensten der erden B y saturnum wordt gedispereret loedt / <i>ende</i> want loedt heeft die proprieteit saturni daer	1164
24	om wordt loedt geheiten saturnus B y jouem wordt then gedispereret hebbende die pro- prieteyt jouis / hier om wordt then ge- heiten jupiter / B y marten wort jser	1168
28	gedispereret / <i>ende</i> want jser heeft die propri- teit van mars / daer om heiten wy jser martem B ider sonnen die die beste is van allen planeten wordt tgoudt gedispereret	1172
32	<i>ende</i> want tgout heeft die proprieteit vander sonnen daer om heiten wy tgout solem B y mercurium wordt quicsiluer gedispo- neret / <i>ende</i> want argentum viuum heeft die pro-	1176
104vb	prieteteit mercurij daer om noemen quicsil- uer mercurium / B ider manen wordt siluer gedispereret / <i>ende</i> want siluer heeft die pro- prieteteit vander manen / hier om wort sil- uer geheiten luna B y venerem wort	1180
4	coper gedispereret <i>ende</i> want copere heeft die proprieteit van venus hier om heiten	1184
8	wi copere venus H ier om want tgout gedispereret wort vander sonnen <i>ende</i> heeft die proprieteit vander sonnen <i>ende</i> dat licht <i>ende</i> die veruwen dwelck sijn drie natuerlick	1188
12	groeyende des leuens der menschen / sekerlijc	

	dat seluer heeft tgout gods <i>ende</i> nyet des menschen dat is alcanne <i>Ende</i> nv eest die vre dat ic dy openbaren sal hoe die <i>influx-</i>	1192
16	<i>ien</i> vanden raeyen ons gouts te weten der sonnen geinfigeret worden jn onsen hemel dat js jn <i>quinta essencia</i> die wy bo- uen gesocht hebben <i>ende</i> sijn licht <i>ende</i> die	1196
20	veruwe der <i>proprietieit</i> om leuendich te maken onsen lichaem <i>ende</i> dien te houden jn gesontheden totten lesten termijn toe die ons <i>van</i> god geset is	1200
24	Die waerachtige conste voer dat waer meesterscap om te figeren of vastmaken die sonne jn onsen hemel	1204
28	D At werck des meesterscaps om te figeren die sonne jn den hemel is / soe neemt dat gout by gods cement gepurgeret eest dat ghy sulcken gout hebben moecht / of eest dat ghy	1208
32	te arm sijt soe neemt twe geapprobeerde guldenen <i>van</i> florens <i>ende</i> maect wt hem dunne lemmeren / <i>ende</i> die lemmeren	1212
105ra	settet by tvuer <i>ende</i> vuerichse op een iseren scoelde gelijc <i>men</i> jser vuericht <i>ende</i> hebt by v een erden vat seer wel gelasuert sijnde <i>ende</i> gevult met aqua	1216
4	ardente / <i>ende</i> die vuerige guldene lemmeren settet jn een bornende vuer <i>ende</i> hebt <i>ingenium</i> om haestelic te doen wt tvuer <i>ende</i> nyet te vasteren dwater / <i>ende</i>	1220
8	wacht dat geen jser dwater en rake mer <i>van</i> verre werpt die goudenen lemmeren daer jn <i>ende</i> doet vijftichweruen of meer / <i>ende</i> hoe vele meer alsoe vele te	1224
12	beter Merct tgene dat ic dy nv geseit heb / <i>ende</i> eest dat ghy siet dat <i>aquam</i> ardens te seer myndert soe verandert of verwandelt dat water <i>ende</i> neemt	1228

104vb27

meesterscaps: *De s is heel klein superscript boven de p geschreven.*

104vb28

den: Aanvankelijk is er door de kopist onsen geschreven. Dit is met een horizontale streep doorgehaald, waarna den erboven is gezet.

16	nyen water <i>ende</i> daer na <i>anderen</i> / <i>ende</i> als alle die extintcien vervult sijn soe suldy alle die wateren tsamen doen <i>Ende</i>	1232
20	weet voerwaer dat god alsulcken cracht gescepen heeft jn <i>aquam ardentem</i> dattet vten geuerygen goude wt trect alle die crachten des gouts <i>ende incorporeret hem</i> / die	1236
24	radien <i>ende</i> houdt licht veruwe gelijk- heit <i>onvernyelicheit mynlicheit ende</i> vas- ticheit <i>ende</i> alle die <i>proprieteten</i> der he- melscher sonnen / <i>Daer</i> na mengt	1240
28	<i>aquam ardentem</i> alsoe solificeret <i>ende</i> ver- guldt met <i>quinta essencia ende</i> gebruyct dier / <i>Want</i> ghy en soudt nyet dorren wt doen die guldenen <i>lemmeren</i> jn <i>quinta</i>	1244
32	<i>essencia want</i> ghy soudt die verliesen Nv hebby jnder waerheit een <i>onvernye-</i> liken hemel nyet simpelck by <i>hem</i> seluen	1248
105rb	mer die sonne <i>in hem</i> geinfigeret om sterc- kelic jn te vloeyen dlicht des <i>leuens</i> / die raeyen der duechden / behoudinge der na- tueren <i>ende</i> fixatie <i>quinte essencie</i>	1252
4	Conste hoe datmen maken mach sonder alle kosten by na voer niet van gestantigen op dat die ewangelike mannen by na voer nyet hebben die influxie vander sonnen	1256
8	P Erfecte mannen die met sunte pe- ter seggen Gout en is nyet met my als sy behoeuen der duecht <i>van</i> onser alder bester sonnen soe hebben sy noet te bidden	1260
12	enen rijken vrient dat hy <i>hem</i> lene twe gou- den gulden ofte enen <i>ende</i> vuerigen dien alsoe hy is / <i>Ende</i> eest dat sy hebben <i>aquam ardentem</i>	1264
16	soe sullen sy dien gulden vijftichwerf jn wt doen <i>Ende</i> eest dat sy geen <i>aquam ar-</i> <i>dentem</i> en hebben jn goeden witten wijn	1268
20	of nyet te claer <i>ende</i> nyet te dicke / mer jn besten genucheliken <i>wijnne</i> die wel ru- kende js smakelic <i>gracioes</i> soe salmen dien vuerigen <i>want</i> <i>wijn</i> heeft die cracht	

24	te ontfaen die influencien ende crachten des gouts Ende als ghy v werck tot uwen behagen volbrocht hebste soe wetet voer- waer dat die guldenen alsoe goet sijn	1272
28	als sy te voren waren ende edel ende schoen ende van geliken gewichte of by cant / hier om besiget vergulden wijnne of gulden water ende ghy sult gesont leuen ende jonck worden	1276
32	Conste om sterckelick ende leuendichlijc jn te drincken die crachten onser sonnen in onsen	1280
105va	E Nde jn deser stat soe heb hemel ic opgeset te openbaren die ingenium nyet alleen om sterckeliker dan wy bouen geseit hebben want die proprieteit der sonnen worden getekent jnden hemel	1284
4	mer ic sal v natuerlic leren ende sonder sonde te incanteren gout ende siluer alsoe eest datmen dat houdt datmen nyet bekennen	1288
8	en sal Ende dit ingenium van natuerliker incantacien js goet tot gout ende siluer ouer alle die werelt sonder vrese der tyrannen ende der heren te dragen ende te hou- den jn sekeren tijde der strijden ende der groter tribulacien ende alder meest jn antecristus	1292
12	anckorst tijde / die ouerste god heeft alsoe gescepen dat incorruptibel gout alsoe dat sijn cracht nyet en hangt jn ennigen wesen	1296
16	vanden vuere / of sijn veruwe of sijn cracht / ende nochtan is een dinck die tgout ter stont verkeert jn erde Ende dat mees- terscap van desen secreten is alsulcke Neemt	1300
20	gout ende vijlt dat wel ende neemt een croesen van enen groten dele van quicsiluer ende settet dat aen een cleyn vuer alsoe	1304
24	dat nyet en wasdomme ende doet daer jn die vijlinge van goude ende die ruert men- gende met quicsiluer verkeert jn meel aen een goet vuer settet op dat tquicsil-	1308

28	uer wech ga of distilleret dat <i>ende</i> vergaderet settende daer op dat alembic <i>ende</i> int croesen suldy vijnden gecalcineret gout <i>ende</i> gereduceret jn erde / of eest dat ghy tgout nyet vijlen en moecht soe maect die	1312
32	alder <i>dunste lemmeren</i> die ghy maken moecht <i>ende</i> settet die jn heet quicsiluer	
105vb	<i>ende</i> soe suldy v begerte hebben Ende of ghy dat seluer doen wilt van siluer soe vijlt dat siluer wel <i>ende</i> menget op enen steen met quicsiluer <i>ende</i> met gesublimeerden quicsiluer <i>ende</i> met enen goeden dele van vitri romani <i>ende</i> slutet met luto sapientie tussen twe testen wel toe geueecht	1316
4	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1320
8	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1324
12	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1328
16	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1332
20	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1336
24	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1340
28	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1344
32	<i>ende</i> settet tussen colen bicant een vre of een half vre of myn / <i>ende</i> dan suldi dat siluer vijnden gereduceret jn calcem / die calces draecht openbaerlic ouer alle die werelt <i>ende</i> ghy en sult nyemonde vijnden die dat gout of siluer kennet Ende eest dat ghy dese calces al heel verbergen wilt soe menget met natten peck of was of gommen of met allen dingen datmen borren mach <i>ende</i> dan en salt nyet gekent worden vanden menschen van deser werelt <i>ende</i> alle die gene die dat sien sullen begokelt sijn Ende wildy dese jncantacie al geheel solueren soe doet tcalc van den goude jn cinericio <i>ende</i> ghy sult vijnden waerachtich gout als te voren Ende dat seluer doet oeck van siluer Tot onsen proposito alder edelicste te vergulden <i>aquam ardentem</i> of wijn / Neemt calcem auri dat ic v heb leren maken <i>ende</i> settet op een jseren scoelde of beter jn enen silueren lepel om te vercrigen dat calcem / <i>extingue</i> doet wt jn aqua ardente of wijne als ic v bouen geseit hebbe vijftich weruen <i>ende</i> ghy sult hebben uwe vochticheit hondertwerf vergult dan ghy eer metter lem-	1348

106ra	meren hebben soudt Ende die redene daer af is want tvuer werct bat <i>ende</i> sterckeli- ker jnden subtijlsten deelen des gouts dan	
4	jn vasten haerden lemmeren / <i>ende aqua ardens</i> of wijn jn dusentvout dobbel trect lichteliker wt die <i>propriet</i> eit des gouts	1352
8	vanden alder cleynsten gevuericnden deelen dan van grouen lemmeren want die clene delen des gouts wederstaen myn den	1356
12	vuere <i>ende</i> der vochticheit Ende wetet dat die <i>wijn</i> nyet alleen en houdt die <i>proprie</i> - teit des gouts mer vele sterckeliker van	1360
16	allen metalen Want eest dat ghy loedt se- uenweruen wtdoet dat loedt jn <i>wijn</i> of jn gemeynnen water te weten bernende ge- smolten / Ende jn dien <i>wijnne</i> of water	1364
20	extinguet of wt doet jser <i>ende</i> het trect tsamen die moruheit des loets Ende dat seluer doet coper <i>ende</i> ander metael Of	1368
24	eest dat ghy jn witten <i>wijn</i> vele reisen wt doet gevuericht jser <i>ende</i> daer na jn dien <i>wijn</i> ne worpste gegoten loedt sonder twijuel suldy dloet vijnden verhaerd / daer om	1372
28	worden die <i>propriet</i> eit van allen metalen geinprimeret jn goeden <i>wijn</i> Ende vele sterc- ker jn goet <i>ende</i> costelic aqua ardente Dat vijfste canon vander jnfixien	1376
32	van allen ertschen sterren jn onsen he- mel op dat sy daer jn vloeyen mogen haer <i>propriet</i> eiten <i>ende</i> haer verborgen crachten Conste om jn te vloeien quintam essen-	1380
106rb	ciam jn onsen hemel der ertscher sterren GOD vanden hemel heeft <i>quinte</i> essencie alsulcken cracht verleent dat sy wt trecken mach van allen vruchten des houts <i>ende</i>	1384
4	wortelen <i>ende</i> bloemen / <i>ende</i> cruyden vlees <i>ende</i> sade en specien <i>ende</i> wt allen medecijnliken dingen alle virtuten <i>ende</i> <i>propriet</i> eiten <i>ende</i> na- turen <i>ende</i> wercken die god der glorien scepper der creaturen gescepen heeft datmense byn-	1388

106ra20

reisen: Staat in de rechtermarge van de tekstkolom. Nadat de kopiïst het woord eerst heeft verge-
ten, heeft hij de plaats ervan in de regel aangegeven met het verwijsteken Λ.

- 8   nen drien vren als jn vele dinghen
werct die voerseide wttreckinge **Hier om**
sal ic dy nv openbaren wt allen desen
voerseiden dinghen met onse quinta essencia wt   1392
- 12   trecken alle quintam essenciam **Hier om**
doet allen dinghen die moet sijn tot allen
syropen in *aquam ardente ende* bynnen drien
vren sal dat water sijn alsulcke syropen   1396
- 16   verstaet hondertvout beter rechte quinte
essencie dant sonder haer sijn soude **Gelijc**
oock **Neemt** alle *confortatiuen* medicinen
ende jn hondertfout bynnen *quintam essenciam*   1400
- 20   sullen alle haer wercken geforteert worden
Alsoe oock vanden *laxatijuen* medicinen
want bouen maniere wort die godlike
werckinge die haer gegeuen is vermeer-   1404
- 24   dert als ic v bynnen dicteren sal want
waert dat ghy alle salinge welrukende
specien te gader seyndeste jn *quintam es-*
ssenciam soe suldy hebben goeden roeck   1408
- 28   dien ghy nyet dencken en mocht **Tselue**
van stiptiken **Tselue** vanden *constringeren*
der dinghen / eest dat ghy saet of bloemen
of vruchten of blader of coude dinghen   1412
- 32   of hete dinghen of suete dinghen of bit-
ter dinghen of natte dinghen of droge / of
goede of quade bynnen *quintam essenciam*
soe suldy alsulcken *quintam essenciam* hebben   1416
- 106va   **Siet** *quinta essencia* js een instrument
van allen crachten der verwandeliker dinghen
eest datse daer jn geleit worden vermeer-   1420
- 4   derende hondertfout hore wercken
Tseste canon om te geuen quintam es-
ssenciam heet jn vier graden der hitten
- 8   **Die** conste om te geuen *quintam essenciam*
heet jnden jersten graet **Ende** om te weten   1424
- 12   wolck sijn die heete dinghen jnden jers-
ten graed op dat wy met *quintam essenciam*
ten jersten jn dit boeck mogen van hem
wt trecken *quintam essenciam*   1428
- 16   **E**n wonderlike conste sal ic v op
doen jn dese stede jn kennisse der
medecijnliker dinghen *ende* orbaerlic want

	die heete dingen jnden jersten grade	1432
	als die meesters der medecijnen seggen	
20	elsen	1434a
	sijn dese Vten cruyden Absinthium	
	vorago / fumus terre / altea / eupato	
24	rium / tamonilla / scicados / tribulus / cori-	1436
	andrum / cuscuce ozimum / spica nardi	
	celtica Van saeyen semen altee / trifolij	
	fistumilaria / coriandri / atriplicis / ozi-	
28	mi cuscuce Van bloemen flos nartici	1440
	lelien sefferaen	1441a
	lilij / croci / camonille / emule Van	
	wortelen die wortel yreos astrologie	
	ende van beiden agarici Van vruchten	
32	rijp	1444a
	suete amandelen mora matura / ymule	1444
106vb	vigen castanien hase	1445a
	ficus / castanea / musa / camomilla / aue-	
	noten	1446a
4	lana / capparij / lentici / cortex / pomicitrini	
	van loueren die blader van lauwerboem	
	gariofelen Van greynen Taruwe / cycer	1448
	album / risi / oribi / lingua canis / cubebe car-	
8	dimonium van gummen ende sock licium	
	sarrocella / lagdanum / porcina / scorax / fi-	
	gelas	1452a
	gia Van venis vitrum van vleesche	1452
12	vercken vlees / vlees van perden / van ke-	
	mels / van kukenen / vlees van bucken	
	van muschen / van jongen duyuen / van enden	
	van genten / van sasanen / van gesouten	1456
16	vischen Hier om eest dat ghy mengen	
	wilt die <i>quintam essenciam</i> des eens of	
	meer van desen met onsen hemele / soe	
	settet van desen alsoe vele alstu wils	1460

106va21

Vanaf hier tot f.114ra bevinden zich talloze Middelnederlandse synoniemen van Latijnse simplicia, die met een iets kleinere letter interlineair boven hun Latijnse pendant zijn geschreven. Dit geldt niet voor alle Latijnse benamingen die in de tekst genoemd worden, maar voor die namen waarvan de betekenis klaarblijkelijk minder duidelijk was. De interlinie is in die tekstdelen waar lijsten met Latijnse simplicia-namen voorkomen groter gemaakt zodat er ruimte was voor de eventuele Middelnederlandse interpretamenten. De glossen zijn gerubriceerd en door dezelfde kopiist (a) geschreven.

20	jn onsen hemel <i>ende</i> het sal tot hem trecken jn drien vren <i>quintam essenciam</i> met alle sij- nen crachten / <i>ende</i> den hemel wort alleen	
	heet jnden iersten graet meer dan hy eer	1464
24	was O hoe grote conste is dit dat ghy condt die nature <i>van</i> allen eet wer- cke / dat ghy verstaet tgene dat ghi eten	
	sult / <i>ende</i> dat ghy scuwen sult want eest	1468
28	dat ghi te cout sijt soe gebruyct der din- gen die heet sijn jnden iersten graedt	
	wtgenomen dat ghy scuwen sult die din- gen die dy bijder laxacien scaden souden	1472
32	verstaet wat jc segghe	
	Conste om te vestigen <i>quintam essenciam</i>	
107ra	vanden dingen die heet sijn jnden anderen graedt / <i>ende</i> om die dingen te kennen	1476
	E Est tsake dat omder siecheit comende	
4	wt groter couden v nyet genoch en js dijnen hemel jnden voerleden canon	
	heet gemaect sijnde jnden iersten graedt /	1480
	soe trect <i>quintam essenciam</i> wt die dingen	
8	die beneden gescreuen worden dien heet sijn jnden anderen graet Van cruyden	
	crupende polen	1484a
	Polium / amonium / pastinacha / appopo-	1484
12	centorie	1485a
	nacha / <i>prassium / centurea / cyperus / catapu-</i>	
	onijs venckel	1486a
	<i>cia / sinsiberum / menta / anetum / feniculum</i>	
16	aloe Van saden semen apij / dauci / maratri	
	netel anijs	1488a
	<i>virtice / aneti / fenigreci / pastinate / sinsi-</i>	1488
	<i>brij / rasani / croci orthensis / cotile / bulbi-</i>	
20	<i>cunium / affodilli</i> Van wortelen radix	
	venckel	1491a
	<i>apij / feniculi / capporum / acori ossari squil-</i>	
	<i>le pastinate / offodilli / piono / ciperi</i> Van	1492
24	houten <i>Reubarbarum / lignum aloes / exilo /</i>	
	<i>balsamum / eborum gariophili / cortex / thuris</i>	
	<i>tamaristi /</i> Van loueren blader citri /	

		noten	1496a	
28	thamaristi sene Van vruchten Nux			1496
	muschaten		1497a	
	muschata / amigdale / amare / vue ma- ture / vue paste / fistici / ficus sicce / dattala			
32	pinee / dulces nuces Van greynen Can-			
	tabrum / cycer nigrum / lupini / fazeoli azogi			1500
107rb	ende grana ticei Van gummen ende sock Aloe			
	wieroeck mir		1502a	
	balsamum / mel vinum / mastix / thus / mir-			
4	re		1503a	
	ra / bdellium / lacta Van venis Sout van			
	ouerschote der dieren stercus / vrine ambra			1504
	muscus Hier om doet op v ogen ende siet			
8	wat dingen dat ghi van desen behoeuen			
	sult om meer heet te maken v lichaem			
	dat by die dingen die geset sijn jn dierste			1508
	conste En gebruyct nyet den dingen die bo-			
12	uen geset sijn ten sy dat ghy jerst wetet of			
	daer <i>ennigen</i> dingen sijn die <i>venijnt</i> sijn			
	Hier om hebby conste dat ghy onsen he-			1512
	mel heet maect jnden <i>anderen</i> graedt met			
16	allen den dingen die bouen geset sijn / of			
	die ghy daer wt wilt			
	Conste om te affigeren quintam essenciam			1516
	van allen dingen die heet sijn jnden dorden			
20	graedt ende hoe men die kennen sal			
	I Nden geualle dat siecte van groter cou-			
	der groeyen mochten jn onsen hemel			1520
	behoefde te hebben heet jnder dorden graedt			
24	soe affigeret jn onsen hemel quintam essenciam			
	van dingen die heet sijn jnden dorden graedt			
	ende hier beneden bescreuen worden Vten			1524
	cruyden Enula / phizelios / thimus / iuniperus			
28	camedroos camopitheos / ysopus / sansuires			
	vlier		1527a	
	sambucus / rument / mentastum / calamentum			
	wijnruyt		1528a	
32	pulegium / orriganum / porri / ruta domestica			1528

107rb23

heet: *De kopiist schreef eerst heef en noteerde toen de t over de f heen.*

107rb28

sansuires: *de oplossing van de heel dunne apostrof als abbreviatuur is onzeker.*

		petercelisaet	1529a
107va	apium / squinantis / Van saden	semen petrocelinij	
	anijs		1530a
	aureos / anisij / cardamum / carui epythini / porri / vigelle / sunini / sileris montani / rute		
4		vlierbloe	1532a
	domestice / erute / Van bloemen	flos sammen	1532
			1533a
8	buci / ende squinanti Van wortelen	radix enule / squianti / monte dyptani / ceparum porri / ellebori vtriusque / hermodattuli	
	cerpentarie / zeduarij / doronici / zinsiberis centaurie / Van houten	genciana / polipo-	1536
12		galigaen	1538a
	dium / cassia lignea / assari turbith / galanga		
		caneel	1539a
16	piper longum / cynamomum / costus Van loueren	folia / coliadri / nucis coloquintide lapul-	1540
		noet van indeen daermen	1541a
	le / Van vruchten Nux indica	croes af maect	
20	cathapucia / cucumeres / agrestes / coloquin-		
		langen peper	1543a
	tida Van greynen lolium / piper longum / sca-		
	sifroga Van gummen ende sock	ysopus secretus /	1544
24	scamonea / pix liquida / pix greca / zixinis / oppoponaco / asari armoniaci / euforbij / galbanum rumperum / gummi / Van venis		
	Magnes / sal gemma / salustium / aspaltum		1548
28	numa Van leden der dieren Castoreum		
	Met desen dingen suldy infigeren die hitte des dorden gradus jn dijnen hemel / Hier om gebruyct wt desen dingen jnder		1552
32	wt treckinge quinte essencie als ghy ondersocht hebt haer crachten		
	Const om wt te trecken quintam essenciam van dingen die heet sijn jnden vierden graedt of eest noet affigeret die jn onsen hemel		1556

107vb	I C sal dy openbaren die dingen die heet sijn jnden vierden graet dat is jnt hoech- ste dat ghy haer <i>quintam essenciam</i> affigieren	1560
4	moecht of soudt jn onsen hemel alst noet ware Vten cruyden <i>ruta silvestris</i> kers mostertsuet	1563a
8	<i>nascurcium</i> Van saeyen <i>semen synapis</i> <i>nascurcij / ceparum / rute agrestis</i> Van houten <i>Capseam / piretrum</i> van vruch- ten <i>anacardi</i> van greynen <i>piper longum</i> quicsiluer	1564 1567a
12	<i>bacce lauri</i> van venis <i>argentum viuum</i> solfer calck	1568a
	<i>sulphur / calx / sal armoniacum / sal vitrum</i> petercelie	1569a
16	<i>es vstum</i> <i>flos oris</i> <i>petrocilemij</i> Tseuende canon om wt te trecken <i>quintam</i> essenciam van allen dingen die cout zijn jn onsen hemel ende haer affixien jn hem	1572
20	Conste om wt te trecken <i>quintam essenciam</i> van dingen die cout zijn jnden jersten graedt ende haerder affixien jn onsen hemel	
24	G Elic dat ic v bewijst heb hoe dat ghy v hebben sult om wt te trecken <i>quintam essenciam</i> wt dingen die heet sijn nader ordine van vier graden / alsoe sal ic v bewijsen tseluer orden jnder wt	1576 1580
28	trekkingen <i>quinte essencie vanden dingen</i> die cout zijn jnden jersten graedt / te vernyeuwen ende welck die dingen zijn suldy nv hebben Vten cruyden <i>ramnus /</i>	1584
32	surkel	1585a
	<i>atriplex / mercurialis / herba / acetosa /</i> colen	1586a
36	<i>caules / malua / scariola /</i> van saeyen weechbree	1587a
	<i>semen malue / plantaginis / rose / scariole</i> <i>citrulli melonus / cucurbite /</i> van bloemen	1588

flos coparu ^{amigblaru} amigblaru violaru ^{trio} trio
 nouu ^{folie} folie bay ^{bladde} bladde folia ^{metu} metu
 va ^{trinitu} trinitu glande omes ^{miratolai} miratolai
 rianuadu ^{trio} triopom ^{triu} triu olua ^{cazba} cazba
 puma ^{rothna} rothna ^{maza} maza ^{cazba} cazba ^{va} va ^{gymie} gymie
 ordu ^{fabe} fabe ^{drude} drude ^{et} et ^{sine} sine ^{milou} milou ^{pa} pa
 nouu ^{miralli} miralli ^{annus} annus ^{va} va ^{forti} forti ^{castia} castia
 arcu ^{va} va ^{de} de ^{bolu} bolu ^{timolai} timolai ^{argilla} argilla
 latre ^{argenu} argenu ^{catymna} catymna ^{argenta} argenta
 va ^{leyste} leyste ^{genu} genu ^{olera} olera ^{offen} offen ^{olera} olera
 harte ^{et} et ^{haze} haze ^{et} et ^{ezelo} ezelo ^{et} et ^{miru} miru ^{et} et
 harte ^{et} et ^{alle} alle ^{gwarding} gwarding ^{et} et ^{va} va ^{voeste} veste
 vifre ^{hate} hate ^{et} et ^{dar} dar ^{gry} gry ^{va} va ^{dife} dife ^{fit} fit
 te ^{lumen} lumen ^{onse} onse ^{quira} quira ^{essencia} essencia ^{pe} pe ^{fuldu} fuldu
 onfy ^{hemel} hemel ^{cont} cont ^{male} male ^{judy} judy ^{juste} juste
 gawdt ^{et} et ^{va} va ^{alfulite} alfulite ^{hemel} hemel ^{mergry} mergry
 geburken ^{judy} judy ^{poner} poner
 (ouste ^{on} on ^{te} te ^{affigry} affigry ^{quira} quira ^{essencia} essencia
 va ^{dinge} dinge ^{die} die ^{cont} cont ^{fin} fin ^{judy} judy ^{andren} andren
 gawdt ⁱⁿ in ^{oufen} oufen ^{hemel} hemel
Wannet onfy hemel v mmt ge
 motu ^{cy} cy ^{is} is ^{cont} cont ^{judy} judy ^{juste} juste ^{gawdt} gawdt
 on ^{hete} hete ^{die} die ^{gore} gore ^{hite} hite ^{the} the ^{fuldu} fuldu
 affigry ⁱⁿ in ^{hem} hem ^{quira} quira ^{essencia} essencia ^{va} va ^{dm} dm
 gon ^{die} die ^{cont} cont ^{fin} fin ^{judy} judy ^{andren} andren ^{gawdt} gawdt
 die ^{te} te ^{na} na ^{me} me ⁱⁿ in ^{dife} dife ^{stude} stude ^{dray} dray ^{cont} cont
 an ^{penigafilon} penigafilon ^{psilliu} psilliu ^{stingme} stingme
 lactuca ^{papamz} papamz ^{va} va ^{pidy} pidy ^{semen} semen
 lactuce ^{va} va ^{blamen} blamen ^{flos} flos ^{violu} violu ^{me} me
 in ^{fit} fit ^{fibe} fibe ^{balustre} balustre ^{va} va ^{kerzelen} kerzelen
 radice ^{malignanati} malignanati ^{arnoglossu} arnoglossu ^{va} va

^{Wilde Blate}
 lener ^{folia} folia ^{saline} saline ^{va} va ^{trinitu} trinitu ^{ltoza} ltoza
 imanna ^{forbu} forbu ^{nespoula} nespoula ^{arcu} arcu ^{ponu} ponu ^{et} et
 in ^{oplatu} oplatu ^{psira} psira ^{monuere} monuere ^{curabit} curabit ⁱⁿ in
 nobis ^{menolesti} menolesti ^{va} va ^{gymie} gymie ^{barbaru} barbaru
 fimmay ^{epulms} epulms ^{grana} grana ^{trometu} trometu ^{va} va
 gymey ^{dragan} dragan ^{gum} gum ^{arabin} arabin ^{armotatu} armotatu
 va ^{teme} teme ^{emanatura} emanatura ^{cazba} cazba ^{lapis} lapis ^{lapuli} lapuli
 ltagrym ^{alunur} alunur ^{plubu} plubu ^{corallie} corallie
 djet ^{dfe} dfe ^{fuldu} fuldu ^{onfy} onfy ^{hemel} hemel ^{cont} cont ^{ge} ge
 me ^{judy} judy ^{andren} andren ^{gawdt} gawdt ^{gebun} gebun ^{hite} hite
 fe ^{ly} ly ^{stude} stude ^{die} die ^{te} te ^{stude} stude ^{fin} fin ^{hate} hate
 die ^{meeste} meeste ^{cont} cont ^{is} is ^{est} est ^{dar} dar ^{gry} gry ^{te} te ^{cont} cont
 sint ^{pe} pe ^{hede} hede ^{die} die ^{dinge} dinge ^{die} die ^{hete} hete ^{fin} fin
 cy ^{alpe} alpe ^{fuldu} fuldu ^{stude} stude ^{hite} hite ^{dinge} dinge ^{stonde} stonde
 fin ^{vete} vete ^{dar} dar ^{gry} gry ^{te} te ^{hete} hete ^{sint} sint ^{pe} pe ^{hede} hede
 hite ^{cont} cont ^{dinge} dinge ^{die} die ^{gry} gry ^{gebun} gebun ^{hite} hite
 (ouste ^{on} on ^{te} te ⁱⁿ in ^{figry} figry ^{quira} quira ^{fuldu} fuldu
 essencia ^{va} va ^{dinge} dinge ^{die} die ^{cont} cont ^{fin} fin
 judy ^{de} de ^{den} den ^{gawdt} gawdt ^{on} on ⁱⁿ in ^{te} te ^{blaxen} blaxen
 die ^{meeste} meeste ^{cont} cont ⁱⁿ in ^{onfy} onfy ^{hite} hite ^{gawdt} gawdt
 vete ^{va} va ^{nod} nod
Die te hite dar te v openbare die
 affigry ^{quira} quira ^{essencia} essencia ^{va} va ^{dinge} dinge
 die ^{cont} cont ^{fin} fin ^{judy} judy ^{andren} andren ^{gawdt} gawdt ^{die} die
 vete ^{die} die ^{fin} fin ^{dray} dray ^{cont} cont ^{dray} dray ^{dray} dray
 pastoru ^{des} des ^{pasdali} pasdali ^{ipocustide} ipocustide ^{pomp} pomp
 vna ^{portulata} portulata ^{va} va ^{pidy} pidy ^{semen} semen
 psily ^{papamz} papamz ^{albi} albi ^{portulata} portulata ^{va} va
 bloeme ^{flos} flos ^{papamz} papamz ^{albi} albi ^{va} va ^{hou} hou
 te ^{dray} dray ^{pastorie} pastorie ^{des} des ^{pasdali} pasdali ^{va} va
 trinitu ^{poma} poma ^{et} et ^{poma} poma ^{madragor} madragor

Afb. 42. Wenen, ÖNB, 2818, f.108r (verkleind)

108ra	amandelen	1589a	
	flos rosarum / amigdolarum / violarum / cyco- gagelblader	1590a	
4	morum / salicis / van bladeren folia mirti ekelen	1591a	
	van vruchten glandes / omnes mirabolani oliue bitter	1592a	
8	thamarindi / caroponi citrini / oliua acerba peren keersen	1593a	1592
	pruna coctana / pira / cerasa / van greynen garst groene bonen droge	1594a	
12	ordeum / fabe virides et sicce / milicium / pan- nitium mirtilli / amidus van sock cassia asijn leem	1596a	
	acetum van venis bolus timolea / argilla tijchelen siluer	1597a	1596
	lateres / argentum / cathimea argenta van vleische geiten vlees / ossen vlees harten vlees / hasen vlees / ezels vlees / muylen vlees		
20	beeren vlees / alle zwaardich vlees / ende vorsche vischen want eest dat ghy van desen set- tet bynnen onsen quintam essenciam soe suldy		1600
	onsen hemel cout maken jnden jersten graedt / ende van alsulcken hemel mochtly gebruyken jnden somer		1604
24	Const om te affigeren quintam essenciam van dingen die cout sijn jnden anderen graedt jn onsen hemel		
28	W Anneer onsen hemel v nyet ge- noch en is cout jnden jersten graedt om wt te doen grote hitte Soe suldy		1608
32	affigeren jn hem quintam essenciam van din- gen die cout sijn jnden anderen graedt die jc v noeme jn dese stede Vten cruy- den penthafilon / psillium stenignus		1612
36	lactuca / papauer / Van saden semen violen bloemen	1617a	1616
	lactuce van bloemen flos viole me- bonen meel	1618a	
40	ny / far fabe balustie / van wortelen radix maligranati / arnoglosse van		

108rb	wilgen blader	1620a	
	loueren folia salicis van vruchten Mora		1620
4	immatura / sorba nespula / acetum / pomi citri- ni / consolata perfica / cucumeris / cucurbite / me- noles / menolelli van greynen barbarum		
	sumach / eptilius / grana cycomorum van		1624
8	gummen draganti / gummi arabici / armoniacum amatijt	1626a	
	van venis emathites / cerusa / lapis lasuli		
	aluyn loedt	1627a	
12	litargirium / alumen / plumbum / corallus Met desen sulti onsen hemel cout ge- uen jnden anderen graedt gebruyct wi- selic ende scuwet die te scuwen sijn want		1628
16	die meeste const is / eest dat ghy te cout sijt soe hebby die dingen die heet sijn		1632
	ende alsoe suldy scadelike dingen scouwen Ende eest dat gy te heet sijt soe hebby hier coude dingen dien ghy gebruiken		
20	Conste om te infigeren quintam <u>sult</u> essenciam van dingen die cout sijn		1636
	jnden dorden graet om jn te vloeyen die meeste coude in onsen lichaem		
24	eest van node		1640
	H Et is tijt dat ic v openbaer die affixie quinte essencie van dingen die cout sijn jnden dorden graedt die		
28	wilde	1644a	
	wolcke dit sijn vten cruyden virga		1644
	caerden	1645a	
32	pastorum / omnes sandali / ypoquiscidos / semper viua / portulata / van saden semen		
	witte seel portuloyn	1647a	
	psilij / papaueris albi portulate van bloemen flos papaueris albi van hou-		1648
36	te virga pastoris / omnes sandali van vruchten poma citrini / poma mandragore		

108rb1 **loueren:** In plaats van een nasaalstreep is de n hier afgekort door middel van een lange krul die in de bovenmarge loopt.

108rb20 **sult:** Dit woord paste niet meer op regel 19 erboven, en werd door kopiïst a tegen de rechtermarge geschreven. Daarna ging hij in rubriek verder op het begin van regel 20 met de titel van het nieuwe kapittel. Het woord is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een streepje.

108va	van gummen ende sock camphora / sanguis draconis / ypoquiscidos / succus copij vtriusque van saeyen semen iusquiami / papa-	1652
4	ueris nigri van venus spodium gypsum ferugo anthinomum tuchia / Dit sijn die dingen vanden welcken quinta essencia geaffigeret jn onsen hemel <i>hem</i>	1656
8	geeft jnt hoechste alder conste want jnden vierden graet en is geen dinck vanden philosophen cout geset	1660
12	Dat achste canon om wt te trecken quintam essenciam van allen dinghen die droge sijn ende om te jnfigeren jn onsen hemel alst noet ware ende om jn te vloeyen droechte jn onsen hemel	1664
16	Conste om wt te trecken quintam essenciam van dingen die droege sijn jnden jersten graedt	1668
20	I Nden seluen orden als bouen jnder wt treckingen quinte essencie van couden dingen soe sal ic v jnden jersten tonen van dingen die droge sijn jnden jersten graet ende tsijn dese die hier na volgen Vten	1672
24	cruyden Camomilla / scicados / semper viuua coli venckel	1675a
28	caulis / feniculus van saeyen semen iusquiami / fenigreci / van bloemen	1676
108vb	flos nascurcij nartici / croci / camomille enule van wortelen radix / yreos / porrorum / zedoarcem van loueren folia lilij / nucis indice mirabolum / tamarindi	1680
4	vue passe / carice / oliue mature / ende acerbe auelane van greynen ordeum / fabe sicce cubebe / cardamomum / grana / croci ortensis cantabrum / amidum van gummen ende sock	1684
	mirtum / sarcocolle / opium van venis bolus leem	1686a
	timolea / argilla van vleesche / gheiten	

108va2 Voor succus is met een diagonale streep se doorgehaald.

108va5 tuchia: De i is, heel klein, superscript geschreven.

108va19 INden: De gerubriceerde I staat in de linkermarge tegen de tekstkolom aan, en loopt naar onder door.

8	vlees / ossen vlees / harten vlees / hasen vlees / perden vlees / ezels vlees / kemels vlees / beeren vlees calfs vlees / leeuwen vlees / caro cirti / muschen	1688
12	vlees / tortelduyuen / patrisen / paeuwen jonger duyuen / Dit sijn dingen die ghy jnseynden sult jnden hemel dat- se tot haer aentrecken soude haer quin- tam essenciam / ende alsoe jnvloeit den	1692
16	hemel droechte jnden jersten gaet jn onsen hemel alst noet ware	1696
20	Conste om wt te trecken quintam es- senciam van dingen die droge sijn jnden anderen gaet ende haer kennisse	
24	I N deser manieren alst v noet ware soe suldy wt trecken quintam essenciam van dingen die droge sijn jnden ande- ren gaet als ghi wilt dat in onsen	1700
28	hemel invloei jn onsen hemel / droech- te jnden anderen gaet Vten cruyden absinthium / fumus terre / monite id est celidonie maiores / eupatorium / amo- mum / affodillus / paneum / ramis / vir- ga pastorum / tentaurea / penthafilon / ser- ginis / cathapucia / cyperus / mentastrum /	1704
32	ascariola / custuce ozimum / citrulli / me- lonum / papirus / allia / cucurbite / crocus	1708
109ra	ortensis ende vtriusque spica van saeyen cle	1712
4	semen apij / dauci maratri / porri / trifo- uer	1714a
8	lij plantaginis / aneti / zinsibrum / corian- dri / rose / ozimi / scariole / cuscuce / citrini melonis / cucurbite / croci ortensis / combe- billi / camini / affodilli / balustio Van wortelen radix apij / feniculi / capparum maligranati / acori / aristologie vtriusque squille affodilli / arnoglosse / pionee / ci- peri / centauree / agarici / Van houten poli-	1715a
12		1716
		1720

	podium / reubarbarum lignum aloes / xilobal- samum / ebeni / cynamomum / omnes sandali gariofili / cortex / thuris / thamariscus Van	1724
16	wilgen blader gageel	1726a
	loueren folia salicis / mirtus / olande / ser- pentarie / lauri / sene thamaristi / oliue / coloquintidarum / citri van vruchten glan- des / mirabolani / citrini / cathapucie / nux	1728
20	bitter amandelen	1730a
	muschati / amigdile amare / mora imma tura / fistis / sorba nespila / cortex et acetum / pomi citrini / coloquintidi / decocea- na / pira / castanee / pinee / Van greynen	1732
24	milium / panitium / lolium / lupini / risi / oro- bi / berberum / mirtilli / Van gummen ende	
28	sock aloe / licium viuum / masticum / thus myrra / armoniacum / figia / galbanum / cocta / balsamum / mel Van venis ematices / gypsum / cerusa / lapis lazuli / litargirium	1736
32	latens / vitrum / coralle Van vlees ende vlees gesoutenen	1740
	ouerschote der dieren caro salsorum	1741a
109rb	vischen	1742a
	pischium / muscus ambra / Hier om met desen dingen suldy affigeren <i>quintam essenciam</i>	
4	van hem jn onsen hemel op datse invloeye jn ons droechte jnden anderen graet alst noet ware	1744
8	Conste om te jnfigeren jn onsen he- mel <i>quintam essenciam</i> van dingen die droge sijn jnden dorden graet	1748
12	H Et is redelic veruolgende te seg- gen die affixia van <i>quinta essencia</i> jnden dorden graet jn onsen hemel op dat die hemel jn ons vloeien mach droechte jnden dorden graet alst van node ware Ende siet dit sijn die dingen	1752
16	Vten cruyden / polipodium / fiseleos thymus / prassium / ypericon / camedreos	1756

	camepitheos / ypoquiscidos / jsopus / sansucus / calamentum / pulegium / origanum	
20	ruta / domestica / opium / squinantum van saeyen semen petre / ameos / vrtice carney	1760 1762a
24	anisi / cardomomi / carni / epithimi nigelle / cimini / sileris / montani rute domestice rafani erute van bloemen vlier bloemen	1764 1765a
28	flos sambuci van wortelen radix iusquiami / diptani / ceparum / ellebori vtriusque / hermodattuli / serpentarie doronici van houten genciana / cap- cia / virga pastoris / cassia lignea / aza- ri / turbith / galanga / piper longum / costus	1768
32	van loueren folia lapule van vruchten	
109va	galle / cucumeris / agrestes / cappari / bor- bake lari	1772 1773a
4	tici van greynen bacce lauri / scafisagria sumach Van gummen ende sock Acacea / sca- monea / acetum / ende alle peck / seraphium oppoponatum / euforbium / gummi / classa / juniperi / cathaplasma / ypoquiscidos	1776
8	van venis Magnes ferrugo / spodium comune vitrum	1779a
	stipe / gemma / ende gemeyn gelas / aspal- tum mulimani Van leden Castorium	1780
12	Hier om met quinta essencia van desen dingen sal onsen hemel jnvloeien droechte jn onsen lichame jnden dorden graet alst van node is	1784
16	Conste om te infigeren jn onsen hemel quintam essenciam van dingen die droge sijn jnden vierden graet op dat onsen hemel als wy willen mach invloeien	1788
20	jn onsen hemel droechte jnden vierden graet	
	B Ider hulpen <i>cristi</i> laet ons volma- ken die merckinge des wt trec- kens <i>quinte</i> essencie van dingen die	1792
24	droge <i>sijn jnden vierden graet op dat wy die affigeren mogen jn onsen he- mel op dat hy jnvloeien mach droech- te jnden vierden graet want dat sal ons</i>	1796

28	noet wesen als wy bouen ma- nieren te nat waren Ende siet die din- gen die jnden vierden graet heet	
32	vten cruyden ruta agrestis / nascursium	1800
109vb	papauer / nigrum van saeyen semen synapis / nascursij / papaueris nigri van houten pillacium van vruchten	
4	fructus anacardi / piper nigrum van venis armoniacum / es vstum / tucia cahistil van bloemen flos eris / sulpher viuum / petro- lium Hier om sal onsen hemel met de sen dingen jnvloeyen jn onsen lichaem	1804
8	droechte jnden vierden graet alst noet Dat negende canon om wt <u>ware</u> te trecken quintam essenciam van natten dingen ende om die te jnfigeren jn on- sen hemel op datse vloeye vochticheit jn onsen hemel	1808
12		1812
16	I C toega totter openbaringe der consten van dingen die vochtich sijn jnden jersten graet op dat wy haer quintam essenciam affigeren mogen jn onsen hemel op dat sy jn ons jnvloeyen mach vochticheiden van groter droechten jn den jersten graet Vten cruyden enula bernasi	1816
20	borago / mercurialis van saeyen semen altee / pastinace / atriplicis van bloe- bonen bloemen	1820 1822a
24	men flos fabe Van wortelen zinziber pastinace van houten lignum liquiricie van vruchten fructus amigdalorum / dulcium mora / matura simile / vue mature / caro / pomi	1824a 1824
28		1828

109va28-29 *Voor ma-nieren is nature doorgehaald met een horizontale streep. Mogelijk heeft de kopiist dit eerst geschreven als gevolg van een leesfout (vgl. de grote paleografische gelijkenis van maniere en natuere).*

109vb9 *ware: Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje.*

109vb14 **IC:** *De gerubriceerde I staat in de linkermarge tegen de tekstkolom aan, en loopt naar onder door.*

109vb23-24 *Tussen wortelen en zinziber is doorgehaald: fructus / amigdalorum. Kennelijk is dit gebeurd doordat het oog van de kopiist per abuis al naar een volgende categorie is gesprongen, vruchten in plaats van wortelen.*

	citrini / musia / camamedis van greynen	
	grana / fabe viridis / cycer album / lingua	
32	anis / piper longum van gummene ende sock	
	gumme laudanum / gumme arabici / draganti /	1832
110ra	bdellium van venis plumbum / argentum	
	cathunea / argente / van vleesche vercken	
	vlees / kuyken vlees / duyuen vlees / struyssen	
	vlees / ghenten vlees / fezanen / sneppen	1836
4	vorsche vischen Ende hier om met desen	
	dingen suldy affigeren vochticheit jnden	
	jersten graet jn onsen hemel op dat	
	si regenen mach vochticheit jnden jers-	1840
8	ten graet alst noet waer	
	Conste om te jnfigeren jn onsen hemel	
	vochticheit jnden anderen graet ende	
	kennisse der noetdruftiger dinghen	1844
12	H Et is bequaem te openbaren dinghen	
	die nat sijn jnden anderen graet	
	op dat wy haer quintam essenciam affi-	
	geren mogen jn onsen hemel om te vloei-	1848
16	en jn ons vochticheit jnden anderen	
	graet alst onsen lichame van node js	
	Vten cruyde altea psillium / portulata	
	atriplex / lactuca domestica / mollia	1852
20	van saeyen semen malue lactuce	
	fiscani / portulate van bloemen me-	
	nifar van vruchten Erisimila / persica	
	dattiles / sezara / vlees sezara / nuces cucu-	1856
24	meris / cucurbita / melones / citroli van	
	greynen faseoli / aspergus / grana cocta-	
	Conste om te jnfigeren jn onsen <u>norum</u>	
	hemel vochticheit jnden dorden	1860
28	graet ende kennisse van dien dinghen	
	V Oertaen eest te openbaren din-	
	gen dinghen die nat sijn jnden	
	dorden graet Vten saeyen semen	1864
32	psilij / papaueris albi / semen capporum	
	vtien bloemen flos violarum	

109vb32

laudanum: De eerste u is, heel klein, superscript geschreven.

110r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h 3 aangebracht.

110ra25-26

cocta-norum: norum is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje.

110rb	Conste om te jnfigeren jn onsen hemel vochticheit van dinghen die nat sijn jnden vierden graet	1868
4	E Nde die leste merckinge jnden aenscouwen der dingen totten qualiteiten der vier graden als dat wy seggen die dingen die nat sijn jnden vierden graet op dat wy haer quintam essenciam affigeren mogen jn onsen hemel op dat hy regen vochticheit jnden vierden graet Vten venis Argentum viuum van drancken Nix ende leptonia Nv hebben wy bijder gracien gods volmaect der vier voergaende canones jn eender orbaerliker consideracien merkingen van vier graden jn heeten dingen / natten / droge / ende coude dingen	1872
8		1876
12		1880
16		1884
20	I C heb seer noetdroftich geindiceret dat ick openbaren soude const om te kennen van enen jegeliken dingen wat complexer proprieteit si heeft want alle dingen wt vier elementen heeft meer proprieteiten dan een want dat element des waters js cout ende nat / die locht nat ende cout / derde cout ende droge / tvuer heet ende droge Ende want die vier jers-te qualiteiten dats heet ende cout / droge ende nat / die elementen want droge ende nat contrarie sijnde en mogen nummer meer te samen jn actu sijn jn ennich dinck	1888
24		1892
28		1896
32	Hier om als ghy weten wilt van ennigen dingen vten voerseiden dingen oft si heet ende nat sy / cout of droge / Suect dat jn die tafel vanden heten dingen / ende eest sake dat gijt daer vijnt soe scriuet wt alsulcken dinck js heet jn alsulcken	1900
4		

110rb19
110rb31

IC: De gerubriceerde **I** staat in de linkermarge tegen de tekstkolom aan, en loopt naar onder door. **ennich:** Bevindt zich in de rechtermarge. Voor **dinck** heeft de kopiist eerst een geschreven, maar dit lidwoord weer doorgehaald met enkele diagonale strepen. Met het verwijsteken Λ in de tekst en bij **ennich** is de plaats ervan in de regel aangeduid.

	graet Daer na sueket jn die tafel der natter dingen / <i>ende</i> eest dat gijt daer	1904
8	vijnt soe scrijft <i>van</i> dien dingen dattet heet is jn alsulcken graet <i>ende</i> alsoe	
	suldy vijnden sijn <i>complexie</i> Ende op	1908
12	dat ghi verstaet wat ic segge suect <i>argentum viuum</i> jn die tafel der heeter	
	dingen <i>ende</i> ghi sullet vijnden heet jn	
	den vierden graet dan scrijft dat wt	1912
16	Daer na suect <i>argentum viuum</i> jn die tafel der natter dingen <i>ende</i> ghi sullet	
	vijnden nat jnden vierden graet dats	
	heet jnt hoechste <i>ende</i> nat jnt hoechste	1916
20	Nota dat die jerste graet nyet en raect totten volcomen syn of smaecs of	
	tastens / mer die tweede graet wort dien	
	syn gelijct / die dorde graet bouen gaet	1920
24	den syn <i>ende</i> en verderften nyet Mer die vierde quetset <i>ende</i> wondt den syn Ende	
	na deser merkingen soe js die ordinancie	
	der vier graden jn een jegelick dinck	1924
28	Conste om te jnfigeren <u>genomen</u> jn onsen hemel die alder getymper-	
	te complexie hoe die meest gemaect	
	mach worden	1928
32	L Aet ons noemen die alder getym- perste dingen om die te affigeren	
110vb	jn onsen hemel dat sy jnvloeien mogen jn ons die ouerste getympertheit dat	1932
	men maken mach jn die werelt Ende	
4	die alder getymperste dingen <i>ende</i> die ge- tymperde sijn om ten hoechsten te conforteren	
	<i>ende</i> te verhalen <i>ende</i> te continueren onsen	1936
	hemel / gout gods met des menschen	
	dat is <i>alcamie parua cathimia / capillus</i>	
8	<i>veneris / radix / lilij / cassia fistula manna</i>	
	Hier om trect <i>quintam essenciam</i> wt desen	1940
	dingen <i>ende</i> jnfegeretse jn onsen hemel	
	want dan sal onsen hemel volcomelic	
12	invloeien gesontheyt <i>ende</i> dleuen <i>ende</i> sijn	

	continuacie totten lesten termijn toe die	1944
	ons van god geset js Ende hier om heb	
16	ic geleert hoe ghy <i>quintam essenciam</i> des gouts	
	affigeren sult Mer van parua cathimia	
	<i>manna / ende</i> dier gelijc suldy wt trecken	1948
	op dat ghi die puluerizeren moecht tot	
20	dat sy worden ontastelijck / <i>ende</i> dan suldy	
	die pulueren setten jn onsen hemel <i>want</i>	
	voerwaer alle die cracht des puluers	1952
	<i>ende quintam essenciam</i> suldy v toe geuoegen	
	Dat thiende canon leret affigeren	
24	<i>quintam essenciam jn onsen hemel van</i>	
	aentreckenden dingen op dat sy	1956
	mocht wt trecken van wonden jser	
	of hout Die conste vanden seluen	
28	L Aet ons jnfigeren jn onsen hemel	
	<i>quintam essenciam</i> van aentreckenden	1960
	dingen op datse mach aentrecken van	
32	den lichamen jngenest jser of hout	
	<i>ende</i> het is noet dat aentreckende din-	
	gen heet sijn Ende tsijn dese Magnes /	1964
111ra	<i>serapium / asa fetida / maiorana / apium / pi-</i>	
	<i>retrum / petrolium / sulphur / armoniacum / lo-</i>	
4	<i>lium aristologia longa / radix / canne dipta-</i>	
	<i>nium / cathume / cathapucie / citamen / captia /</i>	1968
	met onreynnicheden sullen sy aentrecken	
	als cancer / <i>pistatus / omne stercus / vstum fer-</i>	
	echelen	1971a
8	<i>mentum / sanguissuge / aentrecken</i> oeck	
	Hier om giet jn onsen hemel dese dingen	1972
	<i>ende</i> hy sal aen <i>hem</i> trecken haer <i>quintam essenciam</i>	
	Ende sy aentrecken lichtelic <i>ende</i> ter stont na	
12	<i>hem van allen</i> wonden hout of jngesteken jser	
	Dat elfste canon leert affigeren jn onsen	1976
	hemel <i>quintam essenciam</i> van dingen reyn-	
	makende die humores die jn onsen lic-	
16	haem scadelick sijn Die const van	1980
	versceiden manieren te purgeren scadelike hu-	

	S Ommyge dingen laxeren <u>mores</u>	
20	den buyck of voertbrengen spuwin- ge ontbijndende <i>ende</i> aentrecken doergancli- ke dingen <u>penetratiua</u> <i>ende</i> die humores	1984
24	die haer onorbaerlic sijn <i>onmenschelijke</i> die geeft sy der naturen <i>ende</i> aentrect die met verdriender cracht der leden totter magen <i>ende</i> die jngewande niet mogende brengen	1988
28	een jmpediment tot hem worpen wt die humo- res Want <i>sommyge</i> dingen purgeren met slymicheit <u>viscositate</u> als mercurialis	1992
32	Die <i>sommyge</i> met wtdruckingen als mi- rabolam Die <i>sommigen</i> met scerphheit als euforbium Die <i>sommige</i> met salsu- gine als semen atriplicis Die <i>sommige</i> met suetheden als cassia fistula Mer dan- der purgeren deen dese humores dander die-	1996
111rb	Dbloet purgeren cassia fistula / manna / succus mercurialis / malua / agrestis / viola / Coleram purgeren aloe / crocense / mirabolani / citrini absinthium / capillus veneris / reubarbarum /	2000
4	wey van molck	2002a
	mercurialis / viola pruna / cerum lactis / cassia fistula / thamarindij / fleuma purgeren	
8	sarcocella / sambuca / anardi / crocus ortensis coconidium / turbith / coloquintide / thymus stafisagria / hermodattili / piretrum / euforbium capcia / sal gemma / Dese verdriuen melanco- licam / Mirabolani / cebuli / lapis lazuli	2004
12	lapis armonicus / epithimi / scicados / sene camepitheos / custure / squinantum Dese wtwerpen waterige humores Sarcorolla	2008
16	euforbium / coronidium / radix / cucumeris agrestis / succus / ebuli / Dese purgeren co- leram rubeam tsamen <i>ende</i> fleuma / Coloquinti- da / scamonea / agaricus / Dese purgeren	2012
20	fleuma <i>ende</i> melancoliam Polipodium / elle-	2016

111ra17-18

hu-mores: mores is van de rest van de regel afgescheiden door het iets hoger te schrijven.

111ra21

penetratiua: Dit woord is onderstreept met een dunne lijn in zwarte inkt.

111ra27

viscositate: Dit woord is onderstreept met een dunne lijn in zwarte inkt.

	borus / vterque / pollicuria / catuphucia / electuarij / condisi titamalli / centaurea minor agaricus / Dese purgeren die rode ende swarte colerijn / mirabolani viridi / succus caulium vitrum / fumus terre / emula / sene elleborus niger / Dit sijn die dingen die by miraculen van god sijn gescepen met gedetermineerder cracht om te verdriuen sterfelike ende ouervloedige humores van onsen lichame Ende al eest tsake datter noch sijn vele meer andere die en worden jn dit capittel niet geset Hier om als ghy wilt affigeren quintam essenciam van desen dingen jn dijnen hemel om te purgeren dbloet of ander humores soe neemt dingen van dijnen capittulen ende jn storten die jn onsen hemel ende sy sal aen trecken haer cracht Hier om gebruyct dier behoedelike want sy werken vele meer jn onsen hemel dan daer sonder daer om eest noet dat ghy behoedt of behendich sijt	
24		2020
28		2024
32		2028
111va		2032
4		2036
8	Twelfste canon om wt te trecken quintam essenciam van constrictiuen dingen om die te affigeren jn onsen hemel Ende die conste der seluer dinghen	2040
12	D ie dingen die constringeren sijn gemeynlic cout ende ertsch / ende sommige dingen constringeren want sy wt haerder coutheit die dingen of delen tsamen geuoegen als galla Sommyge sijn die groffe humores maken als lombricos / ende al te seer conforteren die <u>houdende cracht</u> retinam virtutem ende verlenen vele voetsels Ende daer vanden getale der stoppender dingen die sommige constringeren Die sommige restringeren dat bloet Ende sommige	2044
16		2048
20		2052

111rb27 sijn: Voor gescepen is eerst j geschreven. Dit is doorgehaald met een diagonale streep, waarna sijn erboven is geschreven.

111rb27-28 gedetermineer-der: De kopiist schreef eerst getermineer-der, en plaatste daarna de er superscript boven.

111va17 houdende cracht: Deze woorden sijn heel dun onderstreept met zwarte inkt.

	restringeren den buyck Dit sijn die dat	
24	bloet restringeren <i>Coralus / bolus / poma cypressi / luta sigillata / carabo / mirtus / acacia jacincti / galla sumach / ematices / plantago / succus salicis / dyadraganti / gummi arabicum / cinis tamaristi / halaustia / ypoquiscidos / ferrugo / virga pastoris / alumen tuchia / penthaphilon / portulata / sanguis columbe / sanguis vacce / stercus azininum / ciuis corticis / micis / pili leporis / gypsum / argilla / anthimonium / atramentum vstum / ciuis factus ex panno canopis / Dese</i>	2056
28	restingeren oeck dat bloet wt eender gebro-	
32	kender ader / W ierock restringeret oeck dat bloet al vastmakende <i>ende</i> vernyenwende tvlees H ier om jnfigeret van	2060
111vb	desen dingen jn onsen hemel / ende by myraculen restringeret dat bloet	2064
4	T oe settet dese dingen jn onsen hemel want ghy sult uwen buyck met	2068
8	hem <i>constringeren / ende</i> tsijn dese / <i>Citonia sorba / corna / mora celsi / mora diuini / immatura pruma / immatura mala punica / mirtelli / caules valde cocti / pira immatura locuste / marine / coste / coagulum leporis lac coctum / lac azine coagulatum / caseus amigdale / simula tritici / nirbium / glays faba / semen papaueris nigri / galla iuncta cum aceto rose / folia cypressi / bolus / terra sigillata / mastix / corallus / symachus / berberum / sanguis draconis / ypoquiscidos / acaciam balaustia / spodium fraximus / plantago / alumen / litargirium / dyadraganti / gummi arabicum / Sommige dingen conftereren met haer stoppicheit stipticiteyt <i>ende</i> <i>constringeren</i> als cucurbite <i>ende</i> gariofili Hier om jnstort van desen jn onsen hemel <i>ende</i> ghi sult hebben wonderlike cracht om te <i>constringeren</i> den buyck</i>	2072
12	C onste om wt te trecken <i>quintam</i> essenci-	2076
16		2080
20		2084
24		2088
		2092

28	am van verhaerden dingen om die te affigeren jn onsen hemel Om te verhaerden onse leden of alle dingen die wy	
32	A lte sere coude ende natte <u>willen</u> dingen sijn die congeleren die nature ende verhaerden die leden Ende dit sijn die verhaerdende dingen / <i>Mirtus</i> / <i>psilium</i>	2096
112ra	<i>semper viua</i> / <i>portulata</i> / <i>aqualentris</i> / <i>salatrum</i> / <i>nascar</i> / <i>jusquiamus</i> ende alder meest sijn saet / dat restringeret jn <i>argentum viuum</i> Hier om affigeret die jn onsen hemel ende sy sullen jnvloeien al soe grote hartmakinge dat v seer verwonderen sal ende verbaest sijn	2100
4	Const om wt te trecken <i>quintam essenciam</i> van moru makende dingen dat sy v jnden hemel jnvloeien mogen moruheit jn leden of jn anderen dinghen als ghy wilt	2104
8	H ier om laet ons seggen wolck die dingen sijn die moru maken ende sijn getempertlicj heet die nyet te seer heet en maken of en verdrogen <i>Cammilla</i> / <i>absinthium</i> / <i>eupatorium</i> / <i>mellilotum</i> / <i>scorax</i> / <i>liquida mastix</i> / <i>armoniacum</i> / <i>bdellium</i> / <i>galbanum</i> / <i>opponatis</i> / <i>carite</i> / <i>radix</i> / <i>altee</i> / oude olie / vetticheit van kuykenen / van gheyten / van ghenten van bucken / merch van harten / ende van calueren Ende met desen dinghen suldy onsen hemel moru maken	2108
12	Conste om wt te trecken <i>quintam essenciam</i> van dingen die rijp maken ende moru maken	2112
16	H ier om laet ons comen totter kennisse der dingen die rijp maken ende gesont wtleyden die getympert sijn of bijder getymperteit van der natuerliker hitten of sy sijn lymich	2116
20		2120
24		2124
28		2128
32		

	slutende die zweetgate waer af die natuerlike hitte <i>van bynnen</i> wort geconforteret	2132
112rb	<i>ende</i> verduwet die materie des opulentis Ende tsijn dese / <i>laudanum</i> / <i>scorax</i> / <i>liquida dille</i> boter	2136a
4	<i>anetum</i> / <i>butirum</i> / <i>scicados</i> / <i>radix altee</i> / <i>semen lini</i> / <i>fenigrecum</i> / <i>fermenta cum sale</i> / <i>fermentum cum oleo</i> <i>vua passa</i> / <i>butiro</i> / <i>sudor hominis</i> sweet van <i>enen mensche</i> /	2136
8	die <i>hem oefenende</i> is / spekel des <i>nuchteren mensche</i> met <i>taruwen</i> Dit seyndt jn onsen hemel <i>ende</i> tsal die <i>aposteme</i> bouen rijp maken meer dan <i>men gelouen</i>	2140
12	mach <i>Sommige</i> dingen sijn die stoppen die <i>erdich</i> sijn <i>ende</i> <i>lymich</i> <i>ende</i> <i>sonderlinge</i> die maken <i>groffe</i> <i>ende</i> <i>dicke humores</i> / <i>ende</i> tsijn dese / <i>Ongeheuent</i> broet / <i>gybule</i> gebroken greyn / <i>simila dattili</i> / <i>musti</i> /	2144
16	vet	2148
	<i>pinguedo</i> / <i>caseus</i> / <i>glandes</i> / vergadert puluer jn folijs <i>mespili fisami</i> Het	
20	betaemt te hebben die dingen die open doen dun makende <i>jnsnydende</i> <i>ende</i> <i>reynmakende</i> / cracht want sy opdoen die stoppende gangen <i>dunmakende</i> <i>ende</i> <i>jnsnyden</i>	2152
24	de die <i>lymige</i> <i>ende</i> <i>dicke humores</i> / <i>ende</i> <i>reynmakende</i> haer ouervloedicheit <i>ende</i> <i>suuerende</i> die <i>onreynicheit</i> der wonden	2156
28	Mer die <i>sommige</i> sijn van <i>hem</i> die open doen <i>van bynnen</i> <i>ende</i> <i>van buyten</i> als die dingen die hebben <i>lymicheit</i> <i>ende</i> <i>bitterheit</i> of <i>ponticiteit</i> als <i>amigdale amare</i>	2160
32	Nochtan wercken die <i>sommige</i> van <i>bynnen</i> ouermits die <i>miltheit</i> der <i>jnwendiger</i> aeyeren <i>ende</i> <i>van buyten</i> en mogen sy nyet wercken ouermits die engheit der aeyeren gelijk die sijn die hebben	2164
112va	toe geneychde <i>ponticiteyt</i> als <i>absinthium</i> <i>Sommige</i> dingen sijn <i>snellike</i> opdoende die <i>sonderlinge</i> goet sijn totter stercker stoppin-	2168
4	ge der <i>mylten</i> als <i>scolopendria</i> <i>Sommige</i> sijn sy <i>cranck</i> jn <i>haren</i> wercken Als <i>netelsaet</i> Die opdoende dingen sijn dese <i>Cappari</i>	2172

8	affodilli / <i>costus</i> / ganciana / zinziber / cyna- monium / silocassia / <i>asarus</i> / <i>dancus</i> / bacce lauri / <i>jsopus</i> / <i>amedros</i> / <i>tamepitheos</i>	
	<i>anisum</i> <i>polotaria</i> / <i>talamenton</i> / <i>jpericon</i>	2176
12	<i>apium</i> / <i>trifolium</i> / <i>petercilinum</i> / <i>leuisticum</i> <i>celidonia</i> / <i>scicados</i> / <i>ptisana</i> / <i>solatrum</i> / sca- riola / <i>absinthium</i> / <i>custuce</i> / <i>agaricus</i> / eupa- torium / <i>spica</i> / <i>ozimum</i> / <i>cubibe</i> / <i>fumus</i> terre	2180
16	<i>rubea</i> <i>sylo</i> / <i>aloes</i> <i>acorus</i> / <i>aristologia</i> ro- tunda / <i>polium</i> <i>peonia</i> / <i>mirra</i> / <i>sambucus</i> <i>prassium</i> <i>lacta</i> <i>cyperus</i> / <i>maratrum</i> / <i>porrus</i> <i>sepe</i> / <i>fermentum cum sale et ole</i> / <i>fistici</i> / cu- cumeris / <i>sperages</i> / <i>crocus</i> <i>bulbi</i> / <i>squilla</i> /	2184
20	<i>lupini</i> / <i>semen vrtice</i> / <i>yreos abrotanum</i> <i>farina ordei</i> / <i>et fabe</i> / <i>alumen vitriolum</i>	
	<i>es vstum</i> <i>sal armoniacum</i> / <i>vitrum</i> / <i>aloe</i> / opa- ticum <i>et cretense</i> / <i>semen atriplicis</i> / <i>orobi</i>	2188
24	<i>mastix</i> / <i>pinee</i> <i>rafanus</i> / <i>termentum</i> / <i>pras- sium anetum</i> / <i>coconidium</i> / <i>sapo thamariscus</i> <i>malua spuma marina</i> / <i>lacferie</i> / <i>pix</i>	2192
28	<i>liquida</i> / <i>dyptomus</i> / <i>cassia</i> / <i>stafisagria</i> / die gal van i vercken	2194a
	<i>fel porci</i> / <i>stercus canis</i> / <i>semen molonum</i> <i>liquirisia</i> / <i>cassia fistula</i> / <i>mel viuum</i>	
32	<i>dulce</i> <i>Indrucket die quintam essenciam</i> <i>van desen dingen jn onsen hemel ende</i> <i>ghi sult hebben wonderlike cracht om</i> <i>reyn te maken ende moru te maken</i>	2196
112vb	Conste om wt te trecken quintam essenciam van bitenden dingen op dat wy die mogen jnfigeren jn onsen hemel alst noet ware	2200
4	E Nde het sijn dingen die met <i>haerder bytingen die wonden getym-</i> <i>pertlicj bijten / ende vernyeuwen goet</i> <i>vlees jn die wonden Ende tsijn dese din-</i>	2204
8	<i>gen Thus</i> / <i>aristologia longa</i> / <i>ycos</i> / oro- <i>bi litergirium</i> / <i>cerusa</i> / <i>plumbum aspaltum</i> <i>mirra</i> / <i>semen atriplicis</i> / <i>semen thama-</i> <i>risti vlees aloe</i> <i>Affigeret dese jn onsen hemel</i>	2208

12	alst noet is <i>ende sy sullen</i> invloeien wonderlike bitentheit bitinge	2212
	V Anden reyn makenden dingen Die medecinen reyn maken of dissolue- rende als <i>calamentum</i> of mollificerende als <i>cassia fistula terrestria</i> sonder <i>lymin-</i> ge der deelen Als wy friceren <i>crauwen</i> alsulcken <i>corpus</i> <i>ende</i> sijn ouervloedicheiden	2216
16	worden reyn gemaect bijder aenhangin- ge der deelen des dincs daermen mede craut als wy alsulcke dingen jnt saut sien Met desen reynmaken <i>ende</i> moru maken hebbende geen ponticiteit als <i>el-</i> <i>leborus</i> / <i>amigdale amare</i> / <i>farina ordei</i> vlees <i>fabe</i> / <i>agaricus</i> / <i>fumus terre</i> / <i>aloe orten</i> <i>se rubea</i> / <i>mastix</i> / <i>crocus</i>	2220
20	H Oemen venijn verdriuen sal sal open- baer wesen jnt ander boeck jnt negen- de capittel Mer dese dingen weder of tegen vechten den venijn als <i>caro tiri</i> <i>orobus</i> <i>calamentum</i> / <i>succus caulis</i> / <i>grana</i> <i>citri</i> / <i>fistici</i> / <i>pix liquida</i> / <i>ypericon</i> / <i>ciclomen</i> / <i>euforbium</i> / <i>nascurcium</i> / <i>ruta</i> / <i>sal</i> <i>porrus aspergus</i> <i>ende</i> sijn saet / <i>balsamum</i> <i>acetum</i> <i>lac azine</i> / <i>vrine puerorum</i> / <i>cri-</i> <i>cium testiculi carui</i> / <i>ende azini</i> / <i>siccati</i> <i>ende</i> <i>bibi-</i> <i>li</i> / <i>oleum dyptamus</i> / Ende eest dat ghy jn stort jn onsen hemel tvlees van enen driakel	2224
24		2228
28		2232
32		2236
113ra		2239a
4		2240
8	<i>hane</i> of <i>hynnen</i> / <i>nuces tyriacam</i> / <i>maiorem</i> <i>et minorem raphanum</i> / <i>ende</i> loeck / die sul- len hebben grote cracht te verdriuen venijn Ende ander dingen die jnden bueken der filosofhen gehouwen worden besiet Conste om wt te trecken quintam <u>daer</u> <i>essenciam</i> van knagenden dingen om die	2244
12		

112vb12

Voor sullen is doorgehaald: hebben.

112vb27

Voor crocus is een n doorgehaald.

113r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h 6 aangebracht.

113ra12

philosophen: Hierbij is lo superscript geschreven.

113ra13

daer: Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje.

te jnfigeren jn onsen hemel

- 16 **K** Nagende *ende* die zwerende super-
ficies scilden jn dien / want den
knagenden dingen weder sy heet sijn 2248
of nyet betaemt droge te wesene *ende*
- 20 te hebben subtijle substancie *ende* sy wor-
den geset opt vlees / mer het is van node 2252
dat die zwerende superficies eens deels
crachtiger sy / want dese veranderen die
- 24 huyt die haerder is dan vlees gelijk
dat die voerseiden dingen omknagen dat 2256
vlees / Bernende dingen sijn seer heet
op dat sy geringe doergaten mogen
- 28 *ende* groff jn substancien op dat sy langer
inmerrende tvlees smelten mogen Inden 2260
welcken wort getoent dat delement nyet
en heeft bernende cracht ten waer tsake
- 32 dat waer die grofheit sijnre substancien
jnder welcker dat werct *ende* dwolc sijn 2264
voetsel is / *ende* die sy by haer geweld
113rb des vuers jn haer seluen houdt Hier
af eest datte ouerste natuerlick vuer
nyet en heeft bernende cracht Knagen- 2268
de dingen sijn dese Es vstum / sal gemma
4 flos eris / alumen / vitriolum / cutia anthi-
momum / arsenicum Swerende dingen setten
superficiem om te rumperen die huyt op 2272
8 dat oueruloedige humores verdreuen mogen
worden *ende* sijn dese Sapo cantarides
olium adartis / radix affodilli / os sepie
ende alle soute suere *ende* bitter dingen 2276
- 12 Dese bernen / alleum / piretrum / euforbium
piper nigrum / calx viua / sinapium / argen-
tum viuum / sapo / cinis foliorum / ficus flam-
mula / Dingen die styptijc sijn die 2280
16 maken lijttekenen *ende* sonder bytinge soe
verdrogen sy luttel dingen / *ende* sy sijn ge-
noch om jn te leidenne lyttekenen / *ende* sy
sijn selden aen te settene / *ende* sijn dese 2284
- 20 Es vstum / mellilotum / galla / alumen ca-
lanstia / spodium / pumex / vstus / aloe / li-
targirium / carabe plumbum vstum cerusa
Dese settet bynnen onsen hemel 2288

24	<i>ende sy sullen v jnvloeyen haer condicien</i> Conste om te jnfigeren <i>conglutinatiue</i> tsamen limen cracht jn onsen hemel alst waer noet	
28	D <i>ie medecinen <i>conglutineren</i> of met</i> <i>haerder viscositeit of reyningende</i> <i>die wonden of vernyeuwende tvlees</i> <i>of constringerende den afstant der ontbon-</i> <i>dender lippen tsamen</i> Ende <i>sijn dese Gypsum</i> <i>folia cypressi / sarcocolla / bolus aloe / cor-</i> <i>tex / thuris / mirra / bdellium / litagirium</i> <i>ba-</i> <i>laustia mummia / sanguis draconis / aspal-</i> <i>tum / tunduz lolium / folia et grana quercus</i> eyscalen	2292 2296 2300
4	<i>serpentaria / tegula / vsta idest testa oui</i> <i>pili / leporum vsti /</i> Dese dinghen affigeret <i>jn onsen hemel</i> <i>ende sy sullen jnvloeyen</i> <i>wonderlike tsamen lymende <i>conglutinatiue</i></i>	2304
8	Conste om te affigeren jn onsen cracht hemel dun makende	
12	W <i>At dese dinghen zijn die dun maken</i> <i>ende ontbijnden die hitte</i> Want sy <i>sceiden die delen des dincs daer sy jn</i> <i>werken met haerder hitten als wy sien</i> <i>honich of sneeu byden viere gedissolueret</i> <i>te wordene</i> Want <i>die dissolueerde roeck</i> <i>met sijnder tussen settingen sceyt deen deel</i> <i>vanden anderen</i> Ende <i>tsijn die sonderlinge</i> <i>jnden menscheliken lichame /</i> Dese dinghen <i>wercken</i> Affodilli / cuscuce / abrotanum	2308 2312 2316
20	<i>ameos / aristologia / armoniacum asa fetida</i> <i>agaricus / amonium / coriandrum / oleum / bal-</i> <i>samum / cepe aperus / camedrios / tamopi-</i> <i>theos / atuta / camomilla / cappari / carne</i>	2320
24	<i>cynamomum / tamentum / bulbus / canimus</i> <i>eupatorium / eruta et semen eius / ericinus</i> <i>euforbium / fenigrecum / fex vini / galbanum</i>	

113rb25

113va1

113va8

113va19

tsamen limen: *Dit is een gerubriceerde glosse in de rechtermarge bij conglutinatiue.*

draconis: De r is, heel klein, superscript geschreven.

cracht: Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje.

Affodilli: De A is door de kopiïst wel gerubriceerd, maar direct daarna uitgeveegd, misschien met de hand; er zijn nog restanten van de rode inkt.

28	gumma citri / genciana / yreos / ysopus furfur / mastix / mentastrum / vitriolum / se- men vrtice / xilobalsamum / polium / pinee peonia / sauina / pollicaria petrolium	2324
32	capsia / ruta / vitrum sambucus / serapium terbentina / oppoponatis / nartillus / pix liquida / naualis / scicados / scolopendrie pix fisamum / semen lini / vna passa / san- guis mustele / soricinum / sine murum / stercus	2328 2332
36 113vb	vacce / pinguedo / leonis / castorium Hier om affigeret die quintam essenciam van desen dingen jn onsen hemel ende sy sal v geuen die cracht dun te maken attenuen	2336
4	Conste om jn te storten jn onsen hemel die cracht van inscisiuen insnydende dingen	
8	D Ese dingen jnsnyden middelbaer ende deylen die humores mede werckende die hitte des hemels als alle suer dingen ende alder meest asijn wt stercken wijn gemaect / dat werct ouermits sijn grote subtijlheit jn ver- ren steden Mer alle ander suer humores wercken jn steden die by sijn Ende dit sijn jnsnydende dingen Eupatorium / squilla camedrios / camepiteos / petrolium / piper nigrum / ruta / vitrum / mel cepula ius	2340 2344 2348
16	sout	2350a
20	cyceris orobi sal ende asijn Hier om jnfi- geert die quintam essenciam van desen dingen jn onsen hemel / ende ghy sult hebben die jnsnydende cracht bouen manyeren Conste hoe onsen hemel reyn maken sal die huyt	2352
24	D Ingen die die huyt reyn maken sullen heet sijn mer nyet sere als dat sy groue ende ertsche substancie hebben sullen Ende sijn dese Absinthium	2356
28	cepe camomilla / radix / sambuci / cu- cumeris agrestis / allea / abrotanum vetus oleum / casens / rosmarius want met deser quinta essencia soe maect onsen hemel reyn die huyt	2360
32	Conste om jn te storten quintam essenciam	2364

	jn onsen hemel van dyaforetiken dingen	
114ra	D iaforetike dingen is noet heet te wesen op dat sy doer die open gaetkens die humores mogen dun maken <i>ende doen</i> wt wasdommen <i>Ende</i> tsijn dese Garsten	2368
4	meel / <i>anisum</i> / <i>asa</i> / <i>ruta</i> / <i>pix</i> / <i>vitrum</i>	
	maio	2372a
	<i>galbanum</i> / <i>sal ficus</i> / <i>petrocilinum</i> / <i>maioleyn</i>	2372
8	<i>rana</i> / <i>semen vrtice</i> / <i>sauina vricina</i> / <i>vetus oleum</i> / <i>mentastrum</i> / <i>mel cepe rafanus</i> / <i>vacineum stercus</i> / <i>abrotanum</i> / <i>aristologya</i> / <i>radix</i> / <i>affodillorum</i> / <i>radix cucumeris agrestis</i>	2376
12	D ese dingen werken jn onsen hemel op dat haer <i>quinta essencia</i> soude wtjdelen haer humores jn roeck	
16	Conste hoe onsen hemel sal worden re-percussiuum wederslaende	2380
	R epercussiuue dingen sijn die dingen die openbaerlick verdriuen die humores des geens die lidende is <i>ende sy sijn</i>	2384
20	van couder naturen op dat sy <i>conforteren</i> de dat onthoudende den geest <i>conforteren</i> die verdriuende cracht vanden lede <i>Ende</i> tsijn dese Emolea / <i>glandes jusquiamus</i>	2388
24	<i>papauer ramnus</i> / <i>mercurialis plumbum solatrum</i> <i>ypoquiscidos acacia capriolabitis</i> / <i>Ende</i> met desen suldy onsen hemel geuen re-percussiuue	2392
28	Conste om te affigieren jn onsen hemel die slapende cracht	
	D ie dingen doen slapen die met haerder groter coutheit al <i>constringerende</i> die zenuwen stoppende die toegange des dyeren jnleyden die verbaestheit des geest <i>Ende</i> sijn dese Papauer <i>nigrum</i> / <i>opium</i> / <i>mandragora</i> / <i>jusquiamus</i>	2396
32	<i>opsettinge van visch die turbedo</i> heet <i>salamandra pistrica</i> / <i>cout water</i> / <i>lenticule</i> / <i>aquaticae</i> / <i>semper uiua</i> / <i>portulata</i> / <i>psilium</i>	2400
36	A ffigeert die <i>quintam essenciam</i> van desen dingen jn onsen hemel <i>ende</i> sonder twijuel sy sal doen slapen	2404
114rb		
4		

	Conste om te affigeren jn onsen hemel bytende dingen	2408
8	D ie dingen bijten die vele pekelen salsuginem hebben jn acumine jnder scerpheit Ende tsijn dese Olijue gecoudt met soute ende watere / porrus / arsenicum cantardes / succus ellebori / radix / cucumeris	2412
12	agrestis Hier om jnstort jn onsen hemel die quinte essencia van desen dingen ende hy salse geuen sere bijtende	2416
16	Conste om toe te doene confortatiue cracht jn onsen hemel	
	D ie dingen conforteren die die humores jn die hersenen of thart properlijc purgeren / als scene scicados castuce sarco- colia omnes mirabolani fumus terre Die dingen conforteren die jn hem dbloet reyn maken als gout siluer perua Die dingen conforteren oec die ponticiteyt hebben want met haerder ponticiteyt ende der grofheit haer- der substancien soe helpen sy die deelen der leden ende sy houden den geest met wiens hulpe sy wercken die crachten als alsen	2420
20	Die dingen corroboreren oec die den leuen- den of dierliken geest vernyewen als rosa Ende die die verduwende kracht der magen conforteren als Cynamomum Alle andere confortatiue dingen behaluen die geseit sijn	2424
24	Ambra / camfora / crocus sumach berberum / menta / poleum / cyperus / silocassia / sandali	2428
28	galanga zeduarium pomum citrinum et folia cardamomum borago azimum spica cubebe mastix muscus silo aloes nux muscata	2432
32	matris gariofili calamus aromaticus	2436
114va	Hier om jnstort die quintam essenciam van desen dingen jn onsen hemel ende sy sullen geuen confortatiue wondeliker dan men gelouen mach	2440
4		
8	Conste om te jnfigeren jn onsen hemel cracht om venijn te verdriuen	2444

12	E Nse conste dat is onsen hemel sal hebben dalder meeste cracht om venijn te verdriuen / eest dat ghi jn hem stort tvlees van enen hane of hennen noten driakel maiorem ende minorem raphanum	2448
16	ende ander dingen die jnden filosofhen boeken gemeynlic geassigneret sijn W ant met desen dingen sal onsen hemel vercrigen die cracht om venijn te verdriuen	2452
20	D at dartiende canon jnder merckingen hoemen <i>quintam essenciam</i> wt trecken sal van mineraliken dingen	2456
24	A l eest dat wy bouen geleert hebben wt trecken <i>quintam essenciam</i> van dingen alleen die genoegschijnen te wesen tot onser profijt / nochtan wt ouervloedicheden byder hulpen des almechtichs gods maken sonderlingen een theoricam vanden wt trecken van allen mineerliken dingen anders dan voer E nde ten jersten hoe quinta wtgetogen wordt wt goude	2460
28	ende dit is die manier / reduceret gout jn calck dat ic v byden magisterium geleret heb jnt vierde canon jn die leste conste	2464
32	E nde als dat gedaen js / soe neemt gedistilleerden asijn of oude vrijne jn een gelasen vat ende breet / ende die vochticheit sal sijn jnder hoechten van vier vingeren daer doet jn dat calck vanden goude ende settet aen die alder sterkste sonne jnden somer / ende latet resideren ende ghy sult dat sien op geheuen te wordene als vochticheit van olien daer bouen zwemmende jn ene maniere van enen velleken / dan vergadert dat met enen lepele of pennende daer dwater sy E nde alsoe colligeret dicwijle jnden dach tot dat nyet meer en ascendere / ende aen een vuer doet dwater wt wasdommen / ende v sal bliuen die quinta	2468
114vb		2472
4		2476
8		2480
12		2484

16	essencia van waerachtigen goude / ende vele philosophen hebben die quintam es- senciam die alsoe wtgetogen is geheiten	2488
20	Oleum jncombustibile Ende eest dat ghy dese quintam essenciam affigeret jn onsen he- mel soe mach sy sonder alle faculteyt vermaken die verloren nature ende die cracht der joncheyt weder om leyden	2492
24	ende onse leuen verlengen totten lesten ter- mijn toe des leuens die ons van god geset js Ende nv heb jc v geopenbaert	2496
28	tgene dat v alder heymelicste js jnder getympertheit der natueren ende jnden alder meesten dingen / ende dat en suldy nyemon- de openbaren Ende dese olie of quinta essen- cia des gouts heeft die meeste suetic- heit om saecht te maken die pijnen of	2500
32	weenden der wonden / ende om gesout te maken die wonden ende vele quaetheiden	2504
115ra	ende siecheiden meer dan men gelouen Conste om wt te trecken <u>mach</u> quintam essenciam wt siluer loedt ende	
4	A l eest stake dat quinta <u>then</u> essencia wt siluer mach worden	2508
8	getogen gelijk vten goude nochtans sal ict v anders leren / ende dmeeste mees- terscap / dat ghy hebt den alder besten	2512
12	gedistilleerden asijn jn den wolcken ghy sult jngieten edel gecalcineerde tartarum of sal armoniacum jn een gelasen vat ende	2516
16	dat slutet ter stont want die cracht sou- de wtvliegen als die armoniacum jn die kanne gedaen js In dese kanne doet calck van siluer / dat ic bouen heb leren maken	2520
20	eest dat ghijt behoert hebt ende sigilleren die wel met luto sapiencie ende settense jn heet mes datse daer onreyn worden mach acht of thien dagen lanck / daer na settet jnder distalacien ende then jersten sal den	2524

115ra2

mach: *Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje.*

115ra4

then: *Is van de tekst gescheiden door middel van een dun streepje.*

- asijn ascenderen daer na dat te verwonderen
 is soe sal die quinta essencia des siluers
 assenderen jnder manieren van quicsiluer
 24 ende die quinta essencia sal alsulcke sijn 2528
 ende van soe groter crachten jn wonderli-
 ken werckingen dattet nyemande ge-
 orloft en is te openbaren
- 28 **Conste om wt te trecken quintam essen-** 2532
ciam wt quicsiluer ende coperloet
- 32 **D**ie gloriose ende hoge god heuet 2536
 alsoe geordineert dat die quinta
 essencia van quicsiluer ende coperose
 dat is van coperloet wonderlijc wtgetogen
 115rb wort want wanneer argentum viuum met hem
 gesublimeert wordt ende met sale commu-
 ni dan ascendeert dat gesublimeerde alder 2540
 4 witste quicsiluer ende het trect met hem
 die quintam essenciam des vitrioli / Ende als
 ghy hebt gesublimeerde argentum viuum
 met desen soe hebby onsienlike haer 2544
 8 quintam essenciam verborgen bynnen der
 witheit des voerseide quicsiluers / ende die
 onsienlike quinta essencia wort geheiten 2548
 12 sulfer der filosofhen dwolck is won-
 derlijc anders onsienlijc Hier om seggen
 sy dat haer sulfer nyet en js vulgaer
 of gemeyn sulfer / ende seer luttel men-
 schen sijn gecomen totter kennisse van 2552
 16 desen / ende dat is tgene dat ter stont conge-
 leret mercurium jn witticheit bouen die
 witheit des sneus / ende want sy sijn van
 eender naturen hier om eest met hem gesub- 2556
 20 limeret Ende weet dat argentum viuum heeft
 sommige deelen diemen verbernen mach ende
 het heeft quintam essenciam die nyet gecorum- 2560
 24 peert en mach worden doer onse siluer
 Ende wy seggen waert tsake dat ghy jndaedt
 waerachtige gesublimeerde siluer jn coro-
 sijuen water dat gemaect is wt vitriolo
 ende salpeter dattet al verscoren lameren 2564
 28 sal ende verkerent jn amalgonia of ador-
 na Hier om doet argentum viuum dat ge-
 sublimeert js met vitriolo ende dalder

32	witste sal <i>communi</i> jnt voerseide corosiuē water	2568
115va	tot dat <i>argentum viuūm</i> gedissolueret worde jn water Daer na settet dat al tsamen om te distilleren <i>ende</i> ten jersten sal dat corosiuē water ascenderen Daer na sal volgen die	2572
4	<i>quinta essēcia mercurij ende vitrioli</i> tsamen alsoe dat die witheit des zneeus dien niet gelijct en mach worden / <i>ende</i> tverbornde deel	2576
8	van <i>mercurio</i> sal jnden gront blijuen Veran- deret alsulcken distillacie van <i>quinta essēcia</i> jnt voerseide aqua forti dese voerseide subli- macie twee of drie werf tot dat nader	2580
12	sublimacien geen feces en blijuen jnden gront vanden vate mer dat al gesubli- meret worde jn witheiden <i>ende</i> dan suldy byden geboden gods hebben die <i>quintam essen-</i> <i>ciam mercurij ende vitrioli</i> tsamen alder per	2584
16	fecteliste gesceiden Soe wie begerde ma- gisterium soe waet waert meest Want hy grote dingen heeft want sijn <i>quinta essēcia</i> geworden is jncorruptibel / <i>ende</i> vanden ma- terien des onvernyelixs jncorruptibels	2588
20	gout <i>ende</i> jncorruptijbel meer dan gout Ende eest dat ghy begert wt te trecken die <i>quinte essēcie vitrioli</i> van <i>quinta es-</i> <i>senēcia mercurij</i> / soe gietet dat jn gedis-	2592
24	tillēerden asijn of anderen <i>ende</i> latet han- gen resolveren / <i>ende</i> als dat <i>argentum viuūm</i> resideret jnden gront / soe sal die <i>quinta</i> <i>essēcia vitrioli</i> sonder alle twijuel bly-	2596
28	uen jnden asijn wolck ghy aldus ter oge proeuen sult Extingueret wtdoet yser vele reysen jn asijn <i>ende</i> na dien asijn	2600
32	menget metten asijn daer <i>quinta essēcia</i> <i>vitrioli</i> jn is / <i>ende</i> gy sult hebben dat alder roetste dinck <i>ende</i> blinckende bouen	2604
115vb	manieren distilleret per <i>filtrum</i> <i>ende</i> settet aen een seer traech vuer <i>ende</i> vergadert die swarte nebulen die groeyen sullen jn den omganck / <i>ende</i> die <i>quinta essēcia</i> die scoen-	2608
4	der is dan alle gout sal v blijuen jnden gront / <i>ende</i> die is goet om wonden te genesen <i>ende</i> corosiuē siecten Alsoe <i>ende</i> <i>quinta essēcia</i>	2608

8	mercurij maect gesont <i>fistulam cancrum ende</i> vele ander quader siecten	2612
	Conste om wt te trecken <i>quintam essen-</i> <i>ciam wt yser ende coper</i>	
12	W T jser <i>ende coper</i> wort <i>quinta essen-</i> <i>cia</i> wtgetogen dat ghy die vijlin- ge doet jn asijn daer af met <i>gemeynnen</i> soute of <i>armoniaco</i> aen een stercke	2616
16	sonne / <i>ende vten yser</i> sal worden geele- ueert op gheheuen <i>crocus ferri</i> / <i>ende vten</i> <i>coper es viride</i> dat heyt <i>flos eris</i> / <i>ende</i> <i>metten</i> asijne wordt <i>cerusa</i> gemaect	2620
20	<i>Ende vten</i> gevijlden of gelemmerden lode die wolck is sijn <i>quinta essencia</i> / <i>ende alle</i> die <i>dingen</i> sijn goet totten medecijnen	2624
	Const om wt te trecken <i>quintam essen-</i> <i>ciam wt sulfer ende auri pigmento aureo</i> <i>rubeo sanderato</i>	2628
24	E Nde het sal noet sijn te pulueriseren <i>sulfer</i> / <i>ende</i> als dat gedaen is soe settet dat <i>sulfer</i> jn oude vrijne aen	2632
28	een seer traech vuer tot dat die vrij- ne geverwet ware <i>ende</i> als die vrijne geverwet is soe trectse wt aen deen sijde / <i>ende</i> op dat <i>sulfer</i> doet ander vrij- ne tot dat sy oeck geverwet is / <i>ende</i> die	2636
32	doet totter jërster / <i>ende</i> dan doet daer weder op ander vrijne tot dat die weder ge- verwet mach worden <i>ende</i> alsoe doet tot- ter tijt toe dat die vrijne nyet meer	2640
4	geveruwet en mach worden Daer na vergadert alle die vergaderde vrijnen <i>tsamen ende</i> setse aen tvuer om te eua- poreren <i>ende jnden</i> gront vanden vate sal	2644
8	v blijuen <i>quinta essencia</i> des <i>sulfters ende</i> die settet jn een breet vat met asijn aen seer traech vuer / <i>ende</i> eest datter jet vander vetticheit des <i>sulfers</i> ge- dissolueert ware dat sal op geheuen	2648
12	worden ouermits die cracht des asijns	

	jn een vorme van swarten neuele dwelck ghy sult verdriuen metter	2652
16	pennen <i>ende</i> v sal bliuen <i>quinta essencia</i> des sulfters alsoe gepurgeret <i>ende</i> schoen- heit van goude en sal dier nyet mogen	
20	gelijck worden jnder seluer manieren suldy werken jn anderen geliken din- gen of jn arsenico auripigmento of <i>ennigen</i> anderen dat dien gelijck js	2656
24	Conste om wt te trecken <i>quintam es- senciam</i> van anthimonio dat is mar- chasita plumbea	2660
28	D Ie gebenedide god vanden hemel hy is een getuge dat ic dy nv heymelike dingen openbaren sal die noeyt nyemonde geopenbaert en hebben geweest / of oeck luttel men- schen bekent dat is die heymelicheit	2664
32	van allen heymelicheden Wt trect <i>quintam essenciam</i> van anthimonio / <i>ende</i>	2668
116rb	dit is die manier dat ghy mineram <i>anthi- monij</i> gepulueriseret tot dat sy is son- der tasten / <i>ende</i> als dat gedaen is / soe	2672
4	neemt den alder edelsten gedistelleerden wijn <i>ende</i> doet die pulueres anthimonij daer jn tot dat den asijn geverwet wort	2676
8	jn mes enen dach lanck / dan doet af <i>ende</i> settet suuerlic aen een sijde / <i>ende</i> dan giet daer op van anderen asijne tot dat hy op een cleyn vuerken oec	2680
12	geverwet worde / <i>ende</i> dat doet soe dic- wijle tot dat den asijn nyet meer ge- verwet en wort / <i>ende</i> als ghy alle die geverude asijnen alsoe vergadert hebt	2684
16	soe settet die jn distillatorio <i>ende</i> ten jersten sal den asijn ascenderen Daer na suldy sien een wonderlic myrakel want doer den gelasen beck des alem- bici soe suldy sien bicant dusent	2688
20	aderkens des gebenedide minere ne- derdalen by roden droppen recht ge- lijc bloet is / <i>ende</i> die gebenedide liquo- <i>rem</i> vergadert ad partem jn een kan-	2692

24	ne / <i>ende</i> als ghi die vochticheit hebt soe hebby een dinck dien alle die scat der werelt niet gelijct en mach worden † <i>Ende</i> ic seg v jnder caritaten	† Siet een open baer myrakil	2696
28	gods dat dmenschelike verstant nyet en mach begrijpen noch gelouen die duecht <i>ende</i> vresende cracht van <i>quinta</i> essencia des voerseiden anthimonij	des anthimonij alsoe groter suetic heit van sijnder roder	2700
32	sal ic v seggen Aristoteles seit dat	quinta essencia dat hem die sueticheit des honichs nyet gelijct en mach worden	2704
116va	dit is sijn loed jnt boeck vanden secreten secretorum al eest dat hy dat nyet en noemt metten voerseiden name anthi- monij / gelooft my noet en was meer		2708
4	der heymelicheit jnder naturen of en sal sijn Aen denct wat ic segge dat die menschen gearbeit hebben dat sy		2712
8	sublimeren souden minerales spiritus <i>ende</i> noeyt en hebben sijt gekent <i>quin-</i> <i>tam</i> essencia anthimonij Waert sake dat ic v dusementwerf seide dit is		2716
12	die heymelicheit der heymmelicheden nummermeer en mocht ic genoegh sijn om wt te spreken die helft der heymme- licheden / Sy afhaelt die weenden van		2720
16	allen wonden / <i>ende</i> wonderlike soe maect sy gesont Haer cracht is onvernelyc myraculos <i>ende</i> orbaerlic bouen manieren		2724
20	Vier dagen soe behoeft sy onreyn te worden jn een gesigilleerde kanne jnt mes <i>ende</i> dan werct sy heymmelike dingen Hier is die meeste verstrickin- ge dat wt minera voertcoemt alsoe		2728

116rb27

Tussen worden en Ende bevindt zich hier een gerubriceerd verwijsteken in kruisvorm: †. Het teken verwijst naar een glosse die in de rechtermarge één regel hoger begint, en die door hetzelfde teken vooraf wordt gegaan. De passage is door de kopiist/vertaler klaarblijkelijk vergeten (ze bevindt zich wel in de Latijnse brontekst), en is hier alsnog ingevoegd. Omdat de glosse in een kleinere letter is geschreven dan de basistekst, nemen de tien regels ervan dezelfde hoogte in als zeven regels in de basistekst. Bij de doorlopende regeltelling in de rechtermarge zijn daarom drie regels extra opgenomen.

24	groten sueticheit / <i>ende</i> en geloeft nyet dattet <i>onmogelic</i> is tgene dat jc dy geopenbaert heb <i>Ende</i> nota waert dat cerusa toegedaen werde jn gedistil-	2732
28	leerden <i>asijn ende</i> daer jn gesoden worde twe vren lanck of meer <i>ende den</i> <i>asijn</i> wtgewaesdommet worde / tot dat die cerusa bleef jn die dicheit <i>van</i> olyen	2736
32 116vb	die <i>oleum</i> heit <i>oleum plumbi</i> <i>ende</i> heeft saechte sueticheit mer <i>fatuum</i> / Mer die sueticheit <i>quinte</i> essencie <i>anthimonia</i> die roet js jn die heymelicheit van	2740
4	allen heymelicheden js suet <i>ende</i> beter dan alle sueticheit des honichs of suykers of <i>van ennigen</i> anderen dingen Gheloeft my <i>ende</i> keert om al die boeken der filosofhen <i>ende</i> suet <i>plumbum</i>	2744
8	loed der filosofhen <i>ende</i> nummermeer en suldy vijnden wat js / of die waerachtige conste dat te vijnden <i>Arbeyt</i> ghenoch <i>ende</i> loeft god jn dien dat jc geseit	2748
12	Conste om te reduceren gesub- <u>hebbe</u> limeerde <i>argentum viuum</i> of <i>sijn quintam</i> <i>essenciam</i> gesceiden jn water die wolcke byden filosofhen wort genoemt	2752
16	lac virgineum	
20	A lle gesublimeret geeft gelijc dat js gesublimeerde <i>argentum viuum</i> of <i>sijn quinta</i> essencia of gesublimeerde <i>arsenicum</i> of sulfter of <i>armoniacum</i> Ende alder meest verstaet dat <i>van</i> gesublimeerden <i>argento viuo</i> want alsoe suldy dat reduceren	2756
24	jn water of jn <i>lac virgineum</i> nader noemynge der filosofhen / <i>ende</i> dit is die maniere Neemt gesublimeerde <i>argentum viuum</i> of <i>sijn quintam</i> <i>essenciam</i> <i>ende</i>	2760
28	settet jn een gelasen of gelasuert vat dat breet is <i>ende</i> settet dat jn <i>trepido archanorum</i> dat is jn <i>furno philosophorum</i> dat seer wonderlijc <i>ingenium</i> js als	2764
		2768

32	dat gene dat jn hem gedaen wort / wort gelijck van allen sijden verduwet / ende	
117ra	dat wort aldus gedaen Settet die wee gen van enen ronden ouen jn die hoec- heit van enen haluen voete ende op die	2772
4	opgeheuen weegen soe jngemeret alsul- ken yseren lemmere ende dat suldy alsoe maken dat si siden	2776
8	der lemmeren nyet en raken die wegen des ouens mer dat sy gesustenteret worden jn dien vier	2780
12	armen als dat die hitte die van be- neden ascenderen sal alleen bijden sij- den ascenderen sal mogen jn omganc der lemeren of des oues Want opset- tende datmen een doerken maecte by	2784
16	derde daermen die colen jn dede daer na bo- uen die weegen vander lemmeren ende daer bouen tymmeren begonste jn rontheden	2788
20	een half elle of daer omtrent ende daer op een alder ronste testudinen met inge- nio figuli gemaect setteste metten wel- ken ghy uwen ouen decken sult ende jn	2792
24	die siden bouen die lemmeren suldy een gat maken ende dat suldy sluyten met eender doren die van erde gemaect js ende alsoe hebby uwen ouen Het is v	2796
28	seker eest dat ghy verstant hebt dat desen ouen gelijc heet maken sal van alle sijnen omgange want die hitte ouermits der lemmere wort van bynnen	2800

117ra1 Settet: *De S is in de bovenmarge verhoogd.*

117ra5 *Na lemmere is de rest van de regel blanco gelaten. De Latijnse tekst heeft op deze plaats het volgende: cum pedibus quattuor [met vier poten] – Rupescissa 1561, p. 107.*

117ra6-11 *ende dat suldy... armen: Van drie van deze regels is de helft blanco gelaten (r. 7, 8, en 10). De reden hiervoor is niet duidelijk. Er lijkt ook geen sprake van tekstverlies te zijn, getuige de Latijnse tekst van deze passage: & facias vt latera laminae non tangant parietes furni, sed sustententur in illis quatuor brachijs seu pedibus [en maak dit zo, dat de stenen van de platen de wanden van de oven niet raken, maar dat ze gedragen worden door de vier armen ofwel poten] – Rupescissa 1561, p. 107. Het Middelnederlands, wanneer achter elkaar zonder onderbreking gelezen, is hiervan een vertaling.*

32	belet <i>ende</i> wort geworpen vanden siden	
117rb	totten siden soe wortse weder ge- ueecht totten middel Hier om heb- ben wy den ouen al willens ront ge- maect Ende als ghy een vat jnden ouen setten wilt jn die middelt vander <i>lemmeren</i>	2804
4	soe suldy setten drie tanden twe opge- heuen vinger <i>van</i> een staende <i>ende</i> daer sullen wy een scotel bouen op setten	2808
8	datse jn die lucht worde opgeheuen <i>ende</i> jn die erden scotel sullen wy tsge- lijcs op richten drie ander minder <i>tan-</i> den <i>ende</i> daer bouen sullen wy setten een	2812
12	gelasen kanne die gesegelt js <i>ende</i> die sullen wy decken met eender ander erden scotel als dat jn die middelt	2816
16	<i>van</i> beiden desen scotelen die kanne ge- set werde jnder middelre intersticien der locht nyet rakende ergens den	2820
20	bodem ofte die sijden Ende want voer geset wort dat hoeft of die middelt des ouens op geheuen mach werden soe sullen wy dien opdoen en decken als wy willen	2824
24	Dit is den alder heymelicsten ouen der philosophen die geheiten wort den ouen der heymelicheiden <i>ende</i> totter kennisse <i>van</i> hem sijn seer luttel menschen gecomen	2828
28	<i>ende</i> jn desen wort die destigie <i>van</i> allen sijden Hier om als ghy <i>mercurium</i> of <i>ennige</i> andere gesublimeerde <i>spiritum</i> wercken wilt jn water of jn lac <i>vir-</i> <i>gineum</i> soe settet bouen die <i>lemmeren</i>	2832
32	tussen die <i>tanden</i> een scotel met enen dinge dat nernstelijc gewreuen js <i>ende</i> ghy en sultse nyet decken mer die	2836
117va	heete lucht sal raken die naecte mate- rie <i>ende</i> geeft hem een vuer van drie colen want luttel vuers js genoeg /	
4	<i>ende</i> continueert dat vuer acht dagen <i>ende</i>	

117va1 heete: *De stok van de h is in de bovenmarge verlengd.*

117va1 lucht: *De stok van de l is in de bovenmarge verlengd.*

	nachten <i>ende</i> daer jn die heete <i>ende</i> droge	2840
	stoue soe wort sy <i>spiritus</i> gecalcineert	
8	D an trecket wt <i>ende</i> wrijuet seer nerns- telike die materie op enen mormorsteen	
	tot dat sy ontastelick wort / daer na settet	2844
	jn distillatorio nitri <i>ende</i> dan settet jn bal- neo marie jn caldaria <i>ende</i> twe vinger	
12	moet astaan vanden water alsoe datter nyet geheelic en rake dat water die ma- terie des argenti viui sal geresolueret wor- den jn water dat is <i>want</i> het heeft wel	2848
16	gecalcineret <i>ende</i> gewreuen geweest / daer na settet bouen dat alembic <i>ende</i> dalder	2852
	clærste lac virgineum sal gedistilleret wor- den E nde het is quinta essencia vitrioli <i>ende</i>	
20	mercurij tsamen gemengt <i>ende</i> jn dier js heymelicheyte der heymelicheden E nde	2856
	die mate of gewicht des vuers js jn der digestien van allen dingen vlieg- de / jn onsen archano dat is den ouen	
24	dat ghy doer die dore die bouen gemaect js mocht jnseynden v hant jnden ouen	2860
	<i>wanneer</i> ghy dat houden moecht jn die locht sonder quetsen als waer tsake	
28	dat tvuer te groet ware soe mynderet dat <i>ende</i> wacht die jnfixie van allen vliëgenden dingen jn dien eest noet	2864
32	die dingen bynnen der gelasender kan- nen te segelen <i>ende</i> een cranck vuer te geuen H ier om verstaet die wt treckin- ge quinte essencie jn desen dele / <i>want</i>	2868
117vb	het is een groet dinck meerder dan men gelouen mach	2872
4	Conste om te maken een vercreghen vier bouen alle werckinge des visibels vuers recht gelijc thelsche vuer werct	
8	D ie bouen ganck des secreten vercre- gen vuers js alsoe groet <i>ende</i> alsul- ken dat sijn cracht nyet wtgesproken en mach werden E nde het wort aldus ge- maect N eemt gesublimeret argentum	2876
12	viuum met vitriolo <i>ende</i> sale <i>communi</i> mer be- ter js sijn quinta essencia bouen wtgetogen	2880

	Daer na neemt sal <i>armoniacum</i> seuenwerf of thienwerf gesublimeret <i>ende</i> by geliken	2884
16	deelen <i>mengtse ende</i> wrijftse nernstelike <i>ende</i> wtspreit die puluers op enen mar- morsteen <i>ende</i> settet tsnachs tot eender rustinger <i>ende</i> claerder lucht <i>ende</i> des daechs	2888
20	jn een coude celle <i>ende</i> daer salt verkeert worden jn water / <i>ende</i> dat water vergadert jn een sterck gelasen vat dat wel ghe- coqueret is <i>ende</i> senia Dit water is van	2892
24	alsoe groter werckingen waert dat alleen cleyn droppe v viele op die hant datse die hant jn enen ogen blick doergaten soude / <i>ende</i> des gelijcs vielt op een silue- re lemmere of coperen of oeck yser <i>Ende</i>	2896
28	dit water of vuer js van alsulcker cracht dat sy die metalen die daer jn geworpen worden als siluer coper of then bekeret	2900
32	jnder gelijkenissen margarite of perue Soe wie <i>conste tymperen</i> dit vuer sonder twijuel het soude gesontmaken sonder twijuel alle vuer <i>Ende</i> wetet dat vele	2904
118ra	philosophen jn haren boeken dit dinck genoemt hebben sal <i>armoniacum</i> al eest sake dat sy dmeesterscap nyet en leren	
4	Conste des meesterscaps vanden alder crachtelicsten ende stercten water bouen ma-	2908
	G Od scepper der heyme- <u>nieren</u> lichkeiten heeft alsoe vele wonder lichkeiten gescepen jnder naturen dat	2912
8	tverstant nyet dan luttel daer af ont- fangen en mach noch die tonge en mach die wonderlichkeiten gods nyet dan al sta- melende wt tellen <i>Ende</i> vten <i>archanum</i>	2916
12	soe sal ic dy openbaren dwater der godliker werckinge <i>ende</i> sijne magiste- <i>rium</i> <i>Ende</i> ghy sult nemen dalder best wit	

117vb23   *senia: Afschrift onzeker. Mogelijk is de plek corrupt; het Latijn heeft hier serua < seruo, 'bewaren'. Zie Rupescissa 1561, p. 111.*

118ra5-6   **malnieren:** *Hierbij is nieren van de tekst gescheiden door middel van een dun streepje.*
118ra10   *en (eerste): Dit woord is superscript geschreven.*

16	gecalcineerde tartarum ende settent jn een erden vat of gelasen vat ende gieten daer op dbeste aquam ardentem dat ghy vijnden moecht ende hebben / ende daer set-	2920
20	tet bouen dat alembic ende distilleret twe werf aquam ardentem seer gecranct sijnde ende dat water suldy verdriuen want het en doech nyet of luttel dan	2924
24	voer die ogen of wassing der ogen of der leden Daer na suldy nemen dijn tartarum ende ghy sult dat vijnden sterck gemaect jnt dubbel ende dat sul-	2928
28	dy telcker reysen proeuen metter tongen Item daer doet bouen op mennichwerf ander aquam ardentem want telcker reysen salt bouen maniere stercker worden	2932
32	Ende dan moechdy dat alsoe sterck ma- ken dat geen gescepen werckinge dier gelijct en mach worden / ende gemeynlic	2936
118rb	soe suldy telcker reysen dat vat gebro- ken vijnden ende hier om eest v noet te hebben meer vaten jn sijnen magisterio-	2940
4	Ende eest dat ghy sien wilt sijn cracht soe wrijft dat ende settet op enen marmor- steen ende het sal verkeert worden jn	2944
8	water ende dat water suldy setten jn dat stercste gelasen vat ende gieten daer jn sal armoniacum ende segelent haestelic want sijn cracht soude wtvliegen Die cracht	2948
12	dees waters js gesont te maken bynnen enen ogenblick alle wonden diemen ge- nesen mach dat wort wt quetsinghe ende scorftheit jnder huyt Het cureert	2952
16	seer haestelic alle crauwen ende mer het en js v nyet van node jn te mengen armoniacum om te genesen die scorftheit of wonden Ende eest dat ghy	2956

118rb15

*Na ende is de rest van de regel blanco gelaten. Het Latijn heeft hier exituram [huiduitslag] – Ru-
pescissa 1561, p. 114. Klaarblijkelijk betrof het een woord waarvoor niet direct een vertaling be-
schikbaar was, en was het de bedoeling dat de witruimte in een later stadium alsnog aangevuld
zou worden met de Middelnederlandse term.*

20	sijn cracht vermeerderen totten hoech- sten soe mengt daer mede dat vercregen vuer jgnem adeptum ende tsal meer wer- ken dan tvuer den hellen Ende eest tsake	2960
24	dat ghy bynnen dat jerste water sonder sale armoniacum jnseyndes gesublimeer- de argentum viuum met luttel hitten salt dat leuendich maken ende des gelijcs al-	2964
28	le calces coporis ende het wercket wonder- like dingen Ende waer tsake sat v ghe- viele dat vercregen vuer jnden voer- gaende capittel geopenbaert sijnde als	2968
32	tvat gebroken is gespreidt wort bijden aschen soe vergadert dat nerstelic dat ghy jn die aschen vijnden sult inpastet ende settet op enen marmorsteen als vore	2972
118va	ende het sal bekeert worden jn water ende het sal alsoe goet sijn als te voren Houdt is ende het is heymmelick	
4	Const om te connen dat magisterium te scheiden gout van siluer wanneer datse te gader gemenget sijn	2976
8	V Ele wercken worden gemaect jn den wolcken wort gemaect men- ginge van goude ende siluer tsamen als jnder verguldingen der biscops ende der edelre luyden vaten Hier om als ghy	2980
12	deen vanden anderen scheiden wilt soe set- tet dat gelemmert of jn dunne lemmeren gebracht bynnen aquam fortem dat ge- maect is wt vitriolo ende sale petra	2984
16	ende dat siluer wort alleen gedissol- ueert mer dat gout en mach vanden siluer nyet gedissolueret werden hierom	2988
20	hebby deen vanden anderen gescheiden wor- den Ende eest dat ghy begeret gout jn siluer gedissolueret te worden soe settet	2992

118va16
118va17

Voor siluer is met twee diagonale haaljes silli doorgehaald.
en: De kopiist schreef eerst gewoontegetrouw ende (en plus nasaalstreep). Nadat hij bemerkte had dat het een negatieve zin betrof, haalde hij met enkele dunne verticale streepjes de nasaalstreep door.

	jn dat magisterium aque fortis sal armonia-	
	cum ende dat water sal sonder twijuel dis-	
24	solueren tgout in water / ende alle magis-	2996
	terium is orbaerlick jn dien want aurum	
	mauraconis sal gesolueret worden Werct	
	hier na ende ghy sult die waerheit vijnden	
28	Excusacie der armen want hy niet vor-	3000
	der en openbaert die hoge archana der	
	wonderliker philosophien	
32	W Ant ic na der korsteliker philoso-	3004
	phen seggen wille ende die heilige	
	scrift soe is onderdanicheit beter dan of	
	ferhande / Ouermits eerwerdicheit der	
118vb	statuten van onser ordenen broeders kar	
	ende ouermits onderdanicheit onser pre-	3008
	laten der heiliger kercken gods seer bouen	
4	wonderlike medecijnen ende alder meest be-	
	gert vander werelt die nyet alleen als	
	by miraculen onsen lichame gesont ma-	3012
	ken en souden van allen quaden siecten	
8	Mer oec die imperfecte metale jn gout	
	ende siluer jn een ogen blick verwandelen	
	Wiens magisterien waerheit biden wille	3016
	gods jnden tribulacien der kercken verstan-	
12	delic geopenbaert die mynste dingen sal	
	openbaren want vanden alchamiken wer-	
	kinge en js nyet georloft onser regioen	3020
	te vertellen Hier om sette jc dy een	
16	eynde jnder caritaten jnder merckinge	
	quinte essencie daer die merckingen of wer-	
	kingen van alchamien gemengt mochten	3024
	of souden worden Mer ic contestere alle	
20	ewangelike mannen aenroepende god tot	
	enen getuge waert dat sy byden jngeuen	
	des duuels jnvielen jn die werckinge	3028
	van alchamien dat sy gegeuen sullen wor-	

118vb1

kar: *Het is onduidelijk wat hier bedoeld wordt, en of het een abbreviatuur betreft of dat er letters vergeten zijn. Het Latijn biedt geen uitkomst: propter reuerentiam statutorum ordinis nostri – zie Rupescissa 1561, p. 116. In samenhang met de vertaling hiervan, Ouermits eerwerdicheit der statuten onser ordenen broeders, zou men kunnen denken aan de orde van de Karmelieten. Voor zover bekend, behoorde Rupescissa daar echter niet toe, en was hij zelfs een fel bestrijder van deze orde. Zie Lee/Reeves/Silano 1988, p. 79.*

24	den van enen gereprobeerden syn Ende weet dattet is enen wech der verdoemenissen ende qualic voer hem want nyemant der filosofhen heeft die waerheit gescreuen jn sijnen boeken dan geveynsdelic ende onder parabolē die vanden menscheliken verstande nyet begrepen en mogen worden / ende nyemont en mach comen totter hoecheit der consten van alchamien ten waer dat byden hoechsten aenscouwen ende alder heilicsten leuen sijn hart of gedacht godlijc gemaect en ware alsoe dat hy nyet en kende allene die bynnenste der naturen mer oec te verwandelen die verwandelike nature ende dat is seer luttel menschen verleent ende tsijn gemeynlic secretores der sophisticacien ende der versieringen ende het worden gemaect valsmakers der momten ende der segelen der prelaten ende princhen wilde bedriegers ende sonder religie ende van scadeliken leuen vanden wolcken wort waer gemaect bider litteren dat proverbium pauli secundo ad thimotheum / jnt dorde capittel seggende Altoes lerende mer nummermeer totten lichte der waerheit comende / want	3032
28	wanneer sy nyet en mogen comen totter volmaecter consten soe bekeren sy hem totten onorbaerliken sophisticaken ende gemeynlick worden sy gesloten met enen quaden eynde	3036
32	Mer alle ander wercken der filosofhien sijn te vresen die met desen die ic hier swige tegen worpen tegen god ende rechtuerdicheit gelijk die dach des ordels thoent vanden benijders jn geheelen banden nv seuen jaer Mer onder voetjseren ende ketenen by hogen theoriken ende hemelschen verlichtinge geleert heb beneden jnt boeck elck by sonderlinge wilt god ons ewangeliken mannen dien ic dit scrijue algehee-	3040
119ra		
4		3044
8		3048
12		3052
16		3056
20		3060
24		3064
28		3068

	lijc openbaren als jc best mach Hier	
32	dan soe sal dierste boeck dat genoemt js vander merckinge quinte essencie	3072
119rb	eynde nemen Totter glorien ende loue des almechtichs gods <i>ende</i> ons heren ihesu <i>cristi ende</i> der glorioser altoes maget marien <i>ende</i> den heiligen apostelen petri <i>ende</i> pauli	3076
4	<i>ende</i> onser alder heilichsten vader francisci vander vertroestinge der ewangeliker man nen <i>ende</i> der erden <i>ende</i> der eeren der kercken gods Amen	3080
8	A L eest sake dat dierste boeck dwolck js vander merckinge quinte essencie jnder waerheit van alsulckender cracht sy dat by haer mach genesen worden alle	3084
12	geneselike siecte / soe wie diepelick wil ymageren die hemelsche beginsele der naturen <i>ende</i> der consten die jc ontdeck heb- want met alle menschen die oeck schijnen	3088
16	wat te wesen connen vten principijs te recht die conclusien deduceren Tegen die on- salicheiden der naturen sal ic leren jn desen	
20	tweeden boecke geringe vercrigen die me- decinen der gesontheit / <i>ende</i> als by miraculen den ewangeliken mannen op dat sy van desen godliken remedien moeten werden geheuen	3092
24	abel moedige <i>ende</i> sterck tot allen arbey- den des volmaectheyt	3096
28	Dierste remedium hoe die impedimenten des ouderdoms genesen worden jnden ewangeliken mannen / ende dierste joncheit bider hulpen gods verniyent worden	3100
32	M Agisterium jnder genesinge des ou- derdoms ongemaken <i>ende</i> der reparacien der jonger joncheit <i>ende</i> versterckinge der verlorender naturen <i>ende</i> behoudinge des leuens te groeyene <i>ende</i> met blijder ghe-	3104

119rb6

Amen: De n is verlengd tot een regelvuller.

119rb7

Hier begint het tweede boek van De consideratione quintae essentiae omnium rerum. Een ruimte ter hoogte van ongeveer drie regels is tussen het slot van het eerste en het begin van het tweede boek blanco gelaten.

119va	sontheit totten lesten termijn toe ons leuens die ons van god geset is Dat ghy	3108
4	neemt <i>quintam essenciam aque ardentis</i> gerectificeret jn vase circulacionis geric- tificeret totten alder hoechsten goeden roeck	3112
8	gelijc dierste boeck aller openbaerlickste leert In dat water suldy gieten <i>quintam</i> <i>essenciam auri ende peruarum</i> Ende deser godli- ker potien sal een oude mensche besigen	3116
12	tsmergens <i>ende</i> tsauonts telcker reysen tot ter groetten van eender volder noten Ende bynnen luttel dagen sal hy comen tot soe groter gesontheit / <i>ende</i> openbaerlick sal	3120
16	hy geuoelen weder gecomen te wesene totter crachten <i>ende</i> state van vijftich jaren of veertich jaren <i>ende</i> hy sal hem verbliden dat hy gecomen is totter	3124
20	jerster joncheit Dit <i>magisterium</i> is te ge- bruyken sedichlijc <i>ende</i> selden / dese voerseide	3128
24	<i>quinta</i> essencia op dat alleen die verhael- de joncheit behouden gesontheit weder maecte materie jn haer wesen sonder	3132
28	notabel vermeerderinge of vermindernisse gehouden worden Ende het is noet jn dese magisterio te leren dat hy besige goeden wijn jn sijnre etingen jnden welcken	3136
32	geaffigeret sy <i>quinta</i> essencia auri <i>ende</i> per- uarum gelijc dierste boeck geleert heeft Dander <i>remedium</i> tegen die doot <i>ende</i> dat <i>magisterium</i> jnder suscentacien der doder	3140
119vb	I N dit capittel soe noemen wy die dode niet simpelick mer die ghene vanden wolc- ken wy ten lesten wanhopen vanden leuen die der doot alsoe by sijn als dat sy van den medecijn meesters after gelaten sijn <i>ende</i> vanden wercken des leuens afgeset alsoe	

119va15	<i>De kopiüst schreef eerst val; de l haalde hij vervolgens met twee dunne diagonale streepjes door, en schreef er de nasaalstreep voor n boven.</i>
119va16	<i>Voor veertich is is doorgehaald met een diagonale streep.</i>
119va17	<i>Tussen tot en ter is met een horizontale streep doorgehaald: joncster salicheit.</i>
119va31	IN: <i>De gerubriceerde I staat in de linkermarge tegen de tekstkolom aan, en loopt in de ondermarge door.</i>

4	dat sy oec nyet en gebruiken haren synnen nochtan dat sy een luttel verslijnden mo- gen Desen doden soe laet ons jn aenscou- wen te hulpen comen jn dien alsoe dat hy geringe genoeg verrijst <i>ende</i> spreect <i>ende</i>	3144
8	leeft ten sy dat <i>hem</i> toecoemt den lesten termijn die hem <i>van</i> god gegeuen js Ende dat magisterium van deser verwerkinge der doden is dat ghy <i>quintam</i> essenciam metter	3148
12	wolcker ghy bouen vernyent die joncheit der menschen den doden reyket met ter stont als sy jet jnder magen verslijnden of hoe dat is ontfangt jnvloeit der harten Die	3152
16	jfluxie der raden <i>vander</i> natuerliker hitten <i>ende</i> leuens <i>ende</i> ghy sult <i>hem</i> sien ver- risen openbaerlic <i>ende</i> sterck te maken <i>ende</i> conforteren als nv vertheret <i>ende</i> gestor- uen jnder natueren Ende eest dat ghy wilt	3156
20	dat dit ter stont gesciede <i>ende</i> jn enen ogenblick alsoe dat illusie geloeft worde wt haesteliker euidenten miraculen / soe hebt vanden crude celidonia wiens bloe- men <i>ende</i> vrucht sijn <i>van</i> guldender verwen	3160
24	wtgetogen vier elementen naden magiste- rium des jersten boecks / <i>ende</i> vanden elemen- ten des vuers soe settet jn die <i>voerseide</i> quin- ta essencia totter groetten eens terucorens <i>ende</i> ter stont als hy dat heeft jnder magen soe sal hy verrisen <i>ende</i> spreken Ende daer	3164
28	na conforteret <i>hem</i> metter reykinge <i>quinte</i> essencie <i>ende</i> hy sal gesont worden ten wa- re dat god geheelic woude dat hy storue Ende jc seg v jnder waerheit dat dit is dmeeste magisterium dat gedaen wort	3168
32	jn alder verwandelinghe der naturen Ende hier toe en js geen medecijn meester jn onsen tijt gecomen Mer jnder gebruy- kenissen <i>van</i> desen magisterio soe eest v noet gepresenteert te worden jnden dingen	3172
120ra		3176
4		3180

8	Tderde remedium jnder curen der lazerien ende sijnder verborgentheyt	
	W Ant die rechtuerdige god jn pijnen der sonden jn ons jngevloeit heeft	3184
12	die siecheit <i>ende</i> onder alle siec- te die plage der vermaledider lazerien <i>ende</i> den menscheliken geslechten onnoeme- lick / <i>ende</i> swaerder of jnden moede onmo- geliker is dan sijn cure want somwilen	3188
16	soe wort sy jngesynt van god als die laserie magni <i>ende</i> girsi die nummermeer genesen en mogen worden dan bider cracht	3192
20	des heren die die selue pringende js Mer wy spreken hier vander plagen der laserien die den menschen comen vander corrupcien	3196
24	der natueren mer nochtans metten crachteliken gebode des sceppers gehengelike sceppen- de Ende dese siecte mach twevoudich wesen Ten enen male van laserigen vader <i>ende</i>	3200
28	moeder Ten anderen male dat <i>ennich</i> van den vier principalen humoren onreyn wort <i>ende</i> jn ons gecorrumperet Dierste maniere	3204
32	is <i>wanneer</i> dat sy js vanden geslachte of zwaer of al heel ons <i>onmogelic</i> om te genesen Dander manier wort oec geseit <i>wanneer</i> sere zwaer voertgaet mer nyet	3208
120rb	al geheel <i>onmogelic</i> om te genesen / <i>ende</i> jn deser manieren soe meynnen wy vander curen der laserien Ende want dit capittel <i>ende</i> sijn cracht meer dan men gelouen mach wonderlijc	3212
4	js want jngeual der laserien geualt oec den meesten <i>ende</i> mogenden mannen Soe neemt met bewisingen der danckerheiden van god dese hemelsche heymelicheit Ende weet	3216
8	dat die seluer quinta essencia die nv geseit is metten toe doen van quinta essencia des gouts <i>ende</i> peruarum volcomelic geneset Of eest sake dat sy te seer <i>precederet</i> allen	3216

120ra12

Tussen siecheit en ende is een deel van de regel blanco gelaten ter breedte van ongeveer negen letters. De Latijnse tekst heeft op deze plaats het volgende: infirmitatum grandium percussuras [de grote ziekte van het treffen] – Rupescissa 1561, p. 127.

12	den tijt des menschen leuens soe dissilieren ontspringen sy die plage der laserien <i>Ende</i> die sake van desen is want sy omcna- get die gecorrumpeerde humores <i>ende</i> vas-	3220
16	tet van wat <i>condicien</i> dat sy sijn / <i>ende</i> ongelijke humores soe gelijct sy / <i>ende</i> die gecrencte humores soe maect sy gesont <i>ende</i> <i>conforteerse</i> <i>Ende</i> jnden geualle dat v <i>onuersienlick</i> ge-	3224
20	ualt die plage der laserien soe besiget <i>aquam ardentem</i> tot dat die <i>quinta essencia</i> bereit ware / want jc seg v jn <i>cristo ihesu</i> dat nyet alleen <i>quinta essencia</i> voerseit	3228
24	sijnde gesont en maect mer oec <i>aqua</i> <i>ardens</i> wt doet jnt geheel die <i>lasarien</i> of <i>dissimuleretse</i> <i>Ende</i> jc sal v seggen een groet <i>ende</i> <i>orbaerlic archanum</i> jnden	3232
28	meesterscap vander <i>laserien</i> te genesen Soe neemt <i>aquam</i> dat gemaect js ex <i>fragis</i> want het sijn wel rukende vruch- ten des mays / <i>ende</i> dat water heeft he-	3236
32	melsche cracht jnden <i>curen van lasarien</i> <i>Ende</i> weet dat vna met <i>quinta essencia</i> cureert die <i>lasarie</i> jn eender wonderliker	3240
120va	manieren / <i>ende</i> met <i>aquam vite</i> eest dat gy <i>quintam essencia</i> nyet en hebt / soe wercket	3244
4	wel / <i>Ende</i> ic heb ondersocht dat dit water is seer <i>menschelic conforterende</i> die nature <i>ende</i> die <i>mage verdrijuende</i> tvenijn vanden	3248
8	lichamen <i>ende</i> die <i>menstra</i> voert roept <i>ende</i> die <i>bernende humores</i> verdrijft <i>ende</i> geeft vele den concept <i>Dmagisterium</i> des <i>voerseiden</i> wa-	3252
12	ters <i>fragorum</i> wort aldus gemaect Neemt <i>ripe fragra</i> <i>ende</i> settet jn een vat die <i>nucis</i> <i>ende</i> latet <i>onreyn</i> worden dat gemaecte <i>ende</i> gedistilleerde water neemt <i>ende</i> besijget dat Die speciale dingen des waters sijn	3256
16	die humores der ogen of vorsche smetten van beyde dese humores te breken als die heete sake niet te seer bouen en gaet die tranen jn beiden saken wt te drogen / <i>ende</i>	

20	dat belette gesicht <i>van</i> beyde saken te clarificeren Ende jc heb gesien een wijf die versch geslegen was jn alle dat aensicht met puysten der slaender laserien ende heet makinge die allene metter was	3260
24	singen dees waters ter stont als by myraculen gesont gemaect was Ende sijn cracht is hondertvout wonderliker ende crachteliker met aqua ardente	3264
28	dan daer sonder / ende vele meer met quinta essencia Onthout dit want ghy en sult nyet dolen wilt god ende het en sal v geen noet sijn te gebruyken een ander werck der medecinen	3268
32	Dat vierde remedium tegen alle manier van quetsingen der huyt ende	3272
120vb	D At water der god- <u>scorftheiden</u> liker werckingen dat ic v bouen geleert heb nerstelick te maken jnt jerste boeck jnt dertiende canon jn die achte conste die begint die scepper der heymelicheden god gesont maect alle maniere der scorftheden ende wtganck jnder huyt Die siec- heit des heiligen ende crustas jn handen armen ellemboge halse ende scouweren dyeen ende scheenen ende voeten	3276
4	oeck jnden leden al heel afneemt ende cureert of wanneer die arme ewagelike mannen gaen al prekende jnder werelt ende worden gequets jnden voeten	3280
8	cum alleen gecalcineerden tartaro sellen sy ter stont genesen worden want het heeft die cracht quinte essencie want het is van gelijker naturen / want dwater der godliker werckingen dat maect gesont alle scorftheyt ende spiginen want het is van node	3284
12		3288
16		3292
20		

120va32 medecinen: *De laatste n is verlengd tot een regelvuller.*

120vb2 scorftheiden: *Is van de tekst gescheiden door middel van een dun streepje.*

120vb9 *Tussen heiligen en ende is een deel van de regel blanco gelaten ter breedte van ongeveer negen letters.*

120vb14 mannen: *De kopiist schreef eerst maken, zette toen een kruis door ken, en schreef er daarna nen achter en voegde boven de a een nasaalstreep toe.*

	dat sy gebruiken dese voerseide quinta essencia	3296
24	of doch aqua ardente op dat die jnwendi- ge humores gepurgeret mogen worden / ende tot wonderliker eendrachticheiden gereduceret ende om te purgeren die humores die sondigen	3300
28	pro als bequaem js ende beneden gedistin- gueret sal worden welcke purgerende dingen ghy nemen sult ende vanden tafelen des jersten boecs wt haren canon	3304
32	Twijfste remedium tegen die gycht ende dat magisterium om die te genesen	
121ra	A lle meesters hebben jn desen ge- condorderet dat die gycht coemt	3308
4	wt oueruloedicheden der lymmige humoren die slutende sijn die gange die cracht der zielen der geuoelender ende beruerlike cracht Ende sy hebben alle geseit dat die dingen die alte seer bernende droge ende haert sijn / sijn scadelic tot sijnder gene- singe / mer het is noet dat die curatiue	3312
8	dingen van deser siecten heet sijn nat getympert jn snydende die lymmicheit ende aentreckende die zenuen Ende want geen alsulcken dinck jn alle der naturen gevon- den en heeft geweest Hier om soe heb- ben luttel luyden geweset die deze consten	3316
12	kennen alder meest want sy is alte seer vniuersael te genesen Want alle jnsnydende ende wtjdelende dingen sijn	3324
16	cranckmakende meest deel ende gecrancte leden worden worden met alsulcken dingen verderft Mer die scepper der naturen god der glorien heeft gescepen	3328
20	jn hulpen des gychtichs mensche onse voerseide quintam essenciam die bouen alle din- gen jn deser werelt stercmaect ver- nyent tympert ende werct alle dingen	3332
24	die gescepen sijn totten gebruykenissen des lichaems Affigeret jn haer quintam	

28	essenciam van sommygen dingen die pur- geren fleuma <i>ende</i> ander lymige humores als een luttel euforbij of turbich of van vlier of croci ortensis <i>ende</i> dan son- der twijuel waer die siecte te genesen	3336
32	<i>ende</i> nyet belet en ware vanden gebo- de gods soe sal genesen worden die	3340
121rb	gychtige mensche dwolck is een wonderlic seggen dictum metter confortacien <i>ende</i> vernieu- wen der naturen <i>Ende</i> maect v een heete	3344
4	stoue nat met cruyden yna <i>ende</i> saluia die hebben die godlike <i>ende</i> hemelsche cracht om te conforteren die juncturen <i>ende</i> zenu- wen <i>ende</i> die muyskens <i>ende</i> die motiue	3348
8	cracht <i>Ende</i> eest dat ghy nyet en hebt bereyde quintam esenciam byder hant soe ge- bruyct den alder besten aqua ardente daer voer tot dat ghy dat bereydt hebt want	3352
12	allen dubio twijuel verdreuen js soe is aqua ardens een onbegriechlic wortel van genesen des lichaems <i>ende</i> der zielen des diers tegen alle siecte alder meest	3356
16	waer sy dier toe gevoecht js / als ic geseit heb van quinta essencia Soe continueert dat remedium want die siecte en behoeft nyet enen corten tijt mer sy sal genesen	3360
20	worden die jn langer tijt jnden arbeit der gesontheyt volherdt T seste remedium tegen die gene die ver- teert sijn jnden geheelen lichame <i>ende</i>	3364
24	alte seer besmet gelijc dat sijn die m enschen van seldender complexien lec- ker wijfs <i>ende</i> die kijnder cari thisici et	3368
28	E Nde dat genesen van ethici allen dingen <i>ende</i> onbedriechelijc js met quinta essencia want ic heb nv geseit dat sy conforteret die crancke nature <i>ende</i> tgene dat verloren is we- der maect <i>ende</i> tgene behoudt dat we-	3372
32		

	der maect js <i>Ende</i> eest dat ghy notabe- lic begert te weder maken jn enen	
121va	alte seer besmet <i>ende</i> mageren lichaem soe trect wt vanden cruyde celidonia vier elementen na dmagisterium des jersten boecs / <i>ende</i> dat element	3376
4	der luch dwolck is goede olie mengt jn quinta essencia of jn aqua ardente <i>ende</i> bynnen	3380
8	luttel dagen sal sy groeyende sijn by mira- culen weder vermaect <i>ende</i> wt meer dan men gelouen mach <i>Ende</i> het js geen dinck	
	jn deser materien desen remedien gelijct mach worden Beneden sal ic v leren jnt genesen febris acute conftererende spijs	3384
12	die die macilenti thisici <i>ende</i> ethici besigen Tseuende remedium tegen dfantas <u>sullen</u> tijke lijden dwase ymaginacien <i>ende</i> ver- drietelike becoringe der duuelen	3388
16	S Eker experiencie leert dat die colo- rijn menschen gegeuen sommigen	3392
	ymagenacien / <i>ende</i> die fleumate sommige anderen / <i>ende</i> die sangwijn jn sommigen anderen	
20	dingen veronledicht te wesene / Mer die gene die ouervloeyen jn colera dat sijn	3396
	die gene die bouen alle menschen ingewon- den worden jn ververliken gedachten want	
24	die humor alsoe seer opclymmet totter her- senen dat hy alle mogentheide der her- senen turbueert of verstoert <i>ende</i> maect	3400
	scadelike ymaginacien <i>ende</i> enen storm van wonderliken gedachten wakende <i>ende</i>	
28	slapende jnleydt <i>Ende</i> gelijc dat sijn die gene jn wiens lichame wyningen sterck gemaect <i>ende</i> alder meest	3404
32	waert dat sy waren van quaden wesene want alsulken menschen soe staen altoes	3408
121vb	die vianden by / <i>ende</i> haer heymeliken be- coringe soe werpen sy jnden toeloep van haren gedachten <i>Ende</i> als sy met desen temp-	

121va13

sullen: *Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje.*

121va31

Tussen *gemaect en ende* is ongeveer de helft van de regel blanco gelaten. *Het Latijn heeft hier:*
fluxit infortuniam Saturni [*vloeit het ongeluk van Saturnus*] – *Rupescissa* 1561, p. 131.

4	tacien gepijnnicht sijn soe worden sy gedwongen met <i>hem</i> te eten / met hem te spreken <i>ende</i> met <i>hem</i> te disputeren / oeck om dat sy vanden omstanders gehoert soudē	3412
8	worden <i>Ende</i> dit sijn die gene die vanden passien <i>melancolijns ende vanden vianden</i> gevexeret sijn <i>ende</i> somwijlen <i>wanhopen ende</i> doden hem seluen Die medecijne van	3416
12	allen desen die sonder alle twijuel ten ware tsake dat by auenturen bijden crachtigen geboden gods daer toe gemengt waerden die siecte is tot dat sy al geheel	3420
16	genesen waren is dat sy besigen sy dese <i>voerseite quinta essencia</i> of alder best <i>aqua ardens</i> tot datmen heeft <i>quintam essenciam</i> <i>Ende</i> jn dit <i>aqua ardens</i> soe doet een luttelken sene of <i>fumi terre</i> of <i>medulli</i>	3424
20	<i>ebuli</i> of <i>lapidis lazuli</i> / <i>ende</i> bernet dat besceydelyc want sonder twijuel dan suldy verlost worden of genesen volcomelic	3428
24	want <i>quinta essencia</i> en geneset nyet alleen volcomelic mer oeck <i>aqua ardens</i> met enen luttelkijn van dien dingen die die zwarte colerijn verdrijuen <i>ende</i> die zwarte oueruloedige colorijn purgeren / die mylte genesen / die zwarte scare der ghedachten verdrijuen / <i>ende</i> dat droeuige <i>ende</i>	3432
28	<i>melancolijn</i> harte blijde maken / die hersenen <i>ende</i> al sijne pijnnen reyn maken / die blijde gedachten jnleydt / die <i>conste</i> der viantliker <i>temptacien</i> afhaelt <i>ende</i> te niette doet die <i>wanhopenden ymagenacien</i> / <i>ende</i> doet vergeten alle quade dingen / <i>ende</i> weder	3436
32	om leyt den mensche tot natuerliken zyn Dat achste remedium tegen die vreesse ongestanticheyt destructien des herten <i>ende</i> verliesinge der stercheyt <i>ende</i> dat magisterium te vernyeuwen stouticheyt stercheyt <i>ende</i> crachte	3440
122ra		3444
4		3448
8		

	I C en heb v nyet jn jdelheyden geseet	
12	dat onse verstant nyet begripen en mach	3452
	noch oeck onse tonge wtspreken die won-	
	derlike crachten die god gescepen heeft jn	
	quinta essencia ende nyet alleen jn dier mer	
16	oeck jn haerder moeder dat jn jn aqua ar-	3456
	dente H ier om neemt peoniam ende herbam	
	angelicam die anders heet angelaria ende sof-	
	feraeen ende quintam essenciam peruarum ende	
	menget met onsen quinta essencia dat is	3460
20	jn onsen hemel soe sal die mensche haes-	
	teliken als by miraculen die vreesen verlie-	
	sen die alte seer van vreesen gecastijt	
	was / ende verhalen sijn stercheyt die hy	3464
24	wt vresen verloren hadde / ende aen nemen	
	stouticheit versmaden die doot / ende en	
	sal jnden periculen nyet vresen mer	
	sal bouen manier stout worden alsoe	3468
28	dat dien mensche duncken sal dat hy be-	
	reert is wreede mueren te doergaen G e-	
	loeft den genen diet besocht heeft want	
	jc segge v voerwaer die waerheit H ier	3472
32	omme eest een cantele vanden prinche des	
122rb	korstens volcs als hy strijden sal dat hy	
	jn cruyken of vaten heeft bereyt aquam ar-	
	dentem dat hy enen jegeliken kemp geeft	3476
4	een half croes of daer om trent eer sy	
	totten strijde toe gaen E nde dat archanum	
	sal van allen menschen der kerken verbor-	
	gen worden ende oeck die prinche of die	3480
8	ghene die alsulcke dingen ministreren	
	en sal nyemande dit	
	Dat negende remedium om wech te ja-	
	gen die maleficia ende die vianden	3484
12	D Ie scriftuer jn thobias boeck jnt	
	tseste capittel leert ons openbaerlic	
	bider cracht die van gode jnder zielen ge-	

122ra10

IC: De gerubriceerde I staat in de linkermarge tegen de tekstkolom aan, en loopt naar onder door. De letter is voorzien van enig penwerk.

122rb9

Na dit ontbreekt het werkwoord; het Latijn heeft op deze plaats reuelare, 'openbaren'. Zie Rupescissa 1561, p. 134.

16	scepen is te mogen <i>ende</i> oeck <i>jnden</i> werck te veriaegen die vianden <i>ende</i> te verdrijuen die woninge der vianden gelijck vten ge- bode des engels raphaels <i>jn</i> dat achste capittel heeft geleyt een deel vander	3488
20	leuere op die colen <i>ende</i> heeft die <i>viande</i> veriaecht <i>Ende</i> dit engel raphael <i>jnt</i> ses- te capittel seyt eest tsake dat ghy op die colen legt een deelken van enen hart <i>van</i>	3492
24	enen visch dat sal verueren al die geslach- te der duuels het sy <i>van mannen</i> of <i>van</i> wijuen alsoe dat sy daer voertaen nyet toegaen en sullen <i>Ende</i> die galle is goet	3496
28	om te smeren die ogen <i>jnden</i> wolcken albugo <i>js</i> <i>ende</i> sy sullen gesont worden Hier om die cracht die <i>van</i> god gesce- pen <i>js</i> <i>jnden</i> lichaemliken dingen <i>js</i>	3500
32	crachtich om te veriaegen alle geslecht der duuelen het sy <i>vanden mannen</i> of <i>vanden</i>	3504
122va	wijuen <i>Ende</i> <i>js</i> die maxima die die doc- toers der heiliger scrift moueren <i>js</i>	3508
4	of die duuels <i>jnder</i> waerheit mogen veriaecht worden ouermits alsulcke cracht die <i>van</i> god gescepen <i>js</i> <i>jnden</i> lic- hameliken dingen <i>Ende</i> nyemont <i>van</i> <i>hem</i>	3512
8	en <i>js</i> die <i>jc</i> gesien heb jet te geoelen dan dat <i>van sommigen</i> dingen ouermits alsulcken cracht onsen lichaem wort ge- disponeert dan die duuels nyet en <i>vijn-</i> <i>den</i> <i>ennige</i> melancoliken humoren of die	3516
12	bequaem <i>js</i> om te wercken <i>jn</i> ons <i>ende</i> by dier cracht anders die <i>viande</i> <i>van</i> ons nyet veriaecht te mogen wordene	3520
16	Mer wat die <i>menschen</i> daer af meynen mogen / dit is geloeflijc <i>ende</i> als een kor- sten leringe te gelouen <i>van</i> ons / waer tsake dat wy op die colen leyden die	3524
20	deelen <i>van</i> enen hart <i>vanden</i> vische sij- nen roeck daer af verueret alle ghe- slachten der vianden het sy <i>van</i> enen <i>man</i> of wijue / alsoe dat sy tot <i>hem</i> nyet we- der toegaen en mogen <i>ende</i> alsoe dont- ganck der <i>geenre</i> die spreken totter ques-	3528
24		

	<p> tien dit dinck want sy hebben gesien dat die duuels geesten sijn sonder lic- hamen <i>ende</i> sy en hebben nyet mogen be- gripen dat die lichamelike cracht mach jnbrengen natuerlic een geweldige werckinge jn een geestelike engelsche substancie Den wolcken wy <i>contrarie</i> seg- gen dat god der glorien heeft gescepen jnden engelschen geesten <i>ende</i> jnden geest des menschen een geuoelike cracht die nyet vleeschelic en js mer geestelic <i>biden</i> wolken sy onder geworpen worden <i>dien</i> liden <i>ende</i> wer- kinge der lichameliker dingen der crachten <i>ende</i> der werkinge des helschen vuers / <i>ende</i> dat is onse geloue Ende dat onsen geest bij- der sceydingen na den afsceyden vanden lichame heeft alsulcke geuoelike cracht en is nyet een <i>openbaer</i> sentencie mer een expresse <i>stemme</i> des alder heilicsten leerers <u>Sunte Augustijns</u> als hy jnden boeck vanden geeste <i>ende</i> zielen met expres- ser stemmen leert Ende want die gemeynlike meynende jn dien bedrogen sijn dat sy niet en dencken dat die lichamen nyet en werken jn die geesten mer die lichamelike wer- kingen die geen lichamen en sijn / mer die dingen die byder geestelicheit werken- de sijn mogen met gelijker geuoelender werkingen ten jersten den engelschen geesten of der menschen gelikerwijs geap- pliceert worden <i>ende</i> daer om sullen wy ouermits haer crancke tegenworpen coniegu- ren afgaen vander waerheit des texts der bybelen Mer eest dat wy die manier van werken nyet en begripen soe sullen wy <i>on-</i> sen moet vangen jnden dienst <i>cristi</i> <i>ende</i> jn der eeren der scifturen gods / Ende op dat ghy als een mensche gods claerlic begripen </p>	<p>3532</p> <p>3536</p> <p>3540</p> <p>3544</p> <p>3548</p> <p>3552</p> <p>3556</p> <p>3560</p> <p>3564</p> <p>3568</p>
--	--	---

122vb8

en: *De kopiist schreef eerst ende, maar haalde toen de nasaalstreep met enkele diagonale haaltjes weer door.*

122vb10

Sunte Augustijns: *De woorden zijn heel dun onderstreept met zwarte inkt.*

	mocht wat ic seg soe geloeft alle kor- stene menschen toe te horen dat geen dinck gescepen en js om dat sy simplic eeen- voudich soudē sijn met dier eenvoudic- heit daer sy eenvoudich af geseit js	
32	want eest alsoe daer om neyget ende vallet alle gescepen dinck byder godliker eenvou- dicheyt Hier om wat eest dan wonder	3572
123ra	dat alle engelsch geest die heeft lanck breet ende diep lichamelike dimensien nyet en heeft oeck yemant sonder lichaem der geuoelender mogentheit bider wolker	3576
4	sy vanden werckingen die niet en sijn des lichaems mer meer der formen sy liden ter- stont den mensche verstant hebbende schijnt fantaserich te affirmeren tgene dat contrarie	3580
8	js Hier om seg ic metten engel dat die werckinge van sommigen lichameliken din- gen wt extriceren alle dat geslechte der vianden Ende waerachtelic ende geheelic die	3584
12	viande veriagen Ende sommige werckingen mishagen hem ende die sommige behagen hem Ende en geloeft nyet dat ic alsulcke dingen van nyens seye Want jnden collacien	3588
16	der vaderen soe seit een heilich abdt / dat die sommige vten onreynnen geesten ende vlescheliken begerten ende oncuyschen wer- ken der menschen ende der wijuen tsamen	3592
20	verbliden / al eest dat sy wt hem seluen niet en hebben lichamelike saet daer sy natuerlike mede winnen mochten om dat sy geen lichamen en hebben nochtan	3596
24	soe nemen sy aen die figuer van eender vrouwen lichaem ende doen oncuysheyt metten mannen ende ontfaen der mannen saet Daer na soe nemen sy aen geli- kenisse van eens mans lichame ende alsoe	3600
28	doende oncuysheit metten wijuen soe win- nen sy kijnder vten menscheliken sade Hier om gelijc die heilige abdt seyt hoe dat	3604
32		3608
123rb		

	sy alsulcken <i>obscennitalibus</i> wercken verbliden mogen ten ware dat sy hadden	
4	geestelike geuoelende <i>substantie jnden wolcken</i> sy vanden werckingen liden moeten	3612
	Hier om willen wy laten die gene die	
8	opinerende sijn jn <i>jdelheiden ende</i> laet ons seggen dat die openbaer <i>expirience</i>	
	leert dat die duuels <i>hem</i> verbliden <i>ende</i> genoechte hebben jn <i>dingen</i> die sijn vander	3616
	<i>complexien saturni ende</i> der mannen alder meest <i>ende</i> <i>martis nigromancie</i> die gemeynlic	
12	<i>jnden</i> wercken houden <i>scade ende</i> quade <i>constillacien van</i> tween quaden planeten <i>saturni martis</i> <i>ende</i> oec der manen <i>ende</i> dicwijn	3620
	qualic vanden viant gequelt worden gelijk openbaer <i>js jnden</i> vallenden <i>ende</i> anderen die gequetst worden nader be-ruerten <i>ende</i> fluxien vander manen want	3624
20	alle <i>nigromancie</i> werken die bequaem sijn om te gokelen sijn onder die <i>substantie</i> vander manen <i>ende</i> anders en souden die duuels den gokelaers nyet by staen	3628
24	noch sy en souden jn haren quetsingen geen hulpe geuen <i>Ende want saturnus</i> heeft die <i>jnfluxie van</i> lode <i>van</i> erden zwart <i>doncker</i> verborgen <i>stinckende jnvloeyende</i>	3632
28	op die steden die onder derde sijn zwart <i>ende</i> <i>stinckende ende</i> zwarte buschen <i>ende</i> eenlike veruerlike woensteden <i>ende</i> jn desen soe <i>conuerseren</i> die duuels gerne gelijc	3636
32	geprobeert wort jnder vaders <i>collacien</i> <i>Ende</i> want die mane heeft die <i>jnfluxie</i>	3640
123va	bouen der nacht <i>ende</i> alte grote vochticheit <i>ende</i> gangen <i>ende</i> vieruoudige wegen <i>ende</i> jn alsulkenen soe <i>conuerseren</i> die duuels	
4	<i>ende</i> sy worden bewijst haer na volgers Mer die dingen die vander naturen <i>Iouis</i> sijn schoen goetwillich <i>ende</i> die meshagen <i>hem</i> allene <i>ende</i> sijn dien <i>contrarie ende</i> natuerlic soe vlien sy die vresen haer <i>influxie</i> Mer het is openbaer vanden dingen die jn deser werelt sijn die <i>sommige</i> sijn die voer te betekenen schijnen	3644
8		3648

12	die hemelsche glorie <i>ende</i> die sommige <i>sijn</i> die <i>figureren</i> den staet der ewiger hellen <i>want</i> die sonne jupiter <i>ende</i> gout <i>ende</i> alle dingen die blide maken voerfigureren die	3652
16	glorie des groten gods ouermits die redene des lichts der claeurheit <i>ende</i> glorien <i>Ende saturnus niger / ende</i> die besmette mane <i>ende</i> zwarte <i>ende</i> dat warde dinck des zwan-	3656
20	ten voerbetykenen die <i>condicien</i> vander hellen <i>Ende</i> hier af eest dat die duuels als die gene die verdoemt <i>sijn</i> <i>ende</i> vol	3660
24	vanden helschen toerne hebben jn hate die claeurheit <i>ende</i> die glorie gods / te wetenen die reale blijschap der heiligen <i>ende</i> sy heb-	3664
28	ben oec jn hate die figuerlike <i>ende</i> me- de deelachtige blijschap der werelt dat js die sonne <i>ende</i> <i>sijn</i> claeurheit <i>ende</i> alle dingen	3668
32	die blide maken bider manieren <i>van</i> eender voetsporen <i>figueren</i> <i>ende</i> beelde mede deelach- tich <i>sijn</i> der glorien des paradys Hier om	3672
123vb	vresen sy die hemelen <i>ende</i> die hemelsche woninge <i>ende</i> sy hebben behagen jn doncker- heyden <i>ende</i> scaeyen / jn gramscapen jn droef-	3676
4	heyden / jn melancolijn <i>ende</i> jn anderen dingen die voergaen die <i>complexien</i> der hellen Mer nv met onser quinta <i>essencia</i> aldus hemels	3680
8	gemaect <i>ende</i> tot soe goeden roeke gebracht meer dan men gelouen mach alsoe dat sy schijnen mede deelachtich der glorien des pa-	3684
12	radijs <i>ende</i> te verbliden den mensche / <i>ende</i> te verjagen fantastike droefheyte die die du- uels minnen / soe eest openbaer dat sy te-	3688
16	gen seyt der <i>condicien</i> der vianden <i>ende</i> die ver- veret <i>ende</i> verdrijft vanden mannen <i>ende</i> wijuen / <i>ende</i> alder meest daer toe sal sy crach- telijcste worden met quinta <i>essencia</i> auri <i>ende</i> <i>peruarum</i> / <i>ende</i> metten sade <i>van</i> enen cruyde	

	naschalan want dat saet wort vanden al-	
	der beste meesters geheyten fuge demonum	3692
20	verjagen der vianden / ende het is mennichwer-	
	uen beuonden dat dat saet alleen verdrijft	
	die moeyelike vianden woningen der hu-	
	sen / ende jn onsen tijden den jncubum viant	3696
24	van enen meysen veriaecht heeft / ende	
	sijn alder sterkste werkinge js / eest	
	dat tsaet alleen vergadert wort metten	
	cruyde want het geeft jn hem seluen die	3700
28	jnfluxien jouis ende solis ende der plane-	
	ten vanden wolcken die vianden vlien ende	
	versaken die influencien ouermits den	
	voerseiden redenen Ende want die heilige scrijft	3704
32	jn tobyas boeck of oec elder nyet en	
	noemt dien vis / ende worden die vianden	
	verdreuen met sijnder harten leuer ende	
124ra	roeck soe heeft die arbeit der philoso-	3708
	phen mits vele experiencien beuonden	
	waer tsake datmen had die galle van en-	
4	nigen vis ende alder meest saringrani-	
	jn een busch juniperi ende ennige waren	3712
	die begokelt of vanden viant gemali-	
	ficeret ende geboden waren / soe sullen sy als	
8	sy slapen gaen setten die galle op die colen	
	ende laten thuys volworden metten roeken	3716
	soe sullen verdreuen worden alle die fasti-	
	nacien gokelien ende maleficien der duuels	
12	ende oec die duuels seluer / Mer die	
	cracht juniperi js aldermeeste ende seer	3720
	wonderlic alsoe waer tsake dat ghy	
	maecten een vuer vanden houte des ju-	
16	niperi ende jn die assen een leuende cole	
	vten houte van juniperio ende dect dat met	3724
	een luttelkens houts gelijc een bernem-	
	tixonem ende na een jaer suldi	
20	daer genoegh vijnden van vuere / ende dat	

124r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur j 5 aangebracht.

124ra15

een: De tweede e is superscript geschreven.

124ra19

tixonem: De tweede i is superscript geschreven. Tussen tixonem en ende is de regel blanco gelaten ter breedte van ongeveer acht letters. Er lijkt geen sprake van tekstverlies; het Latijn heeft hier tixonem ardentem [een brandend stuk hout] – Rupescissa 1561, p. 142.

	is seer wonderlic ende groet / ende sijn gumme	3728
	is euforbium te wetene die metter wol-	
24	ker die scrijvers scriuen sprengende van hem op tpargament dat sy scriuen sullen	
	Ende dat wort openbaerlic bewijst want	3732
	sijn cracht en mach jn ene nyet wtge-	
28	put noch verteret worden vanden vuere soe heuet edel radicael vochticheyt	
	ende orborlic tot onsen leuen / ende vanden	3736
	alder besten planeten soe neemt sy haer	
32	influxie Ende die filosofhen die met vele experiencien geleert sijn hebben geseit	
	dat die galle van enen zwarten honde die	3740
124rb	een manneken js alsoe seer stinct ende mes-	
	haecht den duuels waert datse jnden	
	huys gespreyt worde ter stont soudent	
4	die malificien cesserent die duuels wech	3744
	vlien ende egeen fascinacien en mochten	
	jn dat geheel huys gescien Ende sy hebben	
8	geseit dat die honde alsulcke detestacien ma-	
	ledictien hebben jnden bloede / waert tsake	3748
	dat van dien die weegen des huys ende dat	
	huys besprenget worde dattet huys ver-	
12	lost soude worden van allen maleficien / ende	
	die duuels ende haer macht sullen veriaecht	3752
	worden jn geender andere maniere dan die	
	duel veriaecht was vanden roeck van	
	der leueren des vis gelijc geseit js jn thoby-	
16	jnt tseuende capittel Mer eest tsake dat	3756
	ander maleficien sijn wt boenen eekelen	
	ende ander vruchten of vten naelden daer	
	die dootcleder mede geneyt worden vanden	
20	genen die maleficia doen soe salmen besor-	3760
	gen die te destrueren of men sal die wo-	
	ninge laten eest datse bijden voerseide natuer-	

124ra31 met: *Op deze plaats is eerst nyet geschreven. Dit is doorgerhaald met een horizontale streep, waarna met erboven is geschreven. Zie ook hieronder.*

124ra32 sijn: *Op deze plaats is eerst en geschreven. Dit is doorgerhaald met een horizontale streep, waarna sijn erboven is geschreven. Deze verbetering hoort dus bij de voorafgaande: in plaats van die nyet vele experiencien geleert en hebben, wat er eerst is geschreven, moet de huidige lezing, die met vele experiencien geleert sijn[,] hebben... in de plaats komen.*

124rb12 veriaecht: *De horizontale streep van de t loopt ver in de rechtermarge door.*

24	like manieren nyet genesen en mogen worden Ende die philosophen hebben geseit waer tsake dat ghy sloet jn een riet	3764 3766a
28	kanna <i>argentum viuum</i> ende dectet dat ende settet heymelic onder een gemaleficeerde bedde dat die cracht der fastinacien cesseren soude Mer dat korstelic <i>remedium</i> js dat ghy vanden exorcisten die bezweren	3768
32	ende <i>compesters</i> der heiliger kerken die die macht vander heilger kerken ontfanen hebben alsulcke duuels doet veriagen jnden name ons heren ihesu <i>cristi</i> / ende te scuwen	3772
124va	alle suspecte <i>remedium</i> ende dat den geloue contrarie is ende vander heiliger kerken verboden Ende alle dese dingen die geseit sijn	3776
4	of geseit sullen worden sijn geseit metter correctien der heiliger kerken / nyet anders seggende dan die heilige hem seit ende confirmeert	3780
8	Dat thiende <i>remedium</i> tegen die luse joexzel ende luttel die jnden lichaem ende anderen deelen groeyen	3784
12	D At vuetsel vanden groeyen der luy-sen ende joexzel ende heetmakingen jnden menscheliken lichaem js die onreyn makinge der humoren Die nature wtworpt die onreyne humores doer die gaetkens der huylt ende jnden orificie der gaetkens / ende als die humores gecorrumperet sijn soe worden gewonnen die wormen joexzel ende hittinge der huylt dye den mensche quellen ende en laten hem nyet slapen ende want sy vter corrupcien groeyen / soe en eest geen seker medecine jnder werelt die bat ende wonderliker ende bequameliker geneset dan die medecine die vanden on-	3788 3792 3796
24		

124rb31

compesters: Lezing onzeker; er zijn geen parallellen elders in het handschrift. Het Latijn heeft praesbyteris – *Rupescissa* 1561, p. 149. Mogelijk is in de legger een p (van priesters?) verlezen voor een 9-afkortingsteken, voor con of com.

124va17

gaetkens: De staart van de g loopt met een krul ver in de linkermarge door.

	reynmakingen bewaert <i>ende</i> vertert die	
	corrupte humores <i>Ende</i> dat met onser <i>quin-</i>	3800
28	<i>ta</i> essencia / <i>ende</i> eest tsake dat ghy onse	
	<i>quinta</i> essencia bider hant nyet en hebt soe	
	gebruyct daer vore dalder beste <i>aquam ar-</i>	
	<i>dentem</i> want daer jn is die cracht gods <i>ende</i>	3804
	by <i>sijnen</i> gebode en laet sy nyet doode vlees	
32	onreyn worden of vischen waert dat sy	
	daer jnne geleyt worden <i>Ende</i> eest tsake	
	dat ghy jn haer houden moecht doode	3808
124vb	dingen sonder vernyelen soe proeft <i>ende</i>	
	geloeft vele sterckeliker jn haer te hou-	
	dene leuende vlees sonder onreyn worden	
4	<i>Ende</i> dit is tgene dat vicht tegen der on-	3812
	reynmakingen <i>ende</i> heetmakingen joex-	
	zele <i>ende</i> groeyinge der luysen / <i>Ende</i> als	
	mijne sterflike vianden tonrechte <i>ende</i>	
8	tegen god my houden jn banden jnden al-	3816
	der donckersten kerker bijndende met desen	
	passien meer dan <i>men</i> gelouen mach / want	
	dat lichaem waert gecorrumperet vander	
12	quaetheyt der hitten des kerkers <i>ende</i> des	3820
	ysers Soe aenroep ic die goedertierenheyt	
	der diennaren om te hebben <i>aquam ardentem</i>	
	van enen heiligen man gods die gods vrient	
16	<i>ende</i> die mijne js <i>Ende</i> als ic alleen daer me-	3824
	de salue ter stont bynnen een ogenblick	
	soe ben ick genesen Mer ic sal v leren	
	hondertuoudich te maken / want waer tsake	
20	dat ghy jn aqua ardente inmengede quic-	3828
	siluer <i>ende</i> scafisagrium soe sal sijn cracht	
	bouen maniere vermeerdt worden om wt	
	te doene die luysen alsoe sere dat sy	
24	byden roke alleen gedoot worden / <i>ende</i>	3832
	oec is den roeck des argenti viui die	
	sake daer af alsoe dat die cracht gods	
	schijnt haer als by miraculen geopenbaert	
28	te wesene <i>Ende</i> eest tsake dat ghy argen-	3836
	<i>tum viuum</i> jn doet jn dwit vanden eye	
	<i>ende</i> dat sterckelike mortificeerde met	

32	rueren / <i>ende</i> ghy dat al tsamen met enen gordel hielt jn een lijnen laken om dat argentum viuum nyet wt vallen en soude of anders zyns <i>ende</i> dat ouer v droecht alle die luysen sullen vlien	3840
125ra	vallen <i>ende</i> steruen dwolck seer miraculoes is / <i>ende</i> ic hebt seluer geproeft <i>ende</i> waert dat ghy daer scafisagriam jn dedet	3844
4	soe soude sijn cracht alsoe vele te sterker sijn <i>Ende</i> het is te weten byden genesen vanden luysen dattet somwijlen	3848
8	mogelic is dat sy somwilen pynnigen totter pinen des doots toe gelijct geseit wort jn dat achtste capittel actuum	3852
12	dat die engel gods sloech herodem om dat hy god geen eere bewijst en hadde <i>ende</i> alsoe waert hy vanden wormen verteret <i>ende</i> hy sterff <i>Item</i> gelijc men oeck heeft jnden conniten <i>Die</i>	3856
16	keyser van romen en mocht met geenrehande medecijne verlost worden vanden luysen / <i>ende</i> hy waert van hem omknaecht <i>ende</i> hy sterf <i>Ende</i> nv heb jck	3860
20	geseit een mogentlike genesinge ouermits quintam essenciam eest datmense heeft of by dat aquam ardentem <i>ende</i> die salmen nemen jn drancke <i>ende</i> saluen	3864
24	daermede den lichaem waert dat argentum viuum <i>ende</i> scafisagria daer jn gemengt worden om te mogen genesen	3868
	Dat elfste remedium om te genesen ende te verdriuen venijn ende om dat te scuwen	
28	D Ie plage des venijns wort genesen metten gonen dat hem alder meest contrarie is <i>Ic</i> vrage v wat dingen	3872
32	is contrarie der doot dan dleuen hierom niet stercker van dat jnder werelt gescepen js / tegen en seit den	3876
125rb	dootliken venijnne dan aqua vite <i>ende</i> alder	

	meest <i>quinte</i> essencie die ic geseit heb	
4	Arbeyt genoch <i>ende</i> louet god want niet en houdt dleuen <i>ende</i> vermeerderd <i>ende</i> be- waert die <i>contrarie</i> verdrijft sy ter stont als sy jnder <i>magen</i> is met enen <i>godliken</i> berueren soe loept sy aen tharte <i>ende</i> ver- druct die quetsinge / <i>ende</i> want sy js jn	3880
8	seer luttelen <i>commissen</i> strijde der wer- kingen metten venijn daer om worpt sy tvenijn vten lichaem of doch sy veriaget tvenijn vander harten Hier om jnstort die	3884
12	<i>qualiteyten</i> die den venijn <i>contrarie</i> sijn <i>ende</i> die tharte <i>conforteren</i> te wetene <i>quintam</i> essen- ciam auri et <i>peruarum</i> croci pionie nucum ale- orum tyriace optime rute feniculi <i>ende</i> rasa-	3888
16	ni Ende sijne cracht hondertfout gemaect worden / <i>ende</i> alle steenen die goet sijn <i>ende</i> or- baerlic om venijn te verdriuen doet jn die	3892
20	<i>quinta</i> essencia of jn aqua ardente <i>ende</i> sy sal houden haer cracht <i>ende</i> <i>proprieteyten</i> <i>ende</i> haer cracht sal vermennichtuoldicht werden want aqua ardens vermeerderd die cracht der coste- liker steenen <i>ende</i> aentrect na haer die heyme- like natueren <i>ende</i> werkingen van dien steenen	3896
24	Ende voert dat <i>remedium</i> al totter natuerliker medecinen js dat ghy <i>quintam</i> <i>essenciam</i> van allen	3900
28	dingen die tegen vechten den venijn toedoet jn aqua ardente of eest dat ghy hebt <i>quin- tam</i> <i>essenciam</i> Dese hemelsche medecine als ghy die leyt tot volmaectheyden soe	3904
32	setse jn een gelasen vat dat wel gesloten is alsoe dat nummermeer geens zyns wt waesdoemmen mach / <i>ende</i> als ghy vreest	3908
125va	met venijne gedoodt te wordene van sus- pecten knechten of vianden soe neemt ter stont des morgens een luttelken daer	3912
4	af jnden name ons heren ihesu <i>cristi</i> <i>ende</i> bewijsen gode danckbaerheyden <i>ende</i> die scerpheyt des venijns en sal v niet scaden	3916
8	Dat twelfste <i>remedium</i> tegen den quaer- teyn <i>ende</i> alle passien die groeyen jnden lichame der menschen wter <i>melancolien</i> <i>ende</i> dat <i>magisterium</i> om te purgeren die	3920

12	I N alle der werelt js die <u>¶ melancolie</u> medecijn meester geacht die meeste onder alle dander die ter stont bynnen luttel dagen mach veriagen vanden mensche den	3924
16	quartejn wolcke siecte geualt wt groter diuturnitate ende scade doet den armen ende belet den genen die haren heren dienen / tveriaecht blijscap ende jnbrengt droefheit ende sy jnleydt	3928
20	verteringe ptisicis ende oec dicwijle die doot Ende sommige die hem preken die mees- te te wesene die versieren ende seggen dat sijse geringe wech connen jagen want sy	3932
24	nyet en js / mer sy arbeyden te verbergen haer onwetentheyte seggende dat geen orbaer en js dat mense geneset want sere sterffelic is datter behouden wort	3936
28	Ende sy concorderen alle jn dien dat die quartejn groeyet wt vele oueruloedic heden die die melancolie corrumperet bynnen den lichaem Ende want die humor	3940
32	is erdich ende vander naturen des alder traech- sten saturni Hier om sijn die werken van deser siecten traech ende dueren jnden mees-	3944
125vb	ten deele meer dan een jaer lanck Hier om wildy dese siecte haestelike genesen ende jn corter tijt soe salse quinta essencia genesen Nv heb ic v geseit dat sy ver-	3948
4	teret die corrumpeerde ende oueruloedige humores ende weder om leydt die nature totter gelijkheit ende jnleydt blijscap ende veriaecht die droefheit want sy ver-	3952
8	iaecht van al der mylten die quaetheit Hier om als die sake af gehaelt is soe wort dat werck verdreuen Mer op dat geringe gesciede soe is dit dat genesen	3956
12	daer af als ghy nyet en hebt quintam es- senciam Neemt een pont vanden alder	

125va11 IN: De gerubriceerde I staat in de linkermarge tegen de tekstkolom aan, en loopt naar onder door. De letter is voorzien van enig penwerk.

125va11 melancolie: Is van de tekst gescheiden door middel van een dun streepje, dat aan de linkerkant gelijkenis vertoont met een verlengd paragraafteken.

16	besten aqua ardente <i>ende</i> daer doet jn medullam ebuli <i>ende maxime</i> albi / eest dat ghy van dien water hebben moecht soe geeft den siecken tsmergens <i>ende</i> tsauonts twe noten vol of myn <i>ende</i> voerwaer hy sal ter stont genesen worden <i>ende</i> dat suldy doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3960
20	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3964
24	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3968
28	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3972
32	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3976
126ra	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3980
4	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3984
8	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3988
12	doen tot dat hy genesen is Ende al eest dat dit is een alder waerachtichste ondersocht experiment tdinc jnden welcken dat is die sustentacie der cracht nochtans suldy hebben een gemeyn regel / dat ghy sult gaen totten elfsten canon des iersten boecs <i>ende</i> daer jn die tafel soe neemt die dingen die ghy wilt wt dien die die quaetheit purgeren <i>ende</i> doet een luttel jn aqua ardente <i>ende</i> besicht dat wijsselic seer luttel kens ontfaende op dat die materie alleynskens verdout mach worden <i>ende</i> alleynskens wtgedaen / want het is orbaerliker alleynskens te werken dan haestelike te bewaren die nature Die philosophen seggen dat enen tant wtgetogen van enen leuenden diere <i>ende</i> gedragen verlost van den quarteyn <i>Item</i> sy hebben geseit dat sock van enen cruyde dat heyt morsus galine rubee gedaen worde jn die nasen van den genen die den quarteyn lijden <i>wanneer</i> dat hy begint te lijden hy sal genesen wilt Dat dertiende remedium tegen ¶ <u>god</u> die impedimenten der medecinen <i>ende</i> tegen die periculen die geuallen mogen den medecinen die die medecinen ministreren <i>ende</i> tegen die scaden die den medicis jnden lichaem jngedaen worden	3992
16	V Anden beginsel der werelt soe en heeft die menichfoudicheit der natuerliker philosophanten metten alder zwaer-	3992

125vb33

te werken: Voor te is met een diagonale streep w doorgehaald.

126ra1

Die: De D is een cadelle die met enkele lusvormige halen ver in de bovenmarge doorloopt.

126ra9

god: Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje, dat gelijkenis ver-
toont met een verlengd paragraafteken.

	sten arbeiden nyet afgelaten bijden laxatiuen	
	medecinen jnden buyck Ten jersten op dat	3996
20	sy nyet en doen tgeual der crachten Ten	
	anderen op dat sy nyet en doden Ten dorden	
	alst noet ware dat sy crachtelic ende sonder	
	perikel jn verren deelen werken ende crachte-	4000
24	lijc van hem afleyden die corrupte humores	
	ende noeyt en hebben sy dese drie dingen	
	mogen vijnden volcomelic / want alle	
	heeft ter oge een geual der crachten cranck-	4004
28	makinge des lichaems annexe quetsin-	
	ge des lichts / ende alsoe en heeft noeyt een	
	seker mate mogen geuonden worden die met	
	gelike gewichte alle menschen geministre-	4008
32	ret mocht worden want die lichamen en	
	ontfaen nyet gelijc die werkingen	
	der giften dotis jn dunnen raris vasten	
126rb	ende dicke dingen Alsoe geuallet dicwi-	4012
	le dat tgene dat den sommigen salich-	
	lijc is tot sijnder gesontheit dat selue	
4	den anderen gescenct wordt tot sijnder	
	doot Ende tgesciet somwijlen want som-	4016
	mige medecinen laxatiuen sijn ende oec veninich dat	
	sy vander eender sijden quetsen ende van	
8	der ander genesen Ende onder die solempne	
	medecijn meesters soe hebben die alder	4020
	ouerste filosofhen geloeft aloe om	
	dat sy alder mynst schijnt te doene den	
12	val der crachten / ende geproeft wort die leden	
	te conforteren / gelijc johannes mesue jn sijnen	4024
	boeck van simpelē medecinen openbaerlic	
	tuycht Mer god van allen dingen heeft	
16	gescepen die quintam essenciam aque arden-	
	tis alder hoechste geratificeret sijnde per-	4028
	vas circulacionis gelijc jnt jerste boeck	

126ra26 *Na alle is de rest van de regel, ter breedte van ongeveer zes letters, blanco gelaten. Het Latijn heeft hier euacuatio [verwijdering] – Rupescissa 1561, p. 151.*

126rb1 *Alsoe: De A is ver in de bovenmarge verlengd. Omdat de rechterschacht op een l lijkt, was deze letter aanvankelijk vergeten. Hij werd later superscript naast de A geschreven.*

126rb6 *medecinen: Dit woord staat in een iets kleiner schrift in de rechtermarge, klaarblijkelijk omdat het in eerste instantie over het hoofd was gezien. Door middel van het verwijsteken Λ in de tekst en bij medecinen is de plaats ervan in de regel aangeduid.*

20	geleert wort vander alder bester goetheit te wesene <i>want</i> sy met <i>quinta essencia auri</i> <i>ende peruarum</i> alle humores gelijct <i>ende</i> doodt alle febres metter <i>administracien</i> van allen dingen die die corrupte humores maken waert	4032
24	<i>van</i> node dat sy <i>somwijlen</i> gemengt worden mits redene vander starcheit der siecten als sy behendichlike <i>ende</i> wijselijken ge- maect worden alle dese voerseide conuenien- cien soe scuwet sy / <i>want</i> <i>quinta essencia</i>	4036
28	<i>ende</i> oec aqua ardens waert datmen <i>quinta</i> <i>essencia</i> nyet en hadde behoudt die na- ture <i>ende</i> die vermeerdt sy <i>ende</i> engehengt nyet den val der crachten gescien Item	4040
32	<i>want</i> sy jnvloeyt der interfectien vanden medecinen dat leuen <i>ende</i> tegen seit haer noch- tan dat met haer die laxatiue geminis- treret worden als beneden getoent sal wor- den Ende <i>want</i> in allen beruerliken dingen	4044
126va	sy beruerliker <i>ende</i> doergancliker soe ley- det sy alder leuendichste alle medecinen met haer totten verren leden <i>ende</i> totten diepen leden <i>ende</i> van dien verren ste- den soe reduceret sy by miraculen alle scadelike humores Ende het is een an- der dat die medecijn meesters noeyt vol- comelic en hebben mogen scuwen jn	4048
4	der ministracien van laxatiuen medeci- nen al eest dat <i>sommaels</i> met wtspu- wen verdreuen wort / <i>ende</i> die hulpe der gesontheit wort verloren dat beneficie <i>ende</i> arbeit der <i>geenre</i> die dat ministreren mer dat by <i>quintam essencia</i> of by <i>aquam</i> <i>ardentem</i> Want die <i>quinta essencia</i> alleen	4052
8	der laxatiuen dingen jn onse <i>quinta es-</i> <i>sencia</i> of jn aqua ardente sonderlinge <i>geministreret</i> wort soe en wort geen wal- ginge jnder magen gewonnen of ghe- maect op dat tspotale tspotuwen dat op genomen is wtgedeilt mocht wor- den Het ware nochtan mogelic dat die humores corrupte die jnder ma- gen vergadert sijn oec wtgedeilt wor-	4056
12		4060
16		4064
20		4068
24		4072
28		

	den al spuwende / Nochtan confereret jn dien dat vele vten medecinen hebben vele venijns ende datsy somwile daer	
32 126vb	mede quetsen / want by dien dat aqua ardens ende quinta essencia tegen vechten den venijne soe en gehengen sy nyet dat haer natuer ennich hijnder heeft	4076
4	vanden venijne Mer nv wil ic geuen dat remedium tegen die periculen die ge- uallen mochten jnder ministracien vanden laxatiuen medecinen met quinta essen- cia of met aqua ardente / Want dierste	4080
8	boeck heeft nv geleert dat die laxati- uen medecinen veel crachteliker werken met quinta essencia of met aqua ardente	4084
12	dan sonder die Mer want dat alder waerachtichste is soe eest nv open- baer dat die quantiteyt der medecinen die geaffigueret wort van enen jegeliken	4088
16	te nemen sonder scade des doots vanden uppersten filosofhen Waert dat sy geministreret worde met aqua ardente soe souden sy den mensche doden want	4092
20	die medecine thienwerf meer wer- ken soude dan by haer seluen ende op dat ghy my geloeft soe sal ic v een exempel geuen Ic was seer sieck	4096
24	jnder borsten wt volheit der lymiger humoren ende ic dicteerden te maken pillen wt yerapigra ende euforbio cley- ne als boecweyt ende alleen drie pil- len wt dien settede ic jn een luttel-	4100
28	ken aqua ardentis ende die wreef ic jnt water metten vinger ende dat wa- ter nam jc jn die spaey vre seer sterck jnt eynde vander dorder vren des nachts	4104
32 127ra	soe heeft sy bijden wille gods gewracht na der middernacht ende recht by mira-	4108

126vb3

Voor heeft is met een horizontale streep hebben doorgehaald.

126vb5-6

ge-vallen: De kopiist schreef eerst ge-van, maar haalde toen de nasaalstreep voor n met twee klei-
ne diagonale streepjes door.

4	culen thienwerf voer den dach ende na die vijfste soe sliep ic ende stont op gesont ende blijde ende nyet gecrenct jnden gesichten noch jnden leden Hier om moeten die perfecte medeci merken	4112
8	waert tsake dat ic thien vanden voerseide seer cleynnen pillen genomen hadde dat sy nyet alsoe seer gewracht en souden hebben als nv die drie allene metter hulpen aqua vite Hier om eest wel te wachten dat een wijs medicus met aqua ardente alleen een pille den lidenden ministreren ende proeuen hoe vele deen werct daer na drie dat hy sonder perikel ontfanct dat experiment der medecinen tamen ende vanden personen die hy genesen soude hoe ende hoe vele die medecine werct jn alsulcken persoen dicke of dunne	4116
12	Mer anders en mach geen gemeyn regule gegeuen worden hoe mense geuen mach ende hoe allen personen van allen medecinen	4120
16	Wt desen eest openbaer hoe grote orbaerlicheit dat v is te nemen medecinen met quinta essencia of met aqua ardente want sy en crenct die nature nyet of sy en doodt nyet eest dat ghy wijse lijc proeft die crachten soe wtleydt sy van verren / sy houdt vanden venijne der medecinen ende en spuwet nyet wt ende luttel van venijnden dingen wort ontfaen ende dat lichaem wort waerachtelijc genesen	4124
20	Hier om heyt ic dit capittel den slotel der consten sonder wies slotel tverstant en moet hem nummermeer vermeten by desen boeck te ministeren laxatiue medecinen	4128
24	Tveertiende remedium tegen den gestadigen corts ende dat magisterium om die te genesen	4132
28		4136
32		4140
127rb		4144
4		4144

127ra16 perikel: *Is feitelijk aan ont-fanct vastgeschreven, maar is er door de kopiist van gescheiden door een diagonaal streepje /.*

127ra33 genesen: *De nasaalstreep voor de tweede n is een langgerekte krul in de rechtermarge.*

127rb1 Hier: *De stok van de H loopt in de bovenmarge door.*

8	A lle die waerachtige filosofhen decerueren den gestadigen corts te groey- en wt onreynnicheden des bloets ende gene- racien der humoren Hier om is dit tge- nesen van hem te purgeren dbloet ende alle	4148
12	sijn corrupcien / verdriuen ongeordineerde humores ende die ongelike humores te geliken die gequetste nature te repareren ende gerepareert te houdene Mer alle	4152
16	dinck soe werct ende veruult volcomelijc quinta essencia / Hier om is quinta essencia dat volcomelijc geneset den voerseiden gestadi- gen corts Want die experiencie leert	4156
20	bijder oge dat aqua ardens wtworpt die wa- terige ende corrupte humores des bloets / ende tsal houden doodt vlees van vier elementen nyet gepureert en wort met geraeyen vter	4160
24	materien totter gemeynliker gebruykingen Mer sijn quinta essencia volcomelic gerec- tificiert als sy nyet heet en is noch cout noch nat noch droge gelijc die vier elemen-	4164
28	ten soe geneset sy volcomelijc ende seker- lijc die meeste passie des gestadigen corts met quinta essencia auri ende peruarum Mer eest dat ghy dien corts volcomelijc	4168
32	genesen wilt soe hebt quintam essencia van menschen bloede alder hoechste gerectificeret gelijc dierste boeck volcomelijc leert	4172
127va	Sy is die desen corts alder volcomelicste geneset nyet alleen als sy gedroncken wort mer oec eest dat daer mede ende alle	4176
4	die cloppende aderen gesaluet worden Ende eest dan dat ghy dese twee quintas essencias tsamen geuoecht soe suldy waer	4180
8	achtige medecijne hebben Ende eest dat ghy sijn cure genesen vermeerderen wilt soe doet jn quinta essencia cassiastis of succum mercuri- alis jn een wijse portie ende ghy sult	4184
12	hebben volmaecte jntencie jnder genesingen Ende waert tsake dat ander humores oec sondigen metten bloede soe doet daer toe vten tafelen haer quintas essencias die tot dien	4188
16	genesen orbaer sijn ende god sal v helpen	

	eest dat ghy <i>hem</i> bidt Hier om settet jn uwer <i>harten</i> die <i>dingen</i> die geseit sijn	4192
20	<i>ende</i> ghy en sult geen gebreck hebben eest dat ghy wijselijc werct naden regulen die v <i>gegeuen</i> sijn jnt <i>jerste ende</i> jnt <i>ander</i>	
	Dat vijftiende remedium te- ¶ <u>boeck</u>	4196
24	gen den corts ouer den dorden dach ende dat magisterium om dien te genesen	
	D ie <i>terciane corts</i> is geproeft van den wijsen te groeyen wt groter	4200
28	<i>oueruloediger colere rubee ende onreyn-</i> <i>nicheiden Ende</i> eest dat ghy dien corts haestelijc genesen wils soe neemt <i>quin-</i>	
	<i>tam essenciam ende</i> eest dat ghy geen <i>quintam</i>	4204
32	<i>essenciam</i> en hebt soe neemt <i>aquam ardentem</i> <i>ende</i> daer doet jn een <i>luttelken reubarba-</i>	
127vb	<i>ri</i> of <i>aloes cretensis</i> of <i>andere dingn vten</i> <i>tafelen</i> des <i>jersten boecs</i> die die <i>coleram</i>	4208
	<i>rubeam purgeren ende</i> een goet deel van <i>endi-</i> <i>uuen ende</i> vanden <i>crude</i> dat <i>geheiten</i> wort	
4	<i>caput monachi ende</i> besicht dit water <i>tsmergens ende tsauonts ende</i> sonder <i>twiuel</i>	4212
	ghy sult geringe genesen worden	
8	Dat sestiende remedium tegen den dage- licschen corts ende dat magisterium om dien te genesen	4216
	A lle die meesters <i>conconderen</i> dat den <i>dagelijkschen corts</i> groeyt vter <i>on-</i>	
12	<i>reynnicheyt</i> van <i>fleuma ende</i> haerder <i>ouer-</i> <i>uloedicheit / want</i> <i>fleuma</i> is <i>cout ende</i> nat	4220
	mer onse <i>quinta essencia ende</i> als men die <i>nyet</i> en heeft <i>aqua ardens</i> heeft die	
16	<i>crachte</i> dat sy <i>ongeordineerde ende</i> alte <i>couden ende</i> <i>waterigen natten onreynmakin-</i>	4224
	<i>gen</i> wtworpt <i>ende</i> geneset Hier om dat jn haer een <i>luttelken euforbij</i> na die	
20	<i>regulen</i> der <i>wiser meesters</i> of van <i>vlier</i> of van <i>anderen dingn</i> die <i>fleuma purgeren</i>	4228

127va22

boeck: *Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje, dat gelijkenis vertoont met een verlengd paragraafteken.*

127va22-23

te-gen: *De staart van de g loopt in de linkermarge naar beneden.*

	vter tafelen des jersten boecs ende gebruyct dier tsmorgens ende tsauonts ende ghy sult by- der gracien gods comen totter gesontheyt	
24	Dat seuentiende remedium tegen den acutam febrem ende dat magisterium om dien te ge- nesen ende oec om te genesen die lunatij- ke dulle ende sotte	4232
28	E Nde want noet is jnden meesterscap der medecinen alle dinck het sy woerde of werken wijselijc te wegen	4236
32	want aqua ardens clymt op totten hoef- de ende gerne droncken maect / ende want febris acuta sonderlingen groeyet jnt	4240
128ra	regioen vanden hoefde soe wordet wt ge- sloten vanden meesterscap om te genesen febrem acutam Hier om eest v noet te	4244
4	hebben onse quintam essenciam jnt hoechste gerectificeret met quinta essencia auri ende peruarum ende vter ander sijden te hebben quintam essenciam van menscheliken bloede	4248
8	wel gerectificeret sijnde ende dat besicht jnden name ons heren ihesu cristi mengen de daer mede tsestendeel van onser voerseide	4252
12	quinta eesencia aqua rosate ende oec van fiolen van wegebrede ende oec van lactuyc ende ghy sult voerwaer hebben een perfecte medecine om dien corts te genesen Ende	4256
16	want febris acuta gemeynlijc groeyet wt gewelt der bernender coleren ende bernenden bloede wt zwarter verbernender coleren ende somwijlen wt een van desen / somwijlen	4260
20	tsamen wt twee / ende somwijlen tsamen wt drie / ende daer na die acuta febris jn den positiuo gradu comparatiuo ende superlati- uo vanden alder wijsten geuonden is allen	4264
24	dien gewegen sijnde soe suldy den siecken geuen quintam essenciam sanguinis want sy van allen hare specien tegen vecht der verberringen met sesten deel van onser quinta essencia ende hy sal geringe bijden werck gods ge-	4268

	nesen worden Ende als ghy den siecken een luttelken siet genesen soe doet jn quinta	
28	essencia sanguinis dat vijfte deel van onser quinta essencia / ende daer na jn meerder ge- nesingen dat vierde deel / daer na tdor- dendeel / daer na die helft / daer na myn	4272
32	van quinta essencia sanguinis totdatmen al geheelic besicht onse quinta essencia die	4276
128rb	bouen wtgeproken js Ende want febris acuta gemeynlic heeft een annexe veranderin- ge des syns ende die werkinge van allen fan- taserenden dingen daer suldy ouerleggen	4280
4	wolcke humores verbernt sijn die den corts maken want waer tsake dat die lidende seyden dat sy swarte dingen sagen soe is	4284
8	die zwarte colera <u>verbernt adusta</u> Ende waert tsake sat sy rode dingen sagen ende wtstortinge des bloets soe is dbloet sonder twiuel adust Ende waert dat sy somwij- len spraken van desen drien soe sondigen	4288
12	alle die voerseide humores Om te genesen frenesijn ende sijne dwaesheyte ende ver- woetheit om tvolck te saechtmoedigen	4292
16	Soe neemt een goet deel van populoen ende vanden besten asijn diemen hebben mach ende van ruta domestica een goet deel ende wrijftse ende conficiertse ende mengtse daer	4296
20	mede eest dat ghy hebben moecht quintam essenciam sanguinis / ende met deser hemelscher confectien soe wijndt jn thoefte des siec- ken ende doet daer af totten nasen ende dit	4300
24	is die godlike confectie / sy veriaecht ter- stont frenesijn ende die fantaserige appa- ritien / sy geneset die dulle / ende die lu- natie der synnen bescheidenheit soe	4304
28	geeft sy weder ende die kennisse / ende sy doet rusten Houdt dit ende voerhoudet jn dwerck ende god sal v helpen	

128rb8 verbernt adusta: *Deze woorden zijn onderstreept met zwarte inkt, die hier een lichtgrijze tint heeft.*

128rb30 helpen: *De n is verlengd tot een regelvuller.*

	Dachtende remedium jnder genesingen	
32	trium emitriteorum	4308
128va	D Ie gene die jnden meesterscap der volmaecter medecinen hebben gekent tres emitriteos jn onsen lichaem periculoes gemaect sijnde die hebben oec geweten	4312
4	dat mynder meerder ende middel Want emitriteus is enen corts die wt corrupten contrarien humores groeyet gelijk of den corts jnden mensche gecomponeret	4316
8	werde wt onreynder fleumate / want sy dien corts cout ende nat sijn of wt onreynder colere soe sal hy heet ende droge sijn ende alsoe sullen twee contrarie cortsensamen sijn jn enen lichaem ende byder naturen een onwijs medecijn meesters jndiceret tgenesen van dien onmogelic te wesen / want waer tsake dat ghy desen siecken gaeft cout ende nat tegen dese heeten ende droge corts soe vermeerderdy den naten ende couden corts / ende weder om waert dat ghy tegen den heeten ende drogen tsamen cout ende nat by geliken deelen ministrerende deen soude dander beletten jnden werken ende daer en soude geen genesen na volgen Hier om is dit die waerachticste medecine daer af dat ghy men get onse voerseide quintam essenciam middelende met quinta essencia sanguinis ende met quinta essencia auri ende peruarum ende met quinta essencia van dingen purgerende die humores sondigende met deser doosi geringe ende by miraculen sullen sonder twiuel alle emitritei vergaen Ende nota dat die emitritei jn alsoe vele manieren groeyen jn onsen lichaem als ghy moecht vier principale corrupte humores Ten enen male twee drie of jn vele manieren coppelen als fleuma ende colera rubea Dierste maniere fleuma ende	4320
12		4324
16		4328
20		4332
24		4336
28		4340
32		4344
128vb		
4		

	colera adusta / dander fleuma <i>ende</i> colera nigra Die dorde fleuma <i>ende</i> colera nigra adusta Die vierde fleuma <i>ende</i> sanguis adustus Die vijfde <i>ende</i> tseste manieren wt vele <i>van</i> desen manieren	4348
8	Dat negentiende remedium tegen dier pestilencie corts <i>ende</i> dat meesterscap om dien te genesen	4352
12	H Et ware fantaserich <i>ende</i> dwaes te sueken remedie <i>wanneer</i> die siecte is ongeneselic <i>ende</i> jngeseynt om te doden tfolc metten crachteliken geboden gods <i>tegen</i> dwelc en is geen remedie dat vter goedertierenheit gods want het is ons haert <i>tegen</i> den prekel te spartelen <i>Ende</i> dat god by sijnen crachtigen geboden seynt die pestilencie onder tfolc dat is wel openbaer / deutronomij jn dachtiede capittel daer aldus geseit wort Waert dat ghy horen wout die stemme des heren dijns gods op dat ghy bewaert <i>ende</i> doet alle sijn gebode soe moeten op v comen alle sijn maledictien du sults vermaledijt sijn jnder stad <i>ende</i> beneden sal hy v toegeuoegen die pestilencie tot dat hy verteren sal <i>van</i> der erden god sal v slaen met armoeden corts <i>ende</i> coude der lucht <i>ende</i> corrupter lucht <i>ende</i> roest <i>persequeren</i> ter tijt toe dat ghy haer <i>etcetera</i> Dit seynt moyses <i>ende</i> god doer hem <i>ende</i> beneden Ic sal egipten slaen met zweren <i>ende</i> dat deel des lichaems daer den stront dier doer gaet met scorftheyden <i>ende</i> met joexsel alsoe dat ghy nyet gecacken en sult connen god sal v slaen met blijntheiden <i>ende</i> met verbolgentheit des harten <i>etcetera</i> Tot onsen <i>proposite</i> vraechic wie wie genesen opsetten dese plagen der pestilencum <i>ende</i> ongeneselic jngeseynt <i>van</i> gode want die heilige text alsoe seit dat sy nyet genesen en mach worden / soe waert fantaserich <i>ende</i> dwaes te beproeuen dit dinck	4356
16		4360
20		4364
24		4368
28		4372
32		4376
129ra		4380
4		4384
8		4388
12		

16	Mer want ic jn volumine directorij supplicium electorum van deser materien doende vander meester doot jnden jaer ons heren dusent driehondert ende acht ende veertich monnichuoldichlijc gedisputeert heb	4392
20	Mer laet ons tot onsen propositie wederkeren Mer het is te weten dat die menschen mogen twee zyns steruen of menschijn drie zyns Ten iersten male	4396
24	jn enen termijn die ons van god totter natuerliker doot geset is ende dien en mogen wy met genen natuerliken ingenio voerby gaen Ten anderen male met	4400
28	geweldiger doot ende jn dese twe manieren js die medecijn te vergeefs Ten anderen by geualle omtrent den termijn die ons van god geset is als die gene	4404
32	die met groten veruollen of wreder abstinencien of bereydingen of vergetene te scuwen dat perikel des	4408
129rb	doots hem seluen doden Ende jn deser manieren gesciedet wanneer god seynt die doot of pestilencie tot seker personen des volcs	4412
4	op die werelt die ghenen die god nyet en gebiedt per cladem byder onversiender doot crachtelijc gedoot te wordene die	4416
8	mogen versieren graciën al doende dat sy niet onwetenlick jn en lopen dat perikel des doots eest dat sy willen Want god heeft den mensche geset recht / ende heeft hem geset tot sijnen vrien wille	4420
12	Hier om eest dat wy van cernerea pestis werken / soe seg ic v voer een gemeyn regule / dat god weder hy jnseyndt die pestilencie <u>pestem</u> vter influxien	4424
16	des saturni gelijc dat is die plage der lazeries reuma ptisis verteringe des lichaems passie der borsten ende alle dingen	

129rb12 *cernerea: Oplossing onzeker. De tweede letter zou nog een u kunnen zijn, maar er staat duidelijk tweemaal een apostrof als afkortingsteeken. Het woord is zeker corrupt; in het Latijn staat er cura [genezing] – zie Rupescissa 1561, p. 165.*

129rb15 *pestem: Het woord is, nauwelijks zichtbaar, onderstreept met lichtgrijze inkt.*

20	die <i>jnden menschen</i> geuallen mogen wt quaetheden der pestilenci couden / of datse god <i>jnseynt vter jnfluxien van mars</i> gelijc dat is die pestilencie corts met bloetspuwen apostome met dyafragmate om thert te verdrincken / die alder meeste puysten <i>jnden lichaem</i> onder doxsel of <i>jn inguine</i> of antrax of carbunculi of ignis saca <i>ende</i> dier gelijc Of vter <i>jnfluctien</i> des maleficeerden <i>marcurij</i> / als <i>sijn bubones jnden wijnbrauwen</i> onder doxsel <i>jnden baert ende borst</i> Of vter malificeerder <i>manne</i> als <i>sijn opilencia veruerlike droemen</i> die den menschen dul maken Of wat ander pesten <i>sieten jngeseynt by ander jn fluxie</i> van god die worden volcomelic genesen <i>ende</i> worden verstuwet met onse quinta essencia / <i>ende</i> van <i>hem</i> worden alle perikelen gescuwet al waert dat jet te gebruiken van desen toecoemt dat en sal byder <i>gracien gods nyet</i> en sal scaden Mer <i>jnden pestilencien corts ende jn allen vlammen</i> zwartheiden <i>ende</i> verbernden dingen soe doet met onse quinta essencia die helft van quinta essencia des menschen bloets <i>ende</i> bugloxe radicem of totam herbam <i>ende</i> acetossi <i>ende</i> een luttelkijn aloes epatici <i>ende</i> euforbij yerapigre <i>ende</i> quintam essenciam vander wortel der lelyen auri <i>ende</i> <i>peruarum capilli veneris ysopi</i> Alle dese dingen tegen seggen crachtelijc alsulcken cortsen <i>ende</i> apostemen Want het is noet dat metten <i>voerseiden</i> si quinta essencia laxatiua / <i>ende</i> alsoe vele neemt alle dage als dat hy eens <i>jnden natuerliken dach</i> driewerf <i>jndie weke</i> den mensch leydt <i>jn materia liquida</i> <i>ende</i> alle dage tsmergens neemt een ey vol van goeden aqua ardente / ende	4428 4432 4436 4440 4444 4448 4452 4456 4460 4464
----	--	--

	vier of seswerf sdaechs een gal no-	4468
28	te vol / <i>ende</i> corrupte lucht en sal sonder twyuel nyet scaden / <i>ende</i> hy sal besygen alle die dingen die die phi-	4472
32	losophen jn haren boecken geproeft heb	
129vb	ben te wederseggen der pestilencien / <i>ende</i> pillen jnden boeken der <i>philosophen</i> leent accom-	4476
4	moda jn quinta essencia of aqua ardente doet luttel <i>ende</i> getympert jn <i>Ende</i> die herberge roect driewerf jn enen dach	
8	sterkelic met wyerock myrren rasina terbentina ruta <i>ende</i> dier gelijc <i>Ende</i> dit is dat genesen volcomelic der voerseide Dat tweynticste <i>ende</i> dleste ¶ <u>sietten</u>	4480
	remedium js dat jnden cramp groeyet den corts / <i>ende</i> dat magisterium om die te genesen	4484
12	D ie alder wijste <i>philosophen</i> heb-	
16	ben geaffirmeret dat gesont is dat die corts groeyet jnden cramp <i>ende</i> hebben geseit waert dat ghy met succo flamule crauwede alle die artu-	4488
20	ren stantachtelijc sal die siecke scudden <i>ende</i> alsoe wort getympert die quaet-	4492
24	heyte des cramps <i>Ende</i> want die cramp na die wijse meesters toecoemt vter quetsinge <i>ende</i> crancheden der zenuen als somwijlen openbaer is jnden mede-	4496
28	cinen wt leboro genomen / soe en wijct nyet crachteliker den cramp dan dalder edelste quinta essencia of alsmen die nyet en heeft aqua ardens Des sy lof den almechtigen god den vader den sone <i>ende</i> den heiligen geest ewelick sonder eynde Amen	4500
	Hier eyndet dboeck vander merkingen quinte essencie van allen dingen voer die arme ewangelike mannen	4504

129vb7

sietten: Is van de gerubriceerde titel gescheiden door middel van een dun streepje, dat gelijkenis vertoont met een verlengd paragraafteken.

129vb10

genesen: De laatste n is verlengd tot een regelvuller.

130ra	<p>D It sijn die proprieteiten des waters van <i>Celidonia</i> Neemt celidonie ende doetse jn <i>buccinam vitream</i> ende die stopt wel ende setse onder heet mes seuen dage lanc daer na settet om te distil- leren ende bereydet drecept ende distilleret ende ten iersten salder wtgaen clae water daer na salder bouen op vloeyen olie dat geheiten is aer daer salmen distil- leren dat rode dat aen die sijde vander ampullen hangt wanneer dattet nyet wtgetogen en wort Dan neemt al tsamen datter gedistilleret is ende doet tvat op of votiuu distillatorij ende treect daer wt alle die feces ende gehee- lic al datter gedistilleret is doet we- der jnt vat om te disteleren / ende distil- leret tot drie reysen toe / ende ter dorder reysen soe vergadert ende hout elck by hem seluen jn een recept dat seer wel gesloten is / ende ten iersten salder wt gaen clae water / ende dit water js goet tegen alle passien heet of cout om dattet is van heymeliker ende ge- meynliker naturen / ende alder meest eest goet den genen die <i>viciu</i> liden jn spi- ritualibus ende het keert af venijn van der harten / natmaect die arterien ver- breydt die versmaedde scaden jnder longen of dissolueret die verdrieten ende consolideert dat gezworen is ende reyn maect dat bloet / ende als dat driewerf vanden quelenden gedronc- ken wort soe wort hem gegeuen hoep ende sekerheit te ontgane Mer die olye daer af js goet den jongen om enen staet der scoenten te blijuene eest dat sy een luttel daer af besigen jn haer</p>	<p>[84]</p> <p>1</p> <p>4</p> <p>8</p> <p>8</p> <p>12</p> <p>12</p> <p>16</p> <p>16</p> <p>20</p> <p>20</p> <p>24</p> <p>24</p> <p>28</p> <p>28</p> <p>32</p> <p>32</p> <p>130rb</p> <p>4</p> <p>36</p>
-------	--	---

130ra1

Dit: De I loopt in de bovenmarge door.

130ra1-2

De eerste zin, voorafgaand aan Neemt, wordt hier beschouwd als een opschrift, en wordt daarom niet meegerekend voor de doorlopende regeltelling aan de rechterkant.

	spijsen Ende weet dat dese olie is van alsulckender cracht dat sy nyet en ge- hengt bloet onreyn te worden noch	40
8	fleuma te verheren / noch coleram te ver- bernen / noch melancolie verheuen te wor- den / mer bouen manieren doet sy bloet	
12	ende sperma vermennichfoldicht worden Hier om eest noet die gene die gewoen- lic sijn desen olie te nemen dat sy hem dicwijn laten om dbloet te vermynderen	44
16	Item desen olie doet op ende doet wtrecken die aderen ende zenuen ende allet dat van den leden vermyndert is dat brencet sy weder tot behoerliker manieren ende be- ruerten / Item dit is beproeft ende waer	48
20	achtich waert dat hadde een gedect oge ende daer alle dage van deser olien jn dede een droppe ende	52
24	hem houdt een maent lanck acte dat sal hem sijn gesicht weder geuen Item waert dat jemande daer af den een bouen quame ennich oueruloedige onreyn	56
28	dinck dat sal ter stont dissolueren ende eest dattet vermindert vijndt dat vernyendt sy Beruert ende verwandelt die ampulle Ende sijn vier is goet tot alle die voerseide dingen gelijc die olie	60
32	ende meer / want van enen ouden maect sy jonck / ende van enen doden maect sy enen leuenden dat verstaet want waert dat jnder uren des singultus hem gege- uen worde alsoe vele van dese viere	64
130va	als een taruwe coren getympert met wijn- ne alsoe dat nyet doer en gaet dat maect die kele weder leuende ende	68
4	wort verweect ende sal jngaen thart ende tsal heet worden / ende ter stont soe verdriuet quade humores ende het doet af tfenijn ende leuende maect die hitte al totter leuer toe	72
8		76

12	Ende waert dat die oude luyde dit besichden dat verstaet jn seer cleynder groetten ende hy hadde aquam auri dat sal verdruien die crancheyt der outheyt alsoe dat tharte ende lichaem met joncheden bloeyen sul-	80
16	len Item het wort geheyt dit vier elixor vite	
<hr/>		
131ra	Vanden leuende water alzoer mijn raed seyt Die dit water yerst vant Item het is guet tegen allen siekheyden die van couden comen het is guet tegen hoest ende coude humoren die vander hoeffden op die longen vallen Item het guet ter borsten genomen mit eenre electuarj diemen heyt dyadragantum Ende zo werpet die materi vuyt genomen mit dyagenidon ende storax calamento off mit wytten merbio Item dits guet tegen die coniunacie mit dya-	[85]
4	morum genomen off mit wytten honts stont die niet dan beenre ghegeten heeft Item het is guet tegen die humorum die vanden harsen dalen ten naesgaten mitten zape van ederam teresteris Item het is guet tegen den stanck vanden monde die coempt vuyten monde off vanden magen mit muscaten ofte mit nagelen Item het is guet tegen den stanck vanden nasen mit beuersijn off mit eufurbio Item het is guet tegen die puysten der laesersche luyden mitten sape van fumus terre mer men sal daer toe doen sape van scerper boedeke ende edick Item die puysten int aensicht mit littargi rum ende mit olij vanden liue	1 4 8 8 12 12 16 16 20 20 24 24
28		

130va18	<i>Na vite is de rest van de bladzijde (anderhalve tekstkolom) blanco gelaten. De volgende tekst begint bovenaan de rectozijde van f.131.</i>
131ra1	<i>Vanden: De V loopt met lange halen in de bovenmarge door. Dit traktaat is geschreven door hand b; het is de enige tekst die deze kopiist in de codex heeft geschreven.</i>
131ra10	<i>Voor dyagenidon is met een horizontale streep doorgehaald: penido.</i>

Vanden kensid wate alzoer my
 wate sijn die dit wate goest dant
 Ite get id gnet troy allin salsijder
 die van roudy romt get id gnet troy
 goest in roudy gmoey die vand goest
 die op die cony walt
 Ite get gnet bi borsuy gmoey mit
 romt cartuary dvan gnet dyag gnu
 En zo recept die maten vunt gmoey
 mit pando dyagomdy in storacala
 wato off mit wytte inbio
 Ite dit gnet troy die roumme mit dya
 moud gmoey off mit wytte goute sjet
 die mit dan beure off gnet goest
 Ite get id gnet troy die gmoey die
 wate garten dalt te nacstrate mitten
 zage wate dalt tistid
 Ite get id gnet troy id sprack wate ind
 id die roupt wytte manid off wate
 mity mit mufate ofte mit mufat
 Ite get id gnet troy id sprack wate mufat
 ant bewijm off mit mufat
 Ite get id gnet troy die puyt id sacfijze
 lang mitte sype van sijn die id may
 sal id toe dooy sype id syp dordic id
 die
 Ite die puyt mit acufest mit liden
 id id mit oliv wate lant
 Ite troy die kost ant acufest mit rom
 quetid in sctid id mit die
 Ite troy mufat alda mit robroy

^{lyp}
 Ite dit wate dyanit mit tynka off
 mit noet roay woyent mit sct id mit
 sacf die mit wate sct id gmoey
 mit sype van poye
 Ite get id oet gnet troy alle gnet id dant
 in id gmoey die dalt mit gmoey off mity
 mufat
 Ite get id gnet troy id gmoey mit dyanit
 lido gmoey
 Ite get id gnet troy die gmoey id dant
 mit sct id die sct id wate gnet
 Ite get gnet die mufate mity zedid
 Ite get id gnet troy die appostone id may
 mit sct id sct id
 Ite get id gnet troy die appostone id may
 mit sct id sct id
 Ite get id gnet troy id wate mit dyan
 mufat
 Ite get id gnet troy die tynka mity mit mufat
 Ite die wate sct id mity mit sct id
 Ite id gnet mufat mit sct id mity
 Ite troy gnet dalt van mufat mit dalt
 wate
 Ite troy gnet dalt van mufat mit dalt
 wate
 Ite id troy appostone id mity in alle gmoey
 id wate wate
 Ite troy die mufate id id id id id id id
 id id mit dalt id gmoey id sct id
 die gmoey id mity
 Ite get somenp id dalt id id id id
 dalt id id id id id id id id id id id
 sct id

Afb. 43. Wenen, ÖNB, 2818, f.131r (verkleind)

	Item tegen die Rose jnt aensicht mit quicksiluer ende zweuell ende mit olie	28
131rb	Item tegen morphiam albam mit coebroet	
	Item tegen beten vanden Serpente mit tyriaka off mit noeten van wijnruten niet sout ende mit loeck elck euen veell gestoten ende gedroncken mit sape van preyde	32
4	Item het is oeck guet tegen alle quaetheit der dermen ende der binnensten leeden mit lignum aloes offte met musch	36
8	Item het is guet tegen coli compassi mit dyacato licon genomen	
	Item het is guet tegen die heffinge der dermen met rosinen daer die steen vuyt zijn	40
12	Item het conuerteert die maghe met zedewan	
	Item het is guet tegen die appostenen der magen mit scaepslessen	
	Item het is guet tegen die appostenen der longen mit scapiosen	44
16	Item het is guet tegen aemborsticheit mit dya margariton	
	Item het is guet tegen die tischeke zijn mit camfer	48
20	Item die bloet spuen mit sanguinarius	
	Item der quader milten mit scapiosen ende scerleyen	
	Item tegen groet bloet van menstruum mit brede wegen	52
24	Item tegen groten vloet van menstruum mit brede wegen	
	Item tegen appostemen der morden ende alle gebreck der vrouwen varsten	56
28	Item tegen die memorie weder te doen comen die verloeren is weder mit wortelen van vngelossen ende sterckt die ymaginacj van peysen	
	Item het beneempt den cancker inden mont eest datt jnden mont gehouden wort ende tegen den tant sweer	60
32		

131ra29 *Na mit is doorgehaald: comu.*

131rb1 *tegen: Is superscript boven Item beten geschreven.*

131rb17-18 *dya-margariton: Koptist b schreef op het einde van de regel eerst dyag, en haalde toen met een verticale streep de g door, om het woord op de volgende regel te vervolgen.*

131rb26 *Voor tegen is met een diagonale streep een d doorgehaald.*

131v	Item het js guet tegen die quarteyn mitten zape van vundram ende mitten zade genipri drinc metten vondi toganck ende binnen den doden toganc	64
4	zall hi verlost zijn Item tegen den anderen daeche coerts ende die den daghelixen coerts hebben ofte den scerpen coerts dyen en docht niet	68
8	Item het is guet tegen die coude ghycte Item des morgens nucteren gedroncken mit anderen wijn een cleyn glaessken dat maect den mensch zeer vrolick ende geneset den stinckenden adem	72
12	die vuyten maghen coempt Item het maect quaden wijn guet Item eest datmen speci ofte cruden leyt jn dit water gestoten zo gaet die craft vanden crude	76
16	jnt water jn dryen vyeren ofte oeck den smaec vanden cruyde Item azafetida ende bolus elck een loet sofferaen elick I dragme ende dat te samen gevrewen ende gemenget mit leuenden water dat verdryft	80
20	alle quaet vier vanden herten dat vanden butsen coempt oft dat zijt drincken binnen drye veren als sijt yerst vuelen	84
24	Item een stinckende cruyt datmen heyt hons dyll gestoeten ende op die clyer gebonden dat doetse vuytwert zweren ende daer breken op dat men tot allen vier veren vernyet	88
28	QUITAM ESSENCIAM	

132ra	NYCOLAUS OF ANTITODARIS	[86]	
4	D It boeck heyt nycolaus oeck soe heeft hy enen ande- ren name Antidodaris		1

131v	<i>De tekst is vanaf hier niet in twee tekstkolommen geschreven, maar in één, op het midden van het blad.</i>
131v1	<i>Item: De I is naar onder en naar boven sterk verlengd, en loopt door tot hoog in de bovenmarge.</i>
131v8	<i>Na ghycte is doorgehaald: om.</i>
132r	<i>Geheel linksonder op het blad is de kapitale katersignatuur C 1 aangebracht; rechtsboven be- vindt zich een tweede kapitaal geschreven katersignatuur: C.</i>
132ra1	<i>Nycolaus: De N loopt in de bovenmarge door. De l is een cadelle, die met krullen in de boven- marge doorloopt.</i>
132ra2	<i>DI: De D is gerubriceerd en voorzien van enig penwerk.</i>

	Inden wolcken sijn geordineert vele <i>confexien van</i> vele manieren In	4
8	wolcke is te verstane vele vergade- ringen <i>ende</i> te hoep gedaen <i>van</i> vele simpelen medecijnen <i>ende</i> substancien	8
12	W ant een dinck dat heet is jnden II graet <i>ende</i> men dat gene tegen ene siechede nyet meer hitten dant heeft	12
16	jn hem seluen soe en macht nyet meer geuen / M er wilment heeter hebben tvercoude / men moeder een heeter toedoen E nde alsoe gelijk	16
20	van drogen <i>ende</i> van vorschen E nde om die redene datmen vele dingen <i>tempereren</i> mach / theete met coude <i>ende</i> droge metten vorsche / soe heeft	20
24	mense geconficeert te hope / E nde om die redene dat een medecijn mo- gender is te werkene jn een stede vanden lichame dan jn een ander	24
28	A lsoe als ons orcont die auctore D ie wolcke <i>confexien van</i> desen boeck sijn geordineert om den ge- sonden gesont te houden / <i>ende</i> te ver- hoeden van siecheden / <i>ende</i> die siecke	28
32	gans te makene / <i>ende</i> die nature te brengen jn goeden staet W olcke <i>confexien van</i> desen boecke hebben <i>mennyge manieren van</i> laten <i>ende van</i>	32
132rb	namen S ulcke heete lectuarien S ul- ke opiaten S ulcke pillen S ulcke cyropen S ulcke trosicken S ulcke	36
4	plaesteren S ulcke saluen S ulcke olyen D ie welcke <i>van</i> desen manieren <i>vorseit</i> elck heeft sijnen <i>properen</i> name	36
8	daer by datmense kent <i>ende</i> eyschen sal E nde wat saken dat mense tegen geuen sal / <i>ende</i> geordineert sijn te werken / H aer gelyker namen salmen scrijuen gelijk dat haer stede valt	40

12	jnden boeck naden <i>A b c d etcetera</i>	44
	A UREA ALEXANDRINA Hebben die	DE A I
	doctoers vonden properliken	
	tegen alle deren vanden hoofde dat	
16	<i>van couden coemt / ende meest die passie</i>	48
	<i>vanden reume die vten hoofden</i>	
	<i>valt / ten oren / ten ogen / ten tanden</i>	
	<i>Ende tegen alle pijnne ende zwaerheden</i>	
20	<i>vanden lichame / tegen die selue hu-</i>	52
	<i>moren van couden comende / Acht dele</i>	
	<i>vander confexie is LII Recipe asari / Car-</i>	
	<i>pobalsami / Iusquiami / ana dragme II et 1/2</i>	
24	<i>Gariofili / Opij / Mirre / Cypri ana dragme</i>	56
	<i>II Balsami / Cynamomi / Folij / Sto-</i>	
	<i>racis / Calamite / Saliunze / Euforbij</i>	
	<i>Zeduwaer / Gijngebaer / Costi / Coral-</i>	
28	<i>le / Cassie / Lignee / Anisum / ana dragme I /</i>	60
	<i>Ligni / Aloes / Reubarbari / Alipte / Cas-</i>	
	<i>torei / Spice / Galange / Opoponacis</i>	
	<i>Anacardi / Masticis / Sulfuris / Viui</i>	
32	<i>Pionie / Iringiro / Thimiacori / Pu-</i>	64
	<i>legij / Aristologia longe et rotunda /</i>	
	<i>Ganciane / Corticum / Mandragore /</i>	
	<i>Camedrei / Fu Baccarum / Lauri / Amei</i>	
132va	<i>Dauci Macropiperis / Leucopiperis / Zy-</i>	68
	<i>lober Carui Armoni / Petro Sellini / Leuis-</i>	
	<i>ticity Semen / Rute / Synoni / ana dragme 1/2 Auri</i>	
4	<i>Cocti / Argenti / Margaritarum / Blacce</i>	
	<i>Bisancie Osis de corde cerui / ana grana</i>	72
	<i>XIII / limatura / Eboris / Calami / Aro-</i>	
	<i>matici / Piretrij / ana dragme 1/2 et grana XI /</i>	
8	<i>Mel quod sufficit Men salt geuen</i>	
	<i>jn die groette van haselnoten met</i>	76
	<i>wijnne als men slapen gaet</i>	
	2 ATHANASIE Properlic is goet tegen	
12	<i>die vloet van menstrua ende tegen alle</i>	
	<i>manieren dat luden bloedende zijn</i>	80

132rb13

DE A I: *Is hier in de rechtermarge geschreven. In het vervolg van de tekst is de aanduiding van de letter waarmee de composita beginnen, soms ook op een afzonderlijke regel boven het compositum geschreven, en wordt elk compositum genummerd met een cijfer in de linkermarge voor de naam.*

132va7

Piretrij: *De eerste r is klein superscript geschreven.*

	eest bouen of beneden / Men salt ge-	
16	uen met regen water daer jn geso-	
	den is plantago Oeck salmen tsap	84
	plantaginis doen op een merbersteen	
	Dan salmen nemen lapis emacis	
20	ende wrijuent daer mede tot dat blonck	
	roet become / Dit salmen metter me-	
	decijnen geuen getempert dit stempt	88
	Recipe Cynamomi / Cassie lignee ana dragme	
	III et grana VII / croci Squinanti / Storacis /	
24	Calamite / Valeriane / Sileris montani	
	Iusquiami Veronias / Opij / Dausy	92
	Anisi / Apij / ana dragme I et $\frac{1}{2}$ grana III	
	Spice / folij / Castore / Mirre / Ematicis	
28	Sanguinis draconnis / Corali albi et	
	rubei / Mummie / Costi / Boli / armenici	96
	Simfiti / Lemnas / Azari / Acori / Man-	
	drago / Lauri / Macropini / Leucopi	
32	peris / Petrocilium ana dragme $\frac{1}{2}$ Mel quod	
	sufficit Des salmen geuen dragme III	100
	metten voerseiden sape opten stene	
	gewreuen Het is goet tegen die III	
36	manieren vanden menezoen Dissen-	
132vb	toria lienteria Diaria	104
	3 ADRIANUM Is goet tegen alle deren	
	dat van couden coemt ende tegen swaer-	
4	heit ende donckerheit vanden ogen / ende	
	tegen den hoeftzwere / X deel vander	108
	confexien is libra I Recipe Opij / Theba-	
	ici dragme III / Cassielignee / Iusquiani / ana	
8	dragme II et scrupel II et grana VI et $\frac{1}{2}$ / Eufor-	
	bij / leucopiperis ana dragme II et grana VI-	112
	Siselei / Seminis apij / ana dragme I et scrupel	
	$\frac{1}{2}$ et grana II folij origani / Dragagan-	
12	ti ana dragme I Opobalsami Storacis /	
	Calamite / zinziber / xilobalsami / Capobalsami / Ciperi	116
	Petrocilini / Macedonici ana dragme I minus	
	v coerne Mariatri scrupel II et grana VII	
16	Calami / Aromatici / Cynamomi / Spi-	
	ce / seltice / Croci / Costi / Reupontici	120

	Piretri / Acori / Dauci / Cretici / Anisi ana dragme $\frac{1}{2}$ grana VI Castori dragme $\frac{1}{2}$ Serapi-	
20	ni / Mirre / Rosarum / Cardimomen / Amomise / Rute Agrestis / Ameos ana dragme I et grana IIII Cassie fistule scrupel I alj Saluia opgrestis Adden lilifagi dragme I Mel	124
24	quod sufficit Men salt geuen met wermen wijnne als men slapen gaet daer jnne gesoden salie jn die grote van eenre haselnoten Men salt oeck	128
28	geuen tegen den vierden dach corts voerden acces daer jn gesoden js pigam Men salt oeck geuen die den steen hebben jn wijnne daer jnne gesoden is beneuelle of milium solis	132
32		136
4	A CHARISCUM js goet tegen gebreck ende tegen alle zweerheden vander borst dat van couden coemt Ende	
36	meest tegen gichten ende tegen artike ende fleumen ende hoesten / ende fleumen die vloeyen ten monde ende opcommen VI	140
133ra	deel libra I R ecipe Costi / galbani / apij / indy / jsopi / tamarindi / selmi / semen apij ana dragme I spice coralli / croci / xilobassamum iussieler / calami aromatici reupontici olibani ticion celtice abrotani atori azari armoniaci mirre storacis calamite oppopanatis B edelli armoniaci olibani ticion	
4	celtice abrotani acori azari baccei floris ciriaci squille danidi piretri amomi anisi siliij dauci leuistici mico-	144
8		148
12		152

132vb22-23	alj... Adden: <i>Het betreffen hier Latijnse relictien: de Latijnse tekst van het Antidotarium Nicolai heeft hier bij Adrianum: Alii addunt [anderen voegen hierbij..] – Van den Berg 1917, p. 9.</i>
133r	<i>Geheel linksonder op het blad is de kapitale katernsignatuur C 2 aangebracht. Tussen dit blad en het vorige (f. 132) is een restant van een onbeschreven snipper papier meegebonden.</i>
133ra7	<i>Voor iussieler is met een horizontale streep doorgehaald: musieler.</i>
133ra11	<i>Voor ticion is met twee diagonale streepjes een letter doorgehaald, die zich niet meer laat herkennen.</i>
133ra7-12	<i>De reeks simplicia van aromatici tot azari op de regels 7-9 wordt op de regels 11-13 herhaald, klaarblijkelijk omdat bij het kopiëren het oog van de kopiïst naar aromatici in plaats van het paleografisch verwante armoniaci sprong.</i>

16	nis papaueris nigri et albi melano piperis leucopiperis macropiperis siria- cijn ana CC <i>scrupel</i> II et ½ Mel quod sufficit Dit salmen geuen met witten lauwen wijnne	156
20	5 ALCANCALON Salmen geuen jn febre acuta dat is eenpaerliken corts- Men salt geuen met cyrope violaet ende met wermen borne Men salt	160
24	oeck geuen tegen den terciæen ofte dobbelt thiercheyne Met II <i>scrupel</i> of III <i>scrupel</i> goede rebarbare met water ge- tempert ende lau dit is wonderlike	164
28	goet Het is oec goet tegen verheite ogen van sumeien van coleren of	168
32	van eenpaerliken corts die van heite is comen Tegen die gele- suycte salment geuen met sape van scariolen of met sape van vencoel	172
36 133rb	gesoden met capillorum / VIII deel is LIII Recipe mirabolam citernoris kebu- li jndorum ana <i>dragme</i> VII semen portulate scariole vyole ana onse ½ bellerici embli- ci ana <i>dragme</i> I et grana VII masticis <i>dragme</i> II et <i>scrupel</i> I tamarindi onse III floris nimpheebeen	176
4	rubei reubarbare ana <i>dragme</i> I et grana III cassiefistule onse IIIII conficeert aldus jn II libra waters salment sieden I onse vio- letten tot dat dat water begint te veru- wen / dan salment vanden vuere doen ende	180
8	nemen vanden sope ende wassen daer me- de die cassifistel ende tamarindis van horen stenen daer na siedet ende doeter	184

133ra17	CC: Dit is in de linkermarge geschreven. Met een verwijsteken Λ is de plaats in de tekst aangegeven.
133ra25	Met: De M is een gerubriceerde kapitaal die als sigle-aanduiding voor een gewicht (bijvoorbeeld Manipulus – één hand vol) of als een getal (1000) is geschreven in de reeks II scrupel (de M wordt gevolgd door een punt). Aangezien beide oplossingen hier onzinnig zijn, is gekozen om het op te lossen als Met, de enige oplossing die zinvol is binnen de context van de zin, en die bovendien overeenkomt met de Middelnederlandse en Latijnse versie van het Antidotarium Nicolai – zie Van den Berg 1917, p. 12-13.
133rb3	nimpheebeen: Oplossing onzeker. Mogelijk wordt hier bedoeld op Nimphea, Waterlelie; zie Daems 1993, 216, nr. 338.

12	I ½ <i>libra</i> <i>suykers ende</i> daer na sient soe dat dat sap versoden sy daer na salmen nemen die wassing vander cassiefistele <i>ende van tamarinden ende</i> sie-	188
16	dent soe dattet dicke worde metten <i>suykere / Dus suldiyt proeuen oft</i> dick genoeg is <i>ende alle confexien met</i> <i>suyker gesoden / laet vallen enen dro-</i>	192
20	pel op enen merbersteen eest dat die dropel nyet en vloeyt noch en breydet soe eest genoch <i>ende</i> alsoe met honi-	196
24	ge dan salment vanden vuer doen <i>ende</i> latent coelen dan salmen dese vorseide specien of poeder daer jinne	200
28	mengen met enen spacule <i>ende</i> dan be- houden Van desen salmen geuen IIII <i>dragmen</i> nuchteren <i>ende</i> tsauonts met wermen borne	204
32	6 ANTHIMORON Is goet tegen den hoefzwere achter ten hoefde / <i>ende</i> lectaerdien / <i>ende</i> tegen tgescot <i>ende</i> fle- derzijn <i>ende</i> lopen vanden leyndenen <i>Ende</i> tegen die pijnne vander moeder vanden wijuen / <i>ende</i> tegen artike jn	208
36	die handen <i>ende</i> quaet ongedane veruwe / <i>ende</i> alle siecheden van viscosen fleumen / <i>ende</i> dat daer mede gemenget is / <i>ende</i> die gout die haer spijse qualic vertheren / fleumen	212
133va	<i>ende</i> rode coloren purgeret <i>ende</i> water- achtige humoren / VIII deel vander confexien is I <i>libra</i> Recipe aloes <i>dragme</i> V <i>et</i> ½ <i>et grana</i> VI cassiefistule <i>dragme et grana</i>	216
4	V <i>masticis scrupel</i> II <i>grana</i> VI croci <i>dragme</i> ½ <i>azari dragme</i> II <i>grana</i> V xibolalsa- mum <i>scrupel</i> I <i>et grana</i> II <i>et</i> ½ <i>cynamomi</i> <i>dragme et</i> II <i>grana</i> V ellebori nigri <i>scrupel</i> ½	220
12	dyagridij <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> V <i>azari scrupel</i> II <i>et grana</i> V <i>yreos dragme</i> I aaron dra- gunttee ana <i>dragme</i> I <i>et grana</i> II <i>et</i> ½ <i>cassie</i> <i>dragme</i> I <i>et grana</i> VI <i>masticis scrupel</i> II <i>grana</i> V	224
16	coloquintide <i>nitrioris</i> <i>agarici</i> <i>nitrij eu-</i> forbij <i>castorij ana scrupel</i> II <i>et grana</i> V <i>apij</i>	228

	petrocilini alexandrini ana <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> v coconidij <i>scrupel</i> II <i>grana</i> v Mel quod suf-	
20	ficit Men salt des auonts geuen met wermen borne die grote <i>van eender</i> <i>castaengijen</i>	232
24	7 ANTHIDOTUM EMAGONUM Is alsoe vele te verstane als <i>menstrualick</i>	236
28	bloet ten leyndenen vten wijuen Het is goet tegen vele <i>passien van</i> den wijuen / als <i>vander moeder die</i>	240
32	haer purgeren nyet <i>gewoenlic</i> en hebben het <i>purgeertse alte wel ende</i> <i>leydet menstrua</i> / Het scoert den steen jn die blase <i>ende</i> doet wel <i>vrijne</i>	244
133vb	maken <i>datmen heyt die coude pis-</i> <i>se geneset ende die zwere vander</i> <i>leueren ende die verstoptheit / ende</i> <i>die haertheit vander mylten / ende dat</i>	248
4	<i>men den koeke heyt / ende alle dingen</i> <i>bynnen doetse groet goet / Het doet</i> <i>die mage vertheren ende sacht haer</i> <i>spijsse ende pijnne die colera passie</i>	252
8	hebben / <i>ende hoer spijsse nyet onthou-</i> <i>den en mogen den fleumen sterke-</i> <i>lick verdrijuet / Soe wie dat drinct</i> het verleent <i>hem gesontheit Men sal</i>	256
12	hoeden <i>datment nyet geuen</i> en sal die bloetsuyct hebben of <i>spenen jnt fon-</i> <i>dement of vrouwen die menstrua heb-</i> <i>ben te punte want het soude hem doen</i>	260
16	vloeyen bloet jn die <i>ziecheit of die</i> <i>bloetpissen / IIII deel is libra</i> I Recipe <i>azari acori amomi semen actriplicis</i> <i>maratri ana scrupel</i> II <i>grana</i> X <i>anisi dragme</i> II <i>aris-</i> <i>tologia longa artemessie affo dilli</i>	264
20	<i>ana scrupel</i> II <i>et grana</i> VII <i>centare maioris dau-</i> <i>ci cretici ana scrupel</i> II <i>elle nigri dragme</i> I <i>folio-</i> <i>rum laureorum scrupel</i> I <i>et 1/2 et grana</i> III <i>liqui-</i> <i>rissie dragme</i> I <i>et scrupel</i> I <i>lupini dragme</i> II <i>me-</i>	268

	lancij <i>scrupel</i> II mirre <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> IX orobi	
	<i>scrupel</i> I stiptere macedoni <i>scrupel</i> I piretrum	
24	<i>scrupel</i> II <i>et grana</i> IX piperis nigri <i>dragme</i> I <i>et scrupel</i>	
	II <i>et grana</i> VII pullegij <i>scrupel</i> II <i>et grana</i>	272
	IX squinati <i>scrupel</i> I <i>et grana</i> XIII pionie	
	<i>scrupel</i> I <i>grana</i> VII apij sauine ana <i>scrupel</i> I <i>et grana</i>	
28	XI xilobalsamum <i>scrupel</i> I <i>et grana</i> XIII	
	ciperi <i>scrupel</i> I semen rute <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> IX spice	276
	<i>scrupel</i> II <i>grana</i> XIII sauine <i>scrupel</i> II zinsibris	
	<i>scrupel</i> I <i>grana</i> XIII garofili <i>scrupel</i> II radicus	
32	caparis cimini ana <i>scrupel</i> I Mel quod suf-	
	ficit Men salt geuen alsoe grote als	280
	een haselnote met wermen water	
	na datmen gebaedt heeft jsmen	
134ra	sonder corts met ouden wijjne of	
	met mulsa	284
	DE B	
4	8 BLANCA Is geheiten alsoe om dat	
	witte humoren purgeert ende fleumen	
	Het is goet tegen oude hoeftzwere	288
	Ende tegen zweren vanden ogen vanden	
8	bloede ende bloetachtich ende gezwollen	
	ende die lopende ogen hebben ende tegen	
	beuynghe / ende groet euel IX deel is	292
	libra I Recipe terpentijne oppopanatis	
12	galbam ase fetide castorie antemo-	
	nij sulphuris viui bedelli aspaltj	
	armoniaci scoracis liquide caruis	296
	leonis dyagrijdij euforbij agariti	
16	<i>et interiorum</i> coloquintide ellebori nigri	
	polipodi capsie piretri squinanti	
	pencedani azari betonie camedrios	300
	polij montani leuistici semen rute sanguinis	
20	draconis ana <i>dragme</i> I cynamomum gario-	
	fili macis cardomomum anisi mara-	
	tri balsami ana <i>scrupel</i> $\frac{1}{2}$ amber <i>grana</i> V	304
	Mel quod sufficit Dat salmen geuen	
24	jn wijjne daer jn gesoden is salie	

134r

Geheel linksonder op het blad is de kapitale katernsignatuur C 3 aangebracht.

134ra22

balsami: De I is superscript geschreven.

134ra22

Voor ana is een sigle voor scrupel met een diagonale streep doorgehaald.

	of harba paralicis nuchteren ende tsauonts alsoe groet als een carstaenge	308
28	9 BENEDICTA Is goet gescerpet met hermodattili tegen artijke in den voete dat van couden coemt ende purgeret die nyeren / ende den lic- hame beneden / ende die blase ende	312
32	purgeret by hem seluen nyet sere Die middelt vander confixien libra II Recipe esule dragme II turbit zuccari ana dragme X	316
134rb	diagridi hermodattili I et ana dragme V gariofili spice zynciberis croci saxifra- ge macropiperis armoniaci semen api	
4	petroselini lithospermatis salis gemme ga lange macis carui fenicoli speragi brus- si grana solis ana dragme I Mel quod suffi- cit Men salt nemen of geuen des	320
8	avonts met wermen wijne die grote van eender carstaenge	324
	DE C	
12	10 CONFEXIO ALIPTE MUSCATE Het is goet tegen gichten ende tegen verstopte borst ende kijnderen die haer molck niet onthouden en connen ende het is goet den roke ontfaen Recipe labdani onse III sco- racis calamente dragme I 1/2 scoracis rube	328
16	dragme I ligni aloes dragme II amber dragme I camfore scrupel 1/2 musci scrupel 1/2 aqua rosarum quod sufficit	332
20	11 CONFEXIO NERE Recipe amber orientalis of occidentalis onse 1/2 ligni aloes opij	336
24	dragme III musci dragme 1/2 camfore grana V Aldus vergadertment / neemt I cariole daer men mede sijge cyrope nyet groet gegaet Ende daer toe doet amber	340
28	ende opt vuer gedaen ende gesmolten ende dan vanden vuere gedaen / ende poeder van lignum aloe daer toe ge- mengt / ende muscum ende camfora beide by	344
32	hem gepuluert ende dat puluer gemengt metter hant jn die panne / ende dan latet coelen ende suydet ontwe / Ende dit is goet tegen die zweringe vander moeder op dat dat wijf den roeck	348

	ontfaet <i>van</i> onder / <i>ende</i> doet oec ontfaen	
134va	kijnt	
	DE D	352
12	DYAMARGARITON Is geheiten na	
4	II manieren / van perlen gegaet /	
	<i>ende</i> sonder gaet Sy is goet tegen	
	harteuel / <i>ende</i> tegen alle crancheden	356
	vander harten / <i>ende</i> die sieck sijn	
8	jn die mage / <i>ende</i> tegen gichten / <i>ende</i>	
	die verstoppt sijn <i>van</i> tijnsiken <i>ende</i>	
	haer macht verliesen / <i>ende</i> <i>conforteert</i>	360
	den genen die haer macht verloren	
12	hebben <i>van</i> siecheden Men salt ge-	
	uen jn heeten tijden met rosen wa-	
	tere Inden wijnter met wijnne	364
	nuchteren <i>ende</i> des middaechs X	
16	deel is libra I Recipe gariofili cyna-	
	momi spice galange ligni aloes	
	liquirissie trocistorum dyarodon et	368
	crocis diaui ana <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ nuci mus-	
20	cata alipte rebarbari scoracis ca-	
	lamite zeduwari ana CC <i>dragme</i> V mar-	
	garitorum perforatorum <i>zinziber</i> ossis de	372
	corde cerui eboris lamature blac-	
24	ce bisancie ana <i>dragme</i> $\frac{1}{2}$ musci amber car-	
	domomi leuistici basiliconis cam-	
	phore ana <i>dragme</i> II et <i>grana</i> VI Mel quod	376
	sufficit	
28	DYANTHOS Is een lectuarie <i>ende</i>	
	js goet tegen den hartvanck / <i>ende</i>	
	verblijft dat harte <i>ende</i> <i>conforteert</i>	380
	den ongesonden Men salt geuen	
32	nuchteren <i>ende</i> des middaechs met	
	couden dingen op datmen die corts	
	heuet / sonder corts met wijnne	384
	VIII deel II libra I <i>dragme</i> Recipe floris rosis	
134vb	marini <i>onse</i> I nucis muscate <i>gariofilorum</i> spi-	
	ce cardomoni <i>zinziber</i> zeduarij macis	
	ligni aloes cynamomi anisi aneti	388

4	ana <i>dragme</i> IIII <i>violarum rosarum liquiricie</i> ana <i>dragme</i> VI <i>Mel quod sufficit / Mel quod sufficit</i>	
14	DYASATIRION Is goet tegen die passie datmen jn griexschen heyt	392
8	satyriasis ende jn onsen duytschen alsoe vele dat den vede doet staen	
12	Het doet wel joeyen ende is goet tegen quade leyndenen / ende meeret luxurie die by anderen saken verloren sijn / VIII deel vander confexien is	396
16	<i>libra</i> I 1/2 Recipe <i>satorium testicularum viridium</i> <i>baucie nucis muscate indice pistacearum pinearum enucleatarum</i> ana <i>dragme</i> XII <i>zinziber</i> anijs semen eruce zaet vander esschen <i>dragme</i> V canele stert van vischen diemen heyt stincus semen	400
20	bubli <i>dragme</i> II et 1/2 muskelgaet <i>grana</i> VII Dus salment vergaderen Men sal zeeme schuymen Men sal breken <i>sateriones et secacul / ende</i> dan metten	404
24	zeeme mengen ende siedent een luttel ende roerent altenen Daer na neemt pinee wel gepuluert ende doent dan toe I luttel sieden ende	408
28	dan vanden vuere doen / ende mengen ander poeder daer toe / jnt eynde doeter toe muscus met rosen water ende doent behouden Men	412
32	salt geuen als men slapen gaet met soeten wijjne enen lepel vol	416
135ra	15 DYAPRUNIS Heeft sijnen name na prumen van damas diemen daer vijnt / properlijke eest goet jn continuen of jn bekerende ongemack dat van bloede coemt Ende sy laxeert als men daer diagridij toe doet Som meesters conficerent met cyroep Som met honige Mer alsment conficeert met cyroep soe salment geuen met	420
4	violen water Sy is goet den cole-	424
8		428

	ricis die heet <i>ende</i> droge sijn / ge- nomen jnden zomer jn heeten tijden of jn heeten regionen Sy is goet	
12	genomen tegen den rede tsauonts tsmorgens en middages met cou- den water om den dorst te ver- drijuen <i>ende</i> die heite te verslaen	432
16	Alst laxatijf is gemaect soe sal ment geuen jn heeten rede om te lax- eren Inden wijnter salment nemen <i>ende</i> mengen met honich <i>ende</i> geuent	436
20	om die flumen wille Die confex- ie is II ½ libra Recipe prumen van damas ¶ Die salmen sieden on- twee dan salmense perssen metter	440
24	hant dan sijen doer enen doer gaten lepel <i>ende</i> sueren vander scors- sen <i>ende</i> wrijuen tvleys tussen han- den metten sape van voren <i>ende</i>	444
28	doet daer toe een halue <i>dragme</i> vio- letten <i>ende</i> siedent wel ouer tvuer jn gelijke van cyrope dicke / dan salmen daer toe doen II libra suy- kers <i>ende</i> siedent dat dicke sy	448
32	Dan salmen daer toe doen een <i>onse</i> tamarende / <i>ende</i> morch vanden cassie- fistelen I <i>onse</i> <i>ende</i> dat gesceiden is dan salment coleren Alst ouer tvuer	452
135rb	is salment altoes rueren Alst dick genoch is salmen nemen dese specien <i>ende</i> mengense daer jn <i>tria</i> sandali wit <i>ende</i> roet spodi rebarbe ana III	456
4	rosen violetten saet van <i>portulatam</i> <i>scariolus barbaris</i> sap van <i>liquirissien</i> <i>dragant</i> ana <i>dragme</i> II saet van <i>citrulli</i> <i>melonis cucurbite cucumeris</i> gesu- uert ana <i>dragme</i> I Dit machmen altoes	460
8	geuen tot allen vren vanden dage	464
12		

135rb10

citrulli: Het woord lijkt te zijn geëxpungeerd, maar dit is onzeker. Er zijn in ieder geval bewust punten onder het woord aangebracht. Vanwege de onzekerheid met betrekking tot de status van deze punten (vrijwel nergens in de codex wordt er geëxpungeerd) is het woord hier gehandhaafd.

	alsoe groet als een carstaenge met couden water Wiltment jnt eynde	468
16	vander ziecheit purgeren soe geeft medecijnen die laxeren	
	16 DYAMERON Is goet tegen alle siecheden vanden hersenen / vanden	472
20	monde / ende jn die kele / ende den huych droecheit ende versceidet Recipe sap vanden moerberen I libra zeem $\frac{1}{2}$ libra	
	sape III <i>dragme</i> Neemt sap van zeem ende	476
24	doetse te vuer ende sietse met enen sachten vuere Ende alsment proeuen wil oft genoch is latet drupen op enen merbersteen blijft die dropel	480
28	staende ende nyet en vliet soe eest ge- noch ende dan doet jn vaten Alsmen daer mede werken wille Men su- uer chemelt ende gargarizeertse tegen	484
32	den huych	
	17 DYACAMERON Is alsoe vele als den mensche is leyden vander doot ten leuen Het is goet tegen den hoest ende	488
135va	tegen thijgen / ende tegen dat cleeft inder magen / ende tegen crancken leyndene / ende helpt luxurie ende heeft die selue macht die heeft dyarodon iulij X deel	492
4	vander confexien is II libra Recipe anto- fali gingeber ana <i>dragme</i> V et <i>scrupel</i> I et <i>grana</i> XVI	
8	canele garofels nagele ana <i>dragme</i> V <i>scrupel</i> I et <i>grana</i> XVI caruis dattilorum <i>dragme</i> IIII	496
	galigaen spijck costi zeduwaer carpobalsami anijs amei genium / de fructibus pertret corael roet dra- gant reupontici saliuunce anacardi	500
12	ossium dattilorum carpobalsami leuco- piperis macopiperis melanopiperis ana <i>dragme</i> I et <i>scrupel</i> II et <i>grana</i> VIII vijtsel	
16	van goude ende van siluere been van der harten vanden herte ana <i>scrupel</i> II $\frac{1}{2}$ et <i>grana</i> VI ammer <i>scrupel</i> I zeem dat genoch sy Hier af salmen geuen <i>dragme</i> III tsmorgens ende tsauonts met wijnne	504
20		508

- 24 18 **DYALACTA** js goet tegen verstoptheit
ende harthede vander leueren / ende van
apostemen jnder leueren of anderwaer 512
jnden lichame / ende tegen den wijnt jn
28 die sijde / ende tegen die walginge van
watere **Recipe** lacte *dragme* II ½ costi spijsck
carpobalsamum xilobalsami cassie 516
azari canele sofferaen squinanti reu-
32 barbara mastick aristologia lanck ende
ront ana *scrupel* II *ganciane* mirre vencoel
saet anijs apij *semen* pollioen garof- 520
fiels nagele comijn wilde salie alsen
36 noten muscaten cardamomum cubeben
135vb ana *scrupel* II *et grana* V Maect poeder ende
zeem dat genoch sy **Men** salt geuen 524
I dragme IIII *libra* I *et VIII* ½
- 4 19 **DYAREUBARBARUM** Is goet tegen den dere
vander leueren ende verstopthede ende
tegen wijnt jn die darmen ende tegen 528
ouertallicheit **Recipe** spijsck cynamomi
8 sofferaen costis ana *dragme* II reubarber
dragme IIII cassie azari mirre squinanti a-
ristologie beide rose water ana *dragme* I 532
½ *quattuor semen fronris* ana *dragme* I ½ **Dese** salmen
12 puluereren ende nemen zeem dat ge-
noch sy **Men** salt geuen II *scrupel* *et* ½
met dranck daer jnne gesoden is 536
anijs
- 16 20 **DYAMASTIC** Is goet tegen melanco-
lie ende tegen fleumen / ende maket
claer veruwe / ende tegen zweringe 540
vander leueren het scerpel tzien
20 ende betert die complexie van alden
lichame **Recipe** spijsck garioffels nagel
caneel cardamome carpobalsami xilo- 544
balsamum zyngerber wit ende zwart ende
24 lanck peper azari galangaen cassie
calomi armomatici noten muscaten
cypri mircille matis ana *dragme* I *et mas-* 548

	tick <i>dragme</i> v zeem dat genoch sy	
28	21 DYAZINZIBEROS ende gijngeber confijt is alleens Het is een alte goede electuarie / sy verdrijuet den cou- den dorren hoeft genomen met	552
32	wijnne / sy verdrijuet den dorst ende die beuynghe vter magen daer mense besicht met wijnne daer	556
36	vencoel jn gesoden is Recipe zynsi- beris <i>dragme</i> III liquirissie dragant	
136ra	vuaris passularis peniden seminis cucurbucini van elcken <i>dragme</i> XV Ho- nich dat genoch sy Men salt ge- uen alsoe groet als een haselnote	560
4	tsmorgens ende des auons jnden mont houden	564
8	22 DYA ANISIUM Is goet tegen vercoude vercouthede / ende tegen den wijnt Recipe anijs gijngebaer canele comijn ana <i>dragme</i> III marcis	568
12	garoffels nagel mastick zwart peper ana <i>dragme</i> IIIII cardomome spi- ce xilobalsamum aloes muscate	
16	galigaen ana <i>dragme</i> II 1/2 zeem dat ge- noch sy	572
20	23 DYAGALANGA neemt mede capittel van aurea tegen die pijnne ende dat euele vander harten	576
24	Recipe spiick galangaen gijngeber ca- nele zedewaer riculissie rosen vio- letten garoffels nagele bacce by- sancie ana onse 1/2 elboris <i>dragme</i> I et 1/2 per- len met gaten ende sonder gaten been	580
28	vanden harte vanden hert ana <i>dragme</i> I reubarbere <i>dragme</i> II muscelgaet amber ana <i>dragme</i> I lingnum aloes <i>dragme</i> II alle die III manieren van sandellen ana <i>dragme</i> I zeem dats behoert Gelijck van haselnoten salment geuen tsa-	584

	uonts ende tsmiddages	588
32	24 DYACAPARIS Is goet tegen alle deren vander mylten ende tegen haer haerthede out of nye / Het doet wel vrijne maken met wijnne ge- nomen / met azijne gemenget ende	592
136rb	jn die oren gedaen doet die wormen steruen jnden mont gehouden sacht den tantzwere rute gesoden ende daer	596
4	mede genomen doet menstrua hebben of jn vulua gedaen datmen passarium heet Recipe capparidis corticis onse III squille	600
8	asse azari piretri apie melanci wor- telen van agramonie sanctorie peper ana dragme III porculata dragme III speragi reu- barbi ana onse II et scrupel II lanck peper dragme	604
12	II et scrupel I api saet carui ana dragme II et scrupel I saet van boragen ende bloemen ana dragme III	
	25 DYATRION PIPERION MAGNUM	
16	Het is alte goet tegen reumen / ende tegen hoest ende den artijke / ende corten adem / ende alle saken vander borst ende vander longen ende vertert flug- mont jn die mage ende vercoutheit	612
20	ende zweren jnder magen sy is goet tegen die leuere ende mylte / ende gele suycte / ende pijnne jn die nyeren / ende jn die blase / ende corts / ende quaer- teyne ende gereidet menstrua Recipe nar- dostachij amomi melano piperis	616
24	vencoelsaet ana dragme II gijngeber jsope persijn saet leuco piperis macro piperis	620
28	anijns ana onse 1/2 dragme I sofferane cassie epithimi elennij betonie piganus cane- le ameos siselei lanaste ana onse II 1/2 et dragme II zeem dat genoch sy alsoe	624
32	groet als haselnoten salment geuen lauwe	
	26 DYATRION PIPERION MINOR Het	

4	ende suuert die kele / Het verdrijft den hoest die coude borst / ende die coude mage beteret ende doet wel vertheren / ende is goet den genen die	668
8	vander longen Recipe isope thuris tris- thimi melano piperis ana <i>dragme</i> III et 1/2 et grana XVI gliconis timbre comijn ana	672
12	<i>dragme</i> II 1/2 dragant vleys van doden rosijn vencoel ana <i>dragme</i> I et grana XV anijs carui lanesste gingeber ana <i>dragme</i> 1/2 et grana	676
16	VII et 1/2 zeem dat genoch sy Men salt geuen <i>dragme</i> III nuchteren ende tsauonts met lauwen wijjne	
20	29 DYASENE Heeft den name om datmen daer meer zeems jn doet dan enich van anderen specien Proper- lijck eest goet tegen melancolijen ende tegen dat harteuel / ende die ger- ne droeue sijn / ende tegen alle ouer- tallicheit van melancolijen Recipe gali-	680
24	gaen noten muscaten salie nagels cardomome ligni aloes lange pe- per gijnggeber canele zedewer spijck ana sene salmen dobbel nemen ende	684
28	haselnoten dobbel die noten sal men roesten ende poederen ende men- gen met zeem / ende daer na die ander specien / Wilmen purgeren	688
32	melancolie soe doetmen daer toe borage ende salamen	692
137ra	30 DYAPRASSIUM Heyt na een cruyt is genoemt marobie / ende men doet daer meer jnne dan vanden anderen specien sy geneset den hoeftzwere die coemt wt coutheit der magen	696
4	sy verdrijft die heete lopinge van	700

136vb19

van anderen: *Eerst stond er vaderen. In het handschrift is boven de a een nasaalstreep toegevoegd, is an boven de geschreven, en worden van en deren, die aan elkaar zijn geschreven, gescheiden door een dun streepje.*

137r

Geheel links onder op het blad is de kapitale katernsignatuur C 6 aangebracht.

	den ogen van couder salien daer mense met wij ⁿ ne besiget / sy ster- ket die mage met wij ⁿ ne geno-	704
8	men daer zeem jn gesoden js sy reynnyget dat lichaem van byn- nen met wermen wij ⁿ ne genomen	
12	sy breect den steen / ende verdrijft die coude pisse genomen met wij ⁿ daer steenbreke jn gesoden js / dat selue doet dat menstruum vloey- en / VIII deel vander confexien is	708 712
16	III libra Recipe prassi viridi <i>dragme</i> V $\frac{1}{2}$ dragant pineorum amandelen da- delen vigen ana <i>dragme</i> III et $\frac{1}{2}$ cane-	
20	le nagelen noten muscaten macis ligni aloes spijck galigaen gijngheber zeduwaer liquirissie anacordi stomi calis mastick mirre galba	716
24	terpentijne aristologie hoelwortel radicis capparis gencia melano piperis anijs vencoel apie macedo- nie beuenelle ana <i>dragme</i> II hermodittilis	720
28	origani pencedani squinanti ana <i>dragme</i> I $\frac{1}{2}$ balsami diptani pullegij costi pe- tret cardomoni leuco piperis carui louessce terre lientine satureie	724
32	basilicus pionie macro piperis amo- ni orobi ana <i>dragme</i> I et grana II xilobal- sami cassiefistule corael scauelinge van yuorijen carpobalsami dauci	728
137rb	cretici ana <i>dragme</i> $\frac{1}{2}$ musselgaet amber been vander herten ana grana XIII zeem dat genoch sy Men salt des auonts geuen met wermen wij ⁿ ne daer jnne gesoden is jsope	732 736
31	DYAOLIBANUM Het stolpt bloet / ende tranen vanden ogen / het sacht oude hoeftzwere ende apostemen jn die kele geneset genomen met tysai- nen / VI deel is I libra Recipe beuers- cullen apij beide ana <i>dragme</i> III cassie <i>dragme</i> II et scrupel II mirre <i>dragme</i> I $\frac{1}{2}$ folie soffer- aen warpont ana <i>dragme</i> II reupontici amo-	740 744
8		
12		

	ni ana <i>dragme</i> I et <i>scrupel</i> II pionie storacis macro piperis ana <i>dragme</i> I et <i>scrupel</i> II spijce	
16	euforbi leuco piperis ana <i>scrupel</i> II et $\frac{1}{2}$ zeem dats genoch sy Men salt ge- uen des auonts met werme wijn	748
	daer jn gesoden is salie of wierock	
20	32 DYARODON ABBATIS Properlijck eest goet tegen pijn vander leuere	752
	ende tegen die gele suycte / ende tijsjike ende droge / ende tegen dat hart euel	
24	dat van heyttten coemt ende cranck sijn van lange siecheden als van be- keerden cortsen ja van heyttten co- mende Recipe sandali wit ende roet ana	756
28	<i>dragme</i> II $\frac{1}{2}$ dranck gomme arabij spodi ana <i>dragme</i> II azari mastick spijck cardo- moni sofferaen xilo aloes nagele	760
32	galigaen nucis muscate anijs ven- coelsaet caneel sap van liquirissie rebarbe semen basiliconis berberis	764
137va	scariole portulata citrulli melonis cucumeris cucurbite ana <i>scrupel</i> I perlen been vanden harte vanden hert ana <i>dragme</i> $\frac{1}{2}$ suyker rosaet <i>onse</i> I et <i>dragme</i> $\frac{1}{2}$ III cam- fer <i>grana</i> VII syroep van rosen water	768
4	dat genoch sy Men salt geuen des morgens ende des middages	
8	33 DYAPENIDEON Heytmen na penide- on om dat sy hier jnne gaen meer dan ander specien / sy is goet ter siecker borst van vochten humoren ende tegen alle siecheit vander longen / ende	772
12	tegen den hoest ende tegen heesche stem- me / ende droge / ende tegen tisisis X js I libra Recipe penideon XVI <i>dragme</i> I $\frac{1}{2}$ pinea- rum amigdalarum wel gesuuert wit	776
16	olysaet ana <i>dragme</i> III et $\frac{1}{2}$ et <i>scrupel</i> I canele nagelen zinzibre sap van liquiris- sie dragant gummi arabici amidi	780
20	semen citrulli cucumeris melonis cucur- bite ana <i>dragme</i> I et <i>onse</i> I camfore <i>grana</i> VII met cyrope van violetten dat genoch sy Dus salment vergaderen Recipe I libra wa-	784

	ters <i>ende</i> III <i>onse</i> violetten <i>ende</i> siedet	788
24	te gader tot dat water myndert <i>ende</i> begint te dicken / Dan salmen daer toe doen amandelen saet van citrullen melonis cucumeris cucurbice elck	792
28	salmen stampen by hem seluen / <i>ende</i> sie- dent metten water altoes salment roeren / <i>ende</i> dan salmen daer toe doen	796
32	penideon wel gepuluert datter groens bouen vliet dat salmen sij- gen doer enen doergaten lepel / dan salment jn enen mortier doen <i>ende</i> cam- fer gepuluert <i>ende</i> daer mede gemen- get <i>ende</i> die ander specien wel ge- puluert <i>ende</i> daer toe gemenget dit	800
36 137vb	salmen geuen des smorgens <i>ende</i> des auonts met tysayne werme heeftmen gene corts met wijnne lau salment geuen	804
4		
34	DYADRAGANTUM Heeft sijnen na- me na dragant sy is goet tegen	808
8	alle pijn vander longen dat van heyte coemt <i>ende</i> meest jn tijnsike <i>ende</i> etike <i>ende</i> tegen apostemen van der longen / <i>ende</i> tegen groten hoeste	812
12	die van heyten coemt <i>ende</i> van droec- heiden / <i>ende</i> tegen ruheit vander tongen <i>ende</i> vander storten Als ment neemt salment een wijle	816
16	houden jnden mont tot dat begint te smelten <i>ende</i> dan jnne laten gaen Recipe dragant dat wit is <i>onse</i> I <i>et</i> dragme II anidi <i>onse</i> 1/2 liquirissie dragme II pe- nedion <i>onse</i> III saet van citrullen	820
20	melonis ana dragme III campher scrupel 1/2 Men salt geuen met borne jn gerste gesoden lau	824
24	35 DYACASTOREUM Is sijn name na beuer om dattet jn die confexie	

	gaet / sy is goet tegen zwaerheit	
28	vanden hoofde / ende tegen groet euel ende tegen zwymelinge / ende tegen ge- deilden hoeftzwere / ende tegen scoten jnt hoeft scietende ende zwe- ren / ende tegen gichte / ende confir- meert alle die leden / ende meest	828
32	den hoofde Het is goet tegen verstoptheit vander leueren ende	832
138ra	der mylten ende der nyeren / ende te- gen alle siecheit van couden comen- de die wederstaetse XV deel	836
4	js libra II Recipe beuer mirabolani ana dragme minus grana I et $\frac{1}{2}$ aloes dragme I et $\frac{1}{2}$ ase fetide mirre euforbij	840
8	ana dragme I grana XVII folij anthinoni piretri liquirissie dragant calami aramotici niter galbani squimanti	844
12	spijce oppopanatum garsi quod est croec ortulanus cassie peper wit ende lanck peper carpobalsami	848
16	coloquintide reupontici serapini sco- racis calamide zinziber canele ana dragme I et grana II staphisagrie ad mundi- ficandum capud dauci maratri per- sij apij petrocili bacce lauri costi	852
20	sanguis draconis cardomomi waer- pont wierock agarici masticis sa- lis armoniaci zedewer ana scrupel I grana VII satureie jsopi pullegij origa- ni balsamite oxini brancte vr- cine wortel van diptamus rute	856
24	saet aristologia lanck ende ront azari bactari I saluie rosen edel- lij ana grana XVII ephitum polipodij	860
28	opobalsami ana grana XVIII assi- piades I semen lauriolle caparis radicis ana grana XI anacardi salu- uie ganciane corticis mandragore ana grana XI peucedani elsen ana	864
32	VII jreos grana III et terciam per- tem vnuus / zeem dats genoch sy Gheuet jn die grote van ha-	868

138rb	selnoten jn die pijn vanden hoefde met dranck daer jnne ge- soden is lilifagi Eest datment ge- uet tegen die leuere soe salment	872
4	geuen met dranck van elsene of van wilder salien / Tegen die mylte salment geuen met dranck daer jn	876
8	gesoden is capparis of calimenti Te- gen bestoptheit vanden leyndene soe salment geuen daer jn gesoden js	880
12	<i>grana solis</i> of saet van alexandien Diet nemen wil hi salt nemen nuchteren ende daer na vasten VI vren	
	36 DYACOSTUM Heit na een cracht of cruyt dat costus heit om datment	884
16	daer toe doet properlijck eest goet tegen die mylte / ende tegen water dat van fleumen coemt ende van me- lancolien dat coemt van couder mate- rien XII deel is I libra Recipe azari	888
20	anijs apie ana <i>dragme</i> II <i>et scrupel</i> II squinan- ti mirre melano piperis ana <i>dragme</i> II <i>scrupel</i> I reberbe sofferaen aristrologia	892
24	lancco ana <i>dragme</i> I <i>et scrupel</i> II costi <i>dragme</i> I <i>et</i> $\frac{1}{2}$ canele cassie lignee <i>dragme</i> I <i>et scrupel</i> I Zeem dat genoch sy Men salt ge- uen met dranck daer jnne is cap- paris of scolopendrie des morgens of des auonts	896
28	37 DYAYRIS Heeft sijne name na een wortel die bladeren sijn ge- lijck liesch ende draget witte bloe- men ende heit yreos Het is goet die qualijck verstaen mach dat sy spreken van heesheiden / ende tegen	900
32	den hoeft dat van couden coemt XII deel is III libra Recipe yris onse I pullegij jsope liquirissie ana <i>dragme</i> VII dragant amidi	904
138va	pinee canele zinziber peper ana <i>dragme</i> III <i>et</i> $\frac{1}{2}$ scoracis iubei <i>dragme</i> II <i>et scrupel</i> I zeem dat genoch sy Men salt geuen des auonts met wermen wijjne	908

8	38 DYACALEMENTUM Heeft sijnen name na calement Het is goet tegen alle deren vander borst dat van couden coemt ende tegen quarteynne genomen na den	912
12	eten ende des auonts met wermen wijn XV deels js II libra Recipe calamenti pul- legij melano piperis siselsi persijn ana	916
16	grana dragme III et scrupel II lanassche dragme I et scrupel I aminos thimi dille canele zinziber	920
20	ana dragme II Ghenomen met zeme alst bouen geseit is 39 DYACODION Is goet tegen allen moruwen lichame Het stolpt met regen water gesoden met spodium of met rosen water of met wijzne ge- soden is goet tegen die bloetsuyct ende tegen alle menisoen / ende fluxien	924
24	Recipe XIII hoofde vanden olie nyet te groene noch te dorre rosen II dragme et 1/2 sofferaen acasie liquirissie ana onse I	928
28	boli onse 1/2 caneel simphiti ypoquis- pidos balancie ana dragme I mirtillorum onse I corael wit ende roet sumac draken bloet lacte roris syrici ana scrupel II semen	932
32	portulate dragme 1/2 Aldus salment ver- gaderen / legt die hoofde vanden olie jn water dat sy bedect sijn ende laetse III dagen wel bestopt jn	936
138vb	den pot sijn / dan salmen dat sie- den tot dat dordendeel versoden sy / ende dan coleren / dan salmen jn die colature doen I libra ende 1/2	940
4	zeems / ende mirtilli doeter toe / die specien gepoedert als te voren geseit is / alst zeem genoch geso- den is Men sal weten dat mirtilli sieden sal jn water ende van dien	944
8		948

	water nemen I <i>libra</i> ende dat salmen sieden metten zeme allene tot dat	
12	dat water al versoden js / dan sal men die voerseide colature oeck	952
	daer na versiede met honige Alst zeem genoch is soe doetet	
16	vanden vuere ende menget die vorseide puluer mede Dese lectuarie is	956
	goet tegen alle menesoen / ende meest tegen die bloetsuyct	
20	40 DYACITONITEN Doet wel vethe- ren ende wederstaet walgen / ende	960
	verduwet wijnt Het verwermt of verheyt die mage / Het is	
24	goet tegen menesoen daer die spijse onuerteert doergaet Het	964
	maket goede roeke ende confortteert sere Recipe citoniorum allectel gespruut	
28	jn water / ende gesuuert vanden scors- sen / ende vanden noten gesuuert /	968
	ende dan salment stampen Daer na salmen stampen III <i>libra</i> zeems ge-	
32	scumet / suyker waer beter IIII <i>libra</i> et $\frac{1}{2}$ dat salmen doen te	972
	vuere ende dan citonie ategader gestampt / ende daer na sieden dat	
139ra	dicke genoch sy / dat sal men cole- ren met olien doergaten lepel Eest	976
	honich tey dan soe eest genoch ge- soden / dan salmen daer jnne men-	
4	gen den puluer van desen specien Recipe caneel <i>onse</i> I et $\frac{1}{2}$ zinziber <i>onse</i> $\frac{1}{2}$	980
	I peper <i>onse</i> $\frac{1}{2}$ liquirissie galigaen	
8	<i>onse</i> $\frac{1}{2}$ nagel noten muscaten ana III spice ligni aloes macis cardamomi	
	ana <i>dragme</i> II zedoani <i>dragme</i> I Men sal ne-	984
	men rosen water ende smerent op enen marbersteen ende daer na sal-	
12	men op sprengen musselgaet ende daer op salmen gieten den voerseid-	988
	den zeem of suyker ende latent brei-	
16	den op den steen Alst cout is sal- ment snyden lanck ende dwers	

	jn stucken gelijk atrument W iltu	992
20	dese <i>confexie</i> maken humoren te pur- geren soe salmen daer jnne mengen alsoe <i>mennich</i> $\frac{1}{2}$ onse scamomeien	
	alsoe als <i>mennich libra</i> is vanden an- deren zwaer S impel sonder sca- momeyen salment geuen des mid- dages <i>ende</i> des auonts met wijzne	996
24		
	41 DYAPAPAUER Is een lactuarie	1000
28	tegen zweringe jn die borst / sy is alte goet R ecipe sap van liquirissen dragant gomme van arabien ana <i>dragme</i> X olisaet die wit js penidion ana	1004
32	<i>dragme</i> XX soete amandelen <i>dragme</i> X se- men citonij <i>semen</i> portulate ana <i>dragme</i> XV <i>semen</i> cucumeris melonis citrul- li cucurbite latue malue ana <i>dragme</i>	1008
139rb	VIII <i>ende</i> maket puluer <i>ende</i> tempe- ret met cyroep van violaet	
	42 DYADRAGANTUM CALIDUM Dese elec- tuarie heit na dragant / sy heeft	1012
4	macht in couder siecheit / sy is goet tegen hoest van couden fleumen comende <i>ende</i> node wt werpen <i>ende</i> die pantisen / <i>ende</i> doet etter spuwen	1016
8	<i>ende</i> die met pijnnen haren adem verhalen <i>ende</i> tegen zweringe aen die longen <i>ende</i> aen die leuere het conforteert die mage <i>ende</i> doet ver- theren R ecipe dragant canele ana <i>onse</i>	1020
12	I fenigrieck <i>onse</i> I amandelen preme- arum lijndsæt <i>dragme</i> I et I et $\frac{1}{2}$ zinziber	
16	liquirissie <i>ende</i> tsap van liquirissie ana <i>onse</i> $\frac{1}{2}$ D yartamus maket camer <i>ende</i> rumet die borst	1024
	43 ELECTUARIUM CATHOLICON Dese	DE E
20	electuarie js orbaerlic jn allen siec- heden daers te doene is H et doet natuerlic den lichaem hebben M en maecht geuen den gesonden	1028

	<i>ende</i> den siecken die den lichaem	1032
24	bestopt hebben Men maecht geuen voer den eten <i>ende</i> na den eten son- der <i>ennige</i> spise te laten / <i>ende</i> pur- geert melancolie <i>ende</i> colere <i>ende</i> fleu-	1036
28	me / <i>ende</i> bloet soe suueret het ver- iaget wijnt / <i>ende</i> verlicht die borst <i>ende</i> die stemme Recipe zeem wel ghe- suuert cassiefistel <i>ende</i> camaradi	1040
32	oeck gesuuert ana <i>onse</i> I rebarbe violetten polipodij anijs ana <i>onse</i> 1/2 liquirissie gesuuert penijc candijc	1044
139va	die vier coude sade ana <i>dragme</i> I sofferaen Recipe II <i>onse</i> polipodij <i>ende</i> sietse lange met borne / dan coleert <i>ende</i> doet	1048
4	daer toe I IX <i>onse</i> suykers <i>ende</i> tem- pert daer toe cassie fistele <i>ende</i> tamar- di dit suldi dicke genoch doen	1052
8	vanden vuer <i>ende</i> menget daer jnne die poeder vanden anderen specien Men sals te mael geuen I 1/2 <i>onse</i>	1056
44	ELECTUARIUM DULCE Maect camere <i>ende</i> is goet ten stene <i>ende</i> purgeert co- lera <i>ende</i> fleumen / <i>ende</i> soetelic soe ley- det die humoren Recipe rosen caneel	1060
12	zinziber tsap van melonis ana VI <i>dragme</i> sandali wit roet <i>ende</i> zwart hermo- dattelen esue ana <i>onse</i> I zeem dat	1064
16	genoch sy	1068
45	ELECTUARIUM DE SUCCO ROSARUM Het heeft sijnen name na sap van rosen sy is goet ter leueren <i>ende</i> verdrijuet die quade humoren wt der leueren	1072
20	<i>ende</i> verdriuet die quade humoren <i>ende</i> maect camere <i>ende</i> coelt mede / <i>ende</i> purgeert colere / <i>ende</i> js goet jn terci- ane / <i>ende</i> jn cotidiaen <i>ende</i> blyuinge van	1076
24	humoren die blijuen na die bekeer- de ongemaken die leydet wt den	1080
28	lichaem III deel is II libra Recipe tsap	1084

	van rosen ende suyker ana libra I et onse	1072
	sandalen wit roet swart <i>dragme</i> II cam-	
32	fer <i>scrupel</i> I Men salt temperen na die ma-	
	niere vander electuarien Men salt	
	geuen met couden cyroep of met wer-	1076
	men water alsoe groet als een cars-	
139vb	taenge ter middernacht	
	46 ELECTUARIUM PSILLITICUM Heeft sij-	
	nen name na psillium Het is ge-	1080
4	proeft tegen rode colore ende tegen	
	terciane / ende tegen cotimien / ende tegen	
	die leuere tegen die geelsuyct jn	
	allen helpet Recipe sandalen wit ende	1084
8	roet met rosen spodi rebarbari	
	dragant gomme van arabien diagri-	
	dij berberis violetten ana onse ½ saet	
	van scariolen portulate ana <i>dragme</i> IIII	1088
12	vergaderet aldus / Neemt psillo	
	III libra legget jn warmen water	
	III dage / dan salmen dat water	
	coleren ende doen daer toe III libra	1092
16	suykers ende latent staen II dagen	
	Daer na salment sieden dicke ge-	
	noch ende dan vanden vuer doen	
	ende die poeder vander specien	1096
20	daer jnne mengen / Inden somer	
	salment geuen des auonts jnden	
	jersten slaep Inden wijnter ter	
	middernacht jn beiden den	1100
24	tijden met wermen water alsoe	
	groet als haselnoten	
	47 ELECTUARIUM DUCIS Is goet tegen	
	ouertallicheit / ende wijnt vander	1104
28	magen ende jn die dermen ende	
	tegen den steen / ende die zweringe	
	vander leueren Recipe anijs <i>dragme</i> II	
	<i>grana</i> XV liquirissie mastick ana	1108
32	<i>scrupel</i> II et <i>grana</i> V camederi zinzi-	
	beris caneel galigaen vencoelsaet	
	carui ana I <i>scrupel</i> et <i>grana</i> XV calament	
140ra	xiliocassie wit peper ende lanck peper	1112
	cipri squinanti dauci yrei amomi	
	soli azari ana <i>scrupel</i> I spijs sofferaen	

4	gomme van arabien dragant dille calami aromatici cubeben garioflorum nagele carpobalsami lauessche alex- andrini gingeber sileris montani pen- tafilon semen speragi citer radicis acori	1116
8	radicis speragi amei reubarbari nete- len reupontici nucis muscatis lignum aloes basilicon milij solij saxifrage	1120
12	citrulli melonis <i>et</i> cucurbite portu- late scariole persijn beide wit <i>ende</i> roet scoracis calamiti cardomomi ana grana xv penidij <i>onse dragme et scrupel</i> II <i>et</i>	1124
16	<i>dragme</i> zeem dat genoch sy Men salt geuen met wermen wijjne naden eten	1128
48	ELECTUARIUM PLIRIS Dat is een volmaecte medecijne / Het is goet tegen sericheit van melancolien / <i>ende</i> tegen grote crancheit vander magen <i>ende</i> vander harten / <i>ende</i> tegen fauten of jn onmachten gerne gaen / <i>ende</i> het scerpet die zynne Het is goet te- gen die III manieren vanden gro- ten euele / <i>ende</i> alle crancheit vanden hersene die beteret Recipe canele g nagele ligni aloes galigaen spijck noten muscaten mastic spo- di squinanti ciperi rosen violetten manti ana <i>dragme</i> I <i>et grana</i> XV folie li- quirissie scoracis masticis sansuci basilicon cardomomi macropiperis mirtilli corticis citri ana <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> XV	1132
20	gommi arabici been al coralli seritici combusti ana <i>scrupel</i> I <i>et grana</i> I musci grana VIII <i>et</i> 1/2 balsamite <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> xv camphore	1140
24	<i>grana</i> V syroep rosaet dat genoch sy	1144
28	ELECTUARIUM DE CITRO Is goet ter magen <i>ende</i> verblijt dat harte <i>ende</i>	1148
32		
140rb		
4		

140ra28

g: Deze letter lijkt op deze positie geen abbreviatuur van een gewichtsaanduiding te zijn, bijvoorbeeld grana, dat altijd anders afgekort wordt. Mogelijk is het een aanduiding voor gingeber, zoals een andere Middelnederlandse tekst van het Antidotarium Nicolai op deze positie heeft – zie Van den Berg 1917, p. 66, nr. 48.

	sterkelic die nature <i>Electuarium</i>	1152
8	resumptium die is goet ter leueren ende ter magen <i>Electuarium</i> die succo rosarum <i>Recipe</i> diagridij <i>grana</i> IIII <i>masticis</i> <i>grana</i> syropus endiuie <i>quod</i> sufficit /	1156
12	fiat bolus / tis goet ter leueren het maect camere	
50	ESDRA Heeft sijnen name na esdras die prophete diese jerst	1160
16	vant / sy is properlic goet tegen melancolie / ende die quaden appetijt hebben / ende colen eten ende leem ende scalen van eyeren ende pots / ende sy	1164
20	is goet tegen alle vercoude hersene met wermen wijjne gedroncken ende tegen lopende oren met wermen wijjne gedroncken of jn die oren	1168
24	gegoten / sy is goet tegen clouen van den lippen ende vanden monde ende vander hant ende vanden voeten ende het is goet die venijn gegeten hebben	1172
28	of gedroncken hebben / H et is goet te- gen venijn van serpentes of van scor- pionen / ende tegen alle crupende wormen ende dieren gebeete M et	1176
32	wijjne gesoden ende met sape van menten die beeten daer mede geplaes- <u>tert</u>	
140va	XL deel is III libra <i>Recipe</i> alipte musca- te mirre suyker blader van ruten apijsaet camedrij fenigrieck ana <i>dragme</i> I <i>et scrupel</i> I eboris pigani wilde ruten	1180
4	saet van lilifagi origani balanscie radicis mali granati ana <i>dragme</i> I <i>et grana</i>	1184
8	VII <i>et</i> 1/2 canele C nagele xiolobal- sami aloes spijck zeduwaer lacte gummi rose cappararis pullegij aueru- te melano piperis culle ossium <i>dattilorum</i> ana <i>scrupel</i> II <i>et</i> 1/2 <i>et grana</i> IIII galigaen zinzi-	1188

12	ber sofferaen <i>van orienten anacardi</i> <i>licos spermatis mandragore acori pi-</i>	1192
16	onie waerpont dat is thus mas- <i>culi jsopi roris siriaci basilici dat</i> is serpentijne <i>dauci cretici vencoel-</i> saet saet <i>van mus malue olmarum</i>	1196
20	out <i>wijnne ende goet ana dragme 1/2 et grana I sof-</i> feraen folie <i>gallie muscate costi ca-</i> <i>lami aramacio cassie mirabolam nar-</i>	1200
24	di <i>celtice xiolobalsami dragant wit</i> corael <i>ende roet rebarbe beuer bedelli</i> <i>galbani oppopanatis aspalti terpen-</i> tijne <i>mastick tyriaci adriani reupon-</i> tici <i>aristologia longa azari hermodat-</i> tili <i>meu yrei piretri pencedani</i>	1204
28	<i>ephitum violetten bynoet simolee</i> <i>foliorum citri lauriole mente nalabra-</i> ti <i>quinque folij carpobalsami anijs</i> <i>amomi cirum miconis wit olisaet</i> <i>ozimi sermonteine semen rute ba-</i>	1208
32	kelis <i>drakenbloet seilsteen lapi</i> <i>des agapis been vander herten vanden</i> herte <i>muskelgaet ana scrupel I camfer</i> <i>grana VII ambre perlen met gaten ende</i>	1212
140vb	sonder <i>gaten blacte bysancie adee</i> <i>scoracis calamite serapini leuende</i> <i>sulpher aromoniaci betonie cabal-</i> <i>mi marini ypoquispidos macis dat</i> <i>sijn bloemen vander noten muscater</i> <i>squinanti herbe seriaci floris olean-</i>	1216
4	drij <i>marubij sulfer elsene persijn</i> <i>van alexandrien cardomonis dille</i> saet <i>carden amei leuessche citri</i> <i>laucopiperis nigelle sap van acoullen</i>	1220
8	aplompen die <i>jnt water staen le-</i> <i>uende water ana scrupel 1/2 et grana II litter-</i> <i>giri thebaici talami aromatici ius-</i> <i>quiani ana grana VII Zeem dat ge-</i> <i>noch sy Men salt geuen des auonts</i>	1224
12	met <i>wijnne</i>	1228
16	51 STHOMATICUM CONFORTATIUM Is goet der <i>magen / ende conforteert</i> <i>ende sterct dat harte ¶ Sthoma-</i>	1232

20	ticum laxatiuum dat doet die ma- ge wel ruymen <i>ende</i> maect oeck wel camer ¶ Dese electuarien	1236
24	sijn oeck goet der magen <i>Dya-</i> trion piperion <i>Dyacalamentum</i> <i>Dyacoston Dyagalanga Phy-</i> lantropos <i>Electuarium ducis</i> ¶ <i>le-</i> <i>ticia galieni</i> dat verblijft dat har- te <i>ende</i> sterct die mage <i>ende</i> verdu- wet die spijsse ¶ <i>Conserue van</i> <i>violen</i> is oeck goet ter borst <i>ende</i> coelt sere ¶ <i>Oximel dureticum</i>	1240
28	met een bolus dat daer toe be- hoert <i>ende</i> een speratijf te voren ge- nomen dat verdrijuet die ver- bernde colera wt den lijue ¶ <i>Dese</i> <i>electuarium</i> sijn goet ter borst <i>Dya-</i> <i>dragantum Dyapendium Dyapras-</i> <i>sium</i> ¶ <i>Dese conforteren</i> dat hoeft	1244
32	<i>Dyarodon vili Dyamargariton</i> <i>Dyacos plieris</i> ¶ <i>Dese</i> sijn goet ter magen <i>Triasandali</i> dat is	1248
141ra	goet ter leueren <i>ende</i> coelet wel die leuere ¶ <i>Suyker caredy</i> is goet ter borst <i>ende</i> verslaet oeck wel den dorst ¶ <i>Rosata nouella</i> dat ver- driuet dat nicken <i>ende</i> is oeck goet ter magen	1252
4	¶ <i>Puluer tegen</i> die geelsuyct <i>Recipe razebeorum</i> spodij reubarbari <i>sandali rubei et citrini ana dragme</i> I <i>zuccari</i> <i>quod sufficit fiat jnde pulueris Recipe co-</i> <i>riandri preparati anterioris cynamomi</i> <i>electi ana onse ½ termu gummi piperis</i>	1256
8	<i>gariofiliate galange dragme onse albi ana</i> <i>onse ½ semen anisi semen fonicis ana dragme</i> III <i>creti dragme</i> I <i>panis succo albi onse</i> IIII fiat puluis	1260
12	¶ <i>Puluis regine sic fiat Recipe mus-</i> <i>ti ambore balsami ana dragme</i> I <i>oley</i> <i>musce leon sambucini nardani scrupel</i> <i>quinque reberbaris reupontici cost ci-</i> <i>lobalsami cubebe ana dragme</i> II <i>nardi</i>	1264
16		1268
20		1272
24		1276

	gingebaris acori cinamomi pentedami mel melano piperis macro-	
32	piperis saxifragis ana <i>dragme</i> V gariofili liquirissie cipi dagaranti alexandri camedreos ameos apij speragi basilice vrtice troci ana <i>dragme sex et</i> IIII	1280
141rb	cassie folij squinanti bedellij masticis mirre amomi leuistici grana solis	1284
4	petersilij cardomomi aneij euforbij ana <i>dragme</i> IIII et semes epatis vultitris caruis leonis sanguis draconis balsamite ana <i>dragme</i> V secrate libra IIII	1288
8	brionie feniculi malue turbic semen atriplicis centauree minoris dauci cretici folij lauxij ana <i>dragme</i> I piretri pullegij pionie scamonte ana <i>dragme</i> II grana IX leuco piperis <i>scrupel</i> II carui phisalidos hermodattili ana <i>scrupel</i> semes lapis lintis agapitis aristologie longe lapis armenicus lapis lasuli achori ana <i>dragme</i> II auri / argenti ana <i>dragme</i> II cartari lunater ferri ana <i>onse</i> II misceantur et fiat puluis subtilis ¶ Dese voerseide puluer	1292
12	is goet voer den brekenden steen / ende voer die bestopte nyeren / ende doet wel vrijne maken / ende verwermt die leyndene / ende beneemt die coude pisse / gedroncken des auonts ende des morgens met wermen wijne	1296
16	¶ Puluer tegen die borst / tegen die magen / tegen den steen / tegen dat sijde euel Recipe lacussen comijn anijs vencoelsaet petercelien saet galigaen gingeber nagelkijns muscater	1300
20	canele marken saet mente elcs een loet ende te gader gestoten ende doet daer toe I loet suykers / etet tsmorgens ende des auonts	1304
24	¶ Puluer die purgeert fleuma vten hoeftde vter borst / des mor-	1308
28		1312
32		1316

	gens enen lepel vol genomen met wijnne <i>Recipe</i> turbit die wit is <i>dragme</i> I	
36	witten <i>zinziber dragme</i> $\frac{1}{2}$ wit suyker <i>dragme</i> VI	
141va	dat puluert te gader	1320
	¶ Puluer die purgeert nederwaert	
	<i>Recipe</i> cartaris onse I geeft drincken	
4	of teten met dyapenidium of met dyadragantum of met poeder	1324
	van mastick het sal wel doen gaen ter cameran	
8	¶ Puluer om wel te laxeren <i>Recipe</i> polipodium onse II sporie <i>dragme</i> II anijs	1328
	vencoelsaet comijn ana <i>dragme</i> II dit te ga- der gestoten ende jn een vet hoen	
12	gedaen ende dat gesmoert jn enen pot met vele soeps Daer af ge- ten ende gedroncken is properlick	1332
	laxatijf	
16	¶ Puluer dat laxeert / ende rumet die borst / ende die mage / ende ver- driuet dat lanck euel / ende die	1336
	steecte vter sijden / ende die fleumen ende verdrijuet colera vter magen	
20	<i>Recipe</i> semen onse I turbit onse $\frac{1}{2}$ <i>zinziber dragme</i> II	1340
	liquirissie <i>dragme</i> II semen salifragie <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ succum rosarum onse $\frac{1}{2}$ dyagridij	
24	II grana tempert met wijnne of met oximelle of honich <i>dragme</i> II	1344
	¶ Pillule die dat water ver- drijft vten lijue Men salder ne- men XV of XVII <i>Recipe</i> turbic aga- ricus hermodattili elx <i>dragme</i> II et $\frac{1}{2}$ e- sula sene lapis lasuli lapis arme- nici mylio solis reubarbare <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$	1348
28	gariofili spice gingeber croci squi- nanti apij van elx I $\frac{1}{2}$ <i>dragme</i> aloe alsoe	1352
32	vele als die andere pulueriseret te gader getempert met honich et	
141vb	fiant pillule jn massa	
	¶ Pillen die purgeren dat hoeft	1356
	die ogen die mage al nederwaert	
4	<i>Recipe</i> aloe coloquintide masticus absin- thium dyagridij elx euen vele fiat	

	puluis tempert met honich fiat jn massa / geeft des auonts anderhalf	1360
8	<i>dragme</i> of II pillen die cosie / men mach- se temperen met elsen sap of men wille	1364
12	¶ <i>Pillule acetose</i> / sy purgeren fleuma / ende melancolie / ende die gro- ue humoren die leyndene / die nye- ren die blase / dat sijde euele	1368
16	dat voet euel <i>Recipe turbic poli- podij agarici hermodattili ana dragme</i> X esule sene lapis lasidi lapis	1372
20	ermenici sasifragie rosarum kebu- li ana <i>dragme</i> III gariofilarum spice <i>zinziber</i> croci squinanti semen apij semen nicali	1376
24	carui speragi et bursa salis gemme grana solis masticus epithimi ni- di ana <i>dragme</i> I aloe et dyagridij de- se II alsoe vele als alle die ander	1380
28	Maect pillen met sap van edick geeft <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$	1384
32	¶ <i>Pillen magistri petri de alum- ma</i> / sy sijn goet tegen die plage ge- nomen des auonts <i>dragme</i> I III werf ter weken driakel des morgens	1388
142ra	Men maecse aldus <i>Recipe</i> mastick canele rosen silobalsami et azari et spice et cassie ligni elx <i>dragme</i> I et aloe citotrini alsoe vele als alle die andere pulueriseertse te gader fiant	1392
4	pillule als ghy wael weet proba- tum est	1396
8	¶ <i>Pillule aloe</i> tegen die plagen <i>Recipe</i> aloe sicotrini <i>dragme</i> VI mirre <i>dragme</i> III et croci <i>dragme</i> II fiat jn massa ocsisacra	
	¶ <i>Pillule magistri salerni</i> qui sua- uiter ducunt et quatuor humores purgant siue molestia ducunt et pre	

141vb14

euele: *De tweede e is superscript geschreven.*

141vb33

Voor cassie is een s doorgehaald.

142ra7

fiat: *De kopiist schreef eerst pluralis fiant, met een nasaalstreep, maar streepte daarna met kleine haaltjes de nasaalstreep door, en maakte de werkwoordsvorm daarmee singularis.*

12	dulcedine sua a membris melius attrahuntur a quibus attracte suos effectus melius in corpore consequentes caput allemant stomachum confortant visum clarificant / virtutes naturales	1400
16	corroborant si que egretudinis sunt ex humores sunt extrahuntur autem repimunt per has autem omnio destruuntur Recipe aloecitroni scamonee in pomo dulcoram	1404
20	ana onse III viole onse II sene centauree hermodattili ana onse II turbit polipodium agaricis ana dragme ½ rosarum macis cynamomi cardomoni ana onse ½ fiant	1408
24	pillule cum succo absinchio / geeft XV of XVII	1412
28	¶ Pillule de agarico / sy sijn goet voer den hoeftzweer / die borst tont- bijnden ende te rumen / ende alle die hu- moren des lichaems des auonts	1416
32	genomen dragme I Recipe agaricis masticis ana dragme III radice lilij siluestris prassij ana dragme I turbic dragme v coloquin- tide ana dragme v mirre ana dragme I gerapi- gra dragme IIII commisceantur cum cyropis de	1420
142rb	scicados et fiant pillule OM dryakel te maken Recipe casto- ree amari genciani piretri folicu- larum lauri et semen eius cortis cap- paris secoras calamenta semen apij et rute diptani corni carui combusti ana onse I crosici de tiro II dragme fiat puluis	1424
4	et asifetida dragme II Mel quod sufficit Dat honich jerst gesuuert opt vuer sonder sieden dat is goet driakel probatum est bestedet jn cameren	1428
8	12 51 EMPLASTRUM APOSTOLICUM Is goet op clieren die zweren / Het rijptse ende scoentse ende suuertse ende doet wel huýt wassen sonderlinge daer	1432
16	materie vergadert is / sy opent gaetkijns vander huýt ende trect die materie wt jnt wassen / dat ge- scoert is heilt sy Apostemen jn die	1436
		1440

20	borst of jn die longen of jn die mage of op die leuere of aen die ribben / jn dese steden alle dage daer op geleit trect sy wt	1444
24	ende rijtse ende scoert die hartheit vander leueren / zweer of gezwel van reumatijken dat coemt jn die knyen doetse drogen Alle ma- nieren van wonden vorsche of	1448
28	out of senuen of musen die ge- smeden sijn of aderen of beete van venijnde dieren alle dese gansset	1452
32	properliken ende leit die humoren ter wonden wt ende corrupcijen ende trect vten diepen gaten ende trecse bouen ter wonden wt ende vultse	1456
142va	met goeden vleysche ende doet sco- ne houden Gescut ende wat jn die leden steect dat trecket vte / fis- telen canckeren droget ende heilet	1460
4	Recipe littargi onse VI roet was ende wit meechden was victi quertini ana onse I armoniaci lapidis cabamina	1464
8	ris ana dragme VI / Mannis dat is clene wieroecck anijs ana dragme VI armoniac terpentijne bedelli galbani mirre sarcacolle lapidos calcis diptanus	1468
12	aristologia lanck oppopanacis ana dragme III Aldus salment vergaderen Neemt apoponac galbanum armo- niacum dese salmen stampen ende leg- gense enen nacht jn wijnne ende tsap wel decken / des morgens salmense smelten ende sijgense doer enen lepel met gaetkijns daer die onsuer- heit jn blijue Die gomme ende die wijnne salmen anderwerf te vuer doen ende siedense tot dat die helft vanden wijnne versoden sy / daer na salmen littargirum wel clene pul- ueren ende olie genoch / dit salmen sieden jn een ander vat by hem ende men salt altoes roeren dat nyet	1472
16	met gaetkijns daer die onsuer- heit jn blijue Die gomme ende die wijnne salmen anderwerf te vuer doen ende siedense tot dat die helft vanden wijnne versoden sy / daer na salmen littargirum wel clene pul- ueren ende olie genoch / dit salmen sieden jn een ander vat by hem ende men salt altoes roeren dat nyet	1476
20	na salmen littargirum wel clene pul- ueren ende olie genoch / dit salmen sieden jn een ander vat by hem ende men salt altoes roeren dat nyet	1480
24	men salt altoes roeren dat nyet	

28	en verborne / dan salment proe- uen oft genoch gesoden sy Men salt laten drupen op enen steen eest dic ke wel na als was / dan salmen	1484
32	daer was jnne doen smelten ende	1488
142vb	die vorseide gomme metten wijnne ende al versieden dat dicke sy / daer na den terpentijne als hy gesmolten js	
4	soe salment vanden vuere doen / dan salmen die pulueren vanden anderen specien daer jn menge altoes roerende Daer na gieten cout water daer op Nemet ende malaxerent met olijen	1492
8	van bayen ende formerent jn magdalion nen ende doet behouden	1496
52	EMPLASTRUM CIRONEUM Heeft sijnen name na was / Het is goet teghen	1500
12	zweringe van scouderen ende vander borst ja dat van couden humoren coemt Het is goet opten koeke vander mylten Het mynret die wal-	1504
16	ginge dat van couden coemt / ende op die leuere doet dat selue dat doet op die mylte op die coude moeder wederstaetse III paer is	1508
20	II libra Recipe wit was <i>dragme et dragme</i> IIII cera- pini onse II armoniaci terpentijne colosomie soffraen ana onse I <i>dragme</i> IIII	
24	aloes waerpont mirre ana onse I opoponac galbanum scoracis cala- mite fenigrieck alumi ana <i>dragme</i> VI bedelli corunbri	1512
53	EMPLASTRUM OXIROCROCEUM Die sul- di vergaderen alsoet voerseit is	1516
28	Sy is goet op ghebroken been ende tegen sweringe die daer toe slaen / ende op haerde apostemen soe	1520
32	waer dat is het doetse sceyden Die cyrurgine van salernen leiden-	

142vb-144ra *Het hiertussen gevoegde papieren blad is wel gefolieerd (143), maar blanco. Het is een half blad, dat zonder kim op het volgende blad is geplakt. Het halve blad bevat geen watermerk.*

144ra	se op gebroken bene / ende op geswel jn allen saken Neemt crocis picis naualis colophonie cere elcx <i>onse</i>	1524
4	III / <i>terpentine armoniaci galbani oli-</i> <i>bani mirre masticis elcx onse</i> I et <i>dragme</i> III Die specien diemen pulue-	1528
8	ren mach salmen pulueren ende dan- der salmen stampen ende dan leg-	1532
12	gense jn asijne enen nacht ende daer na smelten ende daer na cole-	1536
16	ren ende dan weder te vuere doen ende was ende peck wel gesuuert / Ende als sy gesmolten sijn suldy	1540
20	daer jn doen dien <i>terpentine</i> ende die pulueren / Dan suldijsse coelen met couden borne ende daer na ma-	1544
24	laxeren tegen tvuer ende smeren die hande met oleo laurino ende met sofferane / ende dan forme-	1548
28	ren magdalionen ende dan bestadet 54 EMPLASTRUM DIAQUILON Is goet tegen geswel van handen ende van voeten ende anderen leden gemengt	1552
32	met olie van rosen of met olie van camomillen Si js goet op zenuwen ende die gecrompen sijn	1556
144rb	ende droecht wonden ende vultse met goeden vleische ende doet wel huy- den Neemt olie <i>antiqui onse</i> XLII	1560
4	spume argenti <i>onse</i> XXXVI <i>radicis</i> altee <i>semen fenigreci semen liny elcx dragme</i> XII Dese suldi stampen ende sieden semen lini et <i>fenigreci</i> suldi pulueren	
	ende sient te hope met borne I wile ende dan coleren ende dan stellen opt vuer olie ende litargier ende sient	
	alte hope dat dick genoch sy 55 FILANTROPOS Bediet des mens- schen vrient ontfermich / Het js hem goet die met pijnen pissen /	DE F

8	Ende die den steen hebben Ende verstopte leyndenen Ende tegen pijn vanden nyeren <i>ende</i> jn die blase Ende tegen haertheit vander leueren	1564
12	vander mylten / <i>ende</i> vanden lancken vanden siden Ende wiltmen doen laxeren soe doeter toe diagredij <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ Het seuenste deel is I <i>libra</i> Neemt foli squinanti ciperi asari euforbij chinipetrocelini macedonici aneti milij solis lapidis lincis elcx <i>scrupel</i> II et $\frac{1}{2}$ cinamomi calami aromatici polipodij fasilidos melanopiperis leuistici petrocelini <i>semen</i> vrtice corticis citer litospermatis bardine baccharum edere elcx <i>scrupel</i> II galange nardi zeduwarij betonice	1568
16	fu meu speragi cardamoni maratri apij erue sinapis orobi albi et rubei elcx <i>dragme</i> $\frac{1}{2}$ gariofilorum zinziberis cassie costi piretri piperis albi celtice corticis mirabolanorum olibani carbalsami carui cimini baccharum laurisileris elcx <i>scrupel</i> I olei nardini et olie sambucini olei muscelini	1572
20	elcx <i>grana</i> XV zuccari dats genoch sy	1576
24	Men salt geuen des auonts met wermen wijjne	1580
28	56 FILONIUM Betert die hoesten met wijjne <i>ende</i> met musa genomen Het is goet tegen apostemen jn die longere genomen met sape van polyone Ende het is goet genomen met gesodene wijjne tegen walgen <i>ende</i> spuwen <i>ende</i> doet wel verteren jn die mage Het is goet tegen wedom vander leueren <i>ende</i> vander mylten / <i>ende</i> tegen die gele suycte <i>ende</i> tegen tlanckeuel / <i>ende</i> tegen die leynden zwere / <i>ende</i> tegen Ursachen vander blasen met mulsa genomen	1584
32	Neemt leucopiperis jusquiani elcx <i>dragme</i> V opij <i>dragme</i> II et $\frac{1}{2}$ cassiefistule <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ <i>semen</i> apij <i>dragme</i> I petroselini <i>semen</i> ma	1588
144va		
4		1592
8		1596
12		1600
16		1604

20	ratri dauci croci elcx <i>dragme</i> ½ nardi piretri zedearij elcx <i>grana</i> XV cinamo- mi <i>dragme</i> I et ½ euforbij costi elcx	1608
24	<i>dragme</i> I Mellis dats genoch sy Men salt geuen vander groten van een der bonen daers te doene js	
28	57 GARIOFILATUM Inden mont ghe- houden js gesonden lieden goet ende bedwingt walgen gesoden met borne ende gedroncken doet wel dige- ren ende rupsenen ende opent die	DE G 1612
32	mylte / Dat achtenste deel is I libra Neemt <i>cynamomi gariofilorum zinziberis</i>	1616
144vb	liquiriscie rosis elcx <i>dragme</i> II et <i>grana</i> XV ligni aloes galange corides miristice	1620
4	nardi zedearij <i>violarum</i> elcx <i>dragme</i> I et <i>grana</i> VII et ½ reubarbari macis croci alipti costi ciperi cardamomi basiliconis	
8	anisi leuistici eboris elcx <i>scrupel</i> I et ½ et <i>grana</i> III Mellis dats genoch sy Men salt geuen tsauonts na den etene met wijzne alsoe groet als een hasel note met todostoma of met couden borne	1624
12	58 IBIA Is properlick goet tegen reume vanden tantvleische ende tegen swaerheit ende zwere vanden tantvleische / ende betert doncker- heit vanden ogen / Dat seste deel is I libra Neemt <i>jusquiani</i>	DE I 1632
16	opij elcx <i>dragme</i> II et <i>scrupel</i> II costi <i>dragme</i> I et <i>grana</i> XV mirre oppopanatis scor- dei agrestis origani elcx <i>dragme</i> I	1636
20	et <i>grana</i> X storacis calamite galbani agarici genciane pigani scicados	1640
24	prassij cardamomi elcx <i>scrupel</i> II et ½ balsami nardi croci squinanti thu- niamatis armoniaci terbentine cassielignee mandragore yringorum rosarum eupa- torij euforbij melanopiperis leuis-	1644

28	tici dauci <i>feniculi semen</i> cerfolij elcx <i>scrupel</i> II Mellis dats genoch sy Men salt geuen des auonts met wijnne alsoe groet als een hasel- noet	1648
32 145ra	59 I DROCOPION Is properlike goet tegen die vierde dach corts <i>ende</i> te- gen dagelicsche corts die by nach- te coemt Men salt geuen een wile voerden acces alsoe groet als een hasel noet met lauwen watere	1652
4	Dat xvste deel is een libra Neemt <i>cynamomi dragme</i> III <i>scrupel</i> I et <i>grana</i> XV cro- ci <i>dragme</i> II et <i>scrupel</i> II nardi mirre oli- bani opij mandragore macropiperis anisi amei sileris <i>semen</i> lini <i>jusquiani</i> elcx <i>dragme</i> I et <i>scrupel</i> II et <i>grana</i> VIII Mel	1656
8	dats genoch sy Men salt geuen met water of met wijnne	1660
12	60 I USTINUM Is goet die den steen hebben <i>ende</i> tegen dlanck euel <i>ende</i> die met pijnne vrijne maken Dat achtenste deel is II libra Neemt <i>cynamomi</i> folij <i>costi</i> nardi <i>cassielignee</i> aris- tologie <i>longe</i> et <i>rotunde</i> <i>elemptni</i> jso- pi <i>pulegij</i> <i>arthimesie</i> <i>penthafilon</i> <i>leucopiperis</i> <i>orobi</i> <i>petroselini</i> <i>leuis-</i> <i>tici</i> <i>petroselini</i> <i>macedonici</i> <i>vrtrice</i> <i>semen</i> sax- <i>ifrage</i> <i>juniperi</i> <i>speragi</i> <i>sileris</i> <i>apij</i> aneti <i>pigani</i> <i>granorum</i> <i>solis citri</i> <i>feniculi</i> anisi <i>baccarum</i> <i>lauri</i> ana <i>dragme</i> I et 1/2	1664
16	Zuccari dats genoch sy Men salt ge- uen met wijnne daer jn gesoden gremel saet <i>ende</i> vencoel tsmorgens <i>ende</i> des auonts	1668
20	61 K ATARTICUM IMPERIALE Bediet laxeren Alle laxatiuen machmen wel heiten <i>katarticum</i> Het jdelt	1672
24	anisi <i>baccarum</i> <i>lauri</i> ana <i>dragme</i> I et 1/2 Zuccari dats genoch sy Men salt ge- uen met wijnne daer jn gesoden gremel saet <i>ende</i> vencoel tsmorgens <i>ende</i> des auonts	1676
28	61 K ATARTICUM IMPERIALE Bediet laxeren Alle laxatiuen machmen wel heiten <i>katarticum</i> Het jdelt	1680
32	anisi <i>baccarum</i> <i>lauri</i> ana <i>dragme</i> I et 1/2 Zuccari dats genoch sy Men salt ge- uen met wijnne daer jn gesoden gremel saet <i>ende</i> vencoel tsmorgens <i>ende</i> des auonts	1680

145r

Geheel linksonder op het blad is de kapitale katernsignatuur D 1 aangebracht.

145ra6

xvste: ste Is superscript geschreven.

145ra14

Het getal 60 in de linkermarge is nauwelijks zichtbaar.

	humoren van colera die verbernt		1684
145rb	sijn <i>ende</i> daer na humoren van fleu- men <i>Ende</i> oeck eest bequame anderen <i>ende</i> legtse onder quetsinge die vet		
4	sijn <i>ende</i> verstoppt Het js seer goet		1688
8	tegen dat lanck euel <i>ende</i> jn die dermen / Die helft is I libra Neemt diagredij zuccari elcx <i>dragme</i> IIII et 1/2 cy- namomi nardi saxifrage polipodij		1692
12	elcx <i>dragme</i> II gariofilorum zinziberis celtice melano piperis macro piperis cardamomi amomi elcx <i>dragme</i> I et 1/2 mellis dats genoch sy Men salt geuen much- teren <i>ende</i> tsauonts met warmen wijnne of wermen borne alsoe groet als een hasel noet		1696
16	62 LITHONTRIPON Dats breeck steen	DE L	1700
20	jn die blase <i>ende</i> jn die die leyndenen Hets goet tegen die pijnne vanden lanckenen Neemt nardi zinziberis xilobalsami acori cynamomi pence- dani meu melano piperis macro- piperis leucopiperis saxifrage elcx <i>dragme</i> II et 1/2 opobalsami gariofilorum		1704
24	costi reupontici liquiricie ciperi <i>draganti</i> alexandrini camedreos apij amei sper- agi basiliconis vrtice citri elcx <i>dragme</i> I et <i>grana</i> XV folij croci squinanti cassielignee		1708
28	bdellij masticis yrei amomi leuistici <i>granorum</i> solis petroselini sileris sinoni cardamomi aneti euforbij lapidis lincis olei nardini muscellini ana <i>scrupel</i> I myn IIII <i>grana</i> zuccari dats genoch		1712
32	sy Men salt geuen met wermen		1716
145va	wijnne tsauonts		
4	63 METRIDATUM Is moeder van allen	DE M	1720
	medecinen <i>Ende</i> js goet tegen alle sa- ken die van couden coemt tot man- nen of wijuen / <i>ende</i> meest van melan-		

	colien / ende tegen pijnne vanden ogen	
8	ende tegen geruut van den oren / ende tegen apostemen van den tantvleische ende tegen tantswere / ende tegen alle deren vanden roeste bouen / ende soe wat dat	1724
12	den monde deren mach / ende tegen die mammen eest datment daer op leyt op die zweringe eest van buyten of van bynnen / ende aen den slaep tegen	1728
16	den hoeftzwere / ende tegen menysoen daer die spise al geheel doer gaet met drancke daer jn is gesoden ba- lanscie / tegen venijn salment geuen	1732
20	met sape van mente / Ende men salt plaesteren op beten van gevenijnde beesten Het is properlike goet te- gen den vierden dach corts jn die	1736
24	wile voer den acces met wijjne daer jn gesoden is piganum / Dat XXVIIste deel is III libra Neemt storacis dragme I et scrupel I gariofilorum nardi xilobalsami	1740
28	orobi leuistici draganti masticis galbani gummi cedri aspalti castorei offer I granorum edre bdellij terre figuli mellilo- ti labdomi arommaci oppopanatis	1744
32	sulphuris viui liquirici nitri ypoquiscidos acacie rosarum camedreos ypericon abro- tani pionie jsopi origani elempni ramicedri dampnidi aristologie longe epi- thimi pencedami centauree rorismari	1748
145vb	ni yringi radice balanscie thimarum mirti psidie romei I raphani squil- le carpobalsami anisi gith iusquiani	1752
4	cymini maretri cardamomi siselei te- sapij I semen synapis albi amomi sino- ni leuistici rute semen miconis I pa- paueris albi apij dauci semen rape ma- cropiperis azimi amei elcx dragme I acori	1756
8	illapheos I lappacij cassami cicla- minis fillis I capparissuccorarie I	1760

12	floris agili casti cacariace I cornu cer- ui elcx <i>scrupel</i> II balsami cynamomi croci	1764
16	costi <i>squinanti</i> zinziberis folij terben- tine <i>mirre</i> olibani cassielignee agarici celtice reupontici yrei asari diptani	1768
20	prassij jnterioris coloquintide scicados ar- thiesie calamenti scordeon silphei came- pitheos leucopiperis melano piperis pe- tro <i>selini</i> anagodem I sumac malabatri car- tami I <i>semen</i> nascurcij pentafilon elcx <i>scrupel</i> I	1772
24	dampnococti tdordendeel van I <i>scrupel</i> et <i>grana</i> VIII vini veteris <i>onse</i> I Mellis dats genoch sy Men salt geuen met wijn- ne daer sauie jn gesoden js alsoe	1776
28	64 MUSA ENEA Is goet tegen den vier- den dach corts Men salt geuen een wile voerden acces met wermen wijn- ne alsoe groet als een hasel noet	1780
32	of II of III / Ende is goet den genen die egene vrijne en maken en mo- gen met sape van sinsorie gemenget	1784
146ra	of getempert ende gesmert aen den pols ende aen den slaep doet sweten jn bernende ongemake / ende en sweet	1788
4	hy niet soe is hy doot / Tvierendeel is I libra Neemt piperis albi <i>grana</i> XVII mirre thuris genciani jusquiani elcx	1792
8	<i>dragme</i> VI apij <i>dragme</i> IIII croci <i>dragme</i> III myn <i>grana</i> VII euforbij aristologie longe elcx <i>dragme</i> I et <i>scrupel</i> I Mellis dats genoch sy	1796
12	Men salt geuen alsoet voerseit js met olie van rosen om zweten jn cortsen die by wilen lange dueren	1796
16	65 MICLETA Is goet tegen spenen ende tegen torcioen / ende rommelinge jn die dermen Ende met rosen water soe eest een opi- ate tegen alle manieren van menesoen	1800

	Dat Xde deel is I <i>libra</i> Neemt	
	<i>mirabolanorum citrini</i> indi <i>kebuli munda-</i>	
20	<i>dati et assati elcx dragme II et 1/2 bellirici</i>	1804
	et <i>emblici assatorum elcx dragme II nascurij</i>	
	<i>dragme V et 1/2 cimini anisi maratiri ameos</i>	
	<i>carui elcx dragme I et 1/2 Dese suldy</i>	
24	<i>pulueren ende leggende enen dach ende</i>	1808
	<i>enen nacht jn asijne / Daer na doet</i>	
	<i>daer toe spodij balanscie masticis su-</i>	
	<i>mac gummi arabici elcx dragme I et grana XV</i>	
	<i>Men salse wrijuen met rosen ende tem</i>	1812
28	<i>peren met syrope mirtino Ende geuen</i>	
	<i>met regen water nuchteren ende te mid-</i>	
	<i>dage ende des auonts</i>	
66	MEL ROSACEUM Heit in griex rodo-	1816
32	<i>mel Ende dus maectment Neemt</i>	
	<i>zeem wel gescumet ende wit X</i>	
	<i>libra sap van nijen rosen I libra / ende</i>	
146rb	<i>doetse jn enen pot / ende set den pot jn</i>	1820
	<i>enen ketel ende doet zieden opt vuer</i>	
	<i>Ende alst begint te siedene doet daer</i>	
4	<i>jn rosen cleyn gesneden met enen mes-</i>	
	<i>sche / Ende siedet tot dat tsap van rosen</i>	1824
	<i>versoden sy / ende roeret al di wile</i>	
	<i>dattet siedet dat nyet en borne</i>	
8	<i>Dan soe doet jn een viole / ende soe</i>	
	<i>neemt soeter hout soe het beter js</i>	1828
	<i>Het suuert die mage ende conforteert</i>	
	<i>met wermen water / ende het stopt</i>	
12	<i>met couden water / Men salt geuen</i>	
	<i>nuchtens ende te middage Ende men mach</i>	1832
	<i>daer met mengen diamargariton ende ga-</i>	
	<i>riofilaten ende rubea trotiscata Ende ande-</i>	
16	<i>ren confiterent aldus Het is oeck beter</i>	
	<i>gestampt rosen I libra wel vaste jn enen</i>	1836
	<i>morthier / dan neemt zeem IIII libra</i>	
	<i>wel gescuymt ende menget wel te hope / ende</i>	
20	<i>doet jn enen pot of jn een viole / ende</i>	
	<i>settet jn die sonne XL dage / ende roeret</i>	1840
	<i>II werf des daechs / Opt vuer en sal-</i>	
	<i>mens nyet doen want die cracht van</i>	
24	<i>den water soude vertheren / ende stoppet</i>	
	<i>tvat datter die sonne niet jn en co-</i>	1844

	me ¶ Mel violaceum suldi oeck maken jn al die selue maniere dat		
28	men maect mel rosaceum Het is goet jn corts ende laxeert ende vervorschet		1848
	Hets goet tegen droge borst geno- men met lauwen watere		
32	67 NEFROCATARUM Is alsoe vele als	DE N	
	purgeringe vanden nyeren / Ende js goet tegen lanckeuel / ende die met		1852
146va	pijnnen pissen gedroncken met drancke daer jn gesoden js gremil genut al		1856
	soe groet als een hasel note Ende ver- drijft den steen vander nyeren ende van		
4	der blasen gedroncken met drancke daer jn gesoden js beuenelle Ende tegen		1860
	lanck euel daer jn gesoden is costum Ende tegen menstrua dat bestopt is ge-		
8	nomen met drancke daer jn gesoden js byuoet / dat XVIste deel is I libra		1864
	Neemt lapidis lincis dragme II et grana XV croci orientalis dragme I et grana XVIII zinzi-		
12	beris euforbij mirre olibani vesice apri lapidis diemen jn die leuer		1868
	of jn die blase vanden verken vijnt cimini jusquiani macedonici semen citri elcx		
16	dragme I et grana VI nardi squinanti costi pire- tri cassielignee reupontici prassij elempni		1872
	sancisi gliconis roris marini genciane saxifrage gummi edere cipressi pillanarum		
20	baccarum dampnidi piperis nigri et albi tuteso juniperi elcx dragme 1/2 et grana IIII		1876
	balsami storacis sanguinis yrcij nascur- cij asarij acori fu meu aristologie longe		
24	et rotunde betonice fisalidos dauci pe- troselini semen eruce elcx grana XV semen vrtice		1880
	scrupel 1/2 et grana 1/2 succorum brusti speragi elcx grana V et 1/2 Mellis dats genoch		

146rb32 DE N: Tegen de linkerkant van de N is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizen-
ga 1997, p. 356.

146va9 XVIste: ste Is superscript geschreven.

146va19 pillanarum: De oplossing is onzeker; het Latijn heeft hier pullularum – zie Van den Berg 1917, p.
97.

147ra	salt geuen des morgens nuchteren ende te middage	
69	O POPIRA MAGNA Is goet tegen	
4	gichticheit vanden ogen / ende vanden monde / ende vander tongen / ende vander kelen / ende jn handen ende jn voeten gedroncken met drancke daer jn ge- soden js saluia ende castoreum Ende	1924
8	die metter tongen lispē jn haer woerde H et geneest lanckeuel daer jn gesoden js polipodium N eemt opij	1928
12	thebaici <i>dragme</i> II <i>scrupel</i> II <i>et grana</i> IIII cinamo- mi <i>gariofilorum</i> nardi galange piretri castorei croci costi zedearij zinziberis xilobalsami reupontici coralli <i>draganti</i>	1932
16	mirre opopanacis piperis albi <i>et nigri</i> et longi elcx <i>dragme</i> II <i>et grana</i> VI rasure eboris lilifagi herbe paralisis elcx <i>dragme</i> I <i>et grana</i> XIII balsami musci xiloaloes	1936
20	<i>squinanti</i> cassiefistule scoracis calamite mas- ticis <i>confite</i> galbani serapini asfetide melliloti aristologie longe <i>et</i> rotunde dragunte asari ellebori nigri pionie	1940
24	meu raphani corticum poncedani acori mandragore betonice genciane came- drei pulegij centauree maioris <i>et</i> minoris celtice absincij bractei <i>capillorum</i>	1944
28	veneris sponse solis ypericon prassij pigami millefolij calamente cardamo- mi carpobalsami anisi leuistici jusquiami radice semē lupini farme oro- bi macedonici baccarum lauri maratri sileris ana <i>scrupel</i> I <i>et grana</i> XVIII M ellis	1948
32	dats genoch sy	1952
147rb	70 O XISACRA Maectmen dus N eemt	
4	zucker I libra tsap van prumen garnatis onse VIII asijn onse IIII / ende doet opt vuer jn een vat van thynne / ende siedet tot dat die verscheit versoden sy ende dat dick sy H et is goet tegen	1956
		1960

- 8 den dorden cortse die van salso fleu-
mate coemt Men geuet lau nuchtens
- 71 **Oximel** Maectmen dus Neemt
zeem wel gescuymt / ende sterck asijn 1964
12 elcx I libra et $\frac{1}{2}$ ende siedet daer jn die
wortelen van mercadie onse I et $\frac{1}{2}$ wortel
van vencoel onse II Dit suldi sieden tot
enen ponde soe dat die sope versoden 1968
16 sijn ende siedet met saechten vuere ende
altoes roeret Dit doet digeren ende
sceiden fleumen ende leitse vte Men
salt des morgens nuchteren geuen met 1972
20 wermen water
- 72 **Oleum Rosarum** Maectmen dus
Neemt groene rosen I libra ende breec- 1976
24 se een luttel / dan soe legse jn III
libra olien onfancmen jn een glasen vat
ende settet jn die wermen sonne XL da-
ge ende alle dage roeret met enen spa-
tulen soe dat die sonne soetelike sie- 1980
28 de Ende na den XL dagen coleren Ende
aldus maect Oleo violarum / ende die
brenget jn soetelike slapen Si js
goet tegen die hoesten / ende vervorschet 1984
32 die borst
- 73 **Oleum Frigidissimum** Maectmen al-
147va dus Neemt gemeyn olie wel ghe-
wasschen IIII libra / ende die croppen van 1988
4 braem blader ende die bladeren van vio-
letten mercuriael donderbaer vernicu-
laris nachscade blader van swarten mee-
coppen jusquiani mandragore crassule 1992
maioris portulate lactuce bardane
elcx onse III stampse allen ende doetse
8 jn die olie ende laetse staen III dagen
Ende daer na doetse sieden opt vuer 1996
tot dat sy genoch sy Dan coleerse
doer enen doeck ende persse doer een
12 lijnen cleet ende doetse jn een thynnen
vadt ende dan bestadet Sy is goet 2000
geplaestert tegen die dagelicsche
cortse of gesmert aen den slaep ende
16 ten ruggen bouen totten leyndenen ende

	die lichame ende die palmen vander hant ende die planten vanden voeten Want het wederslaet alle heitte ende ongetempertheit		2004
20	74 P OCIO SANCTI PAULI Is geheiten na sunte pauwels om dat hijse te gader setten Ende die romeynnen hey-	DE P	2008
24	tent pocio magna Het is goet tegen tgroet euel / dmiddelste / ende tegen dat mynste met wijñne gedroncken daer jñ gesoden is pionie ende gemen		2012
28	get met esdra Men salt geuen jñden herfst ende te wijñter Het geneest quarteyne met wijñne genomen daer jñ gesoden is gancia-		2016
32	na jñ die wile voer den acces Oeck eest goet met wijñne genut daer jñ gesoden js saluia ende castoreum / Dat		2020
147vb	XVste deel is 2 libra Neemt nitri dragme III et scrupel I castorei antimonij sinonj folij dampnochi sileris apij petroselini		2024
4	maratri dauci saphisagrie elcx dragme I et ½ calami aromatici mirabolanoris liquiricie draganti pionie piritri elcx dragme II costi coloquintide agarici masticis aristologie longe et rotunde		2028
8	rosarum mabate maticon asari lilifagi aaron diptani basiliconis branse vrsine balsamite origani pulegij		2032
12	camedreos jsopi satiregie piperis albi et nigri et longi semen rute elcx scrupel I et grana XVIII cardamomi thuris elcx scrupel I et grana IIII balsami nardi croci squinanti cassielignee mirre opopanacis sulphuris mandragore genciane braccei		2036
16	euforbij amomi sanguinis marguli elcx		

147va31-32 Voor gancia-na is met een horizontale streep doorgehaald: saluia ende castoreum, dat de kopiist hier onder inloed van gesoden is te vroeg heeft opgeschreven; de juiste plaats is enkele regels verder.

147va32 acces: De eerste c is superscript geschreven.

147vb1 xvste: ste Is superscript geschreven.

147vb1 Neemt: De N loopt in de bovenmarge door.

	<i>scrupel</i> I <i>cynamoni gariofilorum zinziberis a-</i>	2040
20	<i>nacardi xilobalsami reupontici pence-</i>	
	<i>dani carpobalsami scoracis calamite semen</i>	
	<i>rapini asefetide lazuli sanguinis dra-</i>	
	<i>conis coaguli leporis agni caprioli vi-</i>	2044
24	<i>tuli fellis vrsi sanguinis anatis pe-</i>	
	<i>trolei elcx scrupel</i> I <i>myn grana</i> IIII <i>herbe</i>	
	<i>paralisis dragme</i> VII <i>et grana</i> IIII <i>Mellis</i> <i>dats</i>	
	<i>genoch sy</i>	2048
28	75 PAULINUM MAGNUM ANTIDOTUM	
	Heytment <i>Het heeft grote macht</i>	
	<i>jn sijn werken Men geuet tegen</i>	
	<i>oude hoeste ende nije coemt die van</i>	2052
32	<i>toeualle vanden hoofde ter borst</i>	
	<i>ende tegen die pijnne vander borst dat</i>	
	<i>van couden coemt met wermen wijjne</i>	
148ra	<i>alsmen slapen gaet / getempert en sal</i>	2056
	<i>mens nyet geuen Men maker af</i>	
	<i>pillulen ende geeft</i> IX <i>of XI met</i>	
4	<i>opio Ende wilmen sonder opio lax-</i>	
	<i>atijf maken men geues dragme</i> II <i>ende meng-</i>	2060
	<i>ter jn I dragme scamonee / ende daer af</i>	
	<i>maect pillulen dat purgeret thoeft</i>	
8	<i>ende den mage ende die swaerheit</i>	
	<i>vanden ogen purgeret wonderlike</i>	2064
	<i>seer / Dat vierde deel is I libra</i>	
	<i>Neemt aloe dragme</i> XI <i>et grana</i> XV <i>croci</i>	
12	<i>costi anacardi agarici coralli mirre</i>	
	<i>terbentine armoniaci galbani siaperini</i>	2068
	<i>opopanatis scoracis calamite confite yrei</i>	
	<i>reubarbari elcx dragme</i> IIII <i>et 1/2 opij oliba-</i>	
16	<i>ni masticis bdellij corumbri elcx dragme</i>	
	<i>II et grana</i> XV <i>balsami folij elcx dragme</i>	2072
	<i>I et 1/2 mellisse dragme</i> II <i>/ Dus sal-</i>	
20	<i>ment vergaderen / die gommen die</i>	
	<i>men nyet pulueren en mach die</i>	
	<i>salmen breken jn enen morthier ende</i>	2076
	<i>leggense enen nacht jn sterken wijjne</i>	
	<i>ende nuchtens te vuere doen tot dat</i>	
24	<i>is gesmolten / daer na coleren ende</i>	

	doent weder te vuere <i>ende</i> doen daer	2080
	toe zeem wel gescuymt <i>onse</i> III / <i>ende</i> sie-	
28	dent tot dat dicke wort / <i>dan</i> doet	
	daer jn scorax calamita ruta <i>corumbrum</i>	
	wel gestampt met enen heten <i>stempere</i>	2084
	Daer na doeter jn <i>terbentine</i> Te-	
32	ken dat genoch sy / dus proeftment	
148rb	latet drupen op enen marber steen	
	blyuet te gader sonder vloeien soe eest	2088
	genoch / <i>dan</i> doetet af <i>ende</i> doeter jn	
4	mirre <i>bdellium</i> mostaert wierock <i>cos-</i>	
	<i>tus anacardus corallus agaricus yreos</i>	
	<i>opium folium melissa</i> Alle dese gepul-	2092
	uert <i>ende</i> daer toe gemengt / daer na	
8	smert een marber steen met olien	
	van baren gemengt met puluer a-	
	loes <i>ende</i> met sofferane <i>ende</i> daer met	2096
	malaxeert Men salt geuen nuchtens	
	alsoe groet als een hasel noet met	
12	wermen <i>wijnne</i>	
	76 PAN CRISTUM ANTIDOTUM Is goet tegen	2100
	alle cortsen die by wilen comen	
	genomen met mulsa <i>ende</i> met jdro-	
16	melle / Het doet <i>menstrua</i> hebben	
	sonder letten / Dat <i>viste</i> deel is I	2104
	<i>libra</i> Neemt apij <i>thebaici dragme</i> v <i>croci</i>	
	<i>dragme</i> II et <i>scrupel</i> I et $\frac{1}{2}$ <i>sileris dragme</i> II <i>calami</i>	
20	<i>aromatici castorei carpobalsami carda-</i>	
	<i>momii piretri elcx dragme</i> II et <i>scrupel</i> I <i>zinziber cas-</i>	2108
	<i>sielignee serapini piperis albi jusquiami</i>	
	<i>semen lini rute agrestis maratri elcx scrupel</i> II	
24	<i>nardi piretri meu euforbij anisi tri-</i>	
	<i>folij acacie dauci elcx scrupel</i> I et $\frac{1}{2}$ Mel	2112
	dats genoch sy Men salt geuen jn	
	die grote van eenre bonen met wer-	
28	men <i>wijnne</i>	
	77 POCIO MUSCHATA MAIOR Heitmen	2116
	na muscheliaet <i>omme</i> dat is precio-	
	ser bouen allen <i>specien</i> Het is goet	
32	tegen <i>harteuel</i> <i>ende</i> tegen <i>scothomie</i>	

	<i>ende tegen crancheit vander magen / ende verlicht den lichaem / ende is goet tegen</i>	2120
148va	alle deren <i>vander leueren</i> D at dorde deel is I <i>libra</i> N eemt spice folij <i>piperis longi zinziberis zedoarij confice muscate</i>	2124
4	I <i>alipte gariofilorum xiloaloes rosarum violarum anacardi acori coralli costi leuistici nucis muscate rasure eboris margaritarum perforatarum et jntegrarum anthofili</i>	2128
8	<i>reubarbari amomi ossis de corde cerui croci piperis albi ossium dattilorum belle-rici marini spodij sandali albi et rubei macis liquiricie cynamomi anisi draganti</i> blacce bisancie <i>cadamomi semen basiliconis limature auri et argenti meri</i>	2132
12	elcx <i>dragme</i> II <i>zuccari caudi dragme</i> II <i>musci camphore ambre elcx scrupel</i> I <i>sirupi rosarum</i>	2136
16	dats genoch sy M en salt geuen nuch- tens <i>ende te middage ende tsauonts tegen die crancheit vanden ogen enen lepel vol met wijnne / Ende tegen siecheit jn die longen met water</i>	2140
20	78 P ILLULE VAN ALOES ENDE MASTICE N eemt aloes <i>onse</i> I <i>masticis dragme</i> II <i>gariofilorum rosarum elcx dragme</i> II <i>croci draganti elcx scrupel</i>	2144
24	II M en salt confiteren met vencoel sape / D ese pillen claren die ogen	
28	79 P ILLULE SINE QUIBUS ESSE NOLO S ijn goet tegen cataracten vanden ogen <i>Ende purgeren thoeft van fleumen die van coleren ende van melancolien comen / ende wacht die ogen van humoren</i>	2148
32	<i>Ende sijn goet tegen dlanck euel ende saechten die pijnne vanden oren</i> N eemt	2152
148vb	aloes <i>abluti optimi et odoriferi dragme</i> V <i>mirabolani citrinorum kebulorum emblicorum indorum belliricorum reubarbari masticis rosarum violarum absincij sene agarici cuscute</i>	2156
4	elcx <i>dragme</i> I E nde tempert met vencoel sape <i>ende met scamonee gepuluert</i>	

	<i>dragme</i> VI dat geduwet doer een	2160
8	lynen cleet <i>ende</i> gemengt metten voerseiden specien / D an suldijt formeren met uwen handen gesmert met olien M en	
	salder geuen XI of XIII E nde men	2164
12	geeftse met eyeren te nuttene	
	80 P ILLULE AUREE O m die redene van der roetheden heitment pillule au- ree / <i>ende</i> heeft sijnen name vanden	2168
16	goude H et purgeret thoeft / <i>ende</i> die ogen <i>ende</i> scerpet dlicht vanden	
	ogen / <i>ende</i> verdrijft den wijnt vander magen <i>ende</i> vanden dermen / N eemt	2172
20	aloes diagredij elcx <i>dragme</i> V anisi feniculi elcx <i>dragme</i> I et 1/2 croci coloquintide inte- rioris elcx <i>dragme</i> I rosarum apij elcx <i>dragme</i> II	
	et 1/2 M en salse formeren alsoe	2176
24	groet als erweiten met water daer jn gesoden is dragagantum / M en	
	salder geuen IX of XI met mulsa of met wijnne	2180
28	81 P ILLULE DIACASTOREE D ie hebben haer namen na beuercullen om dat ment daer jn doet H et is goet te- gen gichticheit <i>ende</i> jn die oude pas- sien die van siecheden comen II of	2184
32	III getempert met wermen water <i>ende</i> in die nase gedaen by enen vuere auerecht liggende / <i>ende</i> daer na ghe- weynt <i>ende</i> die mont geopent <i>ende</i> die	2188
149ra	fleumen vten monde laten lopen / dat suuert die ogen <i>ende</i> dirigeert	
4	<i>ende</i> beter die seer tanden / <i>ende</i> sceidt die coude pisse die van couden humo- ren coemt <i>ende</i> van reumen N eemt castorei apij croci zinziberis piretri	2192
8	euforbij mabate maticon I succi cau- lium agrestis elacterij leucopiperis ni- gelle scafisagrie ephitimi spice elcs <i>dragme</i> I M en salt vergaderen met	2196

12	sape van beeken Men salse formeren ter groetten van erweiten	2200
82	PILLULE OCTOMERE Sijn van VIII specien ende purgeren dicke humoren	
16	vanden hoofden ende claren die ogen ende verweren cataracten Neemt aloes diagredij elcs <i>dragme</i> II jnterioris colo- quintide ephitimi dauci agarici mas- tiscis kebuli absincij elcs <i>dragme</i> I Dese	2204
20	suldi pulueren ende vergaderen metten sape van nachscaden / ende formeren jn die groette van erweiten Ende men	2208
24	geefter IX of XI nuchtens ende te ves- pertime met wijzne	2212
83	PILLULE VAN V GHEDANE VAN MIRABO- LANEN Neemt mirabolanorum citer- norum kebulorum indore belliricorum et emblicorum diagredij coloquintide sene agarici elcs <i>dragme</i> II et <i>grana</i> XV ephiti- mi turbith anisi maratri masticis la- pidis lazuli elcs <i>dragme</i> I et <i>grana</i> XVII	2216
28	et 1/2 aloes <i>onse</i> 1/2 Men salt vergaderen met sape van venkel of van elsene	2220
32	149rb 84 PILLULE STIPTICE Is goet tegen alle menesoeene Neemt mirtilliorum balans- cie tartari sumac croci gallie muscate psidie simphiti I <i>consolide maioris</i> sanguinis draconis boli armenici atacie rosarum ypoquiscidos gallarum cimomi spodij macis gummi arabici elcs <i>dragme</i> I	2224
4	apij thebaici <i>dragme</i> 1/2 Men salt temperen met sape van mirto ende van lauesche ende formeren jn die groette van erwei- ten Ende geuender IX of XI met rose water of met regen water	2228
8	12 85 PILLULE REGIS Claert die ogen ende droget lopende oren Neemt calami aromatici cinamomi cubebe nucis musca- te spice macis carpobalsami ephitimi violarum asari gariofilorum masticis elcs <i>dragme</i> I	2232
16		2236

	omnium mirabolarum <i>dragme</i> II turbitis coloquin-	2240
20	tide elcs <i>dragme</i> III agarici sene elcs <i>dragme</i> I reubarbari <i>onse</i> 1/2 aloes epatici <i>violarum</i> cico-	
	trini ad pondus omnij Men salt vergaderen	
	met sape van balsamiten ende van venkel	2244
24	Ende wiltment maken laxerende soe sal-	
	mer toe doen scamonee ende olie van	
	bayen	
86	PILLULE ANTE CIBUM Neemt ligni	2248
28	aloes <i>gariofilorum</i> nucis muscate <i>zinziber</i> spice	
	galange croci cinamomi calami aromatici	
	xlobalsami carpobalsami cubebe carda-	
	momii absincij mente apij petrosilini	2252
32	maratri siletis montani leuistici elcs <i>dragme</i>	
	I reubarbari optimi alsoe vele als	
	der ander specien ende aloes soe vele	
	als reubarbari / Dese suldi pulueren	2256
	ende vergaderen met goeden witten wijn	
	ende formeren alsoe groet als peper coren	
149va	87 QUADRUMERON Is alsoe vele	DE Q
	geseit als van vier specien Hets	2260
4	goet den genen die hygen ende roche-	
	len ende pantisen ende die cortten adem	
	hebben ende hoesten / ende tegen reume	
	Het is goet tegen couden maghen	2264
	ende tegen pijnne jn die mage / ende	
8	doet wel verteren Het is goet te-	
	gen crancke leyndenen ende verhitse	
	Neemt elempni <i>onse</i> I et <i>dragme</i> III se-	2268
	minis maratri <i>onse</i> I piperis <i>dragme</i> VI cumini	
12	<i>dragme</i> III Mellis dats genoch sy	
	Men salt geuen nuchtens ende tsa-	
	uonts met wermen wijnne	2272
16	88 ROSATA NOUELLA Heeft sijnen na-	DE R
	me na nijen rosen Het verdrijft	
	walgen ende keren van crancheden	
	Ende beneemt dorst genomen met	2276
	water van candite / ende dat bedwin-	
20	get sweten ende opent gaten van	

149va1

QUADRUMERON: De poot van de Q is een lange haal die in de linkermarge loopt.

149va1

Is: De I loopt in de bovenmarge door.

149va21

xste: ste *Is* superscript geschreven.

	der huyl / D at Xste deel is II	
	libra N eemt rosarum liquiricie zuccari elcs	2280
24	onse i et dragme I et scrupel II et $\frac{1}{2}$ cinamomi dragme II et scrupel II et grana II gariofilorum nardi ga- lange zinziber nucis muscate zedorarij scoracis cardamomi apij elcs dragme I et grana VIII	2284
28	M ellis dats genoch sy M en salt ge- uen nuchtens ende te middage met couden watere	
89	R OSATA MAGNA I s geproeft aen men- nigen mensche die vol van melancolien	2288
32	was ende out van dagen / ende tegen den hoeste ende die hygende / ende die quaet ter magen waren ende gichtich / ende die	2292
149vb	pijnne hadden in die longene / ende die die borst verstoppt hadden / ende dat harteuel ende die etter spuwen / ende die rode menesoen hadden / ende die	2296
4	dagelicschen corts / D ese genasen alle daer mede sonder twyuel N eemt croci opij elcs dragme XIII cinamomi cassiefistule	
8	euforbij castorei mirre masticis thuris corimbri piretri celtice aristologie longe yrei genciani pencedani piperis albi anisi iusquiani dauci cretici synoni petro- selini elcs dragme II M ellis dats genoch	2300
12	sy M en salt geuen alsoe groet als I hasel noet te male	2304
90	R UBEA TROCISCATA R ubea dats ro- de veruwe T rosicus is te verstante	2308
16	roet dinck datmen dap heet H et is tegen den terciane / ende tegen ge- mengde cortsen M en salse geuen	
20	een wijle voer den access met rodos- comate of met wermen water alsoe groet als een haselnoet gesmeert	2312
24	den nase bynnen ende den pols H et is gesontheit tegen reume die van scerpen fleumen coemt met ptisei-	2316

	nen salment oeck geuen / D at VIIIste deel is I <i>libra</i> N eemt <i>liquiricie cinamomi</i>	
28	papaueris elcs <i>dragme</i> III et <i>scrupel</i> I et <i>grana</i> V <i>croci rosarum iusquiami</i> serapij elcs <i>dragme</i> II et <i>grana</i> XV <i>nardi violarum</i> elcs <i>dragme</i> I et <i>grana</i> VII et $\frac{1}{2}$ <i>gariofilorum scoracis</i> opij the- baici elcs <i>dragme</i> $\frac{1}{2}$ <i>trociscoris ydiacri mir-</i>	2320
32	re anisi elcs <i>grana</i> XV M ellis rosati dats genoch sy	2324
36	91 R EQUIES H eitment om dat den sieken raste verleent alsoet hem	2328
150ra	brenct sonderlinge den genen die access hebben jn <i>cotidiane ende jn</i> <i>tercinae ende jn quartane</i> met mu- sa enea mecutis <i>ende peracutis</i> D at	2332
4	Viste deel is I <i>libra</i> N eemt <i>rosarum</i> <i>violarum</i> elcs <i>dragme</i> III opij <i>iusquiami pa-</i> paueris albi <i>mandragore lactuce por-</i> tulace <i>scariole psillij nucis muscate</i>	2336
8	<i>cinamomi zuccari</i> elcs <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ <i>sandali</i> albi et rubei et citrini spondij <i>draganti</i> elcs <i>scrupel</i> II et <i>grana</i> V M ellis dats ge- noch sy M en salt geuen die jn <i>con-</i> <i>tinuen</i> liggen met cyroep <i>violaet</i>	2340
12	<i>ende jn cortsen</i> die bi <i>wilen</i> comen sal ment geuen met <i>mulsa</i> of met <i>ptiscien</i>	2344
16	92 R ODOSACRA D at is zuyker ro- saet H et is goet tegen <i>pijnne in</i> die <i>mage / ende tegen crancheit</i> die van heitten coemt / <i>ende conforsteert</i> die ma- ge / <i>ende is goet tegen alle menisoene</i>	2348
20	die van heitten comen E nde men maket aldus N eemt zuyker II <i>libra</i> blader van <i>verschen rosen</i> die suldi <i>lange</i> <i>stampen in enen morthier dan</i> doeter	2352
24	zuyker met / daer na doet jn een glasen vat <i>ende settet in</i> die zonne XXX dagen <i>ende salt wel omme roe-</i>	

150r
150ra4
150ra8

Geheel linksonder op het blad is de kapitale katernsignatuur D 6 aangebracht.
Viste: ste *Is superscript geschreven.*
sandali: De i is superscript geschreven.

	ren tsmorgens ende te middage Ende	2356
28	na den XXX dagen suldijt doen jn een scotele ende nemen I libra zuykers luttel gewreuen ende doet dat totten anderen ende menget metten handen ende	2360
32	bestadet	
150rb	93 SUKER VIOLAET Maectmen jn al de- ser voerseider manieren Ende is goet te- gen apostemen in die longe ende jnder	DE S 2364
4	sijden / ende die droge ende verstoep sijn jnden lichame Men salt geuen met ptiseinen tsmorgens ende te middaghe	
8	Ende die vaste lichame hebben geno- men met couden dingen want het vor- schet ende laxeert oeck mede	2368
	94 SAL SACERDOTALE Dat orbaren die papen jn dier tijt dat eley die pro- phete was / tegen den hoeftzweer /	2372
12	ende tegen die ogen / ende tegen den tant zweer / ende tegen fleumen jn die mage ende tegen hoeste / ende tegen cortsen ende te-	2376
16	gegen corten adem / ende maect jnden mon- de goeden roeke ende hout dat harte gesont Men sal nemen olei olinarum	
20	onse XVI cinamomi dragme II zinziberis amomi piretri cumini ambre piperis sileris ysopi origani pulegij saturee elcs onse	2380
	I Dese suldi wel pulueren ende stroey- ent op al die spise die men eet	2384
24	95 SOTIRA MAGNA Verdrijft ouden hoftzweer / ende saecht frenesie / ende helpt tegen tgroet euel Het saecht	
28	die pijnne vanden ogen ende vanden oren ende vanden tanden / ende doet scei- den molck van wijuen / ende geneest hygen ende pantisen ende hoeste ende ge- neest walgen of keren vander magen	2388
32	ende zweringe ende wederstaet aposte- men bynnen aen die leuer / ende verdrijft tortioen / ende is hem oeck goet genomen	2392

150va	die bloet spuwen met oximelle of met decoctien daer jn gesoden is polioen of wegebrede / het doet stremmen ende	2396
4	wacht van menesoene / ende doet gesitten die swere vanden armen / ende geneest artike van handen ende van voeten / ende beeten van quaden dieren genomen met mulsa	2400
8	Dit helpt hem die quataen hebben Het maect oeck goede veruwe Tseste deel is I libra Neemt scoracis bone dragme	2404
12	IIII et 1/2 opij dragme III et 1/2 mirre costi petroselini alexandrini siselei elcs dragme III piperis nigri dragme II et 1/2 cinamomi nardi elcs dragme II squinanti semen siriati anisi elcs dragme II et 1/2	2408
16	castorei dragme I et 1/2 amomi piperis longi elcs dragme I reupontici dragme I et 1/2 croci asari piperis albi elcs dragme II et 1/2 ydiocri dragme I et 1/2 Som lieden nemen croci dragme III meu yrei elcs dragme I Men salt geuen alsoe groet als een hasel-	2412
20	noet gemengt met zeme	2416
24	96 STOMATICUM FRIGIDUM Is goet tegen heitte ende bedwinget dorst / ende helpt hem die cranck sijn van heitten Het helpt den lieden die altoes jn cortsen liggen Neemt zuccari sandali albi et rubei elcs dragme I et 1/2 spodij berberis	2420
28	semen portulate semen scariole semen melonum succi liquiricie rosarum violarum nenufaris elcs dragme I Suyker suldi doen jn een tennen vat met I libra waters ende siedet dat	2424
32	dwater by na versoden sy / ende altoes roerende Ende teiken dat genoch sy drupet op enen merber steen met olien van rosen of violetten besmeert / ende	2428
150vb	gieter op die confectie / dan snijtse dwers ende lanxs jn stucken ende bewaert	2432

150va17 Na 1/2 is met een horizontale streep ydorici doorgehaald.

150va26 sandali: De i is superscript geschreven.

150vb1 Na snijtse schreef de kopiist de aanzet voor een w, maar haalde dit weer door met een diagonale streep.

- Men salt geuen tsmorgens ende te middage
 4 ende tsauonts met couden dingen
- 97 **STOMATICUM CALIDUM** Conforteert den
 mage / ende doet wel digeren Hets goet 2436
 tegen pijnne in die lancken die van couden
 8 humoren comen Neemt zuccari libra I aquam
 dats genoch sy cinamomi zinziberis elcs
dragme II gariofilorum galange elcs *dragme* I nucis mus- 2440
 cate spice ligni aloes cardamomi macis
 12 elcs *dragme* 1/2 Ende siedet tzucker tot dat
 dwater versoden sy / ende latet drupen
 op enen marber steen / ende breidet nyet 2444
 soe eest genoch Dan doet af ende la-
 16 tet een lutten coelen / dan suldi daer jn
 mengen die pulueren vanden voergesei-
 den specien Ende wildijt hebben laxe- 2448
 rende soe menget daer jn scamonee
 20 onse 1/2 jn I libra syroeps Ende is daer meer
 syroeps soe doeter meer scamoneen
 jn Ende dit heitmen stomaticum omme dat- 2452
 tet laxeert Ende ander lieden doen daer
 24 jn cubebe carpobalsami folij semen borangis
 elcs *dragme* I ossis de corde cerui groette
 nokernote elcs *dragme* I rose water *dragme* VIII 2456
- 98 **STEPHANIA** Is goet den ghenen die
 28 haer spise nyet onthouden en mogen
 Ende tegen haerde apostemen / of die clie- 2460
 ren sijn heet mense die jn die sijde
 32 liggen / ende die bloeden vlooden eest bo-
 uen of beneden gedroncken met dranc-
 ke daer jn gesoden is intibe of we-
 gebrede Neemt absinci dauci elcs 2464
dragme IIII storacis mirre opij anisi elcs
 36 *dragme* III castorei *dragme* II Mellis dats ghe-
 151ra noch sy Men salt geuen nuchtens ende te
 middage alsoe groet als een bone van 2468
 egipten met wermen drancke
- 4 99 **SIROEP VAN ROSEN** Maectmen aldus
 Neemt versche rosen ende doetse in een 2472
 vat allene / dan siedet water ende gie-
 tet op die voerseide rosen al siedende
 8 dan stopt dat vat dat daer geen
 waesdom wt en mach / ende latet alsoe

	staen dan dwater vercout is / dan	2476
12	suldi die rosen <i>ende</i> water perssen vas- te doer enen doeck / <i>ende</i> dit water weder doen sieden / <i>ende</i> alst siedet soe ghietet weder op <i>ander</i> rosen <i>ende</i> roert	2480
16	wel dat water / <i>ende</i> dan suldy dwa- ter <i>ende</i> die rosen seer perssen <i>ende</i> doeter op te vuere IIII <i>libra</i> sukers / <i>ende</i> alst begint te siedene soe suldiyt claren	2484
20	met witte <i>vanden</i> eyeren / <i>ende</i> alst tswart coemt suldi twitte afdoen <i>ende</i> sieden dat syroep claer aen den lepel of aen den vinger dan eest genoch	2488
24	Dit syroep is goet jn heten cortsen <i>ende</i> die droge sijn Het dwinget dorst / <i>ende</i> <i>conforteert</i> die mage	2492
100	SIROEP VIOLAET Siroep violaet	2492
28	maectmen aldus jn die selue ma- niere datmen maect syroep rosaet <i>ende</i> vervorschet jn drogen heten cortsen <i>ende</i> die ptisike sijn / <i>ende</i> laxeert die verstoppt sijn jnden lichame	2496
32	101 SIRUPUS NENUFARINUS Is gema- ket van cremerbloemen <i>Ende</i> men maket jn die selue maniere datmen dander	2500
151rb	syroep maect Het is goet jn sterker siecheit als die altoes liggen jn die corts <i>ende</i> in bekerende ongemake	2504
4	102 SIRUPUS TEGHEN APOSTEMEN Aen die longe <i>ende</i> aen die borst of die bynnen wassen onder die cortte ribbe / <i>ende</i> die etter spuwen / <i>ende</i> die droge <i>ende</i> ptisijck	2508
8	sijn Neemt waters IIII <i>libra</i> violetten <i>onse</i> $\frac{1}{2}$ <i>liquiricie</i> papaueris albi elcs <i>onse</i> $\frac{1}{2}$ <i>semen citoniorum semen altee semen cotonis semen melonij</i>	2512
12	<i>citrulli cucurbite portulace draganti gummi</i> <i>arabici</i> elcs <i>dragme</i> III Alle dese suldi pul- ueren <i>ende</i> siedense jnt voerseide water al tot die helft versoden sy / <i>ende</i> doet	

	daer toe suker II <i>libra</i> ende doet sieden	2516
16	Ende alst siedt soe suldiyt claren metten witten vanden eye alst voerseit js	
103	SIRUPUS TEGHEN ALLE MANIEREN VAN MENESOENE Ende bestoppende js Neemt	2520
20	suker regen water elcs I <i>libra</i> <i>rosarum</i> <i>libra</i> I et $\frac{1}{2}$ <i>mirti onse</i> I <i>cassielignee</i> spodij <i>ypoquistidos</i> elcs <i>onse</i> $\frac{1}{2}$ <i>mespile</i> imma- ture X <i>draganti gummi arabici onse</i> $\frac{1}{2}$ Die	2524
24	men pulueren mach salmen pulueren ende dander salmen stoten ende sieden jn dat voerseide water / ende doeter toe suker ende claret metten witten vanden eyeren al- soe voerseit is	2528
28	104 SIRUPUS DE FUMO TERRE <i>Fumus terre</i> dats grisecout Hets goet tegen alle siecheit ende tegen tethere ende cingule	2532
32	ende suuert alle manieren van drope ende suuert die leuere die nieren die milte Neemt die III <i>mirabo-</i> <i>lanen citrini</i> <i>kebuli indi</i> elcs <i>dragme</i> X	2536
36	<i>sene epithimi absincij saluie agrestis</i> <i>radicis boragini radicis apij radicis</i>	
151va	<i>venicli</i> elcs <i>dragme</i> XX <i>bellirici emblici li-</i> <i>quiricie polipodij</i> elcs <i>dragme</i> X <i>tumarin-</i> <i>dorum cassiefistule</i> elcs <i>dragme</i> IIII <i>passularum</i> <i>enucleatarum onse</i> III <i>rosarum violarum manne</i> <i>zinziberis</i> elcs <i>onse</i> II <i>succi fumus terre</i> et <i>boraginis</i> dats genoch sy	2540
4		
	105 TIRIACA MAGNA Dat <i>galienus</i> set	DE T
8	te vrouwe vander medecinen / Dese <i>tiriaca</i> is goet tegen alle pijnne vanden lichame / tegen <i>tgroet euel</i> / tegen <i>apo-</i> <i>plexiam</i> / tegen <i>scothomiam</i> / tegen hoeft zwere / tegen groue stemmen ende die hees- che sijn / tegen verstoppe borst / tegen <i>ptisike</i> / tegen corten adem ende die hy gen / tegen <i>artike</i> / tegen bloet spuwen	2548
12	tegen die gele suicte / tegen <i>apostemen</i> jn die longe of bynnen jn die sijden tegen <i>dlanck euel</i> / tegen wonden jn die darmen / tegen verstoppe leyndenen	2552
16		
20	tegen <i>tgraueel</i> / tegen <i>menstrua</i> dat	2556

	bestopt is <i>ende</i> dat dode kijnt leide	
	wt leidt wt den lichaem Het ghe-	2560
24	neest siecheit die <i>van</i> couden coemt	
	<i>ende</i> betert oude siecheiden Ende alder	
	meest tegen <i>venijn van</i> serpentes / <i>ende</i>	2564
	tegen steken van gevenijnde dieren of	
28	wormen / <i>ende</i> verwoede honts beten / <i>ende</i>	
	tegen gevenijnde apostemen Ende verlicht	
	alle gebreken <i>van</i> synnen <i>ende</i> conforteert	
	die herte die leuere die milte die	2568
32	mage <i>ende</i> stercse / <i>ende</i> voerwacht alden	
	lichaem <i>van</i> allen corrupcien Hier omme	
	heitsy vrouwe vander medecinen / Dat	
151vb	Xste is II <i>libra</i> Neemt <i>trociscorum squilicorum</i>	2572
	<i>dragme</i> I et <i>scrupel</i> IX <i>xilobalsami scrupel</i> II et <i>grana</i> VII	
	<i>piperis longi dragme</i> II <i>trocisci tyri trocisci dia-</i>	
4	<i>coralli elcs dragme</i> I et <i>scrupel</i> I opij <i>agarici</i>	2576
	<i>rosarum yrei scordion semen rape siluestris</i>	
	<i>cinamomi opobalsami elcs scrupel</i> I et <i>grana</i> XIII	
	<i>reubarbari spice croci costi squinanti zinziber</i>	
8	<i>cassielignee scoracis calamite mirre terbentine</i>	2580
	<i>thuris masculi calamenti diptani scica-</i>	
	<i>dos polij radix piretri pentafolij piperis</i>	
	<i>albi elcs scrupel</i> I et <i>grana</i> VII folij <i>gummi</i>	
12	<i>arabici calcanti vsti serapini terre sigilla-</i>	2584
	<i>te fu boli armenici ypoquiscidos celtice aco-</i>	
	<i>ri camedreos genciane meu carpobalsa-</i>	
	<i>mi apij amomi maritri carui egristis sise-</i>	
16	<i>lei semen nascurcij anisi ypericon elcs dragme</i> I	2588
	<i>castorei carpobalsami mummie opopanacis</i>	
	<i>aspalti galbani centauree minoris aristolo-</i>	
	<i>gie longe dauci scrupel</i> I elcs Mellis des	
20	<i>pumati dats genoch sy Men salt ge-</i>	2592
	<i>uen</i> alsoe groet als I hasel noet met	
	wermen dingen	
106	TIRIACA DIATESSERON Dat is die cleyn-	
24	ne tiriaca Ende tiriaca magna alsoe	2596
	wijt geseit hebben vrouwe vander	
	medecinen Diatesseron <i>van</i> IIII cruy-	
	den of <i>van</i> IIII dingen soe sprectmen	

28	daer Mer ander filosofhen die na <i>hem</i> quamen die daden daer meer	2600
32	toe Sy is goet op leden die gebe- ten sijn van gevenijnden beesten of dieren Men salse geuen met sape van <i>menten</i> ende die wonden daer mee	2604
152ra	smeren Het is oeck goet op bonum <i>malanum</i> dat die van salernen heiten <i>scagiam</i> Men salse geuen met drancke	2608
4	daer jn gesoden is pigani of <i>genciane</i> Dat xde deel is II <i>libra</i> Neemt mirre <i>aristologie</i> rotunde <i>genciane</i> <i>baccarum</i>	2612
8	<i>lauri</i> elcs <i>onse</i> I et <i>dragme</i> I et <i>grana</i> XII meu <i>fenigreci</i> <i>nigelle</i> zedoarij elcs <i>dragme</i> III et <i>scrupel</i> I <i>diptami</i> pigani <i>camedreos</i> elcs <i>dragme</i> II et <i>grana</i> VIII <i>gummi</i> edere <i>cal-</i> <i>canti</i> vsti elcs <i>dragme</i> I <i>cornu</i> <i>cerui</i> <i>dragme</i> III <i>mellis</i> dats genoch sy	2616
107	TRIFARA SARRACENICA Dat geeft den <i>mensche</i> joncheit / Ende men geuet tegen	2620
12	die leuer / ende tegen die gelesuyct die van heiten coemt / ende tegen hoeftzwere die van roder coloren comen Men geuet tegen dobbelen of simpelen <i>terciane</i>	2624
16	Het beteret tsien vanden ogen dat verloren js als van heitten Dat VIIIste deel is II <i>libra</i> Neemt <i>zuccari</i> <i>onse</i> II	2628
20	<i>mirabolananorum</i> <i>citrini</i> <i>corticis</i> <i>cassiefistule</i> medul- le <i>tamarindorum</i> elcs <i>onse</i> I et 1/2 <i>kebuli</i> man- ne elcs <i>dragme</i> VII et <i>grana</i> V <i>violarum</i> <i>viridium</i> <i>onse</i> 1/2 <i>anisi</i> <i>veniculi</i> elcs <i>dragme</i> II et <i>grana</i> V <i>mas-</i> <i>tiscis</i> <i>macis</i> elcs <i>dragme</i> I et <i>grana</i> VI <i>belleri</i>	2632
24	<i>ci</i> <i>emblici</i> elcs <i>dragme</i> I Men vergaderet dus jn II <i>libra</i> waters doetmen <i>onse</i> III	2636
28	<i>violetten</i> die vorsch sijn op datmense <i>vijnden</i> mach ende en machmense niet <i>vijnden</i> soe suldi nemen droge / ende die <i>salmen</i> sieden tot dat water blaue wort / ende dat die <i>violetten</i> bleeck wt	

32	comen / dan suldiyt perssen doer enen doeck / ende neemt dan van dien water een luttel ende doeter jn cassiefistula ende tamarindi wel gedwegen / ende cole- ret doer enen doergaten lepel / ende	2640
36	doet jn dat water suker <i>onse VIII</i> ende siedet opt vuer tot dat dicke sy	2644
152rb	Ende men salt proeuen alst voer geleert js Ende dan suldijer jn mengen die voerseide specien wel gepuluert Men	
4	salt geuen <i>nuchtens</i> alsoe groet als ene carstanie met wermen drancke	2648
108	TRIFERA MAGNA Die geeftmen tegen die sweren vander magen / ende js goet	
8	tegen die pijnne vanden manne ende van den wijuen daer jn gesoden is semen feniculi anisi masticis Ende men geuet oeck tegen die pijnne vander moeder	2652
12	die van couden coemt sonder opio met wijnne daer jn gesoden js arthimesia ende <i>oleum muscellinum</i> / een wiecke ge- maect van boem wolle ende daer jn ge- uet jn vulua gesteken doet <i>menstrua</i>	2656
16	hebben Ende die wijuen die node kijnt ontfaen geuet <i>hem</i> met wijnne daer jn gesoden js <i>mandragora</i> ende <i>sambucus</i>	2660
20	dat helptoe Ende kijnder die nyet slapen en mogen die wenen of krijten neemt wijfs molck daer jn getempert is alsoe groet als een arweite dat doetse sla- pen Dat IIII de deel is I libra Neemt	2664
24	opij <i>dragme II cinamomi gariofilorum galange spice</i> zedoarij <i>zinziber costi scoracis calamite calami</i> <i>aromatici cyperi yris pencedani acori mandra-</i> <i>gore celtice rosarum piperis anisi apij petroselini</i>	2668
28	<i>macis feniculi dauci iusquiani ozimi cimini</i> elcs <i>dragme I Mellis</i> dats genoch sy Men salt geuen alsoet voerseit IS	2672

152rb24

IIIIde: de *Is* superscript geschreven.

152rb31

IS: Beide letters zijn op deze ongewone plek gerubriceerd; de S is bovendien enigszins verlengd tot een opvulteken.

32	109	TRIA SANDALI Heeft sijnen name na III manieren van sandalis die- mer jn doet Men geuet tegen die heite vander magen / ende vander leueren /	2676
36		ende die ptisijc sijn / ende tegen die gele	2680
152va		suycte Dat middelste deel js II libra Neemt sandali albi rubei et citrini rosen zuker liquiricie semen portu- lace elcs <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ amidi gummi ara- bici <i>draganti semen citoniorum meleonis cucur- bite cucumeris semen scariole elcs dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ camphore <i>dragme</i> I Ende ander lieden doen	2684
4		daer toe <i>rosarum dragme</i> I et siropi <i>rosarum</i> soe vele dats genoch sy Men geuet nuchtens ende te noenne alsoe groet als ene carstanie met couden dingen	2688
8			
12	110	THEODORICUM EMPERISTUM Gheeftmen tegen gedeilden hoeftzwere ende tegen sco- thomie / ende tegen fleumen die vter storten vloeyt ende js goet tegen die milte sonder corts / ende maect goede	2692
16		veruwe eest datment geeft by hem sel- uen Ende wilmen dat laxeert soe doet mer toe scamonee <i>dragme</i> I het sal te bat werken Dat XIIste deel is II libra	2696
20		Neemt aloes <i>dragme</i> III et <i>grana</i> III cinamomi ca- medreos acori elcs <i>dragme</i> III croci cassielignee reupontici elcs <i>dragme</i> II et <i>grana</i> XVI agarici	2700
24		<i>dragme</i> II et $\frac{1}{2}$ nardi costi masticis asari sil- phij squille asse armoniaci bdellij ypericon epithimi polipodij brasice succi elle- bori nigri piperis albi et longi elcs	2704
28		<i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ squinanti zinziber mirabolani coloquin- tide serapini apopanacis castorei ab- sincij aristologie longe petroselini genciane amomi elcs <i>scrupel</i> II diagridij piperis ni- gri elcs <i>dragme</i> I Mellis dats genoch si	2708
32			2712

152va2

sandali: De i is superscript geschreven.

152va11

Voor ene is als met een diagonale streep doorgehaald.

152va20

XIIste: ste Is superscript geschreven.

	Men geuet <i>nuchtens</i> met <i>wermen</i> wijn	
111	THEODORICUM ANACARDINUM Dat be-	
152vb	scermt die <i>memorie</i> <i>ende</i> doet gesitten	2716
	<i>scothomie</i> vanden <i>hoefde</i> die <i>meest</i>	
	<i>achter</i> coemt / <i>ende</i> <i>purgeert</i> <i>saken</i> van	
	der <i>moeder</i> / <i>ende</i> <i>verdrijft</i> <i>fleume</i> die	
4	<i>achter</i> int <i>hoeft</i> js Dat VIIIste	
	<i>deel</i> is II <i>libra</i> Neemt <i>aloes</i> <i>epa-</i>	2720
	<i>tici</i> <i>onse</i> I et $\frac{1}{2}$ <i>yrei</i> <i>cassielignee</i> <i>elcs</i>	
8	<i>dragme</i> VII <i>myn</i> <i>grana</i> XVI <i>zinziberis</i> a-	
	<i>nacardi</i> <i>carpobalsami</i> <i>elcs</i> <i>dragme</i> IIII et $\frac{1}{2}$	2724
	<i>folij</i> <i>spice</i> <i>mirabolani</i> <i>croci</i> <i>meu</i> <i>epi-</i>	
	<i>thimi</i> <i>elcs</i> <i>dragme</i> II et <i>scrupel</i> I <i>gariofilorum</i> <i>squi-</i>	
12	<i>nanti</i> <i>reupontici</i> <i>masticis</i> <i>elcs</i> <i>dragme</i> I et	
	<i>grana</i> III et $\frac{1}{2}$ Dus <i>vergadertment</i>	2728
	Neemt <i>corticis</i> <i>radicis</i> <i>feniculi</i> <i>libra</i> I	
	<i>wael</i> <i>gestoten</i> <i>ende</i> jn II <i>libra</i> <i>asijs</i> <i>ge-</i>	
16	<i>leit</i> VII <i>dagen</i> / <i>ende</i> <i>daer</i> <i>na</i> <i>wel</i> <i>wri-</i>	2732
	<i>uen</i> <i>ende</i> <i>sijden</i> <i>doer</i> <i>een</i> <i>cleet</i> <i>daer</i> <i>na</i>	
	<i>siedet</i> <i>den</i> <i>asijn</i> <i>soe</i> <i>lange</i> <i>dat</i> <i>die</i> II	
20	<i>deel</i> <i>versoden</i> js <i>ende</i> <i>daer</i> <i>na</i> <i>doeter</i>	
	<i>toe</i> <i>zeem</i> <i>wel</i> <i>gescuymt</i> II <i>libra</i> / <i>ende</i>	2736
	<i>siedet</i> <i>dat</i> <i>soe</i> <i>lange</i> <i>dat</i> <i>die</i> <i>asijn</i>	
	<i>versoden</i> sy / <i>ende</i> <i>menget</i> <i>die</i> <i>voerseide</i>	
	<i>wortele</i> <i>metten</i> <i>azijn</i> <i>ende</i> <i>metten</i> <i>zeme</i>	
24	Ende <i>men</i> <i>sal</i> <i>die</i> <i>wortelen</i> <i>lesen</i> jn <i>den</i>	2740
	<i>meye</i> <i>of</i> jn <i>wedement</i> <i>die</i> <i>tijt</i> <i>is</i> <i>dan</i>	
	<i>vorsche</i> <i>ende</i> <i>droeckse</i> <i>by</i> <i>staden</i>	
112	TROCISCI DIARODON Is <i>een</i> <i>roede</i>	
	<i>confectie</i> <i>diarodon</i> js <i>die</i> <i>name</i> <i>na</i>	
28	<i>rosen</i> Neemt <i>nije</i> <i>rosen</i> <i>dragme</i> IIII <i>spodij</i>	2744
	<i>dragme</i> II <i>sandali</i> <i>rubei</i> <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ et <i>grana</i>	
	VII <i>sandali</i> <i>albi</i> <i>dragme</i> I et <i>grana</i> XII	
	Dus <i>maectment</i> Stampt <i>die</i>	
32	<i>vorsche</i> <i>rosen</i> <i>ende</i> <i>dander</i> <i>specien</i>	2748
	<i>suldy</i> <i>pulueren</i> <i>ende</i> <i>mengen</i> <i>met</i> <i>ro-</i>	
	<i>dasmate</i> <i>rosen</i> <i>ende</i> <i>altesamen</i> / <i>ende</i>	
	<i>dan</i> <i>doeter</i> <i>toe</i> <i>camfer</i> <i>ende</i> <i>daer</i> <i>na</i>	

152vb4

VIIIste: ste *Is* *superscript* *geschreven*.

152vb17

Voor *asijn* is *doorgehaald*: jn. In de *linkermarge* is in *plaats* *hiervan* met het *verwijsteken* Λ den *gezet*.

153ra	maect ronde trocisken / ende die droget jn vmbra dats scaduwe	2752
4	113 TROCISCI DIANI Heeft sijnen name na witte violetten Neemt groene vi- oletten vorsch ende wit <i>dragme</i> v amidi <i>dragme</i> III papaueris albi <i>dragme</i> II et <i>scrupel</i> I reu- barbari <i>scrupel</i> 1/2 semen plantaginis <i>dragme</i> I balsa- mi <i>scrupel</i> I redesine dats genoch sy	2756
8	Ende vergaderet alsoet voerseit js	
12	114 TROCISCI YDIOCRI Rubea ende sasiram gater jn Dat viste deel is III libra Neemt amomi <i>dragme</i> III cinamomi folij croci mirre cassie elcs <i>dragme</i> 1/2 spice <i>dragme</i> I costi opobalsami squinanti calami aromatici asari va- leriane elcs <i>dragme</i> X masticis semen feniculi elcs <i>dragme</i> 1/2 armoniaci grana v vini ascaloni dats genoch sy Men salse alle pulueren ende mengen met wijnne ende formeren tro- cisken ende drogen met roeke of met wa- semme van scoracis	2760
16	115 TROCISCI SQUILLITICI Die maectmen aldus / Neemt squillen die geheel sijn ende steecse jn deech van teruwen bloemen	2764
20	24 jn enen ouen gebacken ende dan wtge- nomen ende die scorssen vanden squillen wech werpen Ende dmiddelste salmen stoten jn enen morthier ende alsoe vele meels van orobi alser gebacken broet ende suptiliken gewreuen daer af salmen formeren trocisken ende drogense jn die scadewe	2768
28	32 116 TROCISCI DE TYRO Die gaet jn die grote tiriake galieni / soe neemtmense ende maectse aldus Neemt tyros die jonck sijn ende die rode ogen hebben ende hoerne ende die tonge roeren / die die hoerne hebben sijn van dier manieren	2772
36		2776
		2780
		2784

153ra5 Voor vorsch is met een diagonale streep fi of gi doorgehaald (onduidelijk).

153ra6 papaueris: De eerste a is superscript geschreven.

153ra11 Viste: ste Is superscript geschreven.

153ra29 Na daer is met een diagonaal streepje een r doorgehaald.

153rb	van taruwen coren ende maecse gram ende slaetse dan soe trect dat venijn jnt hoeft ende jnden start ende jn die huyl dan		2788
4	slaetment thoef af enen vinger lanck ende den start drie vinger lanck / ende die middelste slaetmen tvel af ende deynde ende darmen die werptmen ewech Ende		2792
8	tvleys siedt men soe lange jn soeten water dat tvleys geet vanden beenen ende dan werptmen die beene ewech ende dat vleys stamptmen jn enen mor- thier ende dan menget alsoe voel meels		2796
12	van orobi ende menget dat metten sape daert jn gesoden was / ende temperet wel ende formeert trociskan / ende droechse jn die scade		2800
16	117 VOMITUS NICHOLAI Vomitus is sijn name om dat braken doot Het pur- geert colera ende fleume Men geuet jn cotidiane ende in terciane cortsen alsoe	DE V	2804
20	groet als een hasel noet nuchtens met wormen borne Men geuet lieden die te- der sijn met syroep acetoës tsauonts ende nuchtens salment weder temperen ende coleren doer I cleet dat die substancie daer jn bliue / ende dat salmen drincken want het doet gesitten terciæen ende wal- gen ende ouermits oueruloeyen der scerper humoren diese verdrijft nuch- tens genomen met oxisacra Het is goet tegen quarteyn die van verbernder coleren coempt / Tvierde deel is II libra Neemt tapsie dat heiten som die lieden slarie ende die gelesen jn den mey of jn wedement waer beter		2808
24			2812
28			2816
32			2820
153va	onse III croci affricani onse I et ½ nucis vo- mice onse ½ asari onse I Dus suldiyt vergaderen Neemt zeem gescuyt II libra ende doeter toe tsap van asari / dan sul-		2824
4			

153rb5

drie: De r is superscript geschreven.

153rb10

werptmen: De r is superscript geschreven.

	dise sieden tot dat tsap versoden sy / daer na neemt tapsie asari elcs	2828
8	<i>onse I et 1/2 Dit suldi stoten ende sieden</i> met see water tot die helft verso- den sy / dan doeter jn II libra zeems wel gescuymt / ende siedet tot dat dwa- ter versoden sy ende mengt wel hier	2832
12	af salmen nuchtens nemen alsoe groet als een carstanie met wermen wijne of met oxizacra Ende herder lieden	2836
16	salment geuen met alder substancien Ende den tederen lieden salment coleren ende geuent soet voerseit js	2840
118	VNGENTUM CITRINUM Maect scone aen- sichten ende destrueert sproeten / ende ver- drijft zwarte placken ende puysten van salso fleumate jnt aensicht of jn die bene ende betert besiect aensicht ende la- sers daer met gesmert ende rode ogen	2844
20	Dat middelste deel is III libra Neemt boracis dragme II camphore dragme I coralli albi <i>onse 1/2 amenti dulcis vmbelici mari- ni onse I belliculi marini draganti</i>	2848
24	albi amili cristalli entalis dentalis olibani albi nitri elcs dragme III marmorum albi dragme II gerse 1/2 pentarie <i>onse I ce- ruse onse VI</i> Men salt wriuen dra- gant ende marinum jn enen morthier ende dan theemsen doer enen doeck dan soe neemt swijnen smout libra I et 1/2 ende wederen roet ende hennen smout elcs <i>onse I ende geitenroet onse I</i> et 1/2 Dus suldiyt vergaderen dat	2852
28	dwater sieden opt vuer dan doeter toe smout jn een ander vat ende han- get inden siedende borne ende latet smelten / ende alst gesmouten is soe sij- det doer een lijnen cleet Ende dan mengter jn alle die pulueren sonder camphora ende scorax Ende doet dan jn enen couden appel of twee tegen dat die pertije goet is ende siedet den appel ouer tvuer / ende als hy siedet	2856
153vb		2860
4		2864
8		2868
12		2868

	salment doen jn een scotel <i>ende</i> doen	
16	daer jn <i>campher ende scorax ende</i> altoes roeren tot dat cout sy dan salmen wel scone doen behouden / <i>vngentum citrinum</i> js sijn name om datment siedet jn enen geluwen appel	2872
20	119 V NGENTUM POPULEON Is <i>sijnen</i> name om datment maect van popel botten Het is goet tegen bekerende <i>ongemake /</i> mer op bekerende <i>ongemaken</i> en <i>salmens</i>	2876
24	nyet smeren noch in die staende tijt noch in twyuelinge vander siecheit Hets <i>hem</i> goet die qualiken slapen mo- gen gesmert aent voerhoeft <i>ende aen</i>	2880
28	den slaep <i>ende aenden</i> pols <i>ende aen</i> die palme vander hant <i>ende aen</i> die plan- ten vanden voeten Dit selue met olien <i>van rosen</i> of <i>van violetten</i> ge- mengt <i>ende</i> op die leuer gesmert	2884
32	dat verdrijft die heite / <i>ende opten</i> nauel gesmert doet wel sweten Neemt <i>oculorum populi libra 1 1/2</i> papa- ueris <i>nigri foliorum mandragore thima-</i> rum <i>tubi tenerrimarum foliorum iusquiani sola-</i> tri <i>vermicularis lactuce semperuiue bardane</i>	2888
154ra	<i>carduncelli violarum vmbelici veneris elcs</i> <i>onse III axungie porcine nouvelle sine</i> sale <i>libra III</i> Die popel botten suldi stoten altot stucken metten zwijnen smoute / <i>Ende</i> ten dorden dage suldi stoten die cruyden te hope by hem versch gelesen / Die botten <i>ende</i> die cruyden te hope gestampt <i>ende ge-</i> laten staen IX dagen / <i>ende</i> daer na ge- stoten jn goeden stercken wijnne tot dat die wijn versoden sy / altoes salment roeren dat nyet en borne dan soe persset doer enen doeck <i>ende laetse coelen</i> <i>Ende</i> dan doetse daer ghy wilt	2892
4		2896
8		2900
12		2904
16		2908
20	120 V NGENTUM AGRIPPA Is goet tegen dwater tegen geswel / tegen apostemen tegen quetsinge jn die borst <i>ende</i> jn	2912

	die leden waer dat sy Het moru-	
	wet haerde zenuen / <i>ende</i> doet vrijne	
24	maken Het doet laxeren opten lic-	
	haem gesmert T vierde deel is v	2916
	<i>libra</i> N eemt brionie <i>libra</i> II <i>radicis</i>	
	<i>siccidis uel cucurbite libra</i> I <i>squillen</i>	
28	<i>libra</i> $\frac{1}{2}$ <i>yreos onse</i> IIII <i>tribuli marini</i>	
	<i>onse</i> II A lle die wortelen salmen wel	2920
	dwaen <i>ende smeren ende stampen / ende</i>	
	daer na doen in <i>olio lentisti / daer</i>	
32	na twe dagen of III daer jn laten	
	staen / <i>ende</i> dan <i>sieden</i> soe lange dat	2924
	die wortelen minderen / <i>ende</i> dan persse	
154rb	doer enen sack / E nde alst gecoleert is sal-	
	ment weder doen <i>sieden</i> E nde alst begint	
	te <i>siedene</i> salmer jn doen wit was	2928
4	<i>dragme xv / ende</i> alst gesmouten is salment la-	
	ten staen coelen / dan doet jn een vat	
	<i>ende</i> latet daer jn staen VIII dage / soe	
	wordet beter / <i>ende</i> sal te bat werken	2932
8	121 V NGENTUM MARCIATON H eeft sijnen	
	name na enen phisisijn die een ho-	
	ge philosophe was <i>ende</i> hiet marci-	
	<i>anus</i> want sy <i>quam</i> van hem hy vantse	2936
12	S y js goet tegen alle vercoutheit	
	vanden lichame / <i>ende</i> tegen <i>zweringe</i>	
	vanden hoofde <i>ende</i> vander borst van	
	der mage / <i>ende</i> tegen die coecke vander	2940
16	milten vanden lancken H ets goet te-	
	gen leden die gichtich sijn / <i>ende</i> bestop-	
	te <i>leyndenen / ende</i> tegen dertijcke jn die	
	hopen <i>ende</i> jn die hancken / <i>ende</i> <i>dinget</i>	2944
20	geswel <i>ende</i> alle <i>sweringe</i> <i>ende</i> pijnne	
	die van coude comen N eemt <i>cere albe</i>	
	<i>libra</i> II <i>olei libra</i> VIII <i>roris marini foliorum</i>	
	<i>lauri elcs onse</i> VIII <i>rute onse</i> VII <i>tama-</i>	2948
24	<i>risti libra</i> $\frac{1}{2}$ <i>esbre saline balsami ozimi</i>	
	<i>lilifage folij calamenti arthimesie enu-</i>	

	lecampane betonice brance vrsine sper- gule radice columbini herbi venti pimpi	2952
28	nelle agrimonie absincij herbe paralis herbe sancte marie timarum ebuli crassule millefolij semperuiue camedreos centi- uerme plantaginis centauree fraga-	2956
32	rie quinque folij herbe tetrait elcs onse III et 1/2 radice euisi cimini mente elcs onse III fenigreci onse I et 1/2 butiri	
154va	onse I et dragme II vrtice violarum papaueris ru- bei mente sarracenic et alterius men- te lapaceoli folitrici carduncelli matris- silue herbe muscate alleluya lingue	2960
4	ceruine crispelli herbe cancri scoracis medulle ceruine elcs onse 1/2 adipis vrsine gallie muscate elcs onse I thu- ris onse 1/2 olei nardini onse II Men	2964
8	sal al dese cruden vergaderen te half mey op enen dach of op II tussen III der wile ende middage op datmen mach Aldus suldis vergaderen / die	2968
12	specien salmen pulueren ende die cruy- den suldi stampen ende dan leggende VIII dage jn stercken rukenden wijn	2972
16	Daer na suldi die cruyden doen sie- den in goeden wijne tot dat die wij- ne een luttel crympet / dan doeter jn olie ende sieden tot dat die cruyden minderen / ende daer na persse doer enen	2976
20	doeck / ende dat pust wech werpen ende daer jn anderwerf doen sieden Ende alst begint te siedene daer na doeter jn boter ende tsmout of die vetheit ende	2980
24	oleum nardinum ende was Ende alst gesmou- ten is soe mengter jn puluer van mas- tick / ende van wierock ende roeret altoes	2984
28	tot dat cout is Dan doet jn I vat	
122	VNGENTUM ARROGON Is goet tegen alle vercoutheit ende tegen crampe / te- gen lanck euel / tegen zweringe jn die leyndene / tegen artike jn die ho- pe ja aldus gedaen / die salue jn	2988
32	een eye dop ende gesmouten opt vuer	2992
154vb		

	<i>ende</i> gesmert die steden <i>ende</i> daer na al heet op die steden gebonden / si js	
4	goet tegen quarteyn gesmert op dat ruggebeen vanden scouderen tot bene den jn die wijle voerden access Tvier- de deel is v <i>libra</i> Neemt rorismarini	2996
8	maiorane radice jari serpilli rute radicum siccidis elcs <i>onse</i> IIII et $\frac{1}{2}$ foliorum lauri saluie sauine elcs <i>onse</i> III po- licarie maioris et minoris elcs <i>onse</i> II	3000
12	brionie <i>onse</i> III laureolie <i>onse</i> IX nepi- te <i>libra</i> $\frac{1}{2}$ foliorum siccidis <i>libra</i> $\frac{1}{2}$ masticis olibani <i>onse</i> VII piretri euforbij <i>zinziber</i> pi- peris elcs <i>onse</i> I olei muscellini <i>onse</i> $\frac{1}{2}$ petro- lei <i>onse</i> I adipis vrsini olei laurini elcs	3004
16	<i>onse</i> III butiri <i>onse</i> IIII olei communis <i>libra</i> v cere <i>libra</i> I et <i>onse</i> III Dese cruyden <i>ende</i> wor- telen suldi vergaderen alsoe v voer ge- leert is jn dander salue / sonder alleen	3008
20	datmen wortelen <i>ende</i> cruyden vergade- ren sal ter naester maent die na meye coemt voer middach	3012
24	123 VNGENTUM DIALTEA Die moruwet <i>ende</i> verwermt Neemt radicum euisci <i>libra</i> II semen lini fenigreci <i>libra</i> I squillen <i>libra</i> $\frac{1}{2}$ Men sal die wortelen dwaen	3016
28	<i>ende</i> suueren <i>ende</i> stampen dat lijnsaet <i>ende</i> fenigrieck suldi leggen in VII <i>libra</i> waters IIII dage lanck / <i>ende</i> daer na salment sieden tot dat dicke becoemt / <i>ende</i> dan suldi jn mengen	3020
32	werm water / <i>ende</i> daer na persen doer enen doeck of men doeter jn dwater om dat te bet doerden sack	3024
155ra	gaen soude Ende dan soe neemt II <i>libra</i> van dien sape <i>ende</i> IIII <i>libra</i> olien <i>ende</i> sieden tot dat die sope versoden sijn Daer na doeter jn was I <i>libra</i> <i>ende</i> boteren <i>onse</i> III	3028
4	Als dat versmouten is doeter toe puluer colofomie <i>ende</i> resine elcs <i>libra</i> 3 Dan doet af <i>ende</i> menget wel <i>ende</i> latet coelen	3032
8	Dese salue is goet gesmert tegen die pijnne vander borst / <i>ende</i> tegen coude hoes-	3036

	ten <i>ende</i> heyt alle steden die vercout <i>sijn</i>	
	<i>ende</i> verdroecht want sy verheynt <i>ende</i> ver-	
12	vorscht <i>ende</i> vermoruwet soe waer dat	
	haert is of droge	3040
	124 V NGENTUM LAXATIUM Is een salue die	
	laxeert en purgeert die humoren vten	
16	lichamen <i>Ende</i> alsmer mede saluen wille	
	moetmen wachten van etene VI wijlen	3044
	<i>ende</i> van drinckene na dien datmense ge-	
	smert heeft Sy js goet vasten lichaem	
20	tegen graueel / tegen lanck euel gesmert	
	opten lichamen <i>ende</i> tegen bestopte leynden	3048
	D middelste deel is III libra Neemt	
	succi cucurbite succi squille siclaminis	
24	succi radicis anabulle succi radicis ebuli	
	succi mediani corticis ebuli succi medi-	3052
	ani corticis sambucci succi titimalli camo-	
	mille elcs <i>onse</i> I succi herbe violarum succi cu-	
28	cumeris agrestis succi radicum eiusdem succi	
	mercurialis succi polipodij succi laureo-	3056
	le succi capillorum veneris succi cathapucie	
	elcs <i>onse</i> II diagredij <i>onse</i> I et $\frac{1}{2}$ nucis	
32	vomice <i>onse</i> I euforbij <i>onse</i> I Alle dese	
	cruyden <i>ende</i> wortelen salmen lesen jn meye	3060
	<i>ende</i> nemen die sape <i>ende</i> sporig saet ge-	
	wreuen by hem / <i>ende</i> die sape <i>ende</i> legt jn	
36	olie VII dagen daer na doetse te vuere	
155rb	<i>ende</i> siedtse soe dat die sape versoden sy	3064
	<i>ende</i> dan coleren <i>ende</i> weder op tvuer doen	
	<i>ende</i> doeter jn was libra $\frac{1}{2}$ metten galle van	
4	enen stiere / <i>ende</i> alst gesmouten is soe doet	
	af <i>ende</i> menget die pulueren daer jn	3068
	<i>Ende</i> doet dese salue jn een verloodde	
	vat of jn gewaste bussen	
8	125 V NGENTUM FUSTUM Is goet geleit op	
	wonden / sy trecht sy suuert <i>ende</i> heilt	3072
	<i>ende</i> maect goet vleys <i>ende</i> trecht etter	
	Neemt olei oliuarum libra I et $\frac{1}{2}$ cere <i>onse</i> III	
12	picis naualis <i>onse</i> II colofonie <i>onse</i> II se-	

	rapini <i>dragme</i> II <i>masticis thuris galbani</i> terben-		3076
	tine elcs <i>onse</i> I Men sal pulueren die-		
16	men pulueren mach / ende gummen salmen		
	ontwee stampen / ende die olie salmen te		
	vuer doen / ende alst siedt soe doeter		3080
	toe peck ende galbani ende alst gesmouten		
20	js soe doet af ende doeter jn terbentine		
	ende alsy gesmolten js soe mengter jn die		
	pulueren dan latet coelen ende bestadet		3084
126	V NGENTUM ALBUM Is goet op alle haer-		
	de apostemen die van fleumate salso		
24	comen jn wat steden dat is aenden lichaem		
	Neemt ceruse <i>onse</i> II litargiri <i>onse</i> I <i>thuris</i>		3088
	<i>dragme</i> III <i>masticis dragme</i> II Die ceruse salmen		
	temperen met olien een luttel daer na		
28	litagirum ende mastick ende wieroeck / dan		
	doeter jn rose water ende temperet / ouer		3092
	wat wijlen olie ouer wat wijlen rose		
	water / dat doet tot dat dick ghe-		
32	noch sy		
127	Y ERA PIGRA GALIENI Is goet tegen	DE Y	3096
	alle ongetempertheit vanden hoofde		
	als van couden humoren / ende ten ogen /		
36	ende ten oren / Ende purgeert die mage		
	ende betert die pijnne vander leueren ende		3100
155va	vander mylten die haert is ende dunne		
	Het is goet den nyeren ende der blase		
	xste deel js I libra Neemt cinamomi		
4	croci squinanti polipodij asari xilocassie		3104
	xilobalsami carpobalsami absincij violarum		
	epithimi agarici rosarum macis turbith		
	coloquintide amomi masticis cassiefistule		
8	mirabolani citrini hermodatili sene cus-		3108
	cute mirabolani indi elcs <i>dragme</i> I aloes		
	alsoe vele als der ander specien Mellis		
	dats genoch sy Men sals geuen <i>dragme</i>		
12	III temale Het en purgeert nyet		3112
	sere allene mer men salt scerpen		
	met diagredis alsment gheeft		
128	Y ERA LOGODION Dat helpt der let-		

16	tinge vander tongen H et purgeert melancolie/ ende is goet tegen tgroet euel ende te scumen vanden groeten euele als sy vallen H ets goet tegen scothomie	3116
20	ende tegen swindeling / ende hem die haer tonge bijten / ende tegen ouden hoeftzwere ende hem die scudden metten hoofde N eemt coloquintide interiorum polipodij elcs <i>dragme</i>	3120
24	II euforbij polij coconidij elcs <i>dragme</i> I et 1/2 et <i>grana</i> VI absincij mirre elcs <i>dragme</i>	3124
28	III et <i>grana</i> XII centauree armoniaci agarici spice squille camedreos marubij elcs <i>dragme</i> I et <i>grana</i> XIII cinamomi opopanatis castorei aristologie longe croce serapini petroselini elcs <i>dragme</i> 1/2 ellebori albi et nigri elcs <i>dragme</i> VI Mellis dats genoch sy M en salt geuen nuchtens ende tsauonts alsoe groet als een carstanie met wermen water	3128
32	129 Y ERA RUFINI G heeftmen tegen die drope die van salso fleumate comen / ende jn specien van besiechtheiden / ende tegen teterere ende cingule / ende tegen morpheam XIIste deel is I <i>libra</i> N eemt aloes onse I ellebori albi et nigri elcs <i>onse</i> 1/2 diagredij coloquintide interiorum euforbij nitri polipodij salis armoniaci elcs <i>dragme</i> II et <i>grana</i> XV piperis camedreos croci agarici masticis epithimi elcs <i>dragme</i> 1/2 cassiefistule xilobalsami opopanatis elcs <i>dragme</i> II et 1/2 mirre <i>grana</i> XV Mel lis dats genoch sy M en salt geuen met wermen <i>wijnne</i> alsoe groet als een castanie te male	3132
155vb	130 Y ERA PIGRA CONSTANTINI I s goet tegen doncker ogen ende behoedt tsien / die confectie is al I <i>libra</i> N eemt mirabolani kebuli indi absincij violarum elcs <i>dragme</i>	3136
4		3140
8		3144
12		3148
16		3152

155va35

YERA: De staart van de Y loopt in de ondermarge door.

155vb4

XIIste: ste *Is* superscript geschreven.

155vb11

Voor *grana* is met een diagonale streep x doorgebaald.

20	IIII bellerici emblici cassiefistule semen epithimi agarici cuscute squinanti reu- barbari elcs <i>dragme</i> II xilocassie spice anisi masticis xiloaloes salis gemme nitri elcs <i>dragme</i> I Mellis dats genoch		3156
24	sy Men salt geuen met wermen wijn		
131	YERA PIGRA ABBATIS Die purge- ret fleume <i>ende</i> melancolie Het is		3160
28	goet tegen artike die van couden humo- ren coemt <i>ende</i> die droge sijn / <i>ende</i> te- gen leden die gecrompen sijn / <i>ende</i> gich- tige leden / D middelste deel is I		3164
32	libra N eeMt interiorum coloquintide agarici turbith epithimi cuscute elcs <i>dragme</i> I et grana V squinanti carpobalsami xiloaloes		3168
36	xilocassie croci masticis asari cinamomi rosarum violarum folij absincij reupon- tici lapidis lazali elcs <i>dragme</i> II diagridij		
156ra	<i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ aloes epitici <i>dragme</i> III et $\frac{1}{2}$ Mellis dats genoch sy E nde wilment jn pillulen geuen soe salment temperen met sape van elsenen <i>ende</i> geuender IX of XI te male		3172
4	132 ZINZIBER CONDITUM Dat <i>con</i> forteert	DE Z	3176
8	<i>ende</i> sterct die mage / <i>ende</i> doet die humo- ren wel rijpen / <i>ende</i> helpt tegen die pijn- ne vander borst die van couden comt <i>ende</i> maectse vorsch <i>ende</i> <i>con</i> forteert <i>ende</i> verhit die nyeren / <i>ende</i> maect luxurie jn den mannen E nde men maket dus N eeMt wortelen van yringis het heeft gelijk cretani marini die bladeren <i>ende</i> die sar- racini hetent seracul M en sal die wor- telen sceruen met enen messe / <i>ende</i> dan sieden jn water tot dat si moru wor- den / dan soe trecse wt den water <i>ende</i>		3180
12	doet die scorsse vanden houte dat daer bynnen is dat snijt jn cleynnen stucken <i>ende</i> daer na salmense wel stoten / <i>ende</i> jerst soe persset dwater wt E nde dan soe ne- mes libra III <i>ende</i> wit zeem wel gescuymt X libra <i>ende</i> sieden dat tot dat roet becoemt		3184
16	<i>ende</i> dan doeter toe zinziberis libra $\frac{1}{2}$ ge- sueert <i>ende</i> gepuluert <i>ende</i> doet ten zeme		3188
20			3192
24			3196

	<i>ende</i> latet zieden tot dat aen die vinger	
	cleeft dan doet af vanden vuere <i>ende</i> men-	
28	get daer jn dit puluer Neemt zin-	
	ziberis galange elcs <i>onse</i> III <i>pinearum</i> mun-	3200
	datarum <i>onse</i> II <i>pistacoarum onse</i> III Alle dese	
	salmer jn mengen Dese <i>confectie</i> js	
32	seer gestijft <i>ende confortatijf</i> jn allen cou-	
	den ziecheden	3204

EXPLICITIT ANTITODARIUS ISTE

156rb	DIT IS DIE TAFEL VAN ANTITODARIS	
	AUREA ALEXANDRINA Tegen reume I	
	ADRIANUM Tegen hoeftzweer 2	3208
4	ACHARISTUM Ter borst 3	
	ATHANASIA Menesoen wijff 4	
	ANCANTHALON Corten geluwe 5	
	ANTIMERON Hoest fleume 6	3212
8	ANTIDOTUM EMAGOGUM Ten vrouwen 7	
	BLANCA Hoeftzweer 8	
	BENEDICTA Artijke 9	
	CONFECTIO ALIPTE MUSCATE Ter borst 10	3216
12	CONFECTIO NERE Wijuen 11	
	DIAMARGARITON Hartte 12	
	DIANTHOS Hartvanck 13	
	DIASATIRION Leyndenen 14	3220
16	DIAPRUNUS Bekerende ongemack 15	
	DIAMORUM Mont huyff 16	
	DIACAMERON Hoesten hygen 17	
	DIALACTA Leuer water 18	3224
20	DIAREUBARBARUM Verstoptheit inden lichaem 19	
	DIAMASTIC Melancolie 20	
	DIAZINZIBERIS Heescheit 21	
	DIANISUM Vercoutheit 22	3228
24	DIAGALANGA Harte 23	
	DIACAPPARIS Milte 24	
	DIATRIONPIPEREON MAGNUM Cortten adem 25	
	DIATRIONPIPEREON MINUS Ter magen 26	3232

156ra34
156rb1
156rb1

EXPLICITIT: De E is voorzien van krullen, en is aanmerkelijk groter dan de andere letters.
DIT: De D is een cadelle; hij is met krullen naar de bovenmarge toe verlengd.
ANTITODARIS: De A is in de bovenmarge verlengd.

28	DIACIMINUM	Quarteyne	27	
	DIAYSOPUM	Coude humoren	28	
	DIASENE	Harteuel	29	
	DIAPRASSIUM	Borst	30	3236
32	DIAOLIBANUM	Oude hoeftzweer	31	
	DIARODON ABBATIS	Gele suycte	32	
	DIAPENIDEON	Ptisike	33	
	DIADRAGAGANTUM	Longene	34	3240
36	DIACASTOREUM	Tgroet euel	35	
	DIACOSTUM	Water	36	
	DIAYRIS	Hoeste	37	
	DIACALAMETUM	Borst	38	3244
156va	DIACODION	Suyct menesoen	39	
	DIACITONITEN	Mage menesoen	40	
	DIAPAPAUER	Swere in die borst	41	
4	DIADRAGAGANTUM CALIDUM	Coude siecheit	42	3248
	ELECTUARIUM CATHOLICUM	Tegen vele	43	
	ELECTUARIUM DULCE	Humoren	44	
	ELECTUARIUM DE SUCCO ROSARUM	Cortse	45	
8	ELECTUARIUM SQUILLITICUM	Gele suyct	46	3252
	ELECTUARIUM DUCIS	Onuerteerlicheit	47	
	ELECTUARIUM PLIRIS	Melancolie mage	48	
	ELECTUARIUM DE CITRO	Ter magen	49	
12	ESDRA	Hersenen venijn	50	3256
	STHOMATICUM CONFORTATIUM	Ter magen	51	
	PULUER	Gele suyct		
	PULUIS REGINE	Brekenden steen		
16	PULUER	Ter borst		3260
	PULUER	Fleuma vten hoofde		

	PULUER Purgerende nederwaert		
	PULUER Te laxeren		
20	PULUER Dat laxeert		3264
	PILLULE Dwater vten lijue		
	PILLEN Ten hoefde		
	PILLULE Fleuma melancholie		
24	PILLEN Tegen die plage		3268
	PILLULE Tegen die plage		
	PILLULE Vanden vier humoren		
	PILLULE Hoeftzweer		
28	OM DRIAKEL TE MAKEN 51		3272
	EMPLASTRUM APOSTOLICUM Clieren	52	
	EMPLASTRUM CERONEUM Coecke	53	
	EMPLASTRUM OXIROCROCCUM Apostemen	54	
32	EMPLASTRUM DIAQUILON Gheswel	55	3276
	FILANTROPOS Steen leuere mylte	56	
	FILONIUM Longer Mage	57	
	GARIOFILATUM Walgen mylte	58	
36	IGIA Reume tanden ogen	59	3280
	IDROCOPION Quaerteyne cortse	60	
156vb	IUSTINUM Steen vrijne lanck euel	61	
	KATARTICUM IMPERIALE Humoren coleren	62	
	LITHONTRIPON Steen lancken	63	3284
4	METRIDATUM Alle mont euel	64	
	MUSA ENEA Cortse vrijne sweet	65	
	MINERA Spenen torcioen menesoen	66	
	MELROSATUM Mage	67	3288
8	NEFROCATARUM Lanck euel steen menstrua	68	
	OXIELECTUARIUM Heyte cortse	69	
	OPOPITA Gichtich lanckeuel	70	
	OXIZACRA Cortse	71	3292
12	OXIMEL Fleume	72	
	OLEUM ROSARUM Slaep Hoest borst	73	
	OLEUM FRIGIDISSIMUM Tegen alle heyte	74	
	POCIO SANCTI PAULI Groet euel cortse	75	3296
16	PAULINUM Hoeste dorst	76	

AL IN DIT CAPITTEL VAN 51

156va18-27

AL IN DIT CAPITTEL VAN 51: Dit staat rechts van de Middelnederlandse namen voor de aandoe-ningen waartegen de composita werkzaam zijn, en is een kwart slag naar links gedraaid, van onder naar boven vanaf regel 27 naar regel 18. Met een dun streepje in rubriek onder Om driakel te maken, en ronde haakjes die vandaar naar f.156va13 lopen, wordt aangegeven dat deze items al-lemaal bij capittel nummer 51 horen.

	PAN CRISTO ANTIDOTUM	Cortse menstrua	77	
	POCIO MUSCATA	Hart euel lichame	78	
	PILLULE VAN ALOE	Ogen	79	3300
20	PILLULE SINE QUBUS ESSE NOLO	Hoest lanckeuel	80	
	PILLULE AUREE	Hoest ogen wijnt mage	81	
	PILLULE DIACASTOREE	Gichticheit tande	82	
	PILLULE OCTOMERE	Humoren ogen	83	3304
24	PILLEN VAN V MIRABOLANEN	Hoest ogen	84	
	PILLULE STIPTICE	Alle menesoen	85	
	PILLULE REGIS	Ogen oren	86	
	PILLULE ANTE CIBUM	Hygen adem reume	87	3308
28	QUADRUMERON	Walgen dorst sweten	88	
	ROSATA NOUELLA	Hoeste mage longe	89	
	ROSATA MAGNA	Cortse reume	90	
	RUBEA TROCISCATA	Cortse	91	3312
32	REQUIES	Mage hete menesoen	92	
	REDOSACRA	Longen lichaem	93	
	SUKER VIOLAET	Hoefzwere ogen tanden	94	
	SAL SACERDOTALE	Vele siecheiden	95	3316
36	SATIRA MAGNA	Heite dorst harte corts	96	
	STOMATICUM FRIGIDUM	Mage verteren lanckeuel	97	
	STHOMATICUM CALIDUM	Conforteert die mage	98	
	STEPHANIA	Dorst mage	99	3320
40	SYROEP VAN ROSEN	Vervorscht	100	
	SYROEP VIOLAET	Cortse bekerende ongemake	101	
157ra	SIRUPUS NENUFARINUS	Longene	101	
	SIRUPUS	Tegen apostemen aen die borst	102	3324
	SIRUPUS	Tegen alle manieren van menesoen	103	
4	SIRUPUS DE FUMO TERRE	Vrouwen van medecinen besigen	104	
	TIRIACA MAGNA	Tegen venijn ende meer	105	
	TIRIACA DIATESSERON	Leuer geluhede	106	3328
	TRIFERA SARRACENICA	Mage wijuen	107	
8	TRIFERA MAGNA	Heete mage ptisike	108	
	TRIASANDALI	Hoefzwer fleume	109	
	THEODORICUM	Bermoeder fleume	110	3332
	TROCISCI DIARODON	Memorie scothomie	111	
12	TROCISCI DIANI	—————	112	
	TROCISCI YDIOCRI	—————	113	

157r

Geheel linksonder op het blad is de kapitale katernsignatuur E 1 aangebracht.

157ra5

TIRIACA: Voor de eerste a is een n doorgehaald.

157ra13

YDIOCRI: De eerste i is superscript geschreven.

	¶ <i>Arbrotanum</i> —————	Auerone	4
	¶ <i>Absincium</i> —————	Alsene	
	¶ <i>Acetum</i> —————	Asijn	
8	¶ <i>Acetosa</i> —————	Surkel	
	¶ <i>Acedula</i> —————		8
	¶ <i>Acorus</i> —————	liesch met geluwen bloemen	
	¶ <i>Gladiolus</i> —————		
12	¶ <i>Adeps</i> —————	Smeer	
	¶ <i>Adianthos</i> —————		12
	¶ <i>Affodillus</i> —————	Gelijc titelosen	
	¶ <i>Albucium</i> —————		
16	¶ <i>Agaricus</i> —————		16
	¶ <i>Fructus abietis</i> —————		
	¶ <i>Agnus castus</i> —————		
	¶ <i>Agresta</i> —————	Vermys	
20	¶ <i>Agrimonia</i> —————	Agrimonie	
	¶ <i>Alleluya</i> —————	kockocxsloock	20
	¶ <i>Panis cuculi</i> —————		
	¶ <i>Alipta</i> —————	Een confectie	
24	¶ <i>Aloes</i> —————	Aloe	
	¶ <i>Allekengi</i> —————		24
	¶ <i>Alphita</i> —————	Gharsten meel	
	¶ <i>Altea</i> —————	Hoems	28
28	¶ <i>Bismalua</i> —————		
	¶ <i>Maluaniscus</i> —————		
	¶ <i>Alumen</i> —————	Aluyn	
	¶ <i>Alleum</i> —————	Loock	
32	¶ <i>Amantilla</i> —————	Valeriaen	32
	¶ <i>Fu</i> —————		
	¶ <i>Valeriana</i> —————		
158rb	¶ <i>Potentilla</i> —————	Valeriaen	
	¶ <i>Naturella</i> —————		
	¶ <i>Ambra</i> —————	Amer	36
4	¶ <i>Spermaceti</i> —————		

158ra1 **SYNONONIA:** *Is ver in de bovenmarge geschreven. Links en rechts van het woord zijn enige krullen. De cadelle S is ook voorzien van krullen.*

158ra2-165v *Vóór de woorden waarop gealfabetiseerd is (dus in principe het eerste woord van een samenhangend groepje, aangegeven door > of {}), zijn meestal in rubriek twee schuine strepen aangebracht: // (ze werden soms ook wel vergeten door kopiist a). Ze zijn hier weergegeven met een paraafteken (¶) – zie de Verantwoording van de editie, nr. 18).*

	¶ Amaristus	}	Maioreyne	
	Sansucus			
	Maiorana			40
8	¶ Amilum	}	Amidonck	
	Amidum			
	¶ Ambresia	}	Gheruwe	
	Millefolium			44
12	¶ Ameos			
	¶ Amomum			
	¶ Anabulla	}		
	Titimallus			48
16	¶ Anacardus			
	¶ Anagallus	}	Mannen consilie	
	Anagallicum			
	Simphitum			52
20	Consolida maior			
	¶ Anthimomum	}		
	Vena plumbi			
24	¶ Anthos	}	Rosemarijsaet	
	Semen roris marini			56
	¶ Anthera	}	Rosen saet	
	Semen rose			
	¶ Antifarmacum	}		
28	Vicetoxitum			60
	¶ Anthofili	}		
	Gariofili magni			
	¶ Anetum		Dille	64
32	¶ Anisum		Anijs	
	¶ Apium		Merke	
	¶ Aper		Een beer	
	¶ Aqua		Water	68
36	¶ Archangelica	}	Dode netelen	
	Vrtica mortua			
158va	¶ Argentum		Siluer	
	¶ Argentum viuum	}	Quick siluer	
	Mercurius			72
4	¶ Argentaria		Wilde reynvaen	
	¶ Athanasia	}	Reynvaen	
	Tanacetum			76
	¶ Argilla	}	Leem	
8	Bitumen			
	Chimeleri			

	¶ Arnoglossa		80
12	Centumneruia	}	Wegebrede
	Lingua agni		
	Plantago maior		
	Lingua arietis		
	¶ Armoniacum	—————	Gumme
16	¶ Armoracia	}	Heerick
	Semen rapisti		
	Rapa agrestis		
	Arthetica		
20	Herba <i>sancti pauli</i>		
	¶ Arthimesia	}	Byuoet
	Matricaria maior		
	¶ Arsenicum	}	Regael
24	Auripigmentum		
	Citrinam et rubeum		
	Lempnias		
	¶ Alkitran	}	Peck
28	Pix liquida		
	¶ Aspaltum		Erde
	Bitumen iudaicum		100
	¶ Asara baccara		
32	¶ Asari		
	¶ Asa fetida	—————	Gumme die stinct
	¶ Asta regia		104
	Spergula minor		
158vb	¶ Asta rubea	}	Atrament
	Pionia		
	¶ Atramentum	—————	
4	¶ Aatriplex	}	Melde
	Aureum elus		
	Trisolocanda		
	¶ Auricula muris	}	Musen oren
8	Pilosella		
	¶ Aurum	—————	Gout
	Auripigmentum	}	
	Arsenicum		
12	¶ Auri caltum		
	¶ Auena	—————	Hauere

158va22

Matricaria maior: In plaats van Matricaria heeft de kopiist eerst Matrimai geschreven, en daarna mai met een horizontale streep doorgehaald.

158va25

Voor rubeum is met een horizontaal streepje een r doorgehaald.

	¶ Anxungia	—————	Smeer	
16	¶ Anancia	—————	Glorifilaet	120
	Pes leporis	—————		
	Gariofilata	—————		
	¶ Aranea	—————	Cobbe spynne	
20	¶ Alcanna	—————	Alkenette	124
	¶ Anguilla	—————	Palinck	
	Alabastrum	—————	Een steen	
	Acacia	—————	Sap van slenen	
24	Bacca lauri	} }	Bakelaer	128
	Fructus eius			
	Dampnidis			
	Dampnicocti			
28	¶ Bacca edere	—————	Ertvelt saet	132
	Fructus edere	—————		
	¶ Baccara	—————	jdem	
	Asara	—————		
32	¶ Balanscia	—————	Bloemen van granaten	136
	Flos mali <i>granati</i>	—————		
159ra	¶ Balsamus	—————	Een boem	
	¶ Balsamum	—————	Balsame	
	¶ Balsamita	—————	Heilige	140
	Sisinbrium <i>ortense</i>	—————		
4	¶ Balena	—————	Waluische	144
	Cetus piscis	—————		
	Sperma eius est ambri	—————		
8	¶ Balisicus	—————	Serpentine	148
	Solumbaria	—————		
	Draguntea	—————		
	Serpentaria	—————		
12	¶ Barba jouis	—————	Donderbaer	
	Semper viua	—————		
	¶ Baucia	—————	Pasternake	152
	Pastinaca <i>ortensis</i>	—————		
	Daucus <i>croditus</i>	—————		
16	¶ Bardana	—————		
	Lappa <i>inversa</i>	—————		
	¶ Bdelium	—————	Gumme	156
	¶ Berberis	—————	Sansboem	

20	¶ <i>Beon rubeum</i>	Wortel die coemt wt jnden	
	¶ <i>Beon album</i>	Wortel diemen jn egipten vijnt	
	¶ <i>Bedegar</i>	Egelentier	160
	¶ <i>Betonica</i>	Betonie	
24	<i>Betonia</i>		
	¶ <i>Bismalua</i>	} Hoems	
	<i>Maluanistus</i>		
	<i>Altea</i>		
28	<i>Euiscus</i>		
	<i>Bitumen</i>		
	<i>Aspaltum</i>		
	<i>Bolus armenicus</i>		168
32	<i>Terra rubea</i>		
	<i>Borago</i>	Boragie	
	<i>Blacca bisancie</i>	Vijntmen jn die rode zee	172
159rb	¶ <i>Biasica</i>	Coelle	
	<i>Caulis non plantatus</i>		
	¶ <i>Brionia</i>	Corprape	
4	<i>Cucumer agrestis</i>		
	¶ <i>Buglossa</i>	Buglossen	
	<i>Lingua bouis</i>		
	¶ <i>Bulbus</i>		
8	<i>Cepa marina</i>		
	¶ <i>Burit</i>	} Berenclauwe	
	<i>Herba saponaria</i>		
	<i>Herba fullonum</i>		
12	<i>Herba sancti philippi</i>		
	¶ <i>Branca vrsina</i>		
	¶ <i>Bracteus</i>		
	<i>Ros siriacus</i>		
16	¶ <i>Bugia</i>		188
	¶ <i>Butirum</i>	boter	
	¶ <i>CAballi marinie</i>		
	<i>Pisces quidam</i>		
20	¶ <i>Calcetumenon</i>	Ghebernt koper	
	<i>Es vstum</i>		
	¶ <i>Calcantum</i>	Vitreoel	
	<i>Dragantum</i>		
24	<i>Vitreolum</i>		

	¶ Calamentum	}	Calamente		
	Nepita				
28	¶ Camedreos	}		200	
	Quercula minor				
	¶ Camopitheos	}			
	Quercula maior				
32	¶ Cameactis	}	Adick	204	
	Humilis sambucus				
	Ebulus				
159va	¶ Camomilla		Camille		
	¶ Calamenta	}		208	
	Daucus asininus				
4	¶ Camphera		Gumme		
	¶ Camphorata	}			
	Herba cancri				
8	¶ Cantabrum	}	Semelen	212	
	Furfur				
	¶ Cantaridos	}			
	Musce virides				
12	¶ Capillis veneris			216	
	¶ Caprifolium	}	Wedewijnde		
	Matrissilua				
	¶ Capparis				
16	¶ Carduncelli		Censuyn	220	
	¶ Cartamus	}	Sofferaen		
	Femen nascurcij				
	Crocus ortensis				
20	¶ Carui ponticum	}		224	
	Daucus asininus				
	¶ Carui agreste	}			
	Cordumerij				
24	¶ Carica	}	Droge vigen	228	
	Ficus succa				
	¶ Carenum	}	Ghesoden wijn		
	Vinum coctum				
28	¶ Cardus miristicus	}	Noten muscaten	232	
	Nux muscata				

159va1

Camomilla: De C is een cadelle, die met krullen in de bovenmarge doorloopt.

159va1

Camille: De C is een cadelle, die met krullen in de bovenmarge doorloopt.

159va17

Femen: Oplossing van de abbreviatuur onzeker. Mogelijk betreft het een leesfout voor semen, zaad.

	¶ <i>Cardo benedictus</i>	} Wilde carden	
	<i>Sangrinaria</i>		
32	¶ <i>Carpobalsamus</i>	} 236	
	<i>Fructus balsami</i>		
36	¶ <i>Cardomomum minus</i>	} 240	
	<i>Damesticum est</i>		
	<i>Cardomomum maius</i>		
	<i>Agreste est</i>		
159vb	¶ <i>Cassia</i>	} Alleen staende dats cassia linguea	
	<i>Xilocassia rubea</i>		
4	¶ <i>Cassiafistula</i>	} 244	
	¶ <i>Cassula</i>		
	<i>Sangrinaria</i> <i>Bursa pastoris</i>		
8	¶ <i>Castoreum</i>	} Beuerscull	248
	<i>Testiculi veneris</i>		
	¶ <i>Cathimia</i>	} Scuym van siluer	
	<i>Litargirum</i>		
	<i>Spuma argenti</i>		252
12	¶ <i>Cauda leporina</i>	} 256	
	<i>Milium solis</i>		
	¶ <i>Cauda vulpina</i>	} 256	
	<i>Trifolium acutum</i>		
16	¶ <i>Cauda maligranata</i>	} 260	
	<i>Balanscia</i>		
	¶ <i>Cauliculus agerstis</i>	} 260	
	<i>Strucium</i>		
20	¶ <i>Caulus</i>	Coele	
	¶ <i>Celidonia</i>	} Scelworte	
	<i>Herba yrundinis</i>		
24	¶ <i>Cedrus</i>	} Geneuer	264
	<i>Iuniperus</i>		
	¶ <i>Centaurea</i>	Centorie	
	¶ <i>Centrum galli</i>	} Wegebrede	
28	¶ <i>Centimodium</i>		
	<i>Centumneruia</i>		
	<i>Arnoglossa</i>		
	<i>Plantago</i>		
32	¶ <i>Celtica spica</i>	} 272	
	<i>Saluinca</i>		

	¶ Centum capita		
	Affodillus		
	Albucium		276
36	¶ Ceston		
	Betonica		
160ra	¶ Ciclamen		
	Malum terre		280
	Ranis porcinus		
4	¶ Cicidon		
	Galla perforata	Galnoet die gegaet js	
	¶ Chimolea		284
	Terra hispanica		
8	¶ Cimbularia		
	Vmbelicus veneris		
	¶ Ciminum	Comijn	288
	¶ Ciste	Ertvelt	
12	Edra arbora		
	¶ Cinoglossa	Honts tonge	
	Lingua canis		292
	¶ Cluma		
16	Spuma argenti		
	¶ Ciperus		
	Iuncus triangulariss		296
	¶ Cocomidium		
20	Semen laureole		
	¶ Consolida maior	Mannen consilie	
	Simphitum		300
	¶ Consolida media		
24	Herba moreuale		
	Consolida minor		
	Codion	Rode mecoppe	304
	Papauer rubeum		
28	¶ Colofonia	Peck	
	Pix greca		
	¶ Corallus	Corael	308
	¶ Crocus	Sofferaen	
32	¶ Crassula maior	Smeerworte	
	¶ Crassula media		
	Cardus benedictus		312

36	¶ Crassula <i>minor</i>	}	Bladelose	
	Vermicularis			
	Cretanus <i>marinus</i>	}		316
	Yringus <i>marinus</i>			
160rb	¶ Creta <i>armoniaca</i>	}		
	Bolus <i>armenicus</i>			
	¶ Cubebe	}	Cubeben	
4	¶ Cucumer			
	¶ Cucurbita	}	Cawoerde	320
	DActulus	}	Dadelen	
	Oxifinicia			
8	¶ Dampnidis	}	Oly van bayen	324
	Oleum <i>laurinum</i>			
	¶ Daucus <i>asininus</i>	}		
	Pastinaca <i>agrestis</i>			
12	¶ Daucus <i>creticus</i>	}	Pasternake	328
	Pastinaca <i>ortensis</i>			
	¶ Dendrolibanum	}	Ros marine	
	Ros <i>marinus</i>			
16	Libanotides	}		332
	Deus <i>equinus</i>			
	Iuncus <i>triangularis</i>	}		
	¶ Deus <i>leonis</i>			
20	Cappa <i>monaci</i>	}	Papen cullen	336
	¶ Deus			
	¶ Dematon	}	Drakenbloet	
	Sanguis <i>draconis</i>			
24	¶ Dentalis	}	Bertram	340
	Piretrum			
	¶ Deronica	}	Vermys	
28	Vernix			
	Diotheus	}		344
	Felicula			
	Polipodium	}		

160ra35

Bladelose: *De eerste l is superscript boven de a geschreven.*

160rb1

Creta: De C is een cadelle, die met krullen in de bovenmarge doorloopt.

160rb11

agrestis: De r is verbeterd uit een e.

32	¶ <i>Diagredium</i>	}	Scamonee	348
	<i>Scamonea cocta</i>			
	¶ <i>Diptanus</i>	}	Cruyt	
	<i>Frassinella</i>			
160va	¶ <i>Diana</i>	}	Wit violette	352
	<i>Viola alba</i>			
4	¶ <i>Dragantum</i>	}	Vitrioel	356
	<i>Atramentum</i>			
	<i>Vitreolum</i>			
	¶ <i>Dragagantum</i>	}	Gumme	
	<i>Ritere</i>			
8	¶ EBulus	}	Adick	360
	<i>Humilis sambucus</i>			
	<i>Cameactis</i>			
	¶ <i>Ebur</i>	}	Yuorie	
12	<i>Os elephantis</i>			
	¶ <i>Eheyl</i>	}	Groet caneel	364
	<i>Cinamomum maius</i>			
	¶ <i>Elena</i>	}	Galigaen	
16	<i>Galanga</i>			
	¶ <i>Electuarium</i>	}		368
	<i>Succus siccidis</i>			
	<i>Succus cucumeris agrestis</i>			
20	¶ <i>Elleborus albus</i>	}		372
	<i>Valatrum</i>			
	¶ <i>Elleborus niger</i>	}	Rode cruyt	
	<i>raicha</i>			
24	¶ <i>Edera arborea</i>	}	Ertvelt	376
	<i>Edere terrestris</i>			
	<i>Entalis</i>	}	Endiuie	
28	<i>Endiuia</i>			
	¶ <i>Scariola</i>	}		380
	<i>Supra thimum</i>			
	¶ <i>Eupatorium</i>	}	Wilde sauië	
32	<i>Salvia agrestis</i>			
	¶ <i>Eruca</i>	}		384
	<i>Tamariscus</i>			
	<i>Amariscus</i>			

160vb	¶ Es vstum		
	Cuptum combustum		388
	¶ Esula spons titimalli		
4	¶ Elena vel		
	Enula campana	Galant	
	¶ Euiscus		392
	Altea	}	Boems
8	Bismalua		
	Maluaniscus		
	FABA inuersa		396
	Dolatrum maius		
12	¶ Faba gitica		
	Lupinus		
	¶ Fel terre		400
	Centaurea	Centorie	
16	¶ Feniculus agrestis		
	Cauda porcina		
	Pencedanum		404
	¶ Feniculus		
20	Maratrum	Venckel	
	¶ Fenugrecum	Venigrieck	
	¶ Ficus	Vighen	408
	¶ Filex	Varen	
24	¶ Flammula	Sunte anthonijs cruyt	
	¶ Flosinus		
	Capsus barbatus	Wulwort	412
	Lupina		
28	¶ Flos eris		
	Viride eris	Spaensgroen	
	¶ Folium album		416
	Folium mundum		
32	Malabatrum		
	¶ Formicellus		
	Erispula		420
161ra	¶ Fu		
	Valeriana	Valeriaen	
	Amantilla		

4	¶ Fungus alietis		424
	Agaricus		
	¶ Fumus terre	Grijscon	
	¶ Fraxinella		
8	Diptanus		428
	¶ Fraxinus	Esch	
	¶ Fragaria	Ertbesien cruyt	
	Galla	Galnote	
12	¶ Gallia muscata	Een confectie	432
	¶ Gallitricum		
	¶ Galbanum	Een gumme	
	¶ Galanga	Galigaen	
16	¶ Gariofilata		436
	Sana munda	}	Gariofilaet
	Pes leporinus		
	Anaticia		
20	Herba benedicta		440
	¶ Gariofili	Garioffels nagel	
	Gariofili magni		
	Anthofili		
24	¶ Genciana		444
	¶ Gerse	}	Serpentine
	Serpentaria		
	Columbaria		
28	¶ Gerssa cerusa		448
	Vel blacca	Ceruse	
	¶ Gigarus		
	Iarus	}	Calfsvoet
32	Herba aaron		
	Pes vituli		
161rb	¶ Gith		
	Nigella		
	Melancium		456
4	¶ Gypsum		
	Golena		
	Ariganum		
	¶ Gira solis		460
8	Pentadactilus		
	¶ Glutinum albotin	Gumme	
	Terebintina		
	¶ Gluten	Lijm	464

12	¶ Gladiolus	}	Lijsch	468
	Acorus			
	¶ Glandes		Ekelen	
	¶ Grana solis	}		468
16	Milium solis			
	¶ Graciosa			
	¶ Gummi cedri	}	Peck	472
	Gummi juniperi			
20	Pix liquida			
	¶ Gummi arabitum		Gumme van arabien	
	¶ Gumma pini silurinis	}		476
	Gluten albotin			
24	Vel terebintine			
	¶ Gumma abietis	}		
	Picula			
	¶ Gumma pini domestici	}	Hersch	480
28	Resina			
	HER ba alba	}		484
	Caldula			
	Materia			
32	¶ Herba benedicta	}	Gariofilaet	488
	Anancia			
	Gariofilata			
161va	Herba bissaria	}	Serpentine	488
	Serpentaria			
	Draguntea			
4	¶ Herba fullonum	}	Carde	492
	Saponaria			
	¶ Herba judaica	}		
	Tetrahit			
8	Herba yrcina			
	¶ Herba yrundinis	}	Scelwort	496
	Celidonia			
	Mennthe			
12	¶ Herba mirulis	}	Paritarie	500
	Paritaria			

16	¶ Herba paralis Herba perforata Herba sancti johannis Ypericon	} } }	Sunte Ians cruyt	504
	¶ Herba regia Eufrasia	—	Claer oge	
20	¶ Herba sancte marie Perficaria	—		508
	¶ Herba siriaci Malua	—		
24	¶ Herba rustica Lingua bouis	—	Ossen tonge	512
	¶ Herba sancti petri Primula veris	—	Titelose	
28	¶ Herba sancti cristofori Antipater Oculus lucidus	—		516
32	¶ Herba sancti philippi Saponaria Burit	} }		520
36	¶ Herba salamonis Silphium Martegon	} }		
161vb	¶ Herba scripta Scolopendria Lingua ceruina	—	Hertstonge	524
4	¶ Herba venti Herba sancti laurencij	—		528
	¶ Hermodattilus	—		
8	I Arus Aaron Pes vituli	—	Calfvoet	532
	¶ Iarea nigra	—	Matefillone	
12	¶ Iarea alba Morsus diaboli	—	Duuels beet	

161va36
161vb1

Martegon: *De staarten van de g en de n lopen in de ondermarge door.*
 Herba scripta: *De H is een cadelle, die met krullen en penwerk ver in de bovenmarge doorloopt. Tegen de linkerkant van de stok is een gezichtje van een soort monstertje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.*

	¶ Illafeos		536
	Bardana	}	
	Lappa inuersa	}	
16	¶ Iouis barba		
	Semper viua	}	Donderbaer
	Carde <i>sancte marie</i>	}	540
20	¶ Ipericon		
	Herba perforata	}	
	Herba <i>sancti johannis</i>	}	Sunte Ians cruyt
	Scoba regia	}	544
24	¶ Iringus <i>marinus</i>		
	Cretanus <i>marinus</i>		
	¶ Ircina		548
	Tetrahit		
	Herba <i>judaica</i>		
28	¶ Ireos		
	Iris		Lijsch
	Ipoquiscidos		552
32	¶ Istuli		
	Vermes <i>terrestres</i>		Pierworme
	¶ Intuba		556
	Sponsa solis		Goutbloemme
	Girum solis		
162ra	¶ Isopus herba		Ysopie
	¶ Isopus <i>humida</i>		Wolle metter ieken
			560
4	¶ Iusquiamus		
	Cassillago	}	
	Deus <i>equinus</i>	}	
	¶ Iumiperus		Ieneuer
			564
	¶ Iuniben		
8	¶ Iuncus <i>triangularis</i>		
	Ciperus		Biese
	K Alcantum		568
	Dragantum		Vitroel of coperroet
12	Vitreolum <i>viride</i>		
	¶ Kalcadis		
	Vitreolum <i>album</i>		572
16	¶ Kameleunta alba		
	Cardus <i>benedictus</i>		Carde

	¶ Kameleunta nigra		
	Cardus seninus		576
20	Kitira		
	Dragantum		
	LABrum veneris	Daer molck wt rennet	
	Cardus		580
24	¶ Lactuca greca		
	Scariola		
	Endiuia		
	¶ Lacterides	Sporie	584
28	¶ Cathapucia		
	¶ Lacca		
	¶ Laucea olata		
	Quinque neruia	} rontsribbe	588
	Plantago minor		
162rb	¶ Lapis vini	Wijnsteen	592
	Tartarum		
	Gumma vini		
4	¶ Lapis judaicus		
	Lapis agapis		
	¶ Lapis armenicis		
	Lapis lazuli		596
8	¶ Lappa inuersa		
	Bardana		
	¶ Lapdanum	Gumme	
	¶ Lappacium	Pardick ende heeft III specien	600
12	¶ Laurus	lauwerboom ¶ lanck ront ende	
	¶ Laureoli	<u>bocaria</u>	
	Mezereon		
	¶ Leucopiper	Wit peper	604
16	Album piper		
	¶ Lentiscus		
	¶ Lenticula aquatica	Enden cruyt	608
	Herba anatina		
20	¶ Leuisticus	Lauesche	

162rb1

Lapis vini: *De stok van de L loopt ver in de bovenmarge door.*

162rb11-13

lanck ront ende bocaria: *Dit hoort nog bij Pardick ende heeft III specien in de voorgaande regel, waar het niet op kan. Het is van lauwerboom gescheiden door een soort paragraafteken met een verlengde onderlijn.*

	¶ Libanotides	}	rosemarijn	
	Dendralibanum			
	Ros marinis			612
24	¶ Licium	}	Wit ende roet lelien	
	Succus carpifolij			616
	¶ Liliūm	}	Musschen stert	
28	¶ Lilifagus			
	Salvia agrestis			620
	¶ Lingua agni	}	lijnsaet	
	Arnoglossa			
	Plantago			624
32	¶ Lingua canis	}	hoppecruyt	
	Cinoglossa			628
	¶ Lingua passerina	}	lijnsaet	
	Torrigiola			632
36	¶ Lignum aloes	}	lijnsaet	
	¶ Lignum balsami			
162va	¶ Liquiricia			
	¶ Litargirum			636
	Spuma argenti			
4	¶ Lolium	}	lijnsaet	
	¶ Lyni semen			
	¶ Lupulus			640
	¶ Lupinus	}	hoppecruyt	
8	Faba egiptaica			644
	¶ Lutum diuinum	}	Maeltouie	
	Terra sigillata			648
	MA lua	}	Papplen	
12	¶ Maluaniscus			
	Altea			
	Euiscus			652
	Bismalua			
16	¶ Macropiper	}	lanck peper	
	Longum piper			656
	¶ Macis est flos	}	Maeltouie	
	Nucis muscate			660
20	¶ Marubium	}	Maeltouie	
	Prassium			664

	¶ <i>Malum terre</i>		648
	¶ <i>Ciclamen</i>		
24	¶ <i>Panis porcinus</i>		
	¶ <i>Maiorana</i>		
	¶ <i>Matrisilua</i>		652
	¶ <i>Caprifolium</i>		
28	¶ <i>Maratrum</i>		
	¶ <i>Feniculus</i>	Venckel	
	¶ <i>Mandragora</i>		656
	¶ <i>Mastick</i>	Gumme	
32	¶ <i>Magnea</i>	Coechsteen	
	¶ <i>Margarita</i>		
	¶ <i>Perla</i>	Perle	660
162vb	¶ <i>Mellilotum</i>	Mellote	
	¶ <i>Melano piper</i>		
	¶ <i>Nigrum piper</i>	Swart peper	
4	¶ <i>Melissa</i>	Confilie	664
	¶ <i>Menta</i>	Sarracenicia	
	¶ <i>Menta alscita</i>		
	¶ <i>Psimbrium</i>		
8	¶ <i>Balsamita</i>		668
	¶ <i>Menta communis</i>		
	¶ <i>Mentastrum</i>		
	¶ <i>Calamenta</i>		
12	¶ <i>Mercurialis</i>		672
	¶ <i>Mercurius</i>		
	¶ <i>Argentum viuum</i>	Quicksiluer	
	¶ <i>Mel</i>	Honich	
16	¶ <i>Medulla</i>	Merch	676
	¶ <i>Milium solis</i>		
	¶ <i>Grana solis</i>	Grenulle	
	¶ <i>Millefolium</i>	Gherue	
20	¶ <i>Millemorbia</i>		680
	¶ <i>Castrangula</i>	} Dode netele	
	¶ <i>Vrtica mortua</i>		
	¶ <i>Mirra</i>	Gumme	
24	¶ <i>Mirrus</i>	Gagel	684
	¶ <i>Mintillus</i>	Gagelsaet	

162vb1 *Mellilotum*: De M loopt ver in de bovenmarge door. Tegen de linkerkant van de meest linkse poot is een gezichtje van een monstertje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

162vb1 *Mellote*: De M loopt ver in de bovenmarge door. Tegen de linkerkant van de meest linkse poot is een gezichtje van een monstertje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

	¶ <i>Mumia</i> —————	Mumme	
28	¶ <i>Musta viridis</i> ————— ¶ <i>Cantarides</i> —————		688
	¶ <i>Mulsa</i> ————— ¶ <i>Aquamellis</i> —————		
32	¶ <i>Muscus</i> —————	Musceliaet	
	¶ <i>Muscata</i> ————— ¶ <i>Musa</i> —————		692
163ra	¶ <i>Napium</i> ————— ¶ <i>Semen sinapis</i> —————		696
4	¶ <i>Nardus celticus</i> ————— ¶ <i>Spica celtica</i> ————— ¶ <i>Nardis</i> ————— ¶ <i>Spica indica</i> —————		
	¶ <i>Nascurcium</i> —————	Kersse	700
8	¶ <i>Nascurcium aquatica</i> ————— ¶ <i>Nepita</i> ————— ¶ <i>Nenufar</i> ————— ¶ <i>Nigella</i> —————		704
12	¶ <i>Nitrum dulce</i> ————— ¶ <i>Nitrum salsum</i> ————— ¶ <i>Nespila</i> —————	Mispele	
16	¶ <i>Nux miristica</i> ————— ¶ <i>Nux muscata</i> ————— ¶ <i>Nux indica</i> ————— ¶ <i>Nux vomica</i> —————		708
20	¶ <i>OLibanum longum</i> ————— ¶ <i>Thus masculinum</i> —————		712
	¶ <i>Opobalsamum</i> ————— ¶ <i>Succi balsami</i> —————		
	¶ <i>Opoponax</i> —————	Gumme	716
24	¶ <i>Opium thebaicum</i> ————— ¶ <i>Opium quirinacium</i> ————— ¶ <i>Orobus</i> —————	Vitse	
	¶ <i>Ordeum</i> ————— ¶ <i>Origanum</i> —————	Gharste	720

162vb26

Mumia: De i is heel klein superscript geschreven.

163ra25-26

De kopiist trok eerst twee rode lijnen in een driehoek (>), om *Ordeum* en *Origanum* te verbinden. Daarna probeerde hij dit weer uit te vegen, wat voor een deel is gelukt, en hij trok er in rode inkt twee rechte lijnen overheen.

28	¶ <i>Ozimum</i>		
	<i>Semen basiliconis</i>		
	¶ <i>Ozimum flumale</i>		724
	<i>Balsamita</i>		
32	¶ <i>Oxi</i>		
	<i>Acetum</i>	Asijn	
	¶ <i>Oxizacra</i>	Een confectie	728
	¶ <i>Oxifenicia</i>		
163rb	¶ <i>Oui albumen</i>	Wit vanden eye	
	<i>Oui vitellus</i>	Doder van eyer	
	PA <i>lea camelorum</i>		732
	<i>Squinantum</i>		
4	¶ <i>Panax</i>		
	¶ <i>Papauer album</i>	Wit meceppen	
	¶ <i>Papauer nigrum</i>		736
	¶ <i>Papauer rubeum</i>		
8	¶ <i>Papirus</i>		
	<i>Iuncus</i>	Bijse	
	¶ <i>Paritaria</i>		740
	<i>Herba vitri</i>		
12	¶ <i>Pastinaca</i>		
	¶ <i>Petroleum</i>	Steen olie	
	¶ <i>Petroselinum</i>	Peterselie	744
	¶ <i>Pentafolij</i>		
16	<i>Quinque folium</i>		
	¶ <i>Persica</i>		
	¶ <i>Pesicaria</i>		
	<i>Herba sancte marie</i>	Roetse	748
20	¶ <i>Pes columbinus</i>		
	¶ <i>Pes leporinus</i>		
	¶ <i>Pedicula</i>		
	<i>Scafisagria</i>	Lusencruyt	752
24	¶ <i>Perforata</i>		
	<i>Ypericon</i>		
	¶ <i>Pira</i>	Peren	756
	¶ <i>Pinguedo</i>	Smeer	
28	¶ <i>Pilosella</i>		
	<i>Auricula muris</i>	Musen oren	
	¶ <i>Pinpinella</i>		760
	¶ <i>Piretrum</i>		
32	¶ <i>Pix bricia</i>		
	<i>Pix liquida</i>		

	¶ Pix romana	}	Gumma	764
	Colofomia			
163va	¶ Piper album		Wit peper	
	¶ Piper nigrum		Swart peper	
	¶ Piper longum		Lanck peper	768
4	¶ Polium		Onservrouwen wige stroe	
	¶ Polipodium	}		
	Fenicula			
	¶ Poligonia			772
8	Lingua passerina			
	¶ Porrus		Poreye	
	¶ Portulaca		Perceleyne	
	¶ Potentilla	}		776
12	Valeriana			
	Fu			
	¶ Plantago maior	}	Wegebrede	780
16	Quinque neruia			
	Arnoglossa			
	¶ Plantago minor	}	Honts ribbe	
	Lanceolata			
	¶ Plumbum		Loot	784
20	Plumbum vstum		Loot wit	
	Prassium	}		
	Morubium			
	¶ Propoleum	}	Wit was	788
24	Cera alba			
	¶ Proserpinata	}		
	Centum nodia			
	Corrigiola			
28	¶ Primula veris	}	Titelose	
	Herba sancti petri			
	¶ Prunus		Pruymboem	
	¶ Pomum mandragore			796
32	¶ Pomum nitri			
	¶ Pomum coctanum			
	¶ Psidia		Scorse van granata	
	Psillium			800
36	Pulegium		Poleye	
	Pupilla			

163vb	Q Vercula maior		
	Camepitheos		804
4	¶ Quercula minor		
	Camedreos		
	¶ Quinque folium		
	Pentafilon		808
8	¶ Quinque neruia		
	Plantago		
	R Afanus		
	Radix		Wortel 812
	Rapa		
12	¶ Rapistrum		Harick
	¶ Ramnus		Huls
	¶ Ramecedri		816
	Rami iuniperi		
16	¶ Realgar		
	¶ Arsenicum cortum		
	Reubarbarum		820
	¶ Reuponticum		
20	¶ Risum		rijs
	¶ Roda		rose
	Rosa		824
	¶ Rodosacta		
24	Zuccarum rosarum		
	¶ Rodomel		
	Melrosarum		828
	¶ Rob		
28	Succus		
	¶ Rosa		
	¶ Rosa camina		832
	¶ Rubus		
32	¶ Rubea maior		rode mede
	¶ Rubea minor		
	¶ Ruta agrestis		836
	¶ Ruta		rute
164ra	¶ Ros marinus		rosemarijn
	¶ Roticena		Sindouwe

163vb1

QUercula: De staart van de Q loopt met een krul in de linkermarge naar beneden.

164ra1

Ros marinus: Tegen de linkerkant van de R is een gezichtje met een grote neus getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

4	¶ S Aliunca	840
	¶ Spica celtica	
	¶ Sal mace	
	Sal commune	
8	¶ Sal indicum	844
	¶ Sal lucidus	
	Sal gemma	
	¶ Sal bauranc	
	Sal akuuiste	848
12	¶ Sal armoniacum	
	¶ Sal alkali	
	¶ Sal nitri	
16	¶ Salvia agrestis	852
	Eupatorium	Wilde sauie
	¶ Salvia communis	sauie
	¶ Sambucus	Vlier
	Actis	856
20	¶ Sanguis draconis	
	¶ Sanderaca	
	Vernix	
	¶ Sansuccus	860
24	Maiorana	
	Amariscus	
	¶ Sandali	Sijn III manieren wit roet ende gelu
28	¶ Sanamundi	864
	Ananria	
	Gariofilata	
	¶ Saponaria	
	Herba fullonum	868
32	Herba sancti philippi	
	¶ Sarcocolla	Gumma
	¶ Saturegia	
	Timbra	872
36	¶ Saxifraga	Beuenelle
	Scabiosa	Scabiose
	Scamonea	
164rb	¶ Scamonea cocta	876
	Diagredium	
	Satirion	
4	¶ Scopa regia	
	Ypericon	Sunte Ianscruyt
	Herba sancti iohannis	880

8	¶ Scrofularia		
	¶ Vrtica mortua		
	¶ Secacul		884
	¶ Vringus		
12	¶ Serpentaria		
	¶ Columbrina		
	¶ Herba passerina		888
	¶ Serpillum		
16	¶ Serapium	Gumma	
	¶ Serpentina	Donderbaer	
	¶ Sene		892
	¶ Sepum	Roet	
	¶ Semen lini	lijnsaet	
20	¶ Semen apij	merkesaet	
	¶ Sisaminum		896
	¶ Sicidon		
	¶ Pes columbinus		
24	¶ Sigia		
	¶ Scorax liquida		900
	¶ Sinonum	Wilde peterselie	
	¶ Simphitum	manne confilie	
28	¶ Consolida maior		
	¶ Sinapis alba		904
	¶ Eruca		
32	¶ Sinapis siluestris	Harick	
	¶ Semen rapistri		
	¶ Saligo	Rogghe	908
	¶ Siseleos		
	¶ Siler montanus		
36	¶ Siler montanus		
	¶ Siseleos		912
	¶ Silphion		
	¶ Martegon		
40	¶ Solatrum	Nascade	
	¶ Strignum		916
	¶ Solatrum sumpmale		
164va	¶ Solatrum mortale		
	¶ Sol sequium		
	¶ Sponsa solis		920
4	¶ Cicorea		
	¶ Sperma ceti		
	¶ Ambra		
	¶ Spica nardi		924

8	¶ Spica celtica —————		
	¶ Spuma argenti vel auri	}	
	Cadima —————		
	Litargirum —————		928
12	¶ Spodium —————		
	¶ Spatula fetida —————		lijsch
	¶ Spatula aquatica	}	lijsch
	Acorus —————		932
16	¶ Spargula —————		
	¶ Spongia maris —————		
	¶ Spuma maris —————		
	¶ Squinantum —————		936
20	¶ Squilla —————		
	¶ Stafisagria	}	
	Herba pedicularis —————		940
	¶ Scicados —————		
24	Polium montanum —————		
	¶ Stipera —————		
	¶ Strignum	}	
	Merella —————		944
	Solatrum —————		
28	¶ Strucium	}	
	Cauliculus agrestis —————		948
	¶ Storax rubea —————		
32	¶ Storax liquida —————		
	¶ Storax calamita —————		
	¶ Succus liquiricie —————		
	¶ Succus scicados citri ———		952
36	¶ Sulphur viuum —————		sulfer
	¶ Sumac —————		
	¶ Sicera —————		wijn van appelen
164vb	¶ TAberset —————		956
	¶ Talpa —————		Mol
	¶ Tamarindus	}	
4	Dattilus indus —————		960
	¶ Tanasia	}	
	Agnus castus —————		
	¶ Tamariscus —————		

8	¶ Tanacetum	}	reynvaen	964
	Athanasia			
	¶ Tapsia			
	¶ Tapsus barbarus	}		
12	Cauda lupina			
	¶ Tartarum	}	Wijnsteen	968
	Fox vini			
	Lapis vini			
16	¶ Terra sigillata	}		972
	Lutum sigillatum			
	¶ Testiculi affodilli	}		
	Albucune			
20	¶ Testiculi vulpis	}		976
	Satiriones			
	¶ Terebentina		Gumme	
	¶ Teramabin	}		
24	Marina			
	¶ Thus	}	Wierock	980
	Olibanum longum			
	¶ Thus masculum			
28	¶ Turbith			
	¶ Tuchia			984
	¶ Tribulus marinus		Dijstel	
	¶ Tota bona		Algoede of lams ore	
32	VAleriana	}		988
	Fu			
	Amantilla			
	Potentilla			
165ra	¶ Verbena	}	Yserne	992
	Berbena			
	¶ Vermicularis	}		
4	Silphium			
	Martegon			
	¶ Venter apis			996
	¶ Millefolium			

164vb10 Tapsia: De kopiüst had dit woord eerst verbonden met de beide voorgaande lemma's door middel van een schuinlopende streep, maar toen hij bemerkte dat dit een op zichzelf staand lemma moest zijn, probeerde hij dez elijn door te vegen, en zette er een horizontale lijn in rode inkt over heen.

165ra6-7 De beide lemma's Venter apis en Millefolium werd eerst elk voorzien van een rechte, horizontale lijn, om aan te geven dat het op zichzelf staande lemma's waren; toen kopiüst a bemerkte dat het laatste bij het eerste hoorde, verbond hij de beide rechte lijnen met een soort boogje.

8	¶ <i>Vena tinctorum</i>		
	<i>Rubea maior</i>		
	¶ <i>Vena citrina</i>		
	<i>Selidonia</i>	Scelworte	1000
12	¶ <i>Vernix</i>		
	¶ <i>Vermes terrestres</i>		
	¶ <i>Verdetum</i>		1004
	¶ <i>Virga pastoris</i>		
16	<i>Cardus benedictus</i>		
	¶ <i>Viticella</i>		
	<i>Viola</i>	Violette	1008
	¶ <i>Vitreola</i>		
20	<i>Paritaria</i>		
	<i>Herba vetri</i>	Paritari	
	¶ <i>Vitreolum</i>		1012
	<i>Dragantum</i>		
24	<i>Calcantum</i>		
	¶ <i>Vinum</i>		
	¶ <i>Vmbelicus venis</i>		1016
	<i>Cimbularia</i>		
28	¶ <i>Vrina</i>		
	<i>Vrtica mortua</i>		
	<i>Castrangula</i>		1020
	¶ <i>Vrtica communis</i>	Netele	
32	¶ <i>Vsnea</i>		
	<i>Vna demonis</i>		
	<i>Ypericon</i>		1024
	¶ <i>Vna passa</i>	Rasijn	
36	¶ <i>Vsifur</i>		
	<i>Cinobrium</i>		
	<i>Minium</i>	Vermelioen	1028
165rb	X <i>ilobalsamum</i>		
	<i>Lignum balsami</i>		
	¶ <i>Xilaloos</i>		
4	<i>Lignum aloes</i>		1032
	¶ <i>Xilocassia</i>		
	<i>Lignum cassie</i>		
	¶ <i>Xilocaracta</i>		
8	<i>Lignum cornutum</i>		1036
	¶ <i>Xilo grece</i>		
	<i>Lignum ultimo</i>		

12	Y Arus		
	Pes viridi		1040
	¶ Ydor		
	Aqua	Water	
16	¶ Ydropisis		
	Aquaticus		1044
	¶ Yposarca		
	¶ Ydromel	Een decoctie van water ende zeme	
	¶ Ypoquiscidos		
20	Succus herbe yrcine		1048
	¶ Ypericon		
	Herba sancti iohannis		
	¶ Ysopum cerotum		
24	¶ Yrica		1052
	Acorus	lisch	
	Gladiolus		
	¶ Yreos	lisch	
28	¶ Yris	lisch	1056
	¶ Ygidia		
	vertica		
	Z Arcacio		
32	Psillium		1060
	¶ Zimia		
	Mirra	Gumme	
	¶ Zinziber	Ghijmber	
165va	¶ Zedoarium	Zeware	1064
	¶ Zimar		
	Viride eris	Spaensgroen	
4	¶ Zucca		
	¶ Zuccarum		1068
	¶ Zingibras	Een confectie	

Explicit